INSTITUTUL NAŢIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
"COSTIN C. KIRIŢESCU"

TEZAUR

Volumul XXXV

Academia Română

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

INSTITUTUL NAŢIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
"COSTIN C. KIRIŢESCU"

TEZAUR

1995

vol. XXXV

Centrul de Informare
şi Documentare Economică

Bucureşti, România

Editor: Valeriu IOAN-FRANC

Redactori: Adelina BIGICĂ, Haritina BUŞTIUC, Ortansa CIUTACU,
Mircea FÂŢĂ, Dorina GHEORGHE, Paula NEACŞU,
Mihaela PINTICĂ, Aida SARCHIZIAN, Ovidiu SÎRBU

Culegere text: Mirela AGAPI, Carmen DIŢULESCU

Prezentare grafică, machetare şi tehnoredactare: Luminiţa LOGIN, Nicolae LOGIN,
Mihaela PINTICĂ, Victor PREDA

Toate drepturile asupra acestei ediţii aparţin Institutului Naţional de Cercetări Economice
"Costin C. Kiriţescu". Reproducerea, fie şi parţială şi pe orice suport, este interzisă
fără acordul prealabil al editorului, fiind supusă prevederilor legii drepturilor de autor.

ISBN 978-973-159-179-7 Apărut 2015

INSTITUTUL NAŢIONAL DE CERCETĂRI
ECONOMICE “COSTIN C. KIRIŢESCU”

TEZAUR

1995
vol. XXXV

ACADEMIA ROMÂNĂ

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR
volumul XXXV

ANALE NR. 1-2/1995 ____ **1**

INTEGRAREA ECONOMICĂ A ROMÂNIEI CU REPUBLICA MOLDOVA – CONCEPTE – STRATEGII - POLITICI.... 3

CUVÂNT ÎNAINTE (Mihai ŞTEFAN, Nicolae BELLI).... 4

CUVÂNT DE DESCHIDERE (N.N. CONSTANTINESCU) 9

CUVÂNT DE DESCHIDERE (Marcel DINU) 11

Secţiunea I - CONCEPTE ŞI STRATEGII DE INTEGRARE MACRO ŞI MICROECONOMICĂ 14

1. Condiţii şi obstacole în calea integrării celor două state româneşti.... 14

2. Strategii în domeniul integrării economice internaţionale 19

3. De ce integrare şi nu reîntregire, acum? 24

4. Premise istorice ale integrării Republicii Moldova cu România 35

5. Consecinţe ale dezechilibrelor regionale asupra proceselor de integrare economică.... 39

6. Facilităţi şi dificultăţi în intensificarea fluxurilor industriale dintre România şi Republica Moldova 44

7. Integrarea la nivel microeconomic între agenţii economici din Republica Moldova şi România 48

8. Crearea spaţiului economic românesc - calea către reintegrare.... 55

9. Susţinerea integrării intraromâne - între opţiune politică şi necesitate economică.... 58

10. Potenţialul integrator al zonelor economice libere moldo-române. Organizare şi funcţionare.... 64

11. Experienţe recente si acţiuni de perspectivă în colaborarea CENTROCOOP, BANKCOOP din România cu agenţi economico-bancari din Republica Moldova.... 70

Secţiunea a II-a REFORMELE ECONOMICE ŞI INTEGRAREA, EVALUĂRI ALE TRANZIŢIEI ŞI STRATEGII PRIVIND CONTINUAREA REFORMEI 74

1. Reforma economică. Analiză şi perspective în Republica Moldova 74

2. Dezetatizarea proprietăţii şi privatizarea 86

3. Privatizarea în România şi Republica Moldova: similitudini şi discrepanţe 95

4. Cooperarea internaţională tehnico-ştiinţifică a României în perioada de tranziţie 97

5. Evoluţia populaţiei si fenomenele demografice în Republica Moldova 101

6. Probleme principale ale nivelului de trai al populaţiei din România şi din Republica Moldova 106

7. Evoluţia costului şi calităţii vieţii în Republica Moldova, în 1992 -1993 112

8. Direcţii de perfecţionare a metodologiei de determinare a unor indicatori ai calităţii vieţii în scopul asigurării comparabilităţii 118

Secţiunea a III-a - ALTERNATIVE ŞI OPŢIUNI ALE INTEGRĂRII ÎN DOMENIUL INDUSTRIEI ŞI ENERGETICII 121

1. Posibilităţi de asigurare a industriei cu energie şi materii prime, în condiţiile integrării economice a României cu Republica Moldova 121

2. Potenţialul actual de resurse minerale al României şi cel al Republicii Moldova 124

3. Formarea sistemului energetic unic ca temelie a integrării economice 127

4. Posibilităţi de integrare a sistemului energetic naţional al României cu cel al Republicii Moldova. 128

5. Probleme ale sectorului de comunicaţii în contextul apropierii economice dintre România şi Republica Moldova 131

Secţiunea a IV-a - STRUCTURI AGRARE ŞI AGROALIMENTARE: POTENŢIAL ŞI CONVERGENTE INTEGRATOARE 137

1. Strategia dezvoltării agriculturii din Republica Moldova şi posibilităţile de convergenţă cu economia agroindustrială din România 137

2. Ştiinţa agricolă din spaţiul românesc. Contribuţii la integrarea sectorului agroalimentar 144

3. Evaluări comparative ale potenţialului agroalimentar al României şi al Republicii Moldova din perspectiva integrării lor economice 148

4. Evoluţia tehnologiilor agrare în condiţiile privatizării 154

5. Reforma agrară şi utilizarea forţelor de muncă în agricultură..... 157
6. Deservirea tehnică în condiţiile restructurării complexului agroindustrial..... 162
7. Posibilităţi şi limite ale agriculturii ecologice în spaţiul economic românesc ... 166
8. Privatizarea în agricultură prin transfer de proprietate şi creştere economică . 169

Secţiunea a V-a - POLITICI FINANCIARE, BANCARE ŞI MONETARE 173

1. Scenarii posibile de integrare monetară între România şi Republica Moldova..... 173
2. Evoluţia preturilor în România şi în Republica Moldova în condiţiile tranziţiei interne şi ale contextului internaţional..... 178
3. Tendinţele inflaţioniste în perioada de tranziţie la economia de piaţă în Republica Moldova 183
4. Regim valutar şi curs de schimb în tranziţie 187
5. Baze de date distribuite de indicatorii macroeconomici ai sistemului de conturi naţionale..... 191

Secţiunea a VI-a - RELAŢIILE ECONOMICE EXTERNE ALE ROMÂNIEI ŞI REPUBLICE MOLDOVA 197

1. Specificitatea integrărilor economice 197
2. Posibilităţile de penetrare a Republicii Moldova pe pieţele mondiale competitive 203
3. Privire asupra colaborării dintre statele române în perspectiva europeană şi mondială..... 208
4. Europa: orizont 2000..... 214
5. Integrarea energetică în Europa. Implicaţii pentru România şi Republica Moldova..... 219

GHID privind prescurtările folosite 225

ANALE NR. 3/1995 _____ 227

METAMAXIMIZARE: AVUŢIE ŞI JUSTIŢIE..... 229

PREFAŢĂ..... 233

Capitolul 1 - O DEFINIŢIE ECONOMICĂ A COERCIŢIEI 235
1.1. Definiţii anterioare 235
1.2. Definirea coerciţiei..... 241

1.3. O reprezentare grafică a coerciţiei 243
Capitolul 2 - LIBERTATE ŞI EFICIENŢĂ 248
2.1. Libertatea ca principiu moral 248
2.2. Funcţia de metautilitate 249
2.3. Interacţiuni posibile şi tipul concret de personalitate 255
2.4. Interacţiunea personalităţilor şi comportamentul 256
Capitolul 3 - IDEEA DE JUSTIŢIE ŞI PERSONALITĂŢILE UMANE 274
3.1. RAWLS 274
3.2. NOZICK 279
3.3. BUCHANAN 281
3.4. Raţiunea regulii unice de justiţie socială 286
Capitolul 4 - O NOUĂ CONCEPŢIE ASUPRA JUSTIŢIEI SOCIALE 292
4.1. Conceptul de justiţie socială la Hayek şi Nozick 293
4.2 De la metamaximizare la o definiţie individualistă a justiţiei 300
4.3. O interpretare din perspectiva metautilităţii a concepţiei lui J. Rawls asupra justiţiei sociale 306
Capitolul 5 - CRITICA UNUI MODEL DE EVOLUŢIE INSTITUŢIONALĂ DIN PERSPECTIVA METAUTILITĂŢII 310
Abstract - METAMAXIMIZATION: WEALTH AND JUSTICE 322

ANALE NR. 4/1995 329
DEMOGRAFIE CONTEMPORANĂ 331
CUVÂNT ÎNAINTE 335
COMENTARIA IN DEMOGRAPHIAM (I) 337
COMMENTARIA IN DEMOGRAPHIAM (II) 349
COMMENTARIA IN DEMOGRAPHIAM (III) 391
POLITICA DEMOGRAFICĂ 401
DEMOGRAFIA ROMÂNEASCĂ: ÎNCOTRO ? 416
POPULAŢIA MONDIALĂ ŞI DEZVOLTAREA DURABILĂ 422
MEMORIU PRIVIND ÎNFIINŢAREA „INSTITUTULUI DE DEMOGRAFIE AL ACADEMIEI ROMÂNE” 430
INDEX DE AUTORI 439

INSTITUTUL NAŢIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

ANALE
NR. 1-2/1995

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

INSTITUTUL NAŢIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE

INTEGRAREA ECONOMICĂ A ROMÂNIEI CU REPUBLICA MOLDOVA
– Concepte – strategii - politici –

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
Bucureşti, 1995

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE (Mihai ŞTEFAN, Nicolae BELLI) 4

CUVÂNT DE DESCHIDERE (N.N. CONSTANTINESCU) 9

CUVÂNT DE DESCHIDERE (Marcel DINU) 11

Secţiunea I - CONCEPTE ŞI STRATEGII DE INTEGRARE MACRO ŞI MICROECONOMICĂ 14

1. Condiţii şi obstacole în calea integrării celor două state româneşti 14

2. Strategii în domeniul integrării economice internaţionale 19

3. De ce integrare şi nu reîntregire, acum? 24

4. Premise istorice ale integrării Republicii Moldova cu România 35

5. Consecinţe ale dezechilibrelor regionale asupra proceselor de integrare economică 39

6. Facilităţi şi dificultăţi în intensificarea fluxurilor industriale dintre România şi Republica Moldova 44

7. Integrarea la nivel microeconomic între agenţii economici din Republica Moldova şi România 48

8. Crearea spaţiului economic românesc - calea către reintegrare 55

9. Susţinerea integrării intraromâne - între opţiune politică şi necesitate economică 58

10. Potenţialul integrator al zonelor economice libere moldo-române. Organizare şi funcţionare 64

11. Experienţe recente si acţiuni de perspectivă în colaborarea CENTROCOOP, BANKCOOP din România cu agenţi economico-bancari din Republica Moldova 70

Secţiunea a II-a REFORMELE ECONOMICE ŞI INTEGRAREA, EVALUĂRI ALE TRANZIŢIEI ŞI STRATEGII PRIVIND CONTINUAREA REFORMEI 74

1. Reforma economică. Analiză şi perspective în Republica Moldova 74

2. Dezetatizarea proprietăţii şi privatizarea 86

3. Privatizarea în România şi Republica Moldova: similitudini şi discrepanţe 95

4. Cooperarea internaţională tehnico-ştiinţifică a României în perioada de tranziţie 97

5. Evoluţia populaţiei si fenomenele demografice în Republica Moldova 101

6. Probleme principale ale nivelului de trai al populaţiei din România şi din Republica Moldova 106

7. Evoluţia costului şi calităţii vieţii în Republica Moldova, în 1992 -1993 112

8. Direcţii de perfecţionare a metodologiei de determinare a unor indicatori ai calităţii vieţii în scopul asigurării comparabilităţii 118

Secţiunea a III-a - ALTERNATIVE ŞI OPŢIUNI ALE INTEGRĂRII ÎN DOMENIUL INDUSTRIEI ŞI ENERGETICII 121

1. Posibilităţi de asigurare a industriei cu energie şi materii prime, în condiţiile integrării economice a României cu Republica Moldova 121

2. Potenţialul actual de resurse minerale al României şi cel al Republicii Moldova 124

3. Formarea sistemului energetic unic ca temelie a integrării economice 127

4. Posibilităţi de integrare a sistemului energetic naţional al României cu cel al Republicii Moldova. 128

5. Probleme ale sectorului de comunicaţii în contextul apropierii economice dintre România şi Republica Moldova 131

Secţiunea a IV-a - STRUCTURI AGRARE ŞI AGROALIMENTARE: POTENŢIAL ŞI CONVERGENTE INTEGRATOARE 137

1. Strategia dezvoltării agriculturii din Republica Moldova şi posibilităţile de convergenţă cu economia agroindustrială din România 137

2. Ştiinţa agricolă din spaţiul românesc. Contribuţii la integrarea sectorului agroalimentar 144

3. Evaluări comparative ale potenţialului agroalimentar al României şi al Republicii Moldova din perspectiva integrării lor economice 148

4. Evoluţia tehnologiilor agrare în condiţiile privatizării 154

5. Reforma agrară şi utilizarea forţelor de muncă în agricultură 157

6. Deservirea tehnică în condiţiile restructurării complexului agroindustrial 162

7. Posibilităţi şi limite ale agriculturii ecologice în spaţiul economic românesc 166

8. Privatizarea în agricultură prin transfer de proprietate şi creştere economică . 169

Secţiunea a V-a - POLITICI FINANCIARE, BANCARE ŞI MONETARE 173

1. Scenarii posibile de integrare monetară între România şi Republica Moldova 173

2. Evoluţia preturilor în România şi în Republica Moldova în condiţiile tranziţiei interne şi ale contextului internaţional 178

3. Tendinţele inflaţioniste în perioada de tranziţie la economia de piaţă în Republica Moldova 183

4. Regim valutar şi curs de schimb în tranziţie 187

5. Baze de date distribuite de indicatorii macroeconomici ai sistemului de conturi naţionale 191

Secţiunea a VI-a - RELAŢIILE ECONOMICE EXTERNE ALE ROMÂNIEI ŞI REPUBLICE MOLDOVA 197

1. Specificitatea integrărilor economice 197

2. Posibilităţile de penetrare a Republicii Moldova pe pieţele mondiale competitive 203

3. Privire asupra colaborării dintre statele române în perspectiva europeană şi mondială 208

4. Europa: orizont 2000 214

5. Integrarea energetică în Europa. Implicaţii pentru România şi Republica Moldova 219

GHID privind prescurtările folosite 225

CUVÂNT ÎNAINTE

Imediat după cucerirea independenţei şi suveranităţii naţionale de către Republica Moldova, economiştii din Chişinău şi Bucureşti au purces la stabilirea de relaţii de colaborare între ei în domeniul cercetării ştiinţifice. Materializarea oficială a acestor generoase iniţiative revenit Institutului Naţional de Cercetări Economice şi Financiare al Academiei de Studii Economice din Chişinău şi Institutului Naţional de Cercetări Economice al Academiei Române din Bucureşti. Colaborarea dintre ele, devenită de acum tradiţională, se desfăşoară în baza unor Convenţii, cea mai recentă adoptată în noiembrie 1994.

Acţionând în baza acestor Convenţii, Institutul Naţional de Cercetări Economice al Academiei Române a înscris în programul său de activitate, ca temă prioritară pe termen lung "Integrarea economică a Republicii Moldova cu România". Este un cadru larg de colaborare, populat cu forme diverse de conlucrare: lucrări comune de cercetare pentru fundamentarea ştiinţifică a colaborării şi apropierii economice a celor două ţări; simpozioane ştiinţifice bilaterale organizate anual prin: alternanţă la Chişinău şi Bucureşti; schimb de publicaţii şi informaţii economice de interes reciproc; participări la strategii de specializare şi la doctorat; documentare economică şi livrări de carte românească despre economia de piaţă; participări reciproce la manifestările ştiinţifice naţionale de profil.

Dintre toate aceste forme de colaborare, simpozioanele ştiinţifice bilaterale s-au dovedit cele mai active şi eficiente. Până în prezent, s-au ţinut trei asemenea manifestări comune: primul, 2-4 decembrie 1992 la Chişinău; al doilea, la Bucureşti între 29 noiembrie - 4 decembrie 1993 şi al treilea, între 2-4 noiembrie 1994 la Chişinău.

Volumul de faţă este consacrat publicării lucrărilor simpozionului de la Bucureşti cu tema: "INTEGRAREA ECONOMICĂ A ROMÂNIEI CU REPUBLICA MOLDOVA. Concepte - strategii - politici"

Participanţii la dezbateri au audiat 80 de comunicări şi numeroase alte intervenţii prezentate în cadrul unei şedinţe plenare şi secţiuni tematice:

Secţiunea I - Concepte şi strategii de integrare macro şi microeconomică;

Secţiunea a II-a - Reformele economice şi integrarea. Evaluări ale tranziţiei şi strategii privind continuarea reformelor;

Secţiunea a III-a - Alternative şi opţiuni ale integrării în domeniul industriei şi energeticii;

Secţiunea a IV-a - Structuri agrare şi agroalimentare. Potenţial şi convergenţe integratoare;

Secţiunea a V-a - Politici financiare, bancare şi monetare;

Secţiunea a VI-a - Relaţiile economice externe ale României şi Republicii Moldova.

Din motive de spaţiu tipografic, dar şi financiar, volumul de faţă n-a putut cuprinde toate cele 80 de comunicări. A fost necesară o selectare a acestora. Suntem conştienţi că, sub aspectul conţinutului lor ştiinţific, comunicările prezentate în acest volum reflectă nu numai nivelul de pregătire al autorilor ci şi gradul, încă insuficient ai cunoaşterii reciproce a noilor realităţi din cele două ţări. în viitor îngustarea şi chiar eliminarea acestei insuficienţe va îmbunătăţi negreşit conţinutul ideatic al cercetărilor şi publicaţiilor comune.

Simpozionul s-a bucurat de prestigioasele auspicii ale Academiei Româneşi ale Academiilor de Studii Economice din Chişinău şi Bucureşti.

Prezenţi pentru prima dată în România într-o delegaţie puternică şi mare - 46 de participanţi - economiştii din Republica Moldova au fost salutaţi cu toată simpatia şi căldura de conducerea Ministerului de Externe, a instituţiilor mai sus amintite, a AGER-ului şi a Fundaţiei HANS SEIDEL la Bucureşti. După încheierea lucrărilor, economiştii din Chişinău au avut o masă rotundă cu presa economică din Bucureşti şi au fost primiţi la palatul Cotroceni de preşedintele ţării.

Nu putem încheia această notă fără a arăta că simpozionul de la Bucureşti a putut să se ţină în condiţii excelente datorită numeroaselor sponsorizări din partea Asociaţiei Generale a Economiştilor din România - AGER; CENTROCOOP - BANKCOOP; Federaţiei Patronatelor Agricole din România şi mai ales a Fundaţiei Internaţionale HANS SEIDEL care şi-a asumat principalul efort financiar. Conducerea INCE prezintă şi cu această ocazie întreaga sa gratitudine sponsorilor săi.

Institutul Naţional de Coordonator al temei
Cercetări Economice simpozionului
Mihai ŞTEFAN
Director General Adjunct, şi al programului de cercetare
Prof. dr. *Nicolae BELLI*

CUVÂNT DE DESCHIDERE

Stimate colege şi stimaţi colegi,

Permiteţi-mi ca, în numele Prezidiului Academiei Române, al Secţiei de Ştiinţe Economice Juridice şi Sociologice a acestei Academii şi ai Asociaţiei Generale a Economiştilor din România - AGER, să va adresez dumneavoastră, participanţilor distinşi la Simpozionul ştiinţific consacrat integrării economice a Republicii Moldova cu România, un călduros salut şi cele mai bune urări de succes.

În calitatea dumneavoastră de profesori universitari şi cercetători ştiinţifici din prestigioase unităţi de specialitate din ţară şi din Republica Moldova, aveţi o misiune pe cât de nobilă, pe atât de plină de răspundere istorică. în trecut. Basarabia împreună cu celelalte provincii româneşti a făcut un singur trup uman şi istoric-social. Actuala problemă a integrării economice pe care o dezbatem acum constituie deci, de fapt problema reintegrării economice şi a apărut ca urmare a politicii străine de dezmembrate a ţării şi de împiedicare a poporului de a-şi uni forţele spre a se afirma în unitate, cu demnitate şi folos în lume.

Astăzi, vântul de libertate ce bate peste meleagurile Europei ne oferă prilejul binefăcător de a ne gândi la problemele noastre comune şi la soluţionarea lor spre binele şi mândria oamenilor de pe ambele părţi ale Prutului. în acest context, integrării economice a Republicii Moldova şi României îi revine un rol fundamental şi cu adevărat istoric. Neîndoios, unitatea etnică şi de limbă, de trecut istoric multisecular, de cultură spirituală şi conştiinţă care-şi găseşte rădăcinile în latinitatea precum şi în comunitatea de dorinţă de progres şi de bunăstare constituie tot atâţia factori care se îndreaptă spre realizarea unităţii noastre economice.

Desigur, o particularitate a integrării economice intraromâneşti de astăzi o constituie faptul că ea se desfăşoară în condiţiile în care are loc un proces mai larg de integrare economică europeană, iar pivotul acesteia se află în Occident. Departe dea constitui un factor de reducere a importanţei integrării intraromâneşti, procesul european de integrare, aşa cum arată însăşi experienţa germană, constituie un motiv de accelerare a integrării economice a celor două state româneşti, căci fiecare naţiune atârnă în coopera rea europeană tot atât cât atârnă şi economia ei naţională. Iar noi trebuie să obţinem, cu forţe unite, maximum de foloase economice şi sociale ce pot fi oferite de procesul european şi. tot cu forţe comune, să facem faţă în cele mai bune condiţii acelor probleme economice care, inevitabil, vor apărea. Aşadar, integrarea economica românească apare ca o premisă a bunei integrări a statelor noastre in economia europeană şi mondială. Acest lucru nu trebuie uitat, căci el este esenţial.

Desigur, se spune că în această operă de integrare economică a Republicii Moldova şi României rolul esenţial revine celor două guverne. Fără îndoială că acest lucru este perfect adevărat şi trebuie cerut guvernelor să facă mult mai mult în această direcţie decât pană acum. Nu-i însă mai puţin adevărat că în economiile noastre care trec la economia de piaţă, în afară de guverne, un rol însemnat pot juca în această privinţă şi agenţii privaţi economici, financiari, industriali, agricoli, comerciali ş.a.m.d., a căror iniţiativă trebuie susţinută. Libera iniţiativă trebuie încurajată să arate ce poate mai prompt şi mai eficient în această privinţă. Patronatul luminat de pe ambele maluri ale Prutului trebuie de aceea să-şi demonstreze capacităţile.

Last but not least, mai trebuie subliniat că acţiunile economice guvernamentale cât şi cele particulare este bine să fie luminate cu folos de către oamenii de ştiinţă şi cercetările lor cum sperăm că va face şi simpozionul pe care-l începem acum.

Îmbunătăţirea şi desfăşurarea acestora cu profunzime şi realism de pe poziţiile fundamentale ale poporului şi răspândirea rezultatelor lor comune trebuie să constituie o preocupare de seamă, cu rezultate pozitive, nu numai imediate, ci şi de perspectivă, pentru toţi cei care locuim de o parte şi de alta a Prutului.

Prof. Acad. N.N. CONSTANTINESCU

CUVÂNT DE DESCHIDERE

Domnilor preşedinţi, doamnelor şi domnilor, onorată asistenţă.

Din partea Comitetului Interministerial pentru relaţiile României cu Republica Moldova, al cărui preşedinte este domnul Teodor Meleşcanu, ministru de stat, ministrul afacerilor externe, îmi este deosebit de plăcut să salut iniţiativa continuării, la Bucureşti, a dialogului lansat, cu un an în urmă, la Chişinău, pe tema integrării economice dintre cele două state independente româneşti.

Simpozionul ştiinţific de astăzi, de la Bucureşti, capătă o semnificaţie deosebită, fiind organizat în zilele aniversării a 75 de ani de la înfăptuirea marelui act istoric de la 1 Decembrie 1918 - desăvârşirea formării statului naţional unitar român.

Abordarea de către cele mai reprezentative şi autorizate foruri ştiinţifice din România şi Republica Moldova a uneia din cele mai importante dimensiuni a raporturilor dintre cele două state româneşti independente, şi anume integrarea lor economică, este o dovadă a atenţiei prioritare de care aceste raporturi se bucură în mediile economice din România şi din Republica Moldova.

Doresc să salut, de asemenea, participarea, printre organizatori, a Fundaţiei Internaţionale Hanns Seidel, ceea ce conferă o dimensiune europeană preocupărilor noastre comune pentru integrarea economică dintre România şi Republica Moldova.

După cum se ştie, guvernele celor două ţări româneşti şi-au fixat ca obiectiv comun al relaţiilor speciale dintre ele adâncirea integrării economice şi consolidarea spaţiului cuitural şi spiritual comun. Noi vedem în această orientare strategică un sprijin important pe care România îl acordă consolidării independenţei Republicii Moldova, în afirmarea vocaţiei europene a acesteia.

România şi Republica Moldova îşi au locul lor, bine determinat în Europa, fiecare în parte şi împreună. Abordând problemele integrării economice dintre ele, nu facem decât să ne aliniem principalei tendinţe care se manifestă pe plan european, şi anume integrarea economică şi politică, extinderea în perspectivă a structurilor europene politice, strategice şi economice.

Procesul integrării economice dintre România şi Republica Moldova semnifică deschiderea acesteia din urmă şi spre alte zone şi pieţe, depăşirea orientării unice care i-a caracterizat dezvoltarea economiei o vreme îndelungată. Acest concept nu presupune în nici un fel întreruperea sau neglijarea legăturilor economice cu vechii parteneri, după cum nu se poate accepta nici ideea ca legăturile cu vechii parteneri să fie de asemenea natură încât să împiedice deschiderea economiei Republicii Moldova spre Europa, în general

şi spre România, în particular. Putem aprecia că relaţiile dintre România şi Republica Moldova au intrat, în acest an, într-o fază nouă, mai concretă, deşi paşii făcuţi în privinţa integrării economice sunt, încă, timizi. S-a reuşit să se pună ia punct un mecanism de lucru, prin constituirea Comitetelor interministeriale de la Bucureşti şi Chişinău, care se reunesc în sesiuni comune, trimestriale. Ele coordonează 15 grupe de lucru comune. Mecanismul a început să-şi demonstreze viabilitatea. Au fost programe, au fost semnate protocoale în foarte multe domenii, practic fiecare minister sau departament autonom de la Bucureşti întreţine relaţii strânse cu omologii de la Chişinău. De regulă, se lucrează pe proiecte concrete, identificate sau elaborate de specialişti. Asistăm, totodată, la o extindere a relaţiilor la nivel de lucru fie între agenţi economici, fie între unităţile administrativ-teritoriale. Proiectele majore se referă, în esenţă, la interconectarea energetică, la îmbunătăţirea legăturilor rutiere şi feroviare, la constituirea de societăţi mixte de producţie, aspecte de natură umanitară.

Au crescut mult contactele interumane. Astfel, numai în 1992, peste 3,5 milioane de cetăţeni din România şi Republica Moldova au trecut Prutul în ambele sensuri. De remarcat, însă, că în privinţa infrastructurii rezultatele sunt încă modeste. Unele proiecte trebuie reluate, întrucât au fost neglijate, cum este cazul podului rutier de peste Prut, de la Ungheni. Comitetele Interministeriale au pe agenda lor programe vizând creşterea numărului, extinderea şi modernizarea punctelor de trecere peste Prut şi organizarea majorităţii acestora în regim de trafic internaţional, mai ales că unele din trecerile de peste Prut constituie artere importante de legătură între diferitele părţi ale Europei. Desigur, problemele complicate sunt legate de finanţare, dar pe lângă resursele naţionale ar putea fi atrase unele organisme internaţionale ca şi agenţi economici interesaţi care să sponsorizeze parţial astfel de lucrări, În dezvoltarea conceptului de integrare economică, a apărut orientarea spre o comunitate economică reală a celor două state independente româneşti. Prin această prismă, s-a negociat şi urmează a fi semnat, în curând, Acordul de comerţ liber dintre România şi Republica Moldova.

Cred că s-ar putea analiza şi posibilităţile de impulsionare a comerţului bilateral, ca urmare a introducerii monedei naţionale în Republica Moldova. Aceasta cu atât mai mult cu cât în unele documente bilaterale economice s-a prevăzut decontarea în monede naţionale. De asemenea, stimularea colaborării bancare ar putea fi deosebit de benefică pentru impulsionarea integrării economice.

Pornind de la o analiză realistă a situaţiilor concrete din cele două state româneşti, Guvernul României a promovat un mijloc nou de finanţare a unora dintre acţiunile de integrare economică. începând cu acest an, potrivit unei legi adoptate de Parlamentul României, în Bugetele publice naţionale anuale se prevăd unele fonduri destinate proiectelor de integrare economică, culturală şi

spirituală cu Republica Moldova, la propunerea ministerelor din România. Nivelul fondurilor în anul 1993 a fost de 6 miliarde lei. Concomitent, Guvernul României a iniţiat un program de asistenţă economică menit să contribuie la aprovizionarea Republicii Moldova cu produse energetice de maximă urgenţă, pe baza unui credit de 20 miliarde lei, programul fiind în plină desfăşurare.

În realitate, numărul de proiecte în curs de realizare este relativ ridicat, dovedind disponibilitatea României, la toate nivelurile, de a dezvolta o colaborare cu Republica Moldova şi, pe de altă parte, dorinţa şi interesul deosebit al Republicii Moldova de intensificare a colaborării cu agenţii economici din România. Toate acestea reprezintă premisele necesare ale unei acţiuni viitoare dinamice şi coerente care să ducă la transformarea unui deziderat - integrarea economică - într-o realitate. Sunt încredinţat că Simpozionul ştiinţific de la Bucureşti va marca - prin dezbaterile sale şi soluţiile care le va preconiza - un moment semnificativ în această direcţie.

Urând deplin succes lucrărilor acestui simpozion, doresc să exprim aprecierea deosebită a Ministerului Afacerilor Externe, în calitate de coordonator al Comitetului interministerial pentru relaţiile României cu Republica Moldova, faţă de implicarea directă a oamenilor din ambele state româneşti independente în descifrarea premiselor, condiţiilor, modalităţilor şi a obstacolelor procesului de integrare economică a celor două state româneşti, a căilor pentru depăşirea acestora.

Marcel DINU,

Secretar de Stat

Ministerul Afacerilor Externe

Secţiunea I - CONCEPTE ŞI STRATEGII DE INTEGRARE MACRO ŞI MICROECONOMICĂ

1. Condiţii şi obstacole în calea integrării celor două state româneşti

Prof. dr. Sergiu CHIRCĂ, ASEM - Chişinău

Este cunoscut faptul, că despre integrarea celor două state româneşti mai mult se vorbeşte, decât se realizează în practică. Apoi, nu toţi factorii de decizie afirmă că este vorba de două state româneşti. La Chişinău, de exemplu, se preferă să se vorbească doar despre integrarea Republicii Moldova cu România. În această afirmaţie se ascunde ceva şi acest ceva reprezintă, vorba matematicianului, o ecuaţie cu mai multe necunoscute.

Din aceasta, ca şi din mai multe alte împrejurări, reies unele obstacole în calea integrării, şi nu numai a celei pur economice. S-ar putea afirma că, în ansamblu, condiţiile şi obstacolele integrării celor două state româneşti sunt atât de natură obiectivă, şi subiectivă, de ordin intern, dar şi de ordin extern, reieşind din situaţia noastră geopolitică.

Problema proprietăţii asupra patrimoniului naţional în Republica Moldova

Cui aparţine astăzi acest patrimoniu şi cine sunt posesorii lui? Răspunsul **ne** interesează fiindcă de aceşti stăpâni ai proprietăţii depinde în mare măsură dacă se va realiza integrarea sau nu. Pe teren, interesul, mentalitatea şi orientarea politică şi economică **a** proprietarului vor genera modul, direcţia şi forma integrării.

Ce avem noi astăzi aici şi ce ar putea să fie mâine în domeniul proprietăţii şi al proprietarilor? În ramura economică de bază, de exemplu, în agricultură, proprietarii sunt aceiaşi care au fost şi ieri în fosta URSS. Ieri erau colhozuri şi sovhozuri create de către sistemul bolşevic, astăzi aceste colhozuri şi sovhozuri continuă să funcţioneze cu unele schimbări neesenţiale, chiar dacă unele dintre ele se numesc acum asociaţii sau firme. În agricultură nu au loc schimbări radicale şi de aceea la noi nu a avut loc încă ruperea, sau cel puţin, limitarea strictă a vechii nomenclaturi în raport de conducerea şi decizia asupra proprietăţii create în agricultură, şi nu numai acolo, de către sistemul bolşevic de ocupaţie. în satele noastre, predomină sistemul feudal - socialist cu unele elemente de tranziţie la economia de piaţă. Iată, de ce, majoritatea

proprietarilor din agricultura de astăzi a Republicii Moldova au rămas aceiaşi, cu aceleaşi puteri, orientări, mentalităţi şi deprinderi. La toate acestea se mai adaugă şi legăturile lor cu Rusia, impuse şi implantate de către Moscova. De aici reies obstacolele de ordin primordial ce stau în calea integrării agriculturii, pe teren, ia nivelul agenţilor economici, ca şi în ansamblu, în această ramura esenţială. Omul simplu de la ţară, angajatul şi familia lui, depind, ca şi înainte, de aceiaşi patroni şi au cam aceeaşi soartă, pe care au avut-o până acum - de la naştere şi până la moarte; ei depind de preşedinţi şi directori de colhozuri şi sovhozuri De aici şi orientarea generală politică, spirituală şi culturală predominantă de la sate. Deci, numai reforme economice profunde în agricultură care vor înlătura dictatura feudal-socialistă din satele noastre ar crea condiţii mai favorabile în toate domeniile, inclusiv şi pentru integrare.

Nu ne bucură situaţia din industrie, mai mult, aici a apărut în ultimul timp şi un specific semnificativ. În industrie, mai ales în cea constructoare de maşini şi de prelucrare a metalelor, predomină populaţia rusofonă cu orientări şi scopuri clare. Această populaţie, stabilită aici după 1944 este astăzi stăpâna patrimoniului industrial, deoarece la un număr foarte mare de unităţi economice proprietatea statului nu depăşeşte 20-25 din patrimoniul existent, restul de 75-80% revin colectivelor de muncă. Aceste colective de muncă, printre care sunt şi persoane care nu au acceptai cetăţenia republicii, au practicat la început arendarea unităţilor economice, iar ulterior cu banii, în fond, ai statului, au cumpărat patrimoniul acestuia. De exemplu, în septembrie 1993 capitalul societăţii pe acţiuni "Purcari", în preţurile anului 1992, era compus din circa 74 mil. ruble capital al colectivului de muncă şi numai 15,5 mil. ruble al statului.

Situaţia este de aproape similară şi în celelalte ramuri ale economiei naţionale, iar în business-ul şi comerţul particular 80% dintre proprietari sunt de origine rusofonă.

Problema reformelor economice

Republica Moldova repetă în mare măsură, calea nu prea potrivită, parcursă şi de către Ucraina. Actualul executiv de la Chişinău, împreună cu fostul executiv de la Kiev, au declarat, la începutul lui 1992, că scopul lor principal este de a opri reducerea volumului de producţie. Este o intenţie bună, în fond, Dar cum au de gând să o realizeze? Tot atunci au declarat că vor obţine stoparea căderii economice în baza restabilirii vechilor legături cu fostele republici unionale şi în primul rând cu Rusia.

Şi care este rezultatul? în Moldova ca şi Ucraina situaţia s-a agravat şi mai mult. în schimb, în Estonia, de exemplu, care are aceleaşi probleme - doar au şi ei "Tiraspolul lor, oraşul Narva - dar care a mers şi merge clar pe calea reformelor profunde economice şi a independenţei faţă de Rusia, situaţia este cea mai bună. Chiar şi Rusia învaţă din ceea ce fac estonienii!

Ce înseamnă a restabili legăturile economice cu fosta URSS? În primul rând, aşa ceva este imposibil, fiindcă nici Rusia nu mai este ceea ce a fost. S-ar putea vorbi doar de aranjarea şi organizarea unor noi legături cu aceste state, urmărindu-se satisfacerea unor interese reciproc avantajoase. Cred, că din fostele legături, cel puţin 40%, dacă nu chiar mai mult, au dispărut o dată pentru totdeauna, concomitent cu dispariţia definitivă a rablei sovietice. In al doilea rând, restabilirea vechilor legături cu fosta URSS - ar însemna, în fond încercarea de a restabili fostul imperiul. Avea perfectă dreptate domnul Stanislav Şuşchevici, preşedintele Parlamentului Bielorus, când a declarat la sesiunea din noiembrie 1993 la Minsc, că în "Bielorusia baza legislativă pentru reformele economice există, însă guvernul Bielorus, nu a dirijat economia către aceste reforme, nu a dus o politică pragmatică de adaptare a economiei la condiţiile şi factorii noi. În schimb, el s-a orientat spre ceea ce a fost, spre restabilirea fostei uniuni" (Trud, 18 noiembrie 1993). Aceeaşi orientare o are şi guvernul nostru al Republicii Moldova. Este clar că, în aceste condiţii, să speri la o integrare cu România, chiar şi dacă este foarte convenabilă din punct de vedere economic, nu prea poate fi vorba. Numai schimbând această mentalitate la nivelul deciziei politice naţionale am putea să facem ceea ce ar fi în folosul şi pentru viitorul poporului nostru.

Potenţialul intelectual şi nivelul de instruire al populaţiei din partea stângă a Prutului

Merită să-l menţionăm cu atât mai mult cu cât, în opinia noastră, el generează în mare măsură mentalitatea amintită mai sus. Ca să cunoaştem realitatea, în felul ei tragică pentru noi, aduc în discuţie doar trei cifre. Conform datelor oficiale ale fostei URSS, în ajunul descompunerii ei, românii moldoveni din partea stângă a Prutului ocupau locul al 11-lea după numărul total al populaţiei fostului imperiu, iar după nivelul de instruire - locul al 38-lea, după populaţia de origine Ciucci, care ocupa locul 37. Tot atunci, conform datelor UNESCO, fosta Uniune Sovietică ocupa locul 52-54 din lume la acest indicator, lată, ce a fost şi ce este cu noi. Nu cunosc situaţia din Albania, însă este clar că în Moldova de peste Prut, populaţia are cel mai redus nivel de instruire din Europa! Oare starea aceasta deplorabilă nu influenţează asupra problemelor, pe care dorim să le abordăm? Sunt convins că influenţează negativ toate domeniile de activitate.

De ce vorbesc despre fenomene, care la prima vedere, sunt la distanţă de problema integrării? Pentru că trebuie să ţinem cont şi de psihologia individului, şi nu numai a celui de rând, dar şi a persoanelor de decizie. Din păcate, astăzi această psihologie a populaţiei se cultivă într-un mediu foarte sărac de cultură şi spiritualitate. La noi, în Basarabia, şi înainte se citea puţin, iar aceia care doreau să citească le era interzis. Acum însă, când 93% din populaţie este sub nivelul sărăciei şi când cărţile, revistele şi ziarele simt

scumpe, nu se citeşte aproape nimic şi aceasta nu numai de către oamenii simpli, de rând. insă, cine formează psihologia şi mentalitatea populaţiei? Desigur că sărăcia şi acei proprietari, pe care îi ştim cine sunt.

Valuta naţională

Funcţia actuală a leului moldovenesc, este, aceea, de a contribui la formarea pieţei şi la integrarea ei cu piaţa europeană şi mondială. însă, totul va depinde de faptul, dacă acest leu va fi independent faţă de Rusia şi se va afla în afara zonei rublei ruseşti, sau invers. Dacă se va întâmpla ca el să rămână în zona rublei şi să fie independent faţă de rublă, va începe o etapă absolut nouă de dependenţă faţă de Rusia. Mă întreb: cine a contribuit mai mult la introducerea valutei naţionale: Republica Moldova, Fondul Monetar Internaţional sau Rusia? Răspunsul l-au dat chiar finanţiştii ruşi care au declarat la mijlocul lui noiembrie 1993 că, datorită valutelor naţionale, situaţia rublei şi a economiei ruseşti se va întări considerabil. Mai mult, ei au şi constatat începutul unor tendinţe de felul următor: se vor reduce livrările de materii prime din Rusia către fostele republici unionale, fiind pentru ele scumpe şi deci, Rusia va vinde mai mult pe piaţa europeană şi mondială cu valută forte. Aceasta pe de o parte, iar pe de altă parte, se vor majora livrările de produse agroalimentare şi ale industriei uşoare din aceste republici către Rusia la preţuri reduse şi convenabile pentru Rusia. Deci, dacă dorim să vorbim nu numai de dragul vorbei, dar cu responsabilitate faţă de ziua de mâine, cel mai bine ar fi, ca în actualele condiţii să urgentăm integrarea economică a celor două state româneşti şi să obţinem independenţa leului moldovenesc faţă de rubla rusească. Credem că în această problemă, ar trebui să-şi spună cuvântul şi Fondul Monetar Internaţional, dacă el, desigur, nu ne doreşte un neocolonialism rusesc

În încheiere o concluzie de importanţă majoră

Înainte de a sosi aici am efectuat o mică investigaţie sociologică printre tinerii din Chişinău care se află în ajunul terminării studiilor superioare economice. Le-am pus o singură întrebare, nu ştiu încă, dacă am făcut bine sau nu, dar i-am întrebat: "În Centrul Europei s-a creat un fenomen unic în felul său şi anume, sunt vreo 10 mil. de români moldoveni, dezmembraţi între trei state - România, Republica Moldova şi Ucraina. Cum vedeţi unirea lor, realităţii geopolitice şi necesitatea de convieţuire paşnică cu vecinii?". Răspunsurile au fost diferite, însă asupra unuia doresc să vă atrag atenţia pentru că se referă la problema pe care o examinăm astăzi. "Părerea mea, - scrie acest tânăr, - este, că, în primul rând este nevoie de o unitate etnico-culturală, ce trebuie să fie concepută de aceşti români, căci tragedia constă, nu în faptul că ei sunt disparaţi în trei state, ci în dezintegrarea ce mai persistă între ei. Un exemplu

elocvent este chiar Republica Moldova, unde observăm un variat spectru de atitudini şi păreri mărginite. Şi totuşi, cred, că majoritatea românilor concep un stat unic, în viitor.

Strategia obţinerii acestui scop o văd în crearea unui centru de atracţie a românilor de pretutindeni, care prin forţa sa economică, politică şi culturală să fie în stare să consolideze această unitate. Nu aş crede, că o să fie o cale scurtă şi uşoară, cum a fost, de exemplu, în Germania, deoarece pentru nemţi era clar, unde este centrul lor de atracţie". Închei cu această părere a unui tânăr student de la noi, părere care ne obligă să gândim cum anume poate fi creat acest "centru de atracţie al românilor de pretutindeni".

2. Strategii în domeniul integrării economice internaţionale

Prof.dr. Constantin POPESCU,
ASE, Bucureşti

Integrarea - forma normală de existenţă şi desfăşurare a vieţii

Dacă avem în vedere că viaţa pe Planeta Pământ este unică în ceea ce priveşte sensul ei major (fundamental), indiferent de cine o trăieşte (în ce formă de colectivitate umană), atunci apare clar, simplu şi firesc că Integrarea individului, a socio-grupului şi a colectivităţilor umane mai mari nu reprezintă altceva decât forma normală de adaptare *şi* cooperare pe principiile compatibilităţii reciproce la limitele progresului, prin progresul neîntrerupt şi durabil, care promovează stabilitatea şi anduranţă.

Aşa se explică de ce individual care trăieşte normal trebuie să se adapteze la condiţiile vieţii, în cadrul familiei sau a sociogrupului profesional sau habitaţional în care munceşte şi locuieşte. În cadrul acestui proces normal, intervin, inevitabil, factori favorabili şi nefavorabili ce ţin fie de mediul natural, fie de mediul social-economic şi politic în care omul trăieşte, fie de ambele, fapt pentru care adaptarea concretizează integrarea, prin compatibilitate şi cooperare, depăşindu-se treptat şi sigur limitele obiective şi subiective ale desfăşurării normale a vieţii.

În adaptarea sau neintegrarea nu pot fi decât parţiale şi temporare, deoarece divorţul cu socio-grupul în care trăieşte şi munceşte individul îl obligă, inevitabil, spre noi relaţii de cooperare şi adaptare, pentru a-şi îmbunătăţi condiţiile de viaţă.

Evoluţia vieţii de până acum pe Planeta noastră demonstrează că adaptarea şi cooperarea indivizilor în cadrul unui proces normal de integrare multicriterială, a găsit cel mai bun cadru bazat pe comunitatea de limbă, cultură şi teritoriu, în ceea ce numim astăzi statele suverane şi independente ale lumii.

Tot evoluţia vieţii de până acum demonstrează că atunci când integrarea şi reintegrarea fac abstracţie de criteriile compatibilităţii reciproce şi se realizează pe principiul imposibilităţii nodale apare, mat devreme sau mai târziu, reacţia de respingere, de inadaptare, care are ca rezultat dezintegrări de socio-grupuri mai mici sau mai mari, cu consecinţe grave, uneori dramatice pentru oameni pentru ca apoi să se producă inevitabilul dorit, normai şi necesar unei adaptări şi cooperări de ia inimă la inimă, de la suflet la suflet, de la interes la interes.

Cu cât scara acestui proces se extinde de la un singur individ, la o familie sau la un socio-grup profesional de muncă sau habitaţional, de la populaţia unei ţări la populaţia unei regiuni mai mult sau mai puţin întinse a Planetei, cu atât consecinţele care se produc. ca urmare a dezintegrărilor şi reintegrărilor sunt mai profunde şi de mai lungă durată.

În acest proces, succesul integrării prin adaptare şi cooperare presupune pregătirea şi cunoaşterea dinainte a etapelor de parcurs, cu avantajele şi dezavantajele lor, pentru a se putea adopta, individual sau la nivelul unor colectivităţi mai largi, cele mai bune strategii de urmat.

Istoria cunoscută a vieţii şi civilizaţiei pe această Planetă demonstrează că integrarea a cunoscut forme tot mai variate şi extinderi tot mai mari, unele dictate peste capul colectivităţilor umane şi împotriva voinţei lor, altele determinate de interese economice puternice, pe termen mijlociu sau chiar lung, iar altele ca măsură de rezistenţă politică, militară, ideologică sau chiar economică în faţa alternativelor pe care oamenii le gândesc şi le înfăptuiesc.

Astfel, că pe această Planetă, istoria este mărturie a celor mai diferite forme de integrare, de la imperii, la tot felul de blocuri militare şi înţelegeri cu caracter strategic, de la asociaţii şi organizaţii economice, sociale şi culturale, la comunităţi geoeconomice distincte etc.

Ce demonstrează însă viaţă şi istoria ei? Că, mai devreme sau mai târziu, tot ce s-a realizat pe principiul imposibilităţii nodale, împotriva voinţei şi aspiraţiilor colectivităţilor care trăiesc şi muncesc, s-a prăbuşit lent sau brusc funcţie de reacţia leneşă sau vioaie a sistemelor, în toate cazurile însă, cu consecinţe negative grave, uneori fără putinţa de a repara, dar cu dorinţa firească a spiritului de a continua înaintarea spre o viată mai bună, mai fericită.

Acolo unde sistemele integraţioniste nu s-au prăbuşit, dovedindu-se cele normale şi necesare, adaptarea şi cooperarea în condiţii de compatibilitate reciprocă au impus perfecţionarea pentru a răspunde mai bine şi pentru mai mult timp aspiraţiilor individului, colectivităţilor umane în ansamblu.

Pe baza celor de mai sus am putea concluziona sintetic:

- integrarea normală înseamnă adaptare şi cooperare pe principiul compatibilităţii reciproce; integrarea este un proces permanent, nu ştim însă dacă forma sa de desfăşurare este ciclică, este spirală sau are o direcţie unică spre care tinde;
- procesul integrării prin adaptare şi cooperare presupune tranziţia ca o formă naturală de trecere spre o stare firească de evoluţie, când starea spre care se tinde este cea dorită şi cunoscută dinainte, adaptarea şi cooperarea îşi găsesc premisele necesare de realizare rapidă, fără oscilaţii prea mari şi cu costuri cât mai mici posibile. Când integrarea presupune tranziţia de la o stare anormală, la o stare

normală, de dorit, creşte complexitatea şi dificultatea procesului, iar costurile adaptării sunt deosebit de mari;

- cu cât nivelul de cultură şi civilizaţie al indivizilor şi sociogrup urilor este mai ridicat, cu atât şi adaptarea şi cooperarea devin mai previzibile şi mai uşor de realizat. De aceea, pentru succesul integrării este esenţial să nu ne zgârcim să investim în om, în capacitatea sa de cunoaştere, înţelegere şi anticipare;
- aspectele biologice, sociale, economice, culturale, spirituale, religioase, etc. ale vieţii indivizilor şi colectivităţilor prin ceea ce au ele comun şi necomun sunt cele care împing viaţa să se integreze, pentru a o face mai bună sau pentru a-i oferi suportul necesar luptei cu raritatea, cu necunoscutul sau cu vicisitudinile istoriei;
- acest proces al integrării prin adaptare şi cooperare este procesul cel mai de preţ al vieţii, omul fiind atât creaţia supremă a naturii cât şi copilul-minune al civilizaţiei. în cadrul acestui proces permanent şi inevitabil, numai prin cultură şi civilizaţie se poate ajunge la înţelegerea faptului că Europa este a europenilor, şi deci, integrarea prin adaptare şi cooperare presupune egalitatea surselor, democraţie şi fraternitate. Când Planeta Pământ este un bun colectiv al oamenilor, pentru a trăi şi a se bucura de viaţa ce li s-a dat, atunci apare cel puţin straniu ca unii să facă experienţe nucleare, adică să facă cel mai mare rău vieţii în ansamblul ei.

Tranziţia integrării internaţionale

Astăzi, pe baza realităţilor pe care le exprimă procesul integrării şi dezintegrării internaţionale, putem să afirmăm că suntem de acord cu aprecierile cuprinse în lucrarea "Restructurarea ordinii internaţionale" - coordonator Jan Timbergen. - "Ultimele decenii au adus prosperitatea unor naţiuni şi un complex de probleme tuturor naţiunilor.

Ele au ridicat un semn de întrebare în legătură cu multe din valorile, ideile şi raţiunile pe baza cărora au fost făcute relaţiile dintre naţiuni şi în cadrul naţiunilor. Ele au legat naţiunile într-o reţea complexă de interdependenţe, din care nici o naţiune, oricât de puternică ar fi, nu se poate autoexclude în mod realist. Ele au plasat omenirea în pragul unor noi alegeri şi au expus-o unor pericole fără precedent."

Aşadar, procesul integrării pe plan internaţional, conceput ca un proces necesar şi permanent de adaptare şi cooperare este într-o perioadă de tranziţie spre "o societate viabilă care îşi satisface nevoile fără a pune în pericol generaţiile viitoare".

Un asemenea mod de a pune problema în economia mondială, cu totul deosebit faţă de evoluţiile de până acum, are un caracter profund moral, ce

izvorăşte din exigenţele naturale şi universale ale echităţii intergeneraţii şi internaţiuni, ale egalităţii şanselor.

Dată fiind complexitatea, întinderea şi dificultatea acestui proces ca şi inevitabilitatea producerii tranziţiei integrării în relaţiile internaţionale, este esenţial pentru reuşita lui, să se realizeze globalizarea preocupărilor la scară mondială, regională sau subregională şi concretizarea lor într-un plan de acţiune coerent, îndreptat spre atingerea societăţii viabile, bazată pe compatibilitatea mediului natural cu cel creat de om - ca expresie a echităţii intergeneraţii, într-un orizont de timp cât mai îndelungat. Acest nou proces ai tranziţiei integrării are la bază: criza actualului mod tehnic de a produce din ţările dezvoltate - care absolutizează considerentele economice imediate în dauna celor ecologice şi sociale pe termen mijlociu şi lung; criza economică profundă şi de durată în fostele ţări socialiste - cu consecinţe grave nu numai asupra populaţiei din ţările respective, ci şi asupra stabilităţii mondiale: criza fără "întoarcere" a vieţii economice şi sociale din ţările lumii a treia-care, de asemenea, nu afectează numai proprii locuitori ci, "pe termen mijlociu, şi lung chiar stabilitatea economiei mondiale"; criza tot mai profundă şi ireversibilă a relaţiei dintre mediul natural şi mediul creat de om - determinată de suprapunerea celor trei crize de mai sus, ca şi de economia înarmărilor care abate dezvoltarea de la ceea ce este viabil şi necesar.

Aceste patru crize suprapuse şi simultane ca desfăşurare, interdependenţele şi consecinţele negative biologice, psihologice şi sociale pe care le creează în timp şi spaţiu trebuie oprite. De aceea, suntem de părere că acum este timpul de a se face un salt uriaş înainte, astfel încât prin civilizaţie şi responsabilitate să începem procesul tranziţiei spre un nou mod de înţelegere a integrării prin adaptare şi cooperare în economia mondială. Evoluţia vieţii pe această planetă arată Maurice Strong - primul preşedinte al Programului Naţiunilor Unite pentru mediul înconjurător, demonstrează că "Oamenii au învăţat să-şi lărgească sfera credinţelor şi devotamentului, precum şi instituţiile prin care sunt guvernaţi, de la familie la trib, de la sat la oraş de la oraş la statul naţional". Suntem chemaţi să facem următorul pas, cel puţin pe această planetă, spre nivelul global.

În acest proces inevitabil al tranziţiei spre o nouă integrare în cadrul relaţiilor internaţionale este esenţial să se înţeleagă că oamenii pot fi tot mai atraşi de noile moduri de a-şi orândui viaţa cu cât ei sunt în măsură să conştientizeze ceea ce s-ar întâmpla dacă nu şi-ar schimba modul de viaţă.

Noua integrare economică în economia mondială trebuie să pornească de la alte criterii şi principii de evaluare, faţă de cele pe care le-a impus piaţa până acum. Şi acest lucru tocmai pentru că "atâta timp cât se consideră că PNB măsoară bunăstarea umană, obstacolele ce stau în calea schimbării sunt

enorme (...). Piaţă apreciază numai eficienţa, ea nu are organe pentru a auzi, a simţi sau a mirosi nici justeţea, nici viabilitatea"[1].

Prin urmare, noile strategii ale integrării economice internaţionale trebuie să se bazeze pe un nou set de valori, de criterii şi principii care să constituie modelul unei noi ordini mondiale, care să producă mutaţii fundamentale în viaţa economică şi socială, în relaţiile dintre om şi mediul înconjurător, în comportamentul social al individului. Desigur, aceasta nu înseamnă că trebuie distruse toate formele de integrare care există astăzi în lume. Cele care fac mai mult rău decât bine, într-adevăr, trebuie eliminate. Celelalte, spre exemplu, de tipul CEE, FMI, Banca Mondială, Consiliul Europei, ONU, etc., etc., trebuie să-şi schimbe radical şi în lărgime criteriile şi valorile de existenţă şi judecată, introducând reguli şi principii care să abordeze global o serie de probleme ca: pierderea securităţii, hranei, pericolul schimbării climei, riscurile dezvoltării, lumea fără frontiere iluziile progresului, recalcularea progresului, recalcularea şi reevaluarea progresului economic, limita inferioară a suportabilităţii economice, sociale, dar şi ecologice, etc., toate acestea din perspectiva echităţii internaţiuni şi intergeneraţii.

Iată de ce, acum când suntem într-un proces de tranziţie spre o economie viabilă, în care integrarea celor de dincoace şi dincolo de Prut este forţa internă a mersului nostru înainte, este esenţial să înţelegem, totodată, că împreună cu întreaga comunitate internaţională, trebuie să acţionăm pentru ca o dată cu succesul tranziţiei noastre să se realizeze şi succese fundamentale în tranziţia omenirii spre un nou tip de integrare internaţională, bazat pe echitatea internaţiunii şi intergeneraţii, în cadrul economiei mondiale.

[1] Herman Daly, citat după Lester R. Brown (coord.) "Probleme globale ale omenirii", Editura Tehnică, Bucureşti, 1983,pag. 242.

3. De ce integrare şi nu reîntregire, acum?

Prof.dr. Nicolae BELLI,
IEA, INCE

O întrebare al cărui răspuns încărcat de incertitudini ne tulbură conştiinţele ori de câte ori ne-o punem, este următoarea: dacă basarabenii sunt fraţi de sânge cu noi - şi sunt; dacă Basarabia este vatră strămoşească - şi este; dacă Republica Moldova s-a declarat independentă statal de Moscova, iar România este cu adevărat Ţara Mamă, atunci ce ne împiedică să ne unim?

Nu cred că există cineva care să aibă gata elaborat răspunsul. Probabil, că el va fi dat de istorie. Şi sperăm să fie dat nu sub presiunea forţelor sale absurde, ca în 1775, 1812 şi 1940, ci după legile ei fireşti, bazate pe dreptate şi adevăr ca în 1859 şi 1918. Până atunci însă avem datoria să nu rămânem pasivi, încremeniţi în aşteptare crezând că viitorul ne va aduce de la sine ceea ce ni se cuvine, ci să acţionăm pentru a integra idealul reîntregirii în construcţia prezentului pe ambele părţi ale Prutului. Reîntregirea - drept istoric şi de neam.

De la început apare imperios necesar să cunoaştem dacă ceea ce s-a întâmplat în Moldova de Răsărit după 1989 are legătură şi cu reîntregirea. Cei mai important lucru a fost faptul că, în noiembrie 1989, fraţii noştri basarabeni au "îndrăznit" să pună stavilă dominaţiei coloniale a temutei Rusii Sovietice. Declarându-se independenţi ei au înscris astfel o nouă filă în istoria neamului românesc, cu o dublă semnificaţie: pe de o parte, au consemnat victoria în dramatica şi inegala luptă pentru eliberarea naţională şi socială, iar pe de altă parte, răsădeau în sufletul nostru speranţa reintegrării.

Suntem, oare, îndreptăţiţi să nutrim o asemenea speranţă? Noi credem că, da, căci reîntregirea revine astăzi în viaţa naţiunii noastre nu pe uşile din dos ale istoriei, ci pe calea revigorării dreptului istoric şi de neam. Departe de a fi un joc al întâmplării, această revigorare apare inevitabilă, deoarece poartă în sine forţa legitimităţii istorice. Având în substratul său cauzal această legitimitate, reîntregirea devine un asemenea drept care, sub presiunea unor forţe ostile, poate să adoarmă un timp, dar nu poate să moară niciodată. Aceeaşi legitimitate explică de ce nici scutierii Rusiei imperiale - ţariste şi apoi sovietice - n-au reuşit să distrugă acest drept, deşi, în încercările lor foarte energice, de peste 170 de ani, au folosit cele mai draconice arme, fizice şi de conştiinţă.

Nu au reuşit să ne destrame entitatea naţională nu numai ruşii, autorii celui mai crud şi mai grosolan imperiu, ci şi întreaga suită de năvăliri invadatoare anterioare lor. Aşezat în calea răutăţilor, cum spunea Grigore Ureche, neamul nostru a înfruntat încă de la naştere cei puţin 13 mari invazii şi

ocupaţii străine mai îndelungate[1]. De fiecare dată, românul s-a retras din calea urgiei în codrii şi munţii săi ocrotitori, revenind după trecerea primejdiei. Cum aprecia sugestiv Lucian Blaga, românii s-au retras deseori din istorie, pentru a rămâne în istorie. Şi sperăm ca ei să rămână mai departe în vatra etnogenezei lor bimilenare, chiar dacă în timp vor apărea noi ameninţări, ca cele ale iresponsabilului Jirinovschi, care neagă poporului român orice drepturi istorice asupra pământului strămoşesc.

Înainte de a intra în fondul problemei ne vom opri puţin asupra conceptului de drept istoric şi de neam. Venind din alte ştiinţe, el poate fi mai puţin familiar economiştilor. Cunoaşterea lui însă, chiar în formă lapidară este indispensabilă în cercetarea problemei reîntregirii. Aşadar, în ce constă acest drept şi ce anume îi alimentează viabilitatea?

În expresia sa cea mai simplă, dreptul istoric şi de neam reprezintă necesitatea corectării unei nedreptăţi istorice. Răpirea teritoriilor noastre naţionale: Basarabia, Bucovina de Nord, Ţinutul Herţei şi Insula Şerpilor, interdicţia limbii române, deportările în masă ale populaţiei autohtone[2], convertirea forţată la o cultură străină, cea rusă - toate acestea - şi nu sunt singurele - sunt doar câteva exemple de nedreptăţi istorice care se cer îndreptate.

Dreptul istoric şi de neam are două componente definitorii: teritoriul şi populaţia. Ele pot exista împreună sau separat în cazul Basarabiei, Bucovinei de Nord şi Ţinutului Herţei sunt implicate ambele componente: teritoriile - ca părţi organice din aceeaşi vatră strămoşească şi populaţiile - ca ramuri ale aceluiaşi pom - poporul român. în acest caz, reîntregirea semnifică revenirea în matca lor firească atât a teritoriilor, cât şi a populaţiei autohtone. Această idee este clar precizată şi de Rezoluţia de Unire cu Ţara, adoptată la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia. Chiar în primul său articol, acest document istoric precizează că "Adunarea Naţională a tuturor românilor din Transilvania, Banal şi Ţara Ungurească... decretează unirea acelor români şi a tuturor teritoriilor locuite de dânşii, cu România..."[3].

Dreptul de neam reflectă complexul frăţiei; el poate exista şi fără probleme teritoriale, cum este cazul românilor din ţările vecine sau mai depărtate şi în raport de care România, ca Ţară Mamă, are anumite obligaţii morale şi materiale, mai ales de ordin cultural. Probleme deosebite ridică însă populaţia românească din teritoriile rupte din trupul ţării în 1940 de către ruşi. Pe de o parte, această populaţie a fost supusă unor acţiuni de adevărat genocid de masă, cum au fost deportările şi expulzările în Siberia şi în alte

---

[1] *Ne referim la invaziile făcute de goţi, huni, gepizi avari, slavi, bulgari, unguri, pecenegi, cumani, tătari, turci, austrieci şi ruşi.*

[2] Operate în 4 mari valuri, deportările au cuprins sute de mii de persoane numai în perioada 1941-1960.

[3] România Mare. Documentar istoric 1918, Casa de Presă şi Editură "Gutinul", Baia Mare, 1990, p. 13.

zone din fosta URSS. Pe de altă parte, au fost aduse în aceste teritorii populaţii alogene, mai ales rusă şi ucraineană. în pofida acestor acţiuni de mare amploare, populaţia românească din amintitele teritorii continuă să fie preponderentă. în aceste condiţii este firesc ca, în virtutea complexului frăţiei, populaţia românească de peste Prut să tindă spre unire.

Dreptul istoric şi de neam, ca orice drept, reflectă un sumum de echitate; el se întemeiază pe adevăr, a cărui recunoaştere şi promovare justifică şi apelul la dreptate. Definindu-i conţinutul etic[1], adevărul şi dreptatea conferă acestui drept valoarea de principiu fundamental al dreptului internaţional şi al relaţiilor dintre statele guvernate de dreptul amintit Prin aceasta, dreptul istoric se integrează politicului cerând deciziei sale - naţionale sau internaţionale - să se aşeze pe temelia raţională a echităţii.

Este esenţial a şti dacă dreptul istoric se poate impune în relaţiile dintre statele angajate în conflicte teritoriale doar prin puterea lui internă şi dacă ar fi suficient doar să fie cunoscut, pentru a fi şi acceptat. În trecut, în epocile aşa-numite eroice, dominate de dreptul istoric tradiţional, acest drept se impunea nu prin forţa internă a adevărului, ci prin lupta armată a celui prejudiciat împotriva cuceritorilor uzurpatori. Astăzi însă **el nu** se mai poate impune pe calea armelor, ci numai pe calea negocierilor paşnice, folosind forţa de persuasiune a argumentelor logice. Cazul Germaniei este edificator în acest sens: pentru unificarea ei nu a bubuit nici un tun, dar s-a negociat cu inteligenţă şi răbdare, până la rezultatul final.

Nu ne facem iluzii că Moscova şi Kievul se vor schimba peste noapte, aşa, de dragul adevărului istoric şi că vor veni, spăşite în faţa României pentru a-şi exprima acordul cu reîntregirea naţională a teritoriilor şi populaţiei. Ştim că acest lucru nu se va întâmpla nici cu Rusia, nici cu Ucraina. Totuşi, altă alternativă la demersul negocierilor paşnice, nu există. În orice caz; apelul la armele inteligenţei şi înţelepciunii paşnice nu scade deloc importanţa naţională nici a reîntregirii, nici a preocupării României de a o înfăptui. Aceasta, pentru că reîntregirea nu este o problemă oarecare, ci una care personifică idealul naţional, aspiraţiile cele mai înălţătoare ale românilor de pe ambele maluri ale Prutului. In înfăptuirea acestui ideal poporul nostru îşi confirmă însăşi vitalitatea sa. Reamintim, nu fără condescendenţă şi admiraţie, gândurile de înalt românism şi de mare actualitate ale marelui nostru învăţat şi luptător de neam, Constantin Stere, exprimate atât de sugestiv cu ocazia unirii Basarabiei cu Patria Mamă, în 1918: "Un popor - spunea Constantin Stere - nu poate trăi fără ideal. Prin ideal, care rezumă toate aspiraţiile iui cele mai înalte el afirmă, înainte de toate, puterea lui vitală."[2]

---

[1] Victor Isac. *Dreptul istoric şi pacea mondială*, Editura Gândirea Românească, Bucureşti, 1992, p.3-6.

[2] Constantin Stere "Idealul Naţional" şi Basarabia. În: *Basarabia şi Basarabenii*. Chişinău. Uniunea Scriitorilor din Moldova, 1991, p. 227.

Poale unii cred că românii, prinşi în vârtejul tranziţiei şi confruntaţi nemilos cu problemele existenţei zilnice, nu mai au disponibilitate sufletească şi pentru idealul reîntregirii. Avem motive însă să credem că nu este aşa. Căci în momentele limită, când totul pare pierdut, cu alte cuvinte, când istoria o cere, aceiaşi români devin uluitori prin rezervele de însufleţire faţă de ceea ce este problemă şi demnitate naţională, faţă de ţară. Or, reîntregirea este o asemenea problemă. Mai mult decât atât, ea tinde să devină astăzi chiar prima problemă de demnitate naţională care polarizează, încă de pe acum, nu numai însufleţire, dar şi hotărârea de luptă, pe căi adecvate neviolente, pentru înfăptuirea ei.

Pentru oricine încearcă o evaluare, chiar sumară, a evoluţiei ideii de reîntregire ca drept istoric şi de neam, este clară tendinţa de generalizare şi de radicalizare la scară naţională a conştiinţei despre complexul frăţiei şi necesitatea unirii prin revenirea teritoriilor răpite, în matca lor firească. Aceeaşi evaluare ne arată - şi sperăm să nu ne înşelăm - că prin cucerirea independenţei Republicii Moldova, ideea reîntregirii şi-a deschis drumul spre împlinire.

Astăzi însă, în parcurgerea lui, nu poate fi repetat modelul unirii din 1918, cum nu poate fi imitat nici modelul german de unificare. Punându-se în alţi termeni istorici, ideea reunirii naţionale se va înfăptui, probabil, după un alt model, cel al aşa-numitei "terapii graduale".

Nu ştim dacă pe parcurs nu vor apărea noi condiţii care vor schimba datele problemei. Ceea ce ştim până acum este faptul că idealul reîntregirii se află, ca să folosim o expresie a lui Camil Petrescu, printre "ideile în mers" şi că drumul său este fără întoarcere. Mai ştim de asemenea, că acest drum, departe de a fi o şosea gata pietruită, este, dimpotrivă, presărat cu multe şi mari greutăţi, care ne pot abate sau întârzia mersul înainte spre ţelul final înlăturarea lor presupune luptă dârză nu numai cu adversităţile din afară, multiplicate în ultimul timp prin tendinţele Rusiei de a-şi reface imperiul, dar mai ales cu cele dintre noi înşine.

Primele bătălii ale acestei lupte au şi fost câştigate prin meritul exclusiv al fraţilor noştri basarabeni. Avem în vedere bătălia pentru independenţă şi suveranitate statală; pentru înscăunarea limbii române, îmbrăcată în grafie latină, ca limbă de stat în locul **celei ruse; pentru** tricolorul românesc şi imnul de stat "Deşteaptă-te române". Sunt bătălii prin care românii basarabeni ne demonstrează că rămân neclintiţi în arderile lor interne pentru libertate şi regăsirea identităţii de sine. Prin aceleaşi bătălii, ei s-au delimitat - să sperăm definitiv - de trecutul colonial rusificator, şi totodată au pus primele pietre de hotar de la care începe noul viitor ai Republicii Moldova.

Reîntregirea - între necesitate şi posibilitate

Ca să aibă loc, reîntregirea trebuie să fie nu numai necesară, dar şi posibilă. în principiu, cum remarca şi Nicolae Titulescu, necesitatea creează şi

posibilitatea. Aceasta din urmă însă nu apare întotdeauna simultan cu prima; ea se creează în timp, odată cu condiţiile care permit necesităţii să se transforme în realitate. Analiza faptelor ne arată că dacă necesitatea dispune astăzi de un potenţial deja constituit, posibilitatea, în **schimb, este încă** neconstituită integral. Cunoaşterea lor presupune analiza premiselor şi factorilor care le favorizează sau care le frânează.

Necesitatea reîntregirii

Se bazează pe existenţa a cel puţin două categorii de premise: a) pe permanenţele istorice care vin în prezent din trecutul nostru comun şi b) pe noile împrejurări istorice apărute după 1989, legate de prăbuşirea imperiului sovietic. Din aceste premise decurg şi factorii favorizanţi ai reîntregirii.

Un prim asemenea factor, cu caracter fundamental, constă m entitatea comună a românilor de pe ambele maluri ale Prutului.

Ceea ce îi potenţează însă favorabilitatea este nu atât existenţa ei ca atare, cât conştiinţa despre această entitate. Conştiinţa însă nu se formează de la sine, ci prin cunoaştere. Se ştie că până în 1989, această cunoaştere a fost interzisă şi substituită prin fals istoric. De abia acum, tinerii moldoveni pot afla că ei sunt români şi că "Poporul Românesc n-a venit în Basarabia din afară, el aci s-a născut, aci a fost acel cazan unde au fiert şi s-au topit toate elementele din care s-a născut poporul român[1]. Ei mai pot afla că Basarabia, Bucovina şi Ţinutul Herţei sunt teritorii neaoşe româneşti şi că n-au fost cucerite de ţarii ruşi cu sabia de la sultana turci şi hanii tătari, cum li s-a repetat în şcoală ci, dimpotrivă, au fost invadate şi ocupate cu forţa de Rusia ţarilor în 1812 şi Rusia Sovietică în 1940.

În termeni statistici, pământurile cotropite de ruşi în 1940 reprezentau 42 mii km.p. adică 18% din suprafaţa României; aproape tot atât reprezenta şi populaţia. Putem oare rămâne indiferenţi în faţa acestei mari nedreptăţi istorice? În mod normal, nu! Complexaţi de propria slăbiciune, uităm prea uşor că Rusia a fost aceea care nu numai că ne-a invadat ţara şi i-a exploatat la sânge resursele şi populaţia, dar a şi exterminat fizic sute de mii de români, fără nici cel mai mic protest din partea României, ca Ţară Mamă, sau din partea Occidentului, atât de "devotat" drepturilor omului şi democraţiei.

Pentru îndreptarea acestei mari şi umilitoare nedreptăţi istorice nu dorim vărsare de sânge, deoarece crezul şi speranţa ne sunt ancorate mai puternic în înţelepciune şi prudenţă. Dar nici nu putem să nu învăţăm nimic din înverşunarea cu care alţii, inclusiv vecinii noştri, se bat pentru fiecare palmă de pământ, sau îşi apără conaţionalii din alte ţâri. Întrucât statului nostru îi revine

[1] Pantelimon Halipa şi Anatolie Moraru, *Testamentul pentru urmaşi*, Chişinău, Ed. Hyperion, 1991, p. 95.

rolul de catalizator general al oricărui demers pentru îndepărtarea nedreptăţilor istorice naţionale, se impune din partea sa o poziţie atitudinală activă şi curajoasă, marcată de iniţiative concrete în cadrul unei strategii elaborate în acest scop.

Odată ajunşi la această discuţie, nu putem să nu invocăm unele paralele istorice, în care reflexiile pe teme similare sunt pilduitoare prin îndemnuri de o mare şi surprinzătoare actualitate. îl avem în vedere pe Mihail Kogălniceanu care în 1864, spunea: "înainte de a ne ocupa de moşiile cele mici, să ne ocupăm de moşia mare, România, cum făceau părinţii noştri. Chestia Orientului este plină de nouri şi de fulgere, trebuie să ne ferim de trăznetuî ce ne ameninţă; însă cu ce să ne ferim? Socotim poate că şi în viitor trebuie să ne mărginim a primi pe cuceritorii noştri cu capetele pe tipsie şi la ducerea lor să-t întovărăşim cu buchete de lăcrămioare? Socot, că aceasta nu o mai voim"[1]. Oare ce ne opreşte de a ne ridica până la înţelepciunea şt cutezanţa iui Mihail Kogălniceanu, zicând ca şi el că, "aceasta nu o mai voim"?

Un al doilea factor îl constituie faptul, că drepturile asupra teritoriilor naţionale nu se prescriu niciodată. Împrejurarea nu este numai un factor favorizant, ci totodată şi o importantă legitate istorică. Înnobilată cu această calitate, ea face ca necesitatea unirii să fie nu numai o chestiune de dorinţă, ci şi una de legitimitate istorică. Nimeni nu ne poate confisca această legitimitate. Pe de altă parte, nici simpla prezenţă a ei nu aduce după sine reîntregirea. *Căci* orice dreptate, chiar istorică, fără forţa necesară apărării şi impunerii sale devine neputincioasă. Este şi cazul Moldovei în 1812 şi al României în 1940. Ele au cedat, umilitor, invaziei insolente a Rusiei, pentru că erau prea slabe ca să-şi apere dreptatea. În aceste condiţii, cu atât mai mult este necesar apelul la puterea inteligenţei şi înţelepciunii, la solidaritatea naţională, dar şi internaţională în apărarea dreptăţii.

În fine, un al treilea factor si constituie viitorul nostru inevitabil comun. Uniţi devenim mai tari şi mai eficienţi. Dezbinaţi rămânem mai slabi şi în continuare, la discreţia marilor puteri, mai ales din imediata noastră vecinătate. Este o amară ironie a soartei, ştiind că înaintaşii noştri au luptat cu atâta ardoare pentru a-i uni pe români în vatra lor strămoşească, în timp ce astăzi încă mai suntem întrebaţi cine suntem, dacă suntem sau nu fraţi, dacă România este mai bună sau mai rea decât Rusia, dacă Basarabia merită sau nu să fie unită cu România ele. Indiferent însă de această situaţie, potentele pe care ni ie oferă unirea în toate domeniile activităţii umane: economie, ştiinţă, cultură, apărarea independenţei naţionale etc. rămân o realitate indiscutabilă, favorizantă reîntregirii.

[1] C.C. Giurăscu şi D.C. Giurăscu - Istoria Românilor. Editura Albatros, Ediţia a ll-a, p. 620.

Posibilitatea reîntregirii

Deşi puternic însufleţită de dreptul istoric şi de neam, de complexul frăţiei şi apartenenţei la aceeaşi vatră strămoşească, de viitorul nostru inevitabil comun, speranţa reîntregirii n-a putut să depăşească entuziasmul euforic al Podurilor de fiori. Să fie oare basarabenii de azi mai puţin neclintiţi în crezul unirii decât părinţii lor din 1918? Sau România, ca Ţară Mamă, îşi are prezentul atât de desfigurat, încât nu are energia necesară ca să-i atragă la sine pe fiii săi de peste Prut? Sau condiţiile internaţionale ne sunt încă adverse?

Adversităţi există în toate domeniile menţionate, Cercetându-le, unii analişti susţin că acum nu este momentul reîntregirii şi că, cei care au susţinut unirea acum, au făcut mult rău cauzei româneşti în Republica Moldova. A propos de interpretarea oportunităţii momentului. În februarie 1918, anunţat de către revoluţionarii basarabeni că sunt gata pentru înfăptuirea unirii, generalul Averescu, prim ministru al României (între 8 februarie şi 18 martie) a dat înapoi, apreciind că încă nu a sosit momentul. Pentru Marghiloman, în schimb, venit prim ministru la 18 martie 1918, momentul unirii era deja sosit, unire care s-a şi înfăptuit la 27 martie (9 aprilie) 1918! Se vede, aşadar, din acest exemplu, că aprecierea oportunităţii unui moment revoluţionar este extrem de dificilă şi nu lipsită de subiectivism. Alţi deţinători ai puterii susţin că, în general, unirea nu este posibilă.

Unirea întâmpină efectiv mari dificultăţi. Există cel puţin patru grupe mari de factori care îi subminează posibilitatea.

1. Primul şi cel mal important factor îl constituie starea actuală de slăbiciune şi instabilitate generală a României. Analiza evoluţiei societăţii şi economiei româneşti în anii de după 1989 arată că, in pofida deschiderilor generoase spre libertate şi înnoire democratică ale revoluţiei, ţara a ajuns într-o stare critică extrem de acută. Ca urmare, România nu oferă un model atrăgător de stabilitate si prosperitate fraţilor de peste Prut Iar, pe de altă parte, din cauza sărăciei, ea nu îşi poate îndeplini rolul nici în sprijinirea materială a Republicii Moldova, sprijin de care ea are atâta nevoie acum şi care nu poate fi substituit de nici un fel de declaraţii de frăţie. Câtă dreptate are academicianul N.N. Constantinescu afirmând, că dacă "economia românească au ar fi fost dezorganizată şi deteriorată, iar nivelul de trai nu ar fi fost redus alarmant "Basarabia ar fi fost de mult unită cu România şl până şi rusofonii ar fi votat în acest sens"[1]. Situaţia a început să se schimbe din a doua jumătate a anului 1993, când, la miile de burse acordate tinerilor moldoveni, s-a adăugat un

[1] Acad. N.N. Constantinescu - Prioritatea intereselor economice naţionale în cadrul relaţiilor nostre internaţionale contemporane", Economistul 17 decembrie 1993.

ajutor guvernamental de 6 mld. lei nerambursabili şi un credit de 20 mld. lei pentru sprijinirea relaţiilor României cu Republica Moldova.

2. Un alt grup de factori opuşi reîntregirii apare la nivelul evoluţiilor interne ale Republicii Moldova. Este vorba aici de factori legaţi de: structura etnică a populaţiei, forţele politice reprezentative, propaganda antiromânească şi antiunionistă, tendinţele separatiste, prezenţa Armatei a 14-a pe teritoriul Republicii Moldova etc.

Reîntregirea nu poate avea loc decât ca act statal liber, pornit din partea Republicii Moldova, aşa cum s-a întâmplat în 1913 şi în cazul germanilor, la 1990. Dacă o asemenea iniţiativă nu s-a produs încă, este clar că starea de spirit în Republica Moldova este dominată de forţele antiunioniste. Se pare, că s-a pierdut ceva şi din capitalul iniţial favorabil unirii! Mai multe sondaje de opinie arată că doar 10-12% din populaţie ar fi pentru unire, majoritatea exprimându-se pentru independenţă atât faţă de România cât şi faţă de Rusia şi C.S.I. Antiunionismul şi uneori chiar antiromânismul în general, sunt descurajate puternic de însăşi forţele politice aflate la putere. Venirea lor la putere a fost sprijinită si de forţele unioniste. Nu ştim cât atârnă în balanţă alianţele conducătorilor acestor forţe cu femeile rusoaice - sistem la modă în trecut, pentru parvenire la putere - dar ştim precis din declaraţiile lor publice că sunt împotriva unirii!

Pentru Republica Moldova, structura etnică a populaţiei, poate mai mult decât cea socială, constituie astăzi fundamentul general pe care se structurează forţele politice şi tendinţele în orientarea lor. În 1992, populaţia republicii, de 43591 mii locuitori, era formată din 64,5% români, 13,8% ucraineni, 13% ruşi, 5,5% găgăuzi şi bulgari şi restul alte naţionalităţi.

În evoluţia populaţiei româneşti merită să punctăm următoarele două momente: a) în momentul primei sale ocupări de către ruşi, Basarabia, era, după Nicolae Titulescu, una din provinciile cele mai curat româneşti: populaţia autohtonă reprezenta 86,8% (în 1917) şi b) în cei peste 170 de ani de ocupaţie, populaţia românească a crescut relativ continuu, ajungând astăzi la 64,5%, Această tendinţă a fost determinată de presiunea mai multor factori: (a) amputarea teritoriului Republicii Moldova prin dezmembrarea ei în partea de nord şi de sud; (b) deportările şi exterminările în masă; (c) strămutări în alte regiuni şi republici; (d) purificarea etnică practicată de sovietici; (e) refugierile în România.

Fiecare din aceste fenomene constituie o adevărată tragedie trăită de fraţii noştri basarabeni. Nu ne putem referi la toate din motive de spaţiu. Două din ele însă, se cer a fi amintite cu orice, preţ.

Primul se referă la dezmembrarea Republicii Moldova prin amputarea ei teritorială ia extremităţi şi trecerea acestor teritorii fa Ucraina. Acest abuz grosolan nu numai că a micşorat populaţia românească, dar, în aceiaşi timp, asociază Ucraina Rusiei în tensiunile, teritoriale cu România.

Al doilea fenomen îl reprezintă deportările. Ţinute în mare secret, datele respective au ajuns lotuşi la lumină, arătând în întreaga sa dimensiune caracterul criminal al deportărilor practicate de Rusia Sovietică. Deportările în Siberia s-au făcut în mai multe valuri, patru în total: 1940-1941; 1944-1948: 1949-1959 şi după 1965. Numai în primele două valuri au fost deportate în Siberia 550 mii de persoane, iar în 1954-1964 au fost strămutate în alte republici 300 mii de persoane.

În acelaşi timp, au fost aduse populaţii alogene, mai ales ruşi, adunaţi de prin toate colţurile imperiului. Dacă în 1817 erau în Basarabia doar 6 mii de velico ruşi, în 1989 numărul lor atinsese 564 mii.

Împreună cu ucrainenii, găgăuzii şi bulgarii, rusofonii formează aproape 1/3 din populaţia republicii. Culmea îngăduinţei noaste româneşti proverbiale, care în anumite împrejurări frizează chiar prostia, este că afluxul puternic de ruşi şi ucraineni continuă şi în zilele noastre. Astfel, Buletinul Statistic al DCS ne informează că în perioada ianuarie-septembrie 1993 au imigrat în Republica Moldova 1103 persoane din care: 34,7% ruşi, 20,1% ucraineni, 13,4% arabi, 4,9% români, 4,6% moldoveni etc. Cu alte cuvinte, aproape 56% din imigranţi au fost ruşi şi ucraineni şi doar 9,5% români (dacă la români includem şi ceea ce statistica oficială numeşte "moldoveni")!

Populaţia rusă constituie factorul hotărâtor în jurul căreia se grupează forţele antiromâneşti şi antiunioniste; menirea ei este să lupte din toate puterile şi să folosească orice mijloace pentru a "apăra Moldova de pericolul românesc". Forţa ei însă este cu mult superioară ponderii sale statistice, pentru că, fiind reprezentanta puterii imperiale, ea este infiltrată în toţi porii conducători ai societăţii: în administraţia de stat şi marile întreprinderi, în ministere, instituţii de învăţământ, ştiinţă, cultură, presă etc. Eficienţa acţiunii ei este considerabil multiplicată şi datorită imensului aparat propagandistic antiromânesc la care se adaugă corupţia conducătorilor de sus până jos, metodele de destabilizare economică *şi* politică, de separatism etc.

3. Prezenţa unei puternice armate pe teritoriul Republicii Moldova constituie, poate, cel mai agresiv, dar şi cel mai eficient factor antiunionist, în general. Câteva aspecte mai semnificative dau conţinut acestui factor. In primul rând, armata rusă din Republica Moldova este, prin cei 36000 de militari activi, egală, dacă nu chiar mai mare, decât toate armatele luate laolaltă din celelalte foste republici unionale, astăzi state independente. În al doilea, rând, armata rusă a adoptat o nouă doctrină şi strategie, bazate pe: arogarea dreptului de a utiliza prima lovitura atomică; folosirea armatei pentru apărarea populaţiei ruse din fostele republici unionale, conform principiului că unde există un rus acolo este şi teritoriu rusesc şi că trebuie să existe şi un soldat pentru apărarea primului; intenţia de a transforma actualele armate din afara Federaţiei Ruse în baze militare ale acesteia etc. În al treilea rând, folosirea armatei direct sau prin instituirea voluntariatului la acţiuni de destabilizare sau

separatism etc. Acestea - şi altele similare - explică tergiversarea retragerii armatelor din Republica Moldova şi celelalte foste republici sovietice.

4. Rusia şi Ucraina sunt alte mari forţe care, deschis sau mascat, se opun din răsputeri unirii. Şi aici este o istorie întreagă. În pofida unor puternice contradicţii între ele, aceste ţări sunt foarte unite în raport de tendinţele de renaştere a românismului în Republica Moldova. Sunt folosite în acest scop toate mijloacele posibile, la care ne-am referit şi anterior. Mai recent, amintim condiţionarea livrărilor de energie, mai ales de produse petroliere şi gaze naturale, cât şi demersurile abile prin care Rusia a reuşit să atragă Republica Moldova la CSI şi la Uniunea Economică. La început s-a vorbit doar de nişte intenţii, apoi de unele coordonări, ca în cele din urmă să se reconstituie în toată legea structurile imperiale. Fie din nevoie, fie din convingere, conducerea statală a Republica Moldova, în pofida votului negativ din Parlament a aderat şi la CSI şi la Uniunea Economică, sub motiv că acestea nu se identifică cu fosta URSS şi sperând să obţină de acum înainte, ceea ce n-a obţinut în toţi anii anteriori de existenţă în cadrul Uniunii. În orice caz, prin acest demers, ideea reîntregirii s-a depărtat, deocamdată, şi mai mult.

***

1. Basarabia, Bucovina de Nord, Ţinutul Herţa şi Insula Şerpilor sunt teritorii naţionale romaneşti din totdeauna. Ultima dată, ele au fost rupte din trupul ţării în iunie 1940 de către Rusia Sovietică, prin abuzul grosolan al forţei, neavând astfel, nici o justificare din cele cunoscute cu autoritate in istorie: dreptul primului ocupant, cedarea liber consimţită sau măcar dreptul de cucerire prin război. Ocupaţia străină nu a şters drepturile istorice de proprietate ale României asupra acestor teritorii şi nici nu putea să le şteargă, fiindcă asemenea drepturi nu se prescriu niciodată.

2. Evenimentele din şi după 1989 creează o nouă realitate istorică: formarea Republicii Moldova ca stat independent, recunoscut de Rusia. In schimb, celelalte teritorii formate din: Ţinutul Herţa, Bucovina de Sud şi Hotinul - din nord-estul ţării - împreună cu fostele judeţe Cetatea Albă, Ismail şi Insula Şerpilor - din sud-estul ţării - se află încă sub ocupaţie străină. Faptul că ele au fost trecute în proprietatea Ucrainei nu simplifică, ci complică problema, deoarece în rezolvarea ei România şi Republica Moldova vor avea de a face cu doi adversari – profitori. În aceste condiţii, reîntregirea se pune într-un anume fel între cele două state româneşti, şi cu totul altfel, între ele pe de o parte şi Ucraina şi Rusia, pe de altă parte.

3. Reîntregirea este un ţel al românilor de pe ambele părţi ale Prutului. La temelia lui stă dreptul istoric şi de neam. Împrejurările care îi legitimează necesitatea sunt vitale pentru România. Ele vizează nu numai revenirea în matca lor firească a unor mari părţi din trupul şi populaţia ţării, ci şi importanţa lor ca resurse naturale şi umane, capacităţi tehnice de producţie, mărime a

pieţei interne, aşezare geografică şi poziţie strategică în sistemul de securitate naţională.

4. Pentru a deveni fapt naţional, reîntregirea trebuie să fie nu numai necesară, dar şi posibilă. Termenii acestei ecuaţii ne arată că astăzi, dacă necesitatea dispune de un potenţial constituit şi este astfel indiscutabilă, în schimb, posibilitatea nu dispune încă de un asemenea potenţial, în sensul că unele condiţii îi sunt încă vitrege şi o împiedică să devină realitate. Ele însă pot fi biruite în numele adevărului şi dreptăţii istorice. O asemenea biruinţă însă se poate obţine nu prin declaraţii patriotarde, nici prin acuze pripite şi clevetiri politicianiste, care fac atâta rău neamului nostru, ci, cum îşi sfătuia poporul marele nostru învăţat, Nicolae Iorga, prin "vrednicie şi hotărâre".

4. Premise istorice ale integrării Republicii Moldova cu România

Prof.dr. Vasile BOZGA, ASE, Bucureşti

Până în anul fatidic 1812 ţinutul dintre Prut şi Nistru făcuse, după cum se ştie, dintotdeauna parte organică, de nedespărţit, din fiinţa istorico-geografică a Moldovei întregi. Dacă ar fi să aplicăm epocilor anterioare acestui an de graniţă şi de ruptură o terminologie mai recentă, atunci se poate spune că rădăcinile istorice ale "integrările" părţii cu întregul căruia îi aparţinea urcă departe în timp, spre vremurile imemoriale, legendare, ale indestructibilei şi necontestatei lor unităţi. Dar nu la aceste vrem uri dorim să ne referim în cele ce urmează, chiar dacă o întreagă "orchestraţie" de lucrătură istorico-politică a căutat să descrie falsificator şi aceste vremuri cu "identitate" inconfundabilă, în scopul de a "legitima" post factum raptul ţarist din zorii veacului al XIX-lea.

Cei 105 ani de stăpânire ţaristă samavolnică, cu toate măsurile de ordin demografic, economic şi politic destinate a-i modifica profilul iniţial, acela de străvechi teritoriu românesc din constelaţia carpato-danubiano-pontică, n-au izbutit să coopereze, sub acest raport schimbări decisive. Ca urmare firească, în anul 1918 a devenit posibilă - în condiţiile istorice favorabile pentru împlinirea străvechilor noastre aspiraţii naţionale - unirea Basarabiei, alături de alte ţinuturi istorice româneşti, cu patria mamă, România.

Din acest moment, revenită la matcă, Basarabia a putut să evolueze, neîncorsetat, într-un cadru firesc, adică în cadrul din care făcea parte, în mod natural, organic. Asupra acestei perioade, situate între 1918-1940, perioadă de evoluţie în condiţii de pace, ne vom opri în cele ce urmează.

Este de reţinut, în primul rând, faptul că predominarea elementului românesc în Basarabia a jucat un rol de argument principal în recunoaşterea internaţională a unirii ei cu ţara. Prezenţa mai însemnată a populaţiei minoritare în mediul urban nu modifica situaţia de ansamblu.

Pe acest fundal demografic apare ca firesc faptul că Basarabia, la fel ca şi celelalte regiuni istorice unite cu România, a traversat rapid scurta perioadă de tranziţie administrativă care a urmat. Această perioadă a fost însă necesară spre a se putea ţine seama de unele particularităţi zonale, precum şi pentru a da populaţiei răgazul necesar spre a se acomoda cu schimbările pe care ea însăşi la dorea. Din 1921 s-a trecut la unificarea administrativă, adică la adoptarea sistemului de organizare existent şi în restul ţării. în continuare, modificările mai importante, din 1929 şi 1938, au vizat şi Basarabia, odată cu tot restul ţării.

Unificarea legislativă a trecut printr-un proces de adaptare treptată, care a durat zece ani, astfel încât unele deprinderi ale populaţiei - mai ales în materie civilă (regim ai proprietăţii, stare civilă, etc.), dar şi sub alte raporturi - să nu fie bruscate, ci modelate în timp rezonabil. Flexibilitatea statului român a mers până acolo încât, de pildă, timp de vreo şase ani (1918-1924) au fost menţinute zemstveie, paralel cu organele administraţiei locale specific româneşti. După adoptarea Constituţiei din 1923 zemstveie au fost însă curând desfiinţate, fiind incompatibile cu necesitatea unui sistem administrativ unic pentru întreaga ţară.

Marile reforme structurale care au fost reforma agrară şi introducerea votului universal s-au aplicat de la început, cum era firesc, şi în Basarabia, aceste măsuri având un mare rol In procesul democratizării proprietăţii şi al drepturilor cetăţeneşti.

În scurtă vreme după unire - şi mai ales după depăşirea primelor şi celor mai mari dificultăţi ale refacerii postbelice - s-a putut desfăşura din ce în ce mai amplu procesul integrăm capitalurilor din toate zonele ţării într-un circuit unic al mişcării şi funcţionării lor la scară naţională. Alături de alte forme ale integrării economice în viaţa de ansamblu a patriei întregite, acest proces va avea o importanţă decisivă în constituirea şi consolidarea organismului capitalist al economiei naţionale, în funcţionarea lui ca un întreg din ce în ce mai bine articulat.

Merită atenţie şi faptul că după Marea Unire din 1918 s-a produs şi extinderea la scara întregii ţări a sistemului de partide ce reprezenta diverse sectoare ale opiniei publice sau grupuri de interese. Partidele importante, cu pondere semnificativă (PNL, PNŢ, Partidul Socialist, Liga Poporului a mareşalului Averescu, ş.a.), sindicatele, unele organizaţii profesionale, etc. au cuprins în reţeaua lor toate regiunile ţării, contribuind astfel în măsură însemnată la "irigarea" ideatică, politică şi cetăţenească a electoratului, la "respiraţia" mai amplă a vieţii publice, la stimularea iniţiativelor, la eradicarea conservatorismului, ş.a.m.d. Dezvoltarea economico-socială remarcabilă din cei 22 de ani interbelici (1918-1940) a României este, după cum se ştie, inseparabilă de cadrul democratic al statului de drept destinat să-i asigure funcţionarea normală şi, sub un şir întreg de aspecte, înflorirea. Excesele politicianiste care s-au putut produce - şi chiar s-au produs - în diverse momente nu au mers până acolo încât să anuleze acest adevăr.

Cele două decenii interbelice, desfăşurate sub soarele generos şi fecund al vieţuirii marii majorităţi a românilor în cadrul mult visat al stalului lor întregit, unitar şi rotund a avut remarcabile consecinţe pozitive în planul dezvoltării învăţământului, culturii şi ştiinţei. Eliberate de jugul stăpânirilor străine, de presiunea asupririi naţionale, de necesitatea de a-şi cheltui o mare parte din energie în scopuri defensive (de apărare a fiinţei, a identităţii lor naţionale), românii din toate zonele istorice unite cu ţara au putut să beneficieze nu numai

de roadele emancipării lor social-politice, ci şi de eliberarea lor spiritual-culturală, având de acum înainte posibilitatea de a-şi consacra întreaga energie unor scopuri constructive, creatoare. Ca urmare, alături de si împreună cu creaţia economico-socială şi instituţională s-a putut desfăşura larg şi iniţiativa lor creatoare în plan spiritual-cultural. De această atmosferă şi de aceste posibilităţi a beneficiat, evident şi Basarabia. O singură situaţie va fi grăitoare: în 1918 existau în Basarabia 1084 şcoli primare ruseşti şi nici o şcoală primară românească, deşi imensa majoritate a populaţiei o constituiau românii moldoveni. Până în 1940 şcolile primare au atins cifra de aproape 2500, destinate atât românilor, cât şi minorităţilor naţionale. Aşa se face că între 1897 şi 1930 proporţia ştiutorilor de carte s-a dublat. Pe această bază s-au putut dezvolta şi celelalte forme de învăţământ, toate la un loc având o contribuţie decisivă la progresul cultural, la dezvoltarea conştiinţei naţionale, la formarea şi creşterea numerică însemnată a intelectualităţii româneşti în această regiune istorică a ţării. Au apărut edituri, tipografii, literatură (şi un număr mai mare de scriitori) în limba română, ziare şi reviste româneşti valoroase şi active.

Viaţa economică a Basarabiei s-a dezvoltat şi ea, având în centrul ei agricultura. Viaţa industrială, bancară şi comercială a înregistrat şi ea progrese, chiar dacă ponderea şi rolul industriei erau încă destul de slabe. Căile de transport şi comunicaţiile au înregistrat doar progrese modeste. Dar asemenea inegalităţi se întâlneau şi în alte zone ale ţării, inclusiv în vechiul regat. Se ştie că dezvoltarea inegală a diverselor zone şi regiuni din aceeaşi ţară - şi, încă mai mult, de la o ţară la alta - constituie o trăsătură definitorie chiar şi în ţările capitaliste dezvoltate. Era greu ca România să poată face excepţie.

În viaţa economică, social-politică şi culturală a ţării existau, fără îndoială, şi neîmpliniri, lipsuri, cusururi, sau chiar rămăşiţe ale unor racile mai vechi de diverse provenienţe (autohtonă, fanariotă, turcească, etc.).Dar unde oare, pe Terra, există realităţi sau "modele" de dezvoltare social-umană fără de nici o umbră, fără de nici un cusur? Şi care se poate considera sau crede că în Rusia ţaristă - ca să nu mai vorbim de Rusia Sovietică şi de alcătuirile statale ce i-au succedat - neajunsurile şi "presing"-urile ce stăteau în calea dezvoltării erau mai puţin numeroase sau mai mici? Dacă ar fi fost aşa, lupta unioniştilor basarabeni, ardeleni, bucovineni pentru întregirea cu ţara ne-ar apărea, măcar în parte, într-o lumină ciudată!

Şansa de a progresa, de a elimina neajunsurile, de a tinde mereu spre un orizont "de optimizare" constă, pentru fiecare naţiune, în a-şi strânge rândurile, aşa fel încât cu forţe unite - care, în mod logic, sunt şi mult mai mari - să acţioneze pentru crearea, mai întâi, a unui cadru statal propriu, favorabil şi favorizam pentru dezvoltare. Iar într-un asemenea cadru şi bătălia pentru înlăturarea lipsurilor, pentru eliminarea neîmplinirilor sau chiar a cusururilor de origine băştinaşă poate fi dusă cu resurse şi cu şanse mult mai mari de rezolvare.

Îngăduiţi-mi să amintesc aici cele declarate de către venerabilul basarabean, părintele Ţeperdei, unei reviste din capitală: "Există şi o propagandă perfidă, care a căutat să acrediteze ideea că palma dată vreodată de jandarmul român a fost mult mai gravă decât "demersul" N.K.V.D-istului, care a trimis pe om în Siberia sau direct în pământ!" Ecourile, sesizabile uneori, ale acestei propagande trebuie combătute cu perseverenţă şi răbdare.

"Cauza" sacră a "integrării" tuturor românilor în propria lor casă - context în care "integrare" ne apare, oarecum, ca un neologism ciudat - are, precum vedem (şi precum ştim) antecedente, premise istorice vechi, numeroase şi substanţiale. Punerea lor în evidenţă, difuzarea lor în conştiinţe constituie numai una din laturile - dar una foarte importantă - care pot şi trebuie să pledeze, alături de motivaţiile actuale, pentru înfăptuirea, în cele din urmă, cu oricâte strădanii (şi, poate, chiar jertfe), a marii integrări frăţeşti spre care ne este dat să aspirăm cu toţii.

5. Consecinţe ale dezechilibrelor regionale asupra proceselor de integrare economică

Dorin JULA
IPE, INCE

Problema dezechilibrelor regionale reapare ca o preocupare majoră în studiile de specialitate destinate fundamentării măsurilor de politică economică. în centrul şi estul continentului, preocupările pentru analiza posibilităţilor de atenuare a dezechilibrelor regionale îşi au justificarea, în principal, în menţinerea şi chiar agravarea unor dezechilibre în procesele de restructurare economică şi de construire a unor noi mecanisme compatibile cu principiile economiei de piaţă.

România, ea şi Republica Moldova, se confruntă cu dezechilibre teritoriale ale dezvoltării în spaţiul naţional Ca urmare, proiectarea integrării economice nu poate face abstracţie de o analiză a eventualelor decalaje în dezvoltarea economică şi socială a celor două ţări. În limita spaţiului, ne vom limita doar la schiţarea unor elemente privind consecinţele dezechilibrelor regionale asupra proceselor de integrare economică a celor două ţări.

Noţiunea de regiune trebuie interpretată într-un cadru care poate, eventual, transcede frontierele naţionale. Iar când se referă la o zonă din spaţiul naţional, ea poate, de obicei, depăşi limitele stricte ale unităţilor teritoriale de bază. Cazul este valabil şi pentru integrarea economică dintre România şi Republica Moldova.

În analizele de specialitate se consideră că atenuarea dezechilibrelor între nivelurile de dezvoltare economică şi socială a regiunilor care fac obiectul unui proces de integrare este o condiţie esenţială pentru asigurarea coeziunii interne a spaţiului respectiv. Această coeziune presupune o structurare echilibrată a spaţiului din perspectiva potenţialului demografic şi economic, o infrastructură repartizată relativ echilibrat, dar şi, poate în primul rând, existenţa unei conştiinţe a unităţii şi a destinului comun.

Preocuparea pentru atenuarea decalajelor în dezvoltarea economică regională, îşi găseşte, în general, suportul teoretic în diversele formulări ale concepţiei polilor de creştere. Se presupune că, după o fază iniţială, în care domină forţele centripete, polii de dezvoltare antrenează în urma lor restul regiunii sau chiar al întregii economii.

Însă, pe lângă incertitudinea existenţei pragului, de la care forţele de difuziune devin dominante faţă de cele de polarizare, apare problema calităţii efectelor acestei difuziuni, operate dinspre poli spre restul zonelor.

La nivel regional, tocmai calitatea unor asemenea efecte de difuziune poate conduce la o anumită generalizare a persistenţei dezechilibrelor şi la o creştere cumulativă a inegalităţilor în dezvoltare. De fapt, capacitatea superioară de inovare şi concurenţială a zonelor dezvoltate pot determina un tip de dezvoltare continuu polarizată.

De asemenea, apariţia unor fenomene de filtraj a activităţilor, în procesul de difuziune a dezvoltării, poate duce la persistenţa dezechilibrelor. Regiunile dezvoltate acumulează întotdeauna elementele de valoare şi au tendinţa de a împinge spre celelalte zone activităţile incomode, în declin, care presupun o muncă brută etc.

Această filtrare a activităţilor spre zonele mai puţin dezvoltate poate, eventual, porni nu numai de la criterii de performanţă economică ci, de mai multe ori, şi de la considerente de ordin ecologic.

O altă problemă se ridică în legătură cu procesele demografice şi demoeconomice. în generai, prin eliminarea oricăror bariere în ceea ce priveşte migraţia interregională a populaţiei şi forţei de muncă, procesele de integrare pot fi însoţite de importante deplasări de populaţie. Ele se realizează, de regulă, în vederea căutării unui loc de muncă, sunt direcţionate de la zonele slab dezvoltate spre cele dezvoltate, privesc populaţia tânără şi de vârstă medie şi, mai ales, persoanele cu o calificare superioară. Pe planul consecinţelor, asemenea deplasări pot să ducă în regiunile slab dezvoltate la apariţia unor fenomene de depopulare, în special calitativă, la modificarea ritmului de evoluţie a unor fenomene demografice (natalitatea, nupţialitatea), accentuarea procesului de îmbătrânire a populaţiei, deci o scădere a "competitivităţii" regiunilor respective.

Manifestarea combinată a acestor două procese (filtrajul activităţilor difuzate dinspre regiunile dezvoltate şi pierderea de competitivitate a zonelor rămase în urmă, ca efect al fenomenului de depopulare calitativă) poate duce la apariţia unei anumite tendinţe de dualizare a economiei.

Această tendinţă poate să perpetueze opoziţia dintre regiunile dezvoltate şi celelalte regiuni în care creşterea economică şi sporirea ocupării se realizează, în primul rând, ca urmare a proceselor de descongestionare a zonelor dezvoltate.

Analiza decalajelor dintre nivelurile de dezvoltare a regiunilor care se integrează nu poate face abstracţie de elementele de potenţial economic (starea, randamentul şi evoluţia factorilor de producţie), nici de cele privind "competitivitatea" generală a spaţiului, măsurată prin gradul de calificare a teritoriului (structura fizico-geografică şi dotarea cu elemente de infrastructură) ca şi de competitivitatea ofertei naţionale (regionale) de bunuri şi servicii. De asemenea, un element esenţial al analizei dezechilibrelor regionale şi al consecinţelor acestora asupra proceselor de integrare economică îl constituie

studiul perspectivelor de evoluţie a potenţialului economic şi, mai ales a competitivităţii globale, prin indicatori privind calitatea factorilor de producţie, stocul de învăţământ şi calitatea învăţământului, potenţialul creativ al naţiunii.

Analiza concretă a dezechilibrelor regionale, din perspectiva procesului de integrare economică Republicii Moldova cu România, este dificil de realizat acum, datorită lipsei informaţiilor statistice adecvate.

În ceea ce priveşte potenţialul economic al celor două ţări, credem că o apreciere generală poate rezulta din prezentarea comparativă a unor elemente privind suprafaţa şi structura după modul de utilizare a suprafeţei totale, populaţia şi forţa de muncă, activitatea economică. Referitor la dotarea teritoriului, competitivitatea generală şi capacitatea de inovare, acestea pot fi analizate prin informaţiile privind infrastructura, cheltuielile pentru cercetare-dezvoltare, învăţământ şi sănătate[1].

Suprafaţa totală a Republicii Moldova reprezintă mai puţin de 15% din cea a României, iar populaţia-aproximativ 20%; ponderea suprafeţei agricole şi a celei arabile este mai mare, în cazul Moldovei de peste Prut, cu circa 14% şi, respectiv, 24%. În schimb, fondul forestier al României este superior ca pondere în suprafaţa totală (28% faţă de 9,4%). Aceste diferenţe sunt determinate de particularităţile geografice ale celor două ţări şi, prin natura lor, nu constituie elemente de decalaj în abordarea interregională, ci eventual, elemente de complementaritate.

Din punctul de vedere al **factorului uman,** cele două state româneşti se găsesc în condiţii uşor diferite: populaţia Republicii Moldova este mai tânără (vârsta medie era, în anul 1989, de circa 31-32 ani, iar în România cu 3-4 ani mai mult), însă cu o durată medie a vieţii ceva mai redusă; coeficientul îmbătrânirii populaţiei (ponderea, în populaţia totală, a persoanelor care au depăşit vârsta de 60 de ani) este aproximativ 13% pentru Moldova şi peste 16% pentru România[2].

Sporul natural al populaţiei este superior în Republica Moldova, datorită ambelor cauze majore: o natalitate mai mare şi o rată a mortalităţii mai redusă (de altfel, în România, mişcarea naturală a populaţiei este negativă, începând cu anul 1992). Dar, în aceiaşi timp, ponderea soldului migratoriu (negativ) în totalul populaţiei este mai mare în cazul Republicii Moldova.

---

[1] Datele utilizate in analiză sunt preluate din "Anuarul statistic al României", Comisia Naţională pentru Statistică. Bucureşti, 1993; "Economia naţională a Republicii Moldova, Anuar statistic. 1990", Chişinău, Universitas. 1991; "Starea socială şi economică a României în anul 1992, Comisia Naţională pentru Statistică, Bucureşti, septembrie 1993; "Pronosticul dezvoltării social-economice a Republicii Moldova pe anul 1993", Ministerul Economiei, mai 1993.

[2] Potrivii scării Bojio-Garnic. O valoare a coeficientului mai mare de 13% indică un proces de îmbătrânire demografică.

Ratele de ocupare a populaţiei erau, aproximativ egale - de 47% - în ambele ţări în anul 1990. Ulterior, în România, raia amintită a scăzut sub 46% (45,9% în 1992, în condiţiile unei populaţii totale mai mică decât cea din 1990 cu circa 400 mii persoane). În ceea ce priveşte structura pe ramuri a populaţiei ocupate, datele sunt asemănătoare, pentru agricultură şi silvicultură (circa 33%) şi pentru transporturi şi telecomunicaţii (5-6% din populaţia ocupată). În schimb, ponderea ocupării în industrie şi construcţii este de 37,1% (România - 1992) şi, respectiv, 29,9% (Republica Moldova - 1990).

Referitor la activitatea economică, deci utilizarea elementelor de potenţial, produsul intern brut a scăzut în perioada 1990-1992 şi ambele ţări prevăd, în studiile de prognoză, o stopare a declinului începând cu anul 1993.

Un fenomen asemănător s-a manifestat şi în ceea ce priveşte producţia industrială. Există, totodată, diferenţe în producţia, raportată la populaţie, a unor produse importante (energie electrică, oţel, ciment ş.a.), pentru care România deţine un anumit avans.

În schimb, producţia pe locuitor a unor produse agricole de bază este superioară în Republica Moldova (la unele produse de circa două ori - grâu, floarea soarelui, legume, lapte; la altele de peste 4-5 ori - struguri, fructe). Această situaţie este datorată, în primul rând, structurii suprafeţelor cultivate şi, într-o mai mică măsură, randamentelor la hectar. Un element esenţial din perspectiva analizei prezentate îl constituie competitivitatea ofertei naţionale de bunuri şi servicii. Evident, un asemenea indicator este dificil de estimat comparativ pentru cele două ţări. Considerăm că, fără a avea pretenţia că sunt estimatori absolut corecţi, datorită multitudinii şi naturii factorilor care îi determină, indicatorii privind ponderea diferitelor grupe de mărfuri în exportul total, pol oferi o imagine asupra acestui aspect. Din acest punct de vedere, România deţine, comparativ cu Republica Moldova, o situaţie favorabilă. Exportul de maşini, utilaje şi mijloace de transport reprezintă peste 30% din exportul total, faţă de circa 9% în cazul Moldovei.

Un alt factor care trebuie luat în considerare, în analiza decalajelor, este dotarea teritoriului cu elemente de infrastructură. Acesta este, de altfel, un element de calificare generală a teritoriului, de "competitivitate" generală (alături de elementele calitative de potenţial şi dinamică economică). Din acest punct de vedere. România deţine un anumit avantaj comparativ. Astfel, dacă densitatea în teritoriu a drumurilor auto (publice) este aproximativ aceeaşi, în schimb, densitatea reţelei de căi ferate este superioară, în România, cu circa 40%.

Un element esenţial al competitivităţii globale a spaţiului naţional îl constituie capacitatea creativă a naţiunii. Nu deţinem informaţii comparative privind numărul brevetelor de invenţii acordate anual (pentru România, circa 6,2 brevete de invenţii acordate la 100000 locuitori), cheltuielile pentru cercetare (România, 0,73% din P.I.B, - 1991), numărul persoanelor ocupate în

activitatea de cercetare ştiinţifică, inginerie tehnologică şi proiectare (în România circa 1,4% din populaţia ocupată), numărul cercetătorilor şi proiectanţilor cu studii superioare (în România circa 38% din totalul salariaţilor din unităţile de profil).

În ceea ce priveşte nivelul general de pregătire a populaţiei, în Republica Moldova erau înregistrate, în medie, 62,5 persoane cu studii superioare la 1000 locuitori (1989), faţă de 42,4 în România (1992). în schimb, persoane cu studii medii complete la 1000 locuitori erau înregistrate, în Moldova 362,4 şi în România 548,8. La indicatorii privind asistenţa medicală (medici şi personal mediu sanitar/1000 locuitori, numărul paturilor din spitale) se înregistrează o situaţie relativ mai bună în Republica Moldova.

La fel ca şi în analiza elementelor de potenţial economic, apreciem că nu există diferenţe semnificative între nivelurile indicatorilor înregistraţi pentru cele două ţări.

Evident, nu excludem posibilitatea ca lărgirea analizei cu alte elemente, din categoria celor prezentate, să demonstreze existenţa unor decalaje semnificative între valorile înregistrate pentru România şi Moldova, la un moment dat sau în perspectivă, aşa cum nu excludem nici posibilitatea apariţiei unor erori în analiza de detaliu, determinate de problemele de comparabilitate a datelor.

Ca urmare, considerăm că, deşi există unele decalaje privind potenţialul economic, dezvoltarea socială, gradul de calificare a teritoriului, competitivitatea globală, datele disponibile nu sunt de natură a indica diferenţe semnificative între nivelurile de dezvoltare economică şi socială ale României şi Republicii Moldova. Mai mult, aceste diferenţe nu sunt orientate numai într-un singur sens, atât România, cât şi Republica Moldova deţinând anumite avantaje comparative.

În concluzie, apreciem că nu există elemente care, în perspectiva integrării economice între România şi Republica Moldova, să ducă la apariţia unor fenomene de dualizare a pieţei comune sau de puternică polarizare a teritoriului.

6. Facilităţi şi dificultăţi în intensificarea fluxurilor industriale dintre România şi Republica Moldova

Elena MOISE, Luisa ISĂCESCU,
Anca PETROVICI
IEI, INCE

Integrarea economică a României cu Republica Moldova presupune reunirea, în cadrul unui spaţiu geografic larg, format din cele două teritorii româneşti, a funcţiilor de producţie şi sociale ale unei economii unitare, care va putea depăşi actuala criză economică şi înfăptui, mai uşor, tranziţia la economia de piaţă. Procesul integrării trebuie privit ca un demers mai îndelungat, nu dependent de situaţiile conjuncturale, totodată acesta trebuie să se bazeze pe dorinţa şi posibilităţile reale ale celor două ţări, iar criteriul său esenţial trebuie să constea în avantajele reale ce pot decurge, deopotrivă, pentru ambele economii. În acest sens, esenţială este libera circulaţie a fluxurilor de mărfuri, fapt posibil prin crearea unei zone de liber schimb, care să asigure dezvoltarea cooperării sectoriale, liberalizarea schimburilor comerciale reciproce, constituirea uniunilor economice si, nu în uiumul rând, crearea uniunii vamale.

Se poate aprecia ci există posibilităţi reale de colaborare industrială şi agroalimentară între cele două economii, prin extinderea reciprocă a pieţelor de desfacere şi acoperirea necesităţilor de producţie şi de consum, în condiţii reciproc avantajoase.

Din perspectiva celor enunţate, domeniile de interes comun, care permit sporirea fluxurilor economice în vederea integrării, pot fi următoarele: energia electrică, industria metalurgică, industria construcţiilor de maşini, industria electronică şi electrotehnică, producerea pieselor de schimb, industria alimentară etc.

Producerea energiei electrice, ca principală sursă de funcţionare a complexului economic, prezintă facilităţi de colaborare, în prezent aflându-se în derulare lucrările de proiectare şi execuţie pentru linia electrică "Fălciu-Cantemir", de 110 kV, precum şi cele ale liniei de 400 kV, care va lega nordul României şi Republica Moldova.

În domeniul industriei metalurgice există şi se extind colaborări privind fabricarea ţevilor sudate între Tepre SA" Iaşi şi Uzina de utilaje de salubritate Făleşti din Republica Moldova, iar în industria construcţiilor de maşini, produse

româneşti ca: maşini agricole, excavatoare, vagoane de marfă locomotive - îşi găsesc piaţa de desfacere în economia de peste Prut.

Tot în domeniul construcţiilor de maşini, se colaborează între AP "Agromaşina" şi "ARO SA" Câmpulung, în vederea realizării montajului autoturismelor ARO în Republica Moldova, prin livrarea de CKD-uri din România, iar între întreprinderea "Arctic" Găeşti şi Uzina de frigidere din Chişinău, se află în studiu posibilităţile de colaborare în producerea frigiderelor cu absorbţie şi a vitrinelor frigorifice cu compresor.

Mai buna reprezentare a industriei alimentare în Republica Moldova trebuie pusă în legătură cu ponderea mai ridicată a agriculturii în structura economiei, în timp ce, în România, această pondere este deţinută de industria grea.

Ca expresie a diferenţelor privind ponderea agriculturii şt reprezentarea industriei alimentare, între cele două economii apar, în mod firesc, şi deosebiri în privinţa principalelor producţii alimentare pe locuitor, cum ar fi: la zahăr tos (23 kg România; 99,9 kg Republica Moldova), unt (1,4 kg; 6,2 kg), lapte (10,11; 22,51) şi brânzeturi (2,5 kg; 4,0 kg) - în 1990.

Stimularea schimburilor comerciale cu produse agroalimentare poate asigura României acoperirea parţială a deficitului la produsele sus-menţionate, la care Republica Moldova înregistrează niveluri mari de producţie şi care, în unele cazuri, reprezintă chiar excedente. Astfel, producţiile mari la fructe (mai ales la struguri) şi legume, care depăşesc nevoile de consum ale Republicii Moldova, ar putea găsi piaţă de desfacere în România şi capacităţi de prelucrare, în industria conservelor. În acelaşi timp, asigurarea reciprocă a materiilor prime agroalimentare poate ridica gradul de utilizare a capacităţilor industriei alimentare şi, prin aceasta, creşterea gradului de ocupare a forţei de muncă şi satisfacerea cerinţelor de consum ale populaţiei. Tot aici însă trebuie semnalat, ca o dificultate, costul transportului materiilor prime agricole, care, în ambele ţări, suferă influenţe inflaţioniste şi, oricât ar fi optimizate distanţele către cele mai apropiate capacităţi de prelucrare, vor încărca preţul produselor alimentare.

O semnificaţie aparte în determinarea integrării economice prin fluxurile materiale o prezintă evoluţia relaţiilor economice externe, în cadrul cărora - datorită tranziţiei la economia de piaţă - au intervenit modificări, atât în orientarea geografică şi în structura pe grupe de mărfuri, cât şi în gradul de acces pe pieţele internaţionale. Astfel că, în cadrul Republicii Moldova, principalele grupe de produse exportate, sunt: materia primă pentru prelucrarea mărfurilor alimentare (31,0%), mărfurile industriale de larg consum (27,1%) şi energia electrică (25,6%), toate întrunind 83,7% din export.

Repartizarea geografică a exporturilor pune în evidenţă prioritatea republicilor fostei URSS (85,8%), apoi se situează fostele ţări socialiste (6,5%), iar în cadrul acestora, cele care au aparţinut fostului CAER. Se poate spune

deci că, în prezent, principalele pieţe de desfacere a producţiei Republicii Moldova sunt piaţa CSI şi pieţele ţărilor din Europa de Est, în timp ce, în România, se remarcă accentul pus pe orientarea către CEE şi vestul Europei.

În România, în cadrul exporturilor pe relaţia cliring în ruble, ponderea aparţine grupelor "maşini, aparate, echipamente electronice" (42%), "materiale de transport" (26,3%) şi "materii textile şi articole din acestea" (10,8%), iar la relaţia devize convertibile, ponderi aproximativ egale deţin grupele "produse minerale" (17,5%), "metale comune şi articole din metale comune" (17,2%).

În ceea ce priveşte orientarea geografică a exporturilor, a scăzut ponderea deţinută de ţările foste membre ale CAER (de la 35,9% la 28,6%) şi a ţărilor care au aparţinut fostei URSS, crescând, în paralel, procentul deţinut de partenerii comerciali din CEE (de la 31,4% la 34,5%) şi a celor din AELS (de la 3,6% la 5%).

În ceea ce priveşte importul în Republica Moldova, cea mai mare pondere o deţine grupa mărfurilor industriale de larg consum, urmată de maşini utilaje şi mijloace de transport, fapt ce contribuie la asigurarea minimului de necesităţi atât pentru consumul populaţiei, cât şi pentru producţie.

Evoluţia importurilor în România, mai ales a celor pe devize convertibile, a fost marcată de adoptarea, în anul 1991, a unor măsuri de politică valutară, care urmăreau stimularea prioritară a exporturilor. În acelaşi timp, etapele de devalorizare oficială a monedei naţionale în raport cu dolarul, precum şi utilizarea cursului de schimb inter-bancar pentru achiziţionarea suplimentară de valută de către importatori, au determinat scumpirea importurilor.

Structura importurilor pe devize convertibile a fost dominată de produsele destinate activităţii productive curente, cum sunt cele aparţinând grupurilor: "produse minerale" (48,7%), "maşini, aparate, echipamente" (10,8%), dar şi de produse agro-alimentare, necesare completării bazei de materii prime a industriei de profil şi consumului populaţiei.

Schimburile economice reciproce între cele două ţări au înregistrat progrese şi sunt favorizate. În continuare, de cadrul juridic existent în domeniul comercial şi al cooperării, bazat pe Acordul dintre Guvernul Republicii Moldova şi Guvernul României, privind colaborarea economică şi schimburile comerciale din 6 august 1991 şi Hotărârea Guvernului României nr.777/91, nr.263/92 şi nr.320/92.

Pe baza documentelor şi înţelegerilor realizate la nivel guvernamental, schimburile comerciale între agenţii celor două economii s-au amplificai, atingând, în primele nouă luni ale anului 1992 un nivel de 41,8 mii. dolari SUA la livrările din Republica Moldova, iar la cele din România un nivel de 24,6 mil. dolari SUA

Grupele de produse importate de România sunt; pompe, bunuri industriale de larg consum, produse alimentare, iar cele exportate în Republica

Moldova: maşini agricole, linii tehnologice pentru industria alimentară, maşini pentru construcţia drumurilor. în perspectivă, există ample posibilităţi de dezvoltare a relaţiilor comerciale dintre Moldova si România, în condiţiile unei zone de comerţ liber şi a reorientării treptate a schimburilor Republicii Moldova din spaţiul CSI la economia României.

Cu toate că, aşa cum se remarcă, există posibilităţi şi perspective privind intensificarea fluxurilor materiale între cele două structuri industriale naţionale, se înregistrează insă şi dificultăţi generate, în special, de costurile tranziţiei la economia de piaţă. Astfel, au apărui şi s-au accentuat dezechilibre, cum ar fi cel dintre cerere şi ofertă, şi s-au adoptat măsuri specifice mecanismului concurenţial ca: liberalizarea preţurilor, a comerţului etc. În acelaşi timp însă nefiind adoptate toate mecanismele şi componentele economiei de piaţă, nu s-au putut contracara o serie de efecte negative, provenite din liberalizare şi care s-au răsfrânt asupra producţiei şi consumului.

Rata înaltă a inflaţiei, lipsa resurselor investiţionale, ritmul diferit al privatizării, ca si lipsa materiilor prime se constituie, pentru moment. în factori de temporizare a procesului de integrare dintre cele două economii. Acestora îi se adaugă o serie de incompatibilităţi privind atât structurile economice, cât şi cadrul legislativ, şi, în acelaşi timp, se remarcă lipsa de informare a agenţilor economici din cele două ţări, cu privire la segmentele economice care le-ar putea asigura condiţii de integrare. În acest sens, credem că un rol activ ar trebui să revină publicităţii prin toate căile mass-media, participărilor la târguri şi expoziţii, mai ales pentru promovarea unei imagini mai pregnante şi mai clare a economiei Republicii Moldova şi a posibilităţilor de care dispune.

În depăşirea limitelor privind integrarea şi constituirea zonei de liber schimb economic, deosebit de importantă este promovarea concomitentă a reformelor, sincronizarea şi armonizarea strategiilor restructurării economiilor naţionale, precum şi a cadrului legislativ specific realităţilor economiei de piaţă.

7. Integrarea la nivel microeconomic între agenţii economici din Republica Moldova şi România

Drd. Valentin BOHATEREŢ,
drd. Krisztina-Melinda DOBAY,
IEA, Iaşi

În mod normal, colaborarea economică între parteneri se bazează pe reciprocitatea avantajului oferit de schimburile economice. Eficienţa în aceste schimburi constă în creşterea profitului, posibilă atât prin optimizarea costurilor, cât şi prin fructificarea conjuncturii de piaţă. În confruntare directă, doi agenţi economici se vor accepta întotdeauna de nevoie ori din interes, pentru că în chibzuiala fiecăruia partenerul ales este mai puţin costisitor decât ceilalţi.

Problema pusă astfel, pare de neînţeles modul artificial în care este judecat raportul bilateral la nivelul microeconomic între agenţii economici din Republica Moldova şi România: Cauza majoră este una singură: interesul politic privind îngheţarea acestui tip de raporturi concentrat diabolic de conul de influenţă ex-sovietic. De aceea, în opinia noastră, se vorbeşte despre integrare, se scrie şi se doreşte aceasta, dar nu se realizează efectiv nimic. Ba mai mult, sunt discreditate chiar ,i cele mai banale raporturi însăilate cu timiditate între oamenii de afaceri de pe cele două maluri ale Prutului.

Pe acest fond, relaţiile la nivel microeconomic între agenţii economici din Republica Moldova şi România se bazează pe următorul cadru: a) distrugerea bruscă a continuităţii relaţiilor economice tradiţionale dintre Basarabia şi restul României în perioada 1940-1990, acestea desfăşurându-se indirect, prin puterea centrală sovietică; b) politizarea exagerată a elementului economic bilateral la nivel micro şi macroeconomic, după 1990; c) existenţa unor dezacorduri majore pe linia legislaţiei economice, comerciale şi vamale dublate de bariere fiscale şi vamale; d) recesiunea economică puternică a celor două state la care se adaugă stadii diferite ale tranziţiei la economia de piaţă; e) lipsa de experienţă a întreprinzătorilor particulari, greutăţi financiare privind blocajul economic, sistem greoi de decontare în sistem barter sau în deviză convertibilă, ca şi lipsa unui sistem operativ şi eficient de informare şi documentare etc.

Chiar în acest context, încă greoi, nivelul relaţiilor economice dintre Republica Moldova şi România a crescut de la 33,3 mil.$ în 1991 la 462,21 mil.$ **în 1992, România** deţinând 71% din volumul comerţului exterior al Moldovei cu ţările din afara statelor ex-sovietice. Ca o notă aparte, menţionăm faptul că acest volum de schimburi comerciale în anul 1992 se realizează în sistem barter în proporţie de 88 % exporturi şi 76% importuri.

Agenţii economici, indiferent de forma de proprietate, mărime sau sector de activitate, *îşi* vor îndrepta atenţia spre colaborarea bilaterală dacă relaţiile economice se vor baza pe bune relaţii de parteneriat, manifestate prin reciprocitate, seriozitate, siguranţă, solvabilitate, operativitate şi eficienţă.

Tehnica lansării unei afaceri între agenţii economici din România şi Republica Moldova

Amorsarea unei relaţii economice bilaterale între agenţii economici din cele două state româneşti presupune parcurgerea următoarelor etape:

a) găsirea unui partener serios, cu ofertă certă, posesor **al** unei **licenţe de export, import** sau **barter.** Seriozitatea va trebui probată la reşedinţa potenţialului partener, verificând bonitatea economică, capitalul, modul de asigurare, lichiditatea, accesul la resurse etc.;

b) obţinerea cadrului Export-Import (SICOMEX) de la Ministerul Comerţului sau de la Camerele de Comerţ şi Industrie judeţene, în baza unei cereri, în maxim 7 zile de la depunerea acesteia, contra unei taxe de 5000 lei;

c) încheierea contractuală şi, de preferinţă, autentificarea lui în una din cele două state. Clauza cea mai importantă o constituie preţul. Conform normelor în vigoare, produsele româneşti nu se pot exporta ia un preţ mediu sub preţul mondial şi nici nu se pot importa peste nivelul mondial al acestuia. Informaţiile în acest sens se pot obţine de la Vamă sau de la Camerele de Comerţ şi Industrie judeţene.

Pentru barter, în contract se specifică ce se exportă, ce se importă, la ce preţ, exprimat în S, şi cantitatea de produse de balanţă echivalentă, exprimată valoric. Contractele barter se încheie pe an calendaristic, din momentul întocmirii până la sfârşitul anului, aspect determinat de caracterul anual al licenţelor de import-export. Dacă schimbul nu are loc în sistem barter, nu este nevoie de licenţă.

d) Numai în cazul sistemului barter, cu codul SICOMEX şi cu contractul încheiat, se solicită licenţa export-import de la Ministerul Comerţului, în baza unei cereri ce se soluţionează în 10 zile.

e) De la Camerele de Comerţ şi Industrie se obţine certificatul de origine care atestă că marfa ce face obiectul schimbului este produsă in România. în mod similar, omologul basarabean trebuie să posede certificat de origine moldovenească pentru mărfurile sale. Având aceste certificate, sunt scutiţi de vamă atât agenţii economici români, cât şi moldoveni.

f) Sistemul de decontare nu cuprinde tehnicile bancare moderne (incaso, acreditiv, credit comercial), ci, în momentul sosirii, marfa se achită în numerar sau se livrează marfă în contrapartidă sau în sistem lohn (procent din produsul obţinut din materia primă a clientului pentru prestaţie sau procent din materia

primă pentru prelucrarea unei anumite cantităţi de materie primă a clientului).

Îndeplinind aceste etape, deloc simple şi uşor de parcurs, partenerii de afacere pot declanşa procesul efectiv de colaborare economică la nivelul micro. În domeniul agroalimentar, Republica Moldova oferă o gamă largă de produse; coniac, vin brut (vărsat, vin pentru şampanizare), tutun, seminţe de hibrizi de porumb şi de floarea soarelui, acid citric, pectină, mere, conserve de legume şi fructe, uleiuri eterice, produse cosmetice şi de parfumerie, iar în sistem barter, pentru combustibil, oferă: ulei vegetal, zahăr şi cereale.

Studiu de caz

Pentru a surprinde specificitatea colaborării economice între agenţii economici din România şi Republica Moldova, care activează în domeniul agroalimentar, s-au făcut investigaţii la nivelul judeţului Iaşi, contactând peste 20 de unităţi economice, precum şi instituţii de interes local: DACIA, B.A., Regionala Vămilor, Statistică, Prefectură, Consiliul Judeţean etc. S-au tras concluzii necesare, ce pot constitui baza întocmirii unei strategii privind colaborarea bilaterală la nivel microeconomic.

Ţinând cont de conjunctura actuală, pretabilitatea cea mai mare pentru colaborări bilaterale la nivel de agenţi economici se oferă în industria alimentară, în general în sectorul prelucrării materiei prime agroalimentare, precum şi în sectorul comercializării.

Din unităţile contactate s-au selectat opt, având următoarele profiluri: nutreţuri combinate, panificaţie, ulei, vinificaţie, lactate, comercializare de legume şi fructe, bere şi producerea utilajului mecanic pentru agricultură, menaj casnic şi gospodăresc. Unităţile au fost fişate, consemnându-se: profilul de activitate şi capitalul, ofertă-cerere, colaborare cu Republica Moldova.

În urma studierii datelor concrete s-au putut trage următoarele concluzii:

- datorită apropierii de Republica Moldova, toate unităţile au avut contacte anterioare cu unităţi similare de dincolo de Prut, în runde succesive de o parte sau de alta, puţine încheiate cu convenţii de colaborare, dar cu disponibilităţi deschise pentru aceasta;
- toate unităţile doresc procurarea de materie primă, prelucrare şi eventual exportare, prin Moldova, în CSI;
- sistemul de decontare dorit este barterul;
- majoritatea sunt puţin sceptici în privinţa colaborării, toate ofertele şi cererile fiind la nivel de intenţie;
- contactările bilaterale strict economice au fost puţine şi sporadice, neexistând la nici una dintre acestea un flux activ permanent.

Există în Iaşi o unitate prestatoare de servicii şi industrie mică, fostă cooperatistă, S.C. PHOENIX S.A., cu capital privat, care are colaborări active cu Moldova, dar care păstrează discreţie totală asupra afacerilor pe care le întreprinde, prezentând sumbru, totuşi, perspectiva acestei relaţii.

Ca o caracteristică generală este faptul că există reţineri puternice în a dezvălui eventualele poturi pe care unii din partenerii economici s-ar putea să le deţină cu Moldova.

În funcţie de înţelegerea manifestată, cu discreţia de rigoare, prezentăm două studii de caz cu certe şanse de implementare si dezvoltare.

CAZ I. S.C. "AGROINDUSTRIALĂ BUCIUM" S.A. IAŞI, fostă I.A.S. Bucium:

- tipul unităţii: societate comercială cu capital mixt (*% privat);
- obiectul de activitate: viti-vinificaţie; producerea, industrializarea şi comercializarea produselor agrotehnice; prestări servicii, import-export; alimentaţie publică şi turism;
- Cifra de afaceri: 2,2 mild. lei, capital social 3,6 mild. lei, cuprinzând 6 ferme viticole, 2 pomicole, 2 zootehnice şi un combinat de vinificaţie, cu o capacitate de 1.200 vag/an;
- Ofertă: vin îmbuteliat sau vărsat (de regiune, superior, soi, vinotecă); şampanie; rachiuri; fructe; lână; prestări turistice;
- cerere: struguri aromaţi; vinuri pentru şampanie; fructe pentru distilare etc
- direcţii de colaborare: prestări servicii în combinatul de vinificaţie: vinificare, condiţionare, stocare, îmbuteliere, şampanizare, distilare etc; prelucrarea produselor lactate; societate mixtă import-export pentru vinuri în CSI.
- Din colaborările de tatonare cu parteneri din Republica Moldova, societatea este interesată în a promova şi permanentiza conlucrări pe linia sampanizării în următorul cadru:
- prelucrarea din Moldova a vinurilor din clasa Pinot, Chardonnay, Traminer, Sauvignon, Riesling şi chiar Fetească, în cantităţi anuale de 100-150 vagoane;
- livrarea şampaniei peste şase luni în ambalajul, combinatului, chiar cu eticheta podgoriilor basarabene dacă aceasta se doreşte;
- plata prin sistem lohn, de cedare a doi litri de vin din materia livrată pentru o sticlă de şampanie.

Estimarea economică

A. Pentru partenerul din Republica Moldova CHELTUIELI

Materie primă: 100 VAG. X 400 ruble/1 = 400 mil. ruble Transport materie primă : 400 mil. ruble x 10% — 40 mil. ruble Transport şampanie: 1100 mil. ruble x *5%* = 55 mil. ruble Total cheltuieli 495 mil. ruble Accize 100 % 495 mil. ruble Total cheltuieli + accize 990 mil. ruble VENIT BRUT

365 mii sticle şampanie x 3000 ruble/buc. = 1095 mil. ruble PROFIT loco depozitare Republica Moldova 1095 mil. - 990 mil. = 105 mil. ruble PROFIT pe unitatea de produs 287,67 ruble/sticlă.

B. Pentru partenerul din România

CHELTUIELI de fabricaţie, îmbuteliere, butoane, stocare, etichetare, ambalare, manipulare:

365 mii sticle x 390 lei/sticlă = 142.350 mii lei VENIT BRUT

365 mii sticle x 2 l/sticlă = 730 mii l vin

730 mii l vin x 230 lei/l (preţ fără accize şi TVA) = 167,9 mil. lei

PROFIT BRUT

167,9 mil. lei -142,35 mil. lei = 25,55 mii lei

PROFIT pe unitatea de produs - 70 lei/sticlă

În paritate de 1 leu = 2 ruble, profitul obţinut pe o sticlă de şampanie realizată cu vin basarabean şi şampanizată la Bucium (231,84/sticlă) revine în proporţie de 67,3% partenerului basarabean şi în proporţie de 32,7% colaboratorului român.

Dacă la acest fapt se adaugă posibilitatea ca întreaga cantitate de şampanie să fie exportată în C.S.I. fără accize (eticheta basarabeană îi dă certificat de origine moldovenească, iar Rusia a eliminat recent - după aderarea la Uniunea Economică CIS- accizele la mărfurile moldoveneşti), colaborarea devine extrem de avantajoasă pentru viti-vinificatorul din Republica Moldova.

CAZ II. AGROCOOP IAŞI, telefon 116062

- unitate comercială de tip cooperatist cu un volum minim anual de activităţi de un miliard lei;
- obiectul activităţii: comercializarea şi valorificarea produselor agroalimentare, băuturi alcoolice, carne, peşte, alte activităţi (bar, cofetărie, patiserie) prestări servicii, confecţii artizanat, industrie mică;
- parteneri de afaceri: producători particulari, societăţi agricole de tip privat, societăţi comerciale agricole sau agroalimentare cu capital de stat, mixt sau privat;

- reţeaua comercială: 30 de magazine în judeţul Iaşi, din care 26 în municipiul Iaşi;
- facilităţi tehnice: parc auto propriu, capacităţi frigorifice, spaţii de depozitare;
- personal: peste 100 de angajaţi;
- oferta: servicii de desfacere pentru orice fel de produs agroalimentar, de industrie mică şi chiar mărfuri industriale, casnice, gospodăreşti şi de utilizare agricolă;
- sistemul de decontare: barter cu materiale de construcţii sau cu unele produse agroalimentare sau industriale: vânzare în sistem consignaţie la preţ în lei, stabilit de furnizor, cu plata unui comision negociabil de 8-20% din valoarea mărfii, plătit după vânzare; asociere într-o societate mixtă de comercializare a produselor agroalimentare şi industriale casnice şi gospodăreşti.

Estimarea economică

A. Pentru partenerii din Republica Moldova

Îşi pot stabili singuri preţul (la nivelul dorit, putându-l oscila în funcţie de cerere şi ofertă, în aşa fel încât să fie acoperitor şi profitabil.

B. Pentru partenerul din România

Perceperea unui comision mic, negociabil, de 8-20%, ce vizează doar acoperirea integrală a cheltuielilor de desfacere şi realizarea unui profit modest. Politica financiară este imprimată în acest sens, pornind de la sistemul nestimulator de utilizare legală a profitului, scontând pe o masă tot mai mare de marfă în circulaţie.

Avantajul unei colaborări pentru partenerii din Moldova este cu totul deosebit: au la dispoziţie o reţea comercială puternică; dictează preţul; încasarea mărfii se face în lei, iar plata comisionului în sistem lohn (procent din marfa fizică vândută până îa nivelul valoric echivalent cu comisionul negociat).

Aceste două studii de caz arată vivacitatea relaţiilor ce se pot stabili la nivelul microeconomic între agenţii economici din România şi Republica Moldova.

Fluidizarea relaţiilor bilaterale la nivel microeconomic cad, prin facilităţile legale, în sarcina Camerelor de Comerţ şi Industrie ale României şi ale celor judeţene.

În Iaşi, la CCI sunt înregistrate deja 42 de societăţi mixte româno-moldoveneşti, din care nouă societăţi au ca profil de activitate domeniul agroindustrial, bazându-se pe un capital social mediu pe societate de aproximativ 0,5 milioane lei. Prin darea în exploataţie, în 1994, a sistemului

informatic unitar la nivelul naţional, agenţii economici vor dispune de instrumente operative de informare, privind viitorii posibili parteneri de afacere. Aici se vor adăuga editarea de cataloage, organizarea de târguri şi manifestări publicitare, care, în ansamblu, vor facilita drumurile spre integrarea economică interromână.

Un caz aparte îl reprezintă Camera de Comerţ şi Industrie România - Republica Moldova, cu sediul în Iaşi, care, deşi legal constituită printr-o hotărâre guvernamentală, este măcinată de interese obscure, perturbată de "binevoitori" şi ignorată de cei care i-au dat naştere. Această cameră, remaniată, ar trebui să fie motorul integrării la nivel microeconomic dintre cele două părţi ale Prutului.

Surse de Informare şi documentare

1. xxx -Acte normative cu privire la problemele economice şi bugetare (1990-1992), Chişinău, Universitas, 1992;
2. xxx - Anuarul statistic ai României 1991, CNS, Bucureşti, 1992;
3. xxx - Colecţia pe anul 1993 a publicaţiilor: Adevărul economic, Agricultura României, Economistul. Iaşi-Business, Tribuna Economică şi Ţara (Chişinău);
4. xxx - Date primare de la agenţi economici, rapoarte, documente etc.;
5. xxx - Economia naţională a Republicii Moldova 1991. Anuar Statistic, D.S.S., Chişinău 1992;
6. xxx - Monitorul oficial, partea I, colecţie 1990-1993.

8. Crearea spaţiului economic românesc - calea către reintegrare

Prof.dr. V. CUCU,
Universitatea Bucureşti
Dr. Aurel STEJARU
INCEF, Chişinău

1. Întâlnirile la nivel înalt de la Bucureşti şi Chişinău din perioada 1991-1993 au inaugurat o nouă etapă în relaţiile dintre cele două state româneşti. Această etapă presupune cooperarea activă de ambele părţi în vederea pregătirii acestor ţări pentru integrarea lor economică, culturală şi spirituală. Scopul integrării economiilor naţionale ale României şi Republicii Moldova este crearea unui spaţiu economic unic, care şi asigurare: libera circulaţie a forţei de muncă, a capitalurilor, mărfurilor şi serviciilor, funcţionarea unui ansamblu financiar-monetar prin unificarea sistemelor "monetar-valutare, fiscale, bancare, vamale, de preţuri şi tarife; realizarea concomitentă a reformelor economice şi promovarea de comun acord a politicilor economice şi sociale.

La recenta întâlnire la nivel înalt de la Bucureşti, din iulie 1993 încă o dată se reafirmă necesitatea încheierii Tratatului de fraternitate şi integrare dintre România şi Republica Moldova.

2. Se impune din ce în ce mai mult, pornind deja pe drumul integrării economice şi culturale, ideea constituirii Spaţiului Economic Românesc (SER) în parametrii geografici a actualelor state româneşti. Există şanse reale ca această arie geografică să devină un spaţiu al cooperării şi integrării economice cu un mare potenţial de eficienţa şi competitivitate. De asemenea, sperăm că, în sfârşit, va fi semnat Tratatul de fraternitate şi integrare între cele două state româneşti.

Organizarea SER a devenit o necesitate, fiind acum favorizată de mai mulţi factori. în parametrii geografici vizaţi, s-au produs transformări politice radicale, constând în prăbuşirea "lagărului socialist" şi a imperiului sovietic, din cătuşele cărora au scăpat ţările est-europene, inclusiv cele care fuseseră integrate forţat în fosta URSS (RSS Ucraineană, RSS Moldovenească etc.).

3. Crearea SER în parametrii teritoriilor României şi Republicii Moldova necesita stabilirea unui sistem coordonai de reiaţii care ar asigura convergenţa politicilor economice, lichidarea dezechilibrelor, apropierea şt adaptarea economiilor naţionale ale celor două ţări româneşti.

Fazele acestei convergenţe economice pot fi: a) dezvoltarea cooperării sectoriale mixte; b) liberalizarea şi intensificarea fluxului comercial; c) crearea

uniunii vamale: d) formarea pieţei comune, e) constituirea uniunii economice, monetare şi sociale.

Procesul realizării primei faze a început deja. Guvernele României şi Republicii Moldova au semnat acorduri de colaborare şi cooperare economică în diferite domenii şi sectoare de interes comun. Au fost adoptate hotărâri reciproce privind scutirea de taxe vamale la importurile reciproce pentru mărfurile de provenienţă originală (română şi moldovenească), sau mai adevărat, vestică şi estică românească. Urmează să se întreprindă măsuri şi acţiuni concrete pentru realizarea prevederilor adoptate. Vom menţiona următoarele direcţii de activitate;

- dezvoltarea infrastructurii, mai ales în domeniile energeticii şi comunicaţiilor (construcţia liniilor electrice de tensiune înaltă, dezvoltarea relaţiei de transporturi, racordarea sistemelor informaţionale, telecomunicaţii etc.);
- stabilirea legăturilor directe între agenţii economici;
- stimularea formării întreprinderilor mixte româno-, prin adoptarea unui statut de societate comunitară şi acordarea de înlesnirii speciale (anumite facilităţi);
- eliminarea barierelor tarifare şi netarifare în desfăşurarea schimburilor comerciale reciproce;
- promovarea şi comercializare în comun a mărfurilor de export şi a importurilor de materii prime pe pieţele terţe (prin România în Europa, Orientul Apropiat şi Mijlociu, Africa şi America Latină, prin Republica Moldova în C.S.I.).

Desăvârşire primei faze de integrare trebuie să se realizează prin crearea şi funcţionarea regimului Zonei Liberului Schimb, care ar asigura libera circulaţie a mărfurilor dintre ambele părţi ale Prutului.

Crearea Pieţei Comune Române ar permite ridicarea gradului de utilizare a capacităţilor de prelucrare a resurselor de materie primă, lărgirea posibilităţilor de desfacere a produselor finite, crearea premiselor unei concurenţe care trebuie să conducă la o mai bună specializare, creşterea eficienţei, sporirea şi diversificarea ofertei pentru consumatori, asigurarea stabilităţii aprovizionării, reducerea dependenţei de pieţe externe.

După exemplul judeţului iaşi, care a semnat în octombrie 1993 Convenţia de colaborare şi înfrăţire între judeţul iaşi şi regiunea Viniţa, să se încheie astfel de convenţii şi între judeţele Tulcea - regiunea Odesa şi judeţele Suceava şi Botoşani - regiunea Cernăuţi, între capitalele acestora, importante centre economice, culturale, ştiinţifice, de învăţământ şi artistice.

Notăm că schimburile economice şi culturale Iaşi-Viniţa au început încă din primăvara 1993.

Formarea SER necesită crearea unui complex instituţional şi legislativ comunitar care să asigure promovarea procesului reintegrării economice a teritoriilor româneşti.

În etapa iniţială, în afară de organismele deja create cum sunt Comitetul Interministerial pentru relaţiile României cu Republica Moldova şi Consiliul pentru coordonarea relaţiilor economice ale Republicii Moldova cu România, este necesară formarea Ministerului Relaţiilor Inter-Române (MRIR) care să dezvolte relaţiile cu întreaga diasporă română.

Pentru susţinerea financiară a procesului integrării intraromâne este necesară formarea unui fond comunitar - "Fondul Integrarea" care va asigura acordarea de investiţii pentru întreprinderile mixte moldo-române, finanţarea realizării programelor cooperării sectoriale, dezvoltării regionale etc.

Luând în consideraţie importanţa deosebită a factorului social în procesul de reintegrare, este necesară formarea unui fond social comunitar. Mijloacele financiare ale acestui fond urmează să fie îndreptate spre acordarea de asistenţă şomerilor, recalificarea forţei de muncă, rambursarea cheltuielilor sociale îndreptate spre minimalizarea diferenţierii nivelului de trai din ambele părţi ale Prutului.

9. Susţinerea integrării intraromâne - între opţiune politică şi necesitate economică

Drd. Aurel STEJARU,
INCEF, Chişinău

Susţinerea integrării - necesitate multidimensională

Complexitatea acţiunilor de susţinere a integrării economice şi diversitatea opiniilor (adesea contradictorii) pe care le pune în mişcare, ridică, inevitabil, numeroase întrebări. Ce este de fapt susţinerea integrării intraromâne? Care sunt mobilurile şi resorturile ei? Prin ce mijloace şi instrumente poate fi înfăptuită? La aceste întrebări există mai multe moduri de a răspunde, determinate, în principal, de interesele urmărite şi conjunctura existentă. Realitatea ilustrează că sunt mai multe optici de abordare şi tratare a susţinerii integrării intraromâne.

Optica politică. Se ştie că păstrarea şi reîntregirea fiinţei naţionale româneşti trebuie să fie una dintre opţiunile fundamentale ale politicii integrării economice şi culturale. O asemenea opţiune înseamnă afirmarea caracterului sacru al frontierelor statului român, precum şi adeziunea la orice politică înţeleptă, dar şi îndrăzneaţă, vizând readucerea tuturor ţinuturilor româneşti în hotarele lor fireşti. Această afirmaţie îşi trage justeţea din principiul istoric, din morala nouă a vieţii internaţionale şi din fundamentele dreptului internaţional. De aceea, considerăm lipsită de patriotism formula vicleană potrivit căreia noi, românii, trebuie să ne limităm la arătarea drepturilor noastre, fără a cere exercitarea lor. A renunţa la această exercitare echivalează în acest caz cu a renunţa la drept şi nici o forţă politică, nici un partid politic autentic românesc din ambele părţi ale Prutului nu poate face tranzacţii cu suflete de români ori cu părţi de teritoriul naţional. Momentul este cu atât mai prielnic acum, cu cât astăzi Pactul Molotov-Ribbentrop care ne-a sfâşiat Ţara este dezavuat de toate puterile lumii, iar imperiul care s-a folosit de el s-a prăbuşit.

Desigur, acţiunea pentru reunificare trebuie să fie neagresivă, nonviolentă şi desfăşurată sub semnul înţelepciunii şi al dorinţei de a întreţine bune relaţii cu vecinii. Reîntregirea va trebui să ţină seama de voinţa românilor din toate teritoriile româneşti, precum şi de situaţia şi neliniştile minorităţilor naţionale care locuiesc în prezent în aceste zone geografice.

Pe de altă parte, prudenţa şi înţelepciunea nu ar trebui să ne împiedice de la acţiuni îndrăzneţe şi imediate. Astfel, s-ar impune ca să sprijinim realizarea urgentă a unei zone a liberului schimb, a unei Pieţe comune, a unei

uniuni vamale, a unei uniuni monetare, a unei uniuni economice între cele două state româneşti.

Pe lângă toate acestea, integrarea culturală şi relaţiile interumane vor contribui ia momentul potrivit la realizarea marelui vis al Reunirii.

În paralel, Ministerele Afacerilor Externe ale României şi Republicii Moldova ar putea să înceapă, de urgenţă negocieri cu guvernul Ucrainei, fie în formula "2=1", fie în formula "2+6" în vederea soluţionării problemei celorlalte teritorii româneşti ocupate de URSS prin ameninţare cu forţa, în baza ultimaturilor din 1940.

Agenţii economici juridici şi fizici din ambele părţi ale Prutului privesc problema integrării economice ca un proces firesc, obiectiv. Receptarea şi satisfacerea cerinţelor lor garantează, de cele mai multe ori, aderenţa lor la forţele sau factorii care pot să ofere o astfel de perspectivă. Pe această posibilitate se sprijină şi tendinţa unor forţe politice din partea stângă a Prutului de a limita susţinerea integrării economice la una din laturile ei- intensificarea relaţiilor comerciale bilaterale şi ameliorarea veniturilor agenţilor economici.

Optica socială asupra susţinerii integrării intraromâne are în vedere problematica condiţiilor de viaţă din ambele părţi ale Prutului, punând accentul pe acţiuni şi măsuri de natură să amelioreze protecţia şi deservirea social-culturală a populaţiei (minimurile sociale, sistemele de asigurări sociale, ajutoare, pensii, indemnizaţii, burse, învăţământ, cultură etc.). Multe probleme de ordin social ar putea fi soluţionate odată cu accelerarea procesului integrării. Ar creşte calitatea vieţii datorită efectelor pozitive în economie legate de lărgirea ariei de aprovizionare a populaţiei cu mărfuri şi servicii, extinderea pieţei fiecărui stat, valorificarea optimă a resurselor naturale, capacităţilor de producţie etc. Aderenţa populaţiei la mesajul pe care îl are optica socială este indiscutabilă, ceea ce ar trebui să motiveze prezenţa măsurilor cu caracter social în orice program de susţinere a integrării.

Optica economică circumscrie întreaga problematică a susţinerii integrării la aspecte strict economice (subvenţii, preţuri, taxe vamale, credite preferenţiale, relaţii financiare şi monetare ş.a). Deşi mai apropiată de nevoile esenţiale ale integrării economice, nici optica economică nu realizează o abordare cuprinzătoare a susţinerii integrării care să răspundă complexităţii problemelor cu care se confruntă economiile naţionale ale României şi Republicii Moldova.

Aşadar, susţinerea integrării intraromâne este un imperativ al dezvoltării economiilor naţionale de ambele părţi ale Prutului în corelaţie cu determinări multiple, impuse de raţiuni politice, sociale şi strict economice.

Din multiplele determinante ale susţinerii integrării intraromâne, evidenţiem pe cele mai semnificative:

a) susţinerea integrării economice răspunde şi unui interes naţional cum

este asigurarea securităţii naţionale a ţării şi reîntregirea teritoriilor româneşti aflate încă sub ocupaţie străină. Acesta este un obiectiv strategic de importanţă majoră. Experienţa istorică şi contemporană (reunificarea Vietnamului, Yemenului, Germaniei, precum şi disputele privind reîntregirea Coreei, Japoniei şi Chinei), arată că atingerea acestui obiectiv strategic obligă statele respective la eforturi politice şi economico-financiare substanţiale de susţinere a acestui proces, pentru a-şi asigura dreptul istoric la teritoriul său firesc;

b) susţinerea şi dezvoltarea integrării este o cerinţă de ordin structural a economiei, a amenajării teritoriului din ambele părţi ale Prutului, de neocolit, chiar şi atunci când aceasta necesită eforturi financiare din partea societăţii;

c) există şi raţiuni de securitate naţională şi integritate teritorială care impun o politică de susţinere a integrării economice. Fiind, prin excelenţă, o activitate staţionară, legată de anumite teritorii, integrarea economică constituie modalitatea optimă de restabilire a unităţii teritoriului naţional românesc;

d) acţiunile de susţinere a integrării se justifică şi din considerente de ordin economic. Fără eforturi de susţinere economico-financiară din partea administraţiilor publice din Bucureşti şi Chişinău este imposibil de realizat funcţia economică a integrării;

e) susţinerea integrării intraromâne are şi motivaţii de natură socială, culturală, morală, ecologică, tradiţii etnografice.

Astfel, răspunzând numeroaselor sale determinante, susţinerea integrării economice dobândeşte semnificaţia unui proces amplu cuprinzător şi de durată, în care se întrepătrund opţiunile economice, politice, sociale, ecologice, demografice, ş.a. toate dând expresie unor necesităţi ale dezvoltării integrării intraromâne în consonanţă cu nevoile societăţii.

Practic susţinerea integrării economice se realizează printr-un ansamblu de mijloace, instrumente şi acţiuni, sintetizate în programe, prin care puterea publică se angajează să sprijine şi să încurajeze modernizarea producţiei industriale şi agricole, ameliorarea condiţiilor de muncă şi de viaţă ale oamenilor muncii.

Printre mijloacele de susţinere a integrării economice, o largă apreciere au subvenţiile de la bugetul public. Programele de subvenţionare sunt o componentă esenţială a strategiilor de susţinere. Acestea însă cuprind şi alte acţiuni (proiecte de reorientare structurală, politică socială-economică etc.) pot fi sprijinite financiar pe alte căi şi din alte surse decât subvenţiile şi alocaţiile bugetare. La susţinerea integrării economice pot avea un aport substanţial instrumentele creditului, politicile protecţioniste ia import, reglementările normative stimulative, instituţiile menite să contribuie la transpunerea în practică a strategiilor de susţinere.

La efortul de susţinere a integrării economice sunt atrase şi salte resurse din care: o serie de instituţii financiar-bancare cum sunt creditele, băncile comerciale, fondul interdepartamental etc.

Trepte necesare în strategia şi programele de susţinere a întregii economii

Pentru elaborarea unei strategii realiste, viabile, cu şanse de reuşită, este obligatorie parcurgerea următoarelor faze:

În prima fază se identifică şi se fixează obiectivele integrării intraromâne. Aceasta este etapa cea mai importantă care solicită maximum de rigoare în alegerea cu discernământ a opţiunilor.

Axul central al strategiei în constituie obiectivul fundamental, esenţial, căruia îi sunt subordonate toate acţiunile. Obiectivul cere să fie clar formulat şi, în acelaşi timp, operaţional (de forma unei funcţii - scop) care să dea expresie nevoilor prioritare ale integrării pentru etapa dată. În cazul ţărilor noastre, pornind de la starea lor actuală, obiectivul fundamental nu poate fi altul decât crearea spaţiului economic unic şi asigurarea unităţii administrativ-teritoriale istorice a ţării. Integrarea trebuie să fie de fapt o reintegrare.

În strânsă corelaţie cu obiectivul fundamental pot fi formulate şi obiectivele complementare, conexe ca reflectare a unor necesităţi, a căror realizare este dependentă de înfăptuirea celui fundamental.

Obiectivele imediate (pe termen scurt) decurg din celelalte obiective şi au un caracter de urgenţă, vizând probleme presante (realizarea măsurilor integraţioniste ce prevăd soluţionarea principalelor probleme economice dintr-o ramură sau alta a economiilor din ambele părţi ale Prutului).

Fixarea obiectivelor strategice pentru un domeniu atât de important cum este reîntregirea Ţării nu poate fi decât o prerogativă, naţională, un rezultat al consultării voinţei naţionale (prin organismele sale reprezentative). Iniţierea obiectivelor poate aparţine unor diverse grupări, formaţiuni sau partide politice, guvernului sau altor organisme, dar fixarea şi aprobarea lor nu poate fi decât opţiunea naţiunii române.

Întrucât, de regulă, obiectivul fundamental vizează perspectiva, iar perioada de realizare a lui nu coincide cu durate guvernării, puterea executivă nu-l poate revizui şi cu atât mai puţin să-l ignore. Modificarea obiectivului strategic, ca expresie a voinţei naţiunii române nu stă în puterea administraţiei publice, aceasta având doar misiunea să asigure înfăptuirea lui.

Faza a doua este consacrată elaborării Programului de realizare a obiectivelor. Conceput ca instrument de acţiune şi întocmit în consonanţă cu obiectivele strategice, programul are menirea să antreneze şi să pună în mişcare resursele materiale, financiare şi umane necesare.

Programul de susţinere statală a integrării economice este de fapt sinteza mai multor programe care concretizează şi detaliază obiectivele (fundamentale şi conexe) pentru mai buna lor cuprindere şi urmărire în timp. Date fiind cerinţele actuale şi de perspectivă ale economiei româneşti de o parte şi de alta a Prutului este necesară existenţa unui Program Naţional General cu acţiuni şi mărfuri de interes naţional, cum sunt lucrările mari de îmbunătăţiri structurale sectoriale ale economiei comunitare, căi de comunicaţie, reţele de furnizare a energiei electrice şi termice, aprovizionarea cu materii prime, infrastructura informaţională, aşezarea (organizarea) administrativ-teritorială a Ţării reintegrate. Un astfel de program trebuie finanţat aproape în întregime de către stat, întrucât lucrări de asemenea amploare nu pot fi realizate de unităţi economice sau administraţii locale judeţene luate separat, oricât de puternice ar fi ele din punct de vedere economic.

Programul îşi propune ca obiective prioritare, aşa cum am mai precizat, aprofundarea integrării economice şi consolidarea spaţiului economic, cultural şi spiritual comun, libera circulaţie la punctele de trecere de la Prut a persoanelor, a mărfurilor şi serviciilor potrivit cerinţelor economiei de piaţă.

La programul naţional şi în prelungirea lui, se asociază un număr însemnat de programe speciale axate pe ramurile economiilor din ambele părţi ale Prutului, pe domenii de activităţi economico-sociale şi tehnico-ştiinţifice şi pe asigurarea şi folosirea resurselor (forţa de muncă, teritoriu, mijloace financiare etc.). Aceste programe concretizează şi etapizează realizarea obiectivelor stabilite.

Programele (naţionale, locale, speciale) sunt complementare, iar prevederile lor trebuie să fie convergente.

Aplicarea şi adaptarea programelor la situaţiile concrete revin organelor executive de specialitate de la nivel central şi local, care gestionează realizarea lor.

A treia fază vizează identificarea şi mobilizarea fondurilor necesare finanţării acţiunilor de susţinere a reintegrării economice a tuturor teoriilor româneşti Resursele utilizabile în acest scop sunt, în principal, cele bugetare, dar în afara acestora, mai pot fi atrase şi alte surse interne şi externe (contribuţii ale unor instituţii financiare, creditul bancar, garanţii financiar-bancare, fonduri constituite prin contribuţia unităţilor economice, diverse fonduri speciale, investiţii străine, ajutoare, participaţii ş.a.)

Pentru utilizarea eficace a fondurilor constituite şi evitarea deturnării lor de la obiectivele stabilite, este recomandabilă concentrarea lor într-un fond special - "Fondul Reintegrării". În Ţară sunt de acum propuneri pentru crearea unui fond de dezvoltare a integrării economice, "Fondul Integrarea" care s-ar putea alimenta din taxe vamale, (reduceri de impozite, taxa pe terenuri, accize, diferenţe de preţ etc.). Gestionare fondului ar urma să revină ministerului de

profil (e necesar de format Ministerul relaţiilor Inter-Române) şi Ministerelor de Finanţe din Bucureşti şi Chişinău, care să vegheze la formarea, utilizarea şi consumarea lui în concordanţă cu prevederile legale. Se aplică în practică deja prevederile Legii nr. 36 din 24 iunie 1993 privind finanţarea unor acţiuni de integrare economică si culturală între România şi Republica Moldova, adoptată de Parlamentul României. In baza prevederilor Ordonanţei Guvernului României nr. 8 din 4 august 1993, precum şi a prevederilor Protocoalelor din 29 martie 1993 şi 28 iunie 1993 încheiate cu ocazia reuniunilor comune ale Comitetului interministerial pentru relaţiile României cu Republica Moldova şi Consiliului pentru coordonarea relaţiilor economice ale Republicii Moldova cu România a fost încheiată la 1 septembrie 1993 înţelegerea între Guvernul României şi Guvernul Republicii Moldova privind utilizarea "Fondului la dispoziţia Guvernului României pentru relaţiile cu Republica Moldova" pe anul 1993.

Elaborarea şi punerea în aplicare a strategiei şi a programelor de susţinere a integrării intraromâne sunt condiţionate de existenţa unui cadru instituţional şi legislativ adecvat, fără de care nu este posibilă realizarea lor. Instituţiile existente (şi cele care ar putea fi create, spre exemplu Ministerul Relaţiilor Inter-Române) pot să cuprindă în sfera atribuţiilor lor întregul ansamblu de măsuri şi acţiuni cerute de aplicarea strategiei de susţinere a integrării, de la cele de concepţie, până la cele de execuţie, de la instituţiile finanţatoare la cele de producţie şi comercializare. Această concentrare de atribuţii şi răspunderi este necesară pentru a asigura, în orice moment, o viziune şi acţiune cuprinzătoare asupra strategiei de susţinere a reîntregirii Ţării Româneşti.

10. Potenţialul integrator al zonelor economice libere moldo-române. Organizare şi funcţionare

Drd. Valentin BOHATEREŢ,
Cristian-Romeo HOTEA,
IEA, Iaşi

Zone cu regim economic special care să stimuleze interesul diverşilor agenţi economici şi să atragă capital, în condiţii de siguranţă şt profitabilitate ridicată, au existat în diverse locuri încă din antichitate, fiind cunoscute sub denumirea de porturi libere, zone libere, zone libere de comerţ, porto franco, zone economice libere, oraşe comerciale libere etc.

În România, tradiţia acestor zone se împleteşte cu facilităţile acordate Principatelor Româneşti după pacea de Ia Adrianopol când teritoriile raialelor româneşti de la Dunăre au fost restituite. Odată cu dezvoltarea reţelei portuare, apar diverse înlesniri specifice zonelor libere în porturile dunărene: Brăila 1836-1883 şi 1930-1940, Galaţi 1836-1883, Tulcea 1880-1881, Constanţa 1880-1883 etc. Informaţiile despre organizarea şi funcţionarea acestora sunt multiple, constituind un bogat material de analiză concluzii utile azi.

Dominanta majoră care rezultă, în general, din analiza existenţei zonelor economice libere se referă Ia faptul că acestea sunt organisme economice vii, care presupun anumite condiţii şi facilităţi în organizarea şi funcţionarea lor şi care au perioade de creştere, stagnare sau descreştere şi chiar de încetare a activităţii, datorată, în final, ineficientei. Aceasta poate fi generalizată atât legislativ, cât şi activităţii economice din zonă sau prin schimbarea unor premise geopolitica

În România de azi, problematica zonelor economice libere constituie un capitol teoretic mult vehiculat, aproape neexistând zonă a tării în care să nu fie studiată această idee. Legislaţia românească actuală oferă, prin prevederile Legii 84/21 iulie 1992 privind regimul zonelor libere, (Monitorul Oficial nr. 182/30 iulie 1992 cadrul juridic adecvat privind organizarea şi funcţionarea acestora). În acest context este de remarcat gradul avansat privind organizarea şi înfiinţarea zonei libere Sulina şi a zonei libere Constanţa - Sud existând, de asemenea, documentaţii depuse pentru Giurgiu şi Curtici.

Pentru a utiliza cursul legal privind existenţa zonelor libere trebuie marcate câteva aspecte:

Zonele libere, conform art. 1, L. 84/1992, se pot organiza doar în porturile maritime sau fluviale, de-a lungul unor canale navigabile sau în apropierea punctelor de trecere a frontierei.

Zonele libere funcţionează ca regii autonome, coordonate de o agenţie specializată din cadrul Ministerului Transporturilor şi se înfiinţează prin hotărâri guvernamentale.

Activităţile ce se pot efectua în zonele libere conform legii sunt: manipularea, depozitarea, sortarea, măsurarea, ambalarea, condiţionarea, prelucrarea, asamblarea, fabricarea, marcarea, testarea, licitarea, vânzarea-cumpărarea, expertizarea, repararea, dezmembrarea mărfurilor, organizarea de expoziţii, operaţiuni de bursă şi financiar-bancare, transporturi şi expediţii interne şi internaţionale, închirierea sau concesionarea clădirilor, spaţiilor de depozitare şi a spaţiilor neamenajate, destinate construirii de obiective economice şi hoteliere, control calitativ şi cantitativ al mărfurilor, navlosirea, agenturarea şi aprovizionarea navelor şi ale altor mijloace de transport, prestări servicii şi de alte activităţi specifice zonelor libere.

Facilităţile zonei permit concesionări şi închirieri de terenuri şi construcţii unor persoane fizice şi juridice, române sau străine, în condiţiile scutirii de plata impozitelor pe circulaţia mărfurilor, a accizelor şi a impozitului pe profit pe toată durata de activitate pentru oricare din activităţile anterioare menţionate.

Rigorile zonei impuse, pătrunderea în zonă doar pe baza unei aprobări speciale, toate bunurile fiind însoţite de documente, activităţile să se desfăşoare numai pe bază de licenţe, să fie respectate domeniile legale de activitate din zonă şi să se elimine introducerea de către importator a bunurilor prohibite pe teritoriul României.

În acest context legislativ, apare mai clar ideea şi perspectiva creării unei sau a mai multor zone economice libere moldo-române. Oportunitatea înfiinţării unor astfel de zone rezidă din următoarele aspecte:

După anul 1990, micul trafic de-a lungul graniţei moldo-române s-a intensificat fără precedent, apărând în toate localităţile riverane Prutului, în zona imediat următoare acestora sau chiar pe întregul teritoriu al ambelor state, într-o migrare pendulatorie continuă.

Datorită recesiunii economice, aproape în totalitate, aceste mişcări au atras după sine şi raporturi economice primare, acţionând pieţele, bazarele, talciocurile sau oricare alt loc de staţionare.

Apar, ulterior, contactări între agenţi economici diferiţi, ce doresc, în condiţii reciproce, să-şi activeze relaţiile economice. Prin disponibilităţi legislative apar societăţi mixte româno-moldoveneşti.

Se naşte ideea colaborării asociate pentru state, mai întâi pentru cele din C.S.I. şi apoi pentru cele vest-europene.

Care ar fi deci premisele tehnice vizând organizarea unor astfel de zone? În primul rând, este necesară existenţa unei strategii privind funcţionarea pe termen lung, atât datorită investiţiilor mari care trebuiesc făcute, cât şi datorită timpului relativ lung de funcţionare a unei investiţii sau de concesionare şi/sau în închiriere. În al doilea rând, zona liberă trebuie amplasată în mod natural, nu forţat, pe fluxuri de transport deja existente, în poziţii strategice economic, în zone cu tradiţii comerciale cu vaduri şi activităţi consacrate. Zona trebuie să prezinte un cadru propice sub aspectul resurselor funciare şi umane, cu existenţa unor elemente de infrastructură (linii electrice, telefonice, apă etc.), precum şi o dotare minimă, care să intre în componenţa respectivei zone. Şi nu în ultimul rând, zona trebuie să prezinte elementul necesar de atracţie pentru investitorul străin, altul decât cel interromânesc.

Oficialităţile locale vor trebui să manifeste un interes deosebit pentru înfiinţarea, organizarea şi funcţionarea acesteia.

În concluzie, zona liberă interromână ya trebui poziţionată pe graniţa celor două state, într-o regiune de maximă fluiditate comercială, bilaterală şi internaţională.

Din analiza întreprinsă se delimitează net trei zone:

Ungheni, Albita - Leuşeni şi Galaţi-Giurgiuleşti, celelalte posibilităţi fiind în afara marilor fluxuri comerciale.

Zona Ungheni judeţul Iaşi - Ungheni, raionul Ungheni

Este considerată ca fiind cel mai mare tiraj CFR, de trecere de pe ecartament îngust pe ecartament larg. Operează transportul CFR internaţional pe ruta Bucureşti-Chişinău-Kiev - Moscova, preluând atât fluxurile de călători, cât şi cele de marfă. Nu există pod rutier. Are infrastructură CFR foarte dezvoltată în Ungheni Moldova şi posibilităţi mari de dezvoltare în partea română, în spaţiul Ungheni-Cristeşti, cu dotări aferente zonelor libere.

Local, spaţiul este influenţat de localitatea Ungheni şi municipiul Iaşi, cunoscut cu un puternic dever industrial şi o puternică emulaţie spirituală. Zona ar putea cuprinde un real relativ egal într-o parte şi alta a Prutului, cu largi facilităţi de construcţie şi dezvoltare şi s-ar putea activa rutier prin construirea unui pod peste Prut.

În contextul dezvoltării unor infrastructuri specifice zonelor libere, acest punct va putea constitui o atracţie pentru investitorii străini, putând intensifica relaţia Est-Vest.

Astfel, zona este un terminal pentru calea ferată pe ecartament normal şi lat; poate fi un uriaş antrepozit, cu funcţiile auxiliare de rigoare, pentru un transport terestru înspre Occident, venind din CSI şi înspre CSI, venind din Occident; fluxul este aproape unic pe relaţia Moscova-Kiev Chişinău-Ungheni

şi ţări din Balcani; poate fi activată rutier prin modernizarea şoselei Iaşi-Ungheni şi prin construirea unui pod peste Prut; în zonă se poate amplasa un mare aeroport internaţional; de asemenea, Prutul se poate activa comercial pentru remorchere şi şlepuri uşoare, extinzându-i albia navigabilă.

Zona Albita, Judeţul Vaslui - Leuşeni, raionul Hânceşti

Se caracterizează prin cea mai activă relaţie rutieră între România şi Republica Moldova, cu facilităţi spre CSI. Nu există cale ferată, iar punctul de vamă este slab influenţat economic de oraşul Huşi. Această zonă nu poate avea o reală şansă de dezvoltare, ea existând ca un punct tranzitoriu interromânesc, fără facilităţi economico-strategice pentru investitorii străini.

Zona Galaţi, judeţul Galaţi - Giurgiuleşti, raionul Vulcăneşti

Această zonă este sub puternica influenţă a municipiului Galaţi şi, într-o măsură foarte mare, a oraşului Reni din Ucraina şi permite trecerea vamală rutieră "şi cale ferată, precum şi facilităţi de transport fluvial. O particularitate aparte o reprezintă faptul că aici, Republica Moldova dispune pe malul Dunării de o fâşie lungă de pământ de 980 m, iar adâncimea apei ajunge la 20 m. Prin studii tehnico-economice, un grup de experţi basarabeni a constatat că aici se poate construi un port cu o capacitate anuală de 4,5 mil. t. de încărcături, pot intra pe Dunăre nave maritime cu deplasament până la 6 mii t şi s-ar putea prelungi calea ferată Cahul-Etulia, prin Cişmicioi la Giurgiuleşti, Pentru port ar fi nevoie de 36 ha, iar pentru orăşel de 100 ha. Construcţia ar presupune excavaţii importante, ar dura 3-4 ani şi ar necesita 40 mil.$, sumă care s-ar putea recupera în opt ani.

Înfiinţarea unui zone libere în acest perimetru prezintă interes prin următoarele aspecte;

- actualmente, Giurgiuleşti este punctul de interferenţă dintre România, Republica Moldova şi Ucraina;
- zona are toate fluxurile de transport posibile: rutier, feroviar, fluvial şi aerian aeroporturile Galaţi;
- transportul fluvial dunărean este branşat prin canalul Mein-Rin la Marea Nordului, străbătând în diagonală Europa de Vest;
- distanţa mică, de circa 100 km, până la Marea Neagră; - existenţa unui tiraj CFR cu facilităţi tehnice de schimbare a ecartamentului.

Ca inconvenient se pot remarca cotele reduse de transport pe calea ferată *şi* rutier, precum şi inexistenţa, deocamdată, a nici unei amenajări la Giurgiuleşti, aspect ce poate cântări greu în decizia investitorilor străini de a veni în această zonă.

Prin implicaţiile internaţionale, o decizie de înfiinţare a unei zone libere, mai ales într-un echilibru geopolitic şi economic precar, este fără îndoială plină de responsabilităţi. Chiar dacă România este ultima ţară din Europa de Est în care s-au înfiinţat zone libere (reînfiinţarea portului liber Sulina şi a zonei libere Constanţa-Sud) considerăm că factorii de decizie şi iniţiatorii unei astfel de acţiuni-în zona Moldovei vor fi mai chibzuiţi şi mai realişti.

Iaşul, oraşul cu cea mai mare atracţie a Moldovei, a lansat mai multe acţiuni privind organizarea unor zone libere. Pe linie parlamentară, la comisia economică a senatului, s-a înaintat o propunere privind înfiinţarea în zona estică a Iaşului, a unei zone comerciale "Basarabia". Această imensă investiţie presupune înfiinţarea unei gări feroviare care să aibă linii cu ecartament lat şi normal, care să permită transportul de mărfuri şi persoane Iaşi-Chişinău în numai două ore. în zonă ar urma să se ridice complexe comerciale, bazar, spaţii de agrement, bănci, depozite prevăzute cu spaţii frigorifice, mijloace mecanizate de încărcare-descărcare a mărfurilor, hoteluri de lux, hoteluri simple, baruri-restaurante săli de conferinţe şi multe altele. Trustul "Basarabia" s-ar constitui într-o societate pe acţiuni la care principalul acţionar să fie statul. Ideea pare utopică, şi poate chiar este, dar, în fapt, Iaşul deţine toate prerogativele acestui dezerabil trust "Basarabia", cu excepţia tipului de călătorie între Iaşi şi Chişinău, care, deşi se află la cale doar de două ore pe calea ferată, se ajunge în opt ore. Şi aceasta nu din vina transportului ca atare, ci a regiunile de vamă şi de graniţă!

Recent, Camera de Comerţ şi Industrie a Judeţului Iaşi a propus înfiinţarea unui Consiliu Consultativ pentru Dezvoltare şi Strategie a judeţului Iaşi, care ar trebui să aibă ca prim obiectiv realizarea zonei libere Iaşi. Această idee a fost îmbrăţişată larg de organele administrative locale, de agenţi economici, de personalităţi diferite, precum şi de parteneri de afaceri din străinătate.

Camera de Comerţ şi Industrie a Judeţului Iaşi a lansat, prin propria publicaţie (Iaşi-Business nr. 11/9 -15 sept. 1993), o declaraţie de intenţie care în afară de profilul zonei, prevede şi suprafaţa şi investiţiile necesare.

La această zonă, deja şi-a anunţat disponibilitatea de a participa un larg număr de agenţi economici din Iaşi, cap de serie fiind S.C "Moldexim" S.A., Precum şi câteva firme străine: "Eco-Silva" Chişinău, care doreşte înfiinţarea unei fabrici de mobilă; firma chineză "First Tractors" şi societatea mixtă româno-chineză "Loiamer".

Indiferent care vor fi acţiunile viitoare pentru înfiinţarea acestor zone libere, avantajul direct şi imediat al participării interromâne este incontestabil. Prin suprapunere cu gândirea specialiştilor din Basarabia, prin selectarea cu grijă a variantei celei mai bune, se poate purcede la întocmirea unui proiect viabil de zonă economică liberă, care să aibă şansa unui experiment pozitiv în Europa de Est.

Surse de informare şi documentare

1. Caraiant Gh., Brotac Leonida - Zone libere, voi. i, Bucureşti, 1992;
2. xxx - Colecţia pe anul 1993 a publicaţiilor; Adevărul economic, Agricultura României, Economistul, Iaşi-Business, Opinia (Iaşi), Tribuna Economică, Ţara (Chişinău) şi 24 Ore (Iaşi);
3. xxx - Date şi informaţii din rapoarte, documentare; materiale informative locale etc.
4. xxx - Monitorul Oficial, partea I, colecţia 1992-1993

11. Experienţe recente si acţiuni de perspectivă în colaborarea CENTROCOOP, BANKCOOP din România cu agenţi economico-bancari din Republica Moldova

Prof. dr. Ioan VETRINEANU,
UCCCC, Bucureşti

Prezentarea experienţelor şi a acţiunilor de perspectivă între cooperaţia de consum din România şi cea din Republica Moldova în ziua de 1 decembrie capătă o semnificaţie aparte. La marele eveniment istoric de făurire a României Mari, pe care astăzi îl sărbătoresc cu veneraţie şi pioşenie românii de pretutindeni, au participat, alături de întreaga suflare de pe acest teritoriu şi membrii cooperativelor de consum, de credit, de păduri, de producţie, de cumpărare şi de arendare, înaintaşii cooperativelor de astăzi, din teritoriul României şi din Basarabia.

Am ţinut să fac această subliniere pentru a evidenţia tradiţia patriotică a mişcării cooperatiste, cât şi dăinuirea sa în timp, care, într-un fel, se împleteşte cu marile evenimente ale poporului român.

Cooperaţia de consum din România: tradiţie şi actualitate

Mişcarea cooperatistă din România are o tradiţie de peste 140 ani şi a luat naştere din necesitatea de întrajutorare a oamenilor şi, îndeosebi, a celor lipsiţi de posibilităţi materiale.

Documentele vremii atestă, că domeniile în care s-au organizat cooperative au fost multiple, ceea ce demonstrează că asemenea forme de asociere au răspuns pe deplin aspiraţiilor celor care le-au constituit.

Astfel, din datele statistice ale vremii rezultă că, în România, înainte de marea unire, existau 1.100 cooperative de consum, cu aproape 108 mii membri, circa 3000 cooperative de credit cu peste o jumătate de milion de asociaţi, iar pe teritoriul de astăzi al Republicii Moldova funcţionau peste 290 cooperative de consum care cuprindeau circa 65 mii de membri.

Mişcarea cooperatistă din România a fost remarcată şi pe plan internaţional încă din anul 1895, când, alături de Anglia, Franţa, Germania şi Italia, a devenit membră fondatoare a Alianţei Cooperatiste Internaţionale, organism neguvernamental, cu sediul la Geneva, care în prezent numără peste 700 de milioane de membri din aproape toate ţările lumii.

În decursul evoluţiei sale mişcarea cooperatistă din România s-a bucurat de un larg sprijin al intelectualilor vremii, cum au fost C. A. Rosetti, Ion Ionescu de la Brad, Heliade Rădulescu, Ion Ghica, Cezar Boliac, Nicolae Iorga, Ion Mihalache, profesorul Madgearu, profesorul Gromaslar Mlandenatz şi mulţi alţii.

Pe parcursul existenţei sale, cooperaţia de consum şi de credit a suferit influenţele diverselor guvernări care s-au perindat în ţara noastră. Uneori cooperaţia a fost înţeleasă şi sprijinită, alteori a fost vitregită, marginalizată şi chiar jefuită de multe bunuri pe care le-a creat cu trudă şi cu contribuţia a milioane de oameni. Ceea ce este însă esenţial în evoluţia acestei mişcări este faptul că ea a renăscut de fiecare dată din propria cenuşă, s-a refăcut şi redevenit ceea ce a fost, adică o asociaţie a categoriilor celor mai puţin favorizate ale societăţii. Ceea cea menţinut atracţia către cooperaţie a fost promovarea fermă a principiilor cooperatiste, recunoscute şi astăzi pe plan internaţional, principii la care s-au aliniat toate mişcările similare din lume.

După evenimentele din decembrie 1989, cooperaţia de consum şi de credit din ţara noastră şi-a recăpătat deplina autonomie şi independenţă, şi-a restructurat întreaga activitate în consens cu cerinţele etapei pe care o străbatem.

În zilele noastre, cooperaţia, o întreagă economie românească, se confruntă cu o serie de greutăţi, generate de inflaţie, de lipsa unor legi, de fenomenele legate de speculă, de criza fondului de marfă, de materii prime etc.

Cu toate acestea, în anul 1993 vom realiza o cifră de afaceri de aproape 500 miliarde lei, din care în activitatea comercială 300 miliarde lei, în domeniul producţiei industriale 50 miliarde lei, al prestărilor de servicii 70 miliarde lei, al cumpărărilor de produse agroalimentare 5 miliarde lei etc.

Patrimoniul cooperaţiei de consum se ridică la peste 300 miliarde lei.

Ar trebui să mai adăugăm poate că aprovizionăm peste jumătate din populaţia ţării, din care 6 milioane sunt membri ai cooperativelor de consum, că dispunem de zeci de mii de magazine şi unităţi de alimentaţie publică, de unităţi turistice, secţii de prestări de servicii cu peste 200 de profile de activitate, zeci de unităţi şi societăţi cooperatiste de producţie industrială alimentară şi nealimentară, societăţi de comerţ exterior etc.

Convergenţe cooperatiste actuale şi de perspectivă

Am făcut această succintă prezentare pentru a încerca să schiţez ceea ce însemna cooperaţia de consum din România, potenţialul ei şi de aici să puteţi trage concluzii asupra posibilităţilor pe care le avem pentru materializarea acţiunilor de colaborare cu organizaţiile similare din Republica Moldova.

De altfel, trebuie să subliniez faptul că noi am fost printre primii care, după decembrie 1989, am avut contacte directe cu Republica Moldova şi, desigur, cu cooperaţia moldovenească. în acest sens, la începutul anului 1990

am stabilit primele relaţii directe cu Uniunea Asociaţiilor de Consum din Republica Moldova, atât la nivel de preşedinte cât şi de specialişti din diverse domenii de activitate.

Ca urmare, în baza protocoalelor anuale încheiate între cele două organizaţii cooperatiste s-au realizat schimburi de mărfuri. În acelaşi timp, un număr important de specialişti din cadrul cooperaţiei de consum din Moldova au efectuat un rodnic schimb de idei cu colegi din România în domeniile: comerţ, alimentaţie publică, cumpărări de produse agroalimentare de la producători agricoli, producţie industrială alimentară şi nealimentară, evidenţă contabilă şi control financiar, pregătire profesională, organizatoric, statutar, presă cooperatistă şi altele.

Este de remarcat că vizitele efectuate de reprezentanţii cooperaţiei de consum din Republica Moldova nu au avut un caracter pur teoretic, ci ele s-au desfăşurat în majoritatea timpului la unităţile din teritoriu, respectiv la judeţe şi cooperative, unde practic se desfăşoară procesele economice care interesau.

Consider că este demn de remarcat faptul că la aceste întâlniri de lucru nu au participat numai specialişti din cadrul organizaţiilor centrale sau regionale, ci şi salariaţi care efectiv lucrează în unităţi de profilul care interesa.

Specialiştii din cooperaţia de consum din ţara noastră s-au deplasat în Republica Moldova unde, la rândul lor, au luat cunoştinţă de modul de desfăşurare a aceloraşi activităţi, prilej cu care au avut loc schimburi de păreri şi chiar de tehnici în domeniile respective.

Pe linia pregătirii profesionale, a adaptării cooperaţiei de consum din Republica Moldova la cerinţele economiei de piaţă, ţinând seama de experienţa acumulată în această privinţă de organizaţia noastră cooperatistă, s-au efectuat cursuri de perfecţionare cu preşedinţi de uniuni raionale cooperatiste, cu lectori din învăţământul cooperatist din Republica Moldova.

De asemenea, CENTROCOOP asigură, pe cheltuiala sa, la nivel liceal, şcolarizarea unui grup de copii ai cooperatorilor moldoveni. Pentru şcolile cooperatiste din Moldova am trimis şi vom mai trimite cărţi, ziare şi reviste de specialitate.

Relaţiile cu colegii noştri din Republica Moldova nu au fost numai de natură tehnică, economică şi de pură specialitate, ci ele au cuprins şi latura umană, în sensul că, vara, pe litoralul românesc, într-o unitate a cooperaţiei de consum, şi-au petrecut concediul de odihnă cooperatori moldoveni, prin schimb cu un număr egal de cooperatori români care au fost în Republica Moldova.

Aprecierea activităţii celor două organizaţii cooperatiste, a eforturilor lor pentru apropierea şi integrarea economică şi socială a populaţiei româneşti de pe cele două maluri ale Prutului a fost recunoscută la cele mai înalte niveluri din cele două ţări, artificial despărţite. Dovada acestui lucru a fost primirea de

către preşedinţii Ion Iliescu şi Mircea Snegur a domnului Pavel Dubălari, preşedintele MOLDCOOP şi respectiv a preşedintelui CENTROCOOP.

Aceste întrevederi au scos în evidenţă necesitatea unei colaborări cât mai strânse şi pe linia cooperaţiei, care prin dimensiunile sale economice şi umane pe care ie are în cele două ţări, poate constitui un factor important în realizarea visului de zeci de ani ai celor două popoare.

În ce priveşte perspectiva relaţiilor de colaborare, aş dori să remarc măsurile care s-au întreprins în ultimul timp pentru dezvoltarea şi adâncirea acestora. Astfel, de exemplu, aş începe în primul rând cu hotărârea şi documentele încheiate pentru deschiderea la Chişinău a unei sucursale a Băncii de credit cooperatist din România în scopul facilitării finanţării şi decontării activităţilor de comerţ şi producţie întreprinse atât de organizaţiile cooperatiste cât şi de alţi agenţi economici din România şi Republica Moldova.

Vă informez cu satisfacţie că această instituţie devine funcţională cu data de 1 ianuarie 1994. în cursul anului viitor, prin acord comun, vor lua fiinţă filiale bancare în raioane ale Republicii Moldova.

De asemenea, s-au analizat posibilităţile si s-a hotărât înfiinţarea a unei bănci mixte cu participarea BANKCOOP, CENTROCOOP şi MOLDCOOP.

În vederea dezvoltării relaţiilor economice, financiare şi a celor specifice cooperaţiei vom întreprinde toate măsurile care să conducă la adâncirea şi diversificarea acestora, astfel încât în următorii ani să se constituie un sistem unitar de cooperare şi întrajutorare reciprocă. În acest sens avem în vedere dezvoltarea schimbului de mărfuri, înfiinţarea unor societăţi mixte cu caracter productiv şi comercial, intensificarea relaţiilor directe, bilaterale, între federalcoop-urile din România şi Uniunile raionale din Republica Moldova, precum şi dezvoltarea schimburilor turistice şi a acţiunilor cultural-recreative. Pe planul mişcării cooperatiste internaţionale, cooperaţia de consum a susţinut în anul .1993 intrarea în Alianţa Cooperatistă Internaţională a cooperaţiei de consum din Republica Moldova şi va susţine în continuare acceptarea acesteia şi în alte organisme cooperatiste internaţionale;

De asemenea, în cadrul colaborărilor pe care le avem cu diverse organizaţii cooperatiste de pe toate meridianele globului, vom sprijini pătrunderea cooperaţiei de consum din Republica Moldova, astfel încât conlucrarea noastră să fie cât mai fructuoasă.

Consider că este o datorie de suflet sprijinirea pe toate căile a fraţilor moldoveni care, după convingerea noastră, vor reveni acolo unde le este locul firesc, adică alături de noi, în România Mare.

Secţiunea a II-a REFORMELE ECONOMICE ŞI INTEGRAREA, EVALUĂRI ALE TRANZIŢIEI ŞI STRATEGII PRIVIND CONTINUAREA REFORMEI

1. Reforma economică. Analiză şi perspective în Republica Moldova

Prof. dr. Anatol A. CARAGANCIU,
ASE, Chişinău
Valentina FETINIUC, S. ŞARŞOV,
INCEF, Chişinău

Fenomenele economice sunt deosebit de complexe. Ele apar şi se dezvoltă în condiţii diferite şi nu pot fi întotdeauna cunoscute în prealabil. Pentru a face pronosticul cuvenit e necesar a lua în consideraţie atât teoria economică, cât şi experienţa ţărilor dezvoltate, în acest context, ne propunem a evidenţia obiectivele strategice primordiale în economia Moldovei.

Caracteristica economiei Moldovei în perioada de tranziţie şi sarcinile ei primordiale

Schimbările structurale, antrenate de trecerea la **economia de piaţă, au influenţat** negativ asupra dezvoltării economiei naţionale, au dus la scăderea indicatorilor de bază, însoţite de procesele de inflaţie, de deficitul balanţelor de plată şi comerciale.

Economia naţională se confrunta cu obstacole esenţiale, provocate de lipsa materiei prime şi materialelor, precum şi de blocajul financiar permanent care uneori paralizează activitatea multor întreprinderi.

Situaţia financiară complicată a întreprinderilor s-a răsfrânt şi asupra bugetului de stat. Menţionăm că dacă veniturile, în comparaţie cu anul trecut, au crescut de 7,2 ori, atunci cheltuielile au crescut - de 9,2 ori - influenţând astfel dezechilibrul bugetar.

Subsidiile acordate din buget

În scopul protecţiei sociale a populaţiei, în condiţiile liberalizării preţurilor şi tarifele la majoritatea felurilor de producţii şi servicii, au fost păstrate preţurile fixate, la lapte şi produse lactate, pâine, alimente pentru copii si alte categorii

de produse, cu plata subsidiilor întreprinderilor şi populaţiei din buget. În totalul cheltuielilor bugetului pe anul 1993, subsidiile şi dotaţiile alcătuiesc 48,1 mld. rub. sau 13,1% din ele, complexului agroindustrial i-au revenit 41,8 mil. ruble, sau 11,3% din toate cheltuielile bugetului republicii.

În conformitate cu legislaţia în vigoare s-au acordat unor categorii ale populaţiei reduceri de 50% la achitarea gazului şi cărbunilor. În bugetul de stat rectificat pe anul 1993, subsidiile pentru gaz sunt prevăzute în sumă de 2000 mil. ruble, depăşind cu 11,5% cheltuielile reale respective din anul 1992. Această sporire este cauzată de introducerea de la 1 februarie 1993 a preţurilor libere la vânzarea gazului şi de majorarea numărului populaţiei beneficiare. Subsidiile se acordă şi pentru cărbunele utilizat la încălzirea locuinţelor: 1814 mil. ruble, în 1992 şi tot atât şi în 1993.

Dotaţia pentru restituirea pierderilor de la traficul de călători şi transportul auto orăşenesc constituie 800 mil. ruble, care au crescut faţă de cheltuielile reale în 1992 cu 546 mil. ruble. Majorarea subsidiilor e cauzată de sporirea cheltuielilor de exploatare şi existenţa tarifelor fixe.

Pentru ramura "gospodărie comunală" sunt prevăzute subsidii pentru acoperirea pierderilor de la întreţinerea fondului locativ în sumă de 485 mil. ruble.

Introducerea taxei pentru chirie în mărime de 2,10 ruble nu acoperea cheltuielile pentru exploatarea fondului locativ. După părerea noastră, punerea în aplicare a Legii R.M. cu privire la privatizarea fondului locativ va duce la reducerea în mărimi însemnate a subsidiilor pentru întreţinerea lui.

Ajutorul financiar extern

Situaţia economică extrem de complicată, cauzată de seceta din anul precedent şi conflictul armat, a determinat necesitatea de a se adresa organizaţiilor financiare internaţionale şi ţărilor de peste hotare după ajutor financiar. Ele au alocat pentru procurarea cerealelor, medicamentelor, pieselor de schimb, resurselor energetice aproximativ 200 mii. dolari, inclusiv creditele Rusiei (138,9 mil. dolari).

În afară de aceasta, până la sfârşitul anului 1993 s-a prevăzut obţinerea creditelor suplimentare de la FMI, BRD şi S.U.A. În sumă de 80 mil. dolari. Ele vor fi utilizate pentru achiziţiile de medicamente, erbicide, resurse energetice şi alte produse de primă necesitate. Până la sfârşitul anului 1993 datoria externă va constitui 320 mil. dolari, ceea ce reprezintă circa 15% din PIB. Practica mondială prevede nivelul acceptabil al datoriei externe în volum de 60-80% din PIB. Se consideră că nivelul actual al datoriei externe este admisibil, ceea ce nu exclude necesitatea sporirii eficacităţii utilizării creditelor primite. În acest scop, este raţional a crea un consiliu valutar şi de credit pe lângă Guvernul Moldovei.

Dinamica datoriilor reciproce ale întreprinderilor republicii relevă pe trimestrele anului 1993, următoarele: 5973,1, 12249,7, 21749,7 mil. ruble.

La 1 mai 1993, creanţele datoriale ale întreprinderilor de stat şi a gospodăriei agricole în republică constituiau 87 mld. ruble, iar sumele creditoare - 103,2 mld. ruble. Degradarea indicilor economici ai republicii ţine de micşorarea volumelor de producţie, majorarea fără control a preţurilor şi tarifelor, neglijarea relaţiilor economice, decontările între întreprinderi şi subiecte economice. Din cauza lipsei decontărilor între băncile statelor C.S.I., majoritatea întreprinderilor din republică s-au pomenit într-o situaţie financiară grea.

Din cauza lipsei decontărilor şi insolvabilităţilor cumpărătorilor şi organizaţiilor comerciale la depozitele întreprinderilor industriei uşoare s-au acumulat stocuri mari de producţie terminată, care nu poate fi valorificată ceea ce are ca urmare lipsa mijloacelor necesare pentru procurarea materiei prime şi materialelor. De exemplu, în depozitele Combinatului de piei artificiale şi a articolelor tehnice din cauciuc din Chişinău este depozitată producţie terminată în sumă de 500 mii. ruble, iar depozitului pentru producţia livrată îi sunt datori peste 700 mil. ruble. Deci situaţia care s-a creat la întreprinderile industriale poate duce la stoparea lor completă şi înrăutăţirea situaţiei sociale în colectivele de muncă. De fapt, însă, caracteristicile structurale ale economiei nu s-au schimbat în bine.

În aceste condiţii, întreruperea proceselor de reducere a producţiei nu va da practic nimic, deoarece peste un interval mic de timp criza se va repeta, fiindcă nu a fost înlăturată cauza principală. Este necesar a opri reducerea producţiei, dar în acelaşi timp, este nevoie a înviora tendinţele spre schimbări calitative în structura economiei şi prin măsuri "anticriză" a se mişca spre economia de piaţă.

Din cele expuse mai sus reiese că trebuie să ne ferim de dogma, conform căreia drept problemă primordială devine lichidarea în scurt timp şi cu orice preţ a deficitului bugetului şi inflaţiei. Stabilizarea financiară nu este scopul, ci unul din mijloacele de realizare a schimbărilor structurale în economie. Devine o necesitate vitală stagnarea proceselor inflaţioniste.

În acelaşi timp, reformele în republică trec doar prima etapă: n-a fost încă realizată comercializarea şi corporatizarea întreprinderilor de stat. în perioada de pregătire se află privatizarea, în stare critică se află sistemele monetare şi financiare.

Drept piatră de temelie a etapei iniţiale a reformei economice a fost concepută o nouă politică financiară ceea ce atrage după sine şi o nouă politică monetară şi de creditare. Acest mod de abordare a suferit un eşec din cauza lipsei propriei experienţe de dezvoltare a problemelor financiare şi inaplicabilităţii "unul la unul" a experienţei de peste hotare. Ruinarea sistemului

financiar nu este o moştenirea trecutului, ci rezultatul direct al greşelilor comise şi a modului nechibzuit inflaţionist de viaţă, afectând mijloacele de existenţă.

Brusc s-a redus cererea de mărfuri de folosinţă îndelungată. O situaţie foarte tensionată s-a creat în construcţia de locuinţe. Este nesatisfăcător nivelul de asigurare a instituţiilor medicale, culturale, de învăţământ şi ştiinţifice, a sferei sociale în general. Practic jumătate din populaţie se află în pragul sărăciei.

Cauzele primordiale ale agravării crizei în sfera producţiei materiale sunt dereglarea legăturilor economice tradiţionale şi pierderea oricărui interes pentru munca efectivă. Dacă considerăm volumul scăderii 100%, atunci 60-80% îi revin primului factor, care are un caracter obiectiv. Dereglările legăturilor economice s-au. răsfrânt în primul rând, asupra întreprinderilor mari, ce aveau relaţii de cooperare desfăşurate cu republicile fostei URSS.

Merită atenţie faptul că zeci de ani economia Moldovei era orientată spre o specializare îngustă, centralizare şi dependenţă tehnologică totală faţă de URSS. De aceea, după proclamarea independenţei, nivelul legăturilor economice a exercitat un efect negativ asupra dezvoltării tuturor ramurilor economiei şi, mai ales, asupra celor ce depind de resurse de materie primă şi energie. În aceste condiţii este necesar a stabili legături economice calitativ noi.

Dificultăţile în desfăşurarea proceselor de producţie, la rândul lor, au dus la ruinai ea complexului de investigaţii.

Principalele surse ale încasărilor bugetare sunt impozitele pe venit, TVA şi accizele, însă aceşti indicatori nu au fost îndepliniţi din cauza reducerii volumului de producţie. Deficitul bugetului a atins nivelul critic şi, ca urmare, se aşteaptă reducerea investiţiilor din partea statului. Treptat sunt oprite construcţiile de locuinţe şi alte obiective cu destinaţie social-culturală, drumuri, se reduc investiţiile în unele ramuri ale industriei şi în complexul agroindustrial.

Cauzele crizei investiţiilor sunt devalorizarea activelor întreprinderilor în condiţiile preţurilor mereu crescânde şi lipsa indexării lor, micşorarea economiilor populaţiei, lipsa rezervelor de investiţii necesare pentru realizarea proiectelor investiţionale scumpite deja, reducerea ponderii creditelor pe termen lung din cauza ratei dobânzii înalte, neviabilitatea unei părţi considerabile de resurse ale întreprinderilor din cauza aşteptărilor inflaţioniste, politica bugetară dură şi de reducerea activităţii de investiţii nebugetare. Politica impozitelor practicată prin metode administrative şi de confiscare duce şi la reducerea fondului de acumulare.

Dezvoltarea progresului tehnico-ştiinţific în republică necesită un sprijin mai profund decât în trecut. De exemplu, în 1992, din cauza deficitului bugetului pentru finanţarea ştiinţei s-au alocat doar 63% din suma prevăzută. Din păcate, în 1993 situaţia s-a agravat S-au restrâns elaborările, însuşirea tehnologiilor noi, lansarea producţiei ştiinţifice. Se destramă colectivele ştiinţifice.

O sursă importantă de investii este atragerea capitalului străin. în republică, a fost adoptată legea privind investiţiile străine şi a fost creată Agenţia Naţională pentru ajutorul din străinătate şi investiţii. Competenţa acesteia este de a încadra investitorii străini în activitatea economică din Moldova, de a realiza expertizele proiectelor de investire şi a actelor normative. însă, n-a fost definitivat încă mecanismul realizării acestei legi. din care cauză întârzie rezultatele dorite. Au fost înregistrate peste 170 întreprinderi mixte cu capitalul statutar total 55 mil. dolari. Ele efectuează operaţiuni de intermediere sau se ocupă cu transportul mărfurilor prin teritoriul republicii (tranzit), întreprinderile cu capital străin 100% se află în stadiu de formare.

Moldova exportă vinuri, televizoare, bumbac, cărţi, hârtie, construcţii de metal, tutun. Principalele poziţii de import - cereale, cartofi, erbicide, îmbrăcăminte, încălţăminte ş.a. Datele expuse mai sus impun câteva sublinieri.

În primul rând, lipsa de tehnologii înalte şi producţie "cu un înalt grad de competitivitate pe pieţele mondiale determină exportul de materie primă, fapt ce caracterizează economia Moldovei drept înapoiată.

În al doilea rând, o pondere mare ocupă reexportul de hârtie, bumbac şi alte mărfuri, ceea ce poate provoca acţiuni adecvate din partea furnizorilor.

Guvernul ar trebui să ţină seamă de faptele reale şi să corecteze politica reformelor financiare, de creditare şi monetară. Sunt necesare schimbări esenţiale în modelul reformei.

Drept punct iniţial a fost folosită teoria clasică monetară de macrostabilizare, bazată pe caracterul limitat de legea de comportare a subiecţilor în condiţiile economiei de piaţă ce ignoră conştient consecinţele sociale curente peste limită a terapiei de "şoc" în realizarea reformelor. Un nou aspect al acestei probleme se va baza pe realităţile economiei în perioada de tranziţie şi pe trăsăturile mediului, generator de consecinţe neadecvate celor de piaţă; pe particularităţile structurale ale economiei şi caracterul legăturilor tehnologice; pe experienţa mondială şi lecţiile etapei iniţiale ale reformei. În domeniul reglementării finanţelor este timpul de a trece la un program real de reducere pe etape a deficitului bugetar.

În afara regularizării bugetare şi bancare rămân sume enorme reciproce de credite ale întreprinderilor. Ca rezultat, gradul de influenţă a statului asupra fluxurilor financiare, creditare şi monetare scade brusc. Pe de altă parte, lipsa unui sistem de reglementare totală permite a camufla uşor deficitul care apare ca componentă a sistemului bugetar, a sferei de credite sau a volumului operaţiunilor băneşti. în acelaşi timp, se denaturează nivelul real de dezechilibru financiar.

În vederea creării unui sistem de impozite efectiv este nevoie a acorda acestora un rol de stimulare. Impozitele, acum, sunt indiferente, lipsite de orice prevederi pentru a exercita o influenţă reală, ceea ce reţine dezvoltarea producţiei, investiţiilor.

Pentru asigurarea viabilităţii sistemului bancar şi a politicii monetare şi de creditare apare necesar - ca problemă strategică - transformarea Băncii Naţionale într-un mecanism eficient de reglementare a pieţei ce ar asigura unitatea economiei. în acest context se pun două probleme: crearea competentă a unei politici monetare şi de creditare; însuşirea practică a mecanismului fin de deplasare a capitalului.

Reformele structurale ale economiei necesită, desigur, resurse mari. Principala sursă sunt însăşi producătorii (atât cei naţionali, cât şi cei de peste hotare). însă, pentru sporirea eficienţei resurselor este nevoie de anumite condiţii şi stimulente care în prezent lipsesc.

Stalul trebuie să ia parte la activizarea proceselor de investiţii. Instabilitatea economiei, hiperinflaţia, scăderea producţiei în ramurile investiţionale - toate acestea formează un climat investiţional nefavorabil. De aici reies două concluzii opuse. Prima - de a renunţa la politica activă de investiţii. A doua - de a elabora şi realiza o poziţie exactă de investiţii, adică de a nu pierde nici o posibilitate de creare a fondurilor regionale de investiţii, folosindu-le drept sprijin ale verigilor de perspectivă ale economiei şi realizarea proiectelor efective. In acest scop este nevoie, desigur, de un mecanism, care să prevină consumul voluntar şi nechibzuit al acestor fonduri.

Strategia de dezvoltare a economiei Moldovei

Programul de realizare a unui model nou de transformări economice poate include următoarele momente: a) ca el să aibă o orientare "anticriză", să nu permită destrămarea procesului de producţie şi sărăcirea populaţiei şi să fie imbold pentru reorganizare structurală şi reînnoire tehnologică; b) să promoveze transformările radicale treptat, pe etape, în paralel cu tendinţa spre stabilizare financiară, diminuarea sau stoparea inflaţiei şi a declinului producţiei; c) să promoveze privatizarea, îmbinând măsurile de "anticriză" cu cele privind creşterea eficienţei producţiei; d) să creeze un mecanism de adaptare socială, pentru a preveni destrămarea şi a stimula creşterea potenţialului spiritual, cultural şi ştiinţific ai poporului; e) să intensifice rolul statului, ca prin măsuri adecvate să favorizeze tranziţia spre economia de piaţă. în sfârşit, în scopul realizării reformelor este necesar să se găsească sprijin în interesele diferitelor pături ale societăţii. Reorganizarea societăţii este imposibilă fără acordul dintre autorităţile de stat, lucrătorii şi managerii întreprinderilor de stat, sindicate ş.a.

Pentru a cuprinde aceste momente în structurile sale componente, strategia dezvoltării economice cere clarificarea prealabilă a unor probleme specifice economiei Republicii Moldova dar de importanţă deosebită.

Economia Moldovei s-a format ca un complex centralizat, apărat de pătrunderea concurenţilor. De aici şi o primă eroare: dacă în condiţiile

centralizării Rusia avea nevoie de Moldova, aceasta se va repeta şi în condiţiile economiei de piaţă. Este o greşeală, fiindcă aici intervine acel factor determinant - concurenţa - care îngustează calea Moldovei spre pieţele C.S.I.

Pentru a majora eficienţa, calitatea şi gradul de competitivitate a producţiei noastre pe piaţa mondială, este nevoie să se creeze posibilităţi noi de export; atragerea investitorilor străini, crearea filialelor şi firmelor. Problema investiţiilor străine, însă, astăzi este critică, deoarece rentabilitatea lor potenţială este înăbuşită de riscul comercial şi politic, determinat de instabilitatea politică şi economică.

Se punea în mod firesc întrebarea: care cale de dezvoltare e mai valabilă? Numai prin piaţa. Rusiei sau pe altă cale? Respingem hotărârile categorice, însă nu şi clarificările necesare pentru orice alte soluţii. De ce Rusia astăzi nu ne poate deveni un aliat ideal? în primul rând, pentru că ea urmăreşte scopurile sale, deseori contrare nouă. în al doilea rând, producţia agricolă din ţările C.E.E. este mai competitivă decât a noastră. Ponderea Moldovei pe piaţa agrară a Rusiei este neînsemnată, fapt ce contrazice părerea că suntem apţi să hrănim Rusia. Aşadar, astăzi, Moldova practic, nu are superioritate pe piaţa Rusiei. Este absurdă şi ideea că Moldova va primi privilegii din partea Rusiei în pofida intereselor sale materiale. în fine, merită să ne interogăm şi cu privire la experienţa Olandei: de ce o ţară atât de mică e viabilă pe piaţa mondială, iar Moldova, nu? Răspunsul este simplu. Olanda s-a dezvoltat împreună şi paralel cu piaţa mondială. Moldova, însă, s-a dezvoltat într-un alt mediu economic internaţional cel al fostei URSS şi al ţărilor socialiste, mediu care n-a putut ţine pasul cu dezvoltarea istorică.

Cât din potenţialul economic creat poate servi drept bază la formarea noului nucleu al economiei? Practica ţărilor care s-au impus în ultimul timp pe arena mondială demonstrează că important este a găsi punctele vulnerabile ale pieţei mondiale, a scoate pe piaţă producţie sciento-saturată şi a menţine în continuare poziţiile curente. în momentul actual, în economia Moldovei se reliefează producţia care în viitorul apropiat ar putea asigura o creştere considerabilă a încasărilor valutare şi, de asemenea, ar duce la consolidarea poziţiei ei pe piaţa ţărilor C.S.I. în acest sens se pot evidenţia următoarele:

- complexul viticol-vinicol: Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova (cercetări ştiinţifice fundamentale), A.Ş.P. "Vierul" (cercetări aplicate şi baza experimentală), AP."Agromaşina" (Chişinău);
- complexul legumicol: Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova, A.Ş.P. "Dnestr", AP. "Moldselimaş" (Bălţi);
- complexele pomicol, tutunărit, parfumerie uleiuri eterice.

Astfel, apare o reală posibilitate pentru a oferi pe piaţă nu numai legume, fructe, vin şi struguri, ci, înainte de toate, tehnologii, complexe tehnologice de maşini, material semincier şi pentru plantare, Know-How şi aşa mai departe.

Configuraţia geografică a republicii, monumentele istorice şi arhitectonice comportă mari posibilităţi pentru o dezvoltare considerabilă a turismului local şi străin. În acest scop urmează să fie atrase capitaluri atât din străinătate, cât şi din diferitele zone ale ţării.

Până în prezent, nu s-a făcut practic nimic chibzuit pentru rezolvarea problemei transformării structurale a economiei Moldovei. Politica economică reprezintă un compromis între obiective aflate, de cele mai multe ori, în contradicţie: între cele imediate faţă de cele pe termen lung, între cele pur economice faţă de cele de ordin social etc. Decizia adoptată urmăreşte numai realizarea compromisului optim în satisfacerea parţială a fiecăruia din aceste obiective. Practic, o politică economică viabilă este de neconceput fără o strategie care să fundamenteze drept scop, maximizarea pe termen lung a efectelor pozitive prin limitarea costurilor economice şi sociale pe termen scurt.

Într-o perioadă de tranziţie, aceasta înseamnă asumarea conştientă a unor costuri materializate prin reducerea producţiei, şomaj, inflaţie, având ca scop înlăturarea, dezechilibrarea din economie, dezvoltarea pe o linie (traiectorie) ascendentă a vieţii social-economice.

Un fenomen caracteristic ţărilor Europei de Est în perioada de tranziţie este scăderea accentuată a activităţii economice. Procesul de studiere a economiei oricărei ţări permite a conchide că există două variante de dezvoltare:

I - economie "izolată", independentă de alte ţări;

II - colaborarea economică cu alte ţări.

Primul tip este mai puţin răspândit, pe calea dezvoltării economice independente au pornit doar câteva ţări (România, Albania). Acest caz presupune că statul posedă rezerve bogate de materie primă, o industrie puternic dezvoltată în stare să asigure producţia tuturor bunurilor materiale necesare pentru propriul consum.

Calea a doua presupune colaborarea între diferite ţări realizată pe baza tranzacţiilor comerciale internaţionale.

În prezent fiecare ţară dezvoltată trebuie să asigure intrarea pe piaţa internă a unui ansamblu de produse de primă necesitate, a căror producţie creşte pretutindeni atât cantitativ, cât şi calitativ. Evident că ţările adepte ale primei căi de dezvoltare nu au posibilitatea să-şi asigure un sortiment complex, chiar în condiţiile existenţei unui potenţial economic bogat. Aşadar, mai devreme sau mai târziu apare necesitatea importului anumitor produse. În acest caz pentru efectuarea plăţilor internaţionale se cer mijloace valutare. Statul care nu posedă rezerve valutare considerabile este nevoit să se limiteze la importul de mărfuri de primă necesitate pentru satisfacerea cererii pe piaţa internă.

Fiecare economie produce mărfuri de consum intern şi bunuri, ce pot fi exportate, adică "comercializabile". Pentru creşterea încasărilor valutare este

necesară ascensiunea ramurilor de export, orientarea investiţiilor în aceste ramuri ale economiei. Aceasta ar spori producţia mărfurilor de export, ar majora veniturile populaţiei ocupate în acest sector. Orientarea "spre export" a economiei este strâns legată de specializarea economiei, de concentrarea eforturilor asupra unui număr mic de ramuri. O astfel de specializare contribuie la ridicarea nivelului tehnic al producţiei, la creşterea productivităţii muncii. Domeniile actuale de export, dezvoltându-se în paralel cu cele tradiţionale, vor atrage şi resursele disponibile de muncă din alte sfere de producţie, contribuind astfel la procesul de restructurare a economiei. Evident, varianta optimă de restructurare este aceea, în care reducerea producţiei în ramurile neviabile se produce în paralel cu reorientarea resurselor materiale, financiare şi de forţă de muncă către ramurile care prezintă avantaje comparative.

Politica structurală a economiei e menită să se bazeze pe anumiţi factori economici: resurse de materie primă, potenţial intelectual puternic, bază industrială dezvoltată. Disponibilitatea şi nivelul dezvoltării acestor factori determină ritmul şi orientarea ascendentă a economiei. Republica Moldova practic nu posedă nici unul din aceşti factori, tradiţional şi istoric fiind o republică agrară! În afară de aceasta, astăzi economia naţională este dependentă în mare măsură de materiile prime minerale şi resursele energetice de import.

Din această cauză reforma structurală trebuie să fie înfăptuită în câteva direcţii. O parte din mărfuri, necomercializabile din cauza calităţii inferioare pentru pieţele ţărilor dezvoltate, sunt dorite pe pieţele C.S.I. şi, în primul rând, în Rusia: legumele şi fructele proaspete şi produsele derivate, ţigările, unele sortimente de vin şi coniac ş.a. Astăzi deţinem întâietatea la multe din aceste poziţii, care trebuie nu numai păstrate, dar şi dezvoltate. Reiese, că nucleul potenţialului de export al republicii îl va forma complexul agroindustrial.

Unul din factorii principali care determină capacitatea de export a ramurii este costul producţiei, legat mai ales de folosirea resurselor energetice. Ca urmare a inflaţiei galopante, preţurile la energie cresc mereu. Deoarece economia republicii depinde de resursele energetice de import, tot mai rare şi mai scumpe, este necesară separarea şi optimizarea la strictul necesar a ramurilor mari consumatoare de energie.

În ţările dezvoltate practic toată producţia este competitivă şi comercializabilă. Ele au astfel posibilitatea nu numai de a varia oferta de produse pentru export, ci şi de a alege piaţa de desfacere. Evident, se are în vedere şi costul transportului.

În Moldova lista mărfurilor de calitate înaltă şi competitive este limitată. Din această cauză, este limitată şi alegerea pieţelor externe. Deseori cheltuielile pentru transportul produselor la piaţă ocupă o cotă mare în costul total al produsului. Este necesară perfecţionarea sistemul de tranzacţii comerciale cu ţările CS.I. şi mai ales cu Rusia. Deoarece potenţialul de export

al Moldovei pe aceste pieţe este mai înalt, apare problema: este raţional să se producă mărfuri, al căror transport la distanţe mari devine costisitor sau este mai efectivă reorientarea mijloacelor tehnice şi băneşti pentru producţia realizabilă în regiunile apropiate. Dezvoltând structura exportului, este necesară organizarea cât mai naţională a distribuirii produselor pe pieţele de desfacere, minimalizând cheltuielile de transport.

Economia de piaţă presupune raporturi necesare între producţie, consum şi schimb. Dacă una din aceste faze este dereglată, nu funcţionează întreg mecanismul de capitalizare a beneficiului. Lipsesc deocamdată serviciile financiare, bursele de valori etc. În scopurile privatizării reale şi asigurării circuitului efectiv al capitalului, este necesară extinderea pieţei republicane a hârtiilor de valoare şi adaptarea ei la standardele pieţelor financiare internaţionale. Crearea pieţei hârtiilor de valoare de stat are drept scop şi acumularea unor mijloace suplimentare în buget.

Politica impozitelor este un instrument guvernamental de influenţare macroeconomică, în scopul eliminării deficitului bugetar este necesar să se renunţe la subsidiile tuturor mărfurilor de consum şi a serviciilor, cu excepţia pâinii, produselor lactate, precum şi a medicamentelor.

În perioada de tranziţie sunt afectate profund veniturile şi utilizarea forţei de muncă a unei părţi considerabile a populaţiei, fapt ce presupune măsuri de protecţie socială a păturilor vulnerabile ale populaţiei. În acest scop, este necesar să se reexamineze sistemul înlesnirilor sociale pentru păturile socialmente vulnerabile, a ţine cont de creşterea considerabilă a numărului de şomeri şi a revedea articolele de cheltuieli în sfera socială. Astăzi, din cauza deficitului bugetar, procesele de investiţii sunt practic blocate. Trebuie să recunoaştem că, în condiţiile actuale, unica metodă de a accede la tehnologiile moderne este atragerea corporaţiilor transnaţionale. În acest scop, este necesară o politică financiară flexibilă care ar corela între ele necesităţile unor ramuri de surse de finanţare, tehnologiile moderne şi interesele investitorilor străini. Numai crearea unui regim preferenţial nu poate compensa climatul nefavorabil în domeniul investiţiilor. În scopul relansării activităţii investiţionale este necesar să se creeze condiţii prielnice pentru investitorii străini şi în primul rând, acordarea unor privilegii (în limite rezonabile) paralel cu reorientarea actelor normative, garanţii de drepturi. Mecanismul de reglementare a activităţii economice externe, impozitele şi tarifele, mecanismul de reglementare a regimului valutar - iată doar o parte din factorii, ce ar putea influenţa rea circulaţiei cambiei pentru suspendarea forţată a datoriei reciproce a acestora.

Pornind de la dependenţa puternică faţă de importul resurselor energetice şi preţurile înalte pentru ele, propunem introducerea impozitul în natură pentru furnizorii resurselor energetice, independent de formele de proprietate, pentru formarea rezervelor de stat.

O componentă importantă a politicii economice în perioada de tranziţie

devine politica monetară, deoarece prin mijloacele şi instrumentele specifice doar ei se acţionează asupra ofertei de bani din economie. Luând în consideraţie efectele negative ale inflaţiei asupra variabilelor macroeconomice, experienţa ţărilor dezvoltate ne demonstrează că scopul principal al politicii monetare este menţinerea sub control a inflaţiei. Această problemă devine şi mai dificilă pentru economia republicii aflată în perioada de tranziţie, deoarece se află într-o situaţie nefavorabilă: dezechilibrul economic structural, sistemul de preţuri distrus, mecanismul valutar imperfect.

Aceste dezechilibre sunt determinate de sistemul financiar-monetar existent în acest context este necesar să se sublinieze şi influenţa negativă a sistemului monetar-unic - zona rublei din care face parte Moldova. Ce reprezintă acest sistem? Zona rublei este un sistem valutar a mai multor ţări independente. În istoria şi actualitatea economică sunt exemple când câteva ţări fac parte dintr-un sistem valutar unic - Ţările zonei francului, zonei dolarului, zonei lirei sterline. Toate sunt bazate pe o valută forte, bine plasată în sistemul valutar internaţional. Nici una din ele nu este aplicabilă în zona rublei, deoarece nu dispune de obiecte economice care ar garanta stabilitatea rublei ca valută naţională. Cu atât mai mult, azi, practic, nu au mai rămas ţări care să nu folosească paralel, "surogate" băneşti. "De facto" se poate vorbi de zona rublei doar în privinţa viramentelor. Banii în numerar nu formează încă un sistem unic, mai ales după decizia Băncii Centrale a Rusiei demonstrând încă odată în plus că Rusia are interese proprii, aceasta se referă şi la soluţionarea problemelor monetare (uneori, din păcate, pe contul altora). Băncile Naţionale din diferite ţări au evidenţa cotaţiilor diferite a rublei: aceeaşi rublă are o valoare în Moldova, alta - în Ucraina, şi o a treia - în Rusia.

Toate plăţile şi decontările în zona rublei se efectuează pe baza clearingului bilateral. Dar nu s-a ajuns la evidenţa şi compensarea datoriilor reciproce. Moldova este datoare Rusiei, iar Ucraina, Turmestanul ş.a. - Moldovei. Zona rublei este neeficientă, şi pentru că nu permite transferarea datoriilor, cum ar fi fost firesc. Este evident, că Moldova, neavând valută proprie "de-iure", suferă de toate consecinţele negative a celei existente. Câteva exemple în acest context.

În primul rând, încălcarea înţelegerilor încheiate preventiv. Decizia guvernului Rusiei cu privire ia accize a devenit o lovitură antimoldovenească şi antiazerbaigeană, luând în consideraţie faptul că la Alm-Ata s-a hotărât ca ţările din zonă să nu accepte de sine stătător decizii, ce ar influenţa negativ asupra economiei altei ţări. Tot atunci s-a luat angajamentul de a nu dezechilibra sistemul impozitar. însă Ucraina şi Tadjikistanul urmărit unilateral cotele TVA, fapt ce are răsfrânge asupra noastră.

În al doilea rând, folosindu-se de faptul că nu este introdusă valuta naţională şi nu sunt stabilite cotele şi reieşind din poziţia de monopolist, ţările-membre ale C.S.I. impun cotaţii ireale faţă de rubla moldovenească. Aşa, în

piaţa "neagră" un cupon moldovenesc se echilibrează cu 3 cupoane ucrainene, iar Banca Naţională a Ucrainei impune întreprinderilor din Moldova, ce furnizează în Ucraina, cotaţia 1:1,5.

Este necesar să se menţioneze plusurile valutei naţionale. Principalul este posibilitatea de a efectua o politică financiară, monetară şi de credite de sine stătătoare. Astăzi nu este posibilă reglementarea veniturilor la cote inferioare faţă de cele din Rusia, deoarece atunci toată marfa va fi vândută acolo. însă veniturile nu pot fi nici mai mari, în acest caz preţurile în Moldova vor fi mai înalte ca în Rusia, ceea ce nu va lipsi Moldova de posibilitatea de a exporta produse pe pieţele C.S.I.

Din cele expuse mai sus reiese necesitatea introducerii valutei naţionale. Se poate menţiona că procesul reformării s-a dovedit a fi nu atât de simplu pentru noi, cât şi pentru învăţătorii noştri din organismele financiare intrenaţionale. Aşadar, republica este sortită la o cale lungă de încercări şi eşecuri, pe care totuşi trebuie s-o parcurgă.

2. Dezetatizarea proprietăţii şi privatizarea

Vladimir MACAR,
CSPP, Chişinău

Devenirea Republicii Moldova ca stat independent, democratic şi prosper necesită o trecere rapidă de la forma totalitară a proprietăţii "socialiste", "obşteşti", bazată pe violenţă politică, la un pluralism firesc al formelor de proprietate şi gospodărire, cu o pondere decisivă a celei private; trecerea de la tipul de relaţii economice administrative de comanda, la relaţiile economice libere, condiţionate de coexistenţa diverselor tipuri de proprietate care concurează liber; în definitiv, de trecerea de la sistemul economic totalitar la o economie mixtă, de piaţă, veritabilă, care se va dezvolta în mediul unei competitivităţi (concurenţă) loiale între toţi agenţii economici.

Pluralismul tipurilor şi formelor de proprietate şi gospodărire, în calitate de temelie a economiei şi societăţii mixte, constituie şi premisa democraţiei politice care, ca şi economia de piaţă, presupune domnia legii. Ori, acolo unde domină proprietatea de stat şi centralismul, implicit, domneşte dictatura.

O piaţă cu o înaltă eficienţă necesită o proprietate privată demonopolizată, cu un circuit flexibil de drepturi patrimoniale. Schimbul eficient de drepturi patrimoniale necesită instituirea operativă şi punerea la punct a unui mecanism economic adecvat. Comercializarea relaţiilor economice descătuşează libera iniţiativă a agenţilor economici, în luarea deciziilor economice.

Dezetatizarea, în sensul larg al noţiunii, include totalitatea mutaţiilor economice care asigură tranziţia spre economia de piaţă şi societatea civilă bazată pe proprietatea privată, cu modificările ei. Marele scop şi esenţa dezetatizării constau în crearea stimulentelor şi surselor interne de dezvoltare a economiei şi societăţii.

Dezetatizarea înseamnă transmiterea, parţială sau totală, a drepturilor de proprietate (patrimoniale) de la organele de stat către noii subiecţi, nestatali. În cazul transmiterii parţiale, noii subiecţi nu devin proprietari depilai (de exemplu, în cazul creării societăţilor pe acţiuni, întreprinderilor de arendă, contractului managerial etc. cu participarea statului). In procesul de privatizare, patrimoniul de stat se transmite sau se cumpără (răscumpără), în cea mai mare parte sau integral, de către persoane particulare şi asociaţii nestatale. Deci, privatizarea este un caz particular al dezetatizării. La modul general, privatizarea prezintă baza şi punctul iniţial al constituirii relaţiilor de piaţă.

În ţările postsocialiste, inclusiv Republica Moldova, procesul privatizării diferă de procesul similar din ţările cu piaţă liberă, prin condiţiile de declanşare, parametrii de desfăşurare, scopuri şi consecinţe. Privatizarea, în ţările Europei

Occidentale, are loc în condiţiile unei economii de piaţă dezvoltate, cu un alt rol economic al statului, caracteristic acestei forme sociale de producţie. Statul deţine acest rol prin lege, ca organ ce stabileşte normele legislative, în cadrul cărora îşi desfăşoară activitatea toţi agenţii economici şi proprietarii. Altfel spus, statul se prezintă nu atât ca proprietar şi antreprenor, ci mai mult ca "reglor" al procesului economic.

Scopul privatizării, în ţările excomuniste, are două componente: creşterea eficienţei economice şi realizarea echităţii sociale, prima componentă fiind primordială, iar a doua prevalând în faza incipientă a privatizării, când are loc distribuirea cu plată şi gratuită a părţii privatizabile a patrimoniului de stat, către cetăţenii ţării. în această ordine de idei, formularea scopului privatizării, în legea Republicii Moldova, "cu privire la privatizare", rare constă "în transformarea reală a cetăţenilor în proprietari ai mijloacelor de producţie şi ai produselor muncii pe baza egalităţii în drepturi a diferitelor forme de proprietate", ni se pare foarte aproximativă, deşi include momente esenţiale.

Eficienţa, ca scop principal al privatizării, este plurivalenta. Atingerea acestui scop cere, în primul rând, o restructurare a proprietăţii şi a producţiei sociale, adecvată economiei de piaţă. Restructurarea proprietăţii include crearea sectorului nestatal, absolut preponderent, constituit din tipuri şi forme de proprietate civilă şi un cadru juridic-organizaţional care ar garanta competitivitatea loială, lichidarea dictaturii administrativ-centraliste a sectorului de stat şi reducerea cheltuielilor sale, pe care trebuie să le transmită către sectorul privat.

Scopul privatizării impune, în al doilea rând, transformarea lucrătorilor, cetăţenilor şi asociaţilor lor în proprietari adevăraţi ai mijloacelor de producţie ce le revin şi ai rezultatelor muncii lor. Venitul proprietarului trebuie să depindă şi de mărimea proprietăţii sale. În consecinţă, o atare restructurare a proprietăţii va propulsa progresul tehnico-ştiinţific la unităţile economice private, va genera şi consolida piaţa, schimbul de activităţi şi produse.

Referindu-ne la echitatea socială, trebuie să menţionăm că, în ţările cu economie de piaţă dezvoltată, proprietatea de stat destinată privatizării provine din veniturile acumulate în urma unei impuneri normale, echitabile, şi o distribuire gratuită a proprietăţii de stat nu are suport economic.

Suntem în momentul când, în Republica Moldova, privatizarea propriu-zisă, în sfârşit, a demarat: în martie 1993, Parlamentul a aprobat programul de privatizare pentru anii 1993-1994 şi întregul set de documente necesare; sunt distribuite şi puse în aplicare, după destinaţie, bonurile patrimoniale: pe 11 septembrie şi 9 octombrie 1993, au avut loc primele licitaţii pentru vânzarea obiectelor privatizabile. Marea întârziere a privatizării, însă, a adâncit criza economică, datorită lipsei aproape totale a sectorului privat din economia naţională, şi această consecinţă o considerăm ca fiind cea mai gravă. Formarea şi creşterea sectorului privat în economie, în urma procesului de

privatizare, amortizează loviturile crizei economice şi consolidează, prin sine, economia de piaţă.

Întârzierea privatizării, în Republica Moldova, este, într-o bună parte, şi consecinţa existenţei a câtorva concepţii, oficiale şi neoficiale, contradictorii. După opinia noastră, concepţia Departamentului de Stat pentru Privatizare, bazată pe logica legii privatizării, este net superioară celorlalte. Totuşi, rămân, încă, multe probleme de rezolvat. De aceea, Comisia Parlamentară pentru definitivarea Programului de Stat pentru Privatizare menţionează, în concluziile sale la discutarea acestui program, necesitatea continuării dezbaterilor la nivel teoretic, privind cadrul conceptual al privatizării în Moldova, în condiţiile eşecului total al sistemului economic învechit, depăşirea crizei economice poate fi găsită numai prin lansarea privatizării. Această lansare are un cadru juridic, dar el trebuie perfecţionat. De exemplu, dreptul de a procura acţiuni ale întreprinderilor privatizabile, la preţ nominal, trebuie acordat nu numai lucrăturilor acestor întreprinderi şi foştilor lucrători, cu o vechime de muncă de peste 10 ani la întreprinderile respective, ci şi cetăţenilor îndreptăţiţi, din unităţile de stat ce nu sunt sau nu vor fi privatizate. În acest mod, se va respecta echitatea socială faţă de categoria de cetăţeni în cauză, foarte numeroasă. Formula cea mai acceptabilă de soluţionare a acestei probleme ni se pare a fi cea care implică Fondul Proprietăţii de Stat pentru a schimba la preţ nominal nu mai mult de 20% din acţiunile supuse privatizării contra bonuri patrimoniale, deţinute de cetăţenii menţionaţi.

O soluţie similară celei propuse de noi se aplică în România. Tuturor cetăţenilor îndreptăţiţi li se oferă dreptul de a procura, în decurs de 5 ani, acţiuni din Fondul Proprietăţii de Stat, cu o reducere de 10% faţă de preţul ofertei publice, în limita valorii de piaţă a certificatelor de proprietate deţinute.

Insistând asupra necesităţii includerii, în faza iniţială de doi ani (cel puţin), a tuturor categoriilor de obiecte privatizabile cu aplicarea bonurilor patrimoniale noi, în acest mod, deţinătorilor de bonuri patrimoniale li se asigură o alegere mai largă şi mai echitabilă a obiectului, la privatizarea căruia vor dori să participe.

Considerăm că foştii membri ai gospodăriei agricole, supusă privatizării, domiciliaţi în teritoriul respectiv, la primirea acţiunilor, trebuie echivalaţi în drepturi cu lucrătorii şi pensionarii gospodăriei, în virtutea faptului că toate aceste categorii de cetăţeni, în calitatea lor de participanţi la privatizare, sunt identice.

În programul de privatizare, trebuie stabilită modalitatea prin care un membru al gospodăriei agricole îşi primeşte cota-parte valorică, în cazul în care iese din componenţa gospodăriei, analog cu modul de primire a cotei de teren echivalent, prevăzut în codul funciar. Una din soluţii ar fi ca lucrătorul gospodăriei, care a decis să o abandoneze, să poată primi, din patrimoniul acesteia, o cotă valorică (în bani) egală cu suma acţiunilor cuvenite. Acest caz cere adoptarea unui act normativ aparte.

O problemă deosebită o constituie prevederile programului de privatizare, privind admiterea mijloacelor obţinute în urma indexării depunerilor cetăţenilor (40% în 1991 şi 75% în 1992). În primul rând, este vorba de nişte sume inflaţioniste. În al doilea rând, se admite o considerabilă inechitate socială, care lezează depunătorii de economii câştigate în mod legal, cinstit, şi avantajează depunătorii mijloacelor de provenienţă ilicită. Această neechitate va fi mai pronunţată, în cazul utilizării mijloacelor ilicite, vizate în scopul privatizării spaţiului locativ şi achitării preţului supranominal al acţiunilor la licitaţie.

Pe tot parcursul procesului de privatizare, dar în special în faza iui incipientă, o importanţă primordială o are componenţa deplină şi buna funcţionare a infrastructurii privatizabile (sistem de instituţii speciale, norme juridice, servicii). Este vorba de instituţii ce asigură emiterea, distribuirea şi circulaţia bonurilor patrimoniale, acţiunilor şi altor hârtii de valoare, inclusiv instituţiile financiare, agenţii şi comisii de privatizare, concursuri, licitaţii, instituţii informaţionale etc.

O "scăpare" serioasă a legii Republicii Moldova, "cu privire la privatizare", şi a întregului cadru juridic-organizaţional al privatizării o constituie faptul că ea nu prevede formarea instituţiilor investiţionale, în diverse forme: fonduri investiţionale, fonduri de pensii sau asigurare socială etc. Prevederea articolului 13 al legii Republicii Moldova, "cu privire la bonurile patrimoniale", care garantează titularului dreptul de a autoriza orice persoană fizică sau juridică să exercite dreptul de folosinţă a bonului patrimonial în interesul său, deocamdată, rămâne foarte incertă, din motivul că acest mod nu este, încă, stabilit. în pofida acestui fapt, programul de privatizare, pentru anii 1993-1994, totuşi, prevede ca etapa iniţială a procesului de privatizare să fie precedată şi deformarea fondurilor de investiţii, a societăţilor de tip holding, companiilor fiduciare etc. La mijlocul anului 1993, a fost fondată prima companie fiduciară din Republica Moldova, iar nou-formata societate pe acţiuni "Moldprivatinvest" a organizat, deja, primele licitaţii pentru vânzarea obiectelor privatizabile, în 11 septembrie şi 9 octombrie 1993.

Oricum, instituţiile investiţionale sunt absolut necesare, îndeosebi în faza de includere masivă în circuit a bonurilor patrimoniale, în scopul asigurării schimbului lor pe acţiunile obiectelor ce se privatizează prin intermediul licitaţiei. Instituţiile investiţionale devin absolut necesare, pentru a evita o asfixiere a procesului.

Legislativul şi executivul trebuie să elaboreze documentele respective, care s-ar integra în concepţia adoptată, deja, prin decretul Preşedintelui Republicii Moldova, privind reorganizarea întreprinderilor de stat în regii autonome şi societăţi comerciale pe acţiuni. Realizarea acestuia ar deschide, în esenţă, o altă cale a privatizării în republică. Deocamdată, adoptarea concepţiei şi programului de privatizare lasă decretul în cauză oarecum suspendat

în afara cadrului lor. Oricum, în cazul în care ideea acestui decret se va fructifica efectiv, va fi imposibil să se evite modificările respective în legea privatizării şi în documentele derivate.

În sfârşit, aplicarea criteriului realismului în desfăşurarea privatizării cere, de la bun început, ca guvernul să stabilească oficial modul încadrării practice a Transnistriei, în acest proces, spre a evita haosul şi o nereuşită sigură în transpunerea în viaţă a programului de privatizare.

Aceasta presupune, în opinia noastră, mai întâi, o soluţionare politică a problemei raioanelor de est ale republicii. Deocamdată, nu este clar, cel puţin, cum a fost estimată valoarea bonurilor patrimoniale, fără estimarea deplină a patrimoniului privatizabil de pe malul stâng al Nistrului, pentru ca procesul privatizării să demareze şi să se desfăşoare conform legii.

Oricum, privatizarea propriu-zisă se poate considera începută odată cu punerea în circuit a bonurilor patrimoniale. Până atunci, toate acţiunile ce ţin de procesul privatizării au un caracter pregătitor, cu excepţia anumitor genuri de acţiuni din agricultură: împroprietărirea cu pământ, distribuirea ulterioară a tulurilor de proprietate şi reorganizarea unităţilor cooperatiste de stat în noi forme nestatale de gospodărire - societăţi pe acţiuni, gospodării de fermieri (ţărăneşti) etc., deoarece, în acest caz, conform legii Republicii Moldova, "cu privire la privatizare", transferul proprietăţii de stat şi celei colective în proprietatea privată are loc fără aplicarea bonurilor patrimoniale.

în sectorul agricol, procesul privatizării se preconizează a fi de lungă durată, pe parcursul căruia vor fi aplicate, pe larg, diverse forme intermediare de gospodărire şi metode de reglementare de stat.

Până în luna septembrie 1993, conform legii cu privire la modificarea articolului 82 din codul funciar, au fost repartizate terenuri pe lângă casă, suprafaţa lor totală constituind 312,5 mii hectare - 9% din fondul funciar total. În acel moment, fiecare familie care avea dreptul, conform articolului 82 al codului funciar, posedă, în medie, 30 ari de pământ - cu 8 ari mai mult decât în 1990.

S-au efectuat lucrări de bonitare şi inventariere a fondului funciar; s-au stabilit: fondul de stat, fondul de privatizare şi fondul primăriilor, ele constituind, în medie, fiecare, 15-20%, 75-80% şi, respectiv, 5%; au fost întocmite listele persoanelor care au dreptul la cota-parte de teren; a fost determinată cota-parte de teren echivalentă pentru majoritatea lucrătorilor din agricultură; a început atribuirea terenurilor în natură. Guvernul şi organele administraţiei publice locale au soluţionat peste 600 de litigii interraionale şi intergospodăreşti, dar, din păcate, ele continuă să apară.

Au fost înfiinţate 70 de societăţi agricole pe acţiuni, 491 de gospodării ţărăneşti (de fermieri), care deţin, în total, o suprafaţă de 1.336 hectare. în complexul agroindustrial activează 180 de cooperative de producţie şi 50 de întreprinderi cu arendă. Cu toate acestea, cota unităţilor organizate în forme

noi de gestiune economică nu depăşeşte 1% din volumul producţiei agricole globale.

Noile forme organizatorice de gestiune economică în agricultură cer o bază tehnico-materială şi financiară adecvată care, deocamdată, lipseşte. Este adevărat că, la mijlocul anului 1992, Guvernul Republicii Moldova a emis câteva acte normative: hotărârea "despre măsurile de realizare a legii Republicii Moldova, cu privire la gospodăria ţărănească (de fermieri)"; regulamentul despre fondarea cooperativelor creditare ţărăneşti; programul de stal de finanţare şi producere a maşinilor agricole cu gabarit redus, a utilajelor şi altor mijloace tehnice, necesare pentru dezvoltarea gospodăriilor ţărăneşti (de fermieri); a instituit fonduri speciale de tractoare, mijloace de transport, tehnică şi utilaje agricole şi alte resurse tehnico-materiale, destinate livrărilor către gospodăriile ţărăneşti (de fermieri). Însă, aceste intenţii de a crea condiţii organizatorice, economice şi juridice, necesare activităţii eficiente a gospodăriilor ţărăneşti (de fermieri) şi a asociaţiilor lor, de fapt, nu s-au realizat, din lipsa mijloacelor financiare şi tehnice.

Luând în considerare cele menţionate, în actuala situaţie, ar fi real:

- să se creeze o reţea de bănci agricole (ţărăneşti) private sau mixte, care, prin credite, inclusiv cele preferenţiale, ar sprijini constituirea sectorului agroindustrial privat, în procesul privatizării, în special în faza lui iniţială folosind o parte din mijloacele fondului republican al privatizării;
- să se organizeze, în cadrul instituţiilor bancare de stat, fonduri de creditare pentru ajutorarea gospodăriilor de fermieri (ţărăneşti) şi a societăţilor pe acţiuni în agricultură, care apar, aici, odată cu începutul procesului de privatizare.

Realizarea acestor acţiuni necesită elaborarea şi adoptarea legii Republicii Moldova, "cu privire la băncile agricole ţărăneşti", şi a unei hotărâri guvernamentale, ce ar stipula condiţiile în care statul poate acorda credite şi subvenţii noilor forme de gospodării agricole.

Sunt finalizate acţiunile de estimare a patrimoniului şi de întocmire a listelor cetăţenilor îndreptăţiţi a participa la privatizare. Continuă acţiunile de demonopolizare şi formare a noilor persoane juridice în comerţ, alimentaţie publică, prestări servicii, în special ta nivel raional, cu o extindere substanţială a independenţei economice nou-formate. În scopul protecţiei patrimoniului de stat şi al creării condiţiilor pentru privatizarea lui, activează o comisie interdepartamentală de expertiză în problemele demonopolizării.

Programul de stat de privatizare" în Republica Moldova, pentru anii 1993-1994, prevede un şir de măsuri, în vederea demonopolizării întreprinderilor din comerţ, alimentaţie publică şi deservire socială, destinate privatizării, inclusiv:

- lichidarea organelor economico-administrative de conducere ale întreprinderilor menţionate: direcţiile unificate ale magazinelor, combinatele de alimentaţie publică, organele cu autogestionare zonală de administrare, asociaţiile raionale de comerţ şi alimentaţie publică;
- se aprobă listele întreprinderilor nou-constituite din comerţ, alimentaţie publică, deservire socială, cărora li se acordă statut de persoane juridice şi li se distribuie bunurile structurilor lichidate, păstrând, pentru noile persoane juridice, încăperile şi suprafeţele de producţie, inclusiv cele arendate, de care s-au folosit până la momentul obţinerii statutului de persoană juridică.

La 6 iunie 1992, Consiliul Colegial Triplu (al Ministerului Comerţului şi Resurselor Materiale, al Ministerului Economiei şi Finanţelor, al Departamentului de Stat pentru Privatizare ale Republicii Moldova) a aprobat "recomandările metodice privind desfăşurarea măsurilor de demonopolizare şi pregătirea pentru privatizarea întreprinderilor şi organizaţiilor de stat din comerţ şi alimentaţie publică" şi "recomandările privind organizarea arendării întreprinderilor de stat din comerţ şi alimentaţie publică, la etapa pregătirii pentru privatizare". Analiza recomandărilor ne conduce la concluzia că se propune, în esenţă, ca, în procesul privatizării unităţilor comerciale şi ale alimentaţiei publice, să se acorde colectivelor respective privilegii nefondate, în comparaţie cu ceilalţi participanţi la privatizare.

În concluzie, privatizarea întreprinderilor comerţului, alimentaţiei publice şi de deservire socială se cere efectuată în primul rând, dar numai oferind tuturor participanţilor la privatizare şanse egale, cu privilegiile preconizate de lege şi fără a încălca legea.

În ceea ce priveşte lucrul practic pe teren, în domeniul demonopolizării, în comerţ şi în alimentaţia publică, este important să se ţină cont de faptul că, în etapa actuală, majoritatea unităţilor sunt insolvabile sau în prag de faliment, din cauza impozitelor mari şi a altor factori economici nefavorabili, iminenţi situaţiei de criză în care se află economia ţării.

în ramura prestări servicii, în cadrul unităţii de stat "MOLDOVASERVIS", s-au constituit numeroase noi persoane juridice în diverse forme, întreprinderi mici, societăţi pe acţiuni, societăţi cu răspundere limitată, unităţi în baza muncii individuale: Aici, problema principală, în faza anterioară privatizării, este aceeaşi ca şi în comerţ şi alimentaţie publică - nerentablitatea cronică şi masivă conduce unităţile economice spre faliment (bunăoară, întreprinderile de curăţătorie chimică aproape nu funcţionează). Uniunea de stat "MOLDOVASERVIS" şi colectivele de salariaţi sunt serios îngrijorate de o foarte posibilă lipsă a intenţiei de privatizare, din cauza nerentabilităţii ramurii, punând la îndoială valabilitatea noilor unităţi.

Privatizarea întreprinderilor de comerţ se efectuează, de regulă, cu respectarea unor condiţii speciale de înstrăinare - cu menţinerea profilului, respectarea sortimentului producţiei ş.a.

Întreprinderile de comerţ şi de alimentaţie publică, ce funcţionează în componenţa întreprinderilor şi organizaţiilor din alte ramuri, se privatizează împreună cu ele. Nu vor fi propuse spre privatizare în anii 1993-1994 unităţile de alimentaţie publică din instituţiile preşcolare, din şcoli şi instituţiile de învăţământ.

Deşi cu o oarecare întârziere, acţiunile ce preced privatizarea au fost finalizate şi în celelalte ramuri: industrie, construcţii, transport şi comunicaţii, gospodăria comunală şi sfera socială. A complicat desfăşurarea acestor acţiuni atât aplicarea uneori incorectă a instrucţiunilor şi indicaţiilor metodice respective, cât şi introducerea ulterioară, în aceste documente, a unor corective necesare oficiale necesare, ceea ce impune refacerea lor şi reţine prezentarea în termenii stabiliţi.

Studierea situaţiei de pe teren a fixat o insuficientă frecvenţă, la întreprinderi şi în colective, a actelor normative privind privatizarea. Aceasta este, evident, cauza principală a informării insuficiente a membrilor colectivelor, ca participanţi la privatizare. Acţiunea de explicare şi propagare a cunoştinţelor despre privatizarea legitimă se efectuează, în cele mai multe cazuri, neprofesional. În consecinţă, membrii colectivelor întreprinderilor nu sunt familiarizaţi suficient cu esenţa privatizării, nu cunosc conţinutul principalelor acte normative în domeniu, obligaţiile şi drepturile lor ca participanţi la privatizare.

Membrilor colectivelor întreprinderilor de arendă nu le este clar în ce mod se vor privatiza unităţile lor şi, în special, în ce constă patrimoniul creat de acestea. Situaţia este absolut explicabilă; deoarece, în programul privatizării, lipseşte formula soluţionării acestei probleme. În opinia noastră, valoarea bunurilor create de colective, în perioada activităţii în condiţii de arendă, nu trebuie supusă privatizării în baze comune, ci transmisă colectivului de arendă spre o utilizare ulterioară, în baza contractului de arendă (cu acordul comun al părţilor), sau distribuită membrilor colectivului de arendă proporţional participării fiecăruia la crearea acestor bunuri, cu desfacerea contractului - la dorinţa colectivului de arendă.

Analiza procesului privatizării, în Republica Moldova, a scos la iveală un şir de probleme complexe, care se cer soluţionate, dintre care evidenţiem cel puţin trei, cu caracter generalizator.

În primul rând, este vorba de starea economico-financiară gravă a marii majorităţi a întreprinderilor destinate privatizării, condiţionată, în mod definitoriu, de criza în care se află economia ţării, în ansamblu. Datoriile enorme ale acestor unităţi economice fac foarte dificilă privatizarea lor, iar încercarea de a salva viabilitatea unor astfel de obiective, prin privatizare, devine iluzorie. Una dintre soluţii ar fi ca privatizarea, încă din prima fază, să cuprindă, în mod

prioritar, întreprinderile care produc bunuri de consum solicitate de populaţie (comerţ, prestări de servicii, mică industrie etc.). Aceasta ar permite satisfacerea pieţei mărfurilor de consum, iar circulaţia rapidă a capitalului ar genera mijloace disponibile pentru ameliorarea situaţiei financiare a obiectelor destinate privatizării, pentru faza imediat următoare. Altfel spus, procesul privatizării trebuie să-şi creeze izvorul său interior de autoevoluţie, de avansare.

A doua problemă este şomajul, deja prezent sensibil în republică, îndeosebi cel latent. Parai cu măsurile antişomaj preconizate, un efect pozitiv ar avea includerea în contractul de vânzare-cumpărare a unităţii privatizate a obligaţiei noului proprietar de a menţine, un timp, o cotă stabilită a personalului deja angajat.

În sfârşit, se impune, pentru o privatizare cât de cât reuşită, un termen mediu de 5-7-10 ani, în funcţie de caz. Durata viitorului proces de privatizare, în Moldova, evident, nu poate fi stabilită anticipat în orice caz, termenul optim va fi mult mai mare decât cei doi ani (sau ceva mai mult) preconizaţi în legea Republicii Moldova, "cu privire la privatizare". Astăzi, putem afirma cu certitudine doar că procesul de privatizare trebuie planificat în aşa mod, încât:

- să reuşească să se autoalimenteze financiar;
- să permită intervenţia corecţiilor necesare, să rămână permanent adaptabil;
- să atingă un dublu scop: de a servi ca bază economică de constituire a economiei de piaţă şi de a asigura un nivel demn de viaţă şi echitate socială pentru cetăţenii ţării.

3. Privatizarea în România şi Republica Moldova: similitudini şi discrepanţe

Eugeniu GÂRLĂ, Elisabeta MUNTEANU,
INCEF, Chişinău.

Privatizarea şi crearea sectorului privat constituie un mijloc pentru apariţia şi consolidarea economiei de piaţă. Chiar prin obiectivele sale de bază: demonopolizarea, acumularea experienţei manageriale, atragerea capitalului străin, sporirea ofertei de produse, crearea pieţei de locuinţe, garantarea stabilităţii economice şi politice etc., privatizarea se plasează în centrul reformelor economiilor celor două state româneşti. Procesul privatizării presupune câteva etape distincte: elaborarea legislaţiei aferente; elaborarea conceptului şi programului concret; definitivarea criteriilor de selecţie a întreprinderilor ce urmează să fie privatizate; efectuarea unui studiu de fezabilitate care include atât evaluarea patrimoniului cât şi diagnosticarea situaţiei economico-financiare; decizii de restructurare şi modalităţi de realizare a lor. În condiţiile integrării economice suplimentare este necesar ca atât conceptele cât şi programele de reformare a proprietăţii să se bazeze pe principii şi tehnici necontradictorii şi să se realizeze concomitent, asigurându-se astfel eficienţa maximă de pe urma privatizării. Actele normative care reglementează procesul privatizării în România şi Republica Moldova satisfac cerinţele menţionate mai sus prin: distribuirea gratuită a certificatelor de proprietate şi respectiv a bonurilor patrimoniale; cota-parte a patrimoniului supus unei astfel de privatizări (proporţii de acelaşi ordin - 30% în România şi aproximativ 35-40% în Republica Moldova (pe anii 1993-1994); răscumpărarea ulterioară a încă 1/3 din avuţia naţională contra bani; rămânerea în posesia statului a părţii de patrimoniu de importanţă strategică; participarea nemijlocită a capitalului străin la procurarea bunurilor materiale; distribuirea gratuită a suprafeţelor de pământ (în Republica Moldova ele sunt mai mici); acţionarea societăţilor comerciale în industrie, construcţii, transport; privatizarea rapidă a serviciilor şi comerţului etc. Însă desfăşurarea procesului de privatizare în timp şi spaţiu denotă apariţia unui decalaj, care se poate mări pe parcurs datorită începerii acestui proces în Republica Moldova, ceea ce înseamnă: un ritm mai lent de formare a sectorului privat, mai ales în agricultură; diferenţierea nivelului de trai; menţinerea dezechilibrelor între sectoarele economiei; diminuarea posibilităţilor de atragere a investiţiilor străine; greutăţi suplimentare în ieşirea pe pieţele europene şi mondiale etc. De aceea se impune accelerarea procesului de privatizare în ambele ţări, sincronizarea acţiunilor care ţin de reformarea proprietăţii. Cumularea eforturilor la acest compartiment al integrării economice ar fi oportună în primul rând, prin coordonarea

programelor de promovare a capitalului străin în procesul de privatizare, prin care Republica Moldova ar ieşi mult mai uşor în întâmpinarea investitorilor din străinătate graţie ajutorului României, care are legături economice stabile cu agenţi economici din întreaga lume relaţii statornicite pe parcursul mai multor zeci de ani având şi structuri statale deja formate, menite să asigure penetrarea fluxurilor financiare din exterior în economia naţională. în al doilea rând, ar fi binevenită elaborarea în comun a strategiei privatizării, desemnarea obiectivelor principale şi definitivarea programelor cu privire la transferul proprietăţii de stat către sectorul privat, precum şi a metodelor şi formelor de privatizare. În fine, ar fi oportună constituirea instituţiilor specializate comune, care să contribuie real la desfăşurarea procesului de privatizare şi unificarea legislaţiilor aferente.

4. Cooperarea internaţională tehnico-ştiinţifică a României în perioada de tranziţie

Steliana SANDU,
IEN, INCE

Pentru ţări ca România şi Moldova, aflate în prezent în tranziţie, colaborarea ştiinţifico-tehnică internaţională poate avea un rol important în definirea şi selectarea standardelor calitative necesare elaborării reformelor social-economice inclusiv în domeniul ştiinţei.

Instituţiile ştiinţifice internaţionale cele ale OECD şi ale Comunităţii Europene care au o îndelungată experienţă în expertizarea diferitelor aspecte ale sistemului ştiinţei şi tehnologiei pot oferi consultanţă de specialitate şi resurse adiţionale pentru restructurarea acestei ramuri ştiinţifice.

Factori care pot favoriza multiplicarea contactelor tehnico-ştiinţifice ale României la nivel european şi internaţional

Multitudinea cauzelor care concură la intensificarea cooperării ştiinţifico-tehnice internaţionale impune o analiză atentă a fiecăreia şi a ansamblului lor pentru a găsi cele mai eficiente modalităţi de realizare a acestui deziderat. Dintre factorii relevanţi care pot condiţiona contactele României cu alte ţări în domeniul ştiinţei şi tehnologiei menţionăm următorii:

- Calitatea activităţii de cercetare, competenţa ştiinţifică evaluată la nivelul standardelor internaţionale care se poate ridica prin: o politică consecventă de promovare a valorilor în cercetare; selecţia şi finanţarea competitivă atât în cadrul unor programe de cercetare de interes naţional, cât şi prin sistemul de granturi; selecţia unor domenii de cercetare în care România poate avea un avantaj comparativ internaţional.

Menţionăm în acest context, faptul că alocarea fondurilor în cadrul programelor de cercetare comunitare se realizează exclusiv pe baza evaluării calitative a programelor şi a rezultatelor scontate, printr-un proces de selecţie strictă, interesele de ordin economic şi ştiinţific fiind predominante.

- Perfecţionarea sistemului ştiinţei şi tehnologiei, în sensul adaptării lui la standardele europene şi reducerea decalajelor în ceea ce priveşte dotarea materială şi infrastructura. Sub acest aspect, menţionăm că s-au făcut paşi importanţi spre crearea unui nou cadru instituţional şi legislativ, a unor noi sisteme de finanţare în care s-a urmărit, în special multiplicarea surselor de

finanţare a cercetării-dezvoltării şi trecerea de la finanţarea instituţională la finanţarea pe programe prioritare de cercetare.

- Cunoaşterea oportunităţilor de cercetare oferite de cooperarea ştiinţifică internaţională şi a modalităţilor de obţinere a finanţărilor externe.

În România, informaţiile de acest gen sunt gestionate fragmentar, în cadrul a două compartimente separate la Ministerul Cercetării şi Tehnologiei (pentru programe comunitare şi schimburi bilaterale), separat la Academia Română pentru relaţii inter-academice şi Ministerul Învăţământului pentru Programul TEMPUS şi alte relaţii bi şi multilaterale.

Între instituţiile abilitate să coordoneze activitatea de cooperare tehnico-ştiinţifică nu există conlucrare şi convergenţă a acţiunilor iniţiate la nivel naţional. Selecţia cercetătorilor propuşi să beneficieze de cooperarea internaţională nu se face întotdeauna pe criteriile competenţei. Ori, promovarea competenţilor oferă posibilitatea de a intra în relaţii cu grupuri de vârf ale cercetării din diferite domenii, precum şi accesul cercetărilor români la noile cunoştinţe tehnico-ştiinţifice şi la noi metode de cercetare şi la informaţia internaţională. Se creează astfel noi oportunităţi pentru cercetarea în cooperare internaţională stimulându-se astfel cercetarea de calitate.

- Conştientizarea faptului că realizarea unor contacte în domeniul ştiinţifico-tehnic şi îndeosebi realizarea unor proiecte de cercetare prin cooperare internaţională echivalează cu sporirea resurselor de finanţare, acces la echipamente, rezultate şi competenţa ştiinţifică a partenerilor, ceea ce permite efectuarea unei cercetări de nivel mondial.

Este necesară crearea în România a unei structuri instituţionale care să asigure un contact permanent şi eficient cu alte ţări, inclusiv pe canale diplomatice pentru a se evita irosirea sau utilizarea neeficientă a resurselor externe de finanţare.

- Ameliorarea imaginii generale a României la nivel european. Prin dobândirea de către România a statutului de ţară membră a Consiliului Europei, vor spori facilităţile de cooperare tehnico-ştiinţifică cel puţin la nivelul unor ţări ca Polonia, Ungaria sau Cehia, care au beneficiat în cadrul programului PHARE de fonduri substanţial mai mari. Astfel, din cei 800 milioane ECU care au constituit bugetul PHARE în 1991, la care au acces în prezent o serie de ţări post-comuniste, a opta parte a revenit Ungariei De altfel, Ungaria dovedeşte un dinamism şi o perseverenţă deosebită pentru a iniţia şi a conduce proiecte de cercetare comune. Din 1991, această ţară a devenit membru deplin al programului COST. În mai 1991, în cadrul unei reuniuni a programului EUREKA ce a avut loc la Budapesta, s-au făcut de către ţările participante din centrul şi estul Europei următoarele propuneri de proiecte de cooperare: Ungaria 83; Polonia 49; Cehia şi Slovacia 42; Iugoslavia 22; URSS 20; Bulgaria 14; România 5. Aceasta explică parţial faptul că, ponderea

finanţării externe a C-D (cercetării-dezvoltării) în Ungaria era de 3,5% în 1991 în timp ce în România era de sub 1%.

Aspecte ale colaborării tehnico-ştiinţifice a României cu diferite ţări

- Relaţii de colaborare tehnico-ştiinţifică în cadrul Academiei Române Academia Română desfăşoară asemenea relaţii în cadrul unor acorduri bilaterale semnate cu academiile de ştiinţă din alte ţări, în cadrul cărora se desfăşoară relaţii pe principiul compensării echivalente a cheltuielilor.

În prezent sunt semnate 36 de asemenea acorduri, în cadrul cărora se realizează proiecte de cercetare individuale sau comune, se realizează stagii de documentare în arhive şi biblioteci, schimburi de experienţă şi materiale documentare, se organizează manifestări ştiinţifice în comun sau se participă la manifestări ştiinţifice organizate în ţara partenerului, se face schimb de publicaţii ştiinţifice. în anul 1992 au beneficiat de asemenea relaţii 215 cercetători pe parcursul a 58 săptămâni. Cele mai numeroase relaţii ştiinţifico-tehnice au avut loc cu Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova.

- Relaţii de colaborare tehnico-ştiinţifică în cadrul Comunităţii Europene Concluzia întâlnirii celor 12 miniştri din Consiliul de Cercetare al Comunităţii

Europene din noiembrie 1990 a fost "Let's go East", subliniindu-se cu acest prilej că prin cooperare ştiinţifico-tehnică se pot promova schimburi de Know-how şi transfer de tehnologie între ţările est şi vest europene, contribuindu-se astfel la consolidarea potenţialului ştiinţifico-tehnic şi la elaborarea unei politici şi strategii concrete în acest domeniu, facilitându-se integrarea europeană.

Formele principale sub care se desfăşoară aceste relaţii sunt: pregătirea cercetătorilor şi schimburi de experienţă, dezvoltarea reţelelor de cercetare, organizarea de ateliere de lucru şi conferinţe, promovarea unor proiecte de cercetare comune etc. România participă în prezent la toate aceste forme de colaborare. În cadrul programelor de cercetare comune, beneficiem de finanţare prin programele PHARE, PECO, ACE şi TEMPUS. Astfel, prin programul PHARE (Pologne, Hungarie Assistance pour la Reconstruction Economique) se oferă granturi nerambursabile pentru finanţarea programelor de reconstrucţie ale ţărilor din estul şi centrul Europei. România beneficiază în prezent de 1 milion ECU pentru auditarea institutelor de cercetare din subordinea Ministerului Cercetării şi Tehnologiei şi pentru dezvoltarea Sistemului Naţional pentru Informare şi Documentare.

La programul PECO (Pays d'Europe Centrale et Orientale), România a făcut 2000 de propuneri în 1992 (din cele 11.750 primite de PECO) din care 399 au fost acceptate (din 3364).

Prin programul ACE, se finanţează în generai cercetări comune, deplasări, suport pentru centre de excelentă şi activitate de informare şi documentare în domeniul cercetării economice. între anii 1991-1992, România a beneficiat în cadrul programului TEMPUS (Trans Europeean Mobrtity Scheme for University Studies) de 10 milioane ECU (18% din totalul alocaţiilor). Din cele 123 de propuneri de proiecte comune (2% din total) s-au acceptat 70 (3,5% din total). România coordonează 30 de proiecte comune, având deci o rată înaltă de acceptare.

În perioada 1992-1993, ponderea alocărilor pentru România prin Programul TEMPUS a scăzut, datorită unor noi beneficiari de alocaţii. Specialiştii apreciază că rata generală de acceptare pentru România în cadrul acestui program a fost de 10%, inferioară mediei, de 12%.

Dintre proiectele mixte de cercetare ale. programului TEMPUS, trei pătrimi s-au efectuat în anii 1991-1993 în cadrul unor institute de cercetare şi universităţi din Franţa în domenii ca: ştiinţele medicale, naturale şi economice. Pentru perioada 1993-1994 se au în vedere ca priorităţi tematice: protecţia mediului, dezvoltarea învăţământului superior pe termen scurt, dezvoltarea cooperării dintre universităţi şi întreprinderi, lucrări în domeniul ştiinţelor medicale, economice şi sociale.

- Colaborarea bilaterală

În cadrul colaborării bilaterale există cele mai multe rezerve de utilizare optimă a oportunităţilor oferite României după anul 1990.

Neexistând încă un sistem organizat de asistenţă tehnico-ştiinţifică, resursele externe care ar fi putut fi utilizate pe aceste căi s-au irosit sau au fost utilizate neraţional.

Astfel, în relaţiile cu SUA desfăşurate prin intermediul Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă, propunerile de colaborare care au venit din partea României au fost insuficiente sau pe zone de interes neprioritare. De asemenea, în relaţiile cu Germania, dar mai ales cu Franţa, deşi se manifestă un interes deosebit pentru cercetări comune (îndeosebi pe baza recomandărilor şi propunerilor specialiştilor francezi) totuşi datorită necunoaşterii, aceste posibilităţi s-au utilizat mult sub nivelul nevoilor. Cu Japonia şi Anglia au avut loc numai schimbări de activităţi tehnico-ştiinţifice punctuale.

5. Evoluţia populaţiei si fenomenele demografice în Republica Moldova

C. MATEI, L. CIOBANU
ASEM, INCEF, Chişinău

Dinamica populaţiei totale

Analiza retrospectivă a evoluţiei populaţiei Republicii Moldova ne arată că numărul acesteia era de 2.468 mii de locuitori în 1940 şi 2.290 mii în 1950. Numărul populaţiei a ajuns la 3.572 mii în 1970, peste alţi 20 ani, la 4.361 mii în 1990 şi 4.347,8 mii în 1993. Deci, în decurs de 53 de ani (1940-1993), populaţia republicii a crescut aproape de două ori. Densitatea populaţiei s-a mărit de la 68, până la 129 locuitori pe km^2, în aceeaşi perioadă.

Dinamica populaţiei este rezultatul firesc al creşterii naturale şi mişcării migratorii. Cea mai mare creştere a avut loc în anii 1950-1985. In această perioadă, a crescut sporul natural, iar sporul migratoriu a fost pozitiv. În diferite perioade, rata de creştere a oscilat în jurul cifrei de *1%* anual.

În perioada dintre ultimul recensământ (1979-1989), timp de 10 ani, populaţia a crescut cu 390 mii, sau cu 9,9%, iar anual, în medie cu 0,99%.

Se poate constata că numărul populaţiei a manifestat o tendinţă de creştere, cu excepţia ultimilor ani. Începând cu 1991, pe an ce trece, situaţia demografică se complică: numărul total al populaţiei republicii s-a redus cu 7 mii în 1991 şi cu 113 mii în 1992. Această diminuare are la bază micşorarea sporului natural şi sporirea intensităţii emigrării din republică. În 1992, sporul natural total s-a micşorat de peste două ori, faţă de 1986, şi anume: de la 54,2 mii, până la 25,5 mii.

Dinamica populaţiei urbane şi rurale

Analizând evoluţia indicatorilor demografici pe cele două medii - urban şi rural -, se observă că, de-a lungul deceniilor, până în 1970, a avut loc o creştere absolută a populaţiei, atât urbane, cât şi rurale. începând cu 1973, populaţia din mediul rural descreşte intensiv, până în 1990, iar în ultimii ani, se observă o mică revenire a creşterii ei. Ponderea populaţiei urbane în populaţia totală era, în 1940 numai de 13,5%, iar în 1993 de 47%. Rata medie anuală de creştere a populaţiei urbane a fost înaltă, ceea ce denotă că procesul de urbanizare, în republică, s-a desfăşurat rapid. O parte din satele Moldovei au fost declarate aşezări de tip orăşenesc, unde s-a produs şi o imigraţie masivă din alte republici.

Creşterea ponderii populaţiei urbane în total, pe republică şi, respectiv, pe unităţi administrativ-teritoriale, este, şi ea, rezultatul necesar al mişcării naturale şi migratorii Se constată că sporirea ponderii populaţiei urbane totale, mai ales în oraşele mari: Chişinău, Bălţi, Tiraspol, Tighina, Râbniţa, Dubăsari, se datorează, în mare măsură, imigraţiei.

În anii 1991 şi 1992, situaţia demografică, pe medii, s-a schimbat: populaţia urbană descreşte datorită sporului migratoriu negativ şi micşorării sporului natural.

Modificări în structura populaţiei, pe grupe de vârstă

Analiza populaţiei, sub acest aspect, reflectă modificări semnificative. Astfel, se constată că efectivul şi structura populaţiei tinere, adulte şi de vârstă înaintată a evoluat în aşa mod încât, în ultima perioadă de timp, se manifestă, tot mai evident, tendinţa de îmbătrânire demografică a populaţiei. Astfel, greutatea specifică a populaţiei de vârstă înaintată a ajuns, în anul 1991, la aproximativ 15% din totalul populaţiei. Aceasta tendinţă are loc în condiţiile menţinerii ponderii populaţiei adulte în limite relativ stabile, ceea ce semnifică o reducere considerabilă a greutăţii specifice a populaţiei tinere. Scăderea sistematică a efectivelor generaţiilor tinere este urmarea inevitabilă a reducerii natalităţii.

Dinamica populaţiei pe sexe şi vârstă

Proporţia dintre sexe, după vârstă, se descrie cu ajutorul raportului de masculinitate - numărul de bărbaţi la 1.000 femei de vârsta dată - şi al ponderii populaţiei masculină şi feminine în populaţia totală. Pentru populaţia totală, raportul de masculinitate este de 913 bărbaţi la 1.000 femei, în timp ce ponderile respective reprezintă: masculin 48% şi feminin *52%.* în cifre absolute, surplusul de femei a fost de 244 mii, iar în 1993 de 198 mii.

În Republica Moldova, se nasc aproximativ 105-106 copii de sex masculin la 100 copii de sex feminin. După naştere, însă, efectivul generaţiei masculine este supus unei mortalităţi mai intense decât al generaţiei feminine. In urma analizei, constatăm că raportul de masculinitate de 105/100 la naştere se diminuează treptat, odată cu vârsta; la 50-54 de ani, el devine egal cu 100/100, iar la vârstele de peste 55 de ani, raportul ajunge la aproximativ 55/100.

Pentru fiecare teritoriu, această regularitate este influenţată de migraţie. Astfel, pentru unele localităţi, imigrarea a adus grupe mai numeroase de femei de anumite vârste, iar în altele, grupe de bărbaţi. Se ştie că, până la vârsta de 15 ani, diferenţele pe vârste şi sexe sunt relativ neînsemnate. Deoarece copiii migrează mai puţin, diferenţe mai pronunţate se înregistrează la oamenii maturi.

Deci, migraţia afectează structura populaţiei pe vârste şi sexe, din această cauză, se înregistrează un "excedent" de femei de vârstă de peste 50.

Rata natalităţii

Ca şi pentru alte fenomene demografice, reconstituirea seriei ratelor de natalitate nu a fost posibilă decât pentru perioada care începe din anul 1940. La începutul perioadei, rata natalităţii populaţiei, în Republica Moldova, era relativ înaltă: 26,2 născuţi vii la 1.000 locuitori.

în perioada imediat următoare celui de-al doilea război mondial, are loc o creştere accentuată a ratei de natalitate, ajungând, în 1950, la cel mai înalt nivel: 38,9 născuţi la 1.000 locuitori. După 1951, are loc o scădere a natalităţii, urmată de unele oscilări nesemnificative. În anul 1962, natalitatea a ajuns la un nivel mai redus decât în 1940, de 25,6‰, iar în 1965 la 20,4‰.

În anii 1966-1982, se evidenţiază o tendinţă de stabilizare a ratei natalităţii, în jurul cifrei de 20‰, ca în anii 1983-1986 să aibă ioc o creştere uşoară a ei, până la 22,5‰ în 1983 şi 22,3‰ în 1986. Începând, însă, cu anul 1987, natalitatea populaţiei înregistrează un regres evident şi continuu, în special în anii 1988-1992, când nivelul natalităţii generale scade sub 20‰, variind între 18,9 în 1989 şi 15,9 în 1992.

Natalitatea, ca o parte componentă a mişcării naturale, influenţează, prin evoluţia sa, întregul proces al reproducerii populaţiei. De altfel, evoluţia indică un indice al reproducerii nete în mediul urban subunitar, încă din anii '70 şi, în anul 1990, nu realizează decât nivelul de aproximativ 0,9.

Deci, în mediul urban, are loc o reproducere îngustată (R<1), generaţia-fiică fiind mai mică decât generaţia-mamă. În mediul rural şi în total pe republică, rata netă este supraunitară (R > 1), deci nivelul înregistrat al fertilităţii asigură o reproducere lărgită a contingentului fertil şi generaţia-mamă poate fi complet Înlocuită cu timpul de generaţia-fiică.

Rata natalităţii, în mediul rural, comparativ cu mediul urban, este, în general, înaltă. Dar viteza diminuării ei este, comparativ cu cea urbană, mai mare. Astfel, în mediul urban, rata natalităţii a scăzut de la 29,7‰ în 1950, până la 153‰ în 1991, deci cu 14,4 puncte ‰; iar în mediul rural, de la 40,8‰, până la 17,6‰, deci cu 23,2 puncte ‰, în aceeaşi perioadă de timp.

Dinamica fertilităţii

Intensitatea natalităţii depinde de intensitatea fertilităţii specifice pe vârste şi de structura contingentului fertil. Fertilitatea specifică a scăzut la grupele de vârstă de 15-19 ani şi de peste 25 ani, menţinându-se aproape neschimbata la grupa de 20-24 ani. Rata cea mai ridicată a fertilităţii se remarcă ta grupa de vârstă de 20-24 ani. Pentru a menţine acest fenomen în

limite convenabile social, sunt necesare măsuri de stimulare a natalităţii, luate, mai ales, la nivelul maorilor de natură social-economică.

Dinamica mortalităţii

În primii ani ai perioadei analizate (1940-1950), mortalitatea a înregistrat cel mai înalt nivel din întreaga perioadă (16,9‰, în 1940).

Până în 1965, are loc o scădere considerabilă a acestui indicator demografic, până la 6,2‰. Pe medii, se remarcă o tendinţă de scădere a mortalităţii, ca şi în total pe republică. În mediul urban, rata de mortalitate se micşorează de la 9,8‰ în 1950, până la 6,l‰ în 1965 si, corespunzător, în mediul rural, de la 11,6‰ în 1950, până la 6,2‰ în 1965.

Urmărind evoluţia nivelului mortalităţii pe medii (urban şi rural), se poate constata că nivelul mortalităţii în mediul rural îl devansează pe cel din mediul urban, ca urmare a unei structuri diferite a populaţiei, pe vârste (progresul de migraţie urban-rural a determinat îmbătrânirea demografică a populaţiei rurale), şi a diferenţei în organizarea ocrotirii sănătăţii şi asistenţei sanitare.

Mortalitatea populaţiei se diferenţiază, de asemenea, pe raioane, în special ca efect al structurii populaţiei pe vârste. Raioanele care se evidenţiază, prin procesul de îmbătrânire mai avansat, au un nivel mai ridicat al mortalităţii.

Un interes aparte îl prezintă evoluţia mortalităţii infantile în republică în anii 1940-1955, se înregistrau nivele maxime: 172‰ în 1940, 120‰ în 1950 şi 87‰ în 1955. În perioada anilor 1960-1985, rata mortalităţii infantile oscila între 48‰ în 1960 şi 30,9‰ în 1985. Începând cu anul 1986, indicele are o tendinţă fermă de scădere, astfel încât, în anul 1992, s-au înregistrat 18,4 decese la vârsta de până la un an, la 1.000 de născuţi vii. Faţă de alte ţări, acest nivel al mortalităţii infantile este destul de înalt.

Mortalitatea infantilă este, de regulă, mai ridicată în mediul rural şi se diferenţiază de la un raion la altul. în ceea ce priveşte mortalitatea infantilă pe unităţi administrativ-teritoriale, situaţia din anul 1992 se prezintă astfel: 19,6 decese la vârsta de până la un an, la 1.000 născuţi vii, în Chişinău; 11,6‰ în Bălţi; 16,2‰ în Tighina, 18,8‰ în Orhei. Faţă de nivelul mediu din republică 18,4‰), mortalitatea infantilă a oraşului Ungheni a fost cu 10,1‰ mai redusă. în unele raioane, mortalitatea infantilă a înregistrat valorile cele mai scăzute (sub 15‰), iar în altele a ajuns până la 20 şi peste. Cel mai înalt nivel s-a înregistrat în Cantemir şi Vulcăneşti (31‰).

***

Pe baza analizei tendinţelor demografice, în trecut şi în perioada actuală, a nivelului indicilor demografici, se pot formula o serie de măsuri adecvate

fiecărui fenomen demografic, pentru îmbunătăţirea condiţiilor social-economice şi de ridicare a nivelului de trai al populaţiei.

Trebuie luate măsuri corespunzătoare, în vederea asigurării unui spor demografic normal, a realizării unor proporţii optime de vârstă a populaţiei şi menţinerii tinereţii. Se cere aplicată o politică de sporire a natalităţii, de ajutorare a copiilor şi a familiilor cu mulţi copii.

Deci, actualitatea problemelor populaţiei impune intensificarea preocupărilor pentru demografie. Prin urmare, este importantă cooperarea internaţională în domeniul populaţiei, mărirea ariei de investigare a relaţiilor reciproce dintre evoluţia populaţiei şi dezvoltarea social-economică, pentru soluţionarea problemelor populaţiei.

6. Probleme principale ale nivelului de trai al populaţiei din România şi din Republica Moldova

Dr. Gheorghe BARBU, dr. Andrei NOVAK,
Mihaela TEODORESCU;
ICCV, INCE
Emilian IFTOMOV,
INCEF, Chişinău

Nivelul de trai - categorie socio-economică complexă - este definitoriu pentru caracterizarea situaţiei unui popor, a diverselor categorii şi straturi sociale, a oricărei familii şi, în cele din urmă, a fiecărui individ. Prin elementele constitutive, acesta are rol hotărâtor în determinarea caracteristicilor fizice şi psihice ale indivizilor care compun o colectivitate umană, a comportamentului oamenilor şi a relaţiilor dintre aceştia.

Ca existenţă concretă, cu diferenţe în timp, ca şi de la ţară la ţară, nivelul de trai rezultă dintr-o serie de condiţii, în cadrul cărora pe primul loc se înscrie gradul de dezvoltare a economiei interne, prin tot ceea ce înseamnă această dezvoltare: nivel de producţie şi de productivitate a muncii, costuri, calitate a produselor şi serviciilor, relaţii economice internaţionale ş.a.

Integrarea economică a Republicii Moldova cu România presupune şi analiza problemelor cu care se confruntă fiecare dintre acestea în sfera nivelului de trai al populaţiei, schimbarea - în sens pozitiv - a condiţiilor de viaţă constituind, în ultimă instanţă, motivaţia fundamentală a oricărei acţiuni din domeniul economicului şi cel al socialului şi politicului.

În 1990, primul an pentru care, într-o cercetare anterioară[1], au fost realizate comparaţii între diverşi indicatori ai nivelului de trai, Republica Moldova cunoştea o situaţie mai bună decât România la un număr mare din indicatorii avuţi în vedere. între altele, la aceasta a contribuit procesul de degradare economică, pe care România 1-a cunoscut cu începere din 1980-1981 şi accentuat în a doua jumătate a deceniului a! nouălea.

Fenomenele care au avut loc, în continuare, după anul 1990, în economiile ambelor ţări, au determinat schimbări nefavorabile în sfera nivelului de trai al celei mai mari părţi din populaţia fiecărei ţări.

În afara şomajului, care a antrenat şi antrenează un întreg cortegiu de consecinţe nefavorabile asupra familiilor celor fără locuri de muncă,

[1] Dr. Gheorghe Barbu, dr. Hildegard Puwak, Viorel Gheorghe, Vladimir Agafiţa, Emilian Fiomov: "Analiza comparativă a nivelului de trai în Republica Moldova şi în România", Centrul de Informare şi Documentare Economică, Bucureşti, 1991.

dezechilibrele dintre ramurile economice, diminuarea producţiei din cauze multiple, inflaţia şi complementul acesteia - majorarea preţurilor - au provocat şi provoacă mari neajunsuri în aprovizionarea populaţiei cu bunuri şi servicii de consum, determină modificări nefavorabile în structura cheltuielilor făcute de fiecare familie şi, mai ales, de cele cu venituri submedii, îngustându-le mult posibilităţile de satisfacere a nevoilor. Fenomenele economice nefavorabile dijmuiesc resursele financiare, necesare satisfacerii unor nevoi materiale, cum ar fi îmbrăcămintea, încălţămintea şi chiar hrana. în asemenea circumstanţe, sporesc grijile şi stările de nelinişte, creşte numărul bolnavilor şi al deceselor, se înrăutăţeşte climatul social, se produc degradări în mai toate compartimentele vieţii oamenilor. Situaţia economică se dovedeşte, astfel, a fi determinantă pentru starea generală materială şi de spirit a populaţiei.

Procesul de deteriorare a laturilor materiale ale calităţii vieţii, în general, şi a nivelului de trai, în special, s-a manifestat mult mai puternic în Republica Moldova, fapt datorat, într-o însemnată măsură, dezechilibrului foarte mare apărut între resurse şi cerinţele dezvoltării economice. Schimbarea raportului faţă de România la mulţi dintre indicatorii folosiţi pentru determinarea nivelului de trai este o realitate, şi pentru ilustrare, prezentăm, mai jos, evoluţia consumului pe locuitor la principalele produse alimentare:

Tabelul nr. 1 - Consumul mediu anual pe locuitor la principalele produse alimentare în România şi Republica Moldova, în perioada 1990-1992

Produsul	U.M.	România			Republica Moldova		
		1990	1991	1992[1]	1990	1991	1992
1. Carne şi produse din carne (în echivalent carne proaspătă)	kg	61,0	54,4	45,8	58,0	56,0	44,0
2. Grăsimi total-greutate brută	kg	18,2	16,5	14,4	18,6	15,3	11,9
3. Lapte şi produse din lapte în echivalent lapte (exclusiv untul)	kg	140,1	163,3	164,2	208,0	180,0	144,0
4. Ouă	buc	246	241	202	203	195	173
5. Zahăr şi produse din zahăr (în echivalent zahăr)	kg	27,3	26,4	24,4	48,9	41,2	30,1
6. Produse din cereale (în echivalent făină)	kg	158,5	145,3	139,8	171	175	170
7. Cartofi	kg	59,4	48,0	60,0	69	69	74
8. Legume şi produse din legume (în echivalent legume)	kg	110,8	88,5	94,6	112	113	99
9. Fructe şi produse din fructe (în echivalent fructe)	kg	59,5	45,7	42,5	79	79	83

Notă: *Datele provin din anuarele statistice elaborate de organele de statistică ale fiecărei ţări.*

1) Date estimative

Din compararea datelor, reiese că grupele de produse la care Republica Moldova are un consum mediu anual pe locuitor mai ridicat s-a redus de la şapte în 1990, la cinci în 1992, iar la o grupă (zahăr şi produse zaharoase), diferenţa s-a diminuat sensibil.

Micşorarea consumului mediu anual de produse alimentare s-a răsfrânt asupra calităţii de calorii şi de factori nutritivi ce a revenit, în medie, pe locuitor, în 24 de ore. Luând familiile de salariaţi, se constată că, în 1991, acestora le revenea, în medie pe om-zi, un număr foarte apropiat de calorii (2698 în România şi 2652 în Republica Moldova), pe când, în 1992, odată cu diminuarea, s-a produs şi o distanţare: 2675 calorii în România şi 2388 calorii în Republica Moldova. În cazul ţărănimii, în cei doi ani menţionaţi, cantitatea medie de calorii pe o persoană într-o zi, a fost net superioară în România, cu o creştere uşoară în 1992 faţă de 1991 (3572 în 1991 şi 3584 în 1992), în timp ce, în Republica Moldova, nu numai că numărul mediu de calorii pe persoană s-a situat la un nivel mai scăzut, dar a cunoscut si o anumită diminuare, de la un an la altul (de la 3187 în 1991, la 2934 în 1992).

Rata inflaţiei, deosebit de ridicată, mai ales în Republica Moldova, a făcut ca, faţă de consumul mediu prezentat în tabelul anterior, să existe diferenţe mari în rândul populaţiei, atât sub aspect cantitativ, cât şi structural şi calitativ, în funcţie de venituri. Ori, aşa după cum arată realitatea, mărimea acestora este dependentă de avere, de gradul în care se manifestă spiritul de întreprinzător, de poziţia fiecărui om în sistemul de activităţi, de contribuţia fondului de consum la satisfacerea nevoilor diverselor familii etc. Ca urmare, în ambele ţări, în structura populaţiei interne, este tot mai mult prezentă o categorie de familii şi oameni care au acces la cele mai rafinate bunuri şi servicii, indiferent de nivelul preţurilor şi al tarifelor, după cum există un număr mare de familii şi oameni care au dificultăţi (sub aspectul disponibilităţilor băneşti) chiar şi la procurarea celor mai ieftine şi strict necesare mărfuri. între aceste extreme, se află alte segmente ale populaţiei, cu posibilităţi diferenţiate de rezolvare a problemelor, decurgând din satisfacerea nevoilor de consum. Realitatea arată, aşadar, că reflectarea dezechilibrelor de pe piaţa fiecărei ţări, dintre cerere şi ofertă, în viaţa oamenilor, în nivelul de trai, este extrem de diferită, această reflectare depinzând, în principal, de mărimea veniturilor familiale lunare (şi anuale) şi de mărimea fiecărei familii (preţurile şi tarifele fiind relativ aceleaşi pentru toţi cumpărătorii dintr-o colectivitate determinată).

O privire de ansamblu asupra societăţii din cele două ţări române, luate sub aspectul condiţiilor deviată, permite următoarea constatare: există familii, în special din rândul întreprinzătorilor particulari şi al persoanelor cu salarii foarte mari, al celor care cumulează mai multe funcţii bine retribuite - ce-i drept, într-un număr, deocamdată, redus -, al căror nivel de trai a depăşit ceea ce am denumi "trai îndestulător" sau nivel de trai ridicat şi se îndreaptă către un trai de lux; disponibilităţile băneşti ale acestora nu le pun în situaţia de a renunţa la

vreunul dintre serviciile care satisfac cerinţe de ordin spiritual; un anumit număr de familii au un nivel de trai mulţumitor (nu întotdeauna recunoscut de cei care se află în această situaţie); multe familii fac eforturi mari pentru a-şi menţine nivelul de viaţă anterior şi a nu avea de suportat lipsuri; multora le-a scăzut nivelul de trai, fiind afectate, într-o măsură mai mare sau mai mică, capitole importante ale consumului personal şi familial (îmbrăcăminte, încălţăminte, bunuri de uz îndelungat şi, nu în puţine cazuri, consumul alimentar)[1]. În situaţia acestora din urmă, se observă, cel mai clar, că veniturile n-au mai ţinut pasul cu majorarea preţurilor, producându-se un dezechilibru în continuă creştere.

O parte importantă din familiile aflate într-o asemenea situaţie reprezintă populaţia săracă, al cărei număr este în creştere şi care, la rândul său, este stratificată în mai multe trepte de sărăcie.

Din populaţia ambelor ţări, familiile care au cunoscut şi cunosc cea mai accentuată diminuare a nivelului de trai sunt familiile de salariaţi (exceptându-le pe cele care au, în componenţa lor, cel puţin un adult, cumulând două sau mai multe funcţii) şi pensionarii. În cazul primelor, după părerea noastră, cel mai afectate de actualele fenomene economice, situaţia este cu atât mai grea, cu cât este mai mare numărul de copii aflaţi în întreţinere şi devine şi mai complicată în condiţiile trecerii în şomaj a unuia dintre membrii activi.

Modificări nefavorabile, evidente îndeosebi în Republica Moldova, au avut loc şi la alte capitole ale nivelului de trai, chiar dacă acestea nu manifestă un grad mare de sensibilitate la fluctuaţiile frecvente ale preţurilor, pe piaţa internă. Bunăoară, dacă se analizează înzestrarea populaţiei cu bunuri de folosinţă îndelungată, aspect surprins de statistică prin numărul de unităţi la 1.000 de locuitori, se observă că, deşi se menţin o serie de decalaje în defavoarea României, în anii 1991 şi 1992, aceasta a înregistrat un progres comparativ cu 1990, la cele mai multe din produsele pentru care există date statistice, în ambele ţări, iar Republica Moldova a cunoscut, în 1992, un recul (cu o singură excepţie - autoturismele). Fenomenul menţionat se desprinde dintre următoarele date din tabelul nr. 2.

Apreciem ca necesar a sublinia faptul că, la neajunsurile existente în prezent, atât în economia României, cât şi în cea a Republicii Moldova, cu o contribuţie însemnată, se înscriu schimburile de natură geopolitică şi, ca urmare, modificările survenite în sistemul de relaţii economice internaţionale ale unei şi ale celeilalte. Practica arată că, în zilele noastre, mai mult decât oricând, fiecare economie naţională - cu atât mai mult atunci când aceasta este de talie mică sau mijlocie - depinde, într-o însemnată măsură, în dezvoltarea sa, de alte economii naţionale şi de economia mondială, în ansamblul său

[1] Datorită poziţiei pe care o ocupă acest consum în existenţa omului, nu se poate renunţa la cheltuielile pentru procurarea de alimente, nici măcar pentru un timp scurt diferenţe substanţiale, în funcţie de venituri, se manifestă pe planul cantităţilor, structurii şi calităţii produselor cumpărate.

Tabelul nr. 2 - Consumul bunurilor industriale de consum, în România şi Republica Moldova (bucăţi/1.000 loc.)

Produsele	România			Republica Moldova		
	1990	1991	1992	1990	1991	1992
Aparate de radio	286,5	298,9	302,9	313	306	288
Televizoare	190,9	195,9	200,4	270	274	263
Frigidere	174,8	173,3	175,3	235	238	230
Maşini de spălat rufe	149,2	150,8	149,5	238	246	241
Aspiratoare de praf	77,2	79,1	81,1	130	130	127
Autoturisme	54,5	61,4	67,9	46	48	49

Notă: *Datele provin din anuarele statistice ale celor două ţări.*

În actuala ordine economică europeană şi mondială, fiecare dintre cele două ţări sunt obligate să-şi restructureze legăturile economice, să-şi găsească locul cel mai potrivit în cadrul diviziunii internaţionale, să-şi rezolve problemele de complementaritate, fără de care dezvoltarea economică şi eliminarea marilor deficienţe din sfera nivelului de trai, sunt de neconceput. Rezolvarea unor asemenea probleme necesită resurse financiare şi materiale, precum şi cheltuieli de muncă însemnate şi, bineînţeles, timp. În cadrul acestor eforturi, integrarea celor două economii - proces care se va întinde pe o anumită perioadă - se înscrie ca o premisă căreia merită să i se acorde o atenţie aparte.

- Vecinătatea şi, mai ales, elementele care leagă între ele teritoriile şi populaţia de pe ambele laturi ale Prutului reprezintă motive puternice - de neevitat - pentru cuplarea celor două economii, a potenţialului uman din cele două ţări. Efectul benefic al integrării economice va decurge, în esenţă, din extinderea pieţei fiecărei ţări, atât sub aspectul cererii, cât şi al ofertei. Cu toate limitele pe care le cunoaşte una sau alta dintre aceste economii, cuplarea lor va contribui la o mai bună valorificare a resurselor naturale şi de forţă de muncă, a capacităţilor de producţie, din România şi din Republica Moldova, va simplifica şi va uşura circulaţia surplusului de mărfuri dintr-o parte într-alta, diminuând dezechilibrele care se manifestă, în prezent, în raportul dintre cererea şi oferta de mărfuri de pe pieţele interne. Optima integrare a celor două economii nu este un. scop în sine, ci trebuie văzută ca una dintre căile importante prin care se rezolvă cerinţele de consum şi ridicarea calităţii vieţii populaţiei din cele două state româneşti.

Integrarea economică dintre România şi Republica Moldova îşi manifestă aportul său benefic la calitatea vieţii şi prin alte efecte pozitive directe şi indirecte. Între efectele directe, ar fi de reţinut creşterea numărului călătoriilor

de afaceri, amplificarea - sub diverse forme - a legăturilor ştiinţifice, intensificarea schimbului de experienţă în diverse domenii, posibilităţi suplimentare pentru pregătire profesională. Între consecinţele indirecte, sunt de întrevăzut: creşterea numărului de călătorii în interes turistic într-o parte şi în cealaltă, extinderea legăturilor culturale si, ca un corolar, îmbogăţirea spirituală a unui număr cât mai mare de oameni. Realizarea a cât mai multor acţiuni de acest fel presupune şi o colaborare strânsă între organele de resort ale celor două state.

În concluzie, se poate spune că integrarea economică dintre România şi Republica Moldova, asemenea oricărei căi de dezvoltare a economiei naţionale, poate contribui, prin efecte diverse, la ridicarea calităţii vieţii populaţiei din ambele ţări. Oferind astfel de posibilităţi, integrarea celor două economii merită să se bucure de atenţia organelor competente din ţările noastre şi de interesul diverşilor agenţi economici, prin înfăptuirea sa realizându-se, totodată, un pas mare spre împlinirea idealului scump oricărui român - aceia de a reîntregi România în hotarele sale fireşti.

7. Evoluţia costului şi calităţii vieţii în Republica Moldova, în 1992 -1993

Vlad AGAFIŢĂ, Emilian FTOMOV,
Maria NĂSTASE
INCEF, Chişinău

Economia naţională a Republicii Moldova, în 1992-1993, a evoluat în condiţii extrem de nefavorabile (dereglarea relaţiilor economice, insuficienţa materiilor prime şi a energiei, instabilitatea sistemului financiar, conflictul militar armat declanşat în regiunea de est, seceta, ş.a.), care au condus la adâncirea crizei în toate ramurile economiei şi la reducerea considerabilă a producţiei de bunuri şi servicii. Liberalizarea preţurilor, în condiţiile dezechilibrului puternic dintre cerere şi ofertă, a influenţat creşterea esenţială, a preţurilor, inflaţiei, şomajului şi costului vieţii.

Veniturile populaţiei

Analiza evoluţiei costului vieţii impune luarea în considerare a resurselor macroeconomice pentru nivelul de trai, veniturilor mai ales cele băneşti, de care dispune populaţia pentru a procura bunuri şi servicii, a altor cheltuieli şi a acumulărilor. O caracteristică importantă a costului vieţii rezultă din compararea ritmurilor de creştere a veniturilor băneşti ale populaţiei cu ritmurile de creştere a preţurilor şi tarifelor la bunuri şi servicii. Astfel, în 1992, faţă de 1991, veniturile băneşti ale populaţiei au sporit de 4,9 ori Ritmul de creştere a lor a fost cauzat, în primul rând, de creşterea relativă a remunerării muncii (de 5,7 ori), inclusiv a salariilor (de 63 ori). Pensiile, indemnizaţiile şi bursele au fost majorate de 4,1 ori.

Veniturile băneşti nominale, pe locuitor, au crescut de la 3.530 ruble în 1991, la 17.418 ruble în 1992. Ponderea remunerării muncii în veniturile băneşti totale s-a mărit de la 62,5% în 1991, la 72,6% în 1992, a salariilor - de la 46,5%, la 59,4%. Cota pensiilor, indemnizaţiilor şi burselor a scăzut de la 15,7% la 13%. Această tendinţă a influenţat negativ asupra acordării protecţiei sociale a categoriilor defavorizate ale populaţiei. Aceeaşi tendinţă se observă şi în structura veniturilor familiilor de muncitori şi funcţionari şi familiilor de colhoznici în familiile de muncitori şi funcţionari, cota parte a pensiilor, burselor şi altor alocaţii din fondurile sociale, în bugetul de venituri globale, a scăzut de la 16,7% în 1991, la 10% în 1992, în bugetul familiilor de colhoznici - de la 13,7%, la 7,7%.

În cadrul veniturilor băneşti ale populaţiei, preponderente sunt salariile, a căror pondere constituia, 59,4% în anul 1992. Salariul mediu lunar, în economia naţională, a sporit, în anul 1992, faţă de 1991, de 8,4 ori. Raportul dintre salariile medii lunare, din diverse ramuri ale economiei naţionale, şi salariul mediu lunar pe economie evidenţiază faptul că amplitudinea distanţelor dintre aceşti indicatori este destul de mare: 49,5% în domeniul serviciilor sociale şi 204% în creditare şi asigurarea de stat

Conform Legii salarizării, salariul minim se stabileşte de către stat, pe baza bugetului minim de consum (minimul de trai), se determină în raport cu condiţiile economice concrete de reproducere a forţei de muncă, în corelare cu valoarea ei, şi se reexaminează în raport cu sporirea eficienţei producţiei sociale, costul vieţii, salariul mediu şi alte condiţii social-economice. Fiind o sursă de formare a veniturilor necesare pentru acoperirea cheltuielilor minime de consum ale unor familii, împreună cu pensia minimă, compensaţiile şi alocaţiile familiale, salariul minim influenţează corelaţia dintre ele.

În cursul anului 1992, salariul minim a fost reexaminat de trei ori: la 1 ianuarie (400 ruble), la 1 aprilie (850 ruble) şi la 1 noiembrie (1.700 ruble); în 1993 - la 1 martie (3.000 ruble), la 1 iulie (7.500 ruble) şi la 1 noiembrie (10.000 ruble)[1].

In ce măsură nivelurile salariului minim acopereau cheltuielile minime de consum, în timpul perioadei respective? Gradul de acoperire a cheltuielilor minime variază, în cursul anului 1992, de la 35,3% în luna mai, la 18,8% în martie. în lunile aprilie - iulie, salariul minim acoperă a treia parte din cheltuielile minime, în celelalte luni - aproximativ a cincea parte. Se păstrează o diferenţă considerabilă între salariul minim şi cel mediu, pe economie. Raportul dintre aceşti indicatori prezintă mărimi, cu amplitudinea distanţelor destul de mare: de la 16,4% în decembrie, la 50,1% în aprilie. Estimând diferite modificări de soluţionare a problemei aportului salariului minim şi alocaţiilor familiale la formarea veniturilor necesare asigurării minimului de trai, optăm pentru o variantă de formare a veniturilor minime necesare care implică atât modificarea salariului minim, cât şi a sistemului de alocaţii familiale. Astfel, nivelul salariului minim trebuie să depăşească mărimea valorică a bugetului minim pentru acoperirea cheltuielilor minime de consum ale persoanelor salariate şi o parte din cheltuielile altor membrii ai familiei, în primul rând a copiilor.

Una dintre sursele ce alimentează veniturile băneşti ale populaţiei o prezintă pensiile şi indemnizaţiile. Ponderea veniturilor din pensii şi indemnizaţii era, în 1992, de 12,3% (în 1991 - 15,1%). Pe categorii de pensii, nivelul şi evoluţia pensiilor medii nominale ale pensionarilor de asigurări sociale de

[1] De la 29 noiembrie, Republica Moldova a trecut la valuta naţională; cursul de 1.000 ruble, 1.000 - 1 leu. 1 leu = 100 bani.

stat se prezintă astfel: pensia medie de asigurări s-a mărit, de la începutul anului 1991, de 1,6 ori, pensia pentru limita de vârstă - de 1,5 ori, invaliditate - de 1,7 ori, pensia de urmaş - de 2,6 ori. Un indicator important pentru analiza comparativă a pensiilor şi salariilor este raportul dintre pensia medie şi salariul mediu. Raportul dintre toate categoriile de pensii şi salariul mediu nominal, în 1992, a fost aproximativ de două ori mai mic decât în anul precedent. în perioada respectivă, s-a constatat şi o diferenţă esenţială între pensia medie şi salariul minim; raportul dintre ele era de 39,4%, caracterizând un nivel precar de existenţă a pensionarilor.

Preţurile de consum şi puterea de cumpărare

Reforma economică, începută în republică, va contribui la creşterea producerii mărfurilor de larg consum într-un viitor mai apropiat sau mai îndepărtat, însă, în prezent, se văd doar efectele negative, asupra aprovizionării populaţiei cu bunuri şi servicii. Reformele adoptate au afectat atât preţurile cât şi consumul populaţiei. În principal, acestea s-au referit atât la restrângerea dotaţiilor alocate din bugetul de stat pentru susţinerea unor preţuri scăzute, prin liberalizarea treptată a majorităţii preţurilor şi tarifelor la mărfuri şi servicii, cât şi la stabilirea unor plafoane maxime de majorare a preţurilor la unele produse, paralel instituindu-se compensaţii şi înlesniri pentru protecţia socială a păturilor vulnerabile ale populaţiei.

Cu toate că liberalizarea preţurilor şi tarifelor a început în ianuarie 1992, majorarea exagerată a lor a continuat pe toi parcursul anului. În consecinţă, indicele general al preţurilor şi tarifelor de consum al populaţiei, în comerţul de stat, cooperatist şi de pe piaţa orăşenească, calculat conform structurii consumului populaţiei pe anul 1991, în ianuarie 1992, comparativ cu luna decembrie a anului precedent, a constituit 340.1%, din care; la produsele alimentare - 388,1%, la mărfurile nealimentare - 277,5% şi la prestările de servicii cu plată pentru populaţie - 292%.

În decembrie 1992, faţă de decembrie 1991, indicele general al preţurilor şi tarifelor de consum a constituit 1880,4%. Ca rezultat, în decembrie 1992, indicii preţurilor şi tarifelor de consum, care determină costul vieţii populaţiei (media pentru menţinerea nivelului de trai atins în anul 1991), s-au majorat de 27,8 ori, din care; pentru coşul de alimente - de 34,4 ori, mărfuri nealimentare - de 24,5 ori, prestările de servicii cu plată, către populaţie - de 24,8 ori.

În 1992, s-a micşorat cererea pentru prestările de servicii cu plată, deoarece, prin creşterea lor, tarifele au devenii inaccesibile majorităţii populaţiei. Astfel, tarifele au crescut în 1992, faţă de 1991, astfel: de 38 ori la serviciile pentru transportul de călători; de 30 ori plata de întreţinere a copiilor în instituţiile preşcolare permanente şi serviciile balneo-sanatoriale şi de

recuperare a sănătăţii; de 22 ori la serviciile de gospodărie comunală şi locativă; de 9 ori la serviciile sociale, de telecomunicaţii, de cultură.

În 1993 (ianuarie - septembrie), a continuat creşterea preţurilor şi tarifelor de consum al populaţiei, deci şi a proceselor inflaţioniste. Faţă de aceeaşi perioadă corespunzătoare din anul 1992, indicele general amintit a sporit de 10,2 ori, din care: la produsele alimentare - de 10,4 ori, la mărfurile nealimentare - de 8,8 ori şi la serviciile cu plată prestate populaţiei - de 15,1 ori.

În 1992, puterea de cumpărare a veniturilor băneşti ale populaţiei a scăzut, ca efect al inflaţiei. Deja, în ianuarie, indicele preţurilor de consum a depăşit ritmul de creştere a salariului mediu, în economia naţională, de 2,1 ori (faţă de decembrie 1991). Această tendinţă a continuat, în toate lunile anului 1992, ceea ce a dus la scăderea puterii de cumpărare a salariului mediu.

Piaţa de consum şi consumul populaţiei

În 1992, piaţa de consum s-a caracterizat prin micşorarea considerabilă a volumului de produse alimentare şi nealimentare şi sporirea cererii. Din cele 81 de tipuri de produse luate în evidenţă, la peste 70 s-a redus volumul. Creşterea cererii a avut loc atât datorită ofertei deficitare, cât şi a instabilităţii economiei naţionale. Creşterea nivelului de inflaţie (de cca. 22 ori), majorarea permanentă a preţurilor, zvonurile despre reforma bănească şi introducerea valutei naţionale, şomajul în masă etc. au condus la sporirea cererii, la procurarea şi stocarea mărfurilor de larg consum în cantităţi mari.

În sistemul de măsuri luate de către stat pentru stabilizarea şi îmbunătăţirea situaţiei de pe piaţa de consum, un rol important revine producerii mărfurilor de larg consum. în 1992. faţă de 1991, în republică, s-au produs mărfuri de larg consum în preţuri comparabile mai puţin cu 15,9%. Volumul fabricării produselor alimentare (Sără costul băuturilor alcoolice) s-a micşorat cu 18,1%, iar ponderea alimentelor s-a diminuat, ajungând la 43,5% din volumul total ai mărfurilor de larg consum. În 1993 (ianuarie-septembrie), a continuat scăderea producţiei mărfurilor de larg consum - cu 8% faţă. de perioada respectivă a anului precedent (în preţuri comparabile).

În 1992, la agenţii economici din ramura industriei de prelucrare, s-a redus considerabil volumul majorităţii bunurilor de consum in natură: ia carne şi produse din carne (excepţie conservele din carne) - cu 32-35%; la lapte şi produse din lapte - cu 35-54%; la ulei vegetal - cu 52%; la paste făinoase - cu 40%; la produse de cofetărie (fără producţia întreprinderilor alimentaţiei publice) - cu 44% etc. Deci, ca şi mai înainte, rămâne îa un nivel insuficient industria producătoare de bunuri alimentare; parţial, sunt îndestulate necesităţile populaţiei în preparate clin carne şi produse din lapte, în fructe şi legume proaspete ş.a.; calitatea şi, îndeosebi, sortimentul multor produse de primă necesitate nu satisfac pe deplin cerinţele crescânde ale populaţiei.

Producţia băuturilor alcoolice, în 1992, a fost cu 9,7% mai mică decât în anul precedent; cota lor parte în producţia totală a mărfurilor alcătuia 15%. Recalculate în alcool absolut, au fost produse cu 15,2% mai puţine băuturi alcoolice, decât în 1991. Scăderea aceasta se datorează reducerii producţiei de vinuri din struguri - cu 36,8%, de vinuri spumante - cu 4,2% şi de coniac - cu 32,2%. Producerea băuturilor alcoolice, pe locuitor, a fost de 4,7 mii ruble, comparativ cu 5,2 mii ruble în 1991. În comparaţie cu 1991, a scăzut şi producţia de ţigări.

În 1992, volumul mărfurilor nealimentare (inclusiv mărfuri ale industriei uşoare) a reprezentat 84,4%, faţă de anul precedent. Ponderea acestei grupe de mărfuri în volumul total aî producerii mărfurilor de larg consum a constituit 41,5%. Faţă de 1991, a avut ioc scăderea esenţială a volumului producţiei în natură, la majoritatea tipurilor de mărfuri. Astfel: la ţesături din bumbac şi mătase, scăderea este cu 9-51%; la articole tricotate şi de ciorăpărie, inclusiv ştrampi pentru copii - cu 22-32%; la încălţăminte - cu 29%; la covoare şi preşuri - cu 34% etc. A scăzut considerabil şi producerea mărfurilor de destinaţie social-culturală şi de menaj: fiare de călcat şi ceainice electrice - cu 17-38%, frigidere şi congelatoare - cu 53%, maşini electrice de spălat rufe - cu 47%, magnetofoane - cu 60% etc. Producerea mărfurilor nealimentare (inclusiv articole ale industriei uşoare) pe locuitor a constituit 84.8% faţă de 1991. S-au fabricat mărfuri ale industriei uşoare în valoare de 31,8 miliarde ruble (în preţuri curente), cu 11,5% sub nivelul anului 1991. Printre mărfurile industriei uşoare, cota articolelor noi şi la modă, realizate pe preţuri contractuale, depăşeşte 60%. S-a mărit considerabil şi producerea articolelor scumpe şi foarte scumpe.

Reducerea continuă a volumului de producţie şi scăderea capacităţii de cumpărare a populaţiei au influenţat negativ activitatea întreprinderilor şi organizaţiilor de comerţ cu amănuntul. În 1992, volumul desfacerilor de mărfuri cu amănuntul (inclusiv alimentaţia publică) a înregistrat o diminuare de 49,4%. În volumul total al vânzărilor de mărfuri cu amănuntul, cota parte a produselor alimentare era de 52,6% în 1992, iar în 1991 numai de 39,5%. Volumul operaţiilor comerciale cu amănuntul, prin comerţul de stat şi cooperatist (inclusiv alimentaţia publică), pe locuitor, coborâse la 49,9% faţă de nivelul anului 1991 (în preţuri comparabile). A scăzut brusc şi numărul vizitatorilor în unităţile de alimentaţie publică.

În 1992, prin unităţile comerciale cu amănuntul, populaţia republicii a procurat mai puţine bunuri, decât în anul precedent: cu 55-64% la băuturi nealcoolice, carne, caşcavaluri şi brânzeturi grase, vinuri din struguri şi vinuri spumante, peşte; cu 42-52% la scrumbii, produse de cofetărie, unt; cu 21-35% la sare, conserve din carne, ouă, ceai ş.a. Reducerea producerii mărfurilor şi organizarea nesatisfăcătoare a comerţului au determinat evoluţia negativă a vânzărilor de mărfuri cu amănuntul.

Creşterea impetuoasă a preţurilor şi lipsa de mărfuri în reţeaua comercială au condus la redistribuirea forţată a cheltuielilor băneşti ale populaţiei în favoarea alimentelor şi la diminuarea vânzărilor de mărfuri nealimentare. Astfel, în 1992, faţă de 1991, volumul vânzărilor cu amănuntul s-a redus cu 65-77% la televizoare, frigidere şi congelatoare; cu 20-23% la săpun de rufe şi de toaletă, detergenţi sintetici ş.a;

Conform datelor statistice, la 1 ianuarie 1993, stocurile de mărfuri cunoşteau un număr de rotaţii mai redus, şi anume: de la 8,1 ori în 1991, la 5,1 ori în 1992.

Conform bugetelor de familie, apare evidentă tendinţa de majorare a cheltuielilor pentru consumul alimentar şi băuturi, în defavoarea cheltuielilor pentru achiziţionarea de mărfuri nealimentare şi plata serviciilor, atât în familiile de muncitori şi funcţionari, cât si în cele de colhoznici. În 1993 (semestrul I), s-a păstrat aceeaşi tendinţă.

În republică, nivelul de satisfacere a necesităţilor individuale de consum manifestă o tendinţă de reducere continuă. între necesităţile respective şi posibilităţile de satisfacere a lor, se manifestă un evident dezacord, ale cărui proporţii continuă să crească. Dezacorduri mari se observă, practic, la toate produsele alimentare şi nealimentare. Este elocvent însuşi faptul că, în 1992, consumul mediu anual, pe locuitor, la o serie de produse alimentare (came, lapte, ulei vegetal, cartofi, legume, zahăr etc.) s-a situat sub nivelul anilor 1970-1975.

Comparând cantităţile medii anuale de alimente consumate de fiecare persoană, din tipurile de gospodării luate în studiu, se constată că familiile de colhoznici, faţă de familiile de muncitori şi funcţionari, au consumat, în 1992, cantităţi mai mari de pâine şi produse de panificaţie (cu 34,2%), carne şi preparate din carne (cu 20,8%), ouă (cu 20,5%), ulei vegetal (cu 11,1%), zahăr şi produse de cofetărie (cu 27,3%), cartofi (cu 25,4%), legume (cu 16,8%), fructe, pomuşoare şi struguri (cu 21,9%). În 1993 (semestrul I), nu se observă mari schimbări în consum.

În 1992, faţă de 1991, pentru fiecare dintre tipurile de familie studiată, din punct de vedere nutriţional, consumul de produse alimentare (exprimat în calorii şi factori nutritivi) a înregistrat o tendinţă de scădere nu numai cantitativă, ci şi calitativă. Atât în familiile de muncitori şi funcţionari, cât şi în familiile de colhoznici, a avut loc o diminuare a cantităţilor medii zilnice de calorii şi, respectiv, proteine, lipide şi glucide consumate (cu 7,9-10% şi, respectiv, cu 7,4-11,2%; cu 3,8-14,1%; cu 4,9-7,5%). Pentru ambele tipuri de familii, se observă o înrăutăţire a raţiilor alimentare, prin micşorarea numărului de calorii de origine animală consumate (de la 23,6-28,6% din consumul alimentar total de calorii în 1991, la 23,1-27% în 1992).

8. Direcţii de perfecţionare a metodologiei de determinare a unor indicatori ai calităţii vieţii în scopul asigurării comparabilităţii

Vlad AGAFIŢĂ,
INCEF, Chişinău
Anca POSTEA, Gabriel STICLARU, Ion VOINEA,
ICCV, INCE

Analiza comparativă a nivelului de trai presupune studierea costului calităţii vieţii, structurii veniturilor şi a consumului, diferenţierii sociale; pragurilor de sărăcie, nivelului de sărăcie, mecanismului de protecţie socială, percepţia calităţii vieţii şi a modificărilor sociale care au loc. În acest scop, se utilizează date statistice şi se efectuează sondaje sociologice.

Realitatea arată că efectuarea comparaţiilor nu este atât de simplă, deoarece, la determinarea unori indicatori, se utilizează diferite metodologii, lipsesc indicatorii necesari la una sau ambele părţi. Astfel, a apărut necesitatea elaborării unui instrument care să faciliteze procesul comparării, atât din punct de vedere metodologic, cât şi tehnic. După părerea noastră, pentru început, trebuie să fie concepute: o bază de date comună, cu indicatori ai nivelului de trai, o bază de date a populaţiei, pentru studiile socio-economice, un buget comun de consum, pentru determinarea puterii de cumpărare a salariului mediu net, chestionare comune pentru determinarea calităţii vieţii, percepţiei calităţii vieţii şi modificărilor sociale care au loc în continuare, ne vom opri asupra problematicii elaborării bugetului comun de consum şi posibilităţilor de utilizare, de către ambele părţi, a chestionarului "Calitatea vieţii şi nivelul de trai".

Bugetul de consum

Bugetul minimal de consum este o categorie socio-economică ce depinde de particularităţile istorice, etno-culturale, de dezvoltarea economică a teritoriului pentru care el se realizează. După componenţa sa materială, constă din produse alimentare, produse nealimentare şi servicii. Coşul de consum al unei persoane constă din grupe alimentare, grupe nealimentare şi grupe de servicii. În fiecare dintre aceste grupe sunt incluse un număr de produse care permit să se ţină cont, cât mai bine, de conţinutul şi structura consumului, în grupa de vârsta şi sex, pentru categoria socială şi/sau teritoriul studiat.

Estimarea valorică a coşului de consum permite determinarea veniturilor băneşti necesare unei familii pentru a putea procura acest coş.

În diferite regiuni, au loc unele particularităţi ale consumului; de exemplu, consumul, într-o oarecare măsură, diferă la ţărani şi orăşeni. De aceea, bugetele de consum trebuie elaborate diferenţiat, având în vedere grupurile sociale şi diviziunile administrativ-teritoriale. Consumul diferă în funcţie de vârstă, sex, tipul de activitate profesională. De aceea, prezintă interes coşul minimal de consum ai unei persoane, diferenţiat pe vârstă şi sex. Pe de altă parte, consumul real are ioc în familie. Putem avea diverse tipuri de familii, în funcţie de numărul membrilor unei familii, vârsta şi sexul acestora. Bugetele de consum trebuie studiate pe tipuri de familii.

Deoarece comportarea consumatorului depinde, într-o mare măsură, de veniturile sale, prezintă interes şi studierea consumului, diferenţiat, după veniturile populaţiei.

Analiza nivelului de trai cere studierea coşului de consum în timp (o comparaţie cu anii precedenţi) şi în comparaţie cu coşul raţional de consum, atât prin cantitatea consumului unui produs concret, cât şi prin numărul de produse şi servicii incluse. Pentru o analiză concretă, trebuie efectuată agregarea respectivă.

Pentru determinarea necesităţilor de mărfuri, se elaborează, suplimentar, şi bugetul mediu pe cap de locuitor.

Astfel, lucrând asupra bugetelor de consum, se determină:

1. normele minimale raţionale de consum ai produselor alimentare, nealimentare, pentru fiecare dintre grupurile studiate ale populaţiei;
2. preţurile medii (minimale) la produsele alimentare, mărfuri şi servicii;
3. agregarea şi determinarea costului grupelor de produse alimentare, nealimentare şi servicii;
4. determinarea castului coşului de consum pentru un reprezentant al fiecărei grupe de vârstă şi sex;
5. determinarea coşului de consum al unei persoane, în medie, pentru fiecare grup social al unui teritoriu studiat;
6. determinarea coşului minimal de consum, în medie, pentru fiecare teritoriu;
7. determinarea coşului minimal de consum, în medie, pentru un locuitor ai ţării;
8. determinarea cantităţilor de calorii, proteine, grăsimi, vitamine, substanţe minerale, conţinute de coşul alimentar de consum ai unui reprezentant, pentru fiecare dintre grupurile studiate;
9. determinarea coşului de consum pentru diferite tipuri de familii;
10. determinarea necesităţilor populaţiei, în produse, diferenţiat pe teritorii şi pe ţară;

11. determinarea indicatorilor necesari pentru analiza valorică a bugetelor de consum.

Deoarece intervin particularităţile teritoriale ale consumului, elaborarea unui coş comun, pentru Republica Moldova şi România, trebuie privită ca un proces iterativ, prin care se ajunge la o variantă de compromis. însă, un lucru este cert: pe parcursul elaborării, vor apărea multe informaţii care prezintă interes pentru analize comparative între teritoriile din componenţa fiecărei ţări şi între ele.

Produsele program, destinate calculului bugetului minimal de consum, trebuie să ţină cont de restricţiile care se impun din costul coşului, volumul producţiei existent, conţinutul chimico-biologic al coşului de produse alimentare. Pentru a putea rezolva multe dintre problemele enunţate mai sus, s-a luat decizia de a elabora un coş în care să fie incluse un număr maxim de produse, presupunând că, de fiecare dată, vor fi folosite numai cele care caracterizează coşul de consum studiat. Astfel, s-a făcut încercarea de a evita necesitatea elaborării produselor program pentru fiecare tip al coşului de consum.

În varianta experimentală, au fost introduse 73 de produse alimentare, 31 de produse nealimentare, 12 grupe de servicii. Bugetele se elaborează pentru grupele de vârstă şi sex: copii până ia 1 an, de la 1 până la 3 ani, de ia 3 ani până la 6 ani, de la 6 până la 13 ani, de la 13 până la 17, bărbaţi în vârstă de muncă, femei în vârstă de muncă, bărbaţi pensionari, femei pensionare, în medie, pe cap de locuitor, pentru orice tip de familii.' Chestionarul "Calitatea vieţii şi nivelul de trai al populaţiei"

În cadrul acestui chestionar, sunt incluse întrebări, pe bază cărora, prin eşantioane stratificate reprezentative, se studiază veniturile totale ale populaţiei, inclusiv venitul de la lotul individual, elemente de stratificare socială, înzestrarea locuinţei, temerile populaţiei, percepţia modificărilor care au loc în societate, alţi factori ai calităţii vieţii. Până în prezent, pe baza aceluiaşi chestionar, în România s-au efectuat 3 sondaje, în Republica Moldova - 2, în aceleaşi perioade ale anilor 1992-1993. Analiza comparativă a proceselor cuprinsă de acest sondaj va fi efectuată în primul trimestru al anului viitor.

Se lucrează la elaborarea unei baze a indicatorilor nivelului de trai, care să permită, pe baza unui set de date, determinarea modificărilor sociale care au loc, atât pentru fiecare ţară în parte, cât şi pentru analizele comparative.

Secţiunea a III-a - ALTERNATIVE ŞI OPŢIUNI ALE INTEGRĂRII ÎN DOMENIUL INDUSTRIEI ŞI ENERGETICII

1. Posibilităţi de asigurare a industriei cu energie şi materii prime, în condiţiile integrării economice a României cu Republica Moldova

Dr. Viorica RĂDUCANU,
IEN, INCE

În contextul general al integrării europene contemporane, se înscrie şi procesul de integrare economică a României cu Republica Moldova, două state româneşti independente, membre ale O.N.U. şi ale altor organisme internaţionale. În opinia noastră, acest proces vizează obiective pe termen scurt, care au ca scop modificări în gândirea economică şi în comportamentul agenţilor economici, şi pe termen lung, privind retehnologizarea şi modernizarea capacităţilor de producţie industrială, elaborarea legislaţiei economice sincrone cu cea a unor ţări din Comunitatea Europeană, accelerarea procesului privatizării, stabilizarea şi relansarea economiei etc. Conjugarea disponibilităţilor de integrare a celor două economii presupune, în primul rând, cunoaşterea patrimoniului de resurse naturale disponibile, a volumului şi calităţii acestora şi, în al doilea rând, schimbări ale infrastructurilor tehnico-economice existente în ambele ţări. În acest sens, un deosebit loc îl ocupă cunoaşterea posibilităţilor de asigurare a industriei cu resurse naturale necesare, ştiut fiind că ambele ţări sunt importatoare de resurse energetice şi de materii prime. Dacă Republica Moldova dispune de unele zăcăminte de resurse minerale (în principal, substanţe minerale nemetalifere) şi de resurse agro-zootehnice, apreciabile faţă de necesarul intern, România este înzestrată cu un potenţial natural diversificat, care poate asigura o parte din cererea de energie şi materii prime a ambelor ţări române. Problemele care se pun, însă, pentru utilizarea eficientă a acestor resurse şi acoperirea unei părţi cât mai mari din necesarul lor de energie şi materii prime, vizează următoarele aspecte mai importante:

a) Restructurarea şi modernizarea industriei, în sensul diminuării ramurilor energofage şi material-intensive până la limita acoperirii cererii interne a ambelor state şi a unei părţi din cererea externă, în condiţiile comercializării eficiente pe piaţa mondială a produselor respective. Ramurile

industriale vizate în acest sens sunt metalurgia (feroasă şi neferoasă), chimia, petrochimia şi industria cimentului. Împreună, ele deţin - de exemplu, în România - 61,6% din consumul energetic industrial. România dispune de capacităţi de producţie industriale suficiente, putând contribui la acoperirea, în condiţii economice avantajoase, a cererii interne a Republicii Moldova, la unele produse manufacturate, care, în prezent, se importă fie din ţările baltice, fie din alte ţări ale C.S.I. De remarcat este faptul că, deoarece principalii furnizori de resurse energetice şi materii prime, atât pentru România, cât şi pentru Republica Moldova, sunt Federaţia Rusă şi Ucraina, plata importurilor respective se poate face printr-un schimb echivalent de produse manufacturate pe piaţa internă a acestor ţări. Este vorba, în principal, de mobilă, ciment, produse agro-alimentare şi ale industriei uşoare, care pot fi oferite de industria României şi a Republicii Moldova;

b) Coordonarea retehnologizării şi modernizării producţiei industriale a ambelor state, în scopul creşterii competitivităţii produselor respective şi penetrării acestora atât pe piaţa vestică, cât şi pe cea estică, pentru obţinerea valutei necesare importului de materii prime şi resurse energetice. în acest sens, apreciem că România poate deveni poarta vestică pentru produsele industriale ale Republicii Moldova, cerute de piaţa occidentală (produse agro-alimentare ecologice, de exemplu), iar aceasta, la rândul ei, poarta estică a României pentru unele produse industriale care, înainte de desfiinţarea CAER-ului, erau solicitate de piaţa actualelor ţări membre ale C.S.I. (produse ale industriei construcţiilor de maşini, prelucrării lemnului, cimentului, tricotajelor, încălţămintei etc.);

c) Crearea, în Republica Moldova, cu ajutorul de specialitate al României, a unor capacităţi de producţie, pentru care există baza de materii prime necesară. Totodată, România, prin transfer de tehnologie, specializare de personal tehnico-economic, poate contribui la modernizarea şi eficientizarea unor unităţi economice industriale sau complexe agro-industriale existente în Republica Moldova, astfel încât produsele respective să poată fi comercializate avantajos pe pieţele externe. În principal, este cazul industriei cimentului şi celei a sticlei, pentru care, deşi Republica Moldova are create suficiente capacităţi de producţie, produsele respective nu sunt competitive, în special pe piaţa occidentală;

d) Retehnologizarea şi modernizarea capacităţilor energetice existente în Republica Moldova, ca şi construirea a noi centrale termo-energetice, cu ajutorul României, astfel încât să se poată realiza integrarea infrastructurii energetice a ambelor ţări Dispunând de mari capacităţi de producţie, ca şi de experienţa tehnologică necesară, industria românească poate oferi gratuit, prin comandă guvernamentală şi în condiţiile fondului de ajutor pentru Republica Moldova, centrale termo-electrice la cheie, contribuind, astfel, la realizarea independenţei energetice a acestei ţări faţă de C.S.I. De asemenea, Republica

Moldova poate participa la construirea şi intrarea în funcţiune, până la finele secolului al XX-lea, al celui de-al doilea grup, de 750 MW, de la Centrala Atomoelectrică de la Cernavodă, compensarea eforturilor de investiţii făcându-se prin energie electrică livrată direct.

În concluzie, apreciem că, în condiţiile integrării şi creării spaţiului economic unic românesc, problematica procurării energiei şi materiilor prime cu care se confruntă ambele ţări, prin adoptarea unei strategii adecvate, pe termen scurt, mediu şi lung, poate fi rezolvată avantajos prin schimb echivalent de produse, transfer de tehnologie, cooperare pentru comercializarea pe piaţa externă a produselor etc.

2. Potenţialul actual de resurse minerale al României şi cel al Republicii Moldova

Drd. Marius BULEARCĂ,
IEN, INCE

Metode şi tehnici de evaluare a potenţialului mineral al subsolului

Evaluarea patrimoniului mineral ai subsolului a constituit obiectul multor dispute teoretice, referitoare la extinderea sau restrângerea sferei de cuprindere a resurselor minerale în cadrul avuţiei naţionale. Ţinând seama de faptul că disponibilul de resurse minerale este dinamic (pe de o parte, ca urmare a extinderii activităţilor de cercetare geologică şi a influenţei progresului tehnic asupra nivelului cererii de materii prime şi energie, iar pe de altă parte, datorită dimensiunii rezervelor exploatabile pe seama consumului), problema rezolvării modului şi ariei de cuprindere a acestora în cadrul avuţiei naţionale s-a complicat.

Includerea patrimoniului mineral al subsolului printre elementele avuţiei naţionale a impus gruparea resurselor minerale, în funcţie de posibilităţile de atragere a acestora în circuitul economic, în trei etape:

a) substanţe mineral utile, existente în zăcăminte;

b) substanţe minerale utile, recuperabile din zăcăminte;

c) substanţe minerale valorificabile ca materii prime brute.

Această clasificare este deosebit de necesară, deoarece poate evidenţia ponderea potenţialului naţional exploatabil în totalul patrimoniului mineral al subsolului. De fapt, cunoaşterea şi evaluarea potenţialului mineral oferă posibilitatea cuantificării aportului producţiei interne la acoperirea necesarului de resurse energetice şi de minereuri.

În ceea ce priveşte încadrarea rezervelor geologice, în literatura de specialitate se apreciază că este necesară luarea în considerare a unor criterii de clasificare, dintre care cele mai importante se referă la:

- gradul de cunoaştere a rezervelor, din punctul de vedere cantitativ, calitativ şi al condiţiilor de zăcământ;
- posibilităţile tehnice şi economice de exploatare la scară industrială a zăcămintelor respective;
- conţinutul mediu sau minim de substanţe utile în masa minieră brută, extractibilă;

- existenţa energiei naturale în cazul zăcămintelor de hidrocarburi etc.

Adoptarea acestor principii a condus la elaborarea, de către diferite ţări, printre care şi România, a unor clasificări similare, ceea ce a facilitat comparabilitatea datelor.

În prezent, în România, se utilizează o metodologie unitară de evaluare cantitativă a potenţialului naţional de resurse minerale, care constă, în esenţă, în însumarea volumului rezervelor de perspectivă în raport cu gradul de cunoaştere, exprimat prin coeficientul de încredere, fie de posibilităţile de exploatare, din punct de vedere tehnico-economic (rezerve de bilanţ, rezerve în afară de bilanţ şi rezerve potenţiale de prognoză).

Rezervele şi producţia de resurse minerale

A. România dispune de rezerve geologice de resurse minerale$_f$ care conferă condiţii favorabile pentru producerea unei părţi apreciabile din necesarul de materii prime, ca şi a unei părţi din necesarul energetic. Exploatarea acestor resurse prezintă, lotuşi, dificultăţi tehnice, ecologice şi economice deosebite, datorate condiţiilor geominiere ale zăcămintelor existente, ceea ce impune ca, în politica de restructurare a industriei să se ia ca alternativă posibilitatea subvenţionării industriei extractive, în special a celei miniere. Aflată sub influenţa puternică a doi factori (factorul geologic şi factorul tehnico-economic), activitatea economică din industria extractivă, din România, prezintă particularităţi în funcţie de tipul resurselor exploatate, astfel:

- producţia de resurse energetice, în România, în perioada 1989-1992, a avut o evoluţie descrescătoare, cele mai mari reduceri înregistrându-se la producţia de cărbuni în anul 1991 (cu 49% faţă de nivelul înregistrat în anul 1989);
- începând cu anul 1992, ca urmare a realizării ritmice a volumului de lucrări de descindere şi pregătiri miniere, în subteran, a unei mai bune discipline tehnologice şi a înlocuirii unor utilaje învechite, producţia de cărbune a început să înregistreze evoluţii pozitive (sporind cu 16% faţă de producţia din anul 1991);
- producţia industriei extractive a substanţelor minerale metalifere a avut, de asemenea, o evoluţie descrescătoare, astfel că, în anul 1992, aceasta reprezintă 60% faţă de cea realizată în 1989 la zinc în concentrate, 54% la cupru în concentrate, 42% la plumb în concentrate etc.;
- evoluţia producţiei de substanţe minerale nemetalifere şi de roci utile este crescătoare, în condiţiile în care, în prezent, se valorifică peste 30 de substanţe. Ca atare, această subramură este singura din cadrul industriei extractive româneşti care oferă produse pentru export (sare, cretă, ipsos, betonită etc.).

B. Potenţialul natural de resurse minerale al Republicii Moldova este mult mai redus, atât ca volum, cât şi ca diversitate. Lucrările de exploatare geologică, însumând un volum apreciabil de resurse financiare şi umane (în anul 1991, 6,4 milioane ruble, preţuri comparabile 1985), au pus în evidenţă existenţa unor zăcăminte de minerale nemetalifere, petrol, gaze, cărbune brun, semne de grafit, fluorit, minereu de fier.

Volumul cel mai important de rezerve îl reprezintă substanţele minerale nemetalifere şi rocile utile, prin a căror exploatare se asigură materiile prime de bază pentru industria materialelor de construcţii, una din ramurile de bază ale industriei moldoveneşti.

Potenţialul total de substanţe minerale nemetalifere şi roci utile al Republicii Moldova este format din 80,79% rezerve de bilanţ exploatabile industrial, restul de 19,21% fiind constituit din rezerve în pregătire.

Trebuie remarcat faptul că, din totalul rezervelor de bilanţ, numai 53,11% îl reprezintă zăcămintele în exploatare, restul fiind în afară de bilanţ. De asemenea, la nivelul producţiilor realizate în anul 1990, zăcămintele existente în subsolul Republicii Moldova pot asigura producţia cu rezerve interne pentru perioade mari, între 100 şi 200 de ani.

Acest potenţial productiv, după opinia noastră, ar trebui să fie pus în valoare într-un grad cât mai mare, pentru a asigura, necesarul de materie primă pentru unele ramuri industriale, cum ar fi: industria materialelor de construcţii (cca. 4,5% din totalul industriei), industria sticlei (cca. *1%* din totalul industriei), metalurgia feroasă (cca. 1% din totalul industriei) etc.

Evoluţia volumului rezervelor de apă a fost aleatorie, în ultimii zece ani, în special în consumul de apă din sistemele cu circuit închis, care au înregistrat o dinamică permanent ascendentă (o creştere de 82%, în ultimii zece ani).

***

Existenţa potenţialului de resurse naturale al României, ca şi cel al Republicii Moldova oferă posibilitatea desfăşurării de acţiuni comune, în concordanţă cu transformările structurale din economia ambelor ţări. Eforturile comune vor minimaliza pierderile legate de acest proces, prin investiţii comune în toate ramurile, în special în cele industriale, greu accesibile pentru fiecare ţară, în parte. Argumentăm cele spuse mai sus, prin enumerarea domeniilor de activitate cu interes comun: producerea energiei electrice, prelucrarea ţiţeiului, valorificarea rezervelor de gaze naturale, procurarea de materii prime pentru industria metalurgică şi de materiale de construcţii ş.a.

Trebuie remarcat faptul că necesarul Republicii Moldova de anumite produse industriale poate fi asigurat ritmic, prin integrarea economică a celor două ţări. De asemenea, se pot dezvolta şi unele ramuri industriale, care sunt prezente în ambele ţări (porţelan şi faianţă, sticlă, materiale de construcţii, metalurgie feroasă etc.).

3. Formarea sistemului energetic unic ca temelie a integrării economice

Ilie TIMOFTE,
ICE, Chişinău

În etapa actuală, economia Moldovei se află m stare de criză acută. Analiza dezvoltării economice a arătat că situaţia actuală este rezultatul şi a insuficienţei resurselor energetice în republică. Dezvoltarea sistemului energetic, în Republica Moldova, aproape că a stopat Situaţia creată reflectă neajunsurile şi dezordinea legislativă, economică, organizatorică şi politică. În discuţie, se află programul de dezvoltare a sistemului energetic al Moldovei, până în anul 2010. În temei, programul conţine măsurile şi căile dezvoltării cantitative a energeticii Moldovei. Se prevede, astfel, creşterea consumului energiei electrice, de la 12,6 miliarde kWh în anul 1990, la 21 miliarde kWh în anul 2010; a energiei termice de la 22,2 milioane Gcal, până la 42,2 milioane Gcal; a combustibilului şi energiei în ansamblu, de la 16,7 milioane tone combustibil convenţional (tcc) în anul 1990, până la 24,3 milioane în anul 2010.

Programul energetic propus a fost elaborat, pornind de la necesitatea creşterii consumului de combustibil şi de energie electrică şi termică cerută de sporirea venitului naţional în Moldova de 2,8 ori, adică de la 8,3 miliarde ruble în anul 1990, până la 23,2 miliarde ruble în anul 2010 (în mărimi comparative). Ţinând cont de dezastrul economic în care se află economia Moldovei, socot că această premisă este neîntemeiată şi, ca urmare, este neîntemeiat şi programul energetic elaborat

Consider că programul energetic al Moldovei trebuie să fie un program care să prevadă scopurile strategice de dezvoltare a energeticii şi sarcinile principale pe o perspectivă de lungă durată, în dependenţă de dezvoltarea economiei naţionale pe perioada corespunzătoare.

Deci, cum trebuie dezvoltat sistemul energetic, în noile condiţii, pentru a asigura economia naţională cu combustibil şi energie?

Consider că este necesară formarea sistemului energetic unic al ţărilor româneşti. Pentru aceasta, ar trebui iniţiat un program energetic corespunzător care să prevadă: - lărgirea bazei energetice, pe contul resurselor energetice locale; - dezvoltarea energeticii atomice; - integrarea în sistemul energetic U.C.P.T.E.; - încadrarea în spaţiul energetic european; - elaborarea unei noi structuri de dirijare a energeticii

Elaborarea şi transpunerea în viaţă a acestui program energetic va contribui la evitarea crizei energetice de mari proporţii în ţările româneşti şi va permite economiilor naţionale să treacă cu succes la economia de piaţă.

4. Posibilităţi de integrare a sistemului energetic naţional al României cu cel al Republicii Moldova.

Marina BĂDILEANU,
IEI, INCE

Identificarea şi evaluarea, din punct de vedere tehnico-economic, social şi, nu în ultimul rând, politic, a posibilităţilor de integrare a sistemelor energetice ale României şi Republicii Moldova presupun cunoaşterea aprofundată atât a condiţiei actuale, dar, mai ales, a evoluţiei în perspectivă a celor două sisteme energetice. În acest sens, este necesară efectuarea unor prognoze realiste, privind consumul de energie (funcţie de structura previzibilă a PIB, creşterea populaţiei şi modificările în stilul de viaţă etc.) şi dezvoltarea capacităţilor de producţie, destinate să acopere acest consum, resursele energetice şi financiare disponibile etc.

Analiza comparativă a celor două sisteme, în noul cadru geopolitic şi economic poate conduce la conturarea unor programe concrete de acţiuni, menite a asigura un avantaj economic reciproc, pentru România şi Republica Moldova.

În ceea ce priveşte evoluţia consumului de electricitate, se poate constata o sporire a acesteia, ca urmare a creşterii producţiei industriale la crearea venitului naţional, a modificărilor intervenite în stilul de viaţă al populaţiei şi, nu în ultimul rând, a substituţiei utilizării resurselor energetice primare cu electricitatea.

Potrivit opiniei specialiştilor moldoveni, decalajul cel mai pronunţat dintre nivelul consumului şi cel al producţiei de electricitate se va înregistra la sfârşitul perioadei 1995-2000. În aceste condiţii - ale creşterii accentuate a necesarului de energie electrică - problema principală este lipsa capacităţilor de producţie care să poată asigura noile cereri de energie. Având în vedere faptul că, la începutul anului 1992, puterea instalată a sistemului energetic al Republicii Moldova era de 2298 MW, nu este greu de constatat că, încă din anul 1996, capacităţile de producţie existente nu vor mai putea face faţă cererii de energie, deficitul de putere ajungând la aproximativ 1153 MW.

Se impune, deci, luarea unor decizii de alegere, în cel mai scurt interval de timp, pe baza unor calcule tehnico-economice şi a unor studii conjuncturale riguroase, a modalităţilor optime de acoperire a necesarului de energie electrică din Republica Moldova. Una dintre variantele care vor putea fi adoptate este, pe lângă efectuarea lucrărilor de întreţinere şi reparaţii la grupurile energetice existente, retehnologizarea centralelor electrice, care

funcţionează în prezent. O altă variantă de sporire a capacităţilor de producţie este trecerea la construcţia unor noi centrale electrice, punându-se, deja, problema construirii unei a doua CTE, cu puterea instalată de 1740 MW, care să fie amplasată în nordul republicii.

Aceste două variante, pe lângă avantajul asigurării unei mai mari autonomii energetice pentru Republica Moldova, prezintă şi câteva dezavantaje majore:

a) alegerea combustibilului pentru noile centrale şî asigurarea acestuia pentru cele aflate în funcţiune vor rămâne probleme acute, a căror rezolvare, în condiţiile lipsei de resurse interne, va conduce, în final, la dependenţa de import;

b) construcţia unor termocentrale necesită investiţii de capital, enorme, cu durate de amortizare îndelungate, investiţii care pot fi suportate cu greu de economiile în tranziţie;

c) activităţile de retehnologizare, de întreţinere şi reparaţii la centralele existente, deşi absolut necesare, pot fi îngreunate de lipsa pieselor de schimb, a agregatelor care, după cum am mai menţionat, provin, în marea lor majoritate, din fosta URSS, regiune în care situaţia economică instabilă determină lipsa de siguranţă în afaceri.

În aceste condiţii, după părerea noastră, soluţia cea mai viabilă rămâne intensificarea cooperării internaţionale în domeniul schimburilor de energie electrică dintre România şi Republica Moldova, al integrării treptate, reciproc avantajoasă a sistemelor energetice.

Având în vedere surplusul de putere din sistemul energetic românesc, putem considera că baza tehnică a cooperării şi, implicit, a integrării cu Republica Moldova este, parţial, constituită. Mai sunt, desigur, probleme de rezolvat, în privinţa reţelelor de transport şi distribuţie. Deşi, în prezent, nu există linii electrice aeriene de 750 KV care să facă legătura dintre sistemul energetic din România şi cel al Republicii Moldova, aceasta poate să primească energie din România pe următoarea cale: pe linia de 750 kV din ţara noastră se transmite putere către Bulgaria; astfel, pe acest nivel de tensiune se diminuează cantitatea de energie livrată din Ucraina către Bulgaria, diferenţa transmiţându-se pe liniile de 330 kV din Ucraina către Republica Moldova.

Această variantă de asigurare a necesarului de energie pentru Republica Moldova nu necesită investiţii de capital suplimentar, ci doar urmărirea regimurilor de funcţionare ale sistemelor energetice interconectate şi evaluarea riguroasă a pierderilor din reţele. De aceea, una dintre direcţiile strategice ale dezvoltării, în perspectiva anului 2010, a sistemului energetic din Republica Moldova este intensificarea acţiunilor de realizare a liniilor electrice de 400 kV, care să facă legătura cu sistemul energetic din România.

Prioritară, în acest domeniu, este executarea lucrărilor de conectare a liniei electrice de 400 kV (deja existentă) CTE Cuciurgan-Vulcăneşti-Bulgaria, la postul de transformare de 400 kV de la Isaccea. Se prevăd, de asemenea, echiparea liniei electrice de 400 kV Iaşi-Bălţi-Chişmău-Vulcăneşti-Isaccea cu staţii electrice şi posturi de transformare de 400 kV, situate în oraşele Bălţi, Chişinău şi Comrat, şi construcţia unor linii electrice suplimentare de 110 kV, menite să întărească reţeaua de transport şi distribuţie a electricităţii între România şi Republica Moldova. în perspectiva dezvoltării legăturilor, în domeniul energiei electrice dintre cele două ţări, prin intermediul liniilor de 400 kV, va fi necesară revizuirea reţelei de 220 kV, care este conectată la nodul de alimentare din oraşul Iaşi, şi permutarea acesteia la tensiunea de 400 kV sau construirea unei noi reţele de 400 kV în această zonă a României.

O altă variantă de interconectare a sistemelor energetice ale Republicii Moldova şi României este realizarea legăturii directe cu reţeaua electrică de 220 kV existentă în oraşul Iaşi. În acest scop, este suficientă construirea a cel mult două linii de 220 kV, care să facă legătura dintre staţia electrică de 220 kV din Iaşi cu nodul de alimentare din oraşul Bălţi, şi realizarea conectării (prin autotransformatoarele de 220/330 kV) la staţia electrică de 330 kV din acest oraş.

Asigurarea energiei electrice pentru cele două ţări este un dintre problemele economice prioritare, fără de care nu se poate concepe modernizarea şi retehnologizarea economiilor naţionale. Concentrarea eforturilor, în acest domeniu, a celor două ţări este o cerinţă atât de stringentă, încât orice argumente suplimentare ar fi de prisos. Atenţia trebuie îndreptată în direcţia găsirii căilor şi formelor celor mai adecvate de cooperare şi integrare a celor două sisteme energetice. Este adevărat că "integrarea", aşa cum a fost ea înţeleasă multă vreme, are conotaţii puţin stimulative. Dar, privind experienţa pozitivă a ţărilor dezvoltate cu economie de piaţă, promovarea integrării, mai ales pentru ţările noastre, nu poate avea decât efecte benefice. Iar sistemul energetic oferă posibilităţi deosebite în această direcţie.

5. Probleme ale sectorului de comunicaţii în contextul apropierii economice dintre România şi Republica Moldova

Drd. Radu ŞERBULESCU,
IEI, INCE

La o examinare sumară, sectorul comunicaţiilor nu reprezintă, nici în cele mai dezvoltate ţări, decât o parte aproape nesemnificativă din totalul PIB; în cele mai multe statistici, de altfel, este cumulat cu sectorul transporturilor şi, în orice caz, nu pare să aibă importanţa care i se acordă în literatura din ultimii ani.

Totodată, mai poate fi făcută o observaţie, relativ la un aspect calitativ al sectorului: comunicaţiile sunt printre puţinele ramuri care au legătură cu absolut toate celelalte ramuri economice, putând chiar fi pusă în evidenţă *o* corelaţie între nivelul de dezvoltare al ramurii şi consumul de servicii de comunicaţii. În plus, serviciile de comunicaţii de natura consumului final nu se deosebesc cu absolut nimic de cele regăsite în consumul intermediar.

Considerând, sub acest din urmă aspect, faptul că serviciile de comunicaţii nu reprezintă o entitate ruptă de contextul economic, ci chiar conectează ramurile economice între ele, am putea reprezenta sectorul comunicaţiilor ca fiind o infrastructură a traficului de mesaje: în nodurile reţelei, se află ramurile economice (ca emiţători şi receptori de mesaje), iar arcele sunt fluxurile de mesaje transportate de sistemul de comunicaţii. Dificultatea majoră a acestei reprezentări o constituie, desigur, măsurarea intensităţii fluxurilor: suma fluxurilor de mesaje dintre ramuri este egală cu valoarea consumului intermediar în sectorul comunicaţiilor, dar nu avem nici o informaţie despre distribuţia acestei valori pe ramuri furnizoare şi receptoare de informaţii.

Există, prin urmare, două posibilităţi de examinare a comunicaţiilor: prima, care le consideră ca ramură economică; cea de-a doua, care' priveşte acest sector ca reţea (suport) a fluxurilor de mesaje dintre celelalte ramuri economice. Corespunzător acestei abordări, tratarea problemei integrării economice dintre România şi Republica Moldova trebuie să se refere la comunicaţii atât ca sectoare economice distincte - deci, relativ la perspectiva unităţii funcţionale a două entităţi, actualmente, separate -, cât şi ca reţele de transport mesaje - adică relativ la rolul de factor catalizator sau, dimpotrivă, inhibitor al procesului integrării economice.

Comunicaţiile ca ramură economică

O caracterizare succintă a sistemelor de comunicaţii din ţările dezvoltate cuprinde două aspecte importante:

- primul, acela că evoluţiile din ultimul deceniu au validat, ca organizare eficientă a sectorului, regimul pieţei concurenţiale, monopolul tradiţional fiind restrâns la un număr limitat de funcţiuni de bază;
- cel de-al doilea, acela că asigurarea unor fluxuri de mesaje între ţări, la un nivel calitativ acceptabil, face necesară o riguroasă şi continuă activitate de standardizare a echipamentelor, reţelelor şi semnalelor.

Modificărilor de concepţie, privind structura, organizarea şi funcţionarea unui sistem de comunicaţii în rigorile enunţate, le corespunde, în planul activităţilor reale, o ofertă dezvoltată, practic, exploziv; unica problemă a expansiunii acesteia o constituie capacitatea de transport a reţelei, ca limită fizică, şi creşterea costului chiriei pe unitatea de trafic, ca limită economică.

Fostele ţări comuniste nu se confruntă cu probleme asemănătoare, datorită atât a insuficientei dezvoltări a infrastructurii reţelei, cât şi a decalajului dintre nevoile şi posibilităţile de tratare a informaţiei. Sensul evoluţiei este cel de realizare a compatibilităţii cu sistemele evoluate, ceea ce îndeplineşte obiectivul comunicării, în cel mai larg înţeles. Prima schimbare importantă, de conţinut, la care sunt supuse sistemele acestor ţări, este aceea de tranziţie de la sisteme bazate funcţional pe prioritatea controlului conţinutului mesajelor, la cele bazate pe asigurarea confidenţialităţii comunicării

În ceea ce priveşte România şi Moldova, apropierea economică între sectoarele de comunicaţii trebuie pusă în contextul general al tranziţiei la economia de piaţă, care implică, în afara sensului general, deja menţionat, strategii şi priorităţi specifice fiecărei ţări. Sistematizând, natura problematicii acestui proces este, în anumite măsuri, tehnică, politică şi economică.

a) Componenta tehnică este dată de necesitatea de a asigura compatibilitatea fizică a sistemelor. în esenţă, este vorba de un proces de standardizare, normalizare şi tipizare, asemănător până la identitate cu cel care se desfăşoară în ţările dezvoltate. Rigorile compatibilizării exced competenţele administraţiilor naţionale ale comunicaţiilor, fiind desfăşurat într-un cadru mai larg şi reglementat de "Cartea Verde" a Comisiei Comunităţilor Europene şi de recomandările UIT.

b) Integrarea economică a sectoarelor de comunicaţii implică, într-o măsură mai mare decât aspectele tehnice, o decizie politică. Trebuie ţinut cont, aici, de faptul că ţările noastre sunt entităţi naţionale distincte, din punct de vedere al dreptului internaţional, ceea ce face ca procesul să fie desfăşurat pe baza şi limitele unor convenţii.

c) În fine, integrarea sectoarelor este o problemă economică; în mod particular, apare ca importantă concentrarea politicii macroeconomice, în domeniul monopolului comunicaţiilor şi în domeniul tarificării.

Monopolul în comunicaţii este considerat ca fiind unul tradiţional, un exemplu de "monopol natural"; punerea în discuţie a acestui statut este legată de definirea conceptului de "serviciu universal" şi de acela de criteriu de performanţă al serviciului de comunicaţii. Universalitatea pune problema eliminării discriminărilor de acces la reţeaua de comunicaţii, concomitent cu furnizarea unor servicii standardizate calitativ. Dar, în timp ce universalitatea accesului necesită, fie din considerente economice (menţinerea unor subvenţii încrucişate pentru uniformizarea tarifului), fie geografice, administrarea în regim de monopol, compararea performanţei implică funcţionarea mecanismelor pieţei.

În relaţia dintre sistemele celor două ţări, trebuie ţinut cont de faptul că operatorii publici sunt administraţii naţionale independente, care au definiţii proprii pentru conceptele cu care operează, monopolurile fiind diferite ca arie de cuprindere şi mod de funcţionare. Integrarea sectoarelor are, în acest caz, semnificaţia substituirii autorităţii unei administraţii de către cealaltă, în anumite convenţii bilaterale. La limită, "integrarea" ar avea ca obiect uniformizarea tratării monopolului, conceptual şi efectiv.

Restrângerea numărului şi conţinutului activităţilor desfăşurate în regim de monopol presupune ca implicită extinderea exploatărilor, desfăşurate după regulile pieţei. în această materie, nu este necesar ca reglementările să fie uniforme: operatorii nu sunt supuşi autorităţii unei administraţii naţionale şi, prin urmare, unei legislaţii anume, ci autorităţii forţelor pieţei. Este, însă, necesar ca ei să fie supuşi unui regim unic de tarifare.

Politica de tarifare se referă la sistemul de taxe percepute pentru serviciile efectuate, ţinând, bineînţeles, cont de caracterul de export (import) de servicii.

Conform principiilor tarificării, posibilităţile de formulare a unei politici de taxe se rezumă la două: una, bazată pe teoria alocării optimale a resurselor, care trebuie să apară într-o economie competitivă (cost-of-service), cealaltă, bazată pe teoria valorii la consumator a serviciului oferit (value-of-service). În ultima vreme, practica se îndreaptă către aplicarea primei teorii, atât datorită progresului tehnic (care face ca serviciile de comunicaţii să fie, în bună măsură, substituibile şi, prin urmare, tarifele să ţină cont de costurile implicate, mai degrabă, decât de valoarea la consumator), cât şi datorită reglementărilor care au ca scop eliminarea subvenţiilor încrucişate.

Totuşi, pentru cazul integrării sistemelor de comunicaţii ale României şi Moldovei, nu este, peste tot, aplicabil principiul cost-of-service: cel mai important argument este acela că diferenţele dintre mediile economice naţionale, reflectate în nivelul costurilor - diferite pentru servicii identice - vor

crea fluxuri unidirecţionale, anume cu destinaţia ţara cu tarife superioare (cum se întâmplă, în prezent, cu apelurile telefonice internaţionale, cu plecare preferenţial din România). în schimb, este aplicabil principiul value-of-service, dacă tarifele aplicate sunt privilegiate (aplicabile numai la relaţia România - Moldova).

Comunicaţiile ca suport al fluxului de mesaje interramuri

Pentru a putea formula această problemă, va trebui să acceptăm următoarele:

a) vom extinde noţiunea de "comunicaţie" la orice transfer de mesaje, pe de o parte, iar pe de alta, la gestiunea tuturor acestor transferuri. Nu are importanţă conţinutul mesajului, nici forma în care acesta este codificat şi nici suportul fizic al transmisiei; prin "gestiunea transferurilor" se înţelege ansamblul măsurilor de comandă asupra traficului mesajelor (ordonarea priorităţilor, controlul comutării, dirijarea fluxurilor în reţea şi distribuirea la destinatar);

b) vom restrânge înţelesul noţiunii de "informaţie" la acela de "schimbare de stare". Din punct de vedere economic, dificultatea majoră constă în aceea că, cel puţin pentru moment, nu avem o definiţie a "stării", nici micro, nici macroeconomice. De aceea, vom folosi acest termen ca fiind echivalent cu status quo-ul unei variabile convenabil aleasă.

Cea mai importantă caracteristică a informaţiei, astfel definită, este "valoarea de semnificaţie"; vom înţelege prin aceasta calitatea informaţiei de a produce o singură modificare şi numai una singură pentru o altă microstare. Această caracteristică este aceea care asigură identitatea informaţiei cu ea însăşi;

c) mesajul va fi considerat ca ansamblul de simboluri care conţine, codificat, valoarea de semnificaţie a informaţiei. Atunci când codul ordonează valorile de semnificaţie după un anumit criteriu, mesajul va fi numit "dată". Un mesaj este adecvat, prin codul său, unui anumit mediu de transmitere.

În contextul acestor consideraţii, devine clar că ceea ce numim, în general, "sistem de comunicaţii", în sensul de sector economic, nu acoperă decât parţial infrastructura comunicaţiilor interramuri. Fluxurile de mesaje pot fi şi de altă natură decât cele codificate pentru transport în reţeaua telefoniei vocale, undelor hertziene etc., cel mai la îndemână exemplu fiind percepţia senzorială directă de către subiectul-destinatar al fluxului de mesaje. în materie economică, percepţia directă poate fi modelată ca schimb neinteractiv de mesaje între un agent economic şi mediul înconjurător, în cea mai largă accepţiune.

Relativ la impactul informaţiei asupra sistemului economic se pot face câteva aprecieri:

- după cum este cunoscut, creşterea volumului informaţiilor, într-un sistem, are ca rezultat scăderea entropiei acestuia. În fapt, asigurarea comunicării este procesul care realizează diminuarea incertitudinii. Accesul la informaţie, organizarea fluxurilor şi distribuţiei sunt, însă, şi procese specifice reţelei de comunicaţii, în sens de ramură economică. Rezultă o dependenţă pozitivă între calitatea organizării acestor procese în reţea şi organizarea ansamblului economiei naţionale;
- deşi cele mai pertinente informaţii sunt cele culese direct, acest mod de comunicare suferă din cauza aplicabilităţii foarte reduse, limitată la prezenţa - în timp şi spaţiu - a emitentului şi receptorului. Sistemele de comunicare fac posibilă receptarea unei informaţii la distanţă mare, cu alte cuvinte reduc perisabilitatea informaţiei la o mărime acceptabilă. Condiţia eficienţei acestui proces este extensia ariei de cuprindere a informaţiilor codificate, după necesităţile mediului de transmitere a mesajelor, prin mărirea capacităţii reţelei (din punct de vedere fizic şi al naturii suportului transmisiei);
- nu oricare dintre informaţii produce efectele de adaptare adecvate sau aşteptate. Există o dependenţă directă între valoarea de semnificaţie receptată şi reacţia receptorului, ceea ce face ca valoarea unui sistem de comunicaţii să fie dată şi de acurateţea transportării mesajelor. În termenii teoriei informaţiei, acest lucru se defineşte ca nivel de zgomot în mediul de transport al informaţiei şi distorsiuni în emisie şi recepţie. Pentru reţeaua de comunicaţii, devine, astfel, important controlul conţinutului mesajelor; nu poate fi, însă, conceput acest control în termenii cenzurării mesajului, ci relativ numai la starea tehnică a canalului de transmisie, pe de o parte, iar pe de alta, la calitatea culegerii şi prelucrării (codificării şi decodificării) informaţiei.

Fără îndoială, calităţile intrinseci ale unui sistem de comunicaţii îşi pun amprenta asupra ansamblului economic naţional, mai adânc decât accesul la surse de materii prime, de pildă; argumentul principal îl constituie faptul că resursele materiale pot penetra economii de scară numai la nivelul ramurii legate de utilizarea efectivă a acestor resurse, în timp ce sistemul de comunicaţii nu consacră asemenea privilegii. Capacitatea de antrenare a unor efecte economice în celelalte ramuri se bazează pe reducerea timpilor de operare a documentelor (contracte, transferuri bancare etc.) şi, implicit, creşterea productivităţii muncii şi a eficienţei economice a serviciilor de această natură, pe de o parte, iar pe de alta, pe asigurarea unei confidenţialităţi în operaţiile concrete de piaţă - caracteristică aflată la originea competiţiei între actorii economici.

Efectele creşterii capacităţii de trafic şi a calităţii transmisiilor asupra ramurilor economice sunt diferenţiate: ramurile economice cu piaţă asigurată (internă şi/sau externă) vor fi favorizate, faţă de cele la care piaţa corespunzătoare se află aproape de saturaţie; şi, tot în această ordine, vor fi dirijate şi eforturile financiare de modernizare a sistemelor proprii de comunicaţii, la nivel de agenţi economici. Rezultă, aşadar, că modernizarea comunicaţiilor va adânci diferenţele dintre nivelele relative de dezvoltare a ramurilor fiecărei economii naţionale.

În contextul problemei apropierii economice dintre România şi Republica Moldova, efectele produse de modificările din sectorul comunicaţiilor asupra sistemelor economice naţionale trebuie urmărite prin prisma liberalizării schimburilor reciproce şi, implicit, a reorientării fluxurilor pe pieţele de ramură economică. în acest proces, atât calitatea organizării, cât şi aria de cuprindere şi conţinutul fluxului de mesaje au ca obiect organizarea, viteza de reacţie şi, respectiv, calitatea adaptării, nu numai în context economic naţional - ca sistem uniform ordonat, prin structuri monopoliste sau de piaţă -, ci şi într-un cadru regional, în care frontierele joacă un rol esenţial. Când avem de-a face cu entităţi separate, efectele interne din fiecare sistem corespund unor restructurări şi ajustări, care dau naştere unor complementarităţi între sisteme. Dacă, însă, avem în vedere un anumit grad de integrare economică, restructurarea depăşeşte cadrul acestor complementarităţi, având loc după criteriul eficienţei economice, generată într-un mediu uniform. Prin urmare, chiar procesul de integrare economică dintre România şi Republica Moldova devine efectiv, în condiţiile dezvoltării pe o bază unitară a sistemelor de comunicaţii. Un argument suplimentar este, în acelaşi sens, absenţa barierei lingvistice, ceea ce conduce la o perfectă compatibilitate a pieţelor serviciilor de comunicaţii a celor două state.

Din câte s-au putut observa, între condiţiile care se pun pentru ca restructurarea comunicaţiilor să producă efectele enumerate, apar două cu caracter general: libertatea accesului la informaţie şi cea relativă ia organizarea comunicării. Putem aprecia, pe această bază, că monopolul comunicaţiilor, în măsura în care acesta se menţine în structurile economice, acţionează" ca un inhibitor al integrării economice.

Schimbările - care pot fi puse în relaţie cu ajustările sistemelor de comunicaţii, ajustări cerute de necesitatea compatibilizării reţelelor, echipamentelor şi semnalelor - întrec, în semnificaţie, înţelesul de "sector": sau "ramură" economică; rolul jucat de comunicaţii este, de fapt, corespunzător unei arii mai vaste de procese, nu numai de natură economică. Acestea pot fi, în ultimă analiză, responsabile de modificări structurale şi funcţionale, a căror corelare cu evenimente cunoscute nudă, totdeauna, satisfacţie.

Secţiunea a IV-a - STRUCTURI AGRARE ŞI AGROALIMENTARE: POTENŢIAL ŞI CONVERGENTE INTEGRATOARE

1. Strategia dezvoltării agriculturii din Republica Moldova şi posibilităţile de convergenţă cu economia agroindustrială din România

Dr. Simion Ion CERTAN,
ICSEA, Chişinău

Complexul agroindustrial constituie nucleu] economiei naţionale, asigurând 55% din produsul social global al republicii. Aici sunt concentrate 56 procente din fondurile fixe şi angajaţi mai mult de jumătate din lucrătorii sferei producţiei materiale. Aceasta determină consecinţele posibilelor greşeli în determinarea strategiei şi riscului decizional.

Un loc aparte în complexul agroindustrial îi revine agriculturii, care, pe bună dreptate, este considerată "şira spinării unei naţiuni" şi practic în toate ţările constituie un puternic factor de echilibru în armonizarea dezvoltării economice.

Tabelul nr. 1 - Producţia globală agricolă în Moldova (în preţuri comparabile din anul 1993)

Anii	Total, în medie pe an mln.rub.	Din care		Producţia globală calculată	
		vegetală	animală	la 100 ha terenuri agricole mii.rub	pe un lucrător din agricultură, rub.
1961-1970	2226.2	1652.7	573.5	87.6	3289
1971-1980	3342.8	2400.8	942.0	135.7	4807
1981-1990	3891.6	2595.9	1295.7	163.3	6668
1989	4119.8	2613.4	1606.4	174.8	8016
1990	3607.4	2205.4	1402.0	153.8	7203
1991	3101.9	1983.4	1121.5	133.1	6340
1992	2438.1	1620.7	817.2	106.9	4910

Conform indicilor tabelului, în trei decenii la rând în Moldova producţia globală a sporit cu circa 74%. Aproape dublu şi peste dublu este creşterea producţiei calculată la 100 ha terenuri agricole şi respectiv pe un lucrător din agricultură.

Criza economică generală a dus mai ales din 1991 la scăderea bruscă a producţiei în complexul agroalimentar. Totalul producţiei agricole în anul 1991 s-a micşorat cu circa 21% în comparaţie cu media anilor 1981-1990 şi 14% în raport cu anul 1990.

Volumul produselor sectorului agroalimentar în 1992 a scăzut în raport cu 1991 cu 18.1%. Producerea laptelui şi produselor lactate a scăzut cu 21.4, a produselor din carne cu 34.8, a uleiului vegetal cu 60%. în primul pătrar al anului 1993 producţia agricolă s-a micşorat cu 37% în raport cu aceeaşi perioadă a anului 1992.

Tabelul nr. 2 - Producţia agricolă raportată la un locuitor, kg

Denumirea produselor	Media anuală						
	1971-1975	1976-1980	1981-1985	1986-1990	1990	1991	1992
Cereale	694	735	618	616	600	734	503
Floarea-soarelui	96	71	62	60	58	39	45
Sfeclă de zahăr	769	799	579	601	544	518	453
Cartofi	80	91	98	85	58	67	1
Legume	224	297	320	300	270	227	181
Fructe şi pomuşoare	210	209	210	245	206	160	117
Struguri	270	314	337	252	215	177	189
Carne	57	64	65	81	84	70	14
Lapte	243	286	306	345	346	260	260
Ouă	165	203	241	267	259	243	186

Producţia de carne a fost de 92%, de lactate 70% şi de ouă 61%.

Au scăzut şi indicii naturali ai produselor agricole raportate la un locuitor. în anul 1992, s-au redus produsele animaliere raportate la un locuitor atât faţă de anul 1990 cât şi în comparaţie cu media anilor 1986-1990. Considerabil a scăzut producerea sfeclei de zahăr, care, în 1992 a constituit 83% din producţia anului 1990 şi 75% faţă de media anilor 1986-1990, legumele - respectiv 67 şi 60%, fructe şi pomuşoare - 57 şi 48% struguri 88% şi 75%.

Concomitent se menţionează că în 1992 consumul lactatelor a constituit circa 75% carne, 81% legume, 54% fructe, struguri şi pomuşoare 27% din producţie.

Asigurarea independenţii naţionale, aplanarea conflictelor sociale generate de problema alimentară impune formarea unor noi politici agroalimentare.

În actuala conjunctură economică un obiectiv strategic foarte important îl reprezintă sporirea gradului de autonomie alimentară. Aceasta determină scopul principal al politicii agroalimentare actuale care constă în asigurarea aprovizionării populaţiei proprii cu produse agricole de calitate superioară şi la preţuri rezonabile.

Este adevărat însă că sistemul agroalimentar competitiv este legat de export Conform datelor statistice, în 1992 Moldova a exportat marfă în valoare de 651 mil de dolari, în raport cu anul 1991 exportul a sporit de 2.7 ori, importul concomitent s-a redus de 2.5 ori.

Potenţialul complexului agroindustrial, realizările obţinute în Moldova permit o atenţie sporită pieţei externe, care are menirea să asigure cooperarea şi angajarea noastră în circuitul economic mondial.

Producţia sectorului agroalimentar importată a constituit 38.6%, inclusiv 34.6% materie primă pentru fabricarea produselor alimentare. Exportul a constituit circa 46%, inclusiv materie primă pentru fabricarea produselor alimentare 8%.

Sigur, producerea considerabilă de legume, fructe şi pomuşoare, struguri a asigurat un export respectiv de 17.6; 31.9; 4.5%. Nu este binevenit exportul a 7.6% din producţia grăunţoasă concomitent importând 53.3% în raport cu producţia şi a 22% din carnea produsă, asigurând consumul doar a 89% din norma de consum.

Oferta produselor agroalimentare pe piaţa externă are un caracter specific pentru Moldova. Relaţiile economice prioritare se dezvoltă în două direcţii:

- cu statele CSI. Printre partenerii de bază sunt Rusia (53.1%), Ucraina (21.8%), Belorusia (7.4%);
- cu statele din Occident. Printre partenerii importanţi sunt România (71.8%), Bulgaria (10.2%), Germania (3.6%), SUA (1.8%), Italia (1.6%).

Important este faptul, că circa 71% din comerţul exterior se efectuează prin schimb de mărfuri în barter. Creşterea exportului agricol contribuie la o dezvoltare economică neinflaţionistă.

Un obiectiv important al strategiei agricole din ţara noastră este deplasarea accentului de la producţia de materii prime pentru export către produsele agroalimentare prelucrate industrial necesare consumului intern şi asigurării exportului de produse alimentare finite.

Strategiile agricole moderne şi coerente presupun necesitatea găsirii acelor soluţii care să asigure ajustări în timp şi spaţiu la noile cerinţe ale dezvoltării. Aceste strategii vizează în general utilizarea raţională a resurselor agricole, obţinerea unei administrări mai bune a acestor resurse de către organele locale, regionale şi naţionale. în acest scop se au în vedere restructurări în următoarele direcţii principale:

1. ajustarea structurală ca sistem coerent de producţie de măsuri pentru echilibrarea raţională a ramurilor complexului agroalimentar;

2. organizarea modelelor naţionale diversificate de agricultură durabilă în care scop se cere elaborarea programelor de credit menite să satisfacă nevoile de capital ale agriculturii moderne, stabilirea sistemelor de comercializare şi a măsurilor de asigurare a populaţiei proprii cu produse agricole;

3. reglarea nivelului costurilor şi a rezultatelor financiare din agricultură, astfel încât **să** se producă mai mult decât se consumă şi să se asigure comparabilitatea veniturilor agricole cu celelalte sectoare economice;

4. promovarea structurilor organizaţionale competitive menite să asigure o creştere economică a sistemului agroalimentar;

5. aplicarea politicilor de ajustare structurală a formelor de proprietate, care ar permite libertatea economică a agenţilor economici.

Rolul esenţial în asigurarea producţiei de alimente revine utilizării raţionale a fondului funciar. Pământul este baza activităţii agricole. Moldova utilizează pentru producţia agricolă 76% din cele 3376 mii ha din suprafaţa totală de teren, din care: pământul arabil constituie 17363 mii ha (51.4%), plantaţiile de vii, livezi şi pomuşoare - 474.8 mii ha (14.1%), păşuni şi fanate - 354.8 mii ha (10.5%).

Specificul acestui factor principal de producţie din agricultură este marea diversitate a relaţiilor de proprietate. În republica noastră, 1552.6 mii ha (89.4%) de pământ arabil se află în folosinţa colhozurilor, sovhozurilor şi unităţilor intergospodăreşti; 164.8 mii ha (9.5%) - în proprietate o personală a ţăranilor; viile şi livezile reprezintă 391 mii ha (82.4%) şi 83.8 mii ha (17.6%).

Fondul funciar din Moldova traversează o perioadă de mari transformări în substanţa proprietăţii.

În proprietatea privată au fost transmise 98.7 mii ha şi suprafaţa totală privată a atins 3163 mii ha. în etapa a doua, se va privatiza pământul menit pentru producţia de marfă. Conform calculelor, fondul funciar ce va aparţine statului va constitui 1.1 mil. ha (37%), fondul funciar pentru privatizare - 1.9 mil. ha (63%). Proprietatea privată dă posibilitatea de a folosi şi de a dispune de pământ de maniera în care doreşte proprietarul şi bineînţeles asigură libertatea economică a producătorului. În majoritatea tăriilor dreptul de proprietate privată apare distinct de folosire şi exploatare, ceea ce dă posibilitate proprietarului de a închiria sau arenda pământul.

Dezvoltarea sectorului agroalimentar este în funcţie de capital.

Fondurile fixe în ultimii 12 ani au sporit în toate sferele complexului agroalimentar (CAI). Semnificativ este faptul că cel mai lent (1.6 ori) au sporit fondurile în agricultură. In anii 1981-1990 investiţiile capitale şi structura lor poartă un caracter stabil. Investiţiile capitale orientate spre dezvoltarea sferei de păstrare şi realizare a producţiei CAI în medie pe anii 1991-1992 au constituit doar 35.5% mil. ruble sau 67% de la nivelul anilor 1981-1985.

Dinamica şi structura investiţiilor capitale au determinat procesul renovării utilajului. Cele mai înalte ritmuri de renovare cu utilaj sunt caracteristice pentru prima sferă, unde coeficientul de lichidare constituie în medie pe anii 1991-1992 5.1%. Deci schimbarea completă a fondurilor fixe are loc în timp de 19.6 ani!

Coeficientul lichidării în agricultură în anii 1991-1992 constituie 3.6% în medie. Deci renovarea completă a fondurilor fixe va avea loc timp de 27.8 ani. În sfera a treia indicii respectivi sunt de 3.7% şi 27 ani. Circa 1/3 din maşini şi utilaje au funcţionat cu 2 termeni de amortizare. Mai mult de un sfert din ele nu corespund cerinţelor moderne. Cel mai mic coeficient de lichidare a fondurilor fixe (1.9%) este caracteristic pentru sfera de prelucrare şi realizarea a producţiei CAI. Renovarea completă a fondurilor fixe în această sferă va avea loc timp de 52.6 ani. Acesta contribuie la ruinarea bazei tehnico-materiale a infrastructurii de producţie în CAI.

Resursele de muncă ale republicii erau de 2463.3 mii de oameni (56.5% din populaţie), inclusiv resursele de muncă ocupate în producţie - 2068,9 mii oameni (47.5%). înfăptuirea reformei economice a schimbat tendinţa de scădere a populaţiei rurale. Majoritatea numărului braţelor de muncă la sat nu este însoţită de sporirea locurilor de muncă.

În agricultură sunt ocupaţi circa 855 mii oameni, ceea ce depăşeşte necesităţile cu 400-450 mii. Natalitatea populaţiei a scăzut de la 18.9% până la 17.7% (urbană de la 17.9% până la 16.7%, rurală de la 19.8% până la 18.5%.

Conform criteriilor europene, republica dispune de un potenţial agrar destul de puternic. Variantele posibile ale dezvoltării CAI sunt următoarele:

a) menţinerea structurii existente; b) dezvoltarea rapidă a exportului şi c) asigurarea de sine stătător cu produse alimentare.

Analiza demonstrează că republica urmează să se încadreze mai activ în diviziunea internaţională a muncii, să dezvolte fabricarea producţiei competitive.

Obiectivul strategic fundamental al Republicii Moldova este crearea unor complexe agricole interstatale menite să asigure oferta surplusului de produse alimentare la cererea consumatorilor respectivi şi o protecţie necesară a acestor relaţii faţă de alte ţări.

Integrarea agriculturii Republicii Moldova în comerţul internaţional are la bază cel puţin trei principii:

- unitatea pieţei, ceea ce înseamnă libera circulaţie a mărfurilor, înlăturarea barierelor vamale şi a celorlalte restricţii, inclusiv a subvenţiilor, preţurilor comune, obţinerea parităţilor monetare stabile;
- solidaritatea financiară, care presupune participarea ţărilor integrate la finanţarea programelor alimentare comune;
- preferinţă comunitară ce obligă fiecare stat-membru să-şi asigure aprovizionarea din interiorul pieţelor comune, la preţurile stabilite în

comun. Sistemul de preţuri constituie partea cea mai importantă a mecanismului de funcţionare a pieţei alimentare interstatale;

- promovarea structurilor agricole flexibile care ar prezenta o forţă competiţională capabilă să asigure piaţa alimentară şi să se adapteze continuu la condiţiile noi, să ţină cont de interesele consumatorilor.

Existenţa şi funcţionarea pieţelor alimentare interstatale presupune un mecanism bine asamblat.

Caracterul şi structura acestui mecanism depind de obiectivele integrării. Mecanismele de integrare a pieţelor alimentare folosesc următoarele pârghii:

- stabilirea unui sistem de preţuri comune;
- crearea organismelor financiare menite să gestioneze preţurile în interiorul fiecarei ţări;
- stabilirea regulilor comune protecţioniste faţă de exterior;
- coordonarea sistemelor alimentare naţionale;
- asigurarea unor preţuri stabile pentru producători, folosind în acest scop pârghiile subvenţiilor;
- fondarea camerelor agricole cu scopul de a reprezenta, ocroti şi susţine interesele economiei rurale din ţările - membre ale pieţei alimentare comune;
- promovarea doctrinei liberalizării comerţului cu produse alimentare în sensul că se înlătură barierele vamale, mărfurile circulă liber între ţări. Ţările cu piaţa alimentară comună aplică o veritabilă doctrină protecţionistă.

Marea diversitate de factori, procese şi fenomene caracteristice pentru piaţă internă şi externă de produse alimentare din Moldova cere în mod obiectiv formarea mecanismelor eficiente pentru a o organiza şi regla.

Piaţa alimentară poate fi dirijată stimulativ prin intermediul:

- sistemului impozitării;
- politicii de preţuri;
- mecanismului financiar;
- politicii de credite şi subvenţii.

În Moldova ponderea impozitului din sectorul agroalimentar a sporit de la 52.5% în 1992 la 55.6% în 1993 din veniturile în bugetul naţional.

Esenţial s-a schimbat doar structura formelor de impozitare. În 1992 accizele au constituit 41.2% din tot impozitul sectorului agroalimentar, în 1993 - 36.7%, impozitul pe valoarea adăugată respectiv - 40.2% şi 15.4%, impozitul pe profit al întreprinderilor de stat 13.8 şi 24.2, impozitul funciar - 0 şi 21%.

Îmbunătăţirea sau înrăutăţirea situaţiei alimentare este reflectată de evoluţia comparativă a preţurilor la alimente şi a veniturilor cât şi de ratele anuale ale preţurilor la alimente în comparaţie cu restul bunurilor de consum.

Situaţia în Moldova s-a înrăutăţit esenţial din 2 ianuarie 1992 după aşa-numita liberalizare a preţurilor. Preţurile la mărfurile de larg consum au sporit de 27.8 ori inclusiv la produsele alimentare de 34.4 ori. Concomitent venitul populaţiei a sporit doar de 4.4 ori.

Salariul mediu lunar a lucrătorilor din economia naţională în primul pătrar al anului 1992 a constituit 8085 ruble şi a sporit în raport cu perioada respectivă a anului 1991 de 7 ori. Preţurile la mărfuri şi servicii au sporit respectiv de 9.3 ori. Preţurile de achiziţie la bovine şi păsări au sporit de 9 ori, lapte de 5.4 ori, ouă de 11.4 ori.

Creşterea puternică al preţurilor la alimente în raport cu cele ale altor bunuri de consum reflectă înrăutăţirea problemei alimentare. În 1992 volumul mărfurilor vândute în reţeaua de comerţ cu amănuntul s-a redus aproape de 2 ori. Considerabil a sporit ponderea produselor alimentare în volumul mărfurilor vândute cu amănuntul de la 40% în 1991 la 52% în 1992.

Susţinerea agriculturii se realizează prin dotaţiile la preţurile de achiziţie. Spre exemplu, în gospodăriile de stat suma dotaţiilor a constituit în 1991 în raport cu anul 1990 doar 72%, în colhozuri respectiv a sporit de 5.5 ori, inclusiv la cereale de la nimic la 3.4 milioane ruble, la carne de bovine de 1.35 ori, la carne de porcine de 1.15 ori, la lactate de 3.67 ori.

Susţinerea preţurilor agricole evident produce modificări în structura produselor alimentare şi asigură anumite garanţii pentru producători, chiar şi în cazurile când producerea este falimentară. Aceasta ne îndeamnă să propunem ca subvenţiile să fie adresate consumatorilor şi îndeosebi pentru copii, familii numeroase, populaţia de vârstă înaintată etc. Susţinem trecerea tuturor produselor agricole sub acţiunea legilor pieţei. În acest caz se vor consuma mai puţini factori de producţie, va spori eficienţa economică. În condiţiile susţinerii preţurilor la producător, ca măsură de garantare a veniturilor a provocat un dezechilibru în cheltuieli. Spre exemplu cheltuielile materiale în agricultura Moldovei în 1991 în raport cu anul 1990 au sporit circa de două ori. Plata pentru produsele petroliere a sporit de 2.1 ori. Plata pentru serviciile agriculturii a sporit de 4.6 ori.

Sprijinul financiar acordat de stat pentru protecţia preţurilor în sectorul agroalimentar nu numai că este un obstacol la tranziţia relaţiilor de piaţă, este puţin posibil în statul unde bugetul în mare măsură se formează din contul acestui sector al economiei naţionale.

Îmbunătăţirea sau înrăutăţirea situaţiei alimentare este reflectată şi de evoluţia comparativă a creditelor. Tendinţele acestor evoluţii reflectă un proces de creştere a dobânzii pentru credite.

De menţionat este rolul motor al puterilor publice în elaborarea sistemului de mecanisme economice de reglare a pieţei alimentare, de reglare a ofertei, adoptând-o la cerere.

2. Ştiinţa agricolă din spaţiul românesc. Contribuţii la integrarea sectorului agroalimentar

Prof.dr.ing. Corneliu RĂUŢĂ
ASAS, Bucureşti

Nu trebuie demonstrat că în ţara noastră, în perioada actuală, agricultura reprezintă o ramură economică de interes strategic primordial fiindcă asigură, trebuie să asigure, securitatea alimentară a populaţiei. Este de asemenea discutabil că realizarea securităţii alimentare nu se poate concepe fără contribuţia ştiinţei agricole.

Deşi agricultura este una din cele mai vechi ocupaţii ale omenirii, dezvoltându-se timp de milenii prin acumulări ale unor cunoştinţe empirice şi prin transmiterea de la generaţie la generaţie a unor tehnici tradiţionale, în epoca modernă ea îşi modifică esenţial acest specific. Agricultura modernă intensivă, o activitate deosebit de complexă, nu poate fi concepută ca rezultantă a combinării acestor cunoştinţe preluate pe cale de tradiţie cu o aplicare rapidă, operativă, a noilor rezultate ale cercetării ştiinţifice contemporane. Este necesară pe de o parte prelucrarea şi adaptarea celor mai noi cuceriri ale unor ştiinţe de bază, cum sunt ştiinţele biologice, cele ale pământului, matematica, fizica, chimia, ştiinţele economice şi sociale, iar în prezent, dar nu în ultimul rând, ştiinţele mediului înconjurător. Pe de altă parte, se impune dezvoltarea şi aplicarea în producţie a rezultatelor ştiinţelor agricole specifice care urmăresc crearea de noi specii, soiuri şi hibrizi de plante cultivate şi de animale domestice, inventarierea şi protecţia resurselor de sol şi de apă, elaborarea de tehnologii noi de cultură a plantelor şi de creştere a animalelor, combaterea bolilor şi dăunătorilor, elaborarea de tehnici perfecţionate de păstrare, prelucrare şi industrializare a produselor agricole, perfecţionarea formelor de organizare şi a pârghiilor economice în agricultură etc.

România posedă în agricultură un potenţial ştiinţific apreciat în multe privinţe la nivelurile cunoscute pe plan mondial. El este format din cca 100 de unităţi de cercetare, în care îşi desfăşoară activitatea peste 2500 de cercetători şi peste 1400 personal ajutător, folosind o suprafaţă agricolă de cca 144 mii hectare pentru cercetarea propriu-zisă. De asemenea, sunt în funcţiune în învăţământul agricol superior 5 ferme didactice distincte.

În această reţea de cercetare, fiinţează peste 20 de institute, centre şi staţiuni centrale de cercetare, cu profile şi responsabilităţi bine definite. Există de asemenea numeroase staţiuni de cercetare amplasate în puncte caracteristice pe întregul teritoriu al ţării, subordonate tematic institutelor de profil şi având ca sarcini de cercetare rezolvarea unor probleme cu specific

local. Institutele de profil sunt în parte specializate pe discipline ştiinţifice (pedologie, irigaţii şi drenaje, protecţia plantelor, biologie şi nutriţie animală, economie agrară, testarea maşinilor agricole, medicină veterinară); cele mai multe dintre ele sunt organizate pe categorii de plante de cultură (cereale, pajişti, cartofi, legume, pomi fructiferi, viţă de vie etc.), pe specii de animale domestice (bovine, porcine, ovine, păsări etc.) sau pe probleme specifice unor anumite teritorii (combaterea eroziunii, protecr' şi exploatarea Deltei Dunării, montanologie şi altele).

Cercetarea agricolă românească a oferit, în cei aproape 70 de ani de când funcţionează în formă organizată, numeroase soluţii care au răspuns necesităţilor agriculturii în diferite etape de dezvoltare a acesteia; în parte, contribuţiile sate sunt cunoscute şi pe plan mondial. Dintre realizările ultimilor ani putem menţiona: inventarierea şi monitoringul resurselor de sol; hidrologia versanţilor şi eroziunea pe bazine hidrografice mici; ameliorarea terenurilor cu soluri sărăturate prin cultura orezului; crearea de soiuri şi hibrizi la floarea-soarelui, orz şi alte culturi de câmp, precum şi în pomicultură şi legumicultură; sisteme de protecţie integrată a culturilor împotriva unor boli şi dăunători; prevenirea senescenţei florilor tăiate; genetică moleculară şi imunogenetică la animale; utilizarea transferului de embrioni în vederea creării şi consolidării unor noi linii de porcine; conservarea genofondului populaţiilor de ovine; crearea de linii de viermi de mătase şi de albine; diagnosticul complex al paratuberculozei la rumegătoare; ecopatologie şi epidemiologie a stărilor patologice în zone intens poluate; modelarea matematică în domenii variate ca: dinamica apei în sol, formarea recoltelor, cultura cartofului, selecţia grâului, condiţionarea merelor în perioada de păstrare, biotehnologii în industria de sucuri, cercetări de digestie şi metabolism al furajelor la rumegătoare etc.

Un potenţial ştiinţific ridicat există de asemenea în Republica Moldova. Aici fiinţează cca 20 de instituţii de cercetare şi de învăţământ superior în domeniul ştiinţelor agricole, în care activează câteva sute de cercetători şi specialişti.

Astfel, sunt bine cunoscute: în domeniul culturilor de câmp - Institutul de porumb şi sorg din Criuleni-Chişinău şi Institutul "Selecţia" din Bălţi; în domeniul horticulturii - Institutele de viticultură şi de pomicultură din Chişinău şi Institutul de legumicultură din Tiraspol; în domeniul fondului funciar - Institutul de Pedagogie şi Agrochimie "N.A. Dimo", Institutul de gospodărirea apelor şi irigaţiilor şi Institutul de protecţia mediului, toate din Chişinău; în zootehnie - Institutul pentru creşterea animalelor din Bălţi etc.

Cercetarea agricolă din Republica Moldova a realizat succese importante, chiar dacă în condiţiile specifice existente până de curând ele nu sunt suficient cunoscute în afara ţării. Se pot menţiona diferite soluţii de amenajare a terenurilor puternic erodate, realizarea unei instalaţii de combatere a grindinei, obţinerea de soiuri noi la diferite culturi printre care

struguri de vin şi de masă, tehnologii pentru producerea şampaniei şi vinurilor speciale, obţinerea de rase noi în zootehnie ca de exemplu în ceea ce priveşte-găinile pentru ouă, metode de programare a recoltelor în culturile de câmp, modelarea matematică a formării recoltelor la legume etc.

Integrarea între România şi Republica Moldova în domeniul ştiinţei agricole este o problemă actuală, poate de acuitate mai mare decât în alte domenii, datorită potenţialului ştiinţific ridicat din ambele ţări, precum şi a problemelor în reiaţii complementare care stau în faţa producţiei lor agricole. Nevoile reciproce, ca şi condiţiile pedoclimatice asemănătoare permit transferul în bune condiţii al rezultatelor ştiinţifice, folosind în acest scop diverse forme de colaborare.

Relaţii ştiinţifice în agricultură între România şi Republica Moldova au existat, într-o anumită măsură, încă de acum 10-15 ani. Ele s-au desfăşurat în cadrul oferit de organizarea statală şi de formele de colaborare ale acelei perioade. Menţionăm în acest sens colaborări în domeniul programării recoltelor, combaterii eroziunii, culturilor de câmp şi altele.

La 18 ianuarie 1990 a fost semnat de către ministerele de resort din cele două ţări un aide-memoire privind colaborarea în domeniul agriculturii, în care a fost inclus un capitol important referitor şi la colaborarea ştiinţifică în care s-au nominalizat 22 de tematici de cercetare comună. În perioada următoare, pe această linie, s-au finalizat aproape 20 de convenţii concrete de colaborare între institute din România şi institute similare din Republica Moldova, totalizând peste 60 de teme în care se efectuează cercetări comune. Printre acestea menţionăm:

- corelarea hărţilor pedologice ale celor două ţări;
- modelarea matematică a dinamicii apei din sol, scurgerii pe versanţi şi formării recoltelor la principalele culturi de câmp;
- reconstrucţia ecologică a teritoriilor degradate şi poluate;
- mecanizarea şi automatizarea aplicării udărilor pe terenurile irigate;
- mijloace biologice de prevenire şi combatere a bolilor şi dăunătorilor principalelor plante cultivate;
- modernizarea tehnologiei de producere a materialului săditor în pomicultură, liber de boli variolice;
- cercetări comparative asupra soiurilor noi de struguri de masă, pentru stafide şi de vin;
- perfecţionarea tehnologiilor de obţinere a produselor conservate din legume şi fructe;
- cercetări privind resursele genetice de graminee perene de pajişti;

- evaluarea valorii nutritive a nutreţurilor în vederea optimizării pe calculator a raţiilor furajere;
- cercetări privind metabolismul energetic la animale domestice;
- cercetări privind infecţiile virale pneumocentrice la bovine.

Concomitent cu cercetările comune ce se efectuează în cadrul acestor teme de colaborare, se realizează de asemenea participări reciproce la sesiuni şi simpozioane ştiinţifice, la activitatea unor societăţi ştiinţifice, vizite şi stagii de lucru, schimburi de documentări şi literatură. în învăţământul superior agronomic, s-au intensificat schimburile de cadre didactice şi de studenţi, care de asemenea îşi aduc aportul în procesul de integrare.

Sunt necesare acţiuni pentru o mai bună cunoaştere reciprocă a modului de lucru, a rezultatelor obţinute şi a proiectelor de viitor. Simultan cu adâncirea proceselor de colaborare şi integrare ştiinţifică în domeniul agriculturii se impune ca împreună să ne concepem cercetările cu o largă deschidere spre exterior mai ales spre vest faţă de care avem încă apreciabile rămâneri în urmă.

În perioada de după 1989, ca urmare a noilor condiţii create prin revoluţiile petrecute în cele două ţări şi cucerirea independenţei naţionale de Republica Moldova există neîndoielnic o intensificare considerabilă a colaborării ştiinţifice agricole. Evaluând însă stadiul şi eficienţa acestei colaborări, constatăm că există încă numeroase posibilităţi nefolosite, mai ales în domeniile de vârf ale cercetării. Considerăm că în identificarea şi folosirea acestor posibilităţi, Academia de Ştiinţe Agricole şi Silvice din România este chemată să manifeste mai multă iniţiativă, alocând în acest scop resurse financiare sporite. Este datoria ei ca for ştiinţific din ţara-mamă să se manifeste mai activ ca să treacă de la simple forme de colaborare ştiinţifică la forme propriu-zise de integrare.

3. Evaluări comparative ale potenţialului agroalimentar al României şi al Republicii Moldova din perspectiva integrării lor economice

Prof.dr.doc.ing. Dumitru TEACI
ASAS, Bucureşti

În hotarele actuale, România şi Republica Moldova - aşa cum a zidit-o Stalin - dispun de o suprafaţă de 27,12 milioane de ha din care peste 17,5 mil. respectiv 65% o reprezintă terenurile agricole şi 20% pădurile.

Diversitatea ecologică a spaţiului geografic românesc este foarte mare, mai ales datorită reliefului ei variat şi a climei, iar a Republicii Moldova de asemenea datorită condiţiilor climatice şi în bună măsură a celor de relief.

Făcând parte din acelaşi spaţiu european al arealelor situate în zona temperată, specifică paralelei 45 LN, atât România cât şi Republica Moldova, dispun de terenuri cu un anumit grad de fertilitate în proporţie de peste 98%, rămânând numai foarte puţine terenuri real neproductive - stânvăriile, sărăturile, obrupturile.

Gradul de fertilitate, respectiv capacitatea de producţie a terenurilor agricole şi silvice este extrem de divers, atât sub aspectul "ofertei ecologice naturale" cât şi a efectului intervenţiilor realizate de om.

Numeroase lucrări de cercetare privind resursele ecologice naturale, au dus la realizarea de hărţi ale răspunderii diferitelor elemente ale mediului natural şi la conceperea unor micro-zone, mezo-zone sau macro-zone, reprezentând suprafeţe mai mari sau mai mici de terenuri cu un anumit grad de omogenitate sub aspectul ecologic natural, la care s-a adăugat şi o subdivizare a teritoriului pe baza intervenţiilor omului, folosinţe, echipări etc.

Pentru a nu complica tratarea subiectului abordat cu prea multe elemente naturalistice, este necesar să purcedem la exprimarea parametrică reală a capacităţii de producţie a terenurilor agricole a celor două entităţi statale, prezentate ca potenţial actual de obţinere a unei anumite cantităţi de produse agroalimentare.

Este firesc să pornim de la expunerea datelor privind suprafeţele de terenuri agricole pe folosinţe şi a producţiei posibile de obţinut pe ele exprimată în unităţi convenţionale, să zicem unităţi nutritive la ha (UN/ha) şi în UVM respectiv unităţi vită mare.

Din cercetările noastre privind Agroecosistemele României[1] rezultă următoarea situaţie:

Tabelul nr. 1 - Agroecosistemele României şi capacitatea lor de producţie

Nr.crt.	Agroecosistemul	Suprafaţa agricolă/ha	Clasa de productivitate	Mii UN/ha	Nr.UVN posibil la ha	TOTAL UVM
1.	Irigat Sud Est	3.125	1	15	3	9.375
2.	Lunca Dunării	455	2	12	2,5	455
3.	Neirigat - Dobrogea	327	5	4	0,9	133
4.	Neirigat C.Română	908	4	5	1	908
5.	Câmpia de Vest	1.152	4	8	1,3	1.497
6.	Câmpia Jijiei	507	4	7	1,2	608
7.	Câmpia Transilvaniei	358	5	7	1,2	429
8.	Podişul Bârladului	605	6	4	0,9	544
9.	Depresiunea Sucevei	121	5	7	1,2	145
10.	Câmpia Găvanu Burdea	105	6	5	1	105
11.	Câmpia Găvanu irigat	138	4	7	1,2	165
12.	Nisipurile Olteniei	50	8	4	0,9	45
13.	Podişul Cotmeana-Oltet	615	7	4	0,9	553
14.	Podişul Getic	387	8	3	0,7	114
15.	Piemonturi curbură	164	7	3	0,7	114
16.	Piemonturi vestice	1155	7	5	1	1155
17.	Podişul Someşan	372	8	3	0,7	260
18.	Podişul Transilvaniei	662	7	4	0,9	590
19.	Piemonturi interioare	662	9	3	0,7	463
20.	Podişul Moldovenesc	917	7	3	0,7	642
21.	Subcarpaţii sudici	355	7	3	0,7	248
22.	Depresiuni intercarpatice	360	5	4	0,9	324
23.	Munte	2035	9	1,5	0,3	610
Total		15.000	5	6,7	1,1	19.790

Din datele sintetice rezultă că totalul de unităţi nutritive posibile de obţinut este de cca 104 milioane tone cu care s-ar putea hrăni cca 20 milioane

[1] Agroecosistem = Sistem cuprinzând totalitatea caracteristicilor naturale, a capacităţii de producţie a terenurilor şi structurilor, UN = unitate de măsură convenţională utilizată în operaţiunile de calcul în nutriţia animală, echivalentă sub aspectul valorii de "hrănire" cu 1 kg de porumb boabe la unitatea standard (16%); UVM = unitate de referinţă egală cu o vacă adultă producătoare de lapte = unitate vită marc La ea se raportează celelalte specii de animale şi categoriile de vârstă.

unităţi vită mare. Se înţelege că numai cca 80% din producţia vegetală se poate utiliza la hrana animalelor, respectiv pentru asigurarea furajelor necesare pentru cea 16 milioane unităţi vită mare posibile de hrănit pe teritoriul României.

Acest potenţial ar consta din cca 30 mil. tone de cereale, aproximativ 1 mil. tone de leguminoase boabe şi o mare varietate de furaje de volum, naturale sau cultivate, începând cu ierburile de pe pajişti apoi porumbul siloz şi alte furaje şi încheind cu produsele secundare - vreji-coceni-paie etc.

Cea mai mare parte a producţiei vegetale (50%), ar trebui să provină de pe terenurile irigate din sudul ţării şi relativ mai puţine resurse pot proveni din zona de deal şi mai ales din cea de munte.

Cele cca 30 mil. tone de cereale şi 1 mil. tone de leguminoase boabe, precum şi furajele de volum ar putea asigura întreţinerea a cca 6 mil. de bovine din care cca 2,5-3 mil. vaci de lapte, 25- 27 mil. ovine, 15-16 mil. porcine, 100 mil. păsări precum şi alte câteva sute de mii de iepuri, nutrii şi alte animale. Aceasta ar asigura cca 3 mil. tone carne în viu şi cca 15 miliarde litri lapte respectiv cca 90-100 kg carne şi cca 1000 litri lapte pe locuitor actual, situând România în rândul ţărilor europene dezvoltate sub acest aspect.

Se înţelege că în România nu se produc numai cereale şi furaje, ci şi vin şi fructe, ca şi legume, pe cca 1 mil.ha, putând asigura pe deplin cerinţele interne dar şi disponibilităţi mari pentru export.

Plantele tehnice - floarea-soarelui, soia, sfecla de zahăr, tutunul, cele aromatice şi medicinale, plantele textile ocupă şi ele aproape 1 mil. de ha şi pot asigura pe deplin nevoile interne şi produsele specifice şi unele disponibilităţi pentru export.

Având o producţie posibilă de peste 1t d cereale pe locuitor, România poate hrăni o populaţie mult mai mare decât cea actuală, adică ar putea produce încă cca 1/3 peste nevoile sale pentru export.

Care ar fi produsele agricole complementare din Republica Moldova ce se pot produce în România?

Având în vedere condiţiile climatice mai favorabile din sudul ţării, se pot produce legume şi cartofi timpurii ca şi unele fructe din soiurile foarte timpurii - cireş, piersic, cais, mere de vară.

R. Moldova dispune de o suprafaţă de 2,55 mil. ha agricole şi aproape 1,8 mil. arabile ca şi aproape 400 mii ha de plantaţii, suprafeţele de păşuni şi fâneţe sunt neînsemnate, iar productivitatea acestora, ca de altfel şi în România - este modestă - pajiştile fiind situate în terenuri marginale - erodate, salinizate, înmlăştinate.

Mergând pe aceeaşi cale de identificare şi delimitare a unor agroeco-sisteme pe teritoriul Republicii Moldova, s-ar putea identifica unele din ele care constituie continuări ale celor din România, iar altele au un specific propriu.

Tabelul nr. 2 - Agroecosistemele Republicii Moldova şi similitudinile acestora cu cele din România

Nr.crt.Agroecosistemul	Similaritatea cu AES din România ha	Suprafaţa agricolă (estimată)	Clasa de producţie	UN/ha	Nr. UVM ha	Total UVM posibil
1. Podişul Ocniţa	20	179	6	3	0,7	125
2. Câmpia Bălţi	6	485	4	5	1,0	485
3. Podişul Orhei	20	306	5	4	0,9	324
4. Podişul Codrii	20	408	6	3	0,7	285
5. Câmpia înaltă Chişinău	8	412	5	4	0,9	371
6. Câmpia sud-Basarabeană	4	306	4	5	1,0	306
7. Câmpia Sloboziei	4	179	4	5	1,0	179
8. Dealurile Tigheciului	8	76	5	4	0,9	68
9. Câmpia Doboşari	6	204	4	5	1,0	204
Total		2555	4,5	4	0,8	2047

Sub aspectul capacităţii de producţie, resursele funciare agricole ale Republicii Moldova sunt în ansamblul lor fertile, cu foarte mici suprafeţe neproductive şi ceva mai însemnate cu fertilitate mică şi mijlocie. Neavând decât foarte puţine suprafeţe irigate şi un climat cu un accentuat caracter continental, producţiile estimate sunt mai scăzute decât cele din România, unde este căzui irigării terenurilor fertile din sud, producţia poate creşte de 3-4 ori faţă de cea de la neirigat, mai ales culturile furajere (porumb-siloz, lucernă, culturi duble).

Şi în Republica Moldova se poate estima obţinerea a peste 1 t/locuitor la cereale, cantităţi importante de leguminoase boabe (soia, mazăre, fasole) cât şi recolte însemnate de plante furajere. Aceasta ar permite creşterea a cca 2 milioane de unităţi vită mare.

Cerealele, leguminoasele boabe şi plantele furajere cultivate în Republica Moldova pot asigura pe deplin necesarul de hrană pentru populaţia locală şi un disponibil substanţial la export.

Pe lângă cereale şi plante alimentare, în Republica Moldova o suprafaţă importantă cca 500 mii sunt cultivate cu plante tehnice alimentare: floarea-soarelui, sfeclă de zahăr, cât şi nealimentare: tutun, cânepă, plantele medicinale şi aromatice.

Un loc aparte în agricultura Republicii Moldova îi ocupă plantaţiile pomicole şi cele viticole - aproape 400 mii ha - 16% din agricol, dând prin aceasta un caracter de mare intensivizare a agriculturii.

Sub aspectul complementarităţii agriculturii celor două ţări româneşti, aceasta poate asigura unele produse alimentare la preţuri mai scăzute având condiţii naturale mai propice de producţie - zahăr, tutun, ulei.

O parte din producţia din tutunul produs în Republica Moldova ar putea fi prelucrată în fabricile de ţigarete din România.

În ansamblu însă ambele state având resurse ecologice propice agriculturii, pot să-şi asigure necesarul de hrană pentru populaţia proprie, dar şi un disponibil important pentru export, având sub acest aspect aceleaşi *griji* pentru găsirea pieţelor de desfacere.

Cu toate că în ambele state româneşti densitatea populaţiei este relativ ridicată, resursele funciare şi "oferta ecologică" de ansamblu, sunt capabile să asigure producerea întregului necesar de hrană pentru populaţia celor două ţări, în cazul în care s-ar practica o agricultură normală, fără prea multe intervenţii în fertilizarea solului şi nutriţia plantelor.

În cazul în care s-ar utiliza toate tehnicile moderne şi s-ar practica o agricultură intensivă de tip occidentai, cantitatea de produse alimentare s-ar putea mări de *2-2,5* ori, rezultând un disponibil masiv pentru export.

În cele două cazuri numite de noi "normal" şi "intensiv" structura alimentaţiei populaţiei şi implicit structura culturilor şi a animalelor diferă foarte mult, în sensul că în primul caz predomină alimentaţia cu produse vegetale, iar în al doilea caz în mod simţitor consumul de produse animaliere ce se pot obţine prin transformarea unei părţi însemnate din produsele vegetale.

Având în vedere calitatea resurselor financiare din cele două ţări româneşti şi cerinţele pieţelor externe de produse alimentare şi nealimentare de origine agricolă se pot elabora modele dinamice de utilizare a resurselor de terenuri aiegându- se soluţiile cele mai profitabile, atât pentru obţinerea de venituri în etapa actuală cât şi o refacere a potenţialului productiv al terenurilor agricole şi silvice.

Trebuie remarcat faptul că in ambele state exceptând zona montană s-a realizat o despădurire excesivă, ajundându-se ca în zone întregi pădurea să nu mai reprezinte decât l-2% din teritoriu, ar trebuie reconsiderată această situaţie şi acolo unde terenurile sunt slab fertile, folosite ca aşa numite "păşuni", cu o produaivitate neglijabilă, să se treacă la împădurirea lor. Totodată în zonele secetoase, expuse vânturilor, considerăm că trebuie regândită problema perdelelor de protecţie.

Referitor la ce ar putea exporta cele două formaţiuni statale ca produse agroalimen-tare şi alte produse de origine agricolă, acestea pot fi foarte diverse şi variabile în timp, in raport tu debuşeele ce pot fi găsite pe pian mondial.

Pornind de la resursele de mărfuri agricole-alimentare şi nealimentare produsele ce s-ar putea exporta, în ordinea priorităţilor acestora după preţul de producţie ar fi următoarele:

Produse vegetale		Produse animaliere	
Cereale - grâu-paste porumb orz-bere tutun-țigări zahăr ulei	**Prod. Horticole** fructe - sucuri struguri vin legume - proaspete - conservate **Textile** fibre cânepă fibre in	**Carne** proaspătă și prelucrată în produse de calitate - porc - oaie - pasăre - bovine	**Lactate** - brânză de oaie - caşcaval - alte brânzeturi **Ouă** Lână - fire Pici prelucrate

Toate aceste produse se pot obţine la preţuri de cost mai scăzute sau cel mult similare cu cele din ţările europene din vest.

Se înţelege că atât cantităţile de produse, cât şi felul lor de a fi oferite pieţei internaţionale depind de două elemente esenţiale: 1) calitatea şi preţul de ofertă şi 2) câştigarea pieţelor externe.

Opţiunile pentru categoria de produse oferite pentru export pot fi variabile în raport cu clienţii potenţiali.

Poziţia geografică a spaţiului românesc situat în centrul Europei face posibilă oferirea produselor agricole către 3 centre mari de interes:

1 - Estul Europei (Rusia, Ucraina, republicile Caucaziene) - pentru toate categoriile de produse.

2 - Asia Mică şi Africa de Nord - mai ales carne de oaie, brânzeturi şi conserve.

3 - Europa de Vest - pentru produse animaliere de înaltă calitate, legume şi fructe proaspete, fibre textile vegetale şi de lână.

Spaţiul agricol românesc a celor două republici România şi Moldova este unitar ecologic şi sub aspectul produselor agricole şi au interese comune de dezvoltare intensivă a producţiei agricole şi a celei de prelucrare a produselor, pentru a satisface nevoile proprii şi să ofere cca *1/3* din producţie pentru export. Acest spaţiu, dens populat, dispune de o resursă ecologică în ansamblu favorabilă producţiei, dar şi cu un disponibil imens de forţă de muncă activă în mediul rural.

4. Evoluţia tehnologiilor agrare în condiţiile privatizării

Dr. Tudor BAJURA,
ICS, Chişinău

Reforma relaţiilor agrar-economice, care se realizează în Republica Moldova, condiţionează formele şi direcţiile principale de dezvoltare ale tuturor sferelor complexului agroindustrial.

Transformări esenţiale au loc şi în agricultură - domeniul de bază al CAI. Alături de transformările radicale ale formelor de proprietate şi a celor de organizare a producerii, au loc schimbări considerabile şi în baza tehnologică a producţiei.

Caracteristicile generale ale evoluţiei tehnologice în condiţiile de privatizare a agriculturii se reduc, după părerea noastră, la "degigantizarea" treptată a sistemului de producţie, ia diversificarea şi creşterea în complexitate a lui, la modernizarea proceselor de producere.

Pentru toate sferele sectorului agrar al CAI, sunt comune, în condiţiile privatizării, procesele de intensificare a muncii vii şi muncii trecute. Totodată, spre deosebire de anii trecuţi, când în agricultură avea loc substituirea treptată a muncii vii cu munca materializată în fondurile fixe de producţie şi în mijloacele materiale circulante, în primele etape ale privatizării agriculturii are loc un proces invers: munca materializată în trecut este înlăturată de munca vie.

Cu toate că are un caracter provizoriu, o atare corelaţie în dinamica cheltuielilor de muncă vie şi trecută este firească pentru etapa iniţială a dezvoltării agriculturii privatizate; ea este condiţionată de mărirea numărului celor angajaţi în acest domeniu, precum şi de majorarea bruscă a preţurilor la elementele materiale ale procesului de producere.

Numărul celor angajaţi în agricultură în 1991 a crescut în raport cu 1990 cu 65,6 mii de oameni sau cu 9,7%. În 1992 numărul lucrătorilor în agricultură, inclusiv cei ocupaţi la loturile individuale, a mai crescut cu 7 mii de oameni. În perioada următoare, ritmul de creştere a numărului angajaţilor în agricultură, s-a micşorat întrucâtva, însă tendinţa de creştere se păstrează.

În condiţiile când este exclusă de fapt orice posibilitate de angajare în câmpul muncii în alte domenii ale economiei, o bună parte din ţărani este constrânsă să se îndeletnicească numai cu agricultura, cu toate că necesităţile reale ale acesteia în braţe de muncă nu permit folosirea raţională la sate a resurselor muncii vii pe parcursul întregului an. în scopul de a stopa

şomerizarea populaţiei, în multe sate s-au tăcut încercări de a crea locuri suplimentare de muncă, lărgind suprafeţele însămânţate cu culturi care cer un volum mare de muncă: legume, tutun, sfeclă de zahăr ş.a. însă, rezultatul n-a îndreptăţit aşteptările.

Din cauza lipsei de carburanţi şi resurse energetice necesare pentru a recolta şi transporta la timp roadele, pentru a executa muncile cerute de prelucrarea ei primară, o parte din produse n-au fost recoltate, iar unităţile economice au suferit pierderi mari. Devine clar că ieşirea din atare situaţie trebuie căutată în alte direcţii. Cele mai importante, după părerea noastră, sunt următoarele:

Prima: crearea la sate a locurilor de muncă suplimentare în sferele neagrare ale. economiei. După cum ne demonstrează experienţa primilor ani ai reformei agrar-economice, dezvoltarea sferelor industriale în satele republicii întâlneşte în calea sa mai multe obstacole. Unul din cele principale constă în lipsa totală de resurse locale: zăcăminte minerale, lemn, surse eficiente de energie naturală (hidraulică, eoliană ş.a.). Toate acestea îngreunează procesul de crearea la sate a locurilor suplimentare de muncă, îi imprimă un caracter de lungă durată, în multe privinţe nestabil.

Mult mai reală este a doua direcţie de sporire a eficienţei folosirii resurselor disponibile, a producţiei agrare în general şi anume - schimbarea tehnologiei cultivării culturilor agricole şi creşterii animalelor. Esenţa transformărilor evolutive în tehnologiile agrare în condiţiile privatizării se reflectă destul de clar în domeniul animalier.

Se cere de subliniat, că în pofida scenariului oficial, privatizarea în Republica Moldova se desfăşoară mai activ în sfera creşterii vitelor. La începutul anului 1993, numărul de păsări, de ovine, cai şi alte animale era mult mai mare în sectorul privat, decât în cel colectiv. în anul curent (1993) procesul privatizării în vitărit a continuat în aceeaşi direcţie, ritmul de desfăşurare al lui intensificându-se. Astfel, bunăoară, în raionul Leova la data de 1 septembrie 1993 bovinele din sectorul privat au depăşit cifra de 5000 (în sectorul colectiv - circa 8700); porcine în sectorul privat erau peste 1000 de capete (în sectorul colectiv respectiv - 8000); ovine - 54000 şi 10000 de capete; păsări - 50000 şi respectiv 383000. Situaţia din acest domeniu» este similară şi în alte raioane ale republicii

Este semnificativ, că datorită ritmurilor susţinute de sporire a numărului de cai şi bovine în sectorul privat, s-a stopat de fapt scăderea numerică a acestor specii de animale şi se prefigurează tendinţa de sporire a lor. Cât priveşte celelalte specii de vite, din păcate, continuă scăderea numărului lor. In condiţiile crizei energetice, care blochează activitatea tuturor sferelor economiei naţionale inclusiv în zootehnie, transferarea vită-ritului din sectorul colectiv (consumator al unei cantităţi mari de energie) in sectorul particular permite nu numai să se menţină efectivul de vite şi producţia animalieră, ci să

se şi creeze locuri noi de muncă la sate. Această tendinţă devine foarte importantă din punctul de vedere al dezvoltării social-economie a populaţiei rurale.

Este firesc ca în aceste condiţii, productivitatea muncii să fie mai mică, însă această soluţie apare, de fapt, unică pentru depăşirea situaţiei de criză grea din acest important domeniu al agriculturii. Pe măsura întăririi bazei tehnico-materiale a gospodăriilor ţărăneşti (de fermieri) şi a înzestrărilor lor cu energia necesară, vor fi soluţionate treptat şi sarcinile sporirii productivităţii muncii.

Comparativ cu vităritul, în domeniul culturii plantelor procesul de privatizare decurge mult mai lent, ceea ce, indiscutabil, îşi găseşte expresie în gradul mult mai înalt de stabilitate a proceselor tehnologice, însă necesitatea transformărilor radicale din acest motiv nu este mai puţin acută. Sporirea permanentă a deficitului de carburanţi şi uleiuri, majorarea nelimitată a preţurilor la mijloacele tehnice, la îngraşă mintele minerale ş.a. condiţionează situaţia că în cultura plantelor se constată o creştere constantă a cheltuielilor absolute şi specifice de muncă vie.

Această situaţie este predeterminată, întâi de toate, de micşorarea bruscă a volumelor de erbicide folosite, de scăderea greutăţii specifice a lucrărilor mecanizate în volumul general de muncă depus la cultivarea plantelor, de schimbarea structurii semănăturilor ş.a. În 1992, comparativ cu 1990, întreprinderile agricole, cooperativele, gospodăriile ţărăneşti (de fermieri) şi alte unităţi economice agricole au achiziţionat de 2-3 ori mai patine tractoare, camioane, remorci şi alt inventar agrar auxiliar, îngrăşăminte minerale, mijloace de protecţie a plantelor, carburanţi şi uleiuri tehnice.

Din cauza diverselor neajunsuri privind aprovizionarea tehnico-materială, preţurile, insuficienţa capitalurilor necesare etc., ţăranii, în marea lor majoritate, nu se grăbesc să creeze gospodării proprii (de fermieri). La începutul campaniei de primăvară (1993) în republică s-a încheiat de fapt aşa-numita "privatizare mică" a pământului, în rezultatul căreia toţi sătenii au" devenit proprietari a circa 316000 de ha, ceea ce alcătuieşte aproximativ *9%* din fondul funciar al republicii şi peste 14% din pământurile lucrate. În urma încheierii etapei a doua a privatizării pământului, vor trece în proprietatea ţăranilor circa 1 mil. de hectare de teren arabil, ponderea privatizării sale sporind până la 60%.

5. Reforma agrară şi utilizarea forţelor de muncă în agricultură

Dr. Ion VASILESCU,
ICS, Chişinău

Moldova este o ţară agrar-industrială. Complexul agroindustrial ocupă un toc de o importanţă colosală în economia naţională a tării noastre. De nivelul activităţii ramurilor sale, depinde aprovizionarea pieţei agroalimentare cu mărfurile necesare, stabilitatea economică, politică şi socială a societăţii

Cota-parte a complexului agroindustrial în anul 1991 a constituit 58,6% din produsul social global 54,4% din fondurile fixe de producţie, 62% din numărul de lucrători. în complexul agroindustrial predomină agricultura; ea a deţinut, tot în 1991, în volumul producţiei - aproape 47%, în fondurile fixe de producţie - 73% în numărul lucrătorilor ocupaţi - mai mult de 80%. În venitul naţional produs, agriculturii îi revine 42,4%, pe când industriei în întregime numai - 38,2% şi construcţiei nu mai mult de 7%.

Majoritatea populaţiei din ţara noastră locuieşte în localităţile rurale. Din cei 4359 mii de locuitori, 2310 mii persoane (aproape 53%) locuiesc în localităţile rurale. Iar din populaţia rurală, 1498,1 mii (sau 64,9%) o constituie populaţia aptă de muncă. În complexul agroindustrial activează 1074,8 mii de lucrători, constituind aproape 52% din toată populaţia ocupată în economia naţională. Din această populaţie, în agricultura şi în ramurile infrastructurilor de producţie şi sociale ale întreprinderilor agricole activează 868,2 mii de oameni, din care 735 mii se îndeletnicesc numai cu agricultura sau 84,7% din numărul total al lucrătorilor angajaţi în întreprinderile agricole şi ocupaţi în gospodăriile auxiliare.

În localităţile rurale s-a acumulat în decursul a multor decenii o colosală foiţă de muncă, niciodată folosită din plin. Nivelul utilizării ei nu s-a ridicat mai sus de 60-70%. Aceasta înseamnă o mare risipă pentru economia naţională *şi* în acelaşi timp un nivel de trai scăzut al majorităţii covârşitoare a populaţiei muncitoare de la sate. Surplusul de muncă în agricultura Moldovei este evident. Unui om capabil de muncă ocupat în agricultura sectorului public şi în gospodăriile auxiliare personale îi revine aproape 3,5 ha de terenuri agricole, în timp ce în satele cu o economie de piaţă dezvoltată unui muncitor în agricultură îi revine 50-100 ha de terenuri agricole. Dacă vom avea posibilităţi de a mări sarcina unui muncitor ocupat în agricultură cel puţin la 20 ha, această ramură va avea nevoie numai de 125 mii de muncitori, ceea ce înseamnă aproape de 6 ori mai puţin în comparaţie cu anul 1991. O asemenea reducere, considerabilă, a numărului muncitorilor ocupaţi în agricultură este posibilă într-

o perspectivă mult îndepărtata, care poate fi realizată numai dispunând de un şir întreg de condiţii tehnice şi social economice.

Reforma agrară în Moldova este legată mai întâi de toate de restructurarea relaţiilor funciare. Conform actelor legislative corespunzătoare, locuitorilor de la sate li s-au adăugat în posesiune, mai mult de 200 mii ha terenuri agricole. Împreună cu cele de care dispuneau deja până la începutul reformei agrare, această suprafaţă este egală cu 316 mii ha. Gospodăriile individuale ţărăneşti dispun de o proprietate privată funciară de circa 10 mii ha. Aşadar, în gospodăriile auxiliare personale şi exploataţiile individuale ţărăneşti sunt folosite 326 mii ha de terenuri agricole, ceea ce constituie nu mai mult de 15% din suprafaţa totală a terenurilor agricole ale ţării.

Având în posesie suprafeţe agricole mai mari decât înainte, proprietarii gospodăriilor auxiliare personale şi individuale ţărăneşti au mărit considerabil efectivul de animale în proprietatea privată. Numai în primul semestru al anului 1993, în comparaţie cu perioada respectivă a anului 1992, efectivul de animale al acestor gospodării private s-a majorat: la bovine cu 31%, din care vaci - cu 35%; la porcine - cu 17%, la ovine şi caprine - cu 22%.

Creşterea efectivului de animale în aceste exploataţii private duce şi la creşterea gradului de utilizare a forţei de muncă în localităţile rurale.

Proprietarii gospodăriilor auxiliare personale şi exploataţiilor ţărăneşti industriale vor tinde energic la o economisire maximă a mijloacelor materiale şi tehnice folosite în producţie. În afară de arat şi transportat, toate celelalte lucrări se vor efectua în mod manual. Pe baza muncii manuale va fi fondată şi întreţinerea animalelor şi păsărilor aflate în proprietatea privată. Toate aceste tendinţe au dus deja la o creştere considerabilă a cheltuielilor de muncă vie.

Conform calculelor întreprinse de noi pentru cultivarea terenurilor agricole prin posesiunea gospodăriilor auxiliare şi individuale ţărăneşti şi întreţinerea animalelor aflate în proprietatea lor este nevoie de cca 157 mii de muncitori în medie pe an. Se ştie că în gospodăriile personale, în perioadele încordate, cei apţi de muncă sunt ajutaţi de către pensionari şi adolescenţi. Rezultă din aceste considerente că numărul muncitorilor în vârstă aptă de muncă poate fi redus cu 60-70%.

Creşte gradul de utilizare a muncii manuale şi în unităţile de producţie a sectorului public. Dacă până nu demult, în aceste exploataţii, erau complet mecanizate tehnologiile de cultivare a plantelor (cerealiere, tehnice şi furajere) şi pe scară largă, tehnologiile din sectorul zootehnic, în ultimii ani, legat de creşterea considerabilă a costului mijloacelor tehnice şi combustibilului, gradul de mecanizare a principalelor lucrări din cultura plantelor de câmp, ca şi din zootehnie tinde spre reducere.

Puţin câte puţin, dar continuu, se reduce numărul de unităţi tehnice folosite în procesele de producţie, creşte volumul lucrărilor de reparaţie şi

cantitatea de combustibil pe o unitate de lucrări. Această tendinţă obligă pe gospodari să refuze executarea în genere a unor operaţiuni tehnologice, iar acolo unde este posibil să treacă la executarea lor manuală.

Stagnarea dezvoltării, iar apoi şi distrugerea încetul cu încetul a bazei tehnice a agriculturii, creşterea suprafeţelor de terenuri agricole puse în posesie sau transmise în proprietate privată fără a dispune de o infrastructură corespunzătoare de producţie, duc la dilatarea domeniului de utilizare a muncii manuale, ca şi la creşterea gradului de intensificare a muncii. La rândul său acestea sunt legate, în unele cazuri, de majorarea duratei zilei de muncă, iar în altele, - de creşterea încordării fizice asupra organismului omenesc.

Aşadar, modificarea formelor de proprietate şi formelor de organizare a producţiei în agricultură până la înfiinţarea unei infrastructuri de producţie adecvate acestor forme duc la creşterea numărului muncitorilor ocupaţi în această ramură şi la intensificarea utilizării muncii manuale. De aceea în anii apropiaţi gradului de ocupaţie şi numărul muncitorilor care activează în agricultură va avea o tendinţă crescândă.

Aceste tendinţe au un şir întreg de consecinţe negative.

Să analizăm pe unele din ele. Intensificarea muncii manuale şi dilatarea domeniului de utilizare a ei duc la o regresie tehnică şi tehnologică în agricultură. Ca urmare, se vor majora considerabil cheltuielile de muncă vie, ceea ce va duce la o scădere considerabilă a productivităţii muncii în agricultură. Aceste din urmă tendinţe sunt legate pe de o parte de un grad inferior de înzestrare a muncitorilor din agricultură cu fonduri fixe, iar pe de alta de suprafaţa foarte mică de terenuri agricole şi un efectiv inferior de animale ce revin unui muncitor din agricultură. Toate acestea, luate în comun, vor avea ca rezultat o reducere considerabilă a veniturilor reale ale ţăranilor, având ca fond generai creşterea volumului lucrărilor executate manual şi înrăutăţirea în genere a condiţiilor de muncă.

Criza economică, urmată de continua reducere a producţiei are drept consecinţă creşterea şomajului ascuns, care nu este luat în evidenţa oficială. Analiza datelor statistice permite a observa că, odată cu reducerea considerabilă a producţiei agricole are loc o majorare a numărului de muncitori ocupaţi în ramurile ei. În ultimii trei ani, volumul producţiei în toate ramurile agriculturii are o tendinţă constantă de reducere. în anul 1992 în comparaţie cu 1989, această reducere este, pe diferite ramuri de 40-60% sau de 35% în medie pe ansamblul producţiei globale agricole.

Către anul 1992 numărul de muncitori ocupaţi cu agricultura nu numai că nu s-a redus ci, din contra, s-a majorat în comparaţie cu anul 1990 cu 72 mii de oameni. O parte a contingentului de muncitori din agricultură, deşi se consideră angajaţi în această ramură, n-au posibilităţi de a produce ceva. În cazul dat, avem în faţă aşa-numitul şomaj ascuns, când muncitorul contează ca angajat, dar din lipsă de lucru el este trimis în concediu îndelungat fără plată până ia

începutul unui nou sezon de lucrări intense în agricultură. Ca urmare are loc reducerea câştigurilor muncitorilor din agricultură şi al nivelului de trai a întregii populaţii din localităţile rurale.

În condiţiile economiei de piaţă, exploataţiile agricole bazate atât pe proprietate comună, cât şi pe proprietate privată vor stărui să schimbe angajaţii care muncesc neeficient, prin muncitori capabili să majoreze productivitatea muncii, volumul producţiei şi indicii economici ai activităţii gospodăreşti. Mulţi muncitori ai fostelor exploataţii agricole din sectorul public se vor pomeni insuficient pregătiţi pentru a activa în condiţii noi, ameninţând să majoreze numărul de şomeri.

Reorganizarea producţiei agricole va prezenta cerinţe noi faţă de componenta profesională şi gradul de pregătire a cadrelor. Vor apărea categorii profesionale noi - muncitori universali (fermieri), va creşte necesitatea în muncitori cu calificare înaltă, iar cota lucrătorilor cu calificare mijlocie se va reduce considerabil, ca şi ponderea muncitorilor puţin calificaţi şi necalificaţi.

Înfăptuirea reformei agrare a dus la majorarea numărului populaţiei apte de muncă ocupată în gospodăriile auxiliare personale. În anul 1992, în comparaţie cu anul 1985 numărul acesteia a crescut de 2.2 ori, formând cantitativ un efectiv de 275 mii de oameni în vârstă aptă de muncă, sau 24.2% din populaţia aptă de muncă din localităţile rurale. Pornind de la dimensiunile extrem de mici ale gospodăriilor auxiliare personale (0.3-0.5 ha), potenţialul de muncă al acestei populaţii poate fi utilizat numai la un nivel de 10-20% dacă are posibilităţi de a fi angajată, această populaţie ar fi în stare să combine munca în gospodăriile auxiliare personale cu activitatea la alte instituţii. Combinarea acestor forme de activitate o practică majoritatea populaţiei apte de muncă care locuieşte în localităţile rurale şi lucrează în exploataţiile sectorului public al agriculturii.

O mare parte a muncitorilor ocupaţi în cultura mare, care execută în fond lucrări manuale, este ocupată din plin numai în perioadele de vârf (primăvara, toamna); în restul de timp ai anului, gradul de utilizare al ei nu depăşeşte 40-50%. Acest contingent de angajaţi, împreună cu populaţia aptă de muncă ocupată numai în gospodăriile auxiliare personale, formează un număr mare de semişomeri (circa 300-350 oameni), reprezentând aproape 40-50% din toată populaţia ocupată în agricultură.

Cu toate că potenţialul de muncă ocupat din agricultură este folosit în decursul a multor ani insuficient, în ultimii ani el este majorat pe seama angajaţilor proveniţi din locuitorii suburbiilor eliberaţi din funcţie de către întreprinderile localităţilor urbane. Această majorare are loc nu pentru că agricultura are nevoie de forţe suplimentare de muncă, ci conform unei politici practicate în timpul de faţă în domeniul asigurării populaţiei rurale cu locuri de muncă. Conform hotărârilor organelor administrative despre plasarea în câmpul muncit a locuitorilor din localităţile rurale eliberaţi din alte ramuri ale

economiei naţionale, ultimii trebuie să fie angajaţi în întreprinderile agricole din localităţile rurale corespunzătoare.

Deformarea politicii de asigurare a populaţiei rurale cu locuri de muncă va avea urmări negative asupra situaţiei social-economice din localităţile rurale. Creşte numărul de semişomeri, se reduce, din cauza lipsei unei ocupaţii permanente, câştigul muncitorilor din agricultură, se reduce nivelul de trai al populaţiei rurale.

Numărul locurilor de muncă în agricultură nu numai că nu creşte, dar permanent se micşorează. În întreprinderile agricole din sectorul public se reduce efectivul de animale, parcul de maşini şi tractoare, volumul construcţiilor capitale, suprafeţele terenurilor agricole, scade cererea de servicii comunale şi educativ-culturale. Toate acestea, luate împreună, duc la reducerea locurilor de muncă în producţia vegetală şi zootehnie, în infrastructura socială. Lipsa locurilor de muncă îi obligă pe cei care şi-au pierdut locul de muncă în ramurile indicate mai sus să se angajeze în culturile de câmp sau să folosească potenţialul lor de muncă în gospodăriile auxiliare personale.

Dacă în anii apropiaţi consecinţele reformei agrare vor dace la reducerea gradului de utilizare a forţelor de muncă în agricultură, alte forme, alternative, de ocupaţie se vor dezvolta lent, în localităţile rurale va apărea inevitabil un şomaj de masă. Iar dacă reforma agrară va duce la absorbirea crescândă a forţelor de muncă din localităţile rurale numai de către agricultură, fără a modifica considerabil structura ei şi baza tehnico-materială, aceasta va provoca o creştere considerabilă a cheltuielilor de muncă vie pe unitatea de producţie agricolă, având ca rezultat diminuarea şi mai mare a productivităţii muncii.

6. Deservirea tehnică în condiţiile restructurării complexului agroindustrial

Dr. Andrei LEŞCU,
ICS, Chişinău

Trecerea complexului agroindustrial al Republicii Moldova la economia de piaţă necesită noi abordări conceptuale şi strategice în folosirea resurselor. în acest cadru, una din cele mai importante noi abordări se referă ia folosirea eficientă a resurselor tehnice, inclusiv a maşinilor şi mecanismelor.

Agricultura Republicii Moldova dispune de un dezvoltat potenţial tehnic de producere, în componenţa lui intră 53.8 mii tractoare (revenind cea 40 ha/tractor), 9600 combine, 29.9 mii camioane şi multe alte maşini şi mecanisme.

Costul de balanţă al mijloacelor de mecanizare din agricultura republicii constituie 1442 mil. ruble (conform preţurilor din 1991). Valoarea fondurilor fixe de producere este de 8693 mil. ruble. Capacitatea uzinelor şi atelierelor de reparaţie a maşinilor atinge circa 200 mii de reparaţii convenţionale pe an, din care 35 procente revin pe seama întreprinderilor de nivelul II şi III.[1]

Din componenţa capacităţilor de nivelul II şi' HI fac parte 35 întreprinderi de reparaţie şi deservire raionale, 11 uzine şi întreprinderi specializate, care totodată intră şi în componenţa ASP "MEGARO", 24 întreprinderi intermediare-comerciale şi 15 întreprinderi intermediare-comerciale interraionale.

Analiza indicilor statistici puşi la dispoziţie de Departamentul de Statistică al Republicii Moldova confirmă că potenţialul tehnic al agriculturii nu se foloseşte cu eficienţă. în ultimii ani s-a înregistrat o scădere considerabilă a productivităţii agregatelor pentru tractoare şi maşini, creşte preţul de cost al lucrărilor mecanizate şi cheltuielile pentru întreţinerea parcului de maşini şi tractoare în stare bună. Numai în anul 1990 în acest scop s-au cheltuit 332407.2 mii rub. ceea ce alcătuieşte 24.5% din costul lor de balanţă. La întreţinerea parcului de tractoare s-au cheltuit 254157.8 mii rub., ceea ce constituie 27,4% din costul lor de balanţă.

În multe ţări, mărimea cheltuielilor pentru întreţinerea parcului de maşini şi tractoare nu depăşeşte 10% din costul de balanţă. De exemplu acest indice în S.U.A. atinge doar 5.8% din costul total al parcului de maşini şi tractoare.

---

[1] Nivelul I - capacităţi de reparaţie şi deservire la întreprinderile agricole; nivelul II - capacităţi de deservire şi reparaţie de rang raional şi nivelul III - capacităţi de rang interraional şi republican.

Care sunt cauzele proporţiei mai ridicate a cheltuielilor pentru întreţinerea parcului de maşini şi tractoare în republica noastră?

Principala cauză ţine de trăinicia şi durabilitatea scăzută a maşinilor, datorate insuficienţei capacităţii de deservire tehnică[1].

Analiza arată că în agricultura republicii 80% din numărul total al tractoarelor se reparau anual, în unii ani 1456 din ele se reparau de două ori pe an. Caracterul reproducţiei fondurilor fixe şi folosirii investiţiilor capitale joacă un rol deosebit în definirea direcţiei intensificării producţiei. La fondurile fixe, această intensificare presupune determinarea reproducţiei prin îmbunătăţirea conţinutului şi ridicarea eficienţei utilizării lor. În acest sens, o deosebită importanţă are analiza procesului de reproducţie a fondurilor fixe în scopul argumentării economice privind ridicarea eficienţei utilizării lor. Un aspect pentru reproducţia lărgită este procesul de reînnoire a fondurilor fixe.

Pentru a ne face o impresie mai deplină despre dinamica înnoirii fondurilor fixe este necesar să apelăm la evidenţa indicilor naturali, care caracterizează valoarea lor de utilizare. În anii 1971-1992 fondurile fixe în agricultură au crescut de 4,73 ori, pe parcul de tractoare şi combine pentru cereale respectiv de 1,52 şi 1,48 ori.

Analiza reînnoirii parcului de tractoare şi combine pentru cereale demonstrează că, în perioada 1971-1992, gospodăriile agricole au cumpărat 30 mii tractoare şi 13,5 mii combine, dintre care s-au folosit la creşterea parcului de maşini corespunzător 14,2 şi 12,9% partea rămasă a fost folosită în .locul maşinilor uzate şi celor scoase din uz. Termenul de reînnoire a parcului de tractoare este de 9,6 ani, a combinelor 8,9 ani.

Examinând procesele de reînnoire şi scoatere din uz a maşinilor în ţările industrial dezvoltate, şi comparând aceste date, putem concluziona că durata de funcţionare a maşinilor în agricultura republicii este de 2-3 ori mai mică decât în alte ţări.

De exemplu în S.U.A reînnoirea parcului de tractoare în agricultură se efectuează o dată la 24 ani, în timp ce la noi ea are loc ia fiecare 10 ani. în legătură cu liberalizarea preţurilor la agenţii energetici şi la alte resurse au sporit brusc preţurile la maşinile agricole, precum şi tarifele la reparaţia lor.

Conform Centrului de Calcul al Departamentului pentru Statistică al Republicii Moldova, indicii preţurilor la maşinile agricole şi ia utilajul pentru culturile de câmp în 1992 au sporit faţă de 1991 cu 589 procente, la tractoare - cu 2150 procente, la autocamioane - 2629 procente, la autoturisme - cu 4231 procente.

---

[1] În apicultura Republicii Moldova, cheltuielile de reparaţie a mijloacelor tehnice se împart pe categorii de mijloace în felul următor: tractoare - 41.8%; automobile - 23.8; maşini agricole - 11.5%; combine -6.7%; utilajul la ferme complexe - 6.3, motoare, noduri şi agregase - 7.9% şi motoarele electrice - 2.9%.

Tarifele la reparaţia şi deservirea maşinilor au crescut cu 700%, la reparaţia capitală a combinelor pentru cereale şi autocamioane – corespunzător cu 1030 şi 139 7 procente.

Toate aceste circumstanţe au pus gospodăriile agricole într-o situaţie financiară critică, şi ca rezultat a scăzut brusc numărul maşinilor agricole cumpănite. Dacă în 1992 gospodăriile agricole au cumpărat 960 tractoare, în 1993 numărul lor s-a redus la 252, iar alte tipuri de maşini n-au fost cumpărate deloc

Totodată s-a redus volumul de reparare a maşinilor. În anul 1992, întreprinderile asociaţiei "ARCA - Moldova" a reparat: 1569 tractoare, sau cu 54,8 procente mai puţin decât în 1991, 357 autocamioane sau cu 40,5 procente mai puţin, de asemenea a scăzut şi numărul reparaţiilor motoarelor pentru tractoare şi autocamioane respectiv cu 37,7 şi 53,4 procente mai puţin.

Analiza de mai sus ne demonstrează clar că, în prezent procesul de mecanizare a agriculturii în Republica Moldova a atins punctul critic în situaţia creată este imposibil să efectuăm în mod mecanizat lucrările din culturile de câmp fapt ce va influenţa negativ roadele şi eficienţa producţiei agricole.

Din aceste considerente este absolut necesar a lua măsuri urgente de restabilire a parcului de tractoare şi auto al republicii, de prelungire a duratei de utilizare a maşinilor de 1,5-2 ori.

În acest context, sarcina uzinelor producătoare de maşini este de a-i asigura pe consumatori cu maşini cu o longevitate sporită, şi de a le oferi prestările necesare de servicii. în condiţiile economiei de piaţă, la producerea mijloacelor de mecanizare în agricultură o deosebită importanţă capătă serviciul tehnic.

Practica actuală utilizată pe parcursul anilor de întreprinderile din sfera de reparaţie şi deservire, a arătat că, nici un sistem de deservire, oricât de puternic ar fi, nu este în stare să asigure funcţionarea neîntreruptă a maşinilor fără ajutorul ramurilor producătoare a acestora. De aceea, este necesar să se perfecţioneze organizarea serviciului tehnic, să se restabilească legăturile necesare dintre uzinele producătoare, intermediari şi beneficiari pe o bază economică nouă, creând întreprinderi comune: întreprinderi mixte, societăţi pe acţiuni, societăţi cu răspundere limitată şi altele.

În acest caz, se vor consolida legăturile economice dintre parteneri şi se va crea posibilitatea specializării aprofundate privind deservirea pe obiecte.

Pentru aceasta, este necesar a organiza pe baza întreprinderilor specializate de reparaţie a maşinilor agricole un centru tehnic, care să poarte răspunderea pentru deservirea şi repararea maşinilor în cauză. De exemplu, întreprinderea specializată pentru reparaţia maşinilor din Orhei, care s-a specializat în reparaţia tractoarelor de marca "Belarusi", ar trebui să organizeze, împreună cu

Uzina de tractoare din Minsc, un, centru tehnic, care va practica toate tipurile de deservire a maşinilor de marca dată.

Totodată este necesar să menţionăm că pe lângă organizarea întreprinderilor mixte, trebuie schimbată şi structura sistemului de deservire "ARCA - Moldova". Numărul de direcţii, secţii şi grupuri depinde de funcţiile care vor fi stabilite de centrele tehnice.

Noua structură organizatorică a sistemului de deservire trebuie să corespundă cerinţelor economiei de piaţă şi să facă posibilă utilizarea oricărui element al sistemului de deservire în perioada de tranziţie, precum şi elaborarea unui program eficient de dezvoltare a ramurilor agroindustriale, să determine priorităţile lor şi legăturile reciproce cu ramurile producătoare de fonduri pentru CAI.

7. Posibilităţi şi limite ale agriculturii ecologice în spaţiul economic românesc

Mariana MĂNĂSTIREANU,
IEA, INCE

Agricultura, ca orice activitate productivă, aduce prejudicii mediului, iar unii specialişti o plasează printre primele trei în ierarhia activităţilor umane care degradează mediul înconjurător, iar această afirmaţie este departe de a fi neîntemeiată. Distrugerile cauzate mediului de activităţile agricole (şi nu numai) pot fi asimilate "pierderilor de mediu" care însoţesc orice activitate economică.

Activitatea agricolă, dependentă aproape complet de mediul natural, poate fi denumită "o funcţie de mediu", care, privită din punct de vedere economic, plasează mediul înconjurător în centrul teoriei economice, legând strâns ecologia de economie. Din această perspectivă a relaţiei sale cu mediul, activitatea agricolă ascunde un paradox: deşi este menită prin excelenţă să asigure existenţa speciei umane, ea se poate transforma într-o reală ameninţate pentru aceasta.

În Republica Moldova, cercetările de ecologie aplicată în domeniul agriculturii consideră că un consum tehnologic de energie care depăşeşte 15 megajouli pe hectar devine factor agresiv pentru mediul înconjurător. După estimarea ecologică rezultă că marea majoritate a tehnologiilor utilizate în agricultura Republicii Moldova aduc serioase prejudicii naturii.

Astfel, după calculele economistului Valentin Osadcii de la ASE Chişinău, cultura grâului consumă 24 megajouli/ha, a porumbului - 36,7, a fiorii-soarelui 22,3, a tomatelor - 64,6, a sfeclei de zahăr - 46,4, a cartofilor - 19,1, a fructelor 45,5, a strugurilor 23,1. în toate aceste cazuri, este depăşit considerabil consumul de 15 megajouli/ha de ia care începe ameninţarea ecologică.

Sub aspect economic, ecologizarea agriculturii are drept scop armonizarea dezvoltării agriculturii cu protecţia mediului înconjurător, orientare indispensabilă pentru a atenua sau chiar a suprima contradicţia dintre eficacitatea ecologică şi eficienţa economică.

Se pune întrebarea, dacă şi în ce măsură piaţa şi preţurile ca mecanisme de reglare sunt operaţionale în limitarea poluării şi protecţia mediului.

În situaţia în care o cerere conduce la ridicarea preţurilor produselor agricole în raport cu preţul factorilor de producţie, agentul economic este incitat spre intensificarea producţiei. Tipul actual de progres tehnic determină

consumuri sporite de resurse materiale, mai ales de produse chimice, care conduc la creşterea agresivităţii ecologice a procesului agricol. În acest caz, încălcarea echilibrului ecologic rezultă din mecanismul forţelor ce se confruntă pe piaţă.

Dacă un nivel ridicat al preţurilor produselor agricole poate favoriza încălcarea echilibrului ecologic, o tendinţă similară o generează şi cazul opus al preţurilor scăzute. În acest din urmă caz, nevoia de moment, de supravieţuire, poate împinge producătorii agricoli la o formă specifică de poluare a solului şi anume cea generată de sărăcirea lui prin nerestituirea elementelor fertilizante consumate de recolta obţinută.

În aceeaşi direcţie acţionează şi o posibilă dereglarea raporturilor dintre produsele agricole şi cel al inputurilor asigurate din alte ramuri prin accentuarea foarfecii preţurilor în defavoarea agriculturii. în această situaţie, în lipsa resurselor financiare necesare, producătorii agricoli se văd obligaţi să utilizeze mijloace tehnice dăunătoare calităţii mediului înconjurător.

Numai mecanismele pieţei nu permit producătorilor să depăşească aceste dificultăţi cu forţe proprii. în scopul cercetării limitelor acestor mecanisme în protejarea mediului, se propune o cooperare organizată între fermieri sub forma unor societăţi cooperatiste denumite "cooperative de mediu". Această alternativă porneşte de la premisa avantajelor pe care le-ar avea descentralizarea politicii pe termen scurt de ocrotire a mediului la nivel local. Teoria "cluburilor" oferă o bază teoretică pentru acţiunea colectivă a fermierilor sub forma cooperativelor de mediu, ca o alternativă la disfuncţionalitatea mecanismelor pieţei în politica mediului.

Obiectivele cooperativei de mediu urmăresc: a) conservarea naturii, a peisajului şi a calităţilor fizice ale solului, apei, aerului, pe scurt, conservarea mediului înconjurător;

b) activităţile cooperativei de mediu trebuie să fie eficiente din punct de vedere economic, să aducă profit. Cu alte cuvinte rezultatele economice trebuie să fie mai bune decât în absenţa cooperativei de mediu.

Sarcinile concrete ale unei cooperative de mediu decurg din obiectivele acesteia şi au în vedere: a) colectarea şi schimbul de informaţii între participanţi, pentru creşterea gradului lor de conştientizare prin informarea şi modificarea comportamentului lor ecologic; b) stimularea cercetării activităţilor de extension şi de învăţământ, activităţi care nu pot fi realizate la nivelul fermierilor, din lipsă de interes şi de fonduri băneşti;

c) introducerea măsurilor de ocrotire a mediului înconjurător acţionând ca forum consultativ pentru membrii cooperativei şi ca intermediar între guvern şi membri.

***

Există argumente pro şi contra în disputa privind politica mediului. Deşi în ţările din vestul Europei se solicită tot mai insistent introducerea unui control guvernamental tot mai sever pentru stoparea degradării mediului înconjurător, economiştii consideră că dirijismul şi centralizarea excesivă s-au dovedit fatale atât pentru economie, cât şi pentru ecologie. În viziunea lor criza ecologică este una din consecinţele absenţei drepturilor de proprietate, fapt care se verifică şi în cazul ţărilor noastre.

Tot mai mulţi economişti devin adepţii unei microecologii, care să se bazeze pe soluţionarea la nivel local a problemelor mediului înconjurător. Este tot mai evident că o legislaţie rigidă la nivel naţional ar putea avea ca efect concentrarea atenţiei doar asupra unor agenţi economici care poluează în mod constant atmosfera. Există riscul ca astfel să se ignore prevenirea unor accidente mai puţin frecvente, dar care au un impact foarte grav asupra mediului ambiant.

8. Privatizarea în agricultură prin transfer de proprietate şi creştere economică

Prof. dr. Marin POPESCU,
IEA, INCE

Pentru România ca şi pentru Republica Moldova, privatizarea reprezintă condiţia esenţială a tranziţiei la economia socială de piaţă. Ea constă, de regulă, în transfer de active şi servicii publice din mâinile statului în mâini private. Privită într-un sens mai larg, privatizarea include şi transferul de proprietate colectivistă în mâinile foştilor proprietari.

Până în 1990, în agricultura României predomina proprietatea funciară de stat şi colectivistă; ele cuprindeau 90,5% din pământul agricol. Proprietatea producătorilor particulari reprezintă numai 9,5% din suprafaţa agricolă a ţării. Trecerea la privatizarea agriculturii, etapele şi formele acestui proces au fost condiţionate de structura proprietăţii şi a exploataţiilor socialiste moştenite, ca şi de particularităţile şi funcţiile diferiţilor factori de producţie.

1. Transferul proprietăţii cooperatist-colectiviste a început la puţin timp după evenimentele din decembrie 1989. Ca efect al aplicării Decretului lege nr. 42 din 1990, suprafaţa de teren atribuită membrilor cooperăm şi altor categorii de producători agricoli în proprietate particulară sau în folosinţă îndelungată s-a ridicat la 25% din suprafaţa agricolă a ţării. A urmat Legea fondului funciar, având ca principiu fundamental reconstituirea şi constituirea dreptului de proprietate asupra pământului.

Dintre caracteristicile reformei funciare în ţara noastră menţionăm: a) prevalenţa criteriilor ideologice şi politice asupra celor economice. Ca urmare, decolectivizarea agriculturii s-a înfăptuit prin lichidarea structurilor colectiviste înainte de a le fi pregătit pe cele noi, fapt care a dus la o dezorganizare profundă a producţiei; b) caracterul reparatoriu al legii funciare. Aceasta a presupus reconstituirea dreptului de proprietate privată al foştilor proprietari sau al moştenitorilor acestora, indiferent dacă lucrează sau nu în agricultură; c) crearea de noi drepturi de proprietate privată a unor lucrători îndreptăţiţi de lege; d) reconstituirea şi constituirea proprietăţii private a determinat existenţa unui mare număr de solicitanţi de terenuri îndreptăţite (peste 6,2 mil. cereri) din care aproximativ 1/3 nu locuiesc în mediul rural iar alte 1/5 sunt în vârstă; e) limitarea reconstituirii şi constituirii dreptului de proprietate privată asupra pământului până la 10 ha, numărul mare de solicitanţi îndreptăţiţi şi caracterul limitat al suprafeţei distribuibile conform Legii 18, au dus la o adevărată pulverizare a fostei agriculturi colectiviste. Media suprafeţei a noilor gospodării

este sub 1,8 ha şi divizată în 4-5 parcele. În urma aplicării Legii fondului funciar, proprietatea particulară a devenit preponderentă; sectorul particular agricol din ţara noastră asigură circa 84% din produsul intern brut al ramurei; agricultura a avansat cel mai repede şi mai mult pe calea privatizării, comparativ cu celelalte ramuri ale producţiei materiale.

"Preţul" acestei realizări îl reprezintă întoarcerea la agricultura ţărănească, formă de economie cu timp parţial şi cu un pronunţat caracter de subzistenţă, fapt care ne plasează pe unui din ultimile locuri din Europa din punct de vedere al fărâmiţării agriculturii.

Deşi mica gospodărie ţărănească a creat unele premise pentru revigorarea agriculturii (a renăscut interesul ţăranilor pentru producţia agricolă) puterea economică de care dispune este redusă şi posibilităţile de a utiliza mijloace tehnice şi tehnologii moderne - limitate.

Formarea unor gospodării familiale viabile, performante în producţie şi competitive pe piaţă presupune înlăturarea limitelor exploataţilor de mici dimensiuni si potenţate posibilităţile pe care le generează proprietatea particulară. în această privinţă, se dovedesc utile asemenea căi ca: sporirea dimensiunii medii de teren a exploataţiilor familiale, organizarea cooperaţiei agricole pe principii moderne, arendarea şi/sau cumpărarea de terenuri cu deosebire de la neagricultori, acordarea de compensaţii pentru cei care vor să se retragă din agricultură datorită vârstei înaintate.

2. Privatizarea proprietăţii agricole de stat a demarat cu transformarea întreprinderilor de stat în societăţi comerciale. Deşi nu a schimbat caracterul statal ai proprietăţii, această transformare a făcut un pas important în dezetatizarea şi autonomizarea funcţională a întreprinderilor amintite. Ca efect al Legii funciare s-au privatizat 530 mii ha (reprezentând 28,8% din totalul suprafeţei agricole a acestor unităţi), pentru care un număr de 176 mii de foşti proprietari urmează să primească acţiuni sau titluri de proprietate. Pentru toate tipurile de societăţi comerciale, 30% din capitalul lor social s-au transferat Fondurilor Proprietăţii Private în contai certificatelor de proprietate.

O importanţă deosebită capătă privatizarea societăţilor comerciale prestatoare de servicii. Pe primul plan se situează cele din domeniul mecanizării (AGROMEC, SERVOMEC şi AGROTRANSPORT). Ca orientare principală se profilează privatizarea acestora prin procedura standard, adaptată la condiţiile specifice din agricultură. Se are în vedere ca vânzarea acţiunilor societăţilor comerciale să se facă prin negociere directă către membrii conducerii, salariaţii şi producătorii agricoli individuali sau cei care au constituit asociaţii sau societăţi agricole, în condiţiile Legii nr. 36/1991, cea mai mare parte a acţiunilor urmând să se vândă asociaţiilor şi ţăranilor individuali.

În acelaşi timp, se urmăresc trecerea pe principii comerciale a unor servicii din domeniile sanitar-veterinar, protecţia plantelor, reproducţie şi

selecţia animalelor, controlul calităţii seminţelor şi furajelor, precum şi dezvoltarea de forme alternative ale sistemelor de achiziţionare, prelucrare şi comercializare a produselor agricole, ca şi pentru livrările de factori de producţie.

Privatizarea diferitelor tipuri de servicii pentru agricultură va contribui la crearea unui mediu economic concurenţial cu efecte stimulative pentru revigorarea acestei ramuri a economiei naţionale.

Învăţând din experienţă, s-ar impune ca, în privatizarea societăţilor comerciale care produc produse agricole, să se acorde prioritate metodelor care evită fărâmiţarea inutilă a exploataţilor şi păstrează avantajele marii producţii, absolut necesare într-o economie de piaţă.

Întrucât ritmul privatizării în acest domeniu va fi în mod inevitabil mai lent, considerăm oportună privatizarea parţială a proprietăţii. Avem în vedere înainte de toate privatizarea managementului, prin care: se promovează la conducere specialişti cu înaltă competentă profesională; se delimitează proprietarul de administrator; se sparge monopolul proprietăţii de stat etc.

Rezultate asemănătoare se pot obţine şi în cazul privatizării folosirii patrimoniului societăţilor prin închiriere, arendare, concesionare.

3. În mod normal, privatizarea trebuie să asigure condiţii favorabile pentru creşterea economică, iar aceasta la rându-i să creeze resurse sporite pentru dezvoltarea agriculturii private. Creşterea economică este rezultatul acţiunii unor factori cu influenţă nemijlocită (factorul uman, factorul natural, capitalul, factorul infracţional şi tehnologic), precum şi a unor factori cu acţiune mediată (politica financiară, monetară, bugetară şi fiscală a statului, capacitatea de absorbţie a pieţei interne, schimburile internaţionale, politica ecologică etc.).

În condiţiile ţării noastre, consolidarea noilor exploataţii agricole şi revigorarea întregii agriculturi, mai ales prin retehnologizarea ei modernă pun pe primul plan problema formării capitalului necesar.

Sursa principală a formării lui este surplusul economic creat de exploataţiile agricole. Pentru producerea surplusului economic, noii agenţi economici trebuie să identifice structurile cele mai profitabile de producţie, de organizare şi de conversie a factorilor de producţie.

In perspectivă, cerinţa fundamentală este trecerea la un tip de progres tehnic mai puţin energointensiv, poluant şi costisitor, care să ţină seama de constrângerile din economia noastră naţională şi de intrarea agriculturii în era biotehnologiilor şi informatizării, compatibilă cu noua structură agrară.

În prezent capătă teren preocupările care vizează reducerea intervenţiei statului şi amplificarea rolului mecanismelor pieţei, agenţii economici trebuind să fie lăsaţi liberi să-şi localizeze interesul şi să acţioneze corespunzător. În concordanţă cu acest principiu general se orientează întreaga strategie de restructurare şi dezvoltare a agriculturii.

Schimbarea, evident necesară, a raportului dintre mecanismele pieţei şi gradul de implicare a puterii publice în economia agricolă este impusă de realităţi, de starea de criză a economiei naţionale şi a agriculturii, de puterea economică scăzută a producătorilor agricoli şi urmăreşte schimbarea radicală a stărilor de lucruri generatoare de randamente scăzute în utilizarea resurselor, costuri ridicate, ineficientă şi necompetitivitate. Promovând interesul personal, libertatea individuală şi spiritul de iniţiativă şi inovare, mecanismele economiei de piaţă devin veritabile forţe ale creşterii economice dar numai în anumite condiţii şi premise de pildă, libertatea totală a exporturilor şi importurilor astfel ar putea însemna implicit şi pătrunderea neîngrădită pe piaţa românească a unor produse agricole străine făcându-ne să pierdem noi înşine pieţe interne proprii, astfel producţia internă, aşa cum se întâmplă în prezent cu zahărul, lâna şi alte produse; liberalizarea preţurilor tuturor resurselor şi produselor agricole va conduce la scurgerea de surplus economic din agricultură in ramurile din amonte şi aval; încetarea tuturor subvenţiilor pentru producători sau prime de producţie ar însemna să nu se ia în consideraţie experienţa ţărilor dezvoltate care au ajuns la agricultura de astăzi utilizând o mare varietate de forme de sprijin directe şi indirecte şi care nici acum, deşi şi-au propus acest lucru în cadrul Rundei Uruguay, nu renunţă la ele, ci le modifică dimensiunile şi formele de acordare; la fel angajarea de credite numai la dobânda zilei, care se apropie de 100%, echivalează cu o aventură pe care puţini producători agricoli sunt dispuşi să o facă în condiţiile ciclurilor de producţie relativ lungi (180 de zile la cereale, 27 luni în zootehnie etc.) şi riscului relativ mare specific agriculturii.

Este categoric un alt învăţământ al experienţei noastre postrevoluţionare că problema formării capitalului şi privatizarea prin creştere nu se poate rezolva numai prin forţele pieţei. Alături de aceste forţe indispensabile, de altfel, se impune acţiunea puterii publice atât pentru stabilirea şi respectarea regulilor de joc în funcţionarea pieţei, cât şi pentru sprijinirea producătorilor agricoli în multiplicarea potenţialului lor de producţie şi formarea surplusului economic Aceste acţiuni sunt mai ales în: susţinerea infrastructurii şi cercetării ştiinţifice, formarea capitalului uman şi protecţiei sociale, stabilirea de programe de producţie orientative pentru principalele produse agricole etc.

4. Judecând după aparenţe, s-ar crede că nu există legătură între privatizarea şi integrarea celor două state româneşti. întrucât privatizarea este baza reformelor economice prin intermediul acestora ea devine o condiţie favorabilă şi integrării amintite. Desigur, fiecare ţară înfăptuieşte privatizarea în funcţie de condiţiile specifice, folosind totodată în acest proces şi învăţămintele pe care le degajă experienţa altora. Ca urmare, cunoaşterea experienţelor proprii şi internaţionale reprezintă o condiţie esenţială pentru a evita greşelile, a ocoli capcanele posibile şi a asigura o privatizarea sănătoasă şi eficientă. Pe această bază este necesară colaborarea în cercetarea proceselor de privatizare din cele două state româneşti, ca şi din alte ţări, în completarea şi perfecţionarea legislaţiei, precum şi în fundamentarea strategiei de colaborare şi integrare în domeniul agriculturii.

Secţiunea a V-a - POLITICI FINANCIARE, BANCARE ŞI MONETARE

1. Scenarii posibile de integrare monetară între România şi Republica Moldova

Dr. Corneliu GUŢU
INCEF, Chişinău

În ceea ce priveşte evoluţia, posibilă în viitorii ani, a integrării monetare, se prezintă mai multe scenarii, în funcţie de realizarea obiectivelor primare şi finale ale consolidării spaţiului economic unic, începând cu intensificarea raporturilor comerciale reciproce şl mergând până la formarea uniunii economice şi monetare. Aceste scenarii posibile sunt: acord de plăţi, zonă monetară, uniune monetară şi monedă unică (unificare monetară).

Principiile şi prevederile, necesare în realizarea integrării economice şi monetare, sunt următoarele:

1. constituirea şi consolidarea spaţiului economic între România şi Republica Moldova, în cadrul căruia persoanele, bunurile şi capitalurile să circule în mod liber, fără a fi împiedicate de obstacole vamale şi în condiţii care să permită agenţilor economici să desfăşoare o activitate eficientă;
2. formarea unui ansamblu monetar, capabil să permită convertibilitatea reciprocă a monedelor naţionale - prin eliminarea marjelor de fluctuaţie anormală a cursurilor de schimb - şi fixarea, în limite economice, a raporturilor de paritate;
3. formarea unor organe comune în domeniul economic şi monetar, care să permită asigurarea gestiunii uniunii economice şi monetare.

Aceste principii, care constituie elementele indispensabile ale existenţei uniunii economice şi monetare între România şi Republica Moldova, reprezintă, în acelaşi timp, şi acel minim care urmează a fi atins odată cu accelerarea procesului de integrare.

Cadrul politic de formare şi consolidare a integrării economice, monetare şi culturale a Republicii Moldova cu România este trasat prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova din 4 august 1993, cu privire la neaderarea Moldovei la Acordul de constituire a CSI.

Şi, totuşi, există opinia că Republica Moldova ar trebui să adere la Uniunea economică din cadrul CSI. Principalele argumente ale susţinătorilor acestei opinii şi modul lor de justificare, din punct de vedere economic, as fi următoarele:

În primul rând, se susţine faptul că potenţialul economic al Rusiei şi în viitor, va fi sursa principală de aprovizionare cu materii prime şi resurse energetice a statelor-membre ale CSI. Datele Departamentului de Statistică al Rusiei ne demonstrează contrariul: astfel, în primele zece luni ale anului 1993, din volumul total de 2583 milioane tone de ţiţei au fost exportate pe pieţele vestice 633 milioane de tone sau 24,5%, faţă de 16,8% în 1992. În acelaşi timp, Ucrainei i-au fost livrate 12,6 milioane tone de ţiţei sau 443% din livrările anului 1992; Belorusiei, respectiv, 8,9 milioane tone sau 55,5%. Produsele petroliere şi carburanţii se livrează cu mult sub necesităţile reale ale statelor membre ale CSI. De exemplu, în volumul total de benzină produsă în Rusia, ponderea livrărilor către statele CSI-ului şi Moldova au constituit 0,2%, la motorină - 5,4% şi ia păcură -1,7%, ceea ce constituie, faţă de livrările anului 1992, respectiv, 41.3%, 62,3% şi 39,5%.

În al doilea rând, se susţine faptul că, în cadrul CSI, se va forma un sistem de preţuri preferenţiale, mai scăzute decât cele mondiale. Realitatea arată că, în 1993, preţurile la produsele energetice şi materie primă, destinate statelor-membre ale CSI, sunt cu 30% şi chiar 100% mai ridicate decât cele de pe piaţa internă a Rusiei şi, deseori, depăşesc nivelul preţurilor mondiale. Să menţionăm şi faptul că tarifele de transport din cadrul CSI s-au majorat într-o asemenea măsură, încât sporesc substanţial preţul mărfurilor, în condiţiile de livrare franco-consumator.

În al treilea rând, se susţine faptul că Rusia posedă o monedă convertibilă şi aderarea la CSI va permite statelor membre să favorizeze economic acest fapt într-adevăr, cursul de schimb al rublei se menţine stabil de câteva luni, cu mici oscilaţii, ca urmare a unui sold comercial pozitiv. Astfel, în primele zece luni ale anului 1993, după datele Departamentului de Statistică al Rusiei, acest sold pozitiv se estimează la circa 9 miliarde dolari, care, în fond, nu se datorează creşterii volumului exportului - care, în marea sa măsură, se bazează pe exportul de ţiţei, gaze naturale şi alte materii prime -, ci diminuării drastice a importului. Faţă de perioada respectivă a anului 1992, importul a scăzut cu 49%, constituind 13,3 miliarde dolari. La unele produse de o importanţă vitală pentru economia rusă, această scădere este şi mai impresionantă. De exemplu, la utilaj tehnologie, maşini unelte şi mijloace de transport, reducerea este de ia 10,1 miliarde dolari, la 4,3 miliarde dolari; la ţevi de oţel pentru complexul energetic - de la 275 milioane dolari, la 184 milioane. S-au diminuat drastic şi importurile de produse alimentare şi bunuri de larg consuni, tendinţă care va afecta direct populaţia. Astfel, importul a scăzut, în primele 10 luni ale anului curent, faţă de 1992: la cereale - de la 3,5 miliarde

dolari, la 1,3 miliarde; la carne - de la 334 milioane dolari, ia 93 milioane; la carne de pasăre - de la 44 milioane dolari, ia 14 milioane; la ulei comestibil - de la 210 milioane dolari, la 36 milioane; la îmbrăcăminte - de la 464 milioane dolari, la 180 milioane; ia Încălţăminte - de la 599 milioane dolari, la 140 milioane; la medicamente - de la 819 milioane dolari, la 187 milioane. De menţionat este faptul că s-au micşorai importurile la acele produse alimentare la cave Rusia se autoaprovizionează în proporţie de 42-58% şi în condiţiile în care recolta totală de cereale, în 1993, se preconiza la 100 milioane tone, ceea ce reprezintă mai puţin şi faţă de anul 1992 (107 milioane tone), şi faţă de media anilor 1586-1990 (104 milioane). Este greu de închipuit că un stat cu monedă stabilă şi-ar putea permite o astfel de diminuare a importurilor vitale.

În al cincilea rând, se susţine faptul că economia Rusiei s-a stabilizat, din punct de vedere financiar, şi că rata inflaţiei scade, pe când realitatea ne demonstrează că există un blocaj financiar, de unde şi concluzia că cererea de pe piaţa Rusiei este imensă, dar nu întotdeauna este solvabilă. Numai restanţele financiare ale consumatorilor, fata de complexul energetic al Rusiei, se estimează, după datele Ministerului Combustibilului şi Energeticii al Rusiei, la 1 septembrie, ia suma de 4475 miliarde ruble, dintre care 1291 miliarde industriei extractive a petrolului, 1500 miliarde industriei de prelucrare a petrolului, 1260 miliarde industriei extractive a gazului natural. Să menţionăm şi faptul că datoriile statelor membre ale CSI, Moldovei şi statelor baltice, faţă de complexul energetic al Rusiei, constituie suma de 1017 miliarde ruble, deci aproape 25% din volumul total al restanţelor financiare amintite; cota Moldovei era de 19,83 miliarde ruble pentru gaz natural şi 0,71 miliarde ruble pentru produsele petroliere.

De aceea, după părerea noastră, nu există probe convingătoare, de ordin economic, cu privire la necesitatea aderării Republicii Moldova la Uniunea economică din cadrul CSI.

Introducerea monedei naţionale a Moldovei - leul moldovenesc – constituie etapa decisivă în consolidarea sistemului naţional monetar-financiar şi promovării reformei economice.

În condiţiile păstrării, în viitor, a relaţiilor comerciale bilaterale cu statele-membre ale CSI (în prezent, ponderea acestor relaţii constituie 90% din volumul total al exportului şi importului), şi, în special, cu Rusia, stabilitatea leului moldovenesc va fi influenţată de procesele inflaţioniste din cadrul CSI. Astfel, elaborarea programului de substituire şi diversificare a surselor de aprovizionare cu materii prime şi resurse energetice, în cadrul integrării economice a Republicii Moldova cu România, se dovedeşte de o primordială importanţă.

Disponibilitatea României de susţinere a economiei Moldovei a fost demonstrată şi prin acordarea, din "Fondul pentru relaţiile cu Republica Moldova, pe anul 1993", a sumei de 6 miliarde lei, din care 2,5 miliarde lei

pentru livrări urgente de combustibil şi uleiuri minerale. începând cu luna septembrie, România va livra, lunar, 10 mii tone de benzină, 20 mii tone de motorină, 500 tone de ulei mineral. Dacă comparăm aceste cifre cu livrările lunare de combustibil din cadrul CSI (care au constituit, în primele zece luni ale anului curent, la benzină - 9,2 mii tone şi la motorină - 23,6 mii tone), putem trage concluzia că 50% din minimul necesar de carburanţi se pot primi din România.

Stabilitatea leului moldovenesc, fără diversificarea relaţiilor economice cu România, va fi temporală, în alte condiţii, spirala inflaţionistă îşi va accelera vertiginos urcuşul. Ca o consecinţă negativă a unui astfel de sistem monetar inflaţionist, va fi imposibilitatea creării mediului economic necesar pentru favorizarea integrării economice a statelor române.

De aceea, pentru anticiparea consecinţelor nedorite şi ridicarea credibilităţii leului moldovenesc, este nevoie de o colaborare mai eficientă a Băncilor Naţionale ale Moldovei şi României. Asigurarea stabilităţii cursului de schimb reciproc al monedelor naţionale ale Moldovei şi României, în limitele prevăzute, necesită angajamente de susţinere reciprocă a Băncilor Naţionale ale Moldovei şi României. Ca măsură eficientă în acest domeniu, poate fi conceput şi Acordul între Băncile Naţionale ale Republicii Moldova şi României, din 23 mai 1993, care permite băncilor din ambele state să deschidă conturi corespondente în monedele naţionale. În aceste condiţii, este principial ca modalităţile şi condiţiile de efectuare a decontărilor în monedele naţionale, care se vor elabora, să se înscrie în traiectoria conceptului integrării monetare.

Condiţia fundamentală a consolidării integrării monetare este convergenţa politicilor naţionale ale ambelor state româneşti, în acelaşi timp, convergenţa deplină a politicilor monetare este un obiectiv ce poate fi realizat treptat. Pentru înregistrarea unor progrese decisive, trebuie ca procesul de coordonare a politicilor bugetare şi fiscale să fie însoţit de o coordonare a politicilor de preţuri şi salarii. Crearea Consiliului Guvernatorilor Băncilor Naţionale ale Moldovei şi României, ca organ cu funcţii decisive în domeniul bancar-monetar, ar permite coordonarea politicilor monetare şi elaborarea mecanismului de reducere eşalonată a marjelor de fluctuaţie între cursurile monedelor naţionale.

În prima etapă de integrare monetară, este necesară realizarea unui acord între Băncile Naţionale, cu privire la mecanismul de sprijinire reciprocă a monedelor naţionale prin credite pe termen scurt, fără rambursarea dobânzii. Ca obiective, în această primă etapă, se pot avea în vedere următoarele:

- formarea unor organe interstatale pentru coordonarea politicilor economice, financiare, monetar-bancare, valutare, fiscale, bugetare, de preţuri şi tarife ş.a.;
- liberalizarea deplină a decontărilor bancare între ambele părţi, prin aderarea la Acordul de plăţi comune;
- stabilirea marjelor de fluctuaţie a cursurilor de schimb reciproc între

monedele naţionale, în limita de până la 10%;

- echilibrarea balanţelor de plăţi, prin acordarea de asistenţă financiară necesară, convertibilitatea limitată a monedelor naţionale şi coordonarea politicilor monetare şi valutare.

Ca obiective ale etapei a două de integrare monetară, se propun următoarele:

- reducerea marjelor de fluctuaţie a cursurilor valutare, faţă de monedele convertibile, şi, în mod reciproc;
- intervenţia directă a Băncilor Naţionale pe pieţele de schimb naţionale, pentru menţinerea parităţilor monetare în limitele prescrise;
- convergenţa politicilor monetare şi de dobândă;
- promovarea unei poziţii comune în relaţiile monetare, faţă de statele terţe;
- racordarea preţurilor de pe piaţa comună la cele mondiale, stimularea, pe această cale, a ajustărilor structurale şi reliefarea avantajelor comparative ale spaţiului economic;
- liberalizarea pieţelor de capitaluri, în spaţiul economic unic.

Etapa a treia de convergenţă monetară ar presupune realizarea următoarelor obiective:

- stabilirea cursului fix de schimb al monedelor naţionale, reciproc şi faţă de devizele convertibile;
- convertibilitatea nelimitată a monedelor naţionale;
- gestiunea emisiei monetare şi a masei monetare pe teritoriul spaţiului economic unic, în comun acord, de către Băncile Naţionale ale Moldovei şi României;
- centralizarea deplină a rezervelor valutare şi a gestiunii acestora, gestiunea comună a datoriilor externe;
- supravegherea comună a volumului, utilizării excedentelor şi acoperirii deficitelor bugetare.

Etapa a patra de integrare monetară va avea ca obiectiv final unificarea monetară şi introducerea unei singure monede, în spaţiul economic unic.

Aşadar, integrarea monetară va impune unificarea sistemelor monetar-bancare, a politicilor în domeniul bugetar şi fiscal, al preţurilor şi salariilor pe piaţa comună. Totodată, se vor crea premise pentru înfăptuirea unei cooperări intense în diverse domenii economice, culturale şi sociale.

Angajarea celor două state româneşti pe calea integrării va cere eforturi financiare considerabile, poate chiar şi anumite sacrificii, dar suntem siguri că ele vor fi justificate de prosperarea poporului român.

2. Evoluţia preţurilor în România şi în Republica Moldova în condiţiile tranziţiei interne şi ale contextului internaţional

Filică MIHĂILĂ, Oprea VASILOIU,
IFPPV, I.N.C.E.

Nivelul şi structura preţurilor constituie elemente esenţiale, în funcţie de care evoluează, în mod elastic, mărimea şi componentele cererii şi ofertei de mărfuri, alocarea resurselor materiale, de capital şi de muncă, dezvoltarea diferenţiată a unor ramuri şi sectoare ale economiei, puterea de cumpărare a populaţiei, precum şi posibilităţile de finanţare a activităţilor de interes naţional. De asemenea, rolul preţurilor se manifestă şi ca un instrument obiectiv în comensurarea performanţelor, a eforturilor şi rezultatelor economico-financiare ale agenţilor economici.

În cadrul cercetărilor efectuate, atenţia a fost concentrată asupra inter-dependenţelor dintre starea economiei şi evoluţia preţurilor, în perioada de trecere spre economia de piaţă, atât la noi, cât şi în Republica Moldova.

Unul dintre obiectivele majore ale strategiei tranziţiei la economia de piaţă l-a constituit şi liberalizarea preţurilor. Semnificaţia acesteia constă în faptul că, la baza formării preţuri tor se va afla legea cererii şi ofertei. În condiţiile concrete ale economiei noastre, în perioada de tranziţie, s-a statornicit o discrepanţă puternică între cerere şi ofertă, datorită scăderii continue a producţiei. În aceste condiţii, asistăm la creşterea, generalizată şi continuă, a preţurilor, aproape de la o zi la alta, datorită faptului că ofertanţii au posibilitatea să şi le stabilească singuri (preţurile), consumatorii neavând nici o influenţă asupra acestora.

Fiecare etapă de liberalizare - diminuarea sau eliminarea subvenţiilor, liberalizarea adaosurilor comerciale, o nouă creştere a cursului de schimb sau o nouă indexare a salariilor - atrage după sine o nouă creştere a tuturor preţurilor, chiar înainte de aplicarea efectivă a măsurii respective şi independent de raportul dintre cerere şi ofertă.

Această situaţie subminează producţia, deoarece ofertanţii nu mai sunt interesaţi să-şi mărească producţia, atâta timp cât pot obţine venituri mai mari cu cantităţi chiar mai mici de produse. De aici decurg o serie de consecinţe nefaste şi, în plan social, concretizate în creşterea şomajului şl scăderea relativă a veniturilor populaţiei. Datele statistice atestă creşterea necontenită a tuturor preţurilor, atât cele cu ridicata ale producătorilor, cât şi cele ale bunurilor

de consum. Faţă de 1990, indicele general al preţurilor de consum, în luna septembrie 1993, a fost de 3689,1%.

Analizând, pe luni, creşterea preţurilor de consum - indicatori ce relevă, în esenţă, nivelul inflaţiei - rezultă că, începând cu 1991, în economia românească s-a instalat şi se intensifică, în continuare, procesul inflaţionist. Cele mai semnificative salturi se constată în lunile în care au intrat în vigoare prevederile Hotărârilor Guvernului privind liberalizarea treptată a preţurilor, eliminarea subvenţiilor, introducerea TVA, indexările salariale sau creşterea cursului de schimb şi majorarea dobânzilor decise de bănci. Aceştia sunt, de fapt, principalii factori de influenţă a creşterii costurilor şi a preţurilor la bunurile de consum. Arătăm, aici, că, de fapt, în economia românească, preţurile nu se formează, încă, pe baza raportului conjugat între cerere şi ofertă, ci continuă modul de stabilire a acestora pe baza cheltuielilor de producţie, la care se adaugă un beneficiu destul de mare, care să fie acoperitor pentru creşterile de costuri previzibile.

Potrivit publicaţiilor oficiale ale Comisiei Naţionale pentru Statistică, rata medie lunară a inflaţiei, în perioada ianuarie-septembrie 1993, a fost de 12,0%, iar pe structură, la mărfurile alimentare -11,1%, la cele nealimentare 13,1%, iar la servicii de **6%.**

Rata medie lunară a inflaţiei (în *%), în* perioada 1991=1993

Anul	Total	Mărfuri alimentare	Mărfuri nealimentare	Servicii
1991	10,3	12,0	8,9	8,6
1992	9,6	10,2	9,3	8,4
1993 (ian.-sept.)	12,0	11,1	13,1	11,6

Faţă de ultimii doi ani, în 1993, se constată o rată medie lunară de creştere a preţurilor uşor descrescătoare la produsele alimentare şi net crescătoare la mărfurile nealimentare şi servicii. Această situaţie se datorează următorilor factori de influenţă:

- preţurile la o serie de produse alimentare de bază (pâine, lapte, unt) au cunoscut o creştere relativ moderată, datorită faptului că acestea se negociază sub supravegherea Departamentului pentru Preţuri, din cadrul Ministerului Finanţelor, produse ce deţin o pondere importantă în structura indicelui de preţ;
- preţurile celorlalte produse alimentare au cunoscut creşteri lunare mult mai mari; de exemplu: la ulei şi alte grăsimi, în luna septembrie, faţă de august 1993, a fost cu 40,6% mai mare;
- cantităţile cumpărate sunt în scădere, datorită micşorării veniturilor obţinute de populaţie. Într-adevăr, volumul vânzărilor de mărfuri

alimentare în 1993, faţă de perioada ianuarie - septembrie 1992, au reprezentat 75,6%.

La mărfurile nealimentare şi servicii, nivelul preţurilor înregistrează salturi mult mai mari, care acoperă şi depăşesc scăderea volumului vânzărilor, care a fost de 72,9% la mărfurile nealimentare şi de 70,5% la servicii, în perioada ianuarie - septembrie 1993, faţă de aceeaşi perioadă a anului 1992.

Dacă se face o comparaţie între indicii preţurilor de consum al populaţiei şi veniturile salariate medii nominale nete, se constată că, în septembrie 1993, indicii preţurilor de consum au crescut cu 463,8% faţă de media lunară din 1992, în timp ce veniturile salariate medii - cu 370,4%. Ecartul existent între cei doi indicatori prezentaţi demonstrează că indexările succesive de salarii nu acoperă, în întregime, creşterea preţurilor la bunurile de consum.

Mişcarea preţurilor în perioada post-revoluţionară s-a desfăşurat în interdependenţă cu evoluţia altor procese din economia românească, în condiţiile unei puternice crize şi a unei disfuncţionalităţi între diferitele componente ale mecanismului economic.

Astfel, creşterea vertiginoasă atât a preţurilor de consum, cât şi a celor cu ridicata a avut loc în contextul scăderii drastice a producţiei industriale, aceasta reprezentând, faţă de nivelul mediu realizat în anul 1989, 82,2% în 1990, 66,1% în 1991 şi numai 51,5% în 1992[1]. O evoluţie asemănătoare a cunoscut şi productivitatea muncii care, faţă de aceeaşi perioadă de referinţă a fost de 80,7% în 1990, 70,7% în 1991 si de numai 60,7% în 1992[2].

Analiză datelor pe primele 6 luni ale anului 1993 evidenţiază faptul că economia a cunoscut o anumită înviorare: producţia industrială a crescut la 55,3%, iar productivitatea pe salariat în industrie la 66,9, neputându-se, însă, vorbi de o relansare a economiei. De asemenea, creşterea salariului nominal, coroborată cu scăderea producţiei şi a productivităţii muncii, cu măsurile de protecţie socială prin indexări, a determinat o sporire a costului salarial, alimentând, şi pe această cale, inflaţia.

Evoluţia preţurilor interne este marcată şi de nivelul si mişcarea preţurilor internaţionale. De altfel, majoritatea hotărârilor Guvernului, adoptate în ultimii ani, în domeniul preţurilor prevăd formarea acestora - la principalele materii prime, energie, combustibil - în funcţie de nivelul preţurilor externe.

Modificările în evoluţia preturilor mondiale, la care se adaugă şi creşterile necontenite ale raportului leu/dolar, au avut şi au, în continuare, efecte deosebit de nefavorabile asupra stabilităţii preţurilor interne. Din păcate, scăderile de preţuri de pe piaţa internaţională la unele materii prime (de exemplu ţiţeiul), în anumite perioade, nu s-au mai reflectat şi în nivelul preţurilor interne.

***

[1] Buletin statistic trimestrial nr. 4/1992, Comisia Naţională pentru Statistică, Bucureşti, 1993.

[2] Idem.

La fel ca majoritatea ţărilor est-europene, aflate în perioada de tranziţie spre economia de piaţă, şi Republica Moldova se confruntă cu greutăţi mari, în majoritatea domeniilor de activitate. Această situaţie a fost mult agravată şi din cauza conflictului armat din raioanele de est ale republicii, blocajul economic din partea Rusiei, majorarea galopantă a preţurilor la resursele energetice şi combustibili, chiar întreruperea aprovizionării cu aceste resurse, dereglarea legăturilor economice cu celelalte state din est, seceta prelungită etc.

În aceste condiţii, producţia industrială a scăzut mult, la fel şi cea agricolă, a avut loc creşterea aberantă a preţurilor, scăderea nivelului de trai, şomaj. Din aceste cauze, se fac eforturi deosebite şi se caută, în continuare, modalităţile *şi* direcţiile de urmat pentru depăşirea actualei stări de criză, pentru stoparea declinului şi echilibrarea situaţiei economice. Astfel, a început procesul de restructurare, în vederea trecerii la economia de piaţă, acesta desfăşurându-se sub supravegherea puterii publice. Din datele de care dispunem, se poate afirma că, aici, au loc schimbări importante în cadrul redimensionării proporţiilor între sectorul de stat şi cel nestatal, în ultimul an înregistrându-se aproape dublarea numărului întreprinderilor individuale, a societăţilor cu răspundere limitată, în nume colectiv sau comandită, a întreprinderilor mixte, faţă de numărul existent în 1992. De asemenea, au loc schimbări în ceea ce priveşte atragerea investitorilor străini, a liberalizării accesului agenţilor economici, indiferent de lipul de proprietate, la schimburile economice externe, iar prin actele normative elaborate sunt create premisele necesare pentru privatizarea şi demonopolizarea comerţului» precum şi pentru începerea marii privatizări.

În domeniul financiar, au fost luate măsuri pentru reducerea cheltuielilor bugetare şi îmbunătăţirea fiscalităţii, prin eliminarea dublei impuneri şi reglementarea modului de acordare a înlesnirilor fiscale, măsuri de combatere a evaziunilor fiscale.

În domeniul preţurilor, procesul de liberalizare a acestora s-a declanşat relativ sub supravegherea autorităţii publice. Marea majoritate a preţurilor se formează potrivit legilor pieţei cu subvenţionarea parţială doar a preţurilor cu amănuntul şi a tarifelor la unele produse şi servicii de bază: pâine, lapte, produse alimentare pentru copii, chirie, medicamente. De asemenea, se reglementează, de către puterea publică, preţurile la energie electrică şi termică, apă-canal, transportul urban şi interurban, la produsele agricole care au comenzi de stat şi altele. Reglementarea se face prin rata rentabilităţii, care poate fi până la 30% faţă de costuri. Pentru întreprinderile monopoliste, declarate şi recunoscute oficial, preţurile sunt libere, însă aceşti agenţi au obligaţia de a declara preţurile la producţia pentru care ocupă o situaţie dominantă pe piaţă. De asemenea, acestora li se interzice majorarea artificială a preţurilor, precum şi limitarea neîntemeiată a volumului de producţie.

La preţurile cu amănuntul, pentru o parte din produsele de bază se reglementează adaosul comercial - care poate fi până la 20% -, iar la mărfurile de lux (bijuterii, blănuri etc.) preţurile sunt libere. În ceea ce priveşte evoluţia

preţurilor în perioada 1991-1993, se constată creşteri masive, atât la preţurile producătorilor, cât şi la cele cu amănuntul, deşi acestea sunt relativ supravegheate de autoritatea publică.

Dinamica ascendentă a preţurilor reflectă, de fapt, condiţiile vitrege cu care se confruntă Moldova, atât cele din exterior, cât şi situaţia grea din interior. Astfel, ţara s-a aflat (sperăm să fie de domeniul trecutului) în zona de influenţă a rublei, deci toate schimbările survenite in economia Rusiei (inclusiv devalorizarea rublei) au fost induse şi resimţite din plin în Moldova; apoi, condiţiile grele create prin: scăderea producţiei industriale şi agricole, care a condus la decalajul masiv dintre cerere şi ofertă; creşterea preţurilor tuturor materiilor prime şi materialelor, a energiei şi combustibilului, aprovizionate din exterior, introducerea taxei pe valoarea adăugată în 1992 şi reducerea treptată a subvenţiilor, liberalizarea adaosurilor comerciale şi creşterile relative ale salariilor şi altele.

Conform Buletinului Statistic de Preţuri nr. 8/1993 al Republicii Moldova, indicele general al preţurilor de consum, în august 1993, faţă de media anului 1991, a fost de 199,69%, iar faţă de luna anterioară a anului curent, acesta a fost de 14,5%. Rata medie a inflaţiei, în perioada ianuarie - august 1993, a fost de 26,7%, iar la servicii de 36,0%

Desigur, preţurile reprezintă unul dintre cele mai importante instrumente economice, fiind, împreună cu cererea şi oferta, unul dintre elementele de bază ale mecanismului economic. în anumite situaţii, ele pot avea un rol determinant şi pot chiar să prestabilească tendinţele dezvoltării economice.

În condiţiile tranziţiei spre economia de piaţă, liberalizarea preţurilor nu trebuie înţeleasă, în sens absolut, ca fiind strict necesară; este necesar ca acest proces să aibă o anumită limitare, flexibilă, în funcţie de progresele echilibrării cererii cu oferta. Numai prin creşterea ofertei devine posibilă apariţia şi dezvoltarea concurenţei, cu efecte benefice asupra calităţii produselor şi stabilităţii preţurilor. În acest sens, considerăm că, *în* actuala situaţie de criză, trebuie luate măsuri, urgente şi hotărâte, împotriva scăderii periculoase a producţiei.

Considerăm că implicarea mai mare a puterii publice în viaţa economică nu trebuie privită ca o încălcare a libertăţii şi a democraţiei, mai ales având în vedere situaţia grea a producţiei, a nivelului aberant atins de preţurile producătorilor şi ale celor de consum, precum şi a scăderii drastice a nivelului de trai şi a şomajului ridicat. De altfel, în nici o ţară dezvoltată şi democratică din lume, viaţa economică nu a progresat datorită doar a activităţii benevole a agenţilor economici, ci şi a puterilor publice, care au utilizat un ansamblu de mijloace de intervenţie - preţuri, monedă, fiscalitate, credit - în vederea realizării şi menţinerii echilibrului în economie.

3. Tendinţele inflaţioniste în perioada de tranziţie la economia de piaţă în Republica Moldova

Dr. Maria CEBOTARI,
CS.P.P. – Chişinău

În această comunicare ne propunem să cercetăm tendinţele inflaţioniste din Republica Moldova, unii factori de influenţă asupra creşterii preţurilor, ca şi unele aspecte comparative cu procesul respectiv din România.

Compararea proceselor inflaţioniste din Republica Moldova şi România evidenţiază multe trăsături comune: factorii de influenţă sunt, în general, aceiaşi (inflaţia costurilor, eliminarea subvenţiilor, impactul preţurilor externe, reevaluarea fondurilor, includerea în preţ a unei marje majore a profitului, de către producătorii şi comercianţii ce ocupă o poziţie de monopol pe piaţă etc.)

Procesul inflaţionist din Republica Moldova se deosebeşte de procesul similar din România, prin următoarele:

1. În Republica Moldova, spirala inflaţiei şi-a început mişcarea cu paşi mai mici decât în România, căpătând, mai apoi, o viteză mult mai mare. În anul 1993, rata inflaţiei pe piaţa de consum din Republica Moldova este de circa două ori şi jumătate mai mare decât în România; rata medie lunară a inflaţiei, în ianuarie - august 1993, în România, a fost de 12,1%, din care: la mărfurile alimentare - 11%, la mărfurile nealimentare -13,4%, la servicii 12,2%. În Republica Moldova, aceleaşi rate au reprezentat: 26,7%, 20,4%, 28,6% şi, respectiv, 36,0%;

2. Indicii preţurilor de consum la produsele alimentare în Republica Moldova (cu excepţia celor reglementate - produse de panificaţie şi lactate) sunt mai mari decât în România. Principala cauză constă în faptul că, în Republica Moldova, statul nu supraveghează procesul de negociere a preţurilor. Aceeaşi situaţie se întâlneşte şi la unele mărfuri industriale şi servicii;

Preţurile medii la produsele alimentare, vândute pe piaţa ţărănească în luna august 1993, erau, de asemenea, mai ridicate în Moldova, decât în România; aceste corelaţii erau: de 1,8 ori la carnea de porc, de 1,2 ori la brânza din lapte de oaie, de 1,2 ori la cartofi şi de 1,6 ori la tomate;

3. Republica Moldova, fiind în zona rublei, a dus o politică de preţuri similară politicii de preţuri din această zonă, care, deseori, era în defavoarea Moldovei. Aceasta se manifesta prin acelaşi scenariu de liberalizare a diferitelor preţuri şi tarife, prin implementarea în preţ *s* cotelor egale de

impozitare (mă refer la impozitele indirecte), a cotei egale de adaos comercial, prin stabilirea plafonului dobânzii în dependenţă de dobânda aplicată în Rusia;

4. Procesul inflaţionist din Republica Moldova, până în momentul actual al introducerii monedei naţionale, a fost permanent alimentat de procesul inflaţionist din zona rublei;

Majorarea preţurilor, în Republica Moldova, era stimulată, prin diferite metode, de către organele de stat, în scopul protecţiei pieţei interne. Este de menţionat că salariu! avea o creştere mult mai mică, decât în celelalte ţări ale CS.I.-ului. La sfârşitul anului 1993, salariul mediu în Republica Moldova este de 8 ori mai mic, decât în Rusia. Această politică de preţuri are ca rezultat un nivel comparativ mai înalt al preţurilor de consum în Republica Moldova, decât în ţările membre ale C.S.I. Sunt mari preţ urile la: produsele alimentare (unt, carne, conserve din carne, din fructe, din legume, la vinuri, coniac), ia aparate electrice de uz casnic etc.;

5. Politica impozitară din Republica Moldova poate fi considerată ca unul dintre factorii generatori ai inflaţiei. Din cele două funcţii principale, pe care le au impozitele - încasarea veniturilor la buget şi reglementarea activităţii economice -, mai pronunţată este prima funcţie. Argumentarea reiese din faptul că impozitele indirecte (impozitul pe valoarea adăugată şi accizele) au fost implementate în preţ cu cote mai mari, decât cotele impozitelor înlocuite (impozitul pe circulaţia mărfurilor, impozitul pe vânzări).

Influenţă asupra accelerării inflaţiei au şi cotele tarifului vamal, adoptate începând cu data de 5 noiembrie 1993. Ele prevăd stabilirea, la un sortiment mare de produse, a unor cote de impozitare de 5%, 10%, 15%, 30%, 50%, 70%. După cum se ştie, principala funcţie a acestui impozit este de protecţie a producătorilor interni. Dar, stabilirea unor cote ridicate a tarifului vamal la producţia tehnico-industrială ce se importă şi nu se produce în Republica Moldova are ca scop şi mărirea încasărilor la buget, ceea ce duce la creşterea inflaţiei (nu mă refer, desigur, la producţia la care cota impozitului a fost stabilită conform cerinţelor Fondului Monetar Internaţional - de pildă, la automobile).

Tot în luna noiembrie. 1993, în Republica Moldova a fost mărită cota adaosului comercial, de la 20%, la 30% (cota de 20% se păstrează numai la unele mărfuri), a fost liberalizat adaosul comercial la alte mărfuri, care, în complex cu ceilalţi factori de influenţă, stimulează creşterea preţurilor de consum.

Până în decembrie 1993, în Republica Moldova, s-au aplicat următoarele reglementări în domeniul preţurilor şi tarifelor:

1. preţuri garantate pentru agricultori la livrarea cerealelor la fondul de stat; adaos de 30% la preţurile de livrare a cerealelor la fondul de stat, pentru volumul ce depăşeşte volumul mediu livrat în ultimii 3 ani;

2. preţuri fixe subvenţionate de stat la unele produse de panificaţie şi lactate. Subvenţia la produsele de panificaţie constituie 40%, iar la produsele lactate - 50% din cheltuielile totale. La preţuri subvenţionate, se realizează 35% din volumul livrat de pâine, restul livrându-se la preţuri libere;

3. tarife subvenţionate la transportul urban (în prezent, 70% din cheltuielile transportului urban se subvenţionează din buget);

4. înregistrarea preţurilor întreprinderilor monopoliste, reglementarea ratei rentabilităţii a acestor întreprinderi şi a unor ramuri ale industriei alimentare care produc produse subvenţionate;

5. reglarea adaosului comercial;

6. reglementarea coeficientului maxim de modificare a preţurilor şi tarifelor (se aplică în transportul de pasageri şi de mărfuri, la energie electrică şi termică).

În prezent, tarifele la energie electrică şi termică sunt diferite pentru diferiţi consumatori, şi anume: pentru populaţie şi agricultură, tariful este mai mic ca preţul de cost, pentru ceilalţi consumatori, tariful acoperă cheltuielile. Din 10 noiembrie 1993, s-au eliminat subvenţiile pentru energie electrică ce se consumă în agricultură, aceasta fiind una din cerinţele FMI-ului.

Introducerea monedei naţionale impune realizarea şi a altor cerinţe ale FMI. Concomitent cu majorarea tarifelor ia energie electrică şi termică, se prevede eliminarea subvenţiilor la produsele alimentare, reducerea ratei medii lunare a inflaţiei, în anul 1994, până la 1%.

Prognoza ratei inflaţiei, a indicilor şi nivelului preţurilor de achiziţie, cu ridicata şi cu amănuntul, la Centrul de Studiere a Problemelor Pieţei al Academiei de Ştiinţe a Moldovei şi la Ministerul Economiei, se elaborează folosind un sistem automatizat, care se bazează pe nivelul preţurilor din perioada de bază şi modificarea componentelor structurale ale preţului în perioada de prognoză. Au fost elaborate câteva variante ale preţurilor interne pe anul 1994, în dependenţă de scumpirea resurselor energetice şi materiilor prime de import, de mărimea salariului minimal, de modificarea costurilor de producţie, de reevaluarea fondurilor, de influenţa tuturor factorilor.

În anul de prognoză 1994, ne putem aştepta la o creştere a preţurilor de achiziţie la producţia agricolă de 270%, a preţurilor de consum la producţia alimentară de 310%, la mărfuri industriale de 370%, în agricultură, factorii de influenţă, decisivi, sunt: modificarea salariului, a costurilor la resursele energetice şi pentru nutreţ; în industrie - modificarea costurilor la resurse energetice, la materii prime şi reevaluarea fondurilor.

Prognoza preţurilor interne arată că rata medie lunară a inflaţiei va fi cu mult mai înaltă, decât cerinţa impusă de FMI. Factorii principali de influenţă asupra modificării preţurilor vor fi: importul resurselor energetice şi a materiilor prime la preţurile mondiale; eliminarea subvenţiilor la energia electrică şi

termică, la produsele alimentare etc.; mărirea salariului minimal şi mediu, ca o consecinţă a eliminării subvenţiilor şi a inflaţiei; implementarea tarifului vamal şi a accizelor la producţia de import; mărirea cote; adaosului comercial, liberalizarea adaosului pentru mărfurile de lux, schimbarea bazei de dimensionare a adaosului comercial; stabilirea unei cote-unice pentru contribuţii la fondul social (asigurări sociale) pentru toţi agenţii economici, ceea ce înseamnă mărirea acestei cote pentru agricultură.

4. Regim valutar şi curs de schimb în tranziţie

Ligia MĂRCUŢĂ,
IFPPV, I.N.CE.

Regimul cursului valutar reprezint? angajamentul prin care se realizează plăţile internaţionale şi se stabileşte cursul de schimb. La rândul său, mecanismul acestui curs priveşte funcţiile pe care el le îndeplineşte în cadrul mecanismului economic general, a cărui componentă este.

De fapt, regimul valutar şi politica de curs sunt cele două componente ale politicii valutare.

Din punctul de vedere al regimului valutar, economiile ex-socialiste în tranziţie au pornit de la situaţia de control al schimburilor; odată cu liberalizarea comerţului exterior, s-au adoptat regimuri de curs fix sau cu flotare condusă.

A intervenit unificarea cursurilor şi acceptarea accesului liber al agenţilor economici rezidenţi la devize, la un curs unic pentru plata importurilor de bunuri şi servicii şi pentru operaţiuni curente invizibile. Aceasta constituie esenţa convertibilităţii interne pentru operaţiuni curente. Liberalizarea importurilor şi convertibilitatea asociată plăţilor curente reprezintă premise pentru eliminarea penuriei de factori de producţie pentru adoptarea unei structuri coerente a preţurilor relative şi pentru crearea mediului concurenţial pe piaţa bunurilor. Convertirea în devize a sumelor în monedă naţională, deţinute de nerezidenţi sau pentru operaţiuni de capital, nu este, încă, liberă, urmărindu-se limitarea ieşirilor de capital, împiedicarea monedei naţionale de a se deprecia proporţional cu diferenţialul de inflaţie şi evitarea incapacităţii de asigurare a serviciului datoriei.

Sunt, de asemenea, restrânse intrările de capital considerate mai puţin "stabile": creditele financiare, plasamentele imobiliare şi investiţiile de portofoliu, ca fiind răspunzătoare de creşterea masei monetare şi de slăbirea eficacităţii politicii monetare interne.

În ceea ce priveşte încasările din export, economiile în tranziţie au adoptat politici diferite. Existenţa unui curs flotant al monedei naţionale, în România, nu pune, cu acuitate, problema rezervei valutare, deci a fost posibilă renunţarea la obligativitatea cedării către stat a valutei, existând numai obligaţia repatrierii sale, în timp ce, în alte ţări cu curs fix sau cu datorie externă considerabilă, ea a fost o necesitate.

În România, obligativitatea repatrierii valutei nu s-a transformat, în ciuda existenţei declaraţiei de încasare valutară, în realitate; în fapt, s-a practicat şi

se practică barterul, suprafacturarea importurilor şi subfacturarea exporturilor şi s-a constituit aşa-numita "piaţă gri", care, deşi impulsionează mobilitatea schimburilor externe, contribuie la scurgeri de valută, altfel neautorizate.

Relativ la investiţiile străine directe, dat fiind necesarul important de capital, acestea sunt, în general, permise, fără autorizarea prealabilă, în majoritatea ţărilor din est, cu excepţia domeniilor ce ţin de securitatea naţională (imobiliar, bancar, asigurări). Repatrierea capitalului, după lichidare, şi a profitului sunt garantate, prin lege şi prin acorduri bilaterale. Liberalizarea investiţiilor străine directe a avut, la rândul său, şi efecte adverse: capital străin foarte mic pentru a profita de avantajele societăţilor mixte, utilizarea societăţilor mixte cu partener inexistent pentru transferuri de fonduri In străinătate.

În schimb, în străinătate, investiţiile directe nu sunt acceptate decât cu autorizarea prealabilă a autorităţilor monetare.

În ceea ce priveşte investiţiile de portofoliu, ca influx de capital, acestea nu sunt încurajate, în anumite ţări (Polonia, Ungaria, RCS), unde există pieţe de valori imobiliare, întrucât autorităţile nu doresc să piardă controlul asupra creaţiei monetare, chiar dacă un asemenea influx de capital, investit în titluri ale datoriei publice, ar putea contribui la finanţarea deficitelor bugetare. Absenta unor restricţii clare în acest domeniu, în Bulgaria şi România, reflectă inexistenţa unor pieţe de valori mobiliare. În plus, cele două ţări nu beneficiază, prea mult, de investiţii externe directe, nesituându-se în poziţia de a refuza intrări de capital, fie şi temporare.

Investiţiile rezidenţilor în străinătate nu sunt autorizate.

Creditele comerciale şi împrumuturile financiare sunt reglementate diferit, în funcţie de ţară. Se practică fie autorizarea prealabilă, de către banca centrală, a împrumuturilor comerciale din străinătate, fie delegarea băncilor comerciale în acest scop.

Interesul acestor ţări pentru stimularea exportului a făcut ca, în general, creditele comerciale acordate nerezidenţilor să beneficieze de un regim favorabil. Ele se acordă în mod liber, în conformitate cu normele internaţionale (Ungaria), având acelaşi regim ca şi creditele acordate rezidenţilor (Polonia), fiind supuse unei autorizări prealabile uşor de obţinut (Cehia) sau de drept libere (Bulgaria şi România). În realitate, întreprinderile recurg frecvent la credite, asociate operaţiunilor comerciale, pentru a acoperi transferuri financiare neautorizate.

Spre deosebire de creditele comerciale, împrumuturile pur financiare sunt strict reglementate, prin natura lor putând da naştere speculaţiilor. Bulgaria şi România, însă, nu fac o distincţie netă între cele două tipuri de credit.

Pentru persoanele fizice, reglementările prevăd, în general, cumpărarea de valută, limitele de sumă şi de destinaţie (exclusiv scopuri turistice, cu

excepţia Poloniei, care extinde aria operaţiunilor la sfera celor curente). Prin asemenea reglementări, se urmăreşte evitarea ieşirilor de capital şi restrângerea cumpărărilor bunurilor de consum din străinătate.

Persoanele fizice pot deţine conturi în valută, fără a fi necesară justificarea sumelor, remunerate cu dobânzi ale căror rate sunt comparabile cu acelea din ţările occidentale.

Deţinerile valutare în conturi pot fi transferate legal în străinătate, pentru operaţiuni curente, dar, în fapt, se transferă inclusiv capitaluri, în pofida interdicţiei de drept.

Conform conţinutului său, regimul valutar afectează politica de curs, prin tipul de curs valutar pe care îi instituie. Astfel, pentru cursurile fixe, evoluţia balanţei de plăţi induce procese de ajustare în economie; pentru celelalte regimuri ale cursului de schimb, mişcarea cursurilor se constituie, ea însăşi, într-un proces de ajustare.

Dacă tipul cursului se stabileşte prin regimul valutar adoptat, mai departe, funcţionarea sa, deci capacitatea sa de a acţiona ca un instrument economic îndreptat spre realizarea unui obiectiv, ţine de funcţiile pe care cursul le îndeplineşte în cadrul mecanismului economic.

Aşa se explică faptul că, în condiţii de regimuri ale cursului identice, în diferite ţări, se înregistrează tendinţe diferite în evoluţia cursului şi, mai departe, în "răspunsurile" economiei reale.

În România, politica de curs a fost o politică a devalorizărilor succesive, iniţial cu scopul declarat de stimulare a exporturilor şi de frânare a importurilor, ulterior şi sub presiunea inflaţiei. După adoptarea cursului flotant (noiembrie 1991), s-a renunţat, teoretic, la politica de devalorizare, cursul urmând a evolua liber, în funcţie de cererea şi oferta de valută, iar balanţa de plăţi urmând a se ajusta automat.

Efectele aşteptate s-au produs, avertismente, în acest sens, existând chiar în teoria economică.

Astfel, se cunoaşte faptul că, pentru o economie de dimensiuni mici şi aflată - pe pieţele externe - în poziţia de "price-taker", elasticitatea scăzută a cererii de import reduce din eficienţa devalorizării, ca instrument de corectare a unui deficit. De asemenea, o ofertă internă de export puţin elastică, blochează aşteptata creştere a încasărilor din export, ca urmare a devalorizării.

Nici după trecerea la cursul cu flotare condusă, nivelul său, pe piaţa bancară, nu a fost cel real. Cursul a făcut obiectul unor intervenţii, întrucât s-a considerat că decalajul important dintre cerere şi ofertă ar conduce la un nivel de curs insuportabil pentru economie. Evident, nivelul de curs, astfel dirijai, a satisfăcut în mică măsură cererea de valută, purtătorii cererii orientându-se spre posibilităţi mai suple de acces la valută. Rezultatul a fost apariţia "pieţei gri", care vehiculează cam 2/3 din încasările din export.

Concluzii:

1. Regimul valutar, indiferent de tipul său, nu a reuşit, din punct de vedere practic, să împiedice ieşirile de capital, aşa cum şi-a propus, Rezolvarea problemei ţine mai puţin de eventualele corecturi aduse reglementărilor valutare, şi mai mult de transpunerea acestora în realitate.

2. Convertibilitatea nu a devenit o stare de fapt a monedei naţionale, în economiile de tranziţie, dar, dacă această nerealizare priveşte - de exemplu, în Ungaria sau Republica Cehă - numai segmentul de piaţă deschis persoanelor fizice, în România, ea priveşte întreaga piaţă valutară.

3. Politica devalorizărilor nu s-a dovedit eficientă, din punctul de vedere al scopului său declarat, şi, în plus, a activat spirala devalorizare-inflaţie.

4. Intenţia de atingere a echilibrului intern, prin echilibrul extern, nu este realistă. Pentru o economie de dimensiuni mici, forţarea exportului are drept revers golirea pieţei interne, ceea ce presupune însoţirea măsurilor de stimulare a exportului de măsuri în planul economiei reale, mai ales că, pe termen lung, evoluţia cursului de schimb îşi găseşte determinarea în evoluţia factorilor reali.

5. Baze de date distribuite de indicatorii macroeconomici ai sistemului de conturi naţionale

Dr. Pavel COJOCARU, Anatolie CULICOVSCHI,
Dorian DRUCIOC, Ştefan NOVAC,
ASM, Chişinău

Introducere

Activitatea economică şi socială a Republicii Moldova este controlată şi dirijată de diverse instituţii de stat. Ele sunt înzestrate cu putere decizională. Calitatea şi eficienţa deciziilor luate depinde, în mare măsură, de volumul de informaţie analizat. Guvernul, departamentele şi diverse instituţii de stat sunt încadrate în procesul de acumulare, prelucrare, analiză şi utilizare a informaţiei macroeconomice. Pe baza informaţiei preliminare, aceste instituţii iau decizii, prognozează şi elaborează programe naţionale de dezvoltare economico-socială a republicii, fac studii şi sinteze, privind modul de desfăşurare a acestor activităţi etc.

Informaţia despre activitatea macroeconomică este distribuită la Departamentul de Stat de Statistică, Ministerul Economiei, Ministerul Finanţelor etc. Unele departamente, deseori, au nevoie de informaţia stocată la alte departamente. Acest lucru are loc atunci când acumularea uneia şi aceleiaşi informaţii la diferite departamente este un lucru costisitor sau, ceea ce se întâmplă mai des, este imposibilă. Necesitatea organizării şi asigurării schimbului de informaţie între instituţiile de stat, împreună cu stringentul imperativ al automatizării prelucrării ei cu ajutorul calculatoarelor electronice, pune Guvernul republicii în faţa problemei implementării unei reţele teritoriale de calculatoare electronice a instituţiilor de stat şi unui sistem informaţional de automatizare a procesului de obţinere şi prelucrare a indicatorilor macroeconomici principali.

Soluţia informatizării procesului de acumulare şi prelucrare a indicatorilor macroeconomici este descrisă în Proiectul Director, unde sunt definite strategiile şi opţiunile tehnologice de elaborare a sistemului distribuit de baze de date de uz general, orientat spre indicii economici principali, conform sistemului de conturi naţionale (SinfCN).

Din punct de vedere normativ şi metodologic, la baza elaborării sistemului de indicatori şi algoritmelor de primire a lor stă sistemul de conturi naţionale (SCN).

În prezenta lucrare, sunt expuse, pe scurt, concepţiile şi soluţiile tehnice care stau la baza elaborării sistemului SinfCN.

Arhitectura organizatorică

La elaborarea soluţiei conceptuale a sistemului SinfCN, s-a ţinut cont de recomandările Comisiei Comunităţii Europene, privind arhitectura sistemelor informatice deschise.

Domeniul privat al instituţiilor de stat-cheie al Republicii Moldova este compus din domenii locale, Sistemul memoriei colective şi o reţea teritorială de calculatoare electronice.

Domeniul local al sistemului informaţional dispune de un Sistem local (SL) care include, în general, computere locale, o reţea de date, un sistem de administrare a reţelei locale şi suportul de programe aplicative.

Bazele de date, accesibile mai multor domenii, organizează Sistemul memoriei colective (SMC), care are rolul de a furniza servicii tuturor utilizatorilor Domeniului privat.

Reţeaua de calculatoare constă din câteva reţele locale, care conţin, în primul rând, cel puţin un server şi sunt legate între ele prin punţi. Fiecare reţea locală, ca regulă, deserveşte o instituţie de stat. Reţelele locale, aflate în aceeaşi clădire, sunt conectate cu ajutorul cablului coaxial, iar cele amplasate în alte clădiri - prin modeme asincrone.

Arhitectura organizaţională a primei tranşe a sistemului SinfCN a fost elaborată pe baza următoarelor principii:

- domeniul privat este compus din cinci domenii locale (Departamentul de Stat pentru Statistică, Ministerul Economiei, Ministerul Finanţelor, Ministerul Relaţiilor Economice Externe, Cancelaria de Stat);
- fiecare domeniu local conţine o reţea locală; toate domeniile locale sunt unite între ele printr-o reţea teritorială de calculatoare electronice;
- în reţeaua teritorială de calculatoare a instituţiilor de stat, pot activa şi alte domenii private;
- memoria colectivă constă din baze de date distribuite pe domeniile locale;
- introducerea unui nou domeniu local, în domeniul privat, este posibilă fără a schimba structura informaţională a SMC şi cu mici cheltuieli;
- fluxurile de informaţii sunt verticale (din memoria colectivă în domeniul local şi invers).

Elementele sistemului informaţional sunt:

1. baza informaţională, care conţine descrierea statistică a sistemului informaţional, adică obiectele şi relaţiile dintre ele;

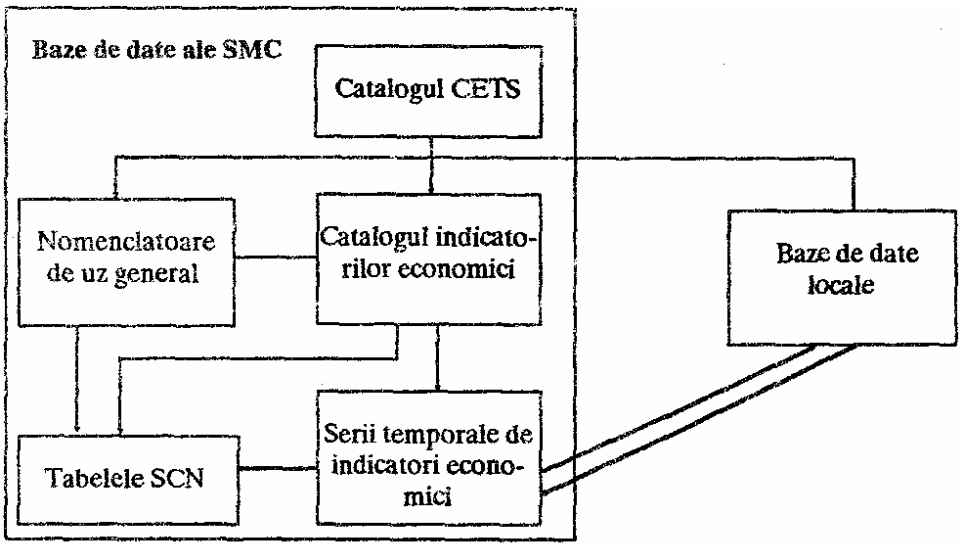
2. procesul informaţional, ce reprezintă principiul activ al sistemului informaţional. Procesul de informaţie manipulează baza de informaţie pe baza regulilor funcţionale ale sistemului.

Baza informaţională

Structura informaţională a sistemului SinfCN reprezentată în formă de blocuri în figura 1, este compusă din nomenclatoare de uz generai, tabelele SCN, cataloage de indicatori, serii temporale de indicatori şi baze de date locale. Primele patru grupe informaţionale organizează baza de date a SMC.

Nomenclatoarele de uz general formează structura sistemului de conturi naţionale, care prezintă modelul macroeconomic al Republicii Moldova. Ele constau din nomenclatoarele conturilor, sectoarelor, ramurilor, indicatorilor economici etc. În afară de nomenclatoarele cu informaţia naţională, sistemul conţine clasificatorul internaţional al activităţilor economice ISIC (International Standard Industrial Classification of all Economic Activities), care este folosit la completarea nomenclatorului ramurilor.

Figura nr. 1. Arhitectura informaţională

Atât sistemul european de conturi integrate (SEC), cât şi varianta revizuită a SCN ONU prevede o analiză detaliată a macroeconomiei naţionale, pe baza datelor lip. Machetele tabelelor sunt păstrate în baze de dale speciale.

Catalogul de indicatori reprezintă lista indicatorilor macroeconomici şi proprietăţile seriilor temporale corespunzătoare lor (sectorul, ramura, perioada, unitatea de măsură, anul de bază etc.). În afară de acest catalog, SinfCN conţine şi catalogul seriilor temporale de indicatori economici ai Băncii Mondiale (CETS).

Completarea nomenclatoarelor de uz general şi a setului de indicatori stocaţi în baza de date este efectuată doar de expertul SCN, prin intermediul aplicaţiei respective.

Seriile temporale de indicatori constau din informaţia despre indicatorii descrişi în catalogul indicatorilor, desfăşurată în timp.

Bazele de date locale sunt nişte părţi componente ale sistemelor locale de prelucrare, acumulare primară şi calculul intermediar al indicatorilor economici, prin intermediul elaborării balanţelor veniturilor şi cheltuielilor, fondurilor fixe, legăturilor dintre ramuri, financiară, de plăţi şi altele.

Blocările informaţionale ale sistemului SinfCN se află în următoarele dependente funcţionale:

- nomenclatoarele de uz general sunt folosite la formarea catalogului de indicatori economici;
- structura tabelelor de analiză macroeconomică se formează pe baza codurilor conturilor, sectoarelor, ramurilor, agregatelor economice, luate din nomenclatoarele de uz general;
- pe baza mesajelor primite din domeniile locale, are loc introducerea unor noi indicatori macroeconomici;
- existenţa seriilor temporale de indicatori economici în baza de date este condiţionată de prezenţa indicatorului respectiv în catalog;
- seriile temporale de indicatori economici sunt obţinute pe baza informaţiei venite de la domeniile locale;
- tabelele SCN se completează cu datele din bazele de date de serii temporale;
- catalogul seriilor temporale de indicatori, al Băncii Mondiale, CETS, este legat funcţional cu catalogul naţional al indicatorilor economici;
- domeniile locale utilizează seriile temporale de indicatori economici pentru diferite aplicaţii locale.

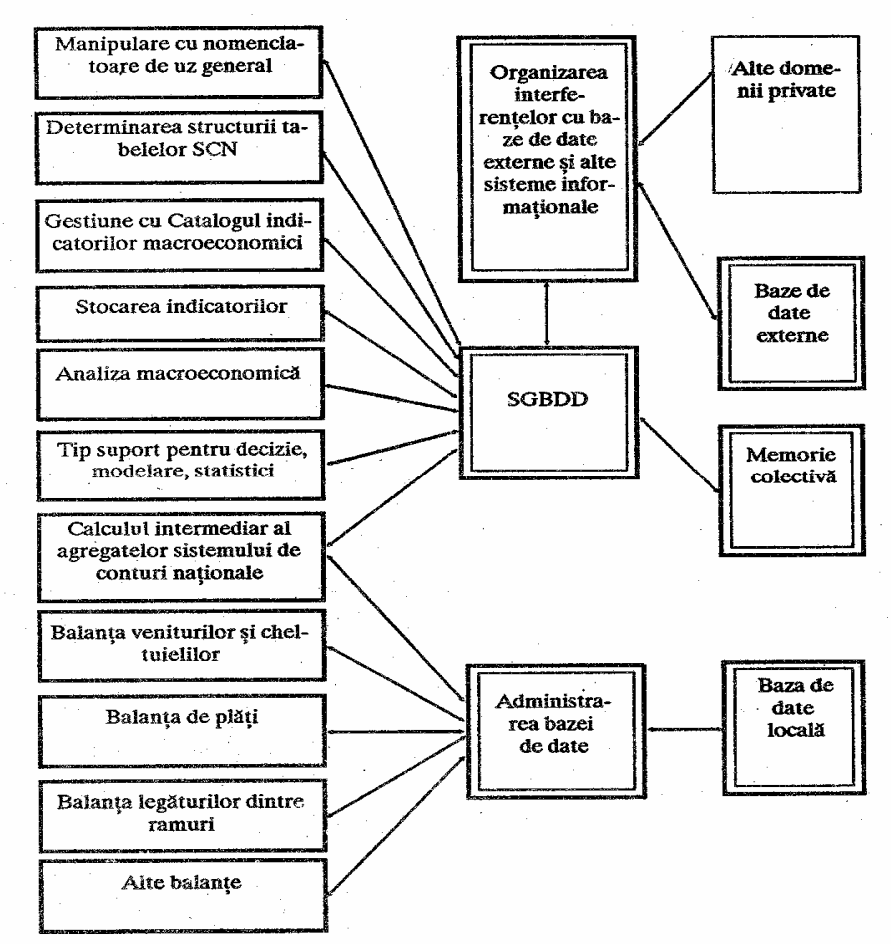
Procesorul informaţional

Arhitectura tehnică a sistemului SinfCN constă din:

- sistemul de gestiune cu bază de date distribuite;
- sistemul de gestiune cu bază de date multiutilizator;
- aplicaţii informatice;
- posturi de lucru.

Aplicaţiile de bază, reprezentate în figura 2, sunt grupate în aplicaţii ale SMC şi aplicaţii ale domeniilor locale.

Figura nr. 2 - Arhitectura aplicaţiilor sistemului SinfCN

Aplicaţiile sistemului memoriei colective au următoarea tipologie:

- aplicaţii de manipulare cu nomenclatoarele de uz general;
- aplicaţii de determinarea a tabelelor SCN;
- aplicaţii de gestiune cu Catalogul indicatorilor macroeconomici;
- aplicaţii de stocare a indicatorilor;
- aplicaţii de analiză macroeconomică;
- aplicaţii de tip suport pentru decizie, modelare, statistici;
- aplicaţii de organizare a interfaţelor cu baze de date externe şi alte sisteme informaţionale.

Tipologia de aplicaţii ale domeniilor locale este:

- aplicaţia de calcul intermediar al agregatelor sistemului de conturi naţionale;
- balanţa veniturilor şi cheltuielilor;
- balanţa fondurilor fixe;
- balanţa legăturilor dintre ramuri;
- balanţa financiară;
- balanţa de plăţi;
- balanţa resurselor de muncă.

Sistemul SinfCN conţine următoarele tipuri de posturi de lucru:

- posturi de lucru pentru administrarea bazelor de date locale, precum şi pentru administrarea memoriei colective;
- posturi de lucru al expertului sistemului de conturi naţionale;
- posturi de lucru pentru acumularea şi stocarea indicatorilor macroeconomici;
- posturi de lucru pentru analiza şi prelucrarea informaţiei sistemului de conturi naţionale şi a seriilor temporale de indicatori macroeconomici;
- posturi de lucru pentru organizarea schimbului de informaţie cu baze de date externe şi cu alte sisteme informaţionale;
- posturi de lucru pentru calculul intermediar al indicatorilor macroeconomici.

Secţiunea a VI-a - RELAŢIILE ECONOMICE EXTERNE ALE ROMÂNIEI ŞI REPUBLICE MOLDOVA

1. Specificitatea integrărilor economice

Drd. Ştefan MIHAI,
INCE

Pentru a elimina de la bun început senzaţia (la prima vedere) că o ţară participantă la un sistem de integrare economică nu poate realiza acelaşi lucru cu un stat terţ, senzaţie rezultată din conştiinţa elementelor de politică comună cu partenerii comunitari, este necesar să pornim de la două analize apriori.

Ele privesc pe de o parte fazele posibile prin care poate trece un proces de integrare (ca grad de adâncire al acestui proces) şi apoi comparate aceste faze cu realităţile din economia mondială.

În ceea ce ne priveşte, pornind atât de la analiza instrumentelor constitutive ale formelor de integrare existente sau în curs de formare pe continentul european, cât mai ales de la soluţiile ce au putut fi găsite până în prezent atunci când intenţiile de integrare concomitentă au fost manifestate şi motivate, considerăm că apartenenţa ia comunităţi economice diferite nu reprezintă un obstacol insurmontabil pentru state independente şi suverane cum suni România şi Republica Moldova, capabile să continue şi să aprofundeze integrarea lor economică bilaterală.

În legătură cu fazele sau gradele diferite de integrare putem distinge:

1. Zona de liber-schimb, formă convenită între doi sau mai mulţi parteneri care elimină (de regulă treptat) barierele vamale reciproce, iar în unele cazuri şi o parte a obstacolelor cu caracter netarifar (contingentări, anumite subvenţii, accize etc.) Caracteristic acestui stadiu este faptul că fiecare dintre partenerii zonei îşi păstrează faţă de exterior (ierţi) propria politică de comerţ exterior şi în primul rând propriul tarif vamal.

Odată cu procesul de iniţiere a O.N.U., între organismele specializate era vizată şi constituirea unei organizaţii de comerţ internaţional, obiectiv nerealizat nici până în prezent. Scopul esenţial al acesteia urma să fie liberalizarea universală a schimburilor comerciale prin eliminarea totală a barierelor tarifare şi netarifare.

Oricât de nobil ar fi fost un asemenea obiectiv (intensificând libera concurenţă ar fi avut de beneficiat consumatorii tuturor statelor) obiectivul nu s-a realizat din două motive.

- în primul rând, datorită nivelului diferit de dezvoltare al statelor, deci gradului diferit de competitivitate (produsele ţărilor dezvoltate circulând liber ar distruge ramurile necompetitive - în primul rând prelucrătoare - din ţările mai puţin dezvoltate). Urmarea a fost instituirea deceniilor ONU de dezvoltare, sistemul de preferinţe generalizate, etc.;
- în al doilea rând, liberalizarea generală a comerţului internaţional s-a izbit chiar de tendinţa creării primelor înţelegeri zonale şi regionale, neinteresante în globalizarea liberalizărilor înainte de a profita de avantajele vizate prin forma de integrare la care se angajau.

În locul unei organizaţii de comerţ internaţional cu scopul amintit s-a constituit totuşi GATT (Acordul General de Tarife şi Comerţ) care încearcă - treptat - să-i realizeze obiectivele. În fond, dacă se vor finaliza obiectivele rundei Uruguay, GATT este foarte aproape de a se transforma într-o organizaţie de comerţ internaţional prin aceasta dispărând practic interesul constituirii, respectiv menţinerii de grupări de genul zonelor de liber schimb.

2. Uniunea vamală este o fază superioară zonei de liber schimb prin aceea că odată, cu suprimarea barierelor vamale intracomunitare, statele membre aplică faţă de terţi un tarif vamal exterior comun.

Dacă statele membre AELS (Asociaţia Economică a Liberului Schimb) au optat, iniţial - pentru primul stadiu, iniţiatorii Pieţei Comune ("Cei 6") au instituit direct o uniune vamală. Subliniem acest element, întrucât el este valabil şi pentru gradele mai avansate de integrare în sensul că:

- iniţiatorii pot conveni o formă de integrare cu un grad dat, fără ca fazele integrării să fie necesar de parcurs succesiv,
- un stat terţ poate adera ia o formă de integrare (direct sau printr-o fază de tranziţie), oricât de avansată, cu acceptul membrilor acesteia.

3. Piaţa Comună este o uniune vamală însoţită de libera circulaţie a factorilor (a capitalurilor şi forţei de muncă) Stadiul de piaţă comună prin libera circulaţie a factorilor vizează o eficienţă superioară întrucât pe de o parte elimină penuria zonală relativă a acestora, iar pe de altă parte asigură condiţii pentru libera concurenţă, cu mult mai largi decât formele anterioare.

4. Uniunea economică are în vedere extinderea condiţiilor de concurenţă cât mai neîngrădită, adăugând la regulile Pieţei Comune armonizarea politicilor economice, financiare şi sociale.

Într-adevăr nu se poate vorbi de liberă concurenţă efectivă într-o piaţă comună în interiorul căreia de la o ţară la alta diferă nivelul de impozitare a agenţilor economici, de taxare a produselor (TVA) etc. Punerea în aplicare a unora din prevederile acordului de la Maastricht are în vedere asemenea armonizări.

5. Completa integrare economică de genul celei avută în vedere de crearea Uniunii Europene nu are încă toate regulile de organizare şi funcţionare complet şi definitiv stabilite, dar în principiu depăşeşte Uniunea economică ca grad de integrare prin aceea că presupune unificarea politicilor monetare (introducerea monedei unice efective) fiscale, sociale şi de asigurare a echilibrului şi stabilităţii macroeconomice, rezultând instaurarea unei autorităţi supranaţionale ale cărei decizii sunt obligatorii pentru statele membre. Deşi nu sunt încă reguli definitiv şi complet stabilite, ceea ce a propus Rusia partenerilor din Comunitatea Statelor Independente tinde în mare măsură spre o formă de integrare asemănătoare.

Se poate imagina o formă de integrare şi mai aprofundată? După părerea noastră nu, întrucât aceasta ar conduce la eliminarea entităţii şi prerogativelor generale de suveranitate a statelor membre, rezultând o unificare de tipul reintegrării fostei RDG în R.F.G. În asemenea situaţie, fie că procesul se realizează aproape dintr-o dată, fie că integrarea se transformă în unificare, deci într-un non-sens. În concluzie, oricât ar fi de avansat, un proces propriu-zis de integrare se caracterizează prin menţinerea entităţii şi prerogativelor esenţiale ale statelor membre.

Cu toate acestea, se poate observa că pe măsură ce procesele de integrare se accentuează, unele din prerogativele naţionale sau elemente ale acestora se estompează sau chiar dispar. De altfel, pentru Europa Occidentală încă din faza de Piaţă Comună au fost convenite forme de reprezentare în exterior cu caracter comunitar (a se vedea calitatea în care au tratat cu SUA în cadrul negocierilor GATT). Nu este însă mai puţin adevărat că nu putem vorbi de o ştirbire a independenţei atâta timp cât renunţarea la amintitele prerogative se face în mod suveran şi democratic de către fiecare membru în parte.

Toate formele de integrare au vizat în primul rând o piaţă lărgită cu avantaje pentru producătorii din statele membre, putând plasa produsele lor pe o arie extinsă în condiţii similare cu cele ale pieţei interne şi la adăpost de concurenţa statelor terţe. Aceasta a avut ca urmare creşterea preponderentă a schimburilor intracomunitare. În acelaşi timp prin extinderea liberei concurenţe intracomunitare au fost avantajaţi consumatorii statelor membre. Nivelul de dezvoltare economică şi calitatea vieţii au crescut simţitor. Ţări dezvoltate din afara comunităţii pentru a evita bariera vamală au preferat investiţii directe de capital care, ia rândul lor, au multiplicat factorii de potenţare a creşterii economice. Concomitent, pe plan internaţional comunităţile integrate s-au impus cu o forţă sporită. Fiecare aderare suplimentară a revigorat factorii pozitivi amintiţi, puterea de atracţie a comunităţii sporind.

Dezvoltarea prioritară a schimburilor intracomunitare nu a dus decât la o diminuare relativă a comerţului exterior şi a colaborării fiecăruia dintre parteneri cu terţii. Nici unele aranjamente sau relaţii speciale ale unor membri ai comunităţii cu partenerii din afara zonei nu au fost abandonate. Astfel Franţa,

care instituise un sistem de asistenţă faţă de fostele sale colonii din Africa (denumite curent "Comunitatea Afro-Malgaşă"), mergând până la constituirea şi susţinerea unei zone monetare a francului CFA, nu numai că a păstrat aceste relaţii dar le-a şi extins. în fapt problema a apărut pe o anumită fază a integrării "Celor 6" când tocmai datorită avansării acestui proces se punea problema fie ca Franţa să renunţe la cooperarea afro-malgaşă, fie să o ridice la nivelul comunităţii. Aşa s-a ajuns ia Convenţiile de la Lome şi Yaounde, ţările africane respective beneficiind de tratamentul special cu Franţa la nivel comunitar. Mai recent, între "Cei 12" şi statele nord-africane cuprinse în Uniunea Maghrebină a intervenit un acord aproape similar, acestea din urmă beneficiind de avantaje sporite faţă de restul ţărilor în curs de dezvoltare, denumite generic "grupul celor 77". Astfel ele beneficiază ca şi celelalte de sistemul, generalizat de preferinţe vamale, dar au în plus avantajul unor forme de asistenţă mergând până la primirea de cooperanţi de înaltă calificare, formarea de specialişti, admiterea în Piaţa Comună a unui contingent de forţă de muncă, primirea de transfer de tehnologie în condiţii avantajoase, sprijin în echilibrarea balanţei de plăţi etc.

Notăm totuşi tendinţa de a supune regulilor comunitare relaţiile cu terţii.

Şi totuşi, există exemple de forme de integrare între un membru al unei comunităţi şi alte forme de integrare, există posibilitatea unui stat de a participa concomitent la mai multe forme de integrare? Răspunsul este pozitiv, dar în anumite limite.

Iată câteva exemple:

- Ţările membre A.E.L.S. au deja un acord de cooperare cu Comunităţile Europene (viitoarea Uniune Europeană). O parte dintre acestea au solicitat integrarea în Uniunea Europeană şi când vor fi membre cu drepturi depline, vor conserva relaţiile de liber schimb cu restul membrilor AELS.
- Dacă Organizaţia de Cooperare în zona Mării Negre va evolua spre forme oricât de simple de integrare, la ea vor participa membri cu drepturi depline în Uniunea Europeană (Ex.: Grecia), precum şi ţări cu statut de asociat (Ex.: România), ca şi state aparţinând altor grupări regionale (Ex.: Iranul).
- Un stat african poate participa la forme de cooperare şi integrare zonale şi beneficia concomitent de avantajele de membru al convenţiilor amintite cu Comunitatea Europeană.

Exemplele pot continua. Câtă vreme esenţa avantajelor decurge din libera circulaţie a produselor nu numai că nimic din statutele formelor integratoare nu se opune, dar evoluţia tinde spre acelaşi obiectiv de globalizare a relaţiilor economice internaţionale vizate de GATT (Runda Uruguay).

Poate "fi depăşită această fază de integrare, pentru state care participă fiecare la alte forme de integrare? Aici răspunsul nu poate fi tranşant, întrucât depinde evident de angajamentele pe care fiecare parte le are faţă de forma de integrare la care participă.

Şi acum să revenim la obiectul simpozionului nostru, obiectiv declarat al conducerilor politice din cele două state româneşti: "Integrarea economică a României cu Republica Moldova".

În prezent România este membru asociat al Comunităţii Europene (viitoarea Uniune Europeană), beneficiind de un acord interimar (până ce toate statele comunităţii ratifică acordul de asociere). Anul 1994 este suficient pentru toate statele vest-europene să-l ratifice. Deci pentru România, care are şi un Acord cu ţările AELS pentru eliminarea barierelor vamale, ar urma o perioadă de circa 10 ani pentru a deveni membru integrat efectiv nu în Comunităţile Europene ci în Uniunea Europeană ce se va constitui între timp. Pe toată această perioadă forme "inferioare" de integrare bilaterală (de ex. cu Republica Moldova) sau multilaterale (de exemplu: cooperarea în zona Mării Negre) nu ridică probleme partenerilor vestici. Dar să ne imaginăm doar faza notată cu "2" convenţional, când ne angajăm într-un proces ce implică un tarif vamal exterior comun. Într-un asemenea caz pentru o ţară care participă la două comunităţi grupate în procese integratorii situaţia devine incompatibillă. Fiecare dintre cele două comunităţi ajunse în faza de uniune vamală va cere să aplice cu terţii tariful său vamal exterior comun. Asemenea situaţii, ca regulă de drept internaţional se rezolvă simplu prin opţiunea statului în cauză sau (mai complicat) ca aranjament între comunităţi.

Problema în situaţia celor două state româneşti este aparent mai complicată din două motive;

- Primul este dat de faptul că fiecare entitate aparţine sau tinde să aparţină unor zone diferite cu perspective de integrare economică avansată, unde regulile de relaţii cu terţii nu pot fi aceleaşi;
- Al doilea ţine mai ales de România, în sensul că atunci cândva fi membru cu drepturi depline pe deplin integrat în Comunitatea Europeană, Uniunea Europeană, cu regulile sale proprii va fi deja creată şi va funcţiona. Nu este deci exclus ca regulile uniunii să implice confirmarea de către comunitate a oricărui aranjament cu terţii, mai ales dacă acesta participă la alte înţelegeri integraţioniste.

În plus nu se ştie încă în ce sens vor evolua regulile de comportament şi angajamente privind integrarea economică la care a declarat că va fi parte Republica Moldova în cadrul Comunităţii Statelor Independente.

Un lucru este însă cert: nici una din cele două comunităţi nu are argumente juridice sau economice să oprească statornicirea unei veritabile zone de liber schimb între cele două state româneşti. În ce priveşte România

apartenenţa la Europa este definitiv şi irevocabil una din opţiunile majore ale revoluţiei din decembrie 1989.

Adâncirea formelor de integrare implică, în cazul apariţiei unor incompatibilităţi, opţiunea Republicii Moldova, cu punerea în balanţă a avantajelor şi dezavantajelor: UE sau CSI. Considerăm că dacă între timp, printr-o evoluţie prioritară a schimburilor între cele două state româneşti se reduce substanţial gradul de dependenţă faţă de CSI, pentru Republica Moldova calea integrării cu UE apare evident cu mult mai avantajoasă. Până la nivelul cel mai înalt, opţiunea europeană şi chiar euro-atlantică a Republicii Moldova a fost afirmată oficial în repetate rânduri. Dar acest avantaj nu se referă direct decât la şansele de dezvoltare economică, implicit de calitate a vieţii cetăţenilor. Mai importante, sau fot atât de importante ni se par cele privind aspiraţiile şi vocaţiile comune, nu atât cu România cât cu Europa, includerea în lumea slavă (presupunând avansarea formelor de integrare în CSI) având nu o origine forţată şi nu una naturală. Dar până atunci, până la opţiunea Republicii Moldova, cele două state româneşti sunt istoriceşte şi afectiv datoare să intensifice la maximum relaţiilor lor, până la limita permisibilă a angajamentelor pe care fiecare dintre ele şi le asumă cu comunităţi diferite, în mod suveran.

2. Posibilităţile de penetrare a Republicii Moldova pe pieţele mondiale competitive

Valentin OSADCII
ASEM, Chişinău

Cum poate fi privită Republica Moldova prin comerţul internaţional între două uniuni economice - CSI şi CE?

E cunoscut că pentru aprecierea cantitativă a nivelului de integrare economică în comunitate se foloseşte coeficientul de intensivitate, care se determină prin raportul ponderii exportului în comunitate a ţării date la partea ce caracterizează exportul în afara comunităţii. Pentru Moldova în componenţa ex-USSR (CSI) potrivit datelor anului 1990 acest coeficient a fost egal cu 28,9% : 1,6% = 18; conform datelor anului 1991 coeficientul a atins cifra 23. Această valoare este enorm de mare (chiar infinită) în comparaţie cu coeficientul egal cu 1,9 în comerţul ţărilor CEE; 1,8 în America de Nord (SUA, Canada, Mexic) şi 1,5 în Europa de Vest în întregime. Deci reiese că Republica Moldova actualmente este de vreo 10 ori mai strâns legată economic de CSI decât orice ţară din comunităţile din Vest.

Situaţia creată aduce multe neplăceri economiei republicii.

Pornind de la experienţa ţărilor dezvoltate, putem considera că valoarea optimă a coeficientului de intensitate oscilează în jurul cifrei doi.

În general, coeficientul de intensitate a integrării economice în comunitate arată gradul de independenţă economică a ţării date.

E cunoscut că Republica Moldova nu dispune de resurse energetice şi deci apare întrebarea: ce mărfuri să exportăm contra valutei forte pentru a cumpăra energie?

Teoria comerţului internaţional recomandă mai multe prescripţii, din care se pot degaja unele învăţăminte utile.

Într-o oarecare măsură răspunsul la întrebare se bazează pe ideile teoriei Hackscher - Ohlin - Samuelson conform cărora o ţară poate dobândi succese pe pieţele mondiale cu mărfuri produse din resursele sale abundente. În Moldova resursa unică abundentă este solul fertil.

A. Smith a propus noţiunea de avantaj absolut, "O ţară - spunea el - are un avantaj absolut în producerea unei mărfi, dacă ea produce această marfă cu mai puţine resurse (pământ, muncă, capital) decât alte ţări". Pornind de la acest postulat şi comparând datele din tabelul 1 vedem că Republica Moldova are oarecare şanse pe pieţele mondiale dacă producţia va fi adusă la nivel de agro-marketing ecologic internaţional.

D. Ricardo a formulat principiul avantajului comparativ, care se bazează pe noţiunile de specializare şi costurile relative:

"Dacă două ţări au diferite costuri relative în producerea unei mărfi, ţara cu un cost mai scăzut are avantaj comparativ cu această marfă". Principiul avantajului comparativ generalizează noţiunea de avantaj absolut şi deci propune ţărilor să se specializeze în producerea mărfurilor în care s-a ajuns la o mai mare iscusinţă; **schimbul** de **mărfuri** între ţări după astfel de principii va aduce profit tuturor partenerilor.

Tabelul nr. 1 - Producţia celor mai importante produse agroalimentare, kg/locuitor

	URSS /1990	Rep. Moldova /1990	CEE /1989	SUA /1989
Grăunţoase	758	600	515	1148
Legume	92	270	153	124
Fructe	51	206	168	108
Carne	69	84	88	114
Lapte	378	346	353	263

Tabelul nr. 2 - Energia consumată pentru a produce 1 kg de produs la culturile alese

	Diapazonul în grame (G) de combustibil	
	CEE	Rep. Moldova
Grâu, orz, porumb, soia	25-80	15-33
Sfeclă de zahăr	20	6
Cartofi	50	7
Mazăre verde	50-70	16
Tutun	1600	159
Nutreţuri	95-105	2-4

În etapa actuală comerţul internaţional cunoaşte o tendinţă de creştere **a** preţurilor la resursele energetice, fapt care duce la schimbări în formarea avantajului comparativ. Creşterea preturilor energiei acţionează asupra cererii, ofertei şi costului transportului în comerţ. Datele tabelului 2 ne încurajează în sensul că noi nu depăşim ţările dezvoltate după consumul de combustibil în agricultură.

Pe de altă parte, marele economist român M. Manoilescu ne descurajează, demonstrând că ţările agrare totdeauna sunt în pierdere în comerţul internaţional cu ţările industrial dezvoltate, fiindcă munca din industrie este cu mult mai productivă decât cea din agricultură. M. Manoilescu a ajuns la

concluzia că principiu! avantajului comparativ nu trebuie să fie absolutizat şi că aceasta nu este neapărat un avantaj reciproc pentru toţi partenerii din comerţul internaţional.

Şi totuşi, economistul american, contemporan Paul Krugman, ne sugerează optimism, afirmând, că relaţiile comerciale internaţionale sporesc bunăstarea tuturor participanţilor, chiar şi a celor cu un nivel mai scăzut de productivitate; ba mai mult "ideea că avantajul comparativ poate fi creat în loc de a fi dat schimbă oarecum imaginea, în general însorită, a concurenţei economice dintre ţări".

Deci ajungem la ideea că la baza comerţului internaţional al Republicii Moldova trebuie pusă producţia agroalimentară, pe de o parte, şi crearea de noi avantaje comparative în economie, pe de altă parte.

Dar în ce situaţie ne aflăm noi în prezent?

Noi aparţinem de ţările care au dus prost gospodăria casnică, am irosit resursele naturale şi am dărâmat casa naturii. O caracteristică esenţială a gestiunii agroecosistemului este nivelul "uman" de utilizare a factorilor tehnogeni, care neîntrerupt presează natura în mod distructiv. Ecologii din Vest au stabilit că cheltuielile de energie a factorilor neregenerabili, în măsură de 15 Gj/ha, aduc daună naturii. Conform calculelor noastre, efectuate pe baza modelelor matematice de optimizare a energiei neregenerabile în Moldova, acest normativ este cu mult depăşit.

Spre exemplu, estimaţia ecologică a tehnologiei de cultivare reprezintă la grâu 24 Gj/ha, la 36.7; la floarea soarelui - 22.3; la tomate 64.6; la sfeclă de zahăr - 46.4; la cartofi 19.1; la varză - 41.7; la fructe 45.5; la struguri 23.1 etc. Cultivarea în proporţii mari a plantelor tehnice pe baza tehnologiilor învechite duce la distrugerea solului şi sănătăţii populaţiei. O situaţie ecologică nefavorabilă s-a creat şi în sectorul zootehnic. Totodată, este cunoscut că exportul depinde de competitivitatea internaţională a oricărei mărfi ce rezultă din competitivitatea tehnologică.

În etapa actuală, fiecare stat trebuie să-şi dea seama că strategiile de dezvoltare bazate în mod direct pe mecanismele pieţei nu sunt viabile. În ţările dezvoltate se lărgeşte domeniul de luare a deciziilor atât din considerente economice, cât şi ecologice.

Spre exemplu, în Franţa se vinde producţie ecologic curată, care în medie costă numai cu 10-15% mai scump decât cea produsă cu tehnologii intensive. Şi totuşi, în ţările C.E.E. în etapa actuală ponderea producţiei ecologic curată alcătuieşte numai 1% din volumul total al producţiei în agricultură.

Cercetările recente efectuate în ţări ca Franţa şi Germania pe zeci de exploataţii agricole demonstrează perspective pozitive pentru agricultura durabilă. Pătrunderea Moldovei pe piaţa mondială este condiţionată în cea mai mare parte de restructurarea economiei republicii spre o agricultură durabilă

care să producă mărfuri fără chimicale, produse ale plantelor medicinale, porumb fructe uscate, seminţe ş.a.

Dezvoltarea durabilă a agriculturii Republicii Moldova ar avea următoarele trăsături:

1. Impactul tehnologiilor fitotehniei asupra mediului nu trebuie să depăşească 15Gj/ha;

2. Concentraţia substanţelor poluante în apă să nu depăşească 50mg/l.;

3. O corelaţie raţională între terenurile silvice (mai mult de 25% din toată suprafaţa), arabile, păşuni şi animale (4-12 vite/ha tehnologii avansate);

4. Desfăşurarea largă a utilizării "tehnologiilor sănătoase", bazate pe formele de energie reînnoibilă (solară, a vântului, biomasei ş.a.).

5. Creşterea numărului de ferme agricole ce folosesc "tehnologiile-curate" (manuale, fără chimicale).

Analiza acestor factori în dinamică va arăta direcţia de dezvoltare a producţiei spre o agricultură durabilă.

Printre altele, specialiştii din SUA au ajuns la concluzia că producţia ecologic curată în agricultură este posibilă numai la fermele mici, pe când în Moldova suprafaţa mijlocie a unei întreprinderi agricole alcătuieşte 3000 ha. Şi deci fărâmiţarea "gospodăriilor sovietice" ce se petrece cu încetul în Republica Moldova va crea avantaje economice şi ecologice.

Producţia agroalimentară, care până în prezent a fost expediată de Moldova pe barter în ţările C.S.I., nu reprezintă marfă pentru pieţele mondiale. Pentru a trece de la economia de barter la o economie de piaţă a competitivităţii mărfurilor se propune un algoritm sub formă de concepţie a Macroagromarketingului Ecologic Internaţional al Republicii Moldova (MEIIRM).

Concepţia Macroagromarketingului Ecologic Internaţional al Republicii Moldova reprezintă o nouă politică economică, eficientă, cu caracter ecologic şi orientată în direcţia satisfacerii consumatorilor prin intermediul pieţei internaţionale. Activitatea cu caracter ecologic se exprimă prin estimarea ecologică a tehnologiilor republicii (de rând cu estimarea eficienţei economice şi energetice). Activitatea de antreprenor se consideră cu caracter ecologic în agricultură dacă estimaţia cantitativă ecologică a

tehnologiei date nu depăşeşte normativul de producţie a mediului înconjurător. Concepţia MEIIRM are o caracteristică specifică, deoarece conţine, ca instrument - cheie al marketingului, tehnologia, spre deosebire de M-mix clasic, care se determină prin 4 factori principali: produs, preţ, promovare, plasament.

Practica mondială arată că cel mai efectiv comerţ internaţional se face cu ţările vecine; spre exemplu: SUA cu Canada, şi Mexic, pentru CEE. Ţările

AELS sunt mai convenabili parteneri decât SUA ş.a. Factorul transportului prin costul său înalt pune restricţii dure pentru export. Ca urmare, cu ţările mai îndepărtate, Moldova poate să dezvolte mai mult relaţii politice decât comerciale.

Opţiunea strategică pentru comerţul exterior al Republicii Moldova presupune renunţarea la unele pieţe tradiţionale din CSI prin desfăşurarea mai pe larg a comerţului internaţional spre vest: 1. România; 2. Orientul Mijlociu; Spaţiul Economic European (SEE).

Se ştie că dezvoltarea economică este condiţionată de disponibilitatea de resurse materiale şi informaţionale (cunoştinţe umane, intelect). Moldova, ca ţară mică, nu dispune de aceşti factori de bază, pe care cu puterile proprii are şanse mici să se descurce singură cu problemele existente. Algoritmul de succes pentru Moldova depinde de ajutorul României pe principii economice reciproc avantajoase.

Cu ajutorul transportului maritim al României s-ar desfăşura comerţul internaţional cu producţie agroalimentară în Orientul Mijlociu, unde, după datele cercetătorilor din România, în următorii 20-25 ani, se aşteaptă o explozie demografică.

Pentru a pătrunde pe piaţa SEE, Republica Moldova trebuie să-şi creeze avantaje comparative în producerea şi exportul mărfurilor agroalimentare ecologic curate; în acelaşi timp producţia industriei se poate lega de piaţă CSI.

Şi totuşi, printre greutăţile cunoscute astăzi, deocamdată nu se prevăd posibilităţile ca măcar în viitorul îndepărtat să construim o societate social-economic-ecologic viabilă.

3. Privire asupra colaborării dintre statele române în perspectiva europeană şi mondială

Prof.dr. Gheorghe DOLGU,
INCE

Trăim într-o lume în care oamenii politici şi mass-media nu încetează să ne alimenteze cu certitudini despre toate - de la cea mai bună cale de tranziţie la economia de piaţă şi la prosperitate şi până la cel mai bun proiect de a ne garanta securitate, de a ne promova interesele naţionale şi a constitui o nouă ordine mondială. într-unu fel, acest lucru "este normal", căci marfa pe care o vinde omul politic - alternativa -, oferta lui politică trebuie formulată în termeni de certitudini ca să inspire dacă nu încredere, cei puţin iluzii şi să fie deci atractivă. Şi apoi, dacă reflexia este apanajul intelectualului, chemat să se îndoiască, să despice firul în patru, aceeaşi reflexie, indispensabilă până la un punct, ar părea contraproductivă pentru omul politic ce ar privilegia-o în detrimentul acţiunii Căci viaţa neoprindu-se niciodată, omului politic i se cere acţiune, fără a i se lăsa prea mult timp de gândire.

Tocmai de aceea, marele cărturar care este Umberto Eco este probabil atât de vehement contra accesului intelectualilor la putere.

Or, Europa şi lumea în care trăim se caracterizează prin certitudini. în 1989, Franscisc Fukuyama putea confunda plin de siguranţă colapsul comunismului cu triumful universal al democraţiei occidentale şi al capitalismului şi scria controversatul articol cu titlul The End of History". în 1992, la aniversarea a 50 de ani de la apariţia paradoxalei cărţi a lui Schumpeter Capitalism, Socialism, Democracy, el nu mai este atât de sigur. Şi probabil că astăzi este şi mai puţin sigur decât în 1992. Cortina de fier a dispărut şi cu ea ameninţarea anihilării nucleare. Dar noua ordine de stabilitate, prosperitate, democraţie şi drepturi ale omului, care se profila la orizont întârzie să se materializeze. După triumful din Golf al Americii conservatoare şi republicane, America democrată a lui Clinton este tot mai puţin înclinată să-şi identifice interesul de securitate dincolo de propria sa ogradă (ceea ce a rezultat spectaculos din retragerea precipitată a forţelor americane din viesparul somalez). În lumea arabă mai ales în Algeria, Egipt, Arabia Saudită islamul antioccidental progresează irezistibil, incendiul războiul continuă să bântuie în fosta lugoslavie. Conflictele deschise sau latente sunt o caracteristică a evoluţiei în cea mai mare parte a republicilor din spaţiul ex-sovietic. Şi în timp ce ideea de reformă se erodează, antrenând schimbări dramatice în peisajul politic din Europa Centrală (vezi cazul Poloniei) Moscovei un Boris Elţân care şi-a înlăturat parlamentul conservator finalmente cu tancurile s-a regăsit în faţa unui parlament încă

şi mai bizar, marcat de uluitoarea dar explicabila victorie a demagogului fascizant, dacă nu fascist, care este Vladimir Jirinovski. Între timp în cochilia goală a imperialismului sovietic se strecoară în ritm tot mai vioi imperialismul rus.

Sub ce *international contraints* trebuie să ne promovăm interesele şi aspiraţiile noastre naţionale noi românii?

1. Pentru noi românii din dreapta Prutului, revenirea la valorile occidentale, construirea unei societăţi de tip occidental şi integrarea în structurile occidentale - Uniunea Europeană, NATO etc. - apare ca o opţiune conformă cu destinul istoric, identitatea naţională şi poziţia geografică a ţării. Este singura şansă de supravieţuire ca naţiune modernă într-o lume în care internaţionalizarea vieţii economice şi crearea de formaţii politice tot mai largi gen Uniunea Europeană tinde să erodeze statul naţiune al comunităţilor etnice de dimensiuni mai mici, mai ales în cazul în care acestea conţin şi relativ importante minorităţi etnice. Această garanţie nu este absolută, ea depinzând de capacitatea noastră de a ne moderniza percepţia despre noi înşine ca naţiune, despre interesul naţional şi despre locul nostru în Europa în formare. Nu putem influenţa decisiv nici destinul lumii şi nici pe cel al Europei.

Nu avem nici o garanţie că nu vom deveni o periferie a Europei, împotmoliţi într-o nesfârşită tranziţie. Dar dacă ne asumăm o postură activă în construcţia europeană şi reconstrucţia proprie avem şanse rezonabile de succes (atu urile noastre fiind cultura, ştiinţa şl învăţământul, posibilitatea reconstrucţiei unei agriculturi bazate pe mari exploatări eficiente - fără a modifica substanţial structura chiar parcelară a proprietăţii funciare - potenţialul turistic, experienţa industrială şi poziţia geografică). Această postură activă reclamă biruirea tentaţiei de a ne percepe interesele naţionale în termenii secolului trecut şi ai primelor decenii ale secolului nostru sau vindecarea de ceea ce aş numi obsesia frontierei, a statului naţional unitar şi a sanctităţii garantărilor oferite de sistemul de acorduri de la Versailles, precum şi de actul final de la Helsinki. Or Europa în care vrem să ne integrăm are o dimensiune supranaţională (chiar dacă va fi mai puţin tehnocratică decât în acordurile de Maastricht) şi o dimensiune regională. Noi ne vom mântui ca naţiune nu cultivându-ne obsesiile, ci dezvoltând democraţia şi drepturile omului, asigurând dinamismul economiei şi forţa radiaţiei culturale româneşti. Dezvoltându-ne astfel şi cultivându-ne reflexele europene ne-am putea angaja împreună cu vecinii, inclusiv cu Ungaria în transformarea vechilor percepţii şi construirea unor temelii trainice de încredere, colaborare şi stabilitate în zonă.

Europa însăşi (Uniunea Europeană) trebuie să se regândească, spre a dobândi în mod veritabil o dimensiune centro-europeană.

Căci ea a fost gândită aşa cum se dezvoltă astăzi, înainte de colapsul comunismului, iar cum spune un eseist francez a venit cu 10 ani prea devreme. Este însă greu de aşteptat ca prin simplul joc al forţelor de piaţă să ajungem să

ne integrăm cu succes în structura economică a Uniunii Europene, chiar dacă unii autori de seamă, ca Maurice Allias subliniază această posibilitate şi chiar dacă Uniunea Europeană este deja dotată cu mecanisme de asigurare a coeziunii sociale şi regionale.

2. Despre voi şi relaţiile cu voi fraţii noştri de peste Prut ader la o percepţie pe care aş formula-o în felul următor:

- Basarabia ca şi Nordul Bucovinei reprezintă evident pământ românesc înstrăinat în urma unor înţelegeri imperialiste, denunţate ulterior; inclusiv de guvernele ţărilor care participaseră la ele;
- lupta moldovenilor pentru declararea limbii române ca limbă de stat, grafie latină, tricolor, suveranitate şi independenţă s-a înscris în acel mare curent de profunzime care a dus la renaşterea naţiunilor din imperiul sovietic, la începuturile dezvoltării societăţii civile şi la prăbuşirea sistemului şi finalmente a imperiului sovietic;
- Moldova este stat independent şi membru al ONU. Acest fapt ca şi angajamentele internaţionale la care România este parte, trebuie să constituie premise ale relaţiilor ţării noastre cu republica din stânga Prutului. Cu cât vor fi mai strânse relaţiile guvernamentale şi neguvernamentale, cu atât este mai bine;
- colonialismul rusesc şi sovietic care au durat mai bine de un secol şi jumătate, politica de denaţionalizare, rusificare şi-au pus amprenta asupra structurii demografice, a mentalităţilor, iar prin grafie şi rusisme - şi asupra limbii vorbite, prezentate cândva ca limbă aparte de limba română.

În prezent, Moldova formează obiectul aceloraşi presiuni economice şi politice - ca toate republicile ex-sovietice care au pe teritoriul lor minorităţi, ale căror vechi conflicte interetnice au fost resuscitate. Scenariul din Transnistria este scenariul folosit în Transcaucazia, în Asia Centrală, într-o anumită măsură faţă de Ucraina şi Belarus, precum şi faţă de ţările baltice. Conceptul de interese de securitate în aşa numita "străinătate apropiată" (biijneie zarubejie) înseamnă dreptul pe care şi-l arogă Rusia de a interveni militar în fostele republici sovietice. Astfel Georgia a fost nevoită să se reintegreze în CSI si să admită instalarea pe teritoriul său a trei baze militare ruseşti.

În schimbul "securităţii" şi al "ajutoarelor" oferite, fostelor republici unionale li se cere o integrare tot mai activă în noile structuri ale formaţiei postsovietice-ruseşti şi o refacere inversă a drumului care a dus la promovarea independenţei de stat. Belarus, care s-a văzut nevoită să-şi tempereze ritmul de reformă, să renunţe la moneda proprie şi să consimtă la uniunea monetară cu Rusia, să-şi alinieze politica externă la cea a Moscovei şi să-şi concedieze primul ministru este un exemplu elocvent. Moscova presează o serie de state

să accepte ideea dublei cetăţenii pentru etnicii ruşi şi etnicii statului respectiv, idee acceptată până acum de Turkmenistan.

3. În Occident această situaţie este cunoscută, dar marile puteri au propriile lor interese. În primul rând, Rusia rămâne succesorul URSS în postura nucleară şi de membru permanent ai Consiliului de Securitate. Nimeni nu se poate substitui Rusiei în aplicarea acordurilor de dezarmare nucleară încheiate şi în negocierea altora noi, în gestiunea arsenalului nuclear şi în păstrarea unui minim de ordine într-un spaţiu suprasaturat cu arme nucleare şi nici o forţă din lume nu este gata să-şi asume rolul de jandarm în numeroasele şi gravele focare de conflict din fosta U.R.S.S. Recent un mare cotidian american publica un articol de opinii "Rusia lui Elţân recucereşte vechiul imperiu". În articol se sublinia că şantajul economic şi unităţile armate "scăpate de sub control" sunt armele lui Elţân pentru a vârî cu forţa fostele republici în Comunitatea Statelor Independente, dominante de Rusia".

În acelaşi ziar, în articolul cu titlul "Un nou imperiu rus poate fi în curs de formare" este disecată noua doctrină militară a Rusiei, ca şi aplicarea ei de facto în Georgia, Azerbaidjan, Tadjikistan, Ucraina şi Moldova unde "insubordonata" armată a 14-a din Moldova de Est a fost lăsat să decupeze o republică nistreană independentă".

O temeinică şi bine documentată analiză a naţionalismului rus în ascensiune formează corpul admirabilei cărţi publicată în 1992 de Helene Carrerre d'Encausse, şi a constituit o linie de forţă în magistrala conferinţă ţinută în toamna lui 1993 la Institutul Francez din Bucureşti. La rândul său Henri Kissinger, într-o încercare de redefinire a "interesului naţional" ca bază a politicii externe a SUA nu ezită să sublinieze că "dacă Rusia îşi restaurează imperiul, prin forţă sau prin presiune, unele dintre caracteristicile războiului rece vor reapărea aşa cum prevestesc acţiunile ruseşti în Moldova, Georgia, Azerbaidjan, Tadjikistan, precum şi faţă de Ucraina şi ţările baltice".

Soluţiile care sunt avute în vedere la instabilitatea care confruntă lumea se inspiră nu din sloganuri înălţătoare sub raport etic, dar utopice, cum ar fi democratizarea relaţiilor internaţionale, cât din ceea ce se înţelege prin realpolitic. Căci cum bine spune Kissinger "esenţa noii ordini internaţionale este fragmentarea ei pe baze naţionale şi chiar etnice, iar cauzele universale sunt tot mai greu de identificat pe o bază unanimă sau covârşitor majoritară. "În această situaţie lucrurile pot să evolueze spre o formă nouă a politicii sferelor de influenţă, completată prin unele reguli de joc internaţionale.

4. În acest context, aş supune reflecţiei câteva gânduri personale şi anume:

- Moldova şi România riscă să se regăsească în două lumi braudeliene diferite, aşa cum au fost până în 1989 cele două state germane, care şi ele erau membre ale ONU, dar ajunseseră în pofida apartenenţelor la sisteme şi blocuri diferite să aibă un important volum de schimburi

reciproce. în această privinţă se impune să reamintim două lucruri. întâi, că zidul de la Berlin a fost dărâmat de către germanii estici şi nu de către vestici. În al doilea rând, deşi RFG recunoaştea actul final de la Helsinki, reunificarea s-a realizat totuşi pe baza voinţei proprii cu respectul angajamentelor internaţionale şi în cadrul sistemului de valori definitorii pentru naţiunea germană - sistemul occidental.

- Indiferent de mişcările tehnice din spaţiul ex-sovietic şi de fluctuaţiile politice de la Bucureşti şi Chişinău, avem datoria ca, plini de răbdare şi înţelegere să ne cultivăm interesele naţionale perene.

Aceasta implică în primul rând cultivarea unităţii lingvistice şi culturale, domeniu în care nici un sacrificiu din partea României nu poate fi prea mare. Să nu uităm nici un moment că germana literară şi nu formele vernaculare este folosită ca limbă în şcoli, cultură, mass-media şi viaţa politică în întregul spaţiu germanic, chiar şi atunci când dialectul local este la fel de distant de Hochdeutsch ca o limbă străină, cum este cazul Elveţiei alemanice sau al saşilor de la noi. Aceasta înseamnă în al doilea rând, să dezvoltăm cu consecvenţă, pe baza instituţiilor pieţei, relaţiile economice dintre pământurile româneşti aflate de o parte şi de alta a Prutului. Sigur, în sens larg, orice dezvoltare a relaţiilor economice înseamnă "integrare". A da însă acest nume acum relaţiilor dintre noi poate induce în eroare şi poate fi chiar contraproductiv. Dacă Moldova se integrează la Est, nu serveşte la nimic să spunem că lucrurile stau invers. Nu facem decât să-i înşelăm pe români şi să-i iritäm pe minoritarii deocamdată ostili ideii unicităţii naţiei române.

În al treilea rând, interesele naţionale perene ne determină să ne opunem imperialismului rusesc în noile sale forme. Trebuie să ştim să spunem clar dacă obiectivul nostru strategic este integrare în Uniunea Europeană şi NATO. O componentă esenţială a politicii noastre externe este buna vecinătate, inclusiv cu Ucraina, relaţii cât mai ample cu Rusia, cu toate republicile din spaţiul ex-sovietic atât pe plan economic cât şi pe alte planuri. La fel de clar trebuie să spunem însă că şi noi avem interese de securitate în "vecinătatea noastră apropiată" de la Est, mai ales când în această vecinătate trăiesc etnici români pe un teritoriu care a aparţinut României. Acest lucru trebuie să-l facem noi, pentru că în numele nostru nu-l va face nimeni, nici SUA, nici Uniunea Europeană. Eforturile noastre de apropiere cu fraţii de peste Prut nu trebuie resimţite ca un pericol de minorităţi. România se află în plin proces de democratizare şi de aliniere la valorile occidentale. Pe măsura progresului reconstrucţiei, spaţiul nostru naţional va apărea tot mai mult ca un spaţiu al toleranţei etnice, diversităţii şi bunei convieţuiri. Pe de altă parte, dacă acum problemele interetnice, ca şi ansamblul problemelor interne şi externe sunt de resortul exclusiv al suveranităţii poporului din stânga Prutului, specificitatea Moldovei ar putea fi reţinută ca o premisă şi în perspectiva apropierii economice şi politice. Cred că în minţile românilor de bun simţ nu

există nimic care ar putea justifica neîncrederea în români şi cu atât mai puţin românofobia. Că se mai găsesc şi la noi elemente iresponsabile, mostre de amatorism facil, este o altă socoteală. Aceştia nu reprezintă nici ansamblul clasei politice şI nici România profundă. Pentru ca în această Românie adevărată să fie mai bine.

NOTE

1. Acest lucru afectează credibilitatea Uniunii Europene, a NATO şi a Naţiunilor Unite. Pe de altă parte în Europa Occidentală afectată de grave probleme economice şi de un şomaj masiv, tentaţiile etnocentriciale şi xenofobe de tip vechi sau nou - ca între vest-germani şi est-germani - întotdeauna prezente în momente de criză gravă, îngreunează progresul ideii de societate multiculturală. Într-o lume în care pericolul unificator al comunismului a dispărut, pericolul retransării Germaniei în rolul ei de putere în Mitteleuropa cu toate riscurile de instabilitate decurgând din aceasta nu este de exclus. Acesta este un motiv în plus pentru întreagă Europă şi pentru întreaga lume, să se spere că integrarea vesteuropeană va continua în profunzime şi în dimensiune geografică şi că ea va fi însoţită de o semnificativă relansare economică. Este una din ideile care rezultă dintr-o discuţie între doi intelectuali europeni celebri - germanul Jurgen Habermas şi polonezul Adam Michuik, - găzduită recent de cotidianul german Die Zeit.
2. Deşi In Polonia tabloul e foarte nuanţat implicând eroarea credibilităţii bisericii catolice, a mişcării Solidarnosci, faptul că guvernul continuă reforma a la Balcerowicz.
3. Allain Mihuc; Le Nouveau Moyen-Age, Flammarion, Paris 1993.
4. Autorul este director adjunct al Institutului de Studii Politice privind Orientul Apropiat, iar articolul a apărut în International Herald Tribune din 28.10.1993.
5. Autorul este director al programelor de studii privind securitatea naţională din cadrul cunoscutului Hudson Institut şi a apărut în IHT din 26.10.1993.
6. Helene Carrerre d'Encausse: Victorieuse Russie... Paris 1992.
7. În ediţia de iarnă 1993 a revistei Foreign Policy, editorul semnează un articol în care pledează această teză. Marile puteri (inclusiv cele regionale) ar putea acţiona în cadrul unor mandate şi reguli stabilite de Naţiunile Unite al cărui Consiliu de Securitate ar putea fi lărgit, spre a cuprinde ţări semnificative ca forţă economică ca Japonia şi Germania, dar şi puteri regionale ca India, Nigeria, Brazilia. "Idealiştii şi susţinătorii unei stricte egalităţi între membrii Naţiunilor Unite s-ar putea pronunţa împotriva unei ordini mondiale bazate pe sfere de influenţă, oricât de benignă ar fi aceasta. Adevărul este însă că dacă cineva ar urma să pună capăt dictaturii militare din Haiti, n-ar putea fi vorba decât de Statele Unite. Iar dacă cineva ar urma să pună capăt luptelor dintre azeri şi armeni în Nagorno-Karabakh acest cineva ar fi Rusia".

4. Europa: orizont 2000

Cornel ALBU,
Eugen ANDREESCU,
IEM, INCE

Contextul internaţional

Prin încheierea războiului rece, foştii adversari, inclusiv cele două jumătăţi ale Europei, conlucrează acum pe baza unor valori şi interese comune. În acest nou context geo-strategic s-a schimbat însăşi conceptul de securitate. În prezent există un consens general că securitatea trebuie abordată nu numai în termeni strict militar, ci într-un cadru mai larg, incluzând şi factori de natură politică, economică, socială, ecologică etc.

Paradoxal, situaţia este departe de a fi liniştitoare.

S-au ivit noi riscuri şi incertitudini. Specialiştii în geopolitică sunt de părere că în situaţia actuală se poate întâmpla orice. Cea mai mare îngrijorare stârneşte instabilitatea actuală din Rusia şi alte republici ex-sovietice. Războiul din Iugoslavia reprezintă o sfidare căreia Europa nu reuşeşte să-i găsească o rezolvare satisfăcătoare. Situaţia minorităţilor din ţările Europei, răsăritene constituie un alt focar ce trebuie dezamorsat, dar a cărei rezolvare va necesita timp îndelungat.

Tergiversarea încheierii "Rundei Uruguay" datorită în special disputei franco-americane în domeniul subvenţiilor agricole a readus în discuţie posibilitatea revenirii la barierele protecţioniste naţionale sau regionale din calea comerţului mondial reglementat în cadrul GATT. Marile puteri şi-au trasat zone de influenţă care să le asigure expansiunea economică şi politică în acest ultim deceniu al secolului XX: SUA: prin crearea NAFTA, cea mai vastă zonă de liber-schimb din lume ce regrupează SUA, Canada şi Mexic. Japonia: prin influenţa "economică în Asia de Sud-Est, cea mai dinamică regiune a lumii în ultimul deceniu.

Uniunea Europeană (CEE) prin extinderea Comunităţii Europene către ţările AELS, Europa răsăriteană şi ulterior, Rusia şi alte republici ex-sovietice. în acest triunghi al intereselor globale, China face notă separată, fiind un gigant în ascensiune în jurul căreia se vor concentra marile în secolul următor. Această afirmaţie poate fi argumentată şi prin următoarele fapte: că Helmut Kohl a petrecut aproape o săptămână în China, însoţit de una din cele mai importante delegaţii de oameni de afaceri deplasate vreodată peste hotare; că Japonia acordă Chinei o atenţie specială chiar Occidentul este "supărat" pe

aceasta, trădând astfel interese pe termen lung în ţara ce însumează aproape un sfert din populaţia globului; că recenta declaraţie a premierului chinez anunţa că ţara sa intenţionează să facă importuri de peste 450 miliarde dolari în următorii ani.

Extraordinară creşterea economică din ultimele decenii ale Japoniei şi "micilor dragoni" (Taiwan, Singapore, Hong-Kong şi Coreea de Sud), precum şi potenţialul Chinei au determinat pe mulţi analişti să afirme că secolul XXI va aparţine Pacificului. Statele Unite, intuind deja această mutaţie, au invitat în luna noiembrie 1993 pe şefii de state din Asia şi Pacific la un parteneriat în cadrul A.P.E.C. pentru "secolul următor". Ţinând cont şi de alte iniţiative similare, putem conchide că americanii se pregătesc pentru secolul următor.

O poziţie surprinzătoare privind raportul de forţe din secolul XXI este exprimată de profesorul' de la MIT, LESTER THUROW, lucrarea "Head to head - The coming economic battle among Japan, Europe and America", care afirmă tranşant: "secolul al XXI-lea va fi european, după cum secolul XX a fost american, iar secolul XIX a fost englez". în sprijinul teoriei sale THUROW aduce 5 argumente:

1. În configuraţia sa actuală, Europa (CEE) reprezintă deja cea mai mare piaţă din lume şi va integra în curând ţări bogate şi prospere ca Suedia, Austria, Norvegia şi Finlanda.

Ulterior, ar putea fi asimilate ţările din Europa Centrală şi de Est (inclusiv Rusia), ceea ce ar reprezenta o piaţă potenţială de peste 850 milioane locuitori, cu o educaţie şi formare profesională competitive.

2. Europa include printre membrii săi un campion la "toate categoriile" în materie de schimburi externe şi co-leader mondial în materie de tehnologie de producţie (Germania).

3. Europa de mâine va reuni pe teritoriul său toate "ingredientele" succesului: ştiinţa fundamentală rusă, flerul şi design-ul franco-italian, ştiinţa producţiei germane la care se adaugă ingineria engleză.

4. Europa este singurul ansamblu economic care a reuşit compromisul între capitalismul comunitar (bazat pe solidaritatea acţionarilor şi a managerilor) şi capitalismul individualist (antreprenori solidari, maximizarea profitului, flexibilitate şi adaptare imediată).

5. Europa va fixa noile reguli ale "jocului" în materie de comerţ internaţional. Nu există în istorie un exemplu de economie dominantă care să nu fie capabilă să fixeze regulile jocului. Pentru Lester Thurow, sistemul GATT - Bretton Woods este mort, victimă a iluziilor monetariste şi strategiilor naţionale ale creării voluntare de avantaje comparative. Viitorul va aparţine Comerţului administrat între blocurile comerciale. Principalul bloc (CEE), prin volumul comerţului şi PIB, are o vocaţie naturală pentru a crea noile reguli ale jocului.

Stadiul integrării intra-comunitare

Anul 1993 reprezintă un an dificil în procesul adâncirii integrării comunitare, atât de paşi înainte, dar şi de ezitări şi chiar regrese în unele domenii. După cum declara Jacques Delors, preşedintele Comisiei CEE "noi trăim între incertitudine şi speranţă". Viaţa colectivă a devenit ca meteorologia. Noi ne-am pierdut elanul. Mai grav, şomajul progresează atingând toate categoriile sociale.

El ameninţă echilibrul social, compromite finanţarea sistemului de proporţie socială".

După euforia ce a urmat semnării Tratatului de la Maastricht (în 9-11 decembrie 1991), care punea bazele juridice ale transformării Pieţei comune dintr-o "comunitate" într-o "uniune europeană" economică, politică şi militară (până la sfârşitul anului 1999), au urmat 2 ani de confruntare cu o realitate ce se dovedeşte mult mai dificil de modelat decât au prevăzut "arhitecţii noii configuraţii europene":

- mai întâi, ratificarea Tratatului de la Mastricht de către parlamentele ţărilor membre a durat cu aproape un an mai mult decât se prevăzuse, fiind necesară repetarea referendumului danez, ratificarea la "mustaţă" de către parlamentul francez şi cel britanic, obiecţii importante din partea Germaniei şi a altor ţări;
- criza economică prelungită din Europa Occidentală .a dat naştere unor tendinţe centrifuge (cazul Germaniei, urmând deviza "interesele germane pe primul plan", a condus la disensiuni între ţările membre). Politica dobânzilor înalte practicate de Germania vine în contradicţie cu interesele celorlalte ţări comunitare, ceea ce a condus la începutul lunii august 1993 ia prăbuşirea S.M.E. Salvarea acestuia prin lărgirea marjei de fluctuaţie de la 2,25% la 15% pune sub semnul întrebării respectarea calendarului privitor ia Uniunea Economică şi Monetară;
- incapacitatea CEE de a vorbi cu singură Voce" în cadrul negocierilor GATT în problema subvenţiilor agricole (cazul Franţei care se opune acordurilor de la Blair House). Aceste tensiuni şi întârzieri în aplicarea calendarului vizând instituirea Uniunii economice şi monetare a determinat pe cei 12 şefi de stat şi de guverne să convoace o reuniune extraordinară la sfârşitul lunii octombrie 1993. Cu acest prilej au fost adoptate următoarele măsuri:
- începând cu 1 noiembrie 1993 intră oficial în vigoare Tratatul de la Maastricht. începând cu această zi, CEE se va numi UNIUNEA EUROPEANĂ - s-a stabilit sediul instituţiei vitale pentru crearea UEM. Cel mai important dintre acestea, Institutul Monetar European, însărcinat cu pregătirea condiţiilor pentru crearea monedei unice a

CEE, va avea sediul la Frankfurt, recunoscându-se în acest fel rolul primordial al Germaniei în domeniul monetar. Institutul cu circa 200 de persoane va fi condus de un consiliu format dintr-un preşedinte (Alexander Lamfalussy, cetăţean belgian de origine maghiară) şi din guvernatorii băncilor centrale ale ţărilor membre.

Relaţiile CEE cu ţările din Europa răsăriteană (România, Polonia, Ungaria, Cehia, Slovacia, Bulgaria)

Summit-ul comunitar de la Copenhaga (21-22 iunie 1993) poate fi socotit un moment "istoric" ce va marca profund evoluţia viitoare a relaţiilor C.E.E. cu ţările asociate din Europa răsăriteană. Această nouă fază se caracterizează prin demararea unei "cooperări active de ambele părţi pentru pregătirea ţărilor asociate să acceadă la Uniunea Economică". Se apreciază că există o "mare posibilitate" ca unele din ţările asociate să devină membre depline a Uniunii Economice a CEE înainte de anul 2000!

Principalele idei ale Consiliului European de la Copenhaga pot fi rezumate astfel:

- şefii de stat şi de guverne ai CEE au dorit să transmită un mesaj politic clar către ţările asociate din Europa de Est că "viitorul lor este legat de Comunitate şi în Comunitate"; accesul ţărilor solicitante presupune "asumarea obligaţiilor de ţară membră prin satisfacerea condiţiilor economice şi politice convenite";
- acţiunile viitoare de cooperare cu ţările din Europa răsăriteană vor viza atingerea obiectivului de a deveni membre depline ale Uniunii Economice. Acest obiectiv este de acum şi un obiectiv al CEE!

Este pentru prima oară când un document oficial provenind de la cei mai înalt nivel al CEE indică clar angajamentul Comunităţii de a încorpora ţările asociate din Europa răsăriteană printre membrii săi.

Consiliul European recunoaşte importanţa crucială a comerţului în etapa de tranziţie la economia de piaţă şi a aprobat concesiile suplimentare şi unilaterale pentru ţările asociate, propuse de Comisia CEE la Reuniunea de la Luxemburg din 8 iunie 1993. Acest pachet de concesii comerciale şi de asistenţă economică şi financiară a fost aprobat fără nici o modificare, în pofida faptului că în Comunitate sunt peste 17 milioane de şomeri, iar creşterea economică se situează în jurul a 0% sau chiar negativă în 1993.

Orice ţară care doreşte să devină membră a Uniunii Economice a CEE trebuie să satisfacă o serie de condiţii: 1. stabilitatea instituţiilor care garantează democraţia, aplicarea legilor, respectarea drepturilor omului şi proiecţia minorităţilor; 2. existenţa şi funcţionarea economiei de piaţă, capacitatea de a face faţă competiţiei şi forţelor pieţei din Uniunea economică; 3. ţara candidată trebuie să-şi asume obligaţiile ce derivă din statutul de membru deplin al

Uniunii politice economice şi monetare. Consiliul Europeană afirmat angajamentul Comunităţii "de a fi pregătită să absoarbă noi membri, menţinând în acelaşi timp ritmul şi obiectivele integrării comunitare". De asemenea, Consiliul european a menţionat clar că actuala decizie politică privind aderarea ţărilor asociate vizează fiecare ţară în parte şi că el este acela care evaluează progresele înregistrate pentru îndeplinirea condiţiilor de acces.

Summit-ul de la Copenhaga nu a menţionat un calendar al aderării pentru aceste ţări, chiar dacă în Memorandumul lor, ţărilor de la Vişegrad (Ungaria, Polonia, Cehia şi Slovacia) solicitau ca evaluarea progreselor şi a gradului de satisfacere a condiţiilor de către candidate la aderare să înceapă cel târziu în 1996.

Deşi Consiliul european a refuzat să ia în discuţie un calendar al aderării, el şi-a exprimat totuşi speranţa într-o "clauză evolutivă", prin care !a momentul potrivit să se convoace o reuniune la "vârf" între Comunitate şi ţările asociate.

Relaţiile CEE cu ţările nordice care au solicitat aderarea (Suedia, Finlanda, Norvegia)

După ce au depus cereri de aderare la Comunitate în anii precedenţi, în 1993 au demarat negocierile propriu-zise. Stadiul negocierilor cu fiecare stat în parte este următorul:

A. **Cu SUEDIA**. Au început negocierile la 2 februarie 1993 la Bruxelles. Principalele puncte de divergenţă cu CEE: a) subvenţiile agricole; b) neutralitatea militară a Suediei; c) protejarea mediului înconjurător; d) monopolul suedez asupra vânzărilor de alcool. Potrivit rezultatelor unui recent sondaj de opinie publicate de Biroul central de statistică din Stockholm, 42,5% din cetăţenii suedezi se opun aderării şi numai 28% sunt favorabili aderării.

B. **Cu FINLANDA**. Negocierile au început tot la 2 februarie 1993. Finlandezii au susţinut luarea în considerare a condiţiilor speciale ale Finlandei. Principalele puncte de divergenţă: a) agricultura; b) politica regională. Finlanda, împreună cu Suedia şi Norvegia, care dispun de condiţii climatice asemănătoare, să formeze un grup distinct în interiorul CEE. Ele doresc subvenţionarea agriculturii din zonele arctice şi sub-arctice, fiind în acelaşi timp pregătite să accepte necondiţionat prevederile Tratatului de la Maastricht.

Sondajele de opinie din Finlanda - efectuate în luna mai 1993 - arată că 44% din populaţie se pronunţă în favoarea aderării şi 36% împotrivă.

C. **Cu NORVEGIA**. Negocierile au început în luna aprilie a.c. Puncte de divergenţă: a) nivelul înalt al subvenţiilor agricole pentru zonele arctice; b) menţinerea controlului asupra pescuitului şi resurselor petroliere; c) diferenţele notabile între structurile economice norvegiene şi cele comunitare.

Sondajele de opinie indică: 30% din populaţia în favoarea aderării, iar 40% împotrivă.

Norvegia a mai "recidivat" o dată când, după semnarea Tratatului de aderare, cu ocazia referendumului, populaţia a spus "Nu".

5. Integrarea energetică în Europa. Implicaţii pentru România şi Republica Moldova

Petre PRISECARU,
Mariana PAPATULICĂ,
IEM, INCE

Piaţa unică europeană a energiei

Analiza Procesului de integrare energetică a ţărilor europene membre ale CEE - componentă a procesului global de constituire a Pieţei Unice - este relevantă pentru demersuri similare şi la nivelul altor ţări, sub două aspecte de fond: obiectivele vizate şi căile de implementare a acestora.

În consens cu obiectivele strategice de bază ale procesului de creare a Pieţei Unice (asigurarea unei libere circulaţii a mărfurilor, forţei de muncă, serviciilor şi capitalului, creşterea securităţii ofertei, competitivitate superioară), obiectivele majore în domeniul energetic ale CEE au fost promovarea integrării şi asigurarea cadrului liberei concurenţe. Pentru consumatori, rezultatele acestui proces ar urma să se transpună într-o securitate sporită a ofertei şi în costuri de acces mai reduse la resursele de energie. Căile de atingere a acestor scopuri, aşa cum au fost delimitate în documentele oficiale (Directivele Consiliului CEE) sunt următoarele: 1. Armonizarea cotelor de impozite şi standardelor de calitate (tehnice); 2. eliminarea barierelor fiscale; 3. liberalizarea comerţului; 4. privatizarea companiilor de stat; 5. desfiinţarea monopolurilor şi renunţarea la restricţii în domeniul transportului şi a distribuţiei; 6. intensificarea activităţii de cercetare şi dezvoltare.

Sectorul petrolier în aval (rafinare, distribuţie, produse petroliere) a reuşit să evite, în mare măsură, perturbările ce au caracterizat procesul generai de constituire a pieţei unice şi aceasta pentru considerentul că natura internaţională a industriei petroliere a favorizat deja formarea unei structuri europene a acesteia, care satisfacem mare parte criteriile pieţei unice.

"Wharton Econometric Forecasting Association"[1] a estimat că schimbările majore în structura industriei petroliere vor proveni din: continuarea procesului de dislocare a păcurii grele din sectorul industrial (unde este utilizată la producerea aburului şi a energiei electrice); substituirea produselor petroliere cu gaz natural; înăsprirea accentuată a legislaţiilor antipoluare cu

[1] În SUA, de pildă, unde se aplică acest sistem, preţul gazului se adaptează instantaneu în funcţie de raportul de competitivitate existent pe piaţă energetică, fapt ce explică frecventa sa indexare în funcţie de preţul cărbunelui.

consecinţele de rigoare asupra parametrilor calitativi ai produselor petroliere şi/a emisiilor poluante ale rafinăriilor (în special eliminarea plumbului din benzină).

Piaţa unică va induce însă schimbări mult mai accentuate în Industria gazului şi cea a electricităţii.

Cărbunele, în special în Germania, este puternic subvenţionat şi protejat fată de importuri, ca şi faţă de concurenţa din partea altor combustibili. Producerea electricităţii continuă să se afle sub controlul sectorului public, iar comerţul intracomunitar este relativ limitat

În cazul gazelor naturale, printre obstacolele majore în calea integrării într-o piaţă unică se numără: a) metodologia de calculare a preţurilor prin indexare, în funcţie, în principal, de preţul ţiţeiului sau al produselor petroliere; b) pluralismul preţurilor; c) sistemul de distribuţie rigid, prin companii integrate vertical, care acţionează în condiţii de monopolizare a pieţei. Demersurile în direcţia soluţionării acestor impedimente vizează următoarele aspecte: a) alinierea preţului gazului în competiţia energetică marginală; b) simplificarea sistemului de preţuri, prin formarea unui preţ comun de achiziţie pentru cumpărătorii CEE; c) demonopolizarea sistemului de transport şi distribuţie a gazului natural şi deschiderea accesului ia acest sistem, inclusiv pentru terţi.

În baza unei propuneri formulate la începutul anului 1992, accesul terţilor la capacitatea disponibilă a reţelei de distribuţie a gazului va fi acordat producătorilor din industria de îngrăşăminte, celor din sectorul energetic (producerea electricităţii) şi marilor distribuitori de gaz. Realizarea celei de a doua etape, care asigură consumatorilor mai mici drepturi similare, va surveni doar după ce sistemul va începe să funcţioneze.

Deşi procesul de unificare a sistemelor de energie electrică ale ţărilor CEE a fost iniţiat cu mult timp înainte de lansarea programului de constituire a Pieţei unice, realizarea propriu-zisă a acestui obiectiv se confruntă cu o serie de dificultăţi, printre care menţionăm: gradul ridicat de dispersie a preţurilor, datorat multitudinii particularităţilor naţionale în domeniul formării acestora; restricţii în calea liberei concurenţe, manifestate prin introducerea principiului obligativităţii pentru firmele din unele ţări CEE de a cumpăra cărbune de provenienţă naţională, la preţuri mai mari; diferenţe, adesea substanţiale, în ceea ce priveşte normativele în domeniul protecţiei mediului ambiant şi ai securităţii sistemului energetic; monopolul companiilor distribuitoare de energie electrică asupra livrărilor către consumatorii finali.

Dintre măsurile de contracarare a acestor obstacole, se remarcă, în mod prioritar, următoarele:

a. deschiderea sectorului menţionat către libera concurenţă care permite aprovizionarea fiecărui consumator doar pe baza criteriului de preţ; b. armonizarea preţurilor şi a costurilor de producţie; c introducerea unui sistem

eficient de comparare a indicatorilor valorici ai producţiei de energie electrică şi preţurilor de livrare la consumatori etc.

Implementarea conceptului de Piaţă unică va deschide industriile de gaze naturale şi de electricitate concurenţei, care, teoretic, ar putea oferi debuşee pentru industria petrolieră. Cu toate acestea, cea mai importantă barieră în calea liberei concurenţe în sectorul energiei o constituie directiva CEE privind reducerea gradului de dependenţă a Europei faţă de ţiţeiul din import. în efortul de reducere a ponderii ţiţeiului pe piaţă energiei, CEE a limitat utilizarea ţiţeiului şi gazului în centralele electrice dar, în anul 1992, a revenit asupra deciziei, liberalizând utilizarea gazului în producerea energiei electrice.

Ţărilor membre li se permite, totodată, să subvenţioneze purtătorii de energie concurenţi şi să impună taxe mai mari asupra produselor petroliere decât asupra altor forme competitive de energie. Experţii CEE au dat însă asigurări că obiectivele reducerii ponderii ţiţeiului în balanţa consumului de energie primară la 40% şi a dependenţei de importul de ţiţei la 33% nu vor fi alterate de înfăptuirea celorlalte obiective legate ele crearea Pieţei unice.

Există două laturi ale politicii energetice comunitare: dimensiunea internă şi cea internaţională; ambele sunt la fel de importante, având în vedere că CEE depinde, în proporţie de aproape 50%, de surse externe de energie.

În cadrul fiecărei ţări membre, problema ofertei de energie este corelată direct cu cea a dezvoltării economice, a nivelului de trai şi a operabilităţii facilităţilor strategice. Aceasta creează condiţiile unei serii de intervenţii ale guvernelor naţionale pe teritoriul naţional, chiar în managementul reţelelor şi a planificării investiţiilor majore. Aceste strategii naţionale cuprind măsuri de asistenţă guvernamentală, acorduri de aprovizionare pe termen lung, cote de import, obligaţii de cumpărare, fixarea cotelor de piaţă, proceduri speciale de contabilizare, reguli asupra preţurilor. Obiectivul Comisiei este acela de a identifica acele măsuri care împiedică realizarea obiectivelor Pieţei unice şi de a propune fie abolirea acestora, fie înlocuirea lor cu măsuri mai adecvate.

Carta Pan-Europeană a Energiei

Integrarea energetică a vestului Europei nu poate fi desprinsă din contextul situaţiei energetice a întregii Europe.

Carta Pan-Europeană a Energiei, care reprezintă un plan de implementare a integrării energetice între furnizorii de energie, în principal Rusia, deţinătorii de capital şi tehnologie (ţările vest-europene) şi pieţele consumatoare de energie din vestul, estul, **sudul** şi nordul Europei.

Anterior, relaţiile energetice dintre estul şi vestul Europei au constat doar din fluxurile de ţiţei; produse petroliere şi gaz natural ale fostei URSS către ţările vest-europene şi îndeosebi, spre cele comuniste; prea puţin erau prezente exporturile şi **importurile** de produse petroliere şi cărbune dintre

diverse ţări. Acestor relaţii limitate, unele cu caracter temporar, li se contrapune un cadru de principii (neobligatorii) vizând liberalizarea comerţului şi încurajarea investiţiilor şi cooperării energetice, pe care îl reprezintă Carta Pan-Europeană a Energiei. Este un pas decisiv către integrarea energetică a întregii Europe şi un pas important către integrarea economică a continentului.

Dacă iniţial Carta privea doar Europa, ulterior sfera ei s-a lărgit pentru a risipi temerile SUA, Japoniei, ţărilor din Orientul Mijlociu şi nordul Africii privind crearea unui bloc energetic european. În fapt, au fost incluşi ca participante toate statele membre OCDE şi ca observatori producători de hidrocarburi din nordul Africii şi membrii Consiliului de Cooperare al Golfului. În acest fel Carta poate constitui nucleul unui viitor GATT petrolier.

Stabilitatea pieţelor şi preţurilor resurselor energetice, în primul rând ale petrolului, constituie o punte de realizare a concordanţei de interese între exportatorii şi importatorii de energie. Pentru atingerea acestui obiectiv comun este de dorit încetarea confruntării între exportatori şi importatori (gen OPEC - ţări dezvoltate) şi instituirea unor relaţii strânse de cooperare între acestea. Un exemplu pozitiv îl poate constitui aplicarea în practică a principiilor Cartei Pan-Europene a Energiei.

Concretizarea acestor principii însă nu este deloc facilă ţinând cont de câteva aspecte importante.

În primul rând există diferenţe pregnante între nivelul de dezvoltare, structurile economice, situaţia sectorului energetic şi a pieţelor energetice între vestul şi estul Europei. În al doilea rând, integrarea energetică pleacă de la premisa că Rusia, care deţine cele mai mari rezerve de hidrocarburi din Europa, poate să contribuie substanţial la acoperirea necesităţilor energetice ale continentului, însă condiţionată, în mare măsură, de sprijinul financiar şi tehnologic al Occidentului. În al treilea rând, au apărut controverse legate de încercările de lărgire şi transfer a conceptului energetic pan-european.

Eficienţa discuţiilor, analizelor, acordurilor şi protocoalelor încheiate în cadru! Cartei este pusă sub semnul întrebării - de faptul că SUA şi alte ţări occidentale sunt implicate în tratative pentru încheierea de acorduri bilaterale cu Rusia în domeniul energetic, care pot deveni cadrul dominant al schimburilor şi investiţiilor străine.

Agenţia Internaţională a Energiei s-a implicat activ, în stimularea dialogului energetic multilateral - finalizat prin semnarea Cartei Pan-Europene a Energiei. Implicarea sa în acest demers a avut drept scop, crearea cadrului favorizant extinderii dialogului din sfera bilaterală - agreată de majoritatea membrilor săi - în cea multilaterală. Dacă în etapa actuală, rolul AIE în acest demers a fost relativ limitat, pentru viitor se conturează perspectiva ca acest organism să devină un coordonator al eforturilor de dezvoltare, a unui comerţ internaţional coerent şi a unui sistem de investiţii pentru hidrocarburi - sub

auspiciile Cartei Pan-Europene a Energiei. în această tentativă, AIE va avea de înfruntat concurenţa Comisiei Europene a CEE sau, posibil, a unui organism nou creat în acest scop, condiţia esenţială rămânând însă lansarea în practică a imensului proiect cunoscut sub denumirea de "Carta Europeană a Energiei" şi semnat, până în prezent de un număr de 50 de state şi organizaţii.

Constituită în anul 1974 la iniţiativa secretarului de stat al SUA, Kissinger, în replică la politica monopolistă inaugurată de OPEC şi la efectele crizei energetice declanşată de acesta, AIE se regăseşte după aproape 20 de ani într-o formulă evoluată, dar mai ales constructivă. Depăşind cadrul iniţial, îngust, al implementării conceptului de securitate energetică la nivelului Unui grup de 18 ţări industrializate, vocaţia şi atribuţiile acestui organism s-au extins considerabil în ultimii ani.

Una dintre cele mai importante componente ale noilor atribuţii ale AIE o constituie extinderea conceptului de securitate energetică şi asupra ţărilor membre, aceasta presupunând asistenţa în elaborarea unor strategii energetice naţionale mai eficiente şi a unui echilibru mai raţional, sub aspectul costurilor, între obiectivele protecţiei mediului şi cel al asigurării securităţii energetice.

Relaţii energetice intre România şi Moldova

Situaţia economică dificilă prin care trec, atât România cât şi Moldova, îşi are o explicaţie şi în criza de resurse energetice. Pentru Moldova, gradul foarte redus de independenţă energetică îi conferă o vulnerabilitate pregnantă pe plan economic şi constituie poate cea mai plauzibilă explicaţie pentru tendinţa conducerii politice a ţării de a susţine integrarea în Comunitatea Statelor Independente.

Structura ineficientă a economiei şi lipsa de competitivitatea produselor sale pe plan internaţional nu pot asigura securitatea energetică a Moldovei. Nu am pleda pentru conceptul de independenţă energetică ci pentru conceptul, instituit de experţii AIE, de securitate energetică. Aceasta nu exclude un anumit grad de independenţă energetică, dar pune un accent deosebit pe diversificarea surselor de aprovizionare interne şi externe.

Integrarea Moldovei în CSI nu rezolvă problemele securităţii energetice, întrucât ea consfinţeşte dependenţa excesivă de o singură sursă externă. în opinia noastră, soluţia principală ar trebui căutată în accelerarea restructurării economice şi a reformei pentru edificarea unei economii eficiente şi competitive, inclusiv pe plan energetic.

Soluţia secundară ar constitui-o intensificarea cooperării energetice cu ţările europene (în cadrul Cartei Pan-Europene a Energiei). în privinţa raporturilor energetice dintre România şi Moldova, se poate vorbi de ajutor, cooperare şi integrare. În categoria ajutoarelor intră atât gratuităţile, cât şi

punerea la dispoziţie a unor mijloace de transport, a unor capacităţi de rafinare a petrolului şi intensificarea fluxului de produse secundare spre Moldova.

Cât priveşte cooperarea energetică între România şi Moldova, ea este grevată de lipsa unui cadru instituţional adecvat. De asemenea, România se confruntă şi ea cu dificultăţi energetice provenite din lipsa resurselor şi din eficienţa redusă a producţiei şi consumului de energie. La rândul ei, Moldova nu are nici ea resurse de capital şi tehnologie, necesare lansării unor proiecte comune în domeniul energetic. În pofida Obstacolelor obiective enumerate, cooperarea dintre România şî Moldova ar putea însemna participarea ultimei la finalizarea unor obiective în domeniul hidro şi la construcţia centralei nucleare de la Cernavodă.

În privinţa integrării energetice participarea ambelor ţări la acţiunile de sub egida Cartei Pan-Europene poate reprezenta un pas înainte, dar decisiv rămâne progresul pe calea integrării economice (integrarea pieţelor şi sectoarelor energetice) care deocamdată ni se pare lent şi decepţionant. România se îndreaptă spre vestul Europei, iar Moldova spre estul Europei. Desigur, integrarea Moldovei în CSI poate fi, teoretic, şi o punte de intensificare a cooperării energetice dintre România şi Rusia, în condiţii reciproc avantajoase. Progresul către democraţia de tip occidental şi către economia de piaţă autentică reprezintă, împreună cu accelerarea integrării economice a întregii Europe, singura soluţie viabilă pentru rezolvarea problemelor energetice ale celor două ţări.

GHID privind prescurtările folosite

AGER	- Asociaţia Generală a Economiştilor din România
INCE	- Institutul Naţional de Cercetări Economice al Academiei Române
IEN	- Institutul de Economie Naţională
IEI	- Institutul de Economie a Industriei
IEA	- Institutul de Economie Agrară
IFPPV	- Institutul de Finanţe, Preţuri şi Probleme Valutare
ICCV	- Institutul de Cercetare a Calităţii Vieţii
IEM	- Institutul de Economie Mondială
ASAS	- Academia de Ştiinţe Agricole şi Silvice
FPAR	- Federaţia Patronatelor Agricole din România
UCCC	- Uniunea Centrală a Cooperativelor de Consum şi de Credit - Bucureşti
INCEF	- Institutul Naţional de Cercetări Economice şi Financiare ASE - Chişinău
ICE	- Institutul de Cercetări Economice a! Academiei de Ştiinţe - Chişinău
CSPP	- Centrul de Studiere a Problemelor Pieţei - Chişinău
ICEA	- Institutul de Cercetări în Domeniul Economiei Agroalimentare - Chişinău
ICSEA	- Institutul de Cercetări Ştiinţifice pentru Economia Agroindustrială - Chişinău
Drd.	- Doctorand

INSTITUTUL NAŢIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

ANALE
NR. 3/1995

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

Academia Română
Institutul Naţional de Cercetări Economice

METAMAXIMIZARE: AVUŢIE ŞI JUSTIŢIE

Paul FUDULU

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
Bucureşti, 1995

Cuprins

PREFAŢĂ 233

Capitolul 1 - O DEFINIŢIE ECONOMICĂ A COERCIŢIEI 235

1.1. Definiţii anterioare 235
1.2. Definirea coerciţiei 241
1.3. O reprezentare grafică a coerciţiei 243

Capitolul 2 - LIBERTATE ŞI EFICIENŢĂ 248

2.1. Libertatea ca principiu moral 248
2.2. Funcţia de metautilitate 249
2.3. Interacţiuni posibile şi tipul concret de personalitate 255
2.4. Interacţiunea personalităţilor şi comportamentul 256

Capitolul 3 - IDEEA DE JUSTIŢIE ŞI PERSONALITĂŢILE UMANE 274

3.1. RAWLS 274
3.2. NOZICK 279
3.3. BUCHANAN 281
3.4. Raţiunea regulii unice de justiţie socială 286

Capitolul 4 - O NOUĂ CONCEPŢIE ASUPRA JUSTIŢIEI SOCIALE 292

4.1. Conceptul de justiţie socială la Hayek şi Nozick 293
4.2 De la metamaximizare la o definiţie individualistă a justiţiei 300
4.3. O interpretare din perspectiva metautilităţii a concepţiei lui J. Rawls asupra justiţiei sociale 306

Capitolul 5 - CRITICA UNUI MODEL DE EVOLUŢIE INSTITUŢIONALĂ DIN PERSPECTIVA METAUTILITĂŢII 310

Abstract - METAMAXIMIZATION: WEALTH AND JUSTICE 322

PREFAŢĂ

Lucrarea prezentă este rezultatul unei perioade de cercetare de aproape doi ani în medii universitare de elită din S. U.A. Întrebarea pe care şi-o poate pune cititorul şi la care mă simt obligat să răspund în această prefaţă este următoarea: de unde a apărut nevoia sau chiar poate îndrăzneala de a folosi această oportunitate pentru a aborda chestiuni fundamentale ale teoriei economice şi sociale care au fost tratate (după unii chiar rezolvate) de titani ai domeniului ca FA. Hayek, J.M. Buchanan sau J.M. Rawls?

Două raţiuni m-au condus spre acest studiu care a stârnit deja nedumerirea (uneori chiar indignarea) unora: prima, precara situaţie a definirii şi interpretării unor termeni şi corelaţii care constituie fundamente ale teoriei economice instituţionale: tranzacţiile coercitive şi voluntare, relaţia libertate-eficienţă, justiţia socială şi relaţia justiţie-avuţie; a doua, incapacitatea teoriei economice ortodoxe de a reduce decalajele enorme dintre rezultatele preconizate de ea şi evoluţia realităţii economice: restricţii legale sau morale deosebit de păgubitoare pentru avuţie, care sunt prezente în toate societăţile, deşi cu intensităţi diferite, incapacitatea cronică a unor societăţi de a depăşi situaţii economice neperformante sau chiar precare.

Ordinea abordării problemelor este chiar ordinea reală a dificultăţilor care au trebuit depăşite: după definirea economică a coerciţiei şi reconsiderarea relaţiei libertate-eficienţă, este introdusă funcţia de metautilitate, care permite o perspectivă într-un mai mare grad pozitivă asupra personalităţii umane. Clarificările anterioare au permis apoi o definiţie pur individualistă a justiţiei sau a raportului just (care, după cunoaşterea mea, nu a fost încercată anterior), descrierea deplasărilor Pareto-eficiente într-un spaţiu bidimensional (spaţiul ortodox devenind astfel un caz particular şi extrem) şi interpretarea mult mai relevantă şi lipsită de trimiteri la intuiţie a cazurilor de justiţie specială şi justiţie generală sugerate de Rawls. În finalul lucrării am încercat să dovedesc, pe baza analizei efectuat de un economist de prestigiu in*ternaţional, că ideile şi metodologia avansate în această lucrare au capacitatea de a interpreta mai riguros modificările sau rigidităţile instituţionale ale diferitelor societăţi.*

Cititorul familiarizat cu teoria economică constituţională poate sesiza schimbarea de perspectivă la care am fost condus în mod cu totul neintenţionat de logica internă a problemelor abordate şi, sper, rezolvate: în modelarea structurii instituţionale fundamentale a unei societăţi este introdusă în mod explicit preferinţa individuală. Trebuie să remarc că întreaga teorie economică constituţională este o teorie a opţiunii din care, în mod ciudat, lipseşte preferinţa. De asemenea, prin introducerea variabilei putere se sugerează că procesul de opţiune al structurilor instituţionale poate fi asemuit, lăsând de o parte complexitatea sporită, unui proces general de opţiune.

Acceptarea publicării într-o revistă de specialitate de prestigiu internaţional a unei părţi din studiu şi comentariile favorabile ale Laureatului Premiului Nobel pentru economie pe anul 1986, profesorul american J.M. Buchanan, m-au încurajat în a face cunoscută în întregime lucrarea şi, în acest mod, este posibilă, iată, dezbaterea şi evaluarea corectă a acestor idei. Evaluare care începe, poate, chiar cu amabilele rânduri ale profesorului Buchanan, care, într-o scrisoare din 17 martie 1995 sublinia: "...Am văzut studiul tău anterior, dar versiunea aceasta pare mult îmbunătăţită, iar modelul teoretic este, cred eu, plin de imaginaţie şi, totodată, salutar din punct de vedere analitic. îmi place construcţia geometrică şi cred că s-ar putea face mai mult cu ea. îmi amintesc de o carte a lui Morris Silver, apărută la New York acum câţiva «ni, care purta, aproximativ, titlul «Foundations of Economic Justice». Dacă îmi amintesc bine, argumentul lui Silver era că ideea de justiţie a unei persoane, exprimată în revendicările sale nominale, depinde strict de gradul de «apropiere» a acesteia faţă de produsul propriu-zis. Limita extremă este familia de fermier, complet izolată, care-şi produce toate bunurile de care are nevoie pentru consum, neexistând nici o interacţiune economică cu alţi indivizi care nu sunt membri ai familiei. Simţul de proprietate privind bunurile este foarte puternic în cadrul acestui model. Dar, pe măsură ce interacţiunea se extinde la relaţiile tipice de piaţă şi dincolo de ele, simţul de proprietate asupra bunurilor deţinute nominal slăbeşte. Şi în cadrul modelului tău poziţiile relative încep să conteze. Ai dreptate şi cu ceea ce afirmi despre ipotezele implicite ale lui Hayek.

Există un studiu al meu care ar putea fi, într-un fel, o abordare a acestui subiect. Ai văzut studiul meu din «Tyclos» purtând titlul «A Hobessian Interpretation of the Rawlsian Difference Principie»? Voi apela la Jo Ann să-ţi trimită un exemplar, dacă mai avem unul. Articolul este o abordare cumva diferită de a ta, dar pot exista eventuale conexiuni între ele".

Mulţumesc public profesorului J.M. Buchanan - reprezentantul cel mai autorizat al domeniului abordat - pentru aceste rânduri mai mult decât încurajatoare.

Adresez mulţumirile mele, în mod deosebit, şi Centrului pentru Studiul Opţiunii Publice (Center for Study of Public Choice), GMU, Virginia şi Fundaţiei Earhart, fără al căror sprijin generos această lucrare ar fi necesitat o perioadă mult mai îndelungată sau, poate, nu ar fi fost niciodată realizată.

Autorul

mai 1995

Capitolul 1 -
O DEFINIŢIE ECONOMICĂ A COERCIŢIEI

1.1. Definiţii anterioare

Existenţa unei anumite relaţii între libertate şi eficienţă nu este contestată, dar forma acesteia este încă problematică şi ambele forme - corelaţie directă şi corelaţie inversă - sunt considerate posibile[1]. Acest studiu are implicaţii, în special, asupra formei inverse a corelaţiei, care este acceptată de cei mai mulţi cercetători ai ştiinţelor sociale fără rezerve.

Dificultăţile legate de stabilirea anumitor corelaţii între starea de libertate şi conceptele economice apar ca urmare a lipsei unei definiţii economice a libertăţii, a unei definiţii care să raporteze această stare la concepte economice relevante. Abordarea din acest studiu va consta tocmai *în* încercarea de a raporta definirea libertăţii la conceptul de venit pentru două raţiuni: prima - această conexiune este reală, ceea ce determină nu contestarea relaţiei, ci controverse cu privire la forma ei; a doua - prin definirea libertăţii cu referire la un concept economic, o problemă socială centrală devine un fenomen care poate fi analizat cu instrumentarul metodologic al ştiinţei economice, ceea ce sporeşte considerabil precizia analizei teoretice.

În tentativa definirii economice a libertăţii vom analiza critic, în cele ce urmează, tentative anterioare similare şi relevante de definire negativă a libertăţii prin definirea coerciţiei. Vom începe cu o abordare notorie, care merge într-o direcţie inversă - ruperea definirii libertăţii de referiri cu privire la starea economică a părţilor considerate sau considerarea ei numai în situaţii limită.

F.A. Hayek este îndreptăţit să fie preocupat în mod deosebit de separarea conceptuală dintre starea de libertate şi fenomenele care sunt forme de manifestare a relaţiei om - natură, de separarea conceptului de libertate de conceptele de putere şi venit. Dar, aşa cum va deveni evident mai târziu, această separare conceptuală este angajată în negarea conexiunilor deosebit de importante existente în realitate şi fără de care chiar şi conceptul de libertate este inutil.

Definirea generală a stării de libertate de către Hayek se înscrie în tradiţia liberală a definirii negative a libertăţii, ca negare a coerciţiei: "sensul primar al libertăţii în societate... este întotdeauna un concept negativ...şi coerciţia este termenul care în mod real trebuie definit"[2]. Pentru Hayek coerciţia este, am putea spune , mai mult o problemă de formă. Un act de coerciţie nu există ori de câte ori situaţia noastră materială este afectată negativ de acţiunea unei alte persoane. Faptul că un serviciu productiv nu este plătit la valoarea lui de către un monopolist nu constituie coerciţie, deoarece "el

nu poate exercita coerciţie, deşi poate cauza suferinţă"[3]. O cedare de venit constituie coerciţie numai în situaţia în care aceasta ar periclita existenţa noastră fizică. În consecinţă, Hayek opinează: "Atât timp cât actul care m-a plasat în starea mea nu are menirea de a mă determina să fac sau să nu fac lucruri specifice, atât timp cât intenţia actului care mă vătămează nu este aceea de a mă face să servesc scopurile altei persoane, efectul lui asupra libertăţii mele nu este diferit de acela al oricărei calamităţi naturale - un incendiu sau o inundaţie - care-mi distruge casa sau care-mi vătămează sănătatea"[4].

Există în citatul anterior două caracteristici ale stării de libertate: (1) libertatea nu este afectată dacă nu suntem forţaţi să facem lucruri specifice şi (2) libertatea nu are nimic în comun cu diminuarea bunăstării sau a venitului. Să rămânem pentru puţin timp la analiza celei de a doua caracteristici. Dacă absenţa libertăţii nu are de-a face cu vătămarea constând în diminuarea bunăstării sau a venitului şi coerciţia este prezentă numai atunci când consecinţa constă în diminuarea numărului de scopuri care pot fi alese de un individ, este firească întrebarea: Este reducerea venitului unei persoane tară nici o legătura cu reducerea numărului de scopuri ce pot fi urmărite de aceasta? De ce este mai important sa constaţi că cineva este forţat să facă ceva "specific" şi de ce trebuie să ignorăm faptul că cineva "face" ceva, când, dacă nu s-ar fi aflat sub coerciţie, nu ar fi făcut nimic. Tocmai în acest moment trebuie reamintită teza beckeriană conform căreia abordarea economică este generală şi. ea trebuie aplicată la întreaga conduită umană[5]. De fapt, ideea că problema umană constă în raritate şi maximizare nu este spectaculară prin noutate, ci mai mult prin tendinţa de a deveni relativ recent un program de activitate al unui număr tot mai mare de cercetători[6]. Orice activitale umană sau orice interes uman, pentru a fi realizat, presupune consum de resurse limitate şi, în consecinţă, este dependent de puterea de care dispune individul respectiv, adică de capacitatea sa de a realiza acţiuni, de a face lucruri, fenomen care corespunde în teoria economică noţiunii de venit. Puterea face posibilă ceea ce Frank Knight numeşte "libertate efectivă", sau volumul de acţiuni pe care un individ le poate întreprinde.

Actul de coerciţie este, în mod primar, o diminuare a resurselor economice pe care o persoana aflată sub coerciţie le angajează în urmărirea scopurilor proprii, iar problema formei pe care o îmbracă acest transfer de resurse, a serviciului sau acţiunii concrete prin care persoana beneficiară a actului de coerciţie captează resursele este un fenomen derivat din primul. Este adevărat că, aşa cum Hayek opinează, volumul posibilităţilor fizice de care dispune o persoană la un moment dat nu are nici o semnificaţie directă pentru libertate, dar aceasta nu implică faptul că nivelul de libertate nu afectează posibilităţile fizice ale ambelor părţi: cea care exercită coerciţia şi cea care o suportă. Voi arăta ulterior că nivelul de libertate are consecinţe atât

pentru nivelele absolute, cât şi pentru nivelul relativ al puterii părţilor. Incidenţa nivelului de libertate asupra posibilităţilor fizice sau asupra venitului se va dovedi excepţional de importantă, deoarece acest fenomen stă la baza acordului asupra proiectelor de reformă instituţională.

Că menirea coerciţiei este intim legată de bunăstare sau venit este o idee care pare a fi sugerată chiar de Hayek când, elaborând conceptul, face următoarea precizare: individul aflat sub coerciţie nu mai este capabil să urmărească scopuri personale, deoarece el este "o simplă unealtă în realizarea scopurilor altora"[7], Această remarcă este deosebit de importantă; dacă individul aflat sub coerciţie este o simplă unealtă, atunci scopul practicării coerciţiei este scopul folosirii oricărei unelte: creşterea nivelului de utilitate sau bunăstare a celui care o angajează. Pentru individul beneficiar al actului de coerciţie este esenţial rezultatul angajării unei noi unelte - creşterea bunăstării sale - şi nu natura uneltei. Din perspectiva cauzei fenomenelor, el este interesat în creşterea eficienţei sau a volumului de "libertate efectivă" generat prin folosirea puterii de care dispune. Nivelul "libertăţii efective" al unui individ se poate manifesta direct prin angajarea sa în relaţia cu natura sau, în mod indirect, prin exercitarea coerciţiei, prin angajarea relaţiei om - om. Coerciţia şi exercitarea directă a puterii sunt soluţii posibile ale aceleiaşi probleme, iar, în acest context, Frank Knight este îndreptăţit să afirme că libertatea şi coerciţia sunt categorii etice şi adevărata problemă este "ce putere trebuie exercitată sau cum şi în ce circumstanţe"[8].

Este acum evident că nu putem limita coerciţia numai la impunerea realizării unor scopuri specifice, ci, în mod fundamental, coerciţia trebuie considerată un act de dobândire de putere suplimentară prin diminuarea puterii altor indivizi. Prin descreşterea bunăstării sau venitului, libertatea , ca mulţime n acţiunilor ce în mod potenţial pot li desfăşurate, nu este afectată, dar va fi în mod cert afectată "libertatea efectivă" sau, în exprimarea lui Hayek, "volumul posibilităţilor fizice", iar acest fenomen este esenţial pentru condiţia umană. Libertatea, în acea arie care nu este acoperită de "libertatea efectivă" este, în cel mai bun caz, de importanţă simbolică. De ce ar fi cineva afectat că nu dispune de libertatea de a trece prin ziduri? Sau, de ce ar fi în prezent o persoană afectată pentru că nu dispune de libertatea de a zbura pe planeta Venus, când este cert că nu dispune de suficient venit pentru a acoperi cheltuielile necesare unei asemenea călătorii? Coerciţia este intim legată de raritatea resurselor pe care noi le folosim pentru a întâmpina nevoile noastre. Coerciţia este o soluţie individuală şi temporară pentru o problemă umană permanentă şi generală; ea constă în diminuarea resurselor altuia. Când, sub coerciţie, în exprimarea lui Hayek, "individul este forţat să acţioneze nu în conformitate cu un plan coerent al său, ci serveşte scopurile altora...în vederea evitării unui rău mai mare", este evident ca însuşi individul sub coerciţie optimizează. În consecinţă, coerciţia poate fi analizată cu instrumentarul metodologic al teoriei economice. În cadrul acestei abordări conexiunile dintre

putere şi libertate, dintre putere şi puterea de a exercita coerciţie încetează să mai fie o sursă de confuzie. Tocmai aceste conexiuni pot conduce la o soluţie general-acceptată, deoarece, dacă exercitarea coerciţiei presupune putere sau consum de resurse economice apare întrebarea: *De ce nu ar fi mai eficient să folosim puterea în mod direct, fură a o converti în putere de a exercita coerciţie sau, într-o altă exprimare, nu este libertatea o metodă mai eficientă de a aborda problema economică a fiecărui individ?*

Două încercări de a defini din perspectivă economică coerciţia, realizate de J.R. Commons şi R.L. Hale, l-au influenţat, probabil, pe Hayek în respingerea oricărei abordări economice a cesteia. Consecinţele acestor studii sunt deosebit de dramatice. În timp ce Commons ajunge la concluzia că cel mult putem spera într-o limitare a coerciţiei, în nici un caz la eliminarea ei, Hale, care eliberează coerciţia de sancţionarea legală sau morală, consfinţeşte libertatea ca un fenomen iluzoriu.

Commons identifică patru faze ale psihologiei umane. Prima se derulează în relaţia om-natură, iar următoarele trei în relaţia om-om. Ultimele trei sunt: forţa sau violenţa fizică, puterea economică şi puterea morală sau persuasiunea. Coerciţia este deci, în concepţia lui Commons, puterea economică sau capacitatea individului sau a grupului care o exercită de a crea raritatea produsului oferit pentru schimb, în vederea obţinerii unui schimb avantajos[9]. Coerciţia este determinată de puterea relativă de aşteptare a părţilor participante la schimb deoarece, afirmă Commons, "puterea fiecăruia de a determina raportul de schimb depinde de puterea lui relativă de a aştepta ca ceilalţi să solicite schimbul"[10]. Această putere individuală de a crea raritate este în totalitate responsabilă pentru raporturile de schimb practicate, deşi puterea de aşteptare depinde de nivelul nevoilor şi de opulenţa individului pe care noi înţelegem că a creat-o în relaţia sa cu mediul.

Pentru inegalităţile economice sunt responsabile - idee implicită în logica lui Commons - cele trei nivele ale psihologiei umane care apar în relaţia om-om: violenţa fizică, coerciţia şi persuasiunea morală. Produs exclusiv al realităţii sociale, inegalităţile sociale pot fi atacate prin acţionarea asupra cauzelor lor. Aici se află raţiunea eliminării coerciţiei, dar şi limitele realizării acestei acţiuni. Inegalităţile economice şi implicit coerciţia nu pot fi eliminate, deoarece ele sunt consecinţa diferenţelor în personalitatea diferiţilor indivizi. Eliminarea coerciţiei nu este dezirabilă prin prisma efectului antrenat-distrugerea personalităţii individuale. Statul, care poate elimina complet violenţa fizică, trebuie să se mulţumească în cazul coerciţiei şi persuasiunii morale numai cu limitarea acestora, "în locul egalizării lor şi chiar în interesul evitării acestei egalizări, în scopul dezvoltării personalităţii, statul poate stabili limite superioare şi inferioare ale coerciţiei, fraudei, dincolo de care puterea economică nu trebuie să înlocuiască personalitatea."[11]

R.L.Hale întreprinde o analiză comparativă a "ameninţărilor" şi "promisiunilor", neînţelegând de ce un act prin care se cere o sumă de bani pentru a nu face ceva neplăcut unui individ se numeşte ameninţare, iar un act prin care se cere o sumă de bani pentru a face ceva plăcut se numeşte promisiune. Analizând faptele care formează conţinutul conceptelor de ameninţare şi promisiune, Hale constată că ambele concepte se referă atâţia situaţii în care se întreprind acţiuni, cât şi la situaţii în care nu se întreprind acţiuni umane, deşi lipsa de acţiune este deliberată, reprezentând o atitudine. Această constatare este suficientă pentru Hale în a concluziona că între aceste două concepte nu există deosebiri bazate pe clemente faptice, reale.

De exemplu, dacă spunem unei persoane: "Plăteşte-mi o mie de dolari şi când te voi întâlni pe stradă plimbându-te voi fi suficient de atent pentru a frâna sau manevra maşina în aşa fel încât să nu te lovesc, altfel nu voi face aceasta"[12], suntem în cazul unei promisiuni sau al unei ameninţări? Convingerea lui Hule este că cei mai mulţi vor considera actul o ameninţare şi nu o promisiune, deşi el îndeplineşte condiţia formală de a fi o promisiune, adică s-a promis că se întreprinde ceva în schimbul unei sume de bani.

Deşi ambele acte sunt un gen comun de acţiuni care pot fi denumite "presiuni". în timp ce ameninţarea este sancţionată de lege sau regulile morale prin ea însăşi, promisiunea atrage sancţionarea numai când nu este îndeplinită. Concluzia în care ajunge Hale este că aceste acte de presiune sunt denumite diferit (ameninţări şi promisiuni), deoarece ele sunt apreciate diferit, acceptate sunt repudiate, de normele legale sau morale. Dar a spune că un act este nejustificat pentru că este coercitiv şi a defini coerciţia ca un fapt pe care legea nu îl justifică, înseamnă a gândi într-un cerc vicios, raţiune pentru care sugestia lui Hale este de a folosi termenul de coerciţie "într-un sens care nu implică nici o judecată morală"[13]. Toate raporturile de valoare dintre preţuri trebuie privite ca rezultatele unor presiuni economice, ca acte de coerciţie. Şi pentru că preţurile relative determină în ultimă instanţă distribuirea venitului, acesta "depinde de puterea relativă de coerciţie pe care diferiţii membri ai comunităţii pot să o exercite unul împotriva celuilalt. Venitul este preţul plătit pentru nefolosirea puterii de coerciţie de către cineva"[14]. Coerciţia devine la Hale dintr-un act reprobabil, o banalitate, iar libertatea o imposibilitate,

Faptul că diferitele acte de presiune sunt apreciate diferit de codurile legale sau morale nu este însă de natură să genereze raţionamente în cerc vicios, dacă aceste aprecieri nu se justifică prin ele însele, iar diferenţele nu sunt, pur şi simplu, convenţionale. Aspectul neindentificat de Hale nu este unul de formă sau de la suprafaţa fenomenelor, nu priveşte caracterul de "întreprindere" sau de abstinenţa, de "a face" sau de "a nu face". Persoana victimă a coerciţiei pierde în ambele cazuri utilitate şi ea poate opta numai între două nivele diferite ale *diminuării.* Promisiunea atrage o sancţionare prin lege numai când nu este îndeplinită, deoarece numai atunci partea care urma să

beneficieze de actul promis suferă o diminuare a nivelului de utilitate. Plata sumei de bani, în cazul în care promisiunea este onorată, este justificată deoarece ea reprezintă echivalentul recunoscut al creşterii nivelului de utilitate al părţii căreia i s-a promis. Promisiunea nu reprezintă o diminuare iminentă şi necompensată a nivelului de utilitate preexistent ofertei de tranzacţie.

Este deosebit de incitantă pentru abordarea economică a definirii conceptelor de libertate şi coerciţie încercarea relativ mai recentă a profesorului V. Vanberg[15] de a angaja un concept eminamente economic - costul de oportunitate - în clasificarea tranzacţiilor în voluntare şi involuntare. Plecând de la individualismul normativ (individul este sursa ultimă de evaluare a stărilor sociale) şi aprobând metoda de a determina preferinţele individului pe baza "opţiunilor elective între alternative", nu pe baza opţiunilor exprimate verbal, profesorul Vaaberg deplasează criteriul de apreciere a "bunătăţii" stărilor sociale de la nivelul rezultatelor opţiunilor la nivelul proceselor care generează aceste opţiuni, adică la nivelul regulilor care guvernează procesul de decizie. Deoarece analiza "bunătăţii" regulilor ne conduce la un raţionament în regresie infinită, la nivelul "cel mai de bază sau cuprinzător al deciziei constituţionale", echivalent cu un cadru anarhistic, unde nu mai există nici o regula care guvernează decizia, se impune un alt criteriu-costul de oportunitate.

De ce costul de oportunitate, care în final se dovedeşte fundamental pentru determinarea caracterului voluntar al unui întreg edificiu social, nu poate fi aplicat la fiecare nivel de decizie? Raţionamentul pentru care profesorul Vanberg respinge această posibilitate este următorul: în cazul organizaţiilor sociale există întotdeauna un cost de oportunitate materializat în regulile care stau la baza lor şi care nu sunt altceva decât restricţii aplicate comportamentului membrilor acestor organizaţii. Exclusiv pe baza costului de oportunitate putem considera aceste aranjamente sociale ca necorespunzătoare calităţii de procese voluntare, cu atât mai mult cu cât regulile sunt mai restrictive. "în ultimă instanţă, aceasta ar implica că a nu avea reguli constituţionale şi, deci, aranjamente colective ar fi "cel mai bine", deoarece orice organizaţie socială implică în mod necesar impunerea unor restricţii."[16]

Această logică nu exclude, însă, considerăm noi, posibilitatea ca indivizii să consimtă, totuşi, voluntar la anumite restricţii, care ar avea natura unor reguli de comportament autoimpuse. Caracterul de regulă de comportament autoimpusă exclude, însă, posibilitatea ca individul să-şi autoimpună reduceri nete şi substanţiale de utilitate. Afirmaţia anterioară nu exclude posibilitatea transferului de utilitate către alte persoane în mod voluntar, în cazul în care utilitatea unei alte persoane este argument în funcţia de utilitate a primei persoane şi, cazul cel mai plauzibil, presupune posibilitatea unor diminuări temporare de utilitate care generează, pe termen lung şi pe ansamblul activităţii economice a individului, creşteri ale nivelului de utilitate.

Folosirea criteriului costului de oportunitate nu se dovedeşte de mare ajutor, deoarece orientează atenţia asupra unui alt aspect al tranzacţiei şi face decizia specifică coerciţiei similară oricărei decizii, deci şi celor voluntare. Tranzacţia specifică condiţiilor coercitive devine un schimb oarecare. Costul de oportunitate orientează atenţia, în procesul alegerii între două alternative, asupra a ceea ce s-ar pierde prin renunţarea la cea mai bună alternativă. El exprimă pierderea unei posibilităţi, a unei oportunităţi. În exemplul frecvent folosit al individului care trebuie să aleagă între pierderea vieţii şi plata unui milion de dolari, costul de oportunitate poate fi alternativ viaţa sau milionul, iar în exemplul profesorului Vanberg în care individul trebuie să decidă dacă acceptă să lustruiască pantofii cuiva în schimbul sumei de 1 milion dolari, costul de oportunitate este alternativ 1 milion sau 0 dolari. În ambele cazuri, însă, costul de oportunitate ne-a orientat într-o direcţie greşită.

Profesorul Vanberg îşi consideră sprijinită definirea unei tranzacţii voluntare pe baza costului de oportunitate de ideea profesorului Buchanan conform căreia "Schimburile normale, ca şi jocurile normale, sunt în mod esenţial voluntare deoarece participanţii sunt liberi să se retragă sau să se abţină de la a participa."[17] Această idee este interpretată de Vanberg ca fiind aceeaşi cu a considera că, "costul alegerii unei alte alternative decât cea aleasă este o variabilă crucială pentru judecarea gradului în care decizia individului îndeplineşte calitatea de voluntară"[18] sau "Mai precis, decizia unei persoane de a se angaja într-o anumită tranzacţie socială pare a fi cu atât mai voluntară cu cât sunt mai mici costurile de oportunitate ia care el s-ar putea abţine sau retrage din tranzacţie."[19] Deşi conţine un important adevăr, ideea exprimată de citatul anterior nu poate fi o definiţie deoarece are un evident caracter tautologic: schimburile sunt voluntare dacă persoanele participante sunt libere să se retragă din tranzacţie. Definiţia calităţii de voluntar presupune definiţia calităţii de liber. Găsim, însă, în acelaşi studiu al profesorului Buchanan, imediat anterior citatului reprodus, o sugestie importantă pentru definirea unei tranzacţii voluntare: "în afară de cazul în care ambele părţi pot câştiga, nu există nici o posibilitate să se ajungă la un acord cu adevărat voluntar"[20].

1.2. Definirea coerciţiei

O tranzacţie este deci voluntară dacă ambele părţi câştiga prin înfăptuirea ei. A câştiga înseamnă a spori nivelele de utilitate individuală preexistente tranzacţiei. Refuzul unei părţi de a participa la o tranzacţie arată că nivelul de utilitate al acesteia nu poate fi sporit ca urmare a tranzacţiei. Dacă o tranzacţie voluntară înseamnă sporirea simultană a nivelelor de utilitate ale părţilor, în mod logic, o tranzacţie involuntară sau coercitivă înseamnă diminuarea nivelului de utilitate al uneia din părţi, o tranzacţie care diminuează simultan nivelele de utilitate ale ambelor părţi implicate putând fi considerată

iraţională. (Tabelul nr. 1 prezintă într-o formă sistematică consecinţele diferitelor moduri de angajare într-o tranzacţie asupra nivelului de utilitate al părţilor participante.)

Coerciţia exprimă tocmai acest fenomen al diminuării inevitabile a nivelului de utilitate preexistent tranzacţiei al uneia din părţi[21]. Această parte nu mai este "liberă" şi, în consecinţă, ea nu poate să aleagă între a se retrage sau a nu se retrage din tranzacţie, "Libertatea" acestei alegeri este proprie numai unei tranzacţii voluntare şi, deci, nu poate servi drept criteriu de separare a tranzacţiilor în voluntare şi involuntare. Nivelul de utilitate al părţii aflate sub coerciţie este diminuat oricum. Singura ei alegere este între două dimensiuni ale diminuării.

Tabel nr. 1.1 - Consecinţele ofertei de tranzacţie asupra nivelurilor de utilitate preexistente tranzacţiei

	Tranzacţie coercitivă		**Tranzacţie**
	Foloseşte coerciţia	**Este sub coerci-ţie**	**voluntară**
Tranzacţie coercitivă			
1. Foloseşte coerciţia	*	(0/+,-)	*
2. Este sub coerciţie	(-,0/+)	*	*
Tranzacţie voluntară	*	*	(0,0)

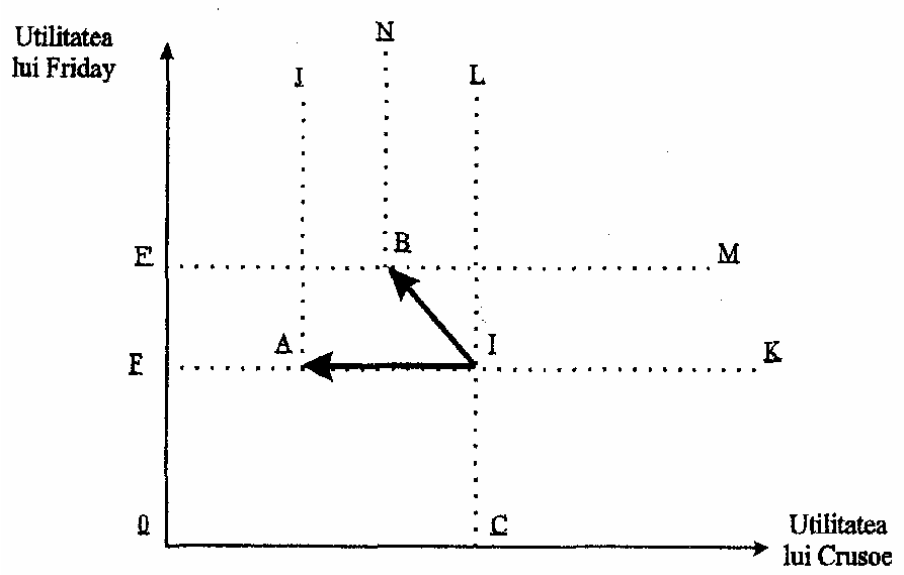
Coerciţia este, în esenţă, un act de fraudă, de prădare. ***Important pentru a determina*** *dacă o decizie este* ***luată sub*** *coerciţie este să* ***stabilim dacă prin oferta de tranzacţie diminuarea nivelului de utilitate al părţii căreia*** *i* ***se face oferta este iminentă.*** Astfel, în cazul individului care trebuie să aleagă între pierderea vieţii sau a milionului există un cost iminent, creat prin simpla oferta de tranzacţie, indiferent ce alternativă este decisă. Individul nu poate părăsi tranzacţia decât fie prin pierderea vieţii, fie prin pierderea milionului. Relevant pentru caracterul coercitiv al tranzacţiei nu este costul de oportunitate foarte mare în ambele alternative, ci inevitabilitatea pierderii de utilitate. Al doilea exemplu introdus de profesorul Vanberg, în cazul în care acesta ar reprezenta o tranzacţie coercitivă, şterge deosebirea dintre coerciţie şi un schimb voluntar. Orice schimb poate fi o posibilă tranzacţie coercitivă, deoarece cât de mare trebuie să fie costul de oportunitate pentru ca individul să poată refuza tranzacţia nu se precizează, în plus, putem întreba care mai este diferenţa dintre un schimb avantajos şi o tranzacţie sub coerciţie, dacă aceasta din urmă presupune un cost de oportunitate substanţial. Este ca şi cum evitarea coerciţiei şi întronarea libertăţii nu sunt compatibile cu schimburi avantajoase. După criteriul avansat în acest studiu - incidenţa ofertei de tranzacţie asupra nivelului de utilitate preexistent al părţii căreia i se face oferta - acest ultim exemplu este cazul unei

tranzacţii voluntare. Partea căreia i se face oferta poate să refuze lustruirea pantofilor fără ca nivelul ei de utilitate să fie diminuat. Costul ofertei de tranzacţie asupra nivelului său de utilitate este zero.

1.3. O reprezentare grafică a coerciţiei

Caracteristicile unei tranzacţii coercitive pot fi mai bine determinate angajând un grafic ca cel din figura 1.1. Înainte de a comenta graficul, consider că se cuvin câteva precizări. În primul rând, o precizare cu privire la conţinutul conceptului de utilitate. Deşi reprezintă o restricţie pe care noi o considerăm deosebit de nerealistă, utilitatea celor doi indivizii are numai o dimensiune absolută, în sensul că indivizii nu sunt interesaţi de loc în poziţiile relative ale utilităţilor lor. Considerându-ne în cadrul spaţiului clasic folosit pentru a identifica deplasările Pareto - eficiente, am putea spune că indivizii sunt interesaţi exclusiv în deplasări cât mai ample pe coordonatele lor, fără a fi interesaţi de loc în unghiul deplasării. Şi mai precis, raportul final al utilităţilor celor doi indivizi este cel mult de interes în calitatea sa de eventual mijloc al maximizării utilităţilor absolute şi, în nici un caz, ca un indicator independent. (Aceasta nu se rezumă la împărţirea obişnuită a funcţiilor de utilitate în independente şi interdependente). În al doilea rând, neglijăm costurile negocierii, pe cele reprezentând "puterea" consumată pentru exercitarea coerciţiei de către Friday, precum şi influenţa anticipaţiilor descreşterii iminente a utilităţii asupra utilităţii lui Crusoe, înainte ca alternativele (acceptarea prădării sau a daunei atrase de implementarea ameninţării) să fi fost selectate.

Figura 1.1.

"I" reprezintă nivelele iniţiale ale utilităţilor celor doi indivizi, Crusoe şi Friday, între care urmează să se angajeze o tranzacţie coercitivă. Crusoe deţine nivelul de utilitate OC, iar Friday OF. Din poziţia iniţială I putem indentifica spaţiul tranzacţiilor voluntare KIL, în cadrul căruia orice deplasare reprezintă o creştere simultană a nivelelor de utilitate ale celor doi indivizi, şi spaţiul OCIF-spaţiul tranzacţiilor iraţionale- deoarece în accepţiunea restrictivă dată utilităţii în cadrul teoriei ortodoxe şi adoptată şi de noi în perimetrul acestei analize, deplasările au semnificaţia diminuării simultane a nivelelor de utilitate ale celor doi parteneri. Spaţiile KIC şi LIF le identificăm ca fiind spaţiile tranzacţiilor coercitive, deoarece orice deplasare în aceste spaţii reprezintă diminuarea iminentă a utilităţii unui individ şi sporirea simultană a utilităţii celuilalt, în cazul în care individul sub coerciţie acţionează raţional şi alege cel mai mic nivel al diminuării.

În graficul prezentat anterior, prin oferta de tranzacţie coercitivă a lui Friday, Crusoe este "proiectat" în situaţiile ipotetice A şi B între care el trebuie să aleagă. Situaţia A reprezintă un nivel mai mare al diminuării pentru Crusoe şi un nivel constant al utilităţii lui Friday. Dacă Crusoe alege B, aceasta va reprezenta un nivel minim al diminuării pentru Crusoe şi, simultan, creşterea nivelului utilităţii lui Friday. Pentru un observator lipsit de memorie deplasările ulterioare în spaţiile KAJ şi MBN sunt voluntare, dar pentru un observator care a înregistrat poziţia I, orice deplasare în cadrul acestor spaţii va avea o baza coercitivă. Am remarcat la un anumit punct al discursului că, coerciţia este un act de prădare, de frauda. Este momentul să facem precizarea că, de fapt, coerciţia este un act de prădare deosebit de raţional prin care se încearcă

evitarea impunerii de costuri extreme victimei, costuri care nu se regăsesc nemijlocit în creşterea nivelului de utilitate al celui ce exercită coerciţia. Victima este încurajată să prefere B lui A. În acest fel, victima este menţinută în calitatea de victimă potenţială în viitor sau de eventual partener în tranzacţii care, luând ca referinţă punctele A şi B, sunt tranzacţii voluntare.

"Comandarea" deplasării în A sau B de către Friday presupune o anumită "putere" a acestuia, putere care, presupunând raţionalitatea deplină a indivizilor, este considerată de Friday a fi mai eficientă atunci când este angajată în coerciţie. Aceeaşi putere angajată în negocieri voluntare sau în efort productiv ar trebui să producă o deplasare mai mică decât dimensiunea FF'. În capitolul următor vom încerca să demonstrăm că angajarea puterii în coerciţie nu este compatibilă cu maximizarea utilităţii pe termen lung a celui care exercită coerciţia, în accepţiunea în care noi folosim aici termenul de utilitate. Totuşi, menţinând premisa raţionalităţii depline a individului, coerciţia poate fi un instrument eficient de acţiune, inclusiv pe termen lung, dacă utilitatea dobândeşte şi o altă coordonată - una relativă - aşa cum vom demonstra în capitolele următoare.

NOTE ŞI REFERINŢE

[1] Deşi cred că nimeni nu contestă quasigeneralitatea acceptării corelaţiei inverse dintre libertate şi eficienţă, voi prezenta totuşi câteva exemple. John Rawls afirmă existenţa acesteia de mai multe ori in "Justice as Fairness". Frank Knight in "Freedom and Reform" afirmă la distanţă de numai câteva rânduri existenţa ambelor forme ale corelaţiei (Frank Knight - "Freedom and Reform. Essay in Economics and Social Philosophy", Liberty Press, 1982, p.207; RichardP. Adelstein în studiul TheLifeand Time of Corporate Person", în "Constituţional Political Economy", Vol. 2, No. 1, Winter 1991

[2] FA. Hayek - Constitution of Liberty, London and Henley: Routledge, 1960, p.75

[3] FA. Hayek - Constitution of Liberty, p. 136

[4] FA. Hayek - Constitution of Liberty, p. 137

[5] Gary Becker-The Economic Approach to Human Behavior, în John Elster(ed) - "Raţional Choice", New York University Press, 1986, p. 112

[6] Referindu-se la interesul economic, Frank Knight făcea clară ideea că "el nu este interesul în a face un anumit lucru sau gen de lucruri ...,el este, pur şi simplu, interesul de a face în mod economic orice ar face cineva" şi câteva rânduri mai departe, într-o exprimare care este, nu numai în conţinut, dar chiar şi în formă, foarte asemănătoare cu teza beckeriană - "Orice activitate sau problemă este, atunci economică sau este afectată de interesul economic", Frank Knight - "Freedom and Refom" Liberty Press, 1982, p.296

[7] FA. Hayek-Constitution of Freedom, p. 21

[8] Frank Knight - Freedom and Reform, p. 17

[9] Pasajul cel mai sugestiv în acest sens este următorul: "Fiecare înaintează acum către celălalt un set diferit de alternative. Alternativele sunt acum nu duritatea violenţei, ci raritatea, continuarea existenţei fără aceea de care el are nevoie, dar pe care celălalt nu îl cedează. Dar, puterea de a creea raritatea, ca şi puterea de a exercita violenţa, poate să fie inegală. Aceasta este ce noi numim coerciţie. Ea este dependentă de resursele şi nevoile relative ale părţilor opuse. J.R. Commons - instituţional Econoics. Its place in the political economy, vol. I, The University of Winconsin Press, Madison, 1959, p.336-337

[10] J.R. Commons - op.cit, p. 337

[11] J.R. Commons - op.cit, p. 338

[12] Hale, R.L. - Coercion and disiribution in a suposediy non-coercitive state, in "Political Science Quarterty", XXXVIII/1923, p. 476

[13] Hale, R.L - op. cit, p. 476

[14] Hale, R.L - op. cit, p. 478

[15] Viktor Vanberg - Individual Choice and Instituţional Constrains. The Normative Element in Classical and Contranctarian Liberalism, in "Analyse & Kritik". vol. 8, 1986

[16] V.Vanberg - op. cit., p. 133

[17] J.M. Buchanan - An individualistic theory of political process, in D. Easton(ed) - "Varieties of Political Theory", Englewood Ciffs, 1966, p. 33

[18] V. Vanberg - op. cit, p. 122

[19] V. Vanberg - op. cit, p, 122

[20] J.M. Buchanan - op.cit., p. 33

[21] O manieră asemănătoare de abordare a coerciţiei este sugerată de Gordon Tullock care, analizând diferenţa între cazul în care eliberarea unei persoane răpite este condiţionată de plata unei sume de bani şi cazul unei tranzacţii pentru cedarea de apă într-un deşert, scrie: "Ambele cazuri reprezintă două tranzacţii. Există o simplă distincţie, totuşi. În cazul răpirii, autorii acesteia întâi au impus o reducere a utilităţii şi apoi au vândut încetarea acesteia. Ultima este o tranzacţie economică obişnuită, în care noi nu suntem interesaţi. în cazul cu apa in deşert, nu eu te-am adus pe tine în situaţia de sete. Astfel, într-un caz răufăcătorii au început prin diminuarea satisfacţiei victimei lor, iar în celălalt nu au procedat în acest fel, în Gordon Tullock - The Social Dilemma. The Economics of Warand Revolution, Center for Study of Public Choice, 1974, p. 8

Capitolul 2 -
LIBERTATE ŞI EFICIENŢĂ

2.1. Libertatea ca principiu moral

În capitolul anterior am acceptat ca axiomatică afirmaţia că libertatea este un principiu moral solid şi ne-am dirijat efortul spre descoperirea semnificaţiei economice a libertăţii în mod indirect prin definirea economică a coerciţiei. In acest capitol vom examina valabilitatea libertăţii ca principiu moral din perspectiva maximizării utilităţii individuale.

Libertatea, ca principiu moral, trebuie să întâmpine exigenţa tuturor principiilor morale: maximizarea utilităţii. Testul maximizării utilităţii nu trebuie aplicat diferitelor acţiuni şi stări particulare, ci trebuie urmărită "utilitatea în sensul cel mai larg, bazată pe interesele permanente ale omului ca fiinţă progresistă"[1]. Testul maximizării utilităţii trebuie să fie aplicat nu numai unei anumite reguli de comportament, ci întregului sistem de reguli. Tocmai pentru a semnala permanent aceste restricţii şi a se distanţa categoric de strategiile care urmăresc maximizarea directă a utilităţii, John Gray insistă în a identifica această concepţie sub denumirea de utilitarism indirect[2].

Limitele în care maximizarea utilităţii devine relevantă pentru un cod moral nu se exclud, ci reprezintă, mai degrabă, moduri diferite de exprimare a aceleiaşi exigenţe: analiza tuturor consecinţelor în planul utilităţii, care decurg dintr-un anumit act uman. Aceasta implică cu necesitate, pentru analiză, un orizont temporal în care toate efectele antrenate de acţiunea analizată se epuizează sau ceea ce în teoria economică formează conţinutul noţiunii "termen lung".

Începând cu Adam Smith, filosofii moralişti au evidenţiat că principiile morale sunt generate de un "observator binevoitor dar imparţial", care tratează bunăstarea indivizilor în mod egal, fără a avantaja nici o persoană. Imparţialitatea sau reciprocitatea este, deci, o condiţie a maximizării utilităţii. A concepe reguli de comportament privat care maximizează utilitatea unui individ şi care pot fi generalizate înseamnă, aşadar, a concepe un cod moral. Din punct de vedere individual, recunoscând conexiunea intertemporală a acţiunilor umane, este raţional să adoptăm un cod de reguli morale pentru comportamentul nostru privat, adică în acele laturi care nu sunt afectate de interdependenţa socială[3].

Aplicarea principiului reciprocităţii la reguli care privesc laturi de comportament afectate de interacţiunea socială ne conduce, prin deducţie, la ideea existenţei aceleiaşi raţiuni a conexiunii intertemporale a acţiunilor noastre, de această dată mijlocite de comportamentul indivizilor cu care interacţionăm.

Deşi valabilitatea principiului reciprocităţii poate fi suficientă pentru argumentarea unei idei centrale ale acestei lucrări, nu voi forţa demonstrarea logică a acestuia. Şi dacă nici cei interesaţi în prezentul studiu nu cunosc o argumentaţie logică convingătoare, consider oportun să invoc o teză centrală a concepţiei lui F.A. Hayek, conform căreia "regulile morale nu sunt consecinţe ale raţiunii noastre"[4]. Este, deci, suficientă, în demonstrarea valabilităţii principiului reciprocităţii, prezenţa lui în codurile morale de mare întindere spaţială şi temporală. Iar "regula de aur" a creştinismului este însuşi principiul reciprocităţii"[5].

A spune că prelevarea de utilitate fără consimţământ (ceea ce corespunde cu definirea dată anterior coerciţiei) este repudiată de toţi indivizii şi a generaliza această atitudine pe baza principiului reciprocităţii, în vederea fundamentării libertăţii ca principiu moral, ar părea nu numai o demonstraţie prea facilă dar, înainte de toate, nu ar reprezenta o contribuţie specifică a teoriei economice la soluţionarea acestei probleme. În continuare vom angaja analiza economică în a răspunde la întrebarea: dacă şi când libertatea maximizează utilitatea tuturor membrilor unei colectivităţi?

2.2. Funcţia de metautilitate

O clasificare a elementelor unei mulţimi constituie o anumită perspectivă asupra realităţii pe care acea mulţime o constituie. În consecinţă, clasificarea trebuie să fie compatibilă sau parte a perspectivei pe care o anumită analiză o oferă asupra realităţii respective. Analize diferite implică, nu-i aşa, clasificări diferite. Aproape întreaga analiză socială efectuată până acum se bazează pe clasificarea personalităţilor în personalităţi motivate de interesul propriu şi personalităţi motivate de interesul altora sau altruiste. Acest fapt este mai puţin aparent datorită prezumării de către majoritatea analiştilor a preponderenţei componentei interesului propriu şi datorită "eficienţei" relative mai mari a acestei prezumţii în unele cazuri[6]. Avem, în această situaţie, o subordonare completă a prezumţiilor despre personalitate numai obiectivului eficienţei practice a prezumţiei sau, mai exact, a evitării unor pierderi relativ mari atunci când rezultatele analizei sunt implementate în realitatea socială.

Ca o particularizare a aceluiaşi principiu metodologic general, semnalat anterior, funcţia de utilitate trebuie concepută în diferite moduri, în funcţie de scopul analizei. Relaţia liberate - eficienţă şi în special descoperirea conţinutului economic al noţiunii de justiţie socială presupune completarea argumentelor funcţiei de utilitate şi o clasificare corespunzătoare a acestora. Aşa cum credem că se va dovedi în cele ce urmează, această perspectivă motivează introducerea conceptului de funcţie de metautilitate:

$$M=f\{Ua(Xa), Ur(Xr)\},$$

unde:

- *M* este nivelul de metautilitate al unei persoane; metautilitatea este o satisfacţie generală, care include pe lângă satisfacţia sugerată de termenul ortodox de "utilitate" şi satisfacţia generată de poziţia relativă a unei persoane într-o anumită comunitate;
- *Ua* este nivelul utilităţii absolute, generată de volumul absolut (*Xa*) al bunurilor, serviciilor, aprecierii etc. de care beneficiază o persoană. Parţial, conţinutul indicatorului *Xa* este format din elemente care în teoria economică se regăsesc în conţinutul noţiunii de venit. Din perspectiva utilităţii absolute o persoană se poate compara numai cu ea însăşi la momente de timp diferite;
- *Ur* este nivelul utilităţii relative[7], adică o consecinţă în planul satisfacţiei individuale determinată de compararea nivelului propriu al utilităţii absolute cu nivelul utilităţii absolute de care dispun ceilalţi membri ai colectivităţii. Important este că maximizarea acesteia se va face prin modificări ale nivelelor absolute de utilitate ale indivizilor care se compară în direcţii şi proporţii ce pot să nu fie compatibile cu maximizarea utilităţii absolute. Cele două mărimii (utilitatea relativă şi utilitatea absolută) sunt ca două produse competitive sau substituibile. Modificarea nivelelor absolute în sensurile dorite se va reflecta în modificarea raportului dintre utilităţile absolute (Xr), astfel încât putem descrie utilitatea relativă ca satisfacţia generată de modificarea Xr.

Introducerea conceptului de metautilitate nu reprezintă o deplasare spectaculoasă faţă de cunoştinţele şi conceptele larg utilizate în teoria socială, ci mai mult o articulare sau întregire a unor abordări existente deja. Un caz particular al conceptului îl reprezintă relaţia egalitate - bunăstare, care este larg acceptată şi este frecvent reprezentată cu ajutorul unor curbe de indiferenţă. Dar curbele de indiferenţă folosite nu sunt altceva decât curbe într-un spaţiu tridimensional (x,y,z), reprezentând mulţimea punctelor (x, y) care generează aceeaşi dimensiune z = z(x,y). Faptul că egalitatea (în cazul conceptului de metautilitate-utilitatea relativă) poate genera prin combinaţie cu "bunăstarea totală"[8] o mărime care ponte fi reprezentată printr-o curbă de indiferenţă, sugerează că egalitatea şi bunăstarea totală sunt substituibile în realizarea unei mărimi compatibile cu satisfacţia totală: conţinutul a ceea ce noi numim metautilitate. Evitarea introducerii unui concept mai cuprinzător (care include bunăstarea totală şi egalitatea) în cadrul analizei corelaţiei dintre bunăstarea totală şi egalitate, a fost posibilă deoarece reprezentarea grafică se poate face în acest caz într-un spaţiu bidimensional. A treia coordonată nu trebuie definită, ci doar subînţeleasă.

O prezentare completă a relaţiei egalitate - bunăstare totala, care este reluată de Rawls în forma prezentată în fig. 2.1, ar arata ca în fig. 2.2, unde a

treia coordonată este prezentă. Altitudinea suprafeţei "S" reprezintă dimensiunea "satisfacţiei totale" sau a metautilităţii. Putem avea pe axa Oz puncte situate la diferite "altitudini" şi semnificaţia acestora trebuie făcută explicită. O combinaţie particulară între egalitate şi bunăstare, generează "ceva" care trebuie explicat, precizat. Nu mai putem evita aceasta arătând numai că suntem indiferenţi fără a preciza cu privire la ce.

Pentru introducerea conceptului de metautilitate este esenţială recunoaşterea existenţei unei relaţii de substituire, de schimb între bunăstare şi egalitate, acestea nefiind altceva decât aspecte particulare ale conceptelor de utilitate absolută şi utilitate relativă. Faptul că indivizii ierarhizează în mod similar sau diferit aceste două elemente nu este important în acest context[9].

Ne propunem în cele ce urmează să răspundem la cele trei întrebări ale teoriei economice ortodoxe (Ce?, Pentru cine?, Cum?) cu scopul, însă, de a prefigura configuraţia unei structuri instituţionale de bază a societăţii.

Figura 2.1

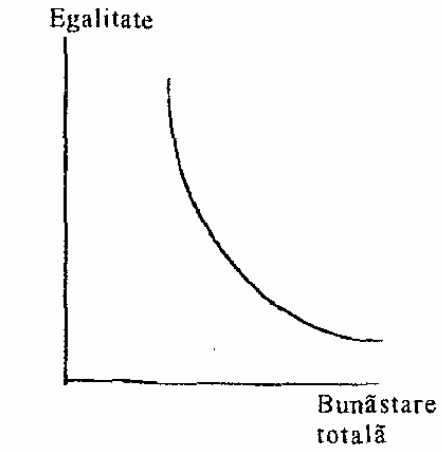
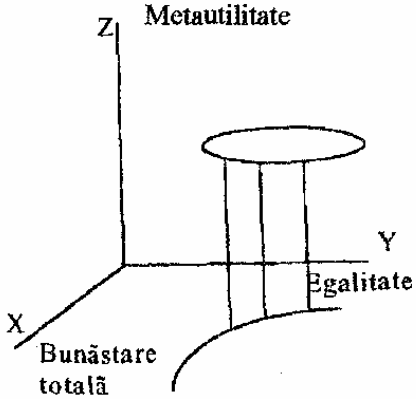

Figura 2.2

Pentru a răspunde la întrebarea ce maximizează individul, vom considera alternativ că cele două componente ale funcţiei de metautilitate iau valoarea 0. Deoarece flecare individ poate fi reprezentat printr-o funcţie de utilitate, putem considera că cele două situaţii rezultate descriu două tipuri fundamentale de personalitate umană.

A. Cazul U=U{Ua(Xa),0} descrie tipul de personalitate umană interesat exclusiv în nivelul utilităţii sale absolute, în dinamica acesteia, care nu

angajează propria sa utilitate absolută în comparaţii cu nivelele de utilitate ale celorlalţi membri ai colectivităţii. El este un *homo absolutus.*

B. Cazul U=U(0,Ur(Xr)), corespunde tipului de personalitate pe care îl vom numi *homo relativus.* Utilitatea relativă, aşa cum am precizat anterior, este satisfacţia (insatisfacţia) provocată unei persoane de raportul (Xr) dintre nivele existente de utilitate absolută ale persoanei a cărei utilitate relativă se cuantifică şi persoanei cu care aceasta interacţionează şi se compară. Putem scrie Ur şi sub următoarea formă: Uri=Ur(Uai,Uaj), unde Uai=U(Xi) şi Uaj=U(Xj), iar Xi şi Xj sunt cantităţile dintr-un bun cu folosinţă universală de care dispun persoanele i şi j.

În calculul acestui tip de personalitate, nivelele utilităţii absolute sunt simple variabile şi sensul modificării lor este subordonat exclusiv modificării poziţiilor relative în direcţia impusă de operaţiunea de maximizare. Ignorarea preocupărilor de poziţie relativă ale individului, perene şi generale, deşi prezente cu intensităţi diferite la indivizi diferiţi, considerăm că este o lacună gravă a analizei economice. Această lacună este responsabilă pentru unele comportamente bizare ale individului sau abateri de la ceea ce teoria economică ortodoxă ar considera normalitate.

Răspunsul la întrebarea "Pentru cine?", plasată la acest nivel maxim de abordare, corespunzător structurilor instituţionale de bază, ne conduce la formularea a două răspunsuri posibile, care descriu alte două tipuri fundamentale de personalitate umană: pentru persoana care întreprinde operaţiunea de maximizare, ceea ce corespunde tipului de personalitate *homo egoist,* şi pentru celălalt sau ceilalţi, situaţie care corespunde tipului de personalitate *homo altruist.* Această clasificare a indivizilor este realizată după modul în care individul ce acţionează (în calitate de agent economic) concepe beneficiarul acţiunii sale. Chiar dacă utilitatea altui individ (în cazul lui *homo altruist*) este argument în cadrul propriei funcţii de utilitate (metautilitate, în abordarea mea) şi este în final subordonată activităţii maximizatoare a individului care acţionează, clasificarea nu are, astfel, un caracter tautologic, iar importanţa ei pentru analiza interacţiunilor sociale este enormă[10].

Realitatea personalităţii altruiste este reflectată în operele marilor gânditori ai ştiinţei sociale[11,12], dar modul de definire al acesteia diminuează considerabil numărul susţinătorilor ei, în accepţiunea pe care noi am dat-o fenomenului[13]. Nu sunt, deci, complet surprinzătoare unele încercări de definire care conţin elemente ce se exclud reciproc[14].

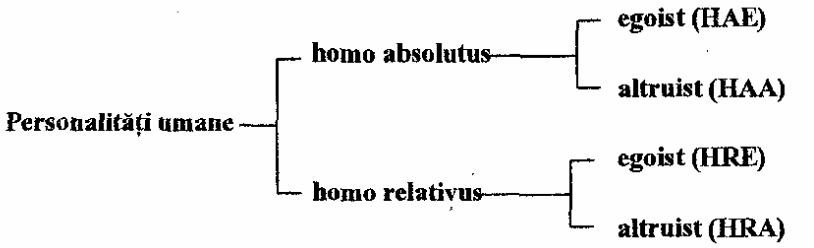
Homo egoist, în accepţiunea pe care noi am dat-o termenului, poate să fie sau poate sa nu fie motivat de sentimente ca invidie, gelozie, ură. Acest studiu este înainte de toate o abordare pozitivă a structurilor instituţionale şi, de aceea, chiar dacă ar exista argumente pentru care aceste sentimente trebuie blamate, important pentru noi, la acest stadiu al analizei, este dacă aceasta

este o realitate sau nu. Poate cineva nega prezenţa respectivei componente în coordonatele scopului activităţii umane?

Literatura de specialitate subliniază că relaţiile dintre tipurile de personalitate altruist şi egoist, pe de o parte, şi efectele sociale benefice, pe de altă parte, nu înregistrează influenţe într-un singur sens. Ele au atât efecte pozitive cât şi negative, în funcţie de gradul în care sunt prezente în comportamentul real al membrilor unei colectivităţi. Lucrarea lui D. Collard asupra altruismului şi lucrarea "Invidia" a lui Helmut Schoeck[15] argumentează că ambele personalităţi au un rol de catalizator al coeziunii sociale. Collard încearcă să acrediteze ideea că principiul "mâinii invizibile" al lui Adam Smith este fondat pe o infrastructură socială care nu ar putea apărea fără o anumită doză de altruism. H. Schoeck consideră că "omul nu poate exista în societate fără invidie"[16] , deoarece invidia ar determina indivizii să exercite un control reciproc al respectării regulilor de conduită socială. Ambele lucrări, însă, fac precizări repetate şi clare că ambele tipuri de personalitate, altruist si egoist, au efecte benefice numai când prezenţa lor în personalităţile reale (acestea amalgamează cele patru tipuri fundamentale în moduri diferite) se înscrie în anumite limite.

Dacă depăşim aceste limite efectele îşi pierd caracterul benefic şi devin dăunătoare, în ce constau însă efectele dăunătoare ale altruismului şi egoismului? Sunt ele cu adevărat dăunătoare? Şi dacă sunt dăunătoare, sub ce aspect sunt dăunătoare? Răspunsul la aceste întrebări se găseşte într-o formă sugestivă, relativ la conceptul funcţiei de metautilitate, în următoarea afirmaţie a lui Schoeck (compatibilă cu exemplul prezentat de Collard pentru a sublinia caracterul dăunător al altruisului prezent în doze excesive[17]), prin care el formulează una din principalele teze ale lucrării sale: "cu cât persoanele particulare şi deţinătorii puterii politice într-o societate dată sunt capabili să acţioneze ca şi cum nu ar exista un asemenea fenomen ca invidia, cu atât mai mare va fi rata creşterii economice şi numărul de invenţii în general"[18].

Deoarece răspunsurile la întrebările "Ce?" şi "Pentru cine?" sunt coordonate permanente şi generale ale scopului activităţii umane, ele ne pot oferi o clasificare simultană a personalităţilor umane în ceea ce vom numi *tipuri fundamentale pure* de personalitate umană. Această clasificare este reprezentată prin următoarea schema:

Homo absolutus egoist (HAE) este de fapt homo oeconomicus, omniprezent în literatura economică, dar în puţine situaţii descris corect. Acest tip de personalitate este unul dintre tipurile fundamentale pure posibile şi, de aceea, putem avansa chiar de acum ideea că toate analizele ce au la bază homo oeconomicus sunt destul de limitate. Măsura limitelor este dată de măsura prezenţei acestui tip de personalitate în viaţa reală şi de obiectivele analizei. Este posibil ca pentru anumite analize clasificarea personalităţilor după aceste criterii să nu aibă nici un fel de relevanţă.

În mininterpretările frecvente, explicite şi implicite, omului economic i se atribuie însuşiri afective repudiabile, fiind considerat incapabil de simpatie, generozitate sau iubire[19]. Dar, aşa cum excelent remarca David Collard, omul economic este "în mod splendid neutru faţă de ceilalţi. El este preocupat numai de volumul bunurilor şi serviciilor de care urmează sa dispună"[20]. Consecinţa logică a acestei prezumţii extreme este că, în procesul de interacţiune cu ceilalţi membri ai colectivităţii, homo oeconomicus nu are nici o bază afectivă, ci numai o determinantă constantă: maximizarea volumului utilităţii absolute. Pentru aceasta el va angaja orice metodă: va întreţine schimburi reciproc avantajoase, va prăda, va exercita coerciţie sau va desfăşura persuasiune.

Prădarea şi coerciţia, de care noi suntem în mod deosebit interesaţi în acest studiu, nu sunt metode de maximizare a utilităţii incompatibile cu personalitatea homo oeconomicus, dar nu au nici caracterul unor fatalităţi. El le va angaja dacă, în anumite circumstanţe sau în general, ele sunt mai eficiente. Speranţa ralierii omului economic la ideea de libertate constă, în mod exclusiv, în compatibilitatea acesteia cu maximizarea nivelului utilităţii absolute a indivizilor care au un avantaj relativ în exercitarea coerciţiei. Invers, recurgerea la violenţă sau coerciţie pentru captarea de utilitate trebuie să se dovedească a fi metode ineficiente. Homo oeconomicus este, aşa cum vom demonstra ulterior, tipul de persoană umană care ajunge în mod necesar la starea de libertate, dacă el constituie singurul tip de personalitate prezent într-o anumită colectivitate.

În încheierea tratării omului economic, un cuvânt de avertisment. Am remarcat anterior modul eronat în care este conceput omul economic. Există, însă, un alt pericol, care este valabil atât pentru varianta care presupune neutralitatea afectivă, cât şi pentru varianta care îl dotează cu însuşiri afective negative. Omul economic este o abstracţie care nu conţine toate argumentele funcţiei de utilitate sau metautilitate, cum am denumit-o anterior. El nu descrie, deci, în totalitate personalitatea umană reală (care este o combinare în ponderi diferite a tipurilor fundamentale pure) şi toate concluziile generate de această abstracţie descriu realitatea în aceeaşi măsura în care abstracţia este prezentă în realitate.

Homo absulutus altruist (HAA), interesat exclusiv în maximizarea utilităţii absolute a celorlalţi, va întreprinde, într-o apreciere primară, transferuri

care vor spori nivelul utilităţii absolute a celorlalţi. Alegând acesta metodă de maximizare el va păstra, aşa cum va deveni evident puţin mai târziu, un nivel al consumului propriu care îi va maximiza capacitatea de transfer. Instituţiile libere nu sunt, însă, presupuse în mod necesar de acest obiectiv.

Homo relativus egoist (HRE) nu este interesat decât în maximizarea propriei poziţii relative. Interesul acestuia într-o evoluţie ascendentă a poziţiilor absolute este puţin probabilă, atâta timp cât o superioritate în capacitatea de a produce coexista, de regulă, cu superioritatea în capacitatea de a exercita coerciţie.

Homo relativus altruist (HRA) poate fi imaginat ca transferând până la nivelul presupus de supravieţuirea lui. Exercitarea coerciţiei de către acest tip de personalitate nu este exclusă, ca şi exercitarea coerciţiei împotriva lui.

2.3. Interacţiuni posibile şi tipul concret de personalitate

Am încercat până acum să explorăm unele înclinaţii comportamentale ale tipurilor pure de personalitate umană, independent de interacţiunea socială specifică. Instituţiile fundamentale ale unei colectivităţi depind nisă de tipul personalităţilor care interacţionează. Acelaşi tip de personalitate va alege comportamente diferite atunci când interacţionează cu tipuri diferite de personalitate umană. Putem concepe următoarele interacţiuni posibile între aceste tipuri fundamentale pure de personalitate umană:

1. HAE – HAE
2. HAE – HAA
3. HAE – HRE
4. HAE – HRA
5. HAA – HAA
6. HAA – HRE
7. HAA – HRA
8. HRE – HRE
9. HRE – HRA
10. HRA – HRA

Aceste tipuri fundamentale pure de personalitate umană sunt extremale şi, deci, ipotetice. Ele sunt deosebit de importante în încercarea de a înţelege modul în care tipurile de personalităţi umane reale determina natura structurii instituţionale fundamentale a unei societăţi. Indivizii care constituie diferitele comunităţi umane cuprind, în diferite ponderi, aceste elemente fundamentale ale personalităţilor umane. Tipul concret de personalitate al unui anumit individ poate fi reprezentat printr-un punct din graficul prezentat în fîg. 2.3.

Dacă acceptăm ideea lui Bentham, conform căreia, în tot ceea ce face, individul maximizează diferenţa dintre plăcere şi durere sau satisfacţia, şi nu limităm în nici un fel sursele generatoare ale acestor două fenomene-aşa cum prezumţia exclusivă a tipului de personalitate homo oeconomicus implică singura explicaţie pentru investiţiile individului în obţinerea unor poziţii relative preferate constă în faptul că pierderile de metautilitate prin diminuarea utilităţii absolute sunt compensate cu plusurile de utilitate relativă. O astfel de idee nu

este prezentă în componenta operaţională a teoriei economice ortodoxe. Această lacună a teoriei economice este sesizată de Schoeck când afirmă: "Ştiinţele sociale au avansat numeroase teorii bazate pe ipoteza că omul normal caută să maximizeze în producţie şi în posesiune....Aceste teorii, totuşi, omit faptul că într-un mare număr de cazuri scopul activităţii umane este o diminuare" . Studiul nostru este tocmai o încercare de a oferi o explicaţie acestor cazuri numeroase în care individul diminuează utilitatea absolută.

Introducerea noţiunii de "metautilitate" permite conceperea unei curbe de indiferenţă pentru metautilitatea individuală sau curbe de metaindiferenţă, care surprinde capacitatea individului de a accepta schimburi între utilitatea absolută şi utilitatea relativă. Curbele de metaindiferenţă cu un grad mare de înclinare faţă de axa care măsoară utilitatea relativă reprezintă persoane relativ insensibile la creşterea economică, iar curbele de metautilitate cu un grad mic de înclinare faţă de aceeaşi axă descriu persoane relativ sensibile la creşterea economică. Creşterea economică a unei societăţi, în măsura în care ea este determinată de factorul uman este, deci, în mod esenţial, o problemă a tipului de personalitate reprezentativ pentru acea societate[22].

2.4. Interacţiunea personalităţilor şi comportamentul

Modul în care personalitatea de tip homo absolutus egoist sau homo oeconomicus se raportează la starea de libertate devine esenţial în cadrul acestui studiu, deoarece pentru quasitotalitatea studiilor sociale aceasta este personalitatea presupusă explicit sau implicit. În plus, această componentă a personalităţilor fundamentale pure pare a fi determinantă pentru indivizii reprezentativi în cazul celor mai multe colectivităţi. Pe baza acestei realităţi, prezumţia de homo oeconomicus a fost aşezată la baza teoriei economice liberale şi neoliberale.

Vom analiza în continuare interacţiunile HAE - HAE şi HAE + HRE - HAE.

Pentru cineva care ar încerca să pledeze pentru compatibilitatea dintre homo oeconomicus şi libertate, o provocare deosebită o constituie concluzia modelului Bush[23] despre anarhie, conform căreia repartiţia venitului în orice societate se va face în limitele repartiţiei naturale sau repartiţiei corespunzătoare stării de anarhie[24].

Vom începe analiza critică a modelului Bush cu remarcile făcute de David E. Pingry, în urma analizei aceluiaşi model, deoarece ele evidenţiază cel mai bine ideea pe care vreau să o relev. Pingry acceptă concluzia modelului Bush conform căreia, în formularea lui, "O redistribuire paretiană a venitului relativ la distribuţia naturală este posibilă prin introducerea de drepturi de proprietate sub forma barierelor etice sau instituţionale"[25]. În acelaşi timp, Pingry face afirmaţia, care ar putea fi o elocventă definiţie, conform căreia

anarhia este o situaţie în care "fiecare act al individului nr. 1 constă, în mod explicit, în a impune costuri asupra individului nr. 2"[26]. Concluzia este pe cât de normală pe atât de duplicitara: modificările Pareto-eficiente, care urmează stabilirii distribuirii naturale, sunt realizate pe fondul unor modificări Pareto-ineficiente. în termenii pe care i-am folosit anterior, avem, deci, cazul unor tranzacţii voluntare care se fac pe baza sau cu respectarea rezultatelor unor tranzacţii coercitive. Este evident că acceptarea concluziei modelului lui Bush elimină posibilitatea stării de libertate[27].

Vom desfăşura analiza modelului lui Bush în două etape. în prima etapă vom urmări tipurile de personalitate presupuse de Bush şi consecvenţa cu care sunt urmărite consecinţele decurgând din eventualele modificări în personalitate. în a doua etapă, vom analiza modificările implicate de existenţa producţiei.

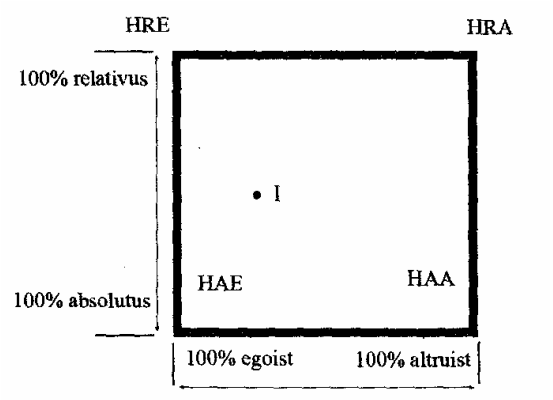
2.4.1. Tipurile de personalitate umană şi modelul lui Bush

Fiind dat tipul de personalitate, ordinea socială sau configuraţia drepturilor de proprietate devine o consecinţă a operaţiunilor de maximizare a metautilităţii[28]. Deci, ordinile sociale pot fi comparate numai dacă avem acelaşi tip de personalitate. Modificarea personalităţii, în cadrul aceleiaşi analize, nu mai permite sesizarea performanţelor diferitelor drepturi de proprietate. Suntem, de fapt, în cazul particular al regulii păstrării aceluiaşi criteriu pe parcursul aceleiaşi clasificări a unei clase de fenomene. Analiza junglei hobbesiene, consideră Bush, se bazează pe supoziţia economiştilor că individul este homo economicus sau că "preferinţele diferiţilor indivizi sunt independente"[29].

Ulterior, însă, Bush modifică premisele analizei, astfel încât "interesul comun al indivizilor nu este considerat" sau "Formarea coaliţiilor este presupusă imposibilă"[30]. Modificarea este, însă, cu consecinţe dramatice. Este evident că acum nu ne mai aflăm în cazul tipului de personalitate homo economicus care, aşa cum am arătat anterior nu exclude prădarea sau redistribuirea prin violenţă, dar nici nu o presupune ca pe o fatalitate. Tipul de personalitate pe care modificarea introdusă îl presupune este tipul homo relativus egoist, interesat numai în utilitatea relativă, în satisfacţia generată de descreşterea relativă a nivelului utilităţii absolute al celeilalte persoane. Activitatea de prădare devine în acest caz inevitabilă şi nu mai este o posibilă strategie.[31]

Părăsind prezumţia de homo economicus sau atribuind omului economic atribute afective negative, incosecvenţă frecventă în teoria economică, Bush ne plasează într-o ipoteză extremă a personalităţii umane cu şanse mult diminuate de a fi preponderentă în personalităţile reale, care compun diferitele colectivităţi. Aceasta este o primă raţiune pentru a considera distribuţia naturală mai puţin ameninţătoare[32].

Figura 2.3

Dacă vom urmări metamorfozele personalităţii umane prin prisma tipologiei personalităţilor concepută anterior, putem contura în cadrul scenariului imaginat de Bush două etape. O primă etapă presupune tipul de personalitate homo relativus egoist pe baza căruia va apărea distribuţia naturală. în această situaţie scopul activităţii indivizilor este de a maximiza partea pe care ei o posedă din bunul X ca şi cum ei sunt indiferenţi faţă de efortul cheltuit.

Individul "i" îşi propune, de exemplu, să maximizeze Xi=iX+Eiai-Ejaj, operaţiune care are semnificaţia maximizării unei părţi sau proporţii, deoarece X este dat.

Etapa a doua a scenariului imaginat de Bush se deschide "Prin renunţarea la presupunerea că formarea coaliţiilor este imposibilă şi *reamintind* că activităţile de prădare şi apărare sunt presupuse ca neplăcute"[33]. Urinează stabilirea drepturilor de proprietate pe baza distribuţiei naturale şi diminuarea eforturilor până la nivelul zero. Toate aceste coordonate nu descriu, însă, altceva decât tipul de personalitate homo economicus. El nu maximizează părţi, ci mărimi absolute. în consecinţă, restricţiile în care acţionează el nu mai sunt descrise de relaţia Xi = iX + Eiai - Ejaj, ci de relaţia Xi + (- U(Ei) > iX, unde U(Ei) este disutilitatea efortului cheltuit înlocuind Xi = iX + Eiai - Ejaj, rezultă (Eiai - Ejaj) > U(Ei), în exprimare verbală, restricţia sub care acţionează omul economic este următoarea: plusul de utilitate câştigat în urma angajării în prădare-apărare trebuie să fie mai mare decât desutilitatea efortului cheltuit în prădare-apărare. Omul economic exclude impulsurile instinctuale violente, aşa cum în mod corect observă G. Tullock, şi considerentele de poziţie relativă. Pentru el considerentele de poziţie relativă sunt subordonate maximizării utilităţii absolute. Chiar dacă, pe baza diferenţelor în aptitudini, Xj se va situa în starea de echilibru natural sub nivelul de subzistenţă, individul "i" va accepta

existenţa unui Xj mai mare sau egal cu nivelul subzistenţei, dacă Eiai - Ejaj > U(Ei). Ameninţarea sumbră a repartiţiei dominate de abilităţi abjecte nu este fatidică, ci condiţionată, atunci când avem cazul personalităţii de tip homo economicus.

2.4.2. Producţia şi modelul Bush În toate studiile lui Bush (cunoscute mie) asupra anarhiei se acceptă că bunăstarea unei persoane depinde de abilitatea sa relativă de a produce, a prăda şi a se apăra. De asemenea, în toate studiile modelele construite de Bush presupun lipsa producţiei, deoarece "Nimic nu va fi pierdut în analiza noastră dacă producţia este neglijată"[34]. Este adevărat că, într-o anumită măsură, lipsa producţiei este suplinită cu succes de presupunerea efortului ca bun cu utilitate negativă. Dar, atunci când bunul nu mai "cade", ci trebuie produs cu efort comparaţia relevanţă este între eficienţa individului în producţie şi performanţele pe care le-ar obţine consumând acelaşi efort în activităţi de prădare-apărare. Condiţia recurgerii la activităţi de prădare-apărare devine, pentru individul "i", Eiai - Ejaj > Q(EI), unde Q(Ei) este volumul de utilitate corespunzător producţiei obţinute cu efortul Ei. Presupunerea producţiei este esenţială, deoarece anumite relaţii esenţiale presupuse de ea vor fi suficiente pentru a demonstra că, relaţia care condiţionează coerciţia nu este compatibilă cu un echilibru stabil.

Tabelul 2.1. este construit pe baza unui model de interacţiune a două persoane A şi B, cu personalitate de tip homo oeconomicus. Cifrele reprezintă unităţi dintr-un bun cu destinaţie generală denumit "venit", care se obţine prin producţie. Cifrele din paranteze reprezintă unităţii de venit capturate (cedate) atunci când persoanele A şi B se angajează în activităţi de prădare-apărare. Efortul elaborat de fiecare este constant, dar există diferenţe între nivelele individuale de abilitate determinate de vârstă, inteligenţă, forţă fizică etc. Venitul de subzistenţă este 1.

Modalităţile de interacţiune a doi indivizi care trăiesc în acelaşi spaţiu economic pot varia într-un continuu infinit între două limite[35]. Tranziţia la o societate cu drepturi formal consimţite nu presupune cu necesitate ca punct de plecare jungla hobbesiană. În scenariul ales pentru acest studiu, sursa exclusivă a bunului care formează substanţa venitului este producţia (nimic nu "cade"). în situaţia în care A şi B produc izolat, veniturile sunt 10u şi 6u. Tipul de personalitate presupus (homo oeconomicus) va determina tatonări în vederea descoperirii unor modalităţi optime de interacţiune. Soluţiile optime sunt selectate pe criterii individualiste, iar soluţiile care maximizează simultan veniturile celor două persoane trebuie considerate produse secundare, neintenţionate, ale acţiunilor de maximizare individuală.

Presupunem că interacţiunea lor începe prin colaborare sub forma unei producţii specializate. Efectul benefic al specializării se concretizează în creşterea veniturilor individuale la 12u pentru A şi la lOu pentru B. Persoana A este conştientă de superioritatea nivelului ei de abilitate,

inclusiv în activităţi coercitive[36]. Ea consideră, deci, că metoda redistribuirii coercitive trebuie explorată. Presupunem că ea alocă 1/3 din capacitatea sa de efort în activitatea de coerciţie şi continuă să desfăşoare activităţi productive. În subetapa coercitivă I, din venitul persoanei B, A îşi însuşeşte 4u şi-şi sporeşte venitul final la 13u. Temporar, o combinare a activităţilor productivă şi coercitivă este de succes. Condiţia formulată anterior Eiai - Ejaj>U(Ei) este îndeplinită, deoarece Eiai - Ejaj - 4, iar U(Ei), care este producţia sacrificată prin reorientarea efortului spre activităţi coercitive, este de 3u.

Tabelul 2.1. Probabilitatea comportamentului coercitiv

	Pesoana A (Puternicul)	Persoana B (Slabul)	Venitul relativ
	1	2	1:2
1. Venitul individual în situaţia producţei în izolare	10	6	1,6/1
2. Venitul individual în cazul producţiei prin specializare	12	8	1,5/1
3. Etapa îmbinării producţiei cu efortul coercitiv (1/4 din efortul total)			
Subetapa I	13=9+(4)	8=(4)=4	3,2/1
Subetapa II	13=9=(4)	6=(4)+2	6,5/1
Subetapa III	11=(9)+2	3=(2)+1	11/1
Subetapa coercitivă finală	10=9+(1)	2=(1)+1	10/1

Preluarea de venit prin coerciţie determină, însă, declanşarea unui fenomen pe care modelul Bush nu-l putea surprinde. El constă într-un dezechilibru descendent al capacităţii de producţie a persoanei B determinat de declinul venitului disponibil pentru consum. Pentru ca acest fenomen să

apară, este necesară o corelaţie pozitivă oricât de slabă între venitul disponibil al unei persoane şi volumul producţiei, atunci când situaţia iniţială este o situaţie de echilibru stabil.

Presupunem că venitul disponibil pentru consum al persoanei B de 4 unităţi va permite în etapa II a exercitării coerciţiei o producţie de 6 unităţi. Deoarece persoana A este interesată în menţinerea nivelului venitului ei la 13 u, ea va continua să-şi însuşească 4u din producţia persoanei B, ceea ce va antrena o nouă scăderea capacităţii de producţie a acesteia în etapa III la 4u. Din producţia de 4u a persoanei B obţinută în etapa III, A îşi însuşeşte maximul posibil, 3u, pentru a nu periclita subzistenţa lui B şi înregistrează un declin al venitului sau la 12u. în etapa finală, cu un venit final de numai 1u, persoana B poate realiza o producţie de 2u, iar venitul care poate fi redistribuit prin coerciţie în favoarea lui A scade la 1u. Cu un venit final de 10u, persoana A înregistrează un nivel de bunăstare egal cu cel obţinut în cazul producţiei izolate. Activitatea de coerciţie nu asigură o soluţie optimă pentru personalitatea de tip homo oeconomicus. Persoana A, interesată în maximizarea nivelului absolut al venitului, îşi va reconsidera comportamentul şi va opta pentru soluţia producţiei prin colaborare.

De remarcat că, menţinerea activităţii de redistribuire prin coerciţie este însoţită de o îmbunătăţire continuă a venitului relativ al persoanei A, ceea ce este echivalent cu îmbunătăţirea volumului utilităţii absolute. Acest fenomen de continuă îmbunătăţire a nivelului venitului relativ se întrerupe în etapa finală, dar rămâne la un nivel mult sporit faţă de nivelele realizate în cazurile în care eforturile sunt folosite exclusiv în activităţi productive.

Dacă părăsim ipoteza tipului de personalitate homo oeconomicus şi introducem personalitatea de tip HRE, persoana A îşi va spori nivelul de metautilitate prin creşterea venitului relativ. Ea va obţine un nivel de metautilitate maximă în echilibru stabil în etapa finală, când nivelele de utilitate absolută pentru ambele persoane sunt minime.

Să menţinem datele anterioare şi să presupunem că persoana devine de tipul HAE + HRE şi că, curba de metaindiferenţă a acestei persoane este de forma $M = Ua + \sqrt{Ur^2 + 1}$. Considerăm în continuare că utilitatea absolută se rezumă la venit, iar utilitatea relativă este determinată numai de venitul relativ. Presupunem de asemenea că 1Ua - 1Ur = 1M, deci că o unitate de utilitate absolută este echivalentul unei unităţi de metautilitate sau a unei unităţi de utilitate relativă. Vrem să determinăm în ce etapă maximizează "Puternicul" metautili-tatea. Evoluţia metautilităţii este următoarea:

Etapa 1 M = 10 + 1,6 + 1 = 12,6

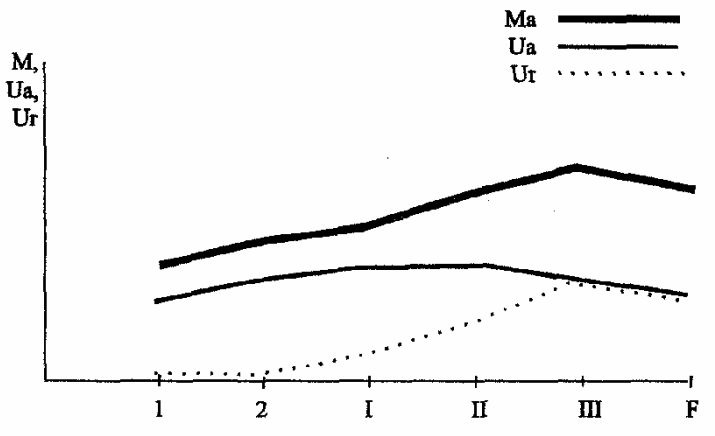
Etapa 2 M = 12 + 1,5 + 1 = 14,5

Etapa 3:

- subetapa I M = 13 + 3,2 + 1 = 17,2
- subetapa II M = 13 + 6,5 + 1 = 20,5
- subetapa IU M = 11 + 11 + 1 = 23
- subetapa coercitivă finală M = 10 + 10 + 1 = 21

Evoluţia grafică a metautilităţii, utilităţii absolute şi a utilităţii relative este prezentată în fig 2.4.

Figura 2.4

Este important de remarcat că, maximizarea metautilităţii se realizează în subetapa coercitivă III, când se produce deja o cădere considerabilă a venitului absolut.

* * *

Am determinat anterior zece posibilităţi de interacţiune a tipurilor pure de personalităţi umane fundamentale. Am abordat până acum interacţiunea dintre HAE - HAE. În continuare ne propunem să determinăm ce structuri instituţionale vor determina celelalte interacţiuni posibile între tipurile fundamentale de personalităţi umane. Înainte de aceasta considerăm utile câteva precizări metodologice. Deoarece utilitatea absolută şi utilitatea relativă sunt două bunuri, putem concepe întregul proces de apariţie a unei structuri instituţionale ca decurgând dintr-un proces clasic de opţiune în consum şi de alocare în producţie.

Opţiunea în consum va fi de această dată reprezentată de alegerea "cantităţilor" de utilitate absolută şi utilitate relativă consumate de individ. Constituirea compoziţiei de bunuri se va face după acelaşi principiu şi, în consecinţă, situaţia în consum este optimă atunci când raportul dintre metauti-

lităţile marginale generate de utilitatea absolută şi utilitatea relativă este inversul raportului dintre cantităţile consumate din cele două "bunuri". Raportul în care se consumă cele două "bunuri" va depinde, deci, de preferinţele individului pentru ele.

Producţia, în acest caz, va consta în obţinerea celor două "bunuri" prin folosirea volumului de "factori de producţie disponibili", în cazul nostru puterea de care dispune individul. Alocarea factorului putere se va face astfel încât "productivitatea marginală" în producţia celor două bunuri să fie egală. Productivitatea marginală va depinde, însă, foarte mult de alocarea puterii de către celălalt individ care participă la interacţiune. Dacă individul cu care se interacţionează va aloca o mare parte din puterea sa în obţinerea utilităţii absolute, atunci productivitatea marginală a primului va fi relativ mai mare datorită eficienţei dimensionale crescătoare.

Creşterea volumului de putere alocat de unul din indivizi în acest domeniu va tinde să sporească volumul alocat de celălalt. Nu aceeaşi este situaţia în producţia celuilalt "bun". Deoarece aceasta este într-o cantitate strict limitată, sporirea producţiei pentru un individ va însemna diminuarea producţiei celuilalt. Acest domeniu al "producţiei" prezintă, mai degrabă, o eficienţă dimensională descrescătoare, în concluzie, cantităţile din cele două bunuri pe care indivizii tind să le producă depind de preferinţele acestora în consum şi de productivitatea marginală a factorului putere în producţia celor două bunuri.

Am menţionat anterior importanţa factorului putere în determinarea structurii instituţionale. Cum, deci, raportul dintre puterile celor doi indivizi va afecta aceste structuri?

Vom presupune în continuare că puterea poate fi transferată, dată fiind o perioadă suficientă, între cele două posibilităţi alternative de folosire: (1) producţie liberă (în unităţi productive comune sau în unităţi productive separate, dar urmată de schimb) şi (2) coerciţie. Individul a cărui putere este inferioară va putea să găsească optimul numai prin mijlocirea producţiei sau prin tranzacţii voluntare. Pentru el angajarea în coerciţie, pe termen lung, nu este posibilă. Individul cu o putere superioară va putea impune atât producţia liberă cât şi coerciţia. El dispune de o mare capacitate de a modela structurile instituţionale în conformitate cu propria sa funcţie de metautilitate.

Să abordam, acum, pe rând, celelalte interacţiuni posibile între tipurile fundamentale de personalităţi umane.

2. HAE - HAA. Ambele persoane care interacţionează sunt interesate exclusiv în maximizarea utilităţii absolute a unei sigure şi aceleiaşi persoane. Deoarece avem o suprapunere perfectă a obiectivelor şi beneficiarilor maximizării, coerciţia este eliminată ca eventuală "tehnică".

3. HAE - HRE. Ambele persoane sunt beneficiarii propriilor operaţiuni de maximizare, dar obiectivele maximizării sunt contrapuse: o persoană maxi-

mizează utilitatea absolută, iar cealaltă utilitatea relativă. Cele două obiective nu sunt compatibile: maximizarea utilităţii absolute cere starea de libertate pentru a evita angajarea energiilor într-un joc de sumă zero, iar maximizarea utilităţii relative cere o stare de subordonare totală. S-ar părea, în consecinţă, că introducerea în scenariu a raporturilor de putere, să hotărască natura structurii instituţionale care depinde de cine deţine superioritatea de putere. Opţiunea pentru coerciţie a persoanei de tipul HRE este certă atunci când aceasta deţine o putere mai mare. Poate, însă, persoana de tipul HAE opta pentru starea de libertate atunci când ea deţine superioritatea de putere? Răspunsul este un "nu" categoric. Oricare ar fi nivelul de putere al lui HRE, acesta o va angaja în totalitate pentru dobândirea de poziţii relative avantajoase lui. Existenţa acestei energii direcţionate spre poziţii relative nu-i va permite persoanei HAE să maximizeze prin renunţarea la coerciţie, deoarece el va trebui să riposteze. în consecinţă, persoana HAE va maximiza prin interacţiune cu HRE numai dacă, exercitând coerciţie şi forţându-l să producă, va obţine o cantitate de utilitate absolută ce depăşeşte echivalentul în utilitatea absolută al puterii consumate în coerciţie (dacă el este mai eficient în coerciţie decât în producţie). Astfel, însă, aceste tipuri pure de personalităţi umane se pare că impun soluţii extreme; pentru HAE situaţia optimă ar apărea atunci când HRE nu ar mai exista.

4. HAE-HRA. Suntem în cazul în care avem acelaşi beneficiar al operaţiunii de maximizare, dar obiectivele maximizării sunt diferite. Aceste obiective nu sunt perfect compatibile. Maximizarea poziţiei absolute a lui HAE se poate realiza, în primul rând, prin maximizarea capacităţii de producţie a acestuia. O producţie maximă a lui HAE solicită o colaborare care foloseşte maximul capacităţii de producţie a lui HRA. In consecinţă, HAE ar accepta transferul pe care HRA l-ar face în mod cert, numai dacă astfel nu afectează capacitatea de producţie a acestuia. Este foarte probabil, însă, că venitul lui HRA care maximizează poziţia relativă a lui HAE (scopul activităţii sale) nu este acelaşi cu venitul care-i maximizează propria-i capacitate de producţie. Această incompatibilitate îl va determina atât pe HRA, cât şi pe HAE, să exercite coerciţie atunci când poziţia de putere le-ar permite acest lucru, Deoarece HAE este interesat exclusiv în venitul său absolut, el va trebui să fie deosebit de atent şi la venitul sacrificat prin coerciţie. În mod specific, plusul de utilitate absolută generat de o colaborare maxim avantajoasă trebuie să fie mai mare decât pierderile de utilitate absolută antrenate de coerciţie şi transferurile pe care HRA le-ar realiza oricum.

5. HAA - HAA. Să presupunem că unul din indivizi are o superioritate de putere faţă de celălalt. Persoana A care deţine o putere superioară observă că întreg transferul de utilitate absolută către B se reîntoarce la el, deoarece acesta este, de asemenea, un altruist pur. Singurul lui obiectiv este acela al maximizării utilităţii absolute a lui B. în consecinţă, el va acţiona raţional în

direcţia interzicerii transferului către el de către persoana B, profitând astfel de puterea sa superioară. Constrângerea nu se va limita însă numai aici, deoarece B va deveni, în cazul din urmă, complet dezinteresat în a produce. A îl va constrânge în final pe B nu numai să nu transfere ci, de asemenea, să continue să producă, în mod evident, pentru el însuşi. Această stare conflictuală generată de transferuri dispare numai dacă utilitatea absolută a fiecăruia este maximizată printr-o producţie maximă bazată pe colaborare în cadrul căreia fiecare trebuie să consume întregul venit realizat de el.

6. **HAA** - **HRE.** Deşi beneficiarul maximizării este aceeaşi persoană, obiectivele maximizării sunt diferite. Maximizarea poziţiei absolute a lui HRE nu se obţine simultan cu maximizarea poziţiei sale relative. Raporturile de putere nu vor schimba nici ele natura structurii instituţionale, care rămâne oricum coercitivă. Superioritatea lui HRE va determina apelul la coerciţie, deoarece eventualele transferuri ale lui HAA nu vor putea maximiza poziţia lui relativă. Superioritatea de putere a lui HAA va fi folosită la îmbunătăţirea poziţiei absolute a lui HRE. Deoarece acesta din urmă este interesat exclusiv în poziţia sa relativă, sporul de putere obţinut prin transferurile eventuale de la HAA va fi angajat tot pentru îmbunătăţirea poziţiei sale relative, ceea ce va dăuna poziţiei sale absolute, în consecinţă, prioritatea lui HAA va consta în folosirea superiorităţii sale de putere pentru a elimina angajarea puterii lui HRE în activităţi de maximizare a poziţiei sale relative. HAA va exercita coerciţie.

7. **HAA** - **HRA.** Suntem în cazul în care indivizii maximizează mărimi diferite, iar persoanele beneficiare sunt diferite. Deoarece conform prezumţiei anterioare echilibrul de putere exclude coerciţia, vom analiza cazurile în care cei doi indivizi au pe rând puteri superioare. Persoana de tipul HRA va folosi toate mijloacele pentru a îmbunătăţi poziţia relativă a celeilalte. Spre deosebire de HAA, care având interesul de a maximiza transferul către HRA va trebui să-şi menţină o capacitate corespunzătoare de producţie, HRA va avea tendinţa să cedeze totul persoanei cu care interacţionează.

Dacă HAA are superioritatea de putere, el va exercita coerciţie asupra lui HRA impunându-i sistarea transferului către el sau menţinerea acestuia astfel încât să nu-l depăşească pe cel cerut de maximizarea propriului transfer către HRA. De asemenea, el îi va impune lui HRA o activitate de producţie corespunzătoare. Dacă HRA va avea superioritatea de putere, el va impune lui HAA sistarea oricărui transfer către el însuşi şi continuarea activităţii de producţie, deoarece pentru acesta din urmă stimulentul producţiei dispare; aceste două acţiuni sunt compatibile cu maximizarea poziţiei relative a lui HAA.

8. **HRE** - **HRE.** Ambele persoane sunt interesate exclusiv în dobândirea de poziţii relative de superioritate asupra celuilalt. Nu există, în acest caz, nici o posibilitate de compromis. Suntem în cadrul anarhiei totale. Orice eventuală acumulare de utilitate absolută, chiar dacă va conferi unuia dintre ei superioritate relativă, va fi imediat folosită în a maximiza avantajul relativ prin coerciţie.

9. **HRE** - **HRA.** Suntem în cazul unei compatibilităţi perfecte. Ambele persoane maximizează utilitatea relativă a aceleiaşi persoane. Coerciţia este exclusă.

10. **HRA** - **HRA.** Indivizii maximizează aceeaşi mărime, dar pentru persoane diferite. Maximizarea poziţiei relative a persoanei A, în care persoana B este exclusiv interesată, va fi sublimată de maximizarea poziţiei relative a lui B de către A. Superioritatea de putere a unuia dintre ei, oricare, va determina apariţia coerciţiei. Coerciţia va apărea prin interdicţia transferurilor şi prin impunerea producţiei pentru a amplifica poziţia de superioritate.

Rezumând, din cele zece posibilităţi de interacţiune a tipurilor fundamentale pure de personalitate umană numai trei garantează apariţia stării de libertate. în două din aceste cazuri există o identitate perfectă a obiectivelor şi beneficiarilor activităţilor maximizatoare (HAE - HAA şi HRE - HRA): indivizii maximizează aceeaşi variabilă - utilitatea absolută şi utilitatea relativă - şi pentru aceeaşi persoană. În cazul celei de-a treia interacţiuni compatibile în mod necesar cu starea de libertate (HAE - HAE), indivizii maximizează variabila utilitate absolută, dar fiecare pentru propria-i persoană. Această incompatibilitate generată de beneficiarul maximizării nu elimină starea de libertate datorită unei incompatibilităţi "tehnice" totale între coerciţie şi maximizarea utilităţii absolute (aşa cum am demonstrat anterior).

Interacţiunea HRE - HRA demonstrează că starea de libertate nu presupune maximizarea cu necesitate a ceea ce, în sens ortodox, este considerat a fi substanţa unică a eficienţei: utilitatea absolută. Astfel, traiectoria colectivităţilor umane spre obiectivul creşterii economice nu este implacabilă şi urmărirea evoluţiilor diferitelor colectivităţi umane din această perspectivă (clasificarea stadiilor de evoluţie ale diferitelor comunităţi pe baza nivelului de dezvoltare economică) pare mai puţin importantă pe baza acestui studiu.

Am analizat până acum, cu o singură excepţie, interacţiunile dintre tipurile pure de personalitate umană. Aceste cazuri au puţine şanse de a corespunde persoanelor reale. Cel mai probabil, persoanele reale vor deţine în diferite ponderi cele patru componente pure. Tipul de personalitate concret cel mai frecvent întâlnit în comunităţile europene considerăm a fi acela în care preponderente sunt preocupările pentru utilitatea absolută şi pentru propria poziţie. În graficul nostru acest tip de personalitate ar fi reprezentat printr-un punct care se găseşte situat în partea din stânga jos a graficului din fig. 2.3, punctul I.

Cazul pe care A propunem, acum, pentru analiză este interacţiunea HAE + + HRE - HAE + HRE. Aceasta poate fi, după cum afirmam anterior, mai reprezentativ pentru situaţia reală. Interacţiunea se desfăşoară, în acest caz, într-un mod similar cu modelul general pe care l-am prezentat mai înainte. în cazul puterilor inegale, fiecare îşi va aloca astfel propria putere între crearea de

utilitate absolută şi obţinerea de poziţie relativă încât să maximizeze metautilitatea. Spre deosebire de celelalte cazuri în care prezumţia tipurilor pure de personalitate umană determină angajarea întregii energii a lui HRE în coerciţie, în acest caz de personalitate concretă, fiecare individ îşi va limita singur efortul angajat în dobândirea de poziţii relative. Productivitatea marginală în termeni de metautilitate a puterii angajate în obţinerea de poziţii relative va depinde (ceteris paribus) de puterea pe care celălalt individ o angajează în dobândirea de poziţii relative. Echilibrul va fi atunci când pentru fiecare individ "i" care interacţionează avem îndeplinită în mod simultan condiţia: dMUi/dwi=dWUi/dci, unde MU este metautilitatea, w este puterea angajată în obţinerea de utilitate absolută şi c este puterea angajată în obţinerea de utilitate relativă.

Ce se întâmplă, însă, în cazul în care indivizi cu tipul de personalitate pe care îl studiem acum sunt de puteri egale? Acesta poate fi un caz deosebit de relevant, deoarece discrepanţele de putere individuală pot, în cazul coaliţiilor, să fie înlocuite cu structuri de puteri egale. Chiar dacă funcţia de metautilitate pentru ambii indivizi conţine argumentul utilitate relativă, dobândirea de poziţii relative avantajoase prin exercitarea coerciţiei nu este posibilă. Exercitarea coerciţiei nu este posibilă (egalitatea de putere impune această concluzie), iar angajarea întregii puteri pentru dobândirea de utilitate absolută nu modifică cu nimic poziţia lor relativă. În concluzie, deşi ambii doresc poziţii relative avantajoase pentru propriile persoane (fiind de tip egoist) ei vor sfârşi prin a angaja întreaga lor putere în dobândirea de utilitate absolută. Ei ar fi simultan mai bine situaţi dacă din funcţia lor de metautilitate argumentul poziţiei relative ar fi absent.

Este deosebit de interesant de remarcat că indivizii din acest ultim model de interacţiune sfârşesc prin a se comporta ca şi cum ar fi de tipul homo oeconomicus sau HAE. Comportamentul afişat de ei este acelaşi cu comportamentul pe care l-am obţine dacă funcţia lor de metautilitate s-ar fi modificat dramatic, adică dacă argumentul poziţiei relative nu ar mai exista. Cineva care judecă funcţia de metautilitate a acestor indivizi numai după comportamentul afişat, ar putea considera că indivizii care populează societăţile libere, în cadrul cărora toţi membri sunt angajaţi în maximizarea utilităţii absolute, sunt de tipul fundamental pur de personalitate homo oeconomicus. Acum, într-adevăr, comportamentele care au ca finalitate descreşterea utilităţii absolute par ca iraţionale. Dacă urmărim, însă, istoria societăţilor libere, scenariul sugerat aici pare să fie un model foarte realist. Societăţile libere occidentale au apărut ca un produs al unor raporturi de putere care, în mod fericit, au luat forma egalităţii şi în nici un caz pentru că nu au preocupări pentru poziţia relativă. Istoria Angliei este un splendid exemplu în acest sens. În mod similar, dificultăţile aproape perene ale unor societăţi de a se conforma standardelor democraţiei occidentale pot fi explicate prin generarea permanentă a polarizării disproporţionate a puterii.

În concluzie, probabilitatea apariţiei şi menţinerii prin resoarte proprii a unei societăţi libere este cu atât mai mare, cu cât tipul concret reprezentativ de personalitate umană pentru o comunitate umană conţine într-o mai mare măsură argumentul utilităţii absolute, iar raporturile de putere se apropie de egalitate.

Argumentul anterior poate constitui şi o explicaţie pentru contestarea foarte slabă a prezumţiei de homo oeconomicus sau acceptarea prezumţiei cu foarte mare uşurinţă în ştiinţele sociale. Aprecierea tipului de personalitate umană după comportamentul afişat, fără luarea în considerare a constrângerilor în care acesta apare, nu poate fi decât incompletă şi incorectă. Ignorarea studiului sistematic al personalităţii umane şi a implicaţiilor diferenţelor de personalitate pentru instituţiile umane poate explica greşeala constând în imaginarea unor scenarii m care schimbările spectaculoase în personalităţile presupuse în mod implicit nu sunt sesizate şi, în consecinţă, nu sunt identificate corect nici cauzele modificărilor instituţionale.

NOTE ŞI REFERINŢE

[1] J.C. Harsanyi, sesizând pericolul de a trata în mod izolat consecinţele unor acţiuni asupra utilităţii, distinge două perspective asupra utilitarianismului (utilitarianism faptic şi utilitarianism legic) şi consideră că valoarea morală a acţiunilor trebuie apreciată după capacitatea acestora de a răspunde regulilor de conduită care maximizează utilitatea socială. J, C. Harsanyi - **Rational Behavior and Bargaining equilibrium in Games and Social situations,** Cambridge University Press 1977, p. 62-64

[2] John Gray - **Hayek on Liberty,** Basil Blackwell Inc., 1984, Admiţând existenţa unor diferenţe, Gray subliniază apartenenţa marilor filozofi moralişti (D. Hume, J. Bentham, J.S. Mill, H. Sidgwick, F.A. Hayek) la aceeaşi variantă a utilitarianismului indirect

[3] G. Brennan şi J.M. Buchanan sugerează "constituţii" sau reguli fundamentale în domenii ca, de exemplu, regimul alimentar. G. Brennan & J.M. Buchanan - **The Reason of Rules. Constitutional Political Economy,** Cambridge University Press, 1985

[4] Vezi F.A. Hayek - **The Errors of Constructivism,** în "New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas", The University of Chicago Press, 1978

[5] În "Utilitarianusm", J.S. Mill scrie; "În regula de aura lui Jesus din Nazareth, citim spiritul desăvârşit al eticii utilităţii". J.S. Mill - **Utilitarianism,** în "The Utilitarians", Dolphin Books, 1961

[6] Referindu-se la raţiunea prezumţiei personalităţii homo oeconomicus în teoria economică constituţională, în plus faţă de argumentele pentru care aceasta este folosită înştiinţa socială predictivă şi în teoria economică clasică, J.M. Buchanan scrie: "Pierderea preconizată din deviaţiile comportamentale de la modelul care implică ipoteze motivaţionale "optimiste" poate fi mult mai mare decât câştigul preconizat dacă modelul se dovedeşte a fi o predicţie exactă". J.M. Buchanan - **Explorations into Constitutional Economics** - Texas A&M University Press, College Station, 1989, p.64

[7] Jeremy Bentham sesizează subiectivitatea externă a ceea ce noi numim utilitate relaţională. Atitudinile de aprobare sau dezaprobare a poziţiilor relative de facto ale celorlalţi membrii ai colectivităţi sunt bazate pe sentimente de simpatie şi antipatie, fiecare dintre ele fiind "o bază şi standard pentru el însuşi". Jeremy Bentham - **An introduction to the Principles of Morals and Legislation,** în "The Utilitarians", Dolphin Books, 1961

[8] Noţiunea de satisfacţie totală este folosită de J. Rawls. John Rawls - **A Theory of Justice,** Harvard University Press, 1971, p. 37

[9] Preocupat de găsirea unei reguli de prioritate în aprecierea egalităţii şi bunăstării, Rawls acceptă că "Ponderile (de importanţă ş.a.) foarte diferite sunt compatibile cu acceptarea acestor principii". J. Rawls **- Justice as Fairness,**

Harvard University Press, 1971, p. 37

[10] Caracterul nontautologic al clasificărilor activităţilor maximizatoare şi importanţa excepţională a acestora în cadrul anumitor analize este susţinută de Smuel Brittan în **Two Cheers for Self-interest,** Institute for Economic Affairs, Wincott Foundation, 1985

[11] David Collard (op.cit.), în demonstrarea existenţei comportamentului altruist, invocă în special operele lui Adam Smith, Jeremy Bentham, F.Y. Edgeworth şi Frances Hutcheson.

[12] În introducerea la volumul pe care îi editează şi conţine studii ale unor cercetători de mare prestigiu (doi sunt laureaţi ai premiului Nobel), Edmund S. Phelps afirmă că ceea ce Ti uneşte pe autori este ideea caracterului benefic al altruismului, atunci când acesta există în "anumite forme şi grade", Acceptarea existenţei comportamentului altruist este subînţeleasă. E.S. Phelps - **Altruism, Morality and Economic Theory,** Russell Sage Foundation, 1975

[13] Exemplele de acţiuni altruiste, prezentate de E.S. Phelps în aceiaşi context, reflectă mai mult corectitudinea faţă de anumite mecanisme (de piaţă) şi reguli. Fără a demonstra că aceste mecanisme şi reguli au efectele unui comportament altruist (mecanismele de piaţă nu sunt edificate pe prezumţia comportamentului altruist), acţiunile respective nu pot fi considerate ca altruiste. E.S. Phelps, op.cit.

[14] În Dictionary of Philosophy and Psychology, James Mark Bauldwing (ed.), MacMillan Company, 1960, altruismul este definit, pe de o parte, ca un "instinct natural", iar, pe de altă parte, ca "un produs derivat din experienţă, reflectând norocul soarta altora" (p. 652), ceea ce nu este altceva decât un "interes propriu elevat.

[15] Helmut Schoeck-Envy. A **Theory of Social Behavior,** Liberty Press, Indianapolis, 1987

[16] H. Schoeck, op.cit., p. 14

[17] În sprijinul acestei idei, David Collard prezintă exemplul funcţionarului, care, printr-o doză excesivă de altruism, se îmbolnăveşte de paralizia scribului în urma suprasolicitării. Deşi este evident că indicatorul Xr este modificat în sensul dorit, prin suprasolicitare, ceea ce generează satisfacţie sub forma utilităţii relaţionale, Collard deplânge descreşterea nivelului utilităţii absolute prin îmbolnăvire. D. Coltard, op. cit, p. 45

[18] Helmut Schoeck, op. cit, p. 15

[19] Kenneth Arrow, cu ajutorul lui Thomas Naget, realizează o clasificare a căilor de maximizare a "bunăstării" individuale, pe care o considera ca fiind exhaustivă sau exclusivă. Dacă nu ar fi calificat ca "pur egoist" ceea ce, în mod explicit, nu poate fi decât homo oeconomicus, clasificarea sa putea fi extinsă. Keneth Arrows - **Gifts and Exchanges,** în Edmund S. Phelps (ed.) - "Altruism, Morality and Economic Theory", Russel Sage Foundation, 1975

[20] David Collard - **Altruism & Economy. "**A Study in Non-Selfish Economics",

Martin Robertson & Company Ltd., 1978

[21] Helmut Schoeck, op.cit, p. 59

[22] Altruismul, ca şi coerciţia, atunci când depăşeşte o anumită limită, introduce capacitatea de producţie a individului într-un echilibru instabil descendent. Această problemă va fi analizată ulterior, în cadrul acestui capitol. În plus, transferurile de utilitate absolută către persoana beneficiară vor antrena efectul de venit, care va determina o reducere a efortului ei productiv. O colectivitate compusă numai din indivizi cu personalitate altruistă (DUI/DXj = 1) nu-şi are creşterea economică afectată numai în cazul în care indivizii sunt de capacităţi egale şi depun eforturi egale. Cazul este identic cu situaţia unei societăţi compusă numai din indivizi cu personalitate homo oeconomicus şi în care nu exercită coerciţie.

[23] Voi prezenta foarte sumar modelul Bush al desprinderii unei colectivităţi din starea de anarhie aşa cum el apare în două studii: "Individual Welfare in Anarchy" şi The Hobbesian Jungle or Order Anarchy?", (în **Essays on Ortodox Economic Strategies. Anarchy, Politics and Population,** ed. de Arthur T. Denzau şi Robert J. Mackay, Blacksburg, Virginia, 1976). Simbolurile sunt cele folosite de Bush în primul studiu. Conţinutul simbolurilor:

- iX - venitul iniţial al individului i;
- Xi - venitul natural al individului i. El este egal cu venitul iniţial plus sau minus venitul transferat prin interacţiunea cu individul j;
- X - venitul total;
- Ei - efortul cheltuit de individul i în prădarea individului j;
- ai - eficienţa cu care este cheltuit efortul Ei;
- Ui = Ui(Xi, Ei) - funcţia de utilitate a individului i; UXi>0, UEi<UXi şi UEi sunt derivatele parţiale ale funcţiei de utilitate faţă de X şi, respectiv, E.

Scenariul realizat de Bush este următorul: indivizilor i şi j li se alocă zilnic cantităţile iX şi jX din bunul de folosinţă universală X. Deoarece nu există nici o barieră instituţională sau etică pentru actele de prădare, ei se angajează în luptă, cheltuind efori. Pe baza IX, Ei şi ai se stabileşte o nouă repartiţie a bunului X, astfel încât Xi=iX+Ei ai-Ejaj. Deoarece efortul este un produs nedorit (am utilitate negativă), indivizii i şi j vor putea să înregistreze modificări pareto-eficiente prin diminuarea efortului. Ei vor accepta să cedeze o parte din cantitatea Xi(Xj) pentru a obţine consimţământul celuilalt de a reduce efortul de prădare Ej(Ei). Acest proces de diminuare a efortului va continua până el este în totalitate eliminat. Noua distribuire a bunului X este XOi şi XOj.

[24] Concluzia exprimată de Bush în finalul studiului său sugerează generalitate şi nu valabilitate în anumite cazuri ca natura originii acelei societăţi sau tipul de personalitate reprezentativ: "O condiţie necesară pentru stabilitatea socio-politică este ca drepturile existente pentru părţile de venit (repartiţia existentă ca urmare a drepturilor de proprie' tate) să se înscrie în limitele stabilite de echilibrul repartiţiei naturale". Winston Bush -**Individual Welfare in Anarchy,**

în vol. cit, p. 21

[25] David E. Pingry - **Anarchy, Externalities and ihe Environment,** în Gordon Tullock (ed.) - "Explorations in the Theory of Anarchy", Blacksburg, Virginia, 1972, p. 59

[26] David E. Pingry, op.cit, p. 60

[27] Pingry afirma: "Cazul optimalităţii paretiene este un caz fără externalităţi. În această stare nu este posibil să se introducă un drept de proprietate care nu diminuează bunăstarea cuiva". Întreaga argumentare din modelul lui Bush demonstrează tocmai acest fapt putem atinge o stare de optimalitate paretiană plecând de la distribuţia naturală, deşi nu avem simultan o stare Pareto-optimă dacă considerăm că procesul demarează de la distribuţia iniţială. Distribuţia naturală este o stare cu externalităţi cu utilitate negativă şi, pe acest edificiu, este construită optimalitatea paretiană în modelul lui Bush.

[28] Această idee este o particularizare a concluziei lui Harold Demsetz în conformitate cu care structura drepturilor de proprietate se modifică în vederea maximizării utilităţii în condiţiile specifice cu care se confruntă colectivitatea. Harold Demsetz - **Toward a Theory of Property** Rigts, American Economic Review, May 1967.

[29] Winston Bush - **The Hobbesian Jungle or Orderly Anarchy,** în "Essayon Unortodox Economic Strategies. Anarchy, Politics and Population", ed. de Arthur T. Denzau şi Robert J. Mackay, Blacksburg, Virginia, 1976

[30] Winston Bush - **The Hobbesian Jungle or Orderly Anarchy,** în vol. cit, p. 29

[31] Bush face chiar menţiunea că diferitele soluţii posibile sunt în legătură cu poziţiile relative: "Sunt mai multe rezultate posibile cu privire la poziţia relativă a individului în cadrul echilibrului natural". De asemenea, când venitul de echilibru al unuia dintre cei doi indivizi care interacţionează este mai mic decât nivelul de subzistenţă, el nu va muri prin înfometare deoarece "Sclavia este, totuşi, o formă de cooperare". Winston Bush - "The Hobbesian Jungle or Orderly Anarchy, în vol. Cit., p. 30

[32] Tocmai acest comportament ostil este ţinta reproşului lui Gordon Tullock adresat modelului lui Bush, în contextul respingerii apariţiei structurilor sociale evoluate, pe baza unui comportament instinctual, primitiv. "în general, noi am folosit modelul Bush al distribuţiei naturale în care am adoptat "vechea metodă, planul simplu: să ia cel ce e capabil, să păstreze cel ce poate". Gordon Tullock - **The edge of fhe Jungle,** în Gordon Tullock (ed.) - "Explorations in the Theory of Anarchy", Blacksburg, Virginia, 1972, p. 65

[33] Winston Bush - **The Hobbesian Jungle or Orderly Anarchy,** în "Essay on Unortodox Economic Strategies. Anarchy, Politics and Population", 1976

[34] Winston Bush - **The Hobbesian Jungle or Orderly Anarchy,** în "Essayon Unortodox Economic Strategies. Anarchy, Politics and Population", 1976, p. 29

[35] Wm. Craig Stubblebine subliniază ideea inevitabilităţii apariţiei unei ordini sociale, atunci când două persoane interacţionează, fără a încerca să

determine natura acelei ordini. Wm. Craig Stubblebine - **On Property Rights and Institutions,** în Gordon Tullock (ed.) - "Explorations in the Theory of Anarchy", Blacksburg, Virginia, 1972. Această idee nu este, de altfel, contestată nici de Bush, care afirma: "Se va arăta că aceste soluţii (proudhoniană şi hobbesiană ş.a.) sunt extreme opuse ale unui spectru care conţine un număr mare de poziţii posibile pentru orice societate particulară". Winston Bush - **The Hobbesian Jungle or Orderly Anarchy?,** în vol. "Essays on Unorthodox Economic Strategies. Anarchy, Politics and Population", Virginia, 1976

[36] Existenţa unor abilităţi care prezintă eficienţa relativă în mod sensibil mai mare atunci când sunt angajate în activităţi coercitive ar putea prezenta o ameninţare deosebită pentru scenariul conceput, în urma analizei succesului diferitelor tipuri de comportamente manifestate de cei care au populat lagărul Andersonville pentru soldaţii unionişti, T.F. Hogarty semnalează modificarea aptitudinilor persoanei de succes după trecerea de la un cadru anarhistic violent la o stare socială în care violenţa este reprimată. Dar chiar în acelaşi studiu cei care conduc lupta de suprimare a bandelor de prădători sunt aceiaşi indivizi care s-au dovedit de succes în activităţi productive. Aceasta este o dovadă a compatibilităţii abilităţilor presupuse de activitatea de prădare apărare cu cele presupuse de activităţile productive. Este, de fapt, greu de înţeles de ce anumite abilităţi nu ar avea un avantaj relativ în cadrul unei organizaţii productive cu specializare adecvată. Thomas F. Hogarty - **Cases in Anarchy,** în Gordon Tullock (ed.), Explorations in the Theory of Anarchy", Blacksburg, Virginia, 1972.

Capitolul 3 -
IDEEA DE JUSTIŢIE ŞI PERSONALITĂŢILE UMANE

3.1. RAWLS

La John Rawls conceptul de justiţie cuprinde două principii: (1) egalitatea personală în ce priveşte drepturile şi datoriile fundamentale şi (2) acceptarea inegalităţii în ce priveşte bogăţia şi autoritatea, care aduce beneficii tuturor, în special celor mai dezavantajaţi.

Al doilea principiu este un principiu de maximizare[1]; el permite inegalităţile care îmbunătăţesc situaţia tuturor[2]. Acţiunea acestui principiu nu este însă nelimitată, deoarece Rawls distinge între "justiţia completă" şi cazul "celui mai bun aranjament" sau al "schemei perfect juste"[3]. Dacă în aranjarea inegalităţilor se atinge un punct în care nici o modificare în poziţia celui mai bine situat nu atrage cu sine o îmbunătăţire a poziţiei celui mai dezavantajat, această situaţie formează conţinutul unei scheme perfect juste. Există situaţia în care, însă, poziţia celor mai puţin avantajaţi nu poate fi îmbunătăţită, chiar dacă situaţia celui mai bine situat ar creşte şi mai mult, generând o inegalitate şi mai mare. Această situaţie formează conţinutul unei scheme complet juste, dar numai atât. Poziţia celui mai puţin dezavantajat s-ar deteriora, deoarece această situaţie "violează principiul avantajului mutual ca şi egalitatea democratică"[4]. în construcţia logică a lui Rawls această situaţie este evitată prin aranjarea celor două principii într-o "ordine serială" care "interzice schimbul între libertăţile fundamentale şi avantajele economice şi sociale"[5]. Ordinea serială este aplicabilă în cadrul concepţiei speciale de justiţie, dar nu este aplicabilă în cadrul concepţiei generale de justiţie. În acest ultim caz, "principiul diferenţierii se aplică fără limite"[6].

În ce măsură această concepţie de justiţie este determinată de tipul de personalitate cu care este populată comunitatea lui Rawls? În vederea determinării intensităţii acestei corelaţii este necesar ca, simultan cu determinarea indivizilor în planul tipologiei personalităţilor elaborată în această lucrare, să executăm o translatare a conţinutului regulilor de justiţie socială, aşa cum sunt acestea elaborate de Rawls, în sistemul categorial al teoriei economice.

Rawls formulează în mod explicit importanţa tipului de personalitate presupus pentru teoria justiţiei rezultate[7]. În acelaşi timp, lui îi lipseşte o clasificare riguroasă a indivizilor după un criteriu adecvat obiectivului propus. încercările lui repetate de a preciza cât mai în detaliu trăsăturile comportamentale ale indivizilor presupuşi se vor dovedi, din această perspectivă, inconsecvente. Din perspectiva lucrării prezente, cea mai importantă lacună a teoriei lui Rawls se va dovedi a fi, însă, incapacitatea sa de a accepta

diferenţieri ale funcţiilor de metautilitate ale indivizilor şi de a proiecta în mod explicit şi corect tipul de personalitate ideal. Înainte de a reveni la analiza de detaliu, trebuie să remarc, totuşi, că abordarea lui Rawls sprijină unele puncte esenţiale ale abordării noastre.

Rawls îşi începe argumentarea privind teoria justiţiei sociale cu afirmaţia conform căreia societatea este "în mod specific marcată de conflict ca şi de identitate de interese"[8]. Identitatea de interese decurge din adevărul că "cooperarea socială face posibilă o viaţă mai bună pentru toţi decât cea pe care fiecare ar fi avut-o dacă ar fi trăit numai pe seama propriilor eforturi[9]. Este relativ uşor să deducem că Rawls exprimă anterior realitatea sporului de producţie decurgând din specializare şi cooperare. În limbajul pe care noi l-am folosit, Rawls admite că sporul de utilitate absolută îi determină pe indivizi să coopereze.

În ce priveşte realitatea interesului indivizilor în utilitatea relativă am putea spune că ea este în mod clar recunoscută de Rawls când, cu referire la conflictul de interese, el face afirmaţia: "există un conflict de interese deoarece persoanele nu sunt indiferente cu privire la cum sunt distribuite avantajele sporite produse de colaborarea lor."[10] Am putea spune numai, însă, deoarece Rawls continuă imediat: "deoarece pentru a-si urmări interesele lor fiecare preferă o parte mai mare decât o parte mai mică"[11] .

Dacă între persoane există un conflict în ce priveşte stabilirea părţilor - ceea ce dovedeşte că Ur;0 în cadrul funcţiei de metautilitate - este clar că, în acest caz, am putea descrie relaţia dintre utilitatea absolută şi relativă ca Ur=f(Ua1, Ua2) (unde 1 şi 2 sunt indivizii care populează un grup format din două persoane), ceea ce înseamnă că nivelele utilităţii absolute nu sunt altceva decât argumente în cadrul funcţiei de utilitate relativă, iar aranjarea acestora este subordonată obiectivului maximizării utilităţii relative. În consecinţă, când Rawls continuă afirmând: "deoarece pentru a-şi urmări interesele lor fiecare preferă o parte mai mare decât o parte mai mică", relaţia se inversează, iar variabila independentă devine nivelul utilităţii relative: Ua=f(Ur). Problema devine o chestiune de alocare eficientă sau, după exprimarea profesorului Buchanan, o problemă tehnică. Dacă, însă, individul este interesat în maximizarea utilităţii absolute, el va alege acel nivel al utilităţii relative care va permite maximizarea acesteia. Cele două mărimi devin obiective simultane ale operaţiunii de maximizare numai atunci când nu se înţelege că maximizarea lor simultană este o incompatibilitate, că maximizarea utilităţii absolute poate fi realizată în acea situaţie în care utilitatea relativă nu este un scop în sine. Utilitatea absolută este maximizată când individul nu are un interes special în poziţia relativă, adică atunci când aceasta din urmă rezultă din calculul de maximizare al primeia. Este optim acel nivel al poziţiei relative care maximizează utilitatea absolută şi, deci, nu poziţia relativă cea mai mare. Dacă funcţia de metautilitate a individului este Umi=f(Uai), poziţia

relativă (nu mai putem vorbi de utilitate relativă) "optimă" nu este poziţia relativă "cea mai mare".

Am analizat în detaliu citatul anterior, deoarece Rawls oscilează continuu între homo absolutus şi homo relativus. Această nehotărâre se reflectă în caracterizarea personalităţilor indivizilor precum şi în alegerea regulilor şi principiilor de justiţie socială, Rawls revine pe parcursul lucrării sale de mai multe ori cu precizări privind tipul de personalitate a indivizilor. Vom analiza toate aceste elemente individuale şi dispersate în încercarea de a identifica tipul de personalitate proiectat în mod explicit de Rawls. Vom aborda precizările în ordinea prezentării lor de către Rawls, în ideea că ele au fost necesare tocmai pentru a sprijini modelarea ideii lui de justiţie.

Principiile de justiţie socială sunt alese, după Rawls, de "persoane libere şi raţionale preocupate de maximizarea propriilor interese"[12], situate "într-o poziţie iniţială de egalitate". Voi insista asupra acestei poziţii iniţiale caracterizate prin egalitate pentru că este importantă ca expresie, mai degrabă, a tipului de personalitate presupus de Rawls decât pentru poziţia în sine. Egalitatea nu este o egalitate faţă de reguli sau principii, ci este o egalitate de poziţie, de situaţie, în poziţia iniţială din care indivizii aleg principiile de justiţie socială, bunurile sociale primare, care includ venitul, bogăţia, puterea, sunt distribuite egal[13].

Aceasta permite avansarea ipotezei - pe care o vom verifica în continuare - că egalitatea este un simptom al preocupării indivizilor presupuşi de Rawls pentru poziţia lor relativă în cadrul grupului. Preocuparea persoanelor imaginate de Rawls pentru poziţia lor relativă nu este compatibilă cu presupunerea lor ca "mutual dezinteresate" sau ca "neavând un interes în interesul celuilalt"[14]. Angajând termenul folosit în clasificarea noastră, persoanele lui Rawls nu sunt homo absolutus.

Aceeaşi preocupare pentru poziţia relativă implicată de egalitatea iniţială este compatibilă cu conceperea persoanelor ca fiind lipsite de altruism relativ[15], dar ca fiind caracterizate prin egoism relativ. Această concluzie poate fi totuşi compatibilă cu lipsa egoismului aşa cum este acesta conceput de Rawls. Pentru Rawls egoismul, care este în fapt în limbajul acestui studiu egoismul relativ sau HRE, nu este conceput ca o latură, numai una, a personalităţii unui individ, ci ca o personalitate completă, pură. O persoană poate fi egoistă sau nu[16]. Altă situaţie intermediară nu există. Conceperea persoanelor reale ca având prezentă în cadrul argumentelor funcţiei de metautilitate, în anumite ponderi, a personalităţii fundamentale pure HRE face, însă, posibil acordul[17].

Faptul că egalitatea intră în funcţia de metautilitate a indivizilor cu valoare pozitivă este cel mai convingător demonstrat de principiul diferenţierii, care permite acceptarea schimbării inegalităţilor, cel puţin în cazul unei categorii a bunurilor primare, cu avantaje economice şi sociale suplimentare. Cineva cedează ceva în schimbul unei valori pozitive, când bunul cedat are el

însuşi o utilitate pozitivă. Este indubitabil că egalitatea pe care individul acceptă să o cedeze în schimbul avantajelor economice şi sociale este pentru el un "bun". Iar acest bun nu este altceva decât o anumită poziţie relativă. In limbajul angajat de mine, individul lui Rawls schimbă utilitate relativă cu utilitate absolută. Schimbul nu se poate realiza decât atunci când fiecare dintre acestea are valoare pozitivă. În acest fel, prezenţa lor ca argument în cadrul funcţiei de metautilitate a individului presupus de Rawls este demonstrată.

Un alt element al construcţiei lui Rawls, care trădează preocuparea pentru poziţia relativă este condiţionarea principiului diferenţierii de bunăstarea celui mai puţin avantajat. Principiul diferenţierii permite o accentuare a inegalităţilor numai în situaţia în care din acest aranjament rezultă avantaje pentru toţi. De ce trebuie să compensăm în mod deosebit pe cel care este cel mai puţin avantajat? Nu există la această întrebare decât un singur răspuns plauzibil: poziţia relativă inferioară este un cost care trebuie compensat. Aceasta este cu adevărat "o judecată de prudenţă raţională "(p. 44) şi nu un detaliu tehnic "În scopul de a face principiul care reglementează inegalităţile determinat..."[18], aşa cum sugerează Rawls. Personalitatea care ni se dezvăluie în analiza de mai sus contrastează puternic cu cea pe care Rawls o descrie în termenii utilităţii în teoria jocurilor şi, ceea ce este foarte important, după ce principiile de justiţie socială au fost deja avansate[19]. Acesta este tipul de personalitate denumit aici homo oeconomicus şi el ar putea genera "concepţia generală de justiţie", care nu este, însă, elementul specific concepţiei lui Rawls[20].

În cadrul concepţiei lui Rawls există o prioritate a "dreptului" asupra "buhului". Aşa cum se exprimă Rawls: "Deoarece se presupune că persoanele în poziţia originală vor alege un principiu al libertăţii egale şi vor limita inegalităţile economice si sociale la cele în interesul fiecăruia, nu există nici o raţiune să se creadă că instituţiile juste vor maximiza bunul"[21]. Principiul diferenţierii, considerat de însuşi Rawls un principiu al maximizării, nu este aplicat decât parţial, la o anumită categorie a bunurilor primare. Problema care ne preocupă în continuare este următoarea: este "dreptul" în cazul modelului lui Rawls cu adevărat o restricţie a operaţiunii de maximizare? Ce conţinut are în mod real "dreptul" şi în ce măsură constrânge el operaţiunea de optimizare?

În limbajul şi reprezentarea mea, scenariul imaginat de Rawls se derulează astfel: indivizii pornesc din poziţia iniţială cu un set egal de bunuri primare. Ei încep să schimbe, ulterior, egalitatea economică şi socială cu "avantaje economice şi sociale", adică, din poziţia iniţială ei încep să schimbe unităţi de utilitate relativă cu unităţi de utilitate absolută. Ca orice schimb, el se face şi continuă atâta timp cât metautilitatea marginală a utilităţii relative şi metautilitatea marginală a utilităţii absolute nu corespund raportului invers în care se schimbă cele două bunuri, respectiv, utilitatea relativă şi utilitatea absolută. Pe măsură ce schimbul continuă (pentru cei mai puţin avantajaţi),

metautilitatea marginală a utilităţii relative creşte, iar a utilităţii absolute scade. La un anumit punct, schimbul nu mai este eficient, ceea ce înseamnă că el nu mai generează un plus de metautilitate pentru nici unul din participanţi. Schimbul încetează şi tocmai în acest punct, în cadrul modelului lui Rawls, principiul egalităţii în libertăţile şi drepturile fundamentale, prevalează asupra principiului diferenţierii.

În limbajul lui Rawls, acest schimb continuă până "în zona unde contribuţia marginală a celor mai bine situaţi devine negativă"[22] sau până acolo unde creşterea pe mai departe a inegalităţilor i-ar face pe cei mai puţin avantajaţi şi mai rău situaţi. Rawls, însă, schimbă în acest moment termenii discuţiei, încercând să ne îndepărteze de scenariul unui calcul de maximizare al individului şi accentuând inacceptarea violării principiului drepturilor şi libertăţilor egale. Această coincidenţă între punctul în care inegalităţile îl fac pe cel mai puţin avantajat şi mai rău situat şi momentul în care acelaşi individ sesizează că drepturile şi libertăţile lui sunt violate este suficient de curioasă. De ce incompatibilitatea dintre drepturi şi libertăţi, pe de o parte, şi inegalităţile economice şi sociale, pe de altă parte, apare numai la un anumit nivel al acestora din urmă? Este evident că repudierea principiului utilităţii[23] la un anumit moment al calculului individual se impune ca o modalitate de conciliere a modelelor teoretice cu realitatea incontestabilă a barierelor pe care aprecierea poziţiei relative o ridică în calea maximizării eficienţei.

Nu pot înţelege cum Rawls ar putea determina momentul în care principiul diferenţierii (al maximizării) încetează să mai acţioneze, decât printr-un apel considerabil la intuiţie, metodă pe care Rawls o reproşează intuiţionismului. Indiferent de momentul în care, pe măsură ce inegalităţile progresează, individul şi-ar simţi violate libertăţile şi drepturile egale, este vitală în argumentarea lui Rawls acceptarea unei corelaţii inverse între libertate şi eficienţă[24]. Dar acceptarea de către o persoană a unui schimb între "libertate" şi avantaje economice şi sociale conservă libertatea persoanei. Pierderile de libertate nu sunt altceva decât reguli consimţite voluntar care limitează comportamentul tocmai în vederea obţinerii unei eficiente sporite. Individul nu-şi poate limita propria-i libertate, dacă acţiunea de limitare a fost ea însăşi exercitată în condiţii de libertate.

Respingerea tezei corelaţiei inverse între libertate şi eficienţă distruge întreaga argumentare a lui Rawls. Prin simpla consimţire a inegalităţilor individul nu pierde libertate şi deci nu poate fi vorba de un schimb între libertate şi eficienţa suplimentară care însoţeşte inegalităţile. Singurul criteriu al unei analize din perspectiva opţiunii raţionale cu privire la justiţia socială rămâne criteriul utilităţii pe care, de fapt, Rawls nu îl repudiază, ci doar nu îl adoptă în modelul său[25].

Rawls are dreptate că, în condiţii de justiţie socială, "bunul nu mai este maximizat", numai dacă prin bun înţelegem orice în afară de poziţie sau

utilitate relativă. Aceasta nu înseamnă că individul nu mai maximizează. El maximizează ceea ce noi am numit metautilitate ca satisfacţie generată de ansamblul bunurilor, inclusiv poziţia relativă. Prezenţa utilităţii relative ca argument în funcţia de metautilitate nu exclude operaţiunea de maximizare, ci exclude maximizarea celorlalte bunuri, care este subordonată acum operaţiunii de metamaximizare.

3.2. NOZICK

Nozick declară de la început că indivizii care aleg sunt liberi, ceea ce implica, în conformitate cu tipologia de personalităţi avansată mai înainte, prezenţa în modelul lui a tuturor tipurilor fundamentale pure de personalitate umană, dacă avem în vedere şi structurile de putere.

Dar recunoaşterea faptului că tranzacţiile economice de pe piaţă tind să fie făcute pe baza valorii marginale constituie o acceptare indirectă a faptului că individul care le derulează este angajat numai în maximizarea utilităţii absolute", că este un homo absolutus[26].

Nu este clar, însă, dacă Nozick intuieşte această relaţie de cauzalitate între tipurile de personalitate presupuse şi caracterul regulilor de justiţie socială alese. Pe baza criticii pe care o întreprinde lui Rawls în legătura cu predeterminarea principiului pe care indivizii îl pot alege din poziţia originală, am putea trage concluzia că Nozick nu înţelege rolul tipului de personalitate, atribuind poziţiei originale funcţii pe care ea nu le poate avea. Să examinăm în continuare într-un oarecare grad de detaliere această problemă.

Pentru Nozick principiul diferenţierii este unul şi acelaşi lucru cu maximizarea poziţiei celui mai puţin avantajat (dotat) şi, în consecinţă, deoarece beneficiile sporite din colaborare se datorează şi celor mult mai avantajaţi (dotaţi), un principiu similar al maximizării poziţiei acestora din urmă este perfect rezonabil. Nozick pare să fi uitat cu această ocazie ceea ce ştie şi îşi aminteşte în alt capitol: poziţia relativă dezavantajoasă este un cost[27]. Sub acest aspect, maximizarea realizată de cel mai puţin avantajat nu se face în detrimentul celui mai avantajat sau, mai precis, poziţiile relative nu sunt inversate.

Nozick pretinde că poziţia originală a fost în mod specific imaginată de Rawls pentru a sprijini evaluarea sa negativă a distribuţiei bogăţiei în funcţie de abilităţile naturale ale persoanelor. Presupunerea că persoanele în poziţia originală nu ştiu nimic despre ele "garantează că principiile de justiţie ale stării finale vor fi considerate fundamentale"[28]. Dacă persoanele vor cunoaşte care sunt contribuţiile lor diferite la produsul total, aceasta ar putea constitui baza selectării unor drepturi diferenţiate. În mod specific, cei care au o contribuţie mai mare s-ar considera îndreptăţiţi să solicite o parte mai mare şi, corespunzător, cei cu o contribuţie mai mică ar fi îndreptăţiţi la o parte mai

mica. Deoarece persoanele nu cunosc situaţia lor concretă (contribuţia lor la produsul total) şi sunt interesate în obţinerea unui volum cât mai mare de bunuri, ele vor alege în mod necesar maximizarea nivelului celui mai dezavantajat[29]. Deşi Nozick repudiază această ipoteză a necunoaşterii contribuţiilor şi o consideră ca necorespunzând realităţii, concluziile derivate dintr-o asemenea posibilitate sunt acceptate şi considerăm nimerit să facem următoarele remarci.

Înainte de toate, faptul că indivizii nu ştiu nimic despre poziţia lor concretă nu este tocmai potrivit pentru a caracteriza poziţia originală. Dacă indivizii nu cunosc nimic despre ei alegerea raţională ar fi imposibilă, deoarece orice alegere presupune un criteriu. Atât persoanele imaginate de Rawls cât şi cele presupuse de Nozick ştiu despre ele suficient pentru a face opţiunea posibilă şi ambii autori formulează explicit sau doar implicit această prezumţie.

În al doilea rând, maximizarea poziţiei celui mai dezavantajat nu este acelaşi lucru cu maximizarea poziţiilor absolute ale indivizilor care aleg. Indivizii situaţi în poziţia originală nu ştiu care este dotarea lor naturală specifică în funcţie de care va fi determinată abilitatea lor de a produce. Ei ştiu însă, că fiecare are deja o asemenea dotare diferită de a celorlalţi. Modul în care se vor raporta la dotarea necunoscută nu depinde, însă, de faptul că nu o cunosc, ci depinde de ce anume maximizează ei: părţi relative sau mărimi absolute. Dacă indivizii sunt de tipul homo oeconomicus, ei vor maximiza mărimi absolute (acumulează puncte) şi vor accepta o distribuire proporţională cu dotarea şi contribuţia lor efectivă, deoarece numai o asemenea distribuţie maximizează poziţiile absolute ale fiecăruia (aceasta nu este altceva decât o distribuţie bazată pe productivitatea marginală). Şi invers, ei îşi vor ignora complet abilităţile dacă sunt interesaţi în maximizarea poziţiilor relative. Ei ştiu că o capacitate mai mare ar genera o poziţie relativă mai bună, dar fiind ignoranţi cu privire la aceasta vor încerca să impună compensaţii pentru o poziţie relativă defavorabilă, ceea ce înseamnă şi a maximiza poziţia celui mai puţin avantajat.

În formulările exprese cu privire la tipul de personalitate întâlnit în lumea reală, Nozick face afirmaţii care nu sunt compatibile cu tipul de personalitate presupus implicit atunci când el avansează principiul titlului. Dacă a afirma că "viaţa nu este o cursă în care noi concurăm pentru un premiu stabilit de cineva"[30] este echivalent cu a recunoaşte că lumea este populată numai cu homo absolutus, nu se poate spune acelaşi lucru despre afirmaţia: "Nu există nici un standard referitor la a face ceva bine, independent de cum acel ceva este sau poate fi făcut de alţii"[31]. Aceasta descrie cum nu se poate mai bine personalitatea homo relativus, care lipseşte însă complet din modelul de personalitate folosit în analiza lui Nozick.

3.3. BUCHANAN

Acceptând că omul este mai multe lucruri deodată, problema este ce perspectivă asupra personalităţii alegem atunci când vrem să studiem regulile de distribuire a avuţiei într-o societate. Sfatul lui Coase de a studia omul aşa cum este el[32] ne poate fi de ajutor numai după ce perspectiva a fost aleasă, dacă avem în vedere multilateralitatea personalităţii umane. Având în vedere scopul analizei noastre, considerăm că ar trebui să alegem acea perspectivă asupra personalităţii umane care influenţează direct modelul de distribuţie al unei societăţi. Ipoteza noastră este că, clasificarea introdusă în capitolul anterior oferă o bună explicaţie a modelelor de distribuire a venitului pe care le întâlnim în diferite societăţi.

Ipoteza analizei noastre din capitolul anterior este că modelul de distribuţie la care ajung cei ce abordează domeniul este determinat de tipul de personalitate umană presupus implicit sau explicit. A concepe reguli de distribuire a venitului înseamnă a stabili drepturi şi obligaţii, iar drepturile corespund unui tip de persoană, existentă sau presupusă.

Ce model de personalitate proiectează Buchanan explicit sau implicit? în cadrul comparaţiei realizate între sistemul de justiţie al libertăţii naturale al lui A. Smith şi principiul diferenţierii sau maximinului al lui Rawls, Buchanan se pare ca adoptă principiul de repartiţiei al pieţei care este, cel puţin într-un anumit sector ale ei, principiul productivităţii marginale al lui J. Bates Clark. Aşa cum vom demonstra ulterior acesta derivă din tipul de personalitate homo oeconomicus şi este în mod simultan compatibil cu libertatea şi ideea de justiţie. Buchanan consideră că principiul de repartiţie al libertăţii naturale al lui Smith este compatibil, dacă nu identic, cu principiul lui Rawls, date fiind două condiţii: (I) egalizarea poziţiilor iniţiale să nu ducă la o înrăutăţire a poziţiilor celor mai dezavantajaţi şi (2) venitul total şi venitul celor mai puţin avantajaţi să fie într-o relaţie directă.

Problema principală cu logica lui Rawls nu este însă dacă un sistem de repartiţie înrăutăţeşte situaţia absolută a celor mai săraci, deoarece din modul în care prezintă criteriul de justiţie el pare mai degrabă a fi preocupat de recompensarea celor mai puţin avantajaţi, suplimentar faţa de creşterea utilităţii lor absolute. Pentru Rawls o situaţie absolută mai proastă este un cost, iar această atitudine nu este aceea a persoanei de tip homo oeconomicus. Libertatea înseamnă lipsa oricăror externalităţi de valoare negativă, inclusiv a celora care vizează poziţia relativă.

Principiul de distribuţie just poate să fie, după Buchanan, oricare dintr-un set de principii posibile. Nu există, însă, un principiu unic al distribuţiei juste şi această concluzie îl determină să repudieze principiul maximinului avansat de Rawls cât şi principiul titlului avansat de Nozick[33]. Dacă avem în vedere că principiul titlului al lui Nozick îl cuprinde pe cel al productivităţii marginale sau, cel puţin, este compatibil cu el, Buchanan se află într-o poziţie originală şi

compatibilă cu a studiului nostru: el respinge un principiu unic al distribuţiei juste, înţelegând prin aceasta că grupurile de indivizi pot ajunge prin consens la orice principiu doresc ele, dar acest principiu nu trebuie să fie *comun* tuturor grupurilor.

Pe baza acestor concluzii despre principiile de distribuire justă putem ajunge la concluzia că Buchanan are o reprezentare a personalităţii, explicită sau implicită, care este foarte apropiată de cea propusă de noi în acest studiu. Voi arată în cele ce urmează că viziunea lui Buchanan asupra personalităţii este corespunzătoare într-o măsură suficientă pentru a nu atrage concluzia principiului unic de repartiţie justă, dar în mod suficient de neelaborată pentru a determina cauzele care generează un anumit principiu comun pentru un anumit grup. Aceste insuficienţe cu privire la personalitate se vor reflecta ulterior în acceptarea posibilităţii unui principiu general acceptat, prin consens, la nivelul unui grup.

Noi ierarhizăm instituţiile sau regulile sociale după anumite criterii, care, acceptând poziţia individualistă, sunt interioare individului şi, deci, depind de tipul de personalitate umană care alege. Tipul de personalitate umană de pe poziţia căruia comparăm instituţiile trebuie să fie stabilit anterior actului de comparare a instituţiilor[34]. Acest tip de personalitate trebuie să fie cel real sau cel dorit Dar chiar şi tipul de persoană care se doreşte in viitor are ca reper ceea ce individul este în momentul proiectării dorinţei. Într-adevăr principalul deziderat al teoriei economice constituţionale privind personalitatea umană este cei exprimat de Coase: studierea omului aşa cum este el.

Este modelul uman proiectat de Buchanan cel întâlnit în realitate? Într-o lucrare relativ timpurie Buchanan consideră omul ca un animal paradoxal sugerând, după părerea noastră, că omul urmăreşte simultan obiective diferite, uneori chiar contradictorii. Acceptarea principiului non-turismului introdus de Wicksteed, echivalează cu acceptarea existenţei alături de interesul propriu şi a altor motivaţii ale acţiunii individuale. Fără a exagera, cred eu, această afirmaţie este echivalentă cu a accepta existenţa unei funcţii obiectiv în toate acţiunile individului, adică a unei operaţiuni de maximizare. Existenţa unor situaţii în care "cumpărătorii plătesc vânzătorilor în mod deliberat preţuri mai mari decât cele cu care s-ar putea obţine produsul sau serviciul cumpărat, iar unii vânzători acceptă în mod deliberat preţuri mai mici decât cele pe care cumpărătorii ar fi dispuşi să le accepte"[35] nu neagă existenţa operaţiunii de maximizare, ci dovedeşte doar că altceva decât ceea ce presupunem noi este maximizat.

Lipsa obiectivului maximizării cantităţii de bunuri şi servicii de care dispune un individ nu înseamnă lipsa oricărui obiectiv al operaţiuni de maximizare. Acest schimb nu este "economic" numai în cazul în care conţinutul noţiunii de utilitate sau satisfacţie este strict limitat la o funcţie de volumul bunurilor şi serviciilor posedate de persoana a cărei utilitate este maximizată.

Concluzia noastră este că paradigma maximizatoare în această accepţiune limitată nu este decât un aspect al activităţii umane. Ipoteza că individul mediu va opta pentru" mai mult" decât pentru "mai puţin" (în ce priveşte volumul de bunuri şi servicii) nu explică decât parţial comportamentul uman, dacă ceea ce se maximizează este precizat corespunzător, adică suficient de cuprinzător. Altfel spus, prin introducerea unor argumente corespunzătoare în funcţia de utilitate putem face paradigma maxi-mizatoare valabilă în toate cazurile şi tot timpul, fără excepţii. O asemenea concluzie nu i-ar mai permite lui Buchanan ca, atunci când este confruntat cu ipoteza maximizării puterii[36], să o repudieze pe considerentul că aceasta angajează individul într-un joc de sumă zero. Dacă maximizarea se face de pe poziţie individualistă şi nu se urmăreşte maximizarea la nivelul unui grup, ea este un proces raţional chiar şi în acest caz. Buchanan acceptă foarte uşor concluzia că "nu există o dovadă reală că oamenii, în realitate, doresc putere asupra semenilor lor, ca atare"[37], deşi capitolul în care se găseşte acest citat are drept unul din moto-uri ideea lui Thomas Jefferson: "guvernul liber este fundat pe gelozie şi nu pe încredere". Nu este gelozia compatibilă cu dorinţa de putere?

Recapitulând, deci, în "The Calculus" individul nu maximizează întotdeauna şi în nici un caz nu maximizează puterea. Preocuparea individului pentru poziţia relativă este subînţeleasă, dar numai în eventuala ipostaza de individ altruist Egoismul sau îmbunătăţirea propriei poziţii relative nu este o ipoteză semnificativă, deoarece nu este compatibilă cu maximizarea utilităţii tuturor indivizilor. Dacă încercăm să răspundem în acest cadru la întrebarea ce maximizează individul, concluzia este indubitabilă: el nu poate, în limitele impuse de Buchanan, să maximizeze decât bogăţia, volumul de bunuri şi servicii sau venitul. Atunci când Buchanan abordează direct tipul de personalitate umană, rezultatul analizei lui nu se îndepărtează prea mult de concepţia teoriei economice clasice. Această concluzie, însă, elaborată pe baza poziţiei sale explicite generează un paradox: de ce cu un asemenea tip de personalitate Buchanan nu alunecă spre soluţia teoriei economice clasice în ce priveşte distribuţia?

Într-un studiu relativ mai recent[38], Buchanan construieşte trei tipuri de personalitate umană şi, corespunzător, trei tipuri de ordini sociale care, considerăm noi, se suprapun într-un mare grad cu modelele de personalitate angajate în acest studiu. Această clasificare a personalităţilor umane nu apare într-un studiu despre justiţie sau distribuţie. Ea permite, însă, concluzia că, dacă Buchanan ar fi realizat relaţia cauzală dintre tipul de personalitate reprezentativ din cadrul unui grup şi modelul de distribuire justă a venitului, el ar fi rezolvat într-un mod similar problemele care ne preocupă în acest studiu.

În cadrul comunităţii morale indivizii se identifică cu aceleaşi obiective comune ale grupului. Ei au, deci, funcţii de utilitate identice. Acest tip de persoană care populează comunitatea morală corespunde în clasificarea mea

personalităţii altruiste. Altruistul include ca un argument în propria sa funcţie de utilitate bunăstarea celuilalt sau a celorlalţi membri. În mod logic aceste funcţii de utilitate sunt identice.

Societatea bazată pe "ordinea morală" nu este altceva decât o societate populată de homo oeconomicus. Acesta maximizează bunăstarea proprie. Indivizii care o formează nu sunt interesaţi în comparaţii interpersonale şi poate singura comparaţie, dacă trebuie să folosim acest termen, este compararea nivelelor venitului propriu în momente diferite, nivelul maxim al acestuia fiind criteriul de optimizare. Ca şi Buchanan am ajuns la concluzia că această societate este compatibilă cu libertatea, deoarece numai libertatea permite maximizarea veniturilor individuale.

Comunitatea caracterizată prin anarhie morală este, în limbajul propus de noi, comunitatea populată cu personalitatea homo relativus egoist. Singurul obiectiv al acestui tip de persoană este maximizarea poziţiei relative proprii şi, în acest caz, tendinţa spre dominare este implacabilă. Nu există nici o raţiune, în acest caz, pentru ca puterea să nu fie angajată direct în coerciţie.

Pe baza clasificării menţionate a personalităţilor umane Buchanan poate explica particularităţi ale performanţelor guvernelor în două ţări populate cu personalităţi diferite: SUA şi Japonia, iar la un nivel mai general se impune concluzia care este perfect compatibilă cu orientarea acestui studiu: "Reforma constructivă este posibilă cu condiţia ca instituţiile ordinii sociale să fie modificate astfel încât ele să fie compatibile cu realităţile empirice ale omului modern, aşa cum este el mai degrabă decât aşa cum reformatorii naivi ai deceniilor trecute au sperat că ar putea deveni"[39].

Teoria economică constituţională trebuie să sprijine reformele instituţionale, părăsind ambiţiile modificării personalităţii umane, a naturii individului. Operând asupra constrângerilor instituţionale ale actului de maximizare a propriilor utilităţi, funcţiile de utilitate trebuie considerate ca date. Exclude Buchanan posibilitatea modificărilor majore în funcţiile de utilitate, fiind dat un orizont temporal suficient de mare? Şi dacă această posibilitate nu ar fi constatată, nu are teoria economică constituţională nimic de spus în ce priveşte direcţia modificării personalităţii? Indivizii maximizează într-un mediu marcat de interdependenţe crescânde şi, în acest caz, funcţiile de utilitate se pot constitui ele însele în constrângeri ale actului de maximizare. Modificarea acestor constrângeri implică cunoaşterea coordonatelor fundamentale ale evoluţiei personalităţii umane, adică a argumentelor esenţiale ale funcţiei de utilitate sau a ceea ce noi am numit funcţie de metautilitate.

În căutarea omului modern aşa cum este el, Buchanan nu se opreşte la soluţia care emană din clasificarea comunităţilor prezentata anterior. De la adoptarea lui homo oeconomicus cu rezervele valabile şi pentru teoria economică ortodoxă[40], Buchanan se îndreaptă spre un tip de personalitate care doar poate fi homo oeconomicus[41], dar nu este în mod necesar. Înlocuirea

postulatului personalităţii homo oeconomicus cu *postulatul opţiunii raţionale,* a capacităţii individului de a ierarhiza alternativele în "bune" şi "rele" şi de a alege "mai degrabă mai mult decât mai puţin din cele bune" reprezintă, după opinia noastră, un pas în direcţia cea bună privind perspectiva din care este privită personalitatea în teoria economică constituţională. Perspectiva nu este, însă, suficient de precisă. Dacă identificarea alternativelor "bune" nu poate fi realizată exclusiv din perspectiva personalităţii homo oeconomicus, care sunt celelalte perspective? Şi dacă există şi alte perspective asupra personalităţii umane, care sunt ponderile cu care acestea intră în definirea unui anumit individ real reprezentativ sau particular?

Adoptarea postulatului homo oeconomicus şi conceperea de pe poziţia teoriei economice constituţionale, pe această bază, de planuri de reformă ar putea fi o greşeală la fel de mare ca şi aceea atacată frecvent şi cu succes de Buchanan, constând în a concepe planuri de reformă care ar fi[42] gata acceptate de un despot benevolent care este statul. Cât de reală este această problemă se poate demonstra prin incapacitatea indivizilor de a elimina restricţiile politice privind schimburile voluntare, restricţii care sunt considerate de toţi economiştii ca generatoare de pierderi de venit[43]. De ce, deci, nu sunt posibile deplasări Pareto-eficiente? Putem considera răspunsul lui Buchanan - implicarea unor considerente de justiţie în distribuţie - ca fiind identic cu poziţia luată de noi în acest studiu: prezenţa argumentului utilităţii relative în funcţia de metautilitate a indivizilor?

Cu toate că Buchanan se îndepărtează de poziţia luată de Rawls, procedural el ajunge la situaţia de justiţie socială într-un mod similar cu Rawls. Dacă pentru Rawls justiţia este o situaţie guvernată de principii identice, indiferent de grupul la care ne raportăm, Buchanan ajunge la soluţia principiului de justiţie unic la nivelul grupului şi nu la nivelul tuturor grupurilor. La fel ca şi la Rawls, justiţia nu are ia bază o preferinţă preexistentă a individului cu care aceasta se prezintă ulterior în interacţiunea cu ceilalţi gata formată. Principiul unic de justiţie la nivelul grupului apare în urma unui exerciţiu de opţiune care se desfăşoară în spatele cortinei ignoranţei. Cortina ignoranţei este cea care generează principiul unic şi nu combinarea preferinţelor particulare ale indivizilor. De ce atunci Buchanan se îndepărtează de Rawls cu un pas în direcţia particularizării conceptului de justiţie? Şi de ce rămâne particularizarea la nivelul grupului şi nu se continuă până la nivelul individului, aşa cum ar fi dictat în mod logic poziţia sa consecvent individualistă?

Cauzele care-l determină pe Buchanan să respingă soluţia rawlsiană a principiului general de justiţie sunt, după opinia noastră, postulatul individualismului metodologic şi paradigma schimbului la care el se raliază în mod declarat. Conform individualismului metodologic, pe care Buchanan îl aşează la baza poziţiei sale contractualiste[44], evaluarea stărilor sociale se face pe baza unor criterii "care sunt interne indivizilor care participă la

interacţiune"[45]. Organizarea socială impune ca indivizii să cadă de acord asupra unor reguli comportamentale. Regulile agreate de fiecare sunt diferite dacă funcţiile de utilitate individuale sunt diferite. Marea problemă generată de aceasta situaţie este posibilitatea ca toţi membri unui grup să ajungă a consimţi în mod voluntar asupra aceleiaşi reguli de justiţie.

A doua cauză prezumtivă - paradigma schimbului - îl determină pe Buchanan să recunoască rolul cel puţin egal în funcţia de metautilitate - folosind conceptul introdus mai înainte - al poziţiei relative. Poziţia relativă , în acest caz, este optimizată de pe poziţia egoistului şi nu a altruistului. Recunoaşterea faptului că participând la schimb individul urmăreşte nu numai deplasarea pozitivă a scalarului său de utilitate (termenul este sinonim cu ceea ce noi am denumit utilitate absolută), ci şi realizarea unui anumit raport în care se împarte sporul de utilitate rezultat din schimb, este crucială pentru explicarea modelului de repartiţie a venitului într-o anumită societate[46]. Acest raport formează, conform poziţiei adoptate în acest studiu, conţinutul conceptului de justiţie socială. Asupra problemei pe care o analizăm aici, consecinţa este că raporturile de schimb nu sunt unice, că ele pot diferi de ia un proces de schimb la altul. Aceste elemente fundamentale ale teoriei şi practicii schimbului l-ar fi putut face pe Buchanan să evite concluzia principiului general de justiţie socială.

3.4. Raţiunea regulii unice de justiţie socială

Din ce raţiune apare atâta străduinţă în argumentarea posibilităţii existenţei unei reguli unice de justiţie socială? Care sunt consecinţele şi posibilităţile rămase în cazul în care regula unică de justiţie socială nu este posibilă? Acestea sunt întrebări pentru care explorăm posibilitatea unor răspunsuri în cele ce urmează.

O concluzie centrală a studiilor lui Hayek asupra justiţiei sociale constă în incompatibilitatea dintre ideea de justiţie socială şi libertate[47]. Incompatibilitatea derivă din constatarea că fiecare individ sau grup social are o idee proprie privind caracterul just al distribuirii venitului, aceasta nefiind altceva decât o expresie a invidiei pentru cel ce are mai mult[48], sau un slogan folosit de aceia al căror status tinde să scadă[49]. Existenţa unei mulţimi de concepţii privind ceea ce este just sau injust în distribuirea părţilor venitului şi avuţiei sociale implică două soluţii posibile (remarcate de Hayek): prima, repudierea conceptului de just, ceea ce ar însemna, de fapt, acceptarea distribuţiei rezultate din funcţionarea mecanismului de piaţă, de repartizarea după importanţa serviciilor oferite de alţii şi, a doua, impunerea ideii de justiţie a unui grup sau individ celorlalte grupuri sau celorlalţi indivizi. Tocmai această ultimă alternativă este repudiată de Hayek, precum şi de Rawls şi de Buchanan. Diferenţa între primul şi următorii constă, însă, în modalitatea diferită de

rezolvare a problemei. În timp ce Hayek repudiază ideea de justiţie în distribuţie, considerând-o fără un conţinut real, Rawls şi Buchanan o acceptă încercând să o facă compatibilă cu ideea de libertate. De aici derivă pentru ei nevoia unei idei unice de justiţie socială.

La Rawls poziţia originală în care indivizii sunt egali situaţi are caracteristica de "fairness" tocmai pentru că indivizii nu pot concepe principii care să le favorizeze propria lor poziţie particulară. în acest caz, poziţia originală exclude impunerea de externalităţi reciproce şi Buchanan este îndreptăţit să afirme că "fairness" şi caracterul voluntar al poziţiei originale sunt unul şi acelaşi lucru[50].

Pe baza analizei anterioare noi am ajuns la o concluzie care este, parţial, similară cu cea a lui Hayek: deoarece nu există nici o metoda (nici chiar cortina ignoranţei) care să poată uniformiza interesele la nivel constituţional, concepţiile individuale diferite privind justiţia socială nu pot fi reduse la un concepţie unică. Dacă avem în vedere, însă, că utilitatea relativă, în particular tipul de personalitate mixt homo oeconomicus - homo relativus egoist, este o realitate incontestabilă, suntem aparent conduşi inevitabil la concluzia că într-o lume dominată într-o măsura apreciabilă de pasiunea poziţiilor relative, adică de ideea de justiţie, libertatea este un fapt iluzoriu. Pentru că libertatea nu este altceva decât lipsa totală a externalităţilor negative, iar cei aflaţi într-o poziţie relativă avantajoasă vor genera costuri pentru ceilalţi.

Totuşi, implică distribuirea părţilor sau ierarhia poziţiilor într-un grup social întotdeauna externalităţi? Este acest proces întotdeauna analog unui joc de sumă zero în care câştigurile unuia sunt în mod simultan pierderi pentru celălalt? Este evident că o asemenea situaţie ar corespunde în cadrul modelului lui Rawls cu situaţia egoismului general în cadrul căruia posibilitatea acordului este exclusă. Într-un asemenea cadru acordul este exclus, deoarece nu există o substanţă cu ajutorul căreia poziţiile să fie negociate sau schimbate, adică, poziţiile dezavantajoase să fie compensate, iar poziţiile avantajoase să fie plătite.

Dacă ne imaginăm, însă, situaţia în care utilitatea absolută şi utilitatea relativă (satisfacţia generată de poziţiile relative) sunt argumente ale funcţiei de metautilitate, combinarea acestora în diferite moduri este permisă, necesară şi compatibilă cu libertatea în cadrul exerciţiului maximizării metautilităţii. Diminuări ale nivelului utilităţii relative sunt dezirabile dacă ele sunt mai mult decât compensate de creşteri ale utilităţii absolute.

NOTE ŞI REFERINŢE

[1] Vezi John Rawls **- A Theory of Justice,** The Belknap Press of Ha vard University Press, Cambridge, Massachusets, 1971

[2] Relaţia dintre inegalitate şi justiţie este cei mai bine exprimată de Rawls în următoarele citate. Var nu există nici o injustiţie în beneficiile mai mari câştigate de câţiva cu condiţia ca situaţia persoanelor nu aşa de norocoase să fie prin aceasta îmbunătăţită" (p. 15) şi "Injustiţia, atunci, constă, pur şi simplu, în inegalităţile care nu sunt în avantajul tuturora" - (p. 62), în John Rawls, op. cit.

[3] Vezi John Rawls, op, cit, p. 78

[4] John Rawls, op.cit, p.79

[5] John Rawls, op.cit, p. 151

[6] "În final trebuie observat că principiul diferenţierii sau ideea exprimată de acesta poate uşor să se integreze concepţiei generale de justiţie. De fapt, concepţia generală este, pur şi simplu, principiul diferenţierii aplicat tuturor bunurilor primare" - John Rawls, op.cit, p. 83

[7] vezi Rawls, **op.cit,** p.121

[8] vezi Rawls, **op.cit,** p. 4

[9] vezi J,Rals,**op.cit.**, p. 4

[10] J.Rawls,**op.cit.**, p. 4

[11] J.Rawls,**op.cit.**, p. 4

[12] J. Rawls, **op.cit.,** p. 11

[13] vezi J. Rawls, p.150

[14] J.Rawls - **A Theory of Justice**, p. 13

[15] J.Rawls - A **Theory of Justice,** p. 13

[16] Citatul relevant este: "In cazul justiţiei ca "faimess" aceasta se reflectă în faptul că noi putem interpreta egoismul general ca situaţia fără nici o posibilitate de acord", J. Rawls - A Theory of Justice, p. 13

[17] Buchanan, în special, argumentează acceptarea de către un individ, la nivelul deciziei constituţionale, a rezultatelor negative apărute în unele etape, dacă pe ansamblu rezultatele sunt pozitive.

[18] J.Rawls - A **Theory of Justice**, p. 151

[19] vezi în J. Rawls - Theory of Justice, p. 144 următorul citat: 'Transpus în limbajul unui joc am putea spune: ei tânjesc după un scor absolut cât mai mare posibil. Ei nu doresc un scor mai mare sau mai mic pentru adversarii lor, nici nu caută să maximizeze sau să minimizeze diferenţa dintre succesele lor şi ale celorlalţi. Conceptul de joc nu este în mod real potrivit, deoarece părţile nu sunt preocupate să învingă, ci să obţină cât mai multe puncte măsurate în funcţie de propriul sistem de scopuri"

[20] O formulare deosebit de clară a tipului de personalitate din modelul lui Rawls o găsim în următorul citat: "Astfel, putem spune, pe scurt, că circumstanţele de justiţie există ori de câte ori persoane dezinteresate mutual avansează pretenţii conflictuale în ce priveşte împărţirea avantajelor sociale în condiţii de raritate moderată" (J. Rawls - A Theory ofjustce, p. 128). Este clar că singurul tip de personalitate gândit de Rawls este unul mixt: tipul homo oeconomicus plus homo relativus egoist Avansarea unor pretenţii conflictuale denotă preocuparea pentru utilitatea relativă, preocuparea care nu poate fi dominantă, deoarece tipul pur egoist exclude acordul pe care Rawls îl caută cu disperare. Textul exclude, de asemenea, în mod explicit, tipul altruist de personalitate.

[21] J.Rawls - **A Theory of Justice,** p. 30

[22] J. Rawls - **A Theory of Justice,** p. 79

[23] vezi J. Rawls - **A Theory ofJustice,** p. 29

[24] Rawls acceptă explicit această corelaţie când face următoarea afirmaţie: "Acum este posibil, cel puţin la nivel teoretic, ca prin renunţarea ia unele din libertăţile lor fundamentale oamenii să fie suficient compensaţi de avantajele economice şi sociale rezultate" (J. Rawls - A Theory of Justice, p. 62)

[25] Cu toate că în modelul său Rawls nu adoptă principiul utilităţii, el nu exclude ipoteza că "o anumită formă a principiului utilităţii ar putea fi adoptată si, prin urmare, că teoria contractului duce eventual la o justificare mai indirectă si mai profundă a principiului utilităţi" (J.Rawls - A Theory of Justice, p. 29)

[26] Vezi R. Nozick - **"narchy, State and Utopia,** p. 157. Citatul relevant este: "Principiul titlului pe care l-am citat nu este standardizat Nu există o dimensiune naturală, o sumă ponderată sau o combinaţie a unui număr mic de dimensiuni naturale, care produc distribuţia generată în conformitate cu principiul titlului".

[27] Este relevant în special următorul citat: "Răspunsul este desigur, că noi apreciem cât de bine realizăm ceva prin compararea rezultatului nostru cu al altora, cu ce alţii pot face. Nu există un mod de a determina că ceva este bine făcut, independent de cum este sau cum poate fi făcut de ceilalţi", R. Nozick - **Anarchy, State and Utopia,** p. 241

[28] R.Nozick - **Anarchy, State and Utopia,** p. 118

[29] Nozick imaginează un exemplu cu un grup de studenţi care urmează să consimtă asupra unui principiu de repartizare a notelor. Principiul lui Rawls - maximizarea notei celei mici - apare deoarece studenţii sunt interesaţi în note cât mai mari şi nu relativ cât mai mari (vezi Nozick, op.cit., p. 200).

[30] R.Nozick, **op.cit.,** p.235

[31] R. Nozick,**op.cit.**, p.241

[32] Coase afirmă: "Teoria economică instituţională modernă trebuie să studieze omul aşa cum este el, acţionând în cadrul constrângerilor impuse lui de instituţiile reale". În R. Coase, "The New Institutional Economics", în Journal of Instituţional and Theoretical Economics",140 (March):220 - 31

[33] vezi J.M. Buchnan - **Notes on Justice in Contract** în "Freedom in Constitutional Contract. Perspective of a political Economist", Texas A & M University Press, 1977

[34] Această idee este deosebit de clar exprimată de Buchman: "Scopul ultim al exerciţiului este de a alege seturi alternative de reguli - nu între 'modele umane' alternative. Trebuie, de aceea, să facem o selecţie anterioară a unui model uman simplu. Altfel, din punct de vedere analitic, devine imposibil să izolăm efectele instituţiilor ca atare; întreaga analiză devine confuză datorită schimbării arbitrare a orientării în prezumţiile comportamentale. Această idee este una simplă şi prezentată în această manieră nu pare deloc excepţională. Totuşi, noi ştim că în teoria economică ea s-a dovedit a fi curios de aluzivă. "J.M.Buchanan - The Normative purpose of Economic Science; Rediscovery of an Eighteenth Century Method", în "Economics. Between Predicative Science end Moral Philosophy", Texas, A&M, University Press, College Station 1987, p.56

[35] J.M. Buchanan - **The Calculus of Consent Logical Foundations of Constituţional Democracy,** The University of Michigan Press, 1990, p. 18

[36] vezi J.M. Buchanan - **The Calculus,** p. 18

[37] J.M. Buchanan - **The Calculus,** p. 23

[38] **Moral community, moral order and moral anarchy,** în J.M.Buchanan - "Liberty, Market, and State",New York University Press, 1985 J.M. Buchanan, op.cit., p. 149

[39] "Reformele constituţionale şi instituţionale nu sunt echivalente cu modificările comportamentale şi ele nu depind în mod critic de modificarea "naturii umane". în terminologia economistului, modificarea instituţional-constituţională operează asupra constrângerilor în cadrul cărora persoanele maximizează propriile lor utilităţi; asemenea schimbări nu cer existenţa unor schimbări majore în funcţiile de utilitate", în J.M. Buchanan - **Liberty, Market and State,** p. 149

[40] vezi J.M. Buchanan and G. Tullock - **The Calculus of Consent,** Capitolul 3 - "Potitics and the Economic Nexus"

[41] Necesitatea ca individul să fie considerat homo oeconomicus apare atunci când "individului i se cere să facă predicţii despre comportamentul altora decât despre el însuşi". Vezi J.M.Buchanan - "The Domain of Constituţional Economics" in Constitutional Political Economy, vol. I, No. 1, p. 15

[42] Vezi studiul **Achieving Economic Reform** în J.M. Buchanan - 'The Economics and Ethics of Constituţional Order", p. 102, unde există următorul citat: "Modul de a raporta este impecabil şi există între economişti puţin sau nici un dezacord în ceea ce priveşte clasificarea interferenţelor politice în seturi care sporesc valoarea şi care reduc valoarea. De ce, atunci, observăm restricţii omniprezente şi continue asupra schimburilor voluntare dintre persoane, restricţii pe care toţi economiştii fe-ar considera reducătoare de valoare, cam

ar fi controlul chiriilor? Şi de ce persistă aceste restricţii odată ce sunt introduse? Şi, mai departe, de ce continuă să apară noi interferenţe ale procesului politic în libertatea persoanelor de a se angaja în schimburi voluntare?"

[43] Vezi studiul **Achiving economic reform** în J.M.Buchanan - 'The Economics and Ethics of Constituţional Qrder", p. 102, unde există următorul citat "Modul de a raţiona este impecabil şi există între economişti puţin sau nici un dezacord în ce priveşte clasificarea interferenţelor politice în seturi care sporesc valoarea şi care reeduc valoarea. De ce, atunci, observăm restricţii omniprezente şi continue asupra schimburilor voluntare dintre persoane, restricţii pe care toţi economişti le-ar considera reducătoare de valoare, cum ar fi controlul rentelor? Şi de ce persistă aceste restricţii odată ce sunt introduse? Şi, mai departe, de ce continuă să apară noi interferenţe ale procesului politic în libertatea persoanelor de a se angaja în schimburi voluntare?"

[44] Putem considera că o declaraţie în acest sens următorul citat: "Ideea mea a fost că teoria economică ca o ştiinţă socială este sau trebuie să fie în legătură cu tranzacţiile, schimbul şi multe alte variate forme instituţionale care implementează şi facilitează tranzacţiile, inclusiv toate complexităţile contractelor moderne ca şi întregul domeniu al acordului colectiv asupra regulilor constituţionale ale societăţii politice," Vezi J.M. Buchanan - **The Economy as a Constituţional Order** în "The Economis and Ethics of Constitutional Order", The University of Michigan Press, 1991, p. 31

[45] J.M. Buchanan - **Rules fora fair game: contractarian notes on distributive justice,** în "Liberty, Market and State", p. 126

[46] Citatul relevant este următorul: "Schimbul implică acordul din partea părţilor participante, atât asupra participării la schimb cât şi asupra raportului de schimb. Aparţia unei distribuţii posterioare schimbului semnalează un echilibru de acest fel". J.M.Buchanan - **The Economy as a Constituţional Order** în "The Economics and Ethics of Constituţional Order", p,37

[47] Vezi F.A.Hayek - **The Atavism of Social Justice,** in "Law, Legislation and Liberty", vol. 2, The University of Chicago Press/1976

[48] Vezi F.A. Hayek,op.cit.,p.98

[49] Vezi F.A. Hayek, op.cit.,p.141

[50] "În particular, tocmai caracterul voluntar al opţiunii constituie, din perspectiva contractualistă, principala condiţie a situaţiei de fairness. "Fairrness" şi caracterul voluntar al acordului sunt, în esenţa, aceleaşi", citat din J.M. Buchanan - **Interests and Theories in Constitutional Choice,** in "Economics and Ethics of Constitutional Order", p. 59

Capitolul 4 -
O NOUĂ CONCEPŢIE ASUPRA JUSTIŢIEI SOCIALE

Nu putem nega că toate concepţiile analizate anterior reprezintă surprinderea unor elemente incontestabile ale realităţii sociale. Acestea reprezintă, însă, tentative de a avansa ideea de justiţie de pe poziţia unui anumit tip de personalitate, presupusă explicit sau implicit. Este îndoielnic că abordările normative de acest fel pot fi fundamentate corespunzător, deoarece abordarea pozitivă este circumscrisă primei abordări. Vom încerca în cele ce urmează, pe baza concluziilor deja formulate, să avansăm o abordare pozitivă completă pe baza căreia, eventual, s-ar putea ulterior deduce o anumită direcţie normativă. în acest fel tendinţa de standardizare a personalităţilor, care poate fi observată în abordările anterioare, este eliminată prin formularea explicită a coordonatelor pe care personalităţile umane pot evolua fără nici o normă. Numai apoi pot fi estimate consecinţele diferitelor tipuri de personalităţi şi, de asemenea, pot fi elaborate evaluări de pe poziţii paretiene. Vom putea găsi în acest fel tipurile de personalitate umană capabile să realizeze în cadrul interacţiunii sociale, nivele mai mari de metautilitate.

Trebuie să fim, însă, deosebit de prudenţi, deoarece modelarea personalităţilor umane este un proces care aproape că depăşeşte capacitatea noastră de influenţare. În ce priveşte recomandările derivate din abordarea paretiană, trebuie să recunoaştem că aceasta presupune deja o anumită precizare privind funcţia de metautilitate. Calculul individului raţional nu presupune cu necesitate, în toate cazurile, ignorarea argumentului poziţiei relative din funcţia sa de metautilitate. Aşa cum am afirmat în capitolul 2, atunci când poziţia dominantă poate fi menţinută ca permanentă cu probabilitate maximă, individul raţional nu are nici un stimulent cert pentru a înlătura utilitatea relativă sau a-i diminua importanţa ca argument în funcţia sa de metautilitate, presupunând că ar putea efectua o asemenea modificare. Credem, însă, că concluziile la care am ajuns în capitolul 2 sunt într-adevăr cele la care ar trebui să ajungă orice individ raţional.

Introducerea conceptului de metautilitate ne permite, aşa cum vom vedea imediat, avansarea unei noi concepţii asupra justiţiei sociale, care este, esenţial-mente, o concepţie individualistă, compatibilă cu ideea de libertate. Într-o asemenea abordare partea justă depinde de tipul de personalitate umană presupus. Utilitatea relativă a persoanei, din care va deriva conceptul de justiţie, are o determinare particulară. Nu mai există nevoia unei idei unice de justiţie socială pentru toţi indivizii, ci aceasta are numai determinări individuale.

Individualizarea conceptului de justiţie nu exclude apriori ideea de justiţie socială, a comunităţilor la diferitele nivele de organizare ale acestora, aşa cum interesul personal nu exclude interesul social. În acest caz, însă, putem surprinde tipul mediu sau reprezentativ al modelului de justiţie socială. Justiţia sociala apare, deci, ca un produs al existenţei situaţiilor de justiţie individuală.

Tocmai considerarea justiţiei sociale ca ceva deasupra persoanei şi grupurilor, fără a ţine seama de diversitatea extremă a tipurilor de personalitate umană, i-a determinat pe cei analizaţi în capitolele anterioare să încerce prin diferite metode eludarea conceptului de justiţie în distribuţie sau avansarea unor situaţii speciale (cortina ignoranţei) care permit obţinerea unui model unic de justiţie. Uniformizarea aprecierii modelului de justiţie face, însă, inevitabilă uniformizarea tipului de personalitate umană presupus, ceea ce introduce o perspectivă inacceptabil de nerealistă asupra vieţii sociale.

4.1. Conceptul de justiţie socială la Hayek şi Nozick

Hayek este deosebit de nemulţumit de particularizarea extremă a ideii de justiţie socială a distribuţiei. Justiţia în acest caz nu este altceva decât o manifestare a invidiei la nivel de individ sau de grup[1]. Tocmai acest sentiment sordid, pe care Hayek îl poate blama, dar căruia nu-i poate nega existenţa şi nici influenţele, îl propunem noi ca explicaţie a preocupărilor de justiţie socială. Justiţia socială este o manifestare a nemulţumirii, a externalităţii negative provocate de poziţia relativă a individului faţă de ceilalţi indivizi cu care interacţionează şi cu care se compară. Aceasta nu înseamnă că ideea de justiţie nu există, ci că nu există o idee unică sau un model unic de justiţie individuală sau socială.

Justiţia distributivă nu există la Hayek tocmai pentru că nu există "o singură regulă generală" prin care să stabilim ce este şi ce nu este just în diferitele cazuri particulare. În plus, ceea ce chiar îl intrigă pe Hayek este faptul ca un individ nu are o idee clară despre modelul de distribuţie pe care îl consideră just. "Tot ceea ce găsim sunt evaluări intuitive al cazurilor individuale ca fiind injuste"[2]. Este tocmai aspectul asupra căruia noi ne concentrăm şi pe care am încercat să-l rezolvăm. Individul apreciază ca juste sau injuste cazuri particulare. El nu poate avea un raport just al distribuţiei valabil pentru orice situaţie, dar el are un model de justiţie pe baza căruia determină foarte facil raportul just pentru diferitele situaţii particulare. Raportul just este particular, deoarece preocupările de justiţie socială sunt subordonate unei operaţiuni de metamaximizare, care este particulara, specifică unei situaţii date.

Evită rezolvarea oferită de Hayek cazurile concrete, particulare? Este distribuţia realizată de piaţă independentă de cazurile particulare? Nu este cumva chiar şi schimbul eficient de pe piaţă o rezolvare a unei situaţii particulare, chiar dacă această rezolvare are la bază un criteriu unic? A spune că justiţia distributivă constă în evaluări ale unor cazuri individuale nu presupune în mod necesar intuiţia şi deci nu exclude, tot în mod necesar,

existenţa unui principiu. Dacă distribuţia efectuată de piaţă este justă, poate cineva să spună independent de indivizii care schimbă şi de stocurile de bunuri schimbate, care este distribuţia justă?

Este evident, însă, că suntem în faţa a două probleme diferite. Pe piaţă operaţiunea de maximizare se face prin aranjarea stocurilor de bunuri, iar "părţile" sunt derivate din această operaţiune. Problemele specifice de justiţie vizează însă aranjarea părţilor, iar stocurile, de această dată ca mărimi absolute, sunt derivate din această operaţiune. Aranjarea stocurilor ca şi aranjarea părţilor este subordonată maximizării metautilităţii individului. Nearticularea până în prezent a unei reguli, a unui principiu privind aranjarea părţilor nu implică inexistenţa acestuia (pot exista reguli de conduită care nu sunt exprimate în cuvinte). Aceasta este o idee mult apreciată de însuşi Hayek.

Rezolvarea oferită de Hayek problemei justiţiei sociale confirmă încă o dată prezumţia implicită a unui tip de personalitate unic, external: pentru a fi justă, partea de venit obţinută de un grup sau de o persoană trebuie să aibă la baza valoarea serviciului oferit de acesta sau aceasta către alţii. Aceasta metodă, care în fapt este compatibilă cu cea avansată de J.B. Clark, este cea a alocării "eficiente" şi a schimbului eficient, valabilă pentru individ şi pentru grup şi are la bază prezumţia implicită că indivizii sunt interesaţi exclusiv în ceea ce noi am numit utilitate absolută. Într-un grup populat cu asemenea indivizi, într-adevăr, distribuţia efectuată de piaţă constituie în mod necesar distribuţia justă. Găsim însă o singură societate, cel puţin una singură, în care alocarea pieţei este mulţumitoare, în care nu există transferuri care urmează distribuţiei realizate de piaţă sub diferite procedee şi la diferite dimensiuni?

Hayek îşi impune singur limitele analizei sale. Justiţia distributivă este analizată în contextul existenţei exclusive a unei "economii de piaţă" şi "într-o societate ai cărei indivizi sunt liberi". Aşa cum am demonstrat anterior aceste situaţii corespund unui tip extrem de personalitate umană - homo absolutus egoist - cu care nici o societate reală nu este în prezent populată. În concluzie, putem spune despre Hayek fie că limitează operaţiunea de maximizare, redând numai un capitol al acesteia, fie că limitează personalitatea umană şi, în mod implicit, elimină o componentă a operaţiunii de metamaximizare.

Hayek nu îşi poate imagina că "părţile" pot fi aranjate într-un mod convenabil printr-un schimb pentru că el nu concepe poziţia relativă şi poziţia absolută ca două bunuri diferite. În fapt, ceea ce propunem noi nu este altceva decât extinderea aplicării principiului valorii acţiunilor sau serviciului către alţii propus de Hayek. Aceasta nu schimbă accepţiunea conceptului de distribuţie justă, ci o face posibilă, deoarece în acest caz justiţia devine o problemă rezolvabilă.

Acceptarea preocupării pentru "părţi", nu înseamnă în mod necesar că părţile trebuie să fie concepute şi impuse de cineva. La Hayek ideea de justiţie este asociată celei de comandă. Comanda nu este implacabilă, dacă este posibil ca fiecare individ să-şi poată aranja prin tranzacţii voluntare propria-i

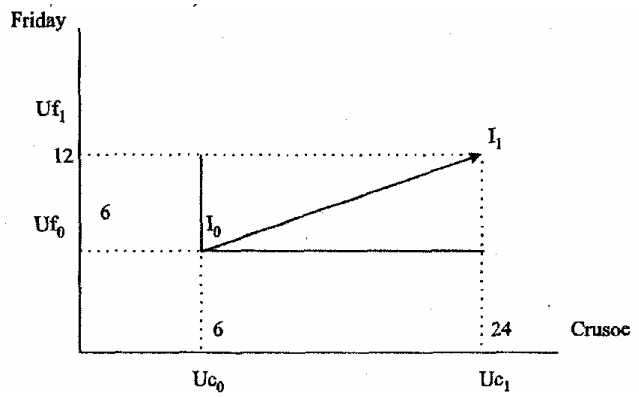
parte justă. Şi, în acest caz, poziţia noastră devine perfect compatibilă cu următoarea condiţie impusă de Hayek: "într-o exprimare strictă numai comportamentul uman poate fi denumit just sau injust. Dacă aplicăm aceşti termeni unei stări de fapte ei au sens numai în măsura în care îl facem pe cineva responsabil de producerea sau de tolerarea ei. Un simplu fapt sau o stare de fapte pe care nimeni nu o poate schimba poate fi bună sau rea, dar nu justă sau injustă"[3]. Stările de fapte constând în poziţiile relative juste sau injuste sunt urmări ale evaluărilor indivizilor care interacţionează şi pot fi schimbate tocmai prin iniţierea unui schimb mai puţin obişnuit şi studiat între poziţiile absolute şi cele relative.

Hayek încearcă să ne convingă de necesitatea acceptării poziţiilor relative rezultate în urma schimburilor de pe piaţă printr-un raţionament pe care noi îl găsim în mod fundamental eronat, deşi el este considerat infailibil de către gândirea neoliberală prezentă: noi trebuie să acceptăm părţile sau poziţiile relative particulare rezultate dintr-un schimb pe piaţă, deoarece acest schimb a fost voluntar, generat de o regulă consimţită anterior, iar poziţiile relative au apărut ca efecte secundare, derivate; faptul că schimbul de pe piaţă a fost voluntar, deci acceptat, atrage şi acceptarea efectelor particulare constând în poziţiile relative rezultate.

Există două vicii în raţionamentul anterior: unul care priveşte perspectiva asupra schimbului şi altul care priveşte natura relaţiei dintre calitatea de "voluntar" al unui schimb şi starea de satisfacţie a participanţilor la schimb.

Fiecare schimb are două aspecte permanente: unul constă în câştigul total rezultat din schimb, iar celălalt vizează raportul în care se împarte câştigul total între participanţii la schimb. În limbajul introdus de noi în această lucrare, primul corespunde utilităţilor absolute (nivelelor absolute ale utilităţilor individuale), iar al doilea corespunde utilităţilor relative (raportului dintre nivelele absolute ale utilităţilor individuale).

Figura 4.1

În urma schimbului reprezentat în fig. 4.1, primul aspect permite evidenţierea următoarelor modificări: utilitatea absolută a lui Friday a crescut de la 6 utili (Ufo) la 12 utili (Ufl), iar utilitatea absolută a lui Crusoe a crescut de la 6 utili (Uco) la 24 utili (Ucl). Al doilea aspect permite remarcarea următoarelor modificări: poziţia relativă s-a modificat de la 1 : 1 (Uco : Ufo = 6 : 6) la 2 : 1 (Ucl : Ufl = 24 : 12 = 2). De pe poziţiile unei cercetări pozitive cercetătorul nu poate afirma că unul este principal şi celălalt este secundar, că unul trebuie să ne ghideze în permanenţă acţiunea, iar celălalt trebuie ignorat. Aprecierea sau ignorarea aspectelor menţionate este numai de competenţa indivizilor care sunt presupuşi că acţionează şi, aşa cum arătam anterior, indivizii sunt preocupaţi de ambele aspecte.

În concepţia noastră singurul test pentru caracterul voluntar al unei tranzacţii constă în capacitatea acesteia de a îmbunătăţi în mod simultan nivelele de satisfacţie ale participanţilor. Deoarece orice schimb este caracterizat prin cele două aspecte menţionate anterior, calitatea de voluntar poate fi dobândită numai atunci când: (a) fiecare individ îşi îmbunătăţeşte prin schimb atât nivelul utilităţii absolute cât şi nivelul utilităţii relative sau (b) fiecare îşi îmbunătăţeşte fie numai nivelul utilităţii absolute, fie numai al celei relative, dar în mod suficient pentru a determina mai mult decât compensarea declinului simultan al celuilalt aspect în exemplul nostru reprezentat prin fig. 4.1, atât Crusoe cât şi Friday şi-au îmbunătăţit nivelul utilităţii absolute, dar poziţia relativă a lui Friday s-a înrăutăţit (de la 1:1 a devenit 1:2), presupunând că acesta are tipul de personalitate HAE + HRE. Acceptarea noii poziţii relative de către Friday nu poate decurge din îmbunătăţirea nivelului utilităţii absolute a acestuia (el a crescut de la 6 utili la 12 utili).

În consecinţă, nu este suficientă îmbunătăţirea venitului absolut al persoanelor care participă la schimb pentru a trage concluzia că schimbul este voluntar. La Hayek situaţia este concepută tocmai în acest fel: deoarece schimbul se desfăşoară pe baza unei reguli (creşterea simultană a veniturilor absolute) care a fost acceptată pentru că astfel "este mai bine pentru fiecare dintre noi", schimbul este voluntar şi noi trebuie să acceptăm poziţia particulară relativă. Hayek nu concepe, deci, o operaţiune de metamaximizare corespunzător căreia un schimb este voluntar, dacă participanţii la el înregistrează în mod simultan sporirea nivelelor de metautilitate ale acestora, în cadrul căreia sporirea nivelului utilităţii absolute este numai un aspect. În exemplul prezentat anterior, pentru Friday schimbul este voluntar numai dacă sporul de metautilitate realizat prin creşterea nivelului utilităţii absolute de la 6 utili la 12 utili depăşeşte pierderea de metautilitate prin declinul poziţiei relative de la 1:1 la 1:2.

Repudierea oricărui model de justiţie, altul decât cel rezultat în urma schimburilor de pe piaţă, de către Hayek şi cei care-i urmează concepţia

asupra justiţiei sociale este fundamentată, presupunem noi, şi pe alte două aspecte, care sunt mai degrabă tehnice.

Primul, regula pe baza căreia se desfăşoară schimburile de pe piaţă (sporirea simultană a veniturilor absolute sau a utilităţii absolute, în limbajul nostru) nu poate rezolva simultan, consideră Hayek, cazurile particulare constând în atingerea poziţiilor relative preferate. Şi, în consecinţă, "întreaga noastră concepţie de justiţie se sprijină pe credinţa că opiniile noastre diferite asupra aspectelor particulare pot fi conciliate prin descoperirea regulilor care odată ce au fost enunţate, solicită acceptarea generală"[4]. Noi vom demonstra pentru prima dată, după câte ştim (vezi fig. 4.5 şi întregul comentariu în legătură cu ea), pe baza unei tehnici analitice relativ uşoare, că acest lucru este, totuşi, posibil.

Al doilea aspect constă într-o aparentă inconsecvenţă logică: în societăţile moderne indivizii se angajează într-o măsură impresionantă în schimburi pe multiple pieţe, ceea ce ar însemna că ei acceptă aceste schimburi, dar, ulterior, le contestă invocând considerente de justiţie socială. Aparent, chiar şi luând în considerare cele două aspecte ale oricărui schimb comentate anterior, este un act de inconsecvenţă ca odată să accepţi schimbul, iar ulterior să-l reconsideri. Totuşi, suţinem noi, acesta inconsecvenţă este numai aparentă, deoarece cele două aspecte pot fi abordate şi pe rând, prin separarea lor în timp şi spaţiu. Este facil să realizezi operaţiunea de metamaximizare într-un singur act, luând în considerare atât utilitatea absolută, cât şi pe cea relativă, atunci când te angajezi într-un număr mic de tranzacţii. Aceeaşi operaţiune devine practic imposibilă când numărul tranzacţiilor devine foarte mare. Devine, în acest ultim caz, perfect raţional ca individul să abordeze cele două aspecte în mod separat: aspectul utilităţii absolute pe piaţă, iar aspectul poziţiei relative ulterior, după ce schimburile de pe piaţă s-au încheiat şi rezultatele se cunosc. Sau aspectul poziţiilor relative poate fi abordat şi anterior, dacă se anticipă că rezultatele care vor fi generate de piaţă nu sunt acceptabile. Acest proces poate fi considerat şi ca explicaţie a importanţei mereu crescânde a redistribuirii bugetare în statele cu puternice economii de piaţă. Redistribuirea bugetară este o tehnică mult mai eficientă de aranjare a poziţiilor relative.

Nu ne poate surprinde, deci, având în vedere în special aparenta inconsecvenţă comportamentală, că pentru Hayek preocupările de justiţie distributivă sunt un efect al imaturităţii minţilor indivizilor constând în incapacitatea lor de a depăşi aceste concepte primitive şi de a cere unui "proces impersonal" sa se conformeze unor precepte morale"[5]. Această atitudine este pe deplin justificată, însă, numai atâta timp cât printre "dorinţele umane" Hayek nu introduce şi acea dorinţă de a avea anumite poziţii relative. Oricum am denumi preocuparea pentru aceste poziţii, "justiţie socială", "justiţie distributivă" sau mai simplu "justiţie", aceasta se pare ca până acum a afectat

toate persoanele din toate timpurile. Şi atât timp cât această preocupare există, ar fi cu adevărat imatur pentru ştiinţele sociale să o ignore, tocmai în scopul de a servi un individ care se doreşte liber.

Este poate momentul potrivit pentru a accentua distincţia dintre abordarea noastră şi celelalte concepţii cu care ne confruntăm în acest studiu. Abordarea noastră constă în a concepe funcţia de utilitate (metautilitate) a individului corespunzător modului în care individul există în realitate; iar preocuparea pentru poziţia relativă este generală şi permanentă, deşi prezentă cu intensităţi diferite la indivizi diferiţi, în diferite comunităţi şi în perioade diferite. Celelalte abordări ignoră explicit sau implicit această preocupare. Nu este surprinzător, în acest caz, că unele aspectele ale comportamentului individului par "naive "sau chiar iraţionale. (Puţin mai departe vom putea argumenta grafic ca raţional chiar şi comportamentul unui individ care se angajează în activităţi care, cu certitudine, îi vor diminua nivelul utilităţii absolute sau al venitului absolut - comportament care în cadrul abordărilor ortodoxe este considerat fără reticenţe ca iraţional, deşi cazurile întâlnite în realitate sunt frecvente).

* * *

Nozick respinge ipoteza că preocupările de justiţie ar fi bazate pe imposibilitatea determinării contribuţiilor individuale la rezultatele obţinute prin cooperare, fie în cazul producţiei izolate, fie în cazul producţiei în cadrul aceleiaşi unităţi economice. În spatele acestor două feluri de organizare stau schimburi voluntare bazate pe productivitatea marginală a factorilor de producţie. în acest fel, "într-o societate liberă", distribuţia rezultă în urma schimburilor voluntare şi a efectuării de daruri sau prin transferuri voluntare[6].

Principalul efort critic al lui Nozick este orientat spre a demonstra că distribuţia nu este modelată, în sensul că nu exista o relaţie cauzală între un element sau un număr limitat de elemente şi partea cuvenită fiecărui individ. Inventarea printr-o teorie a distribuţiei a unui element cauzal care se află într-o relaţie directă cu partea obţinută înseamnă a trata "producţia şi distribuţia ca doua probleme separate şi independente" şi înseamnă a admite că există ceva care aşteaptă să fie distribuit, pe când "Lucrurile vin pe lume deja alocate indivizilor deţinând titlul asupra lor"[7].

Pretenţia că teoria titlului avansată de Nozick face inteligibilă distribuţia fără a crea relaţii cauzale între partea de avuţie deţinută de individ şi un element cauzai, îşi diminuează considerabil probabilitatea de a corespunde realităţii, când autorul recunoaşte că principiul avansat de Hayek şi recunoscut de el - valoarea acţiunilor şi serviciilor persoanelor pentru ceilalţi - "este o componentă modelată importantă într-o societate capitalistă liberă"[8]. Nozick găseşte salvarea principiului său în celelalte elemente componente ale sistemului de titluri (moşteniri, daruri, caritate) care, pentru a nu fie ele însele

modelate, nu trebuie să fie "iraţionale sau arbitrare", ci doar făcute pentru anumite raţiuni. Noi nu înţelegem, însă, cum componenta modelată a distribuţiei determinată pe baza valorii către alţii ar afecta exigenţele avansate de Nozick: (l)nu există ceva apărut din nimic şi care trebuie distribuit şi (2)caracterul inadecvat al tratării producţiei şi distribuţiei ca două probleme separate şi independente, pe de altă parte. Principiul distribuţiei după valoarea acţiunilor şi serviciilor către alţii include distribuţia conform productivităţii marginale, iar acest proces este intim legat de producţie şi nu există în afara ei. Relaţia cauzală, în acest caz, explică mai degrabă cum apar lucrurile pe lume şi nu cum ele sunt distribuite ca şi când ar fi venit din nimic.

Probabil, clasificarea distribuţiilor în cele bazate pe principii modelatoare şi cea bazată pe principiul titlului îşi are justificarea în cadrul sistemului logic al lui Nozick în incompatibilitatea dintre o distribuţie modelată şi starea de libertate, căci "nici un principiu al stării finale sau principiu modelator de justiţie nu poate fi continuu implementat fără o intervenţie continuă în viaţa oamenilor"[9]. Indivizii se vor abate, de exemplu, de la distribuţie pe baza valorii acţiunilor şi serviciilor către alţii pentru că ei lasă moşteniri, fac daruri etc. Pentru Nozick ideea că poate şi aceste acţiuni au la bază un principiu modelator nu merită să fie explorată. Aceste acţiuni care afectează distribuţia se fac pentru raţiuni, doar atât. Care sunt, însă, acele raţiuni? Nu pot fi ele însele principii modelatoare interioare indivizilor şi care nu numai că nu afectează libertatea, dar tocmai exercitarea lor devine o dovadă a existenţei libertăţii?

O teorie a justiţiei trebuie să arate tocmai de ce, în virtutea căror principii indivizii au preocupări de distribuţie în plus şi chiar contrar distribuţiei realizate pe baza productivităţii marginale. Cum putem explica că indivizii aleg distribuţii care nu corespund valorii {determinată pe piaţă) acţiunilor şi servicilor lor către alţii? O teorie a distribuţiei trebuie să arate de ce şi cum indivizi interesaţi, chiar şi în modelul lui Nozick, în a acumula cât mai multe puncte aleg moduri de distribuire care contrazic principiul productivităţii marginale sau al eficienţei şi, în acest fel, creează condiţii pentru diminuarea şi nu pentru maximizarea "punctelor".

Această problemă devine şi mai serioasă prin consecinţele ei asupra poziţiei lui Nozick, dacă impozarea redistributivă, un fenomen general şi de ce nu peren, dobândeşte aceeaşi natură ca şi darurile sau moştenirile atunci când avem în vedere că ea poate apărea în urma unor aranjamente constituţionale voluntare. Deşi de la un anumit nivel de decizie apare ca o "confiscare", ea este o parte a unei înţelegeri mai largi care face toate părţile mai bine situate. (Prin taxare cei taxaţi pot schimba "puncte" cu poziţii relative avantajoase.)

Evident taxarea poate avea şi natura unei acţiuni coercitive. Dar coerciţia, aşa cum credem că am demonstrat în capitolul *2,* nu este compatibilă cu eficienţa în cadrul unei societăţi de oameni care doresc eficienţa şi, deci, nu au preocupări pentru poziţiile relative. Această concluzie amplifică importanţa

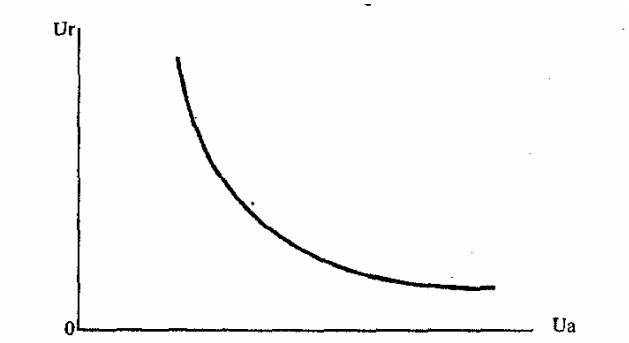
paradoxului anterior: cum este posibil ca indivizii care sunt modelaţi ca maximizatori să întreprindă acţiuni coercitive sau voluntare care afectează distribuţia dictată de principiul eficienţei şi, în acest fel, au efecte de diminuare (aşa cum remarcă Schoeck) şi nu de maximizare?

Principala ipoteză a acestui studiu poate conduce la o rezolvare a acestei probleme: în mod independent de numărul de puncte, indivizii sunt interesaţi în "părţi", în poziţii relative. Acest ultim element determină o componentă a satisfacţiei totale a individului, independentă de satisfacţia generată de numărul de puncte în sine. O asemenea abordare explică lumea aşa cum este ea. Diferenţele dintre consecinţele "fiincţionării" unei asemenea abordări şi procesele distributive reale nu mai sunt aşa de mari, în comparaţie cu diferenţele generate, de exemplu, de teoria avansată de Nozick şi pot fi explicate nu prin comportamente iraţionale, ci printr-o anumită structură a funcţiei de metautilitate. Preocupările de poziţie relativă îl pot determina pe individ să transfere utilitate absolută, să schimbe utilitate absolută cu utilitate relativă sau să exercite coerciţie[10].

4.2 De la metamaximizare la o definiţie individualistă a justiţiei

Funcţia de metautilitate are două argumente - utilitatea absolută şi utilitatea relativă - şi, în consecinţă, o curbă de indiferenţă pentru metautilitate sau o curbă pentru metaindiferenţă va arăta ca cea din fig. 4.2.

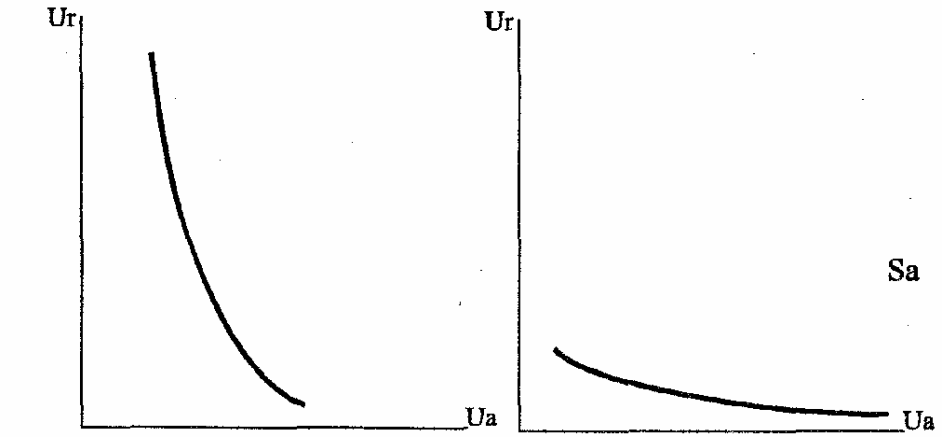
Figura 4.2.

Pe abscisă avem unităţi de utilitate absolută, iar pe ordonată unităţi de utilitate relativă. Curba de metaindiferenţă este înclinată negativ, ceea ce înseamnă că avem tipul de personalitate egoistă, sau, altfel exprimat, metautilitatea marginală este pozitivă pentru cele două "bunuri". Noi am prezentat această curbă de metaindiferenţă ca fiind şi convexă, ceea ce are semnificaţia unei legi a metautilităţii marginale descrescânde pentru cele două

"bunuri". Chiar dacă nu presupunem proprietatea de convexitate, aceasta nu modifică concluziile analizei noastre. Curba de metaindiferenţă a unei personalităţi care ataşează o mare importanţă utilităţii absolute va arăta ca cea din fig. 4.3a, iar cea din fig. 4.3b va reprezenta o personalitate care acordă o mare importanţă utilităţii relative.

Figura 4.3.a ***Figura 4.3.b***

Să presupunem, pentru modelul nostru care urmează, că avem funcţia de metautilitate M=a+r, unde "a" reprezintă unităţi de utilitate absolută, iar "r" unităţi de utilitate relativă. Să mai presupunem că avem M=6, nivel de metautiltate pe care trebuie să-l reprezentăm grafic printr-o curbă de metaindiferenţă. Presupunând inexistenţa proprietăţii de convexitate a funcţiei de metautiltate, curba de metaindiferenţă (UM) va arăta ca în fig. 4.4.

Să construim acum curba de metaindiferenţă pentru persoana A într-un sistem de axe unde coordonatele sunt nivelele de utilitate absolută a persoanei A şi persoanei B.

Vom avea în mod corespunzător graficul din fig. 4.5.

I1 reprezintă curba de metaindiferenţă a persoanei A. Orice punct în afara curbei II reprezintă un nivel superior de metautilitate şi, invers, orice punct în interiorul curbei reprezintă un nivel inferior de metautilitate pentru persoana A. Subordonând ideea de justiţie procesului de maximizare şi acceptând că justiţia este o problema legată de părţi, graficul conţinând curba de metaindiferenţă ne permite să mergem puţin mai departe şi să încercăm o definiţie economică a justiţiei: *pentru o persoana este just acel raport între părţi care menţine nivelul de metautilitate al ei în urma unei modificări a nivelului utilităţii sale absolute.*

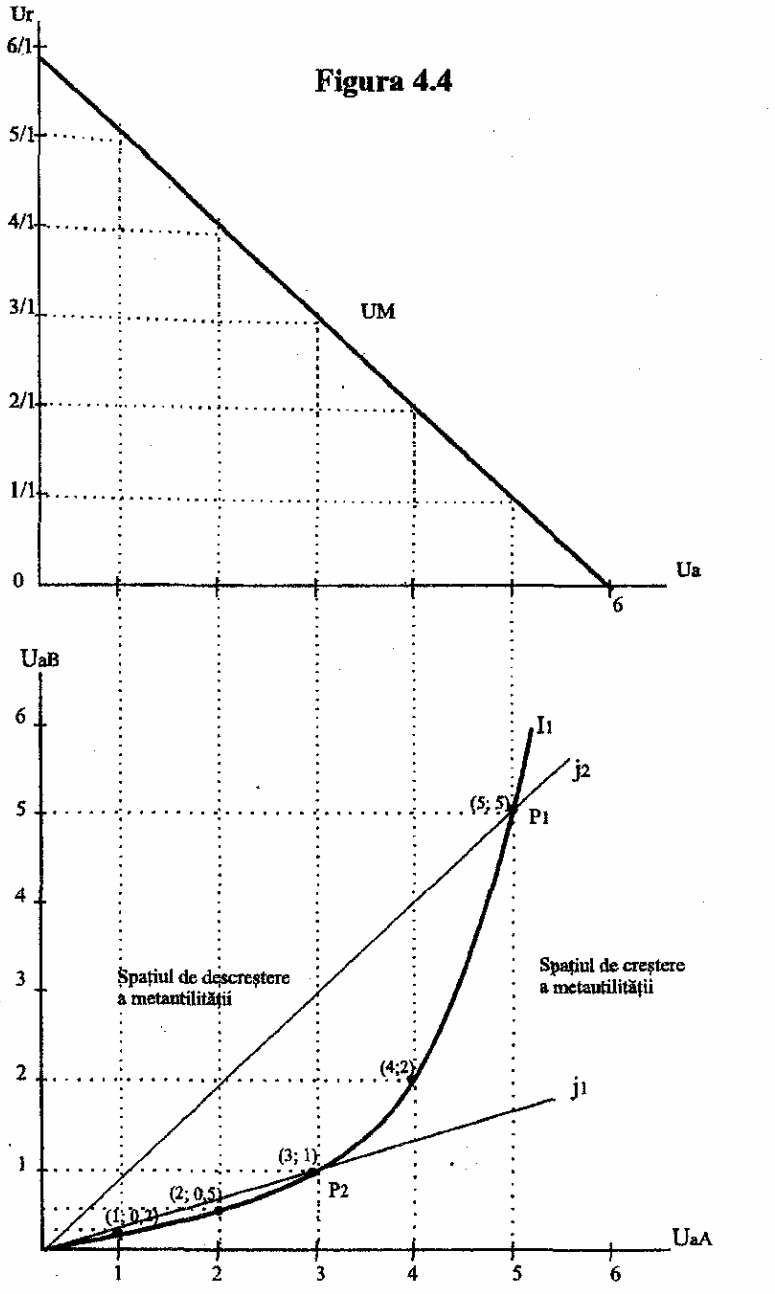

Figura 4.4

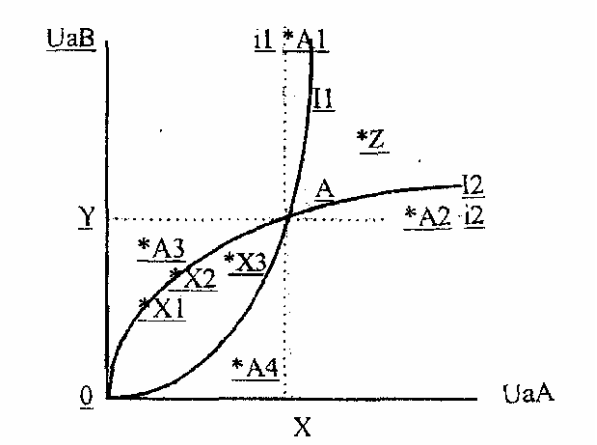
Figura 4.5

Prin deplasarea din PI (3;1) în P2 *(5;5),* individul A obţine un spor de 2 unităţi de utilitate absolută (de la 3 la 5), dar poziţia sa relativă descreşte de la 3/1 la 5/1 (nivelul său de metautilitate este constant: M_{I1} =3 + 3/1=6 şi M_{I2}=5 + 5/5=6). Rapoartele 3/1 şi 5/5=1 (descrise prin cotangentele liniilor j1 şi j2) sunt rapoartele necesare pentru a menţine individul A la acelaşi nivel de metautilitate, pe măsură ce nivelul utilităţii sale absolute se modifică. Acest tip de rapoarte este ceea ce noi propunem să fie denumit *raportul just* şi îl considerăm adevăratul conţinut al conceptului de justiţie. în consecinţă, curbele de metaindiferenţă mai pot fi numite şi *curbele justiţiei.*

Această abordare a justiţiei este esenţialmente individualistă, deoarece ce este şi ce nu este just este determinat de forma curbei pentru metaindiferenţă a unei persoane; raportul just are o determinare individuală. Pentru o persoană raportul just depinde însă de situaţia particulară în care se găseşte acea persoană. O anumită poziţie relativă poate fi justă pentru o persoană la un anumit nivel al utilităţii sale absolute şi poate fi injustă la un alt nivel. Caracterul just al părţilor rezultă din operaţiunea de *metamaximizare* individuală. Pentru a obţine poziţii juste pentru indivizii unei comunităţi nu mai este necesar să le uniformizăm personalitatea sau să-i facem prin diferite procedee mai mult sau mai puţin posibile şi acceptabile (ca, de exemplu, cortina ignoranţei) să recunoască un singur criteriu pentru justiţia socială. Ei pot avea modele diferite de justiţie şi pot să fie, totuşi, simultan în poziţii care deşi diferite sunt apreciate ca juste. Repudierea ideii de justiţie (precum la Hayek) nu mai este necesară, chiar dacă ea este individualizată.

Să presupunem pentru convenienţă că persoana B are aceeaşi funcţie de metautilitate şi acelaşi nivel de metautilitate ca şi persoana A. Reprezentând curbele de metaindiferenţă ale celor două persoane în acelaşi grafic obţinem fig. 4.6.

Figura 4.6

O analogie a graficului anterior cu graficul din capitolul 1, construit pentru a analiza conceptul de coerciţie, este la acest punct deosebit de utilă. Am considerat atunci coercitive orice deplasări dintr-o situaţie iniţială, care diminuează nivelul de utilitate al unei persoane. Am identificat tranzacţiile voluntare ca cele care reprezintă deplasări dintr-o poziţie iniţială în direcţia NE şi tranzacţiile coercitive ca acele tranzacţii care reprezintă deplasări în direcţia SE sau NV.

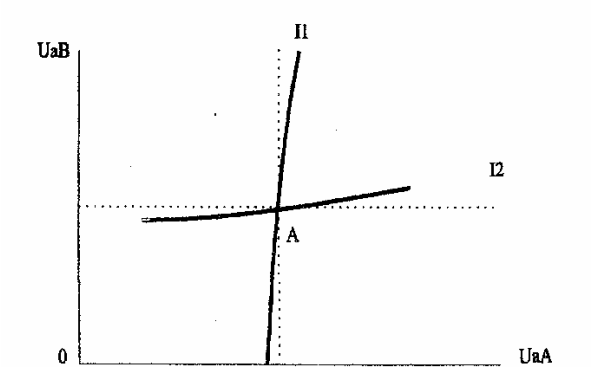
Aceste reguli dispar în cadrul graficului construit anterior. O deplasare din punctul X1 în direcţia NE, să zicem punctul X2, ne menţine la acelaşi nivel de metautilitate, deoarece suntem pe aceeaşi curbă de metaindiferenţă. La fel, o deplasare de la X2 la X1, care ar fi clasificată ca iraţională într-un spaţiu ortodox ca cel din capitolul 1, ne menţine la acelaşi nivel de metautilitate. Se impune, deci, o redenumire a spaţiilor create într-un grafic ortodox în cadrul căruia preocupările de poziţie relativă sunt luate în consideraţie sau, altfel spus, în cadrul căruia sunt importante nu numai direcţiile deplasărilor, ci şi unghiul sub care acestea se fac. De exemplu, o deplasare de la X1 la X3, deşi este o deplasare Pareto-eficientă în abordarea ortodoxă, în spaţiul metautilităţii ea este o deplasare care diminuează metautilitatea persoanei B. Vom denumi, în consecinţă, spaţiul existent în interiorul curbei 12 ca spaţiul metacoercitiv pentru persoana B, iar spaţiul din interiorul curbei I1 ca spaţiul metacoercitiv pentru persoana A.

Dacă explorăm deplasările posibile din poziţia iniţială A, observăm fenomene care deşi întâlnite în realitate, în studiile ortodoxe sunt mai mult expediate decât rezolvate. Spaţiul tranzacţiilor voluntare se restrânge la I2AI1 (spaţiul cuprins între cele două curbe de metaindiferenţă), spre deosebire de spaţiul tranzacţiilor voluntare în abordarea ortodoxă, care ar fi i1Ai2. O deplasare voluntară în Al sau A2 nu este posibilă, de aceasta dată împreună cu profesorul Buchanan, din raţiuni de justiţie, dar adăugăm noi, care nu limitează maximizarea, ci care sunt subordonate considerentelor de maximizare. O deplasare în Al, deşi sporeşte utilitatea absolută a ambelor persoane, deci este, am putea spune noi, *simplu Pareto-eficientă,* este inacceptabilă pentru persoana A, adică este *dublu Pareto-ineficientă* şi, corespunzător, o deplasare în A2, deşi sporeşte simultan utilităţile absolute ale celor două persoane, sau este *simplu Pareto-eficientâ,* este inacceptabilă pentru persoana B sau este *dublu Pareto-ineficientă.* O deplasare din A în Z este, în mod simultan, simplu Pareto-eficientă şi dublu Pareto-eficientă.

Să explorăm pentru puţin timp şi evoluţiile posibile în spaţiul OXAY - spaţiul tranzacţiilor iraţionale în abordarea ortodoxă. Acest spaţiu se restrânge din perspectiva metautilităţii. O deplasare din A în A3, deşi reduce utilităţile absolute ale ambelor persoane, îmbunătăţeşte suficient de mult poziţia relativă a persoanei B, încât aceasta să se considere mai bine situată. (Suntem în exteriorul curbei de metaindiferenţă I2 şi persoana B este mai bine situată, deci are un nivel superior de metautilitate). În mod similar, o deplasare în A4, deşi reduce nivelele utilităţii absolute ale ambelor persoane, îmbunătăţeşte suficient de mult poziţia relativă a persoanei A astfel încât aceasta să se simtă mai bine situată, deci cu un nivel superior de metautilitate.

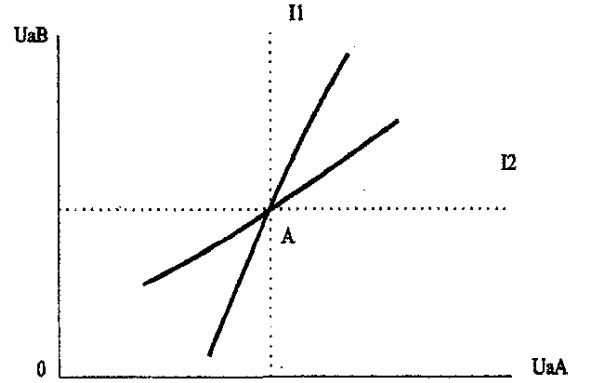
Ca o concluzie, abordarea din perspectiva metautilităţii reduce spaţiul tranzacţiilor voluntare şi al celor iraţionale, dar sporeşte spaţiul tranzacţiilor metacoercitive. Această concluzie generală se concretizează însă în grade diferite de aplicabilitate în funcţie de tipul concret de personalitate umană pe care îl presupune. Pentru un tip de personalitate umană la care poziţia relativă este de mică importanţă sau, în termeni economici, foarte ieftină, curbele de metaindiferenţă reprezentate în spaţiul ortodox al utilităţilor absolute ale celor două persoane, vor arăta ca în graficul din fig. 4.7.

Figura 4.7

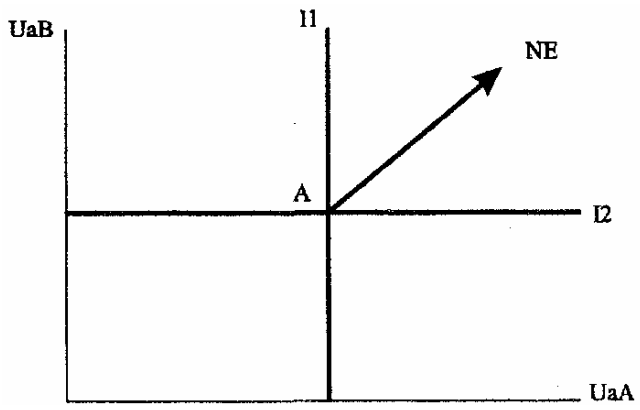

Pentru un tip de personalitate umană la care poziţia relativă este foarte importantă sau scumpă în termeni de utilitate absolută, curbele de metain-diferenţă vor arata ca în graficul din fig. 4.8. Se înregistrează o restrângere a spaţiului tranzacţiilor voluntare şi iraţionale în favoarea spaţiului tranzacţiilor metacoercitive sau al maximizărilor unilaterale în termeni de metautilitate.

Figura 4.8

Pe măsură ce utilitatea absolută este mai bine reprezentată în funcţia de metautilitate, ne apropiem de tipul de personalitate homo absolutus egoist la care curba de metaindiferenţă, reprezentată în spaţiul utilităţilor absolute, devine o perpendiculară la coordonata care măsoară utilitatea absolută a persoanei. Dacă ambele persoane sunt personalităţi de tipul homo absolutus egoist, reprezentarea curbelor de metaindiferenţă pentru acestea se face prin două drepte intersectându-se la un unghi de 90. Spaţiul ortodox al deplasărilor simplu Pareto-eficiente (în direcţia NE) devine un caz particular al deplasărilor dublu Pareto-eficiente. Graficele din fig. 4.7 şi fig. 4.8 devin graficul din fig. 4.9.

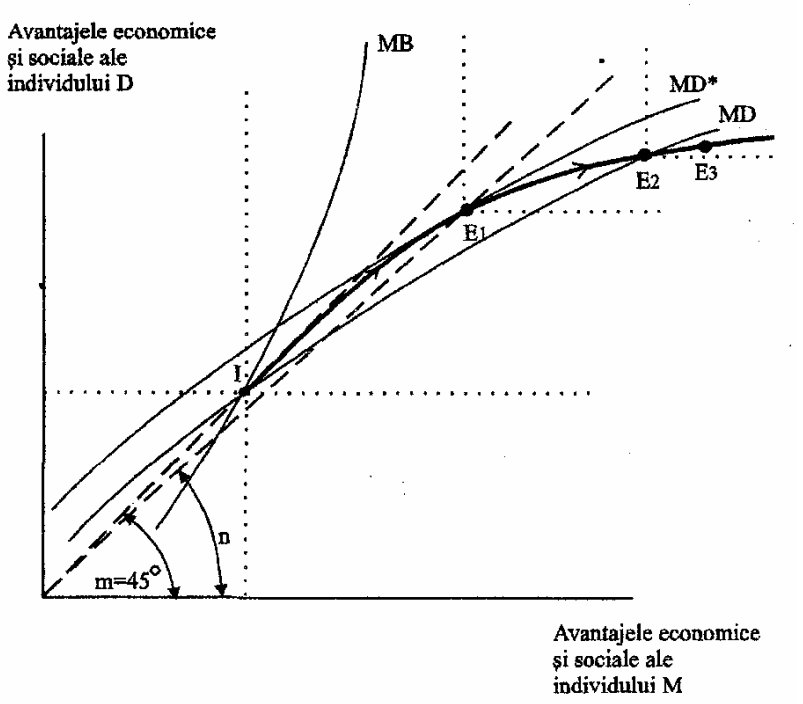
Figura 4.9

4.3. O interpretare din perspectiva metautilităţii a concepţiei lui J. Rawls asupra justiţiei sociale

Operaţiunea de schimb imaginată de Rawls între libertate şi avantajele economice şi sociale este, atunci când şi poziţia relativă devine un bun, o operaţiune de maximizare: maximizarea unei satisfacţii totale pe care noi am numit-o metautilitate. Spre acesta concluzie ne-au condus, pe de o parte, curioasa coincidenţă între punctul în care inegalităţile îl fac pe cel mai puţin avantajat şi mai rău situat şi momentul în care acest individ sesizează că drepturile şi libertăţile lui fundamentale sunt violate şi, pe de altă parte, angajarea unei relaţii inverse, pe care Rawls nu o argumentează şi pe care noi am găsit-o imposibilă, între libertate şi eficienţă. Ne propunem în continuare să interpretăm scenariul rawlsian din perspectiva operaţiunii de metamaximizare angajând graficul din fig. 4.10.

Figura 4.10

I reprezintă poziţia iniţială pentru cei doi indivizi, D şi B, în care există egalitate în ce. priveşte avantajele economice şi sociale. Pe parcursul IE1, individul D schimbă egalitatea cu avantaje economice şi sociale. Pe ansamblu, nivelul metautilităţii lui D creşte. Pe fondul acestei creşteri, el îşi sporeşte utilitatea absolută, dar îşi diminuează utilitatea relativă (tg m ; tg n). El va continua să practice acest schimb până acolo unde atinge cea mai înaltă curbă de metaindiferenţă, MD* (paralelă cu MD şi situată în exteriorul ei). Dacă ar fi forţat să depăşească punctul El, el ar constata că "principiul egalităţii în libertăţile şi drepturile fundamentale" este violat. Aceasta se întâmplă la Rawls în cadrul concepţiei sale speciale de justiţie. Noi am identificat această concepţie ca având la bază o personalitate căreia nu-i este indiferentă poziţia relativă. în cadrul concepţiei rawlsiene generale de justiţie, care corespunde unei personalităţi de tipul homo absolutus egoist, el va înregistra creşteri ale nivelului metautilităţii pentru orice deplasare în direcţia nord-est. În consecinţă, punctele E2 şi E3 ar fi alese, chiar dacă poziţia relativă al lui D este în continuu declin.

Pe o arie importantă a scenariului lui Rawls se înregistrează o evoluţie familiară economistului: individul schimbă un bun (avantajele economice şi sociale) cu un alt bun(egalitatea sau poziţia relativă avantajoasă), Este evident că în cadrul teoriei economice ortodoxe nu există nici o explicaţie a încetării schimbului undeva (punctul El în fig. 4.10), cu mult înainte ca deplasările în direcţia nord-est să înceteze. Introducerea "principiului egalităţii în libertăţile şi drepturile fundamentale" este necesară pentru a restricţiona operaţiunea clasică de maximizare a utilităţii absolute şi a concilia modelul teoretic cu viaţa reală. în lipsa cadrului analitic şi conceptual adecvat privind alegerea momentului în care restricţia este activată intervine o anumita doză de intuiţie pe care Rawls o recunoaşte în mod explicit.

Rawls nu este preocupat de incoerenţa introdusă prin conceperea egalităţii atât în rolul de "bun" cât şi de restricţie a operaţiunii de maximizare; egalitatea apare atât în cazul avantajelor economice şi sociale, cât şi în cazul libertăţilor şi drepturilor fundamentale. Acest obstacol enorm este eludat de Rawls în a cărui concepţie semnificaţia libertăţii pentru exerciţiul maximizării este complet ignorată. Libertatea, ca în multe alte cazuri, joacă rolul unui ultim resort cu care ambiguităţile şi incoerenţele se încearcă a fi eliminate. Dacă Rawls ar putea să demonstreze că libertatea nu are nici o legătură cu modul în care sunt distribuite avantajele economice şi sociale, acesta s-ar putea constitui într-o eventuală restricţie a operaţiunii de maximizare. Corespunzător definiţiei economice a coerciţiei pe care noi am dat-o, libertatea este, mai degrabă, subordonată operaţiunii de maximizare a individului şi nu o restricţie a acesteia.

NOTE ŞI REFERINŢE

[1] Totuşi, cel mai adesea, teoria "justiţiei sociale" vizează sentimente mult mai sordide: antipatia pentru cei mai bine situaţi sau, pur şi simplu, acel "cel mai antisocial rău al tuturor poziţiilor", aşa cum l-a numit John Stuart Mill, acea animozitate pentru marea opulenţă care prezintă ca pe un scandal situaţia în care unii se scaldă în bogăţii în timp ce alţii nu-şi pot satisface nevoile fundamentale şi camuflează sub numele de justiţie ceea ce nu are nimic în comun cu justiţia. F.A Hayek - Law, Legislation and Liberty, vol. II, Routledge & Keagan Paul, 1976, p. 98

[2] F.A. Hayek - **The atavism of social justice,** în "New studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas", The University of Chicago Press, 1978, p. 58

[3] F.A. Hayek - **Law, Legislation and Liberty,** vol. II, p. 317

[4] F.A Hayek - **Law, Legislation and Liberty,** Routledge & Kegan Paul, 1976, p. 15

[5] F.A. Hayek - **Law, Legislation and Liberty,** vol. II, Routledge & Kegan Paul, 1976, p. 62. Această concepţie de "justiţie socială" este, astfel, o consecinţă directă a acelui antropoformism sau personificare prin care gândirea naivă încearcă să explice toate procesele bazate pe autoreglare. Este un semn al imaturităţii minţilor noastre că noi nu am depăşit aceste concepte primitive şi încă cerem de la un proces impersonal care generează mai multă satisfacţie nevoilor umane decât ar putea produce oricare organizare umană deliberată, că ele se conformează acestor precepte morale pe care oamenii le-au elaborat pentru ghidarea acţiunilor lor individuale".

[6] Vezi Robert Nozick - **Anarchy, State and Utopia,** Basic Books Inc., 1974, Section II, cap. Social Cooperation, p. 183-189

[7] Robert Nozick, **op. cit.,** p. 160

[8] Robert Nozick, **op. cit.**, p. 158

[9] Robert Nozick, **op. cit.,** p. 163

[10] Vezi J.M.Buchanan - **The Bconomics and Etfi/cs of Constituţional Order,** The University of Michigan Press, 1991, studiul "Achieving Economic Reform"

Capitolul 5 - CRITICA UNUI MODEL DE EVOLUŢIE INSTITUŢIONALĂ DIN PERSPECTIVA METAUTILITĂŢII

Ceea ce ne-am propus noi în acest studiu nu a fost altceva, am putea spune, decât găsirea răspunsului la cele trei, întrebări fundamentale pe care şi le pune teoria economică clasică (ce?, cum?, pentru cine?), la un nivel analitic mult mai general, care corespunde obiectivului determinării naturii instituţiilor umane ce ar urma să rezulte din interacţiunea indivizilor unei comunităţi.

Analiza critică întreprinsă studiului despre anarhie a lui Winston Bush din capitolul 2 s-a împletit şi a fost, de fapt, subordonată obiectivului găsirii unor relaţii cauzale între tipul de personalitate umana şi natura aranjamentelor instituţionale. Presupunând că am determinat corect aceste relaţii, ne propunem acum să încercăm eficienţa analitică a unor asemenea determinări prin analiza studiului lui Geoffrey Brennan asupra reformelor din fostele economii comuniste[1]. Relevanţa acestui studiu pentru abordarea noastră este deosebită, deoarece, aşa cum vom arăta în cele ce urmează, autorul înţelege relaţia personalitate - structură instituţională şi face mai multe trimiteri şi precizări la prezumţiile despre personalitate. Fără o abordare sistematică a acestei problematici, care ar fi trebuit să preceadă şi să stea la baza analizei, însă, principalele transformări în "natura" indivizilor şi implicaţiile lor nu sunt sesizate. Se vor dovedi de asemenea foarte utile precizările privind conţinutul actelor coercitive şi relaţia dintre dinamica coerciţiei şi a utilităţii persoanelor implicate, probleme care au fost abordate de noi anterior.

Să prezentăm succint scenariul imaginat de Brennan, care este inspirat din "povestea sclavului" a lui Nozick şi care ne este propus ca un model de evoluţie instituţională: " A fost odată un rege care deţinea un pământ bogat şi era stăpânul multor oameni. Regele era remarcabil de egoist. Era de asemenea remarcabil de lacom. Nu-şi dorea adulaţia poporului lui, nici înţelepciunea şi nici onoarea, Nu se temea nici de Dumnezeu şi nici de oameni. Dar dorea să fie cel mai bogat dintre toţi regii şi să aibă cel mai mare palat şi cea mai opulentă curte şi cea mai mare trezorerie între toţi regii de pe pământ. În concluzie, era un rege aspru. Îi biciuia pe cei de la curte şi aceştia biciuiau poporul lui. Şi cu toţii trudeau mult şi din greu pentru a îndeplini dorinţele regelui." Nemulţumit totuşi de situaţia sa, regele îl convoacă pe un bătrân neîntrecut în înţelepciune şi îi cere să-i ofere o soluţie pentru a deveni şi mai bogat. Soluţia oferită de bătrân este în esenţă cea a unei economii de piaţă şi poate fi descrisa succint astfel: cedarea în proprietate privată către supuşii regelui a tuturor bunurilor; garantarea drepturilor de proprietate şi a

libertăţii schimbului bunurilor cedate şi create. Instituirea unei taxe generale proporţionale care va permite regelui să-şi aproprie o parte a avuţiei ţării, care va creşte impresionant. Această parte îl va face pe rege "bogat peste măsură". Regele urmează sfatul bătrânului înţelept şi devine "bogat peste măsură - cel mai bogat între toţi regii de pe pământ"[2].

Ceea ce ar dori Brennan să demonstreze pe baza acestui scenariu este că *"toate* (s.a) punctele Pareto-optime au anumite trăsături instituţionale semnificative", deci "că în anumite condiţii plauzibile va fi raţional pentru dictator să introducă o astfel de ordine instituţională unilateral şi că ordinea instituţională astfel introdusă va prezenta cel puţin unele din trăsăturile economiei liberale"[3].

Ceea ce am dori noi să demonstrăm este că în măsura în care regele îşi doreşte să devină din ce în ce mai bogat, în aceeaşi măsură îşi diminuează calitatea de rege şi că atunci când atinge maximul bogăţiei sale el încetează, în fapt, să mat fie rege. Dictatura şi economia liberală, în formele lor pure, nu pot să coexiste. Pot coexista elemente de dictatură cu cele de economie liberală, în sensul că între acestea există o relaţie inversă. Altfel spus, economia liberală a dictaturii nu poate fi economia liberală a instituţiilor politice liberale. Dacă punctele Pareto-optime sunt optime în accepţiunea ortodoxă a maximizării poziţiilor absolute, atunci condiţia lui Brennan - toate punctele Pareto-optime au anumite trăsături instituţionale caracteristice - este adevărată numai cu adăugirea: care nu sunt posibile în condiţii de dictatură?

Analiza noastră este relevantă dacă termenilor li se dă un conţinut absolut, bine precizat. În măsura în care dictatura poate să descrie realitatea pentru un spectru cuprins între 1 şi 99% dictatură, ea îşi pierde relevanţa, iar analiza astfel întreprinsă devine deosebit de confuză. Între o dictatură între 1% şi o democraţie cu accente liberale în proporţie de 99% nu mai este nici o deosebire pentru cei cărora li se dictează, iar studiul convergenţei structurilor instituţionale în asemenea caz este un exerciţiu intelectual inutil. A emite pe acesta bază, însă, concluzii care privesc structurile liberale şi dictatoriale pure este o greşeală intelectuală deosebit de periculoasă.

Dacă admitem ca elemente de dictatură sau coercitive coexistă cu elemente liberale şi ne imaginăm diferitele societăţi sau aceeaşi societate în evoluţia sa ca o realitate ce variază într-un continuum între dictatură pură şi libertate pură, atunci fenomenul descris de Brennan se circumscrie acestui model, iar metamorfoza aceleiaşi societăţi este posibilă tocmai datorită schimbărilor în tipurile de personalitate concrete ale personalităţilor care interacţionează. Ceea ce descrie în mod splendid Brennan, fără a realiza implicaţiile fenomenului, este tocmai acest proces de metamorfoza a dictatorului de la o personalitate care ataşează o mare importanţă poziţiei relative (apropiat de colţul din stânga-sus din fig. 2.3) la o personalitate care ataşează o mare importanţă poziţiei absolute (apropiat de colţul din stânga-

jos). Altfel spus, importanţa poziţiei relative în funcţia de metautilitate a dictatorului, în scenariul imaginat de Brennan, se diminuează considerabil.

Să urmărim desfăşurarea povestirii lui Brennan şi să identificăm acele elemente care în opinia noastră semnifică o schimbare dramatică în tipul concret de personalitate al regelui. Găsim în cadrul acesteia elemente care aparţin atât tipului pur de personalitate HAE, cât şi tipului pur HRE. Acestea ar putea exista în cadrul aceleiaşi personalităţi, conform abordării noastre, numai în măsura în care ele se completează reciproc. Este clasificarea noastră invalidată sau este descrierea făcută de Brennan inconsecventă şi confuză?

Regele este "remarcabil de egoist", dar nu doreşte adulaţia poporului său. Egoismul său este de o "formă particulară". El doreşte să fie "cel mai bogat dintre toţi regii", dar, ne avertizează Brennan, "reformele instituţionale care urmăresc maximizarea venitului" nu pot apărea dacă dictatorul (regele în acest caz) ţine la poziţia sa de "relativă superioritate". Individul descris de Brennan este, pe baza elementelor anterioare din text, un HAE.

Totuşi, regele nostru este "stăpânul multor indivizi" şi "el îşi biciuieşte oamenii de la curte, iar aceştia biciuiesc poporul". Aceste elemente descriu o poziţie relativă de subordonare completă a celor inferiori, de constrângere fizică care poate apărea în cadrul modelului nostru teoretic numai în cazul în care cel ce exercită coerciţia este foarte aproape de HRE. În plus, regele nu vrea să fie cel mai bogat, indiferent de poziţia sa în comunitate. El vrea să fie "cel mai bogat dintre toţi regii". Brennan realizează că aceste elemente, în măsura în care descriu "motivaţiile" dictatorului, nu sunt compatibile cu instituţiile maximizatoare pe care regele le va accepta. Cum explică Brennnan această contradicţie? Cum explică el că, deşi regelui nu-i face plăcere să-i biciuiască pe supuşi, el este la începutul povestirii în situaţia în care "El biciuia pe cei de la curte, care biciuiau poporul lui"?

Pentru Brennnan indivizii care sunt supuşii regelui pot deveni surse de avuţie pentru acesta numai în două situaţii: (1) atunci când sunt biciuiţi şi (2) atunci când poate deveni operaţional un sistem fiscal eficient, ceva care prin el însuşi depinde de o economie financiară dezvoltată a schimburilor complexe" şi care permite "reformele instituţionale maximizatoare de venit". Funcţionalitatea acordată biciuirii, în acest caz, este destul de ciudată. Ea apare ca o metodă de colectare de avuţie de către rege şi nu ca o metodă de a face avuţie prin constrângerea fizică a unor indivizi care nu au "stimulente economice" pentru a fi activi[4].

Astfel, practicarea biciuirii în etapa iniţială pare doar o "tehnică" eficientă de colectare de avuţie. În fond ea este eficientă numai în perimetrul limitat al cunoaşterii regelui, care ajunge să descopere o altă tehnică numai prin consilierea unui înţelept.

Brennan îşi permite să confere "biciuirii" această funcţie, deoarece pachetul de propuneri al înţeleptului conţine două elemente: (l)reforme instituţionale care în esenţă constau în acordarea de drepturi (inclusiv de proprietate) persoanelor şi (2)introducerea unui sistem de taxare proporţională. Care, deci, din acestea două înlocuieşte biciuirea?

Dacă sistemul fiscal este acela care înlocuieşte biciuirea, suntem în faţa unei situaţii inedite: este ca şi cum bogăţia ar exista deja, iar problema regelui este cum sa o colecteze. Este evident, însă, că "bogăţia naţiunii" creşte după introducerea reformei instituţionale propuse de înţelept Reformele instituţionale înlocuiesc "biciuirea". Acestea sunt adevăratele opţiuni între care regele trebuie să aleagă: biciuire şi sărăcie, pe de o parte, şi reformele instituţionale recomandate de înţelept şi starea de "bogat peste măsură", pe de alta parte.

Şi, pentru a face comparaţia relevantă, regele trebuie să fie la fel de ştiutor în analiza celor două structuri. Situaţia în care regele este plasat de Brennan este a individului care ştie ce vrea, dar nu cunoaşte mijloacele. Apariţia în scenariu a înţeleptului este plusul de cunoaştere de care regele avea nevoie. Se produce astfel numai o descoperire a instituţiilor, evitându-se relevarea altor fenomene.

"Biciuirea" este, însă numai o eventuală consecinţă a dreptului regelui de a decide în numele altora. Dispariţia "biciuirii" înseamnă o restructurare a drepturilor în comunitatea regelui şi tocmai cu acest element îşi începe înţeleptul consilierea. O structură de drepturi descrie poziţiile relative, raporturile dintre indivizii pentru care există drepturile. Reconceperea structurii de drepturi după modelul propus de înţelept înseamnă o schimbare radicală a poziţiei relative. În fapt, după introducerea acestor reforme nu mai avem acelaşi rege care biciuieşte şi nici aceiaşi indivizi care sunt biciuiţi. Drept consecinţă, dacă sistemul fiscal nu este "fezabil", regele nu se mai poate întoarce, cu excepţia unor situaţii care trebuiesc bine precizate, înapoi la "ordine, bice şi tortură".

Pentru Brennan reîntoarcerea la bici este aşa de facilă pentru că el nu face absolut nici o precizare despre supuşii regelui. Dacă pentru ei situaţia în care se află ar fi în mod facil acceptată, biciuirea nu mai este necesară. Existenţa biciuirii semnalează neacceptarea situaţiei în care aceştia se află. Această situaţie există în urma unui raport de putere, iar raportul de putere descrie tocmai poziţii relative. Aceste poziţii de putere au fost posibile deoarece indivizii au avut interese în poziţiile relative. (Chiar dacă numai regele ar fi fost tipul de personalitate HRE, iar ceilalţi ar fi fost de tipul HAE, aceştia din urmă aveau interesul în a bloca înclinaţia regelui spre poziţii relative.)

Regele şi supuşii lui au ajuns în situaţia biciuirii pentru că tipurile concrete de personalitate precum şi raporturile de putere au cerut acest echilibru. Acest echilibru nu poate fi schimbat dacă una din cele două condiţii nu se schimbă (iar ceea ce se schimbă la Brennan este personalitatea). Brennan îşi permite o reîntoarecere la "biciuire" într-o manieră foarte uşoară

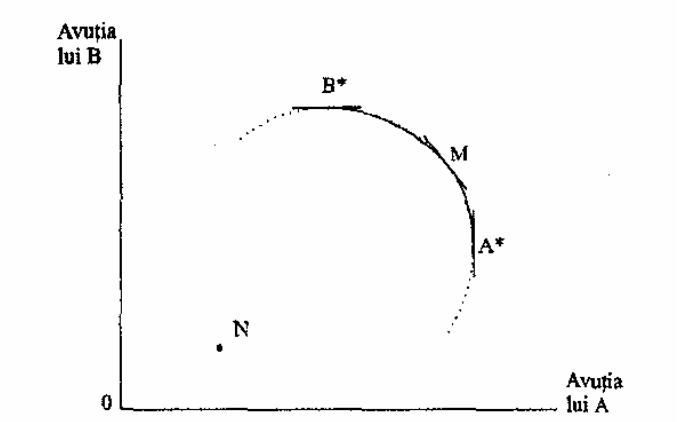
pentru că nu îşi pune problema modului în care indivizii au ajuns în situaţia de rege şi supuşi.

Faptul că reconsiderarea drepturilor şi reintroducerea reformelor instituţionale au efectul unei rearanjări a poziţiilor relative este clar ilustrat de citatul din Adam Smith pe care Brennan îl introduce, însă, pentru a arăta necesitatea mutualităţii câştigurilor pentru a putea implementa reformele vizate: "În comparaţie cu luxul mai extravagant al celui bogat, situaţia (omului simplu) trebuie fără îndoială să apară extrem de simplă şi uşoară; cu toate acestea poate să fie adevărat că situaţia prinţului european nu întotdeauna depăşeşte atât de mult pe cea a ţăranului muncitor şi econom pe cât situaţia ultimului depăşeşte pe cea a multor regi africani, fiecare stăpânul absolut al vieţilor şi libertăţilor a zece mii de sălbatici goi puşcă"[5].

În acest citat ni se spune nu numai că ţăranul european harnic şi econom este mai bogat în comparaţie cu mulţi regi africani. Ceea ce nouă ni se pare a fi mult mai important pentru acest studiu este faptul că regele african este "stăpânul absolut al vieţilor şi libertăţilor a zece mii de sălbatici goi puşcă", pe când, în realitatea europeană se compară opulenţa prinţului cu cea a ţăranului. Poziţiile relative în acest caz sunt de cu totul altă natură. Prinţul european nu mai are acea poziţie relativă de superioritate faţă de ţăran, pe care o întrece cu mult cea a regelui african.

După ce funcţiile de metautilitate ale prinţului european şi regelui african au fost determinate, mişcarea dintr-o anumită poziţie de echilibru (ceea ce înseamnă o anumită poziţie relativă şi o anumită poziţie absolută) în cele două tipuri de comunităţi în direcţia reducerii avantajelor de poziţie relativă (presupunând că puterile părţilor nu s-au modificat) nu poate fi explicată fără acceptarea unei modificări a funcţiilor de metautilitate. Brennan se pare că nu înţelege faptul că deplasarea regelui din situaţia de a-şi biciui supuşii în cea a acordării acestora de drepturi de proprietate şi de schimb înseamnă nu numai un câştig, ci şi o pierdere. Aceste două elemente trebuie comparate. Schimbarea în funcţia de metautilitate face posibil ca puterea suplimentară consumată în creşterea utilităţii absolute să genereaze o metautilitate marginală mai mare decât cea care caracteriza poziţia anterioară de echilibru. Tocmai pentru că nu poate explica deplasarea dintr-o poziţie de echilibru în alta, Brennan presupune că regele are nivele diferite de cunoaştere în cele două situaţii. într-o situaţie normală, opţiunea între cele două situaţii ar fi trebuit să-l găsească pe rege în mod egal ştiutor.

Figura 5.1

Să încercăm să relevăm unele aspecte remarcate anterior printr-o analiză diagramatică ce are la bază graficul construit de Brennan. Graficul din fig. 5.1 este cel construit de Brennan, unde A* este punctul în care avuţia lui A este maximă, A fiind rege în cadrul unei structuri instituţionale bazate pe dreptul de proprietate al lui B. B* este punctul care maximizează avuţia lui B, el fiind rege în cadrul unei structuri instituţionale bazate pe dreptul de proprietate al lui A. M este punctul care maximizează avuţia însumată a celor doi în cadrul unui" stat minimal" de tip nozickean.

O primă observaţie asupra fig. 5.1: dacă acceptăm ipoteza lui Brennan după care indivizii maximizează puncte, ne aflăm în situaţia care contravine concluziilor noastre din capitolul 2, la care am ajuns pe baza tabelului 2.1 - Probabilitatea comportamentului coercitiv. La punctul A*, cu toate că există, încă, coerciţie[6] (regele îşi păstrează dreptul de a lua avuţie de la B prin taxare), avuţia absolută a lui A este maximizată. Această situaţie nu apare la punctul M unde redistribuţia coercitivă nu există (aceasta este interpretarea pe care o putem da "statului minimal" al lui Nozick). Am prezentat în acel moment raţiunile pentru care persoana A nu poate maximiza la A* şi persoana B la B*.

Deci, la punctele A* şi B* regii maximizează simultan cu o îmbunătăţire a poziţiei celor supuşi lor. Aceştia din urmă nu maximizează în acele puncte. In concluzie, maximul avuţiei totale nu se realizează decât în M. Totuşi, de ce, de exemplu, aleg indivizii punctul A* şi nu M? Din grafic reiese că ambele puncte sunt Pareto - optime. Atât A cât şi B câştigă atât la A cât şi la M. Instrumentarul analitic al lui Brennan nu-i permite determinarea punctului de echilibru. Dictatorul nu poate alege orice punct Pareto - optim, odată ce acordul părţilor este necesar. Poate rezolva Brennan această problemă?

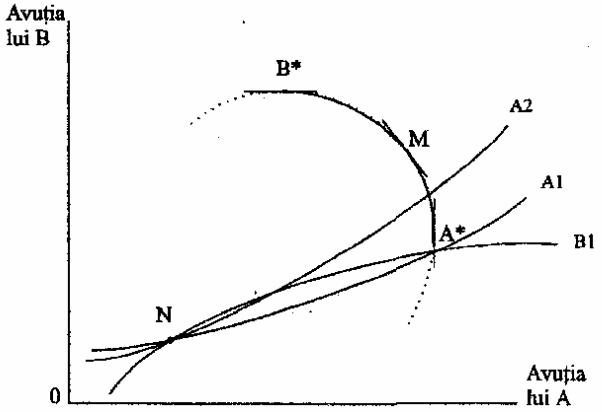
O a doua observaţie: cu toate că Brennan ne previne că în modelul imaginat de el regele trebuie să fie preocupat să maximizeze venitul său, că

preocupările de "superioritate relativă" nu sunt compatibile cu comportamentul presupus, trebuie să remarcăm încă o dată că preocupările de poziţie relativă ale regelui sunt indubitabile. Persoana imaginată de Brennan în poziţia de rege doreşte să devină "cel mai bogat rege dintre toţi regii" şi nu doar să aibă cea mai mare bogăţie posibilă pentru el, indiferent de poziţia sa în ierarhia socială.

Brennan lasă complet neabordate evoluţiile poziţiilor relative, dar este evident că ele sunt implicate pretutindeni. Citatul introdus din Adam Smith este o dovadă elocventă. Chiar şi teza caracterului semi-fungibil al avuţiei, explicit abordată de Brennan, este compatibilă cu legitatea remarcată de Smith. Căci dacă sporul de avuţie nu poate fi însuşit în totalitate prin fisc de către dictator, apare imediat întrebarea: în ce proporţie se împarte avuţia între "dictator" sau stat, pe de o parte, şi supuşi sau cetăţenii ordinari, pe de altă parte?

Relaţia observată de Smith este compatibilă cu abordarea noastră din acest studiu: în cazul în care regele este într-o poziţie de echilibru la N (A este rege), el va decide să se deplaseze în A*, ceteris paribus, numai dacă, în urma modificării funcţiei de metautilitate, A oferă o metautilitate mai mare. Deoarece A trebuie să se dovedească superior numai după modificarea funcţiei de metautilitate (altfel A trebuia să fie deja ales), punctul A trebuie să aibă următoarele caracteristici: (l) să sporească nivelul avuţiei lui A şi să-i diminueze poziţia relativă sau (2) să diminueze avuţia şi să sporească poziţia relativă. Graficul imaginat de Brennan corespunde primei situaţii: regele şi-a sporit poziţia absolută, dar şi-a înrăutăţit poziţia relativă. Numai modificarea funcţiei de metautilitate a regelui poate explica că A nu a fost ales anterior în locul lui N. Nu mai este nevoie, în acest caz, de prezumţia de ignoranţă, ca la Brennan, atunci când regele alege N. În consecinţă, ataşând figurii lui Brennan curbele de metaindiferenţă obţinem graficul din fig. 5.2. NA1 reprezintă curba de indiferenţa pentru metau-tilitate a persoanei A înainte de modificarea fimctiei de metautilitate, iar NA2 este curba de indiferenţă pentru metautilitate după modificarea funcţiei de metautilitate.

Figura 5.2

Nu este necesară nici o modificare în funcţia de metautilitate a lui B, deoarece A* este pentru el într-o poziţie superioară înainte de modificarea funcţiei de metautilitate a persoanei A. în cazul nostru prezumţia de variaţie a nivelului de cunoaştere a aceleiaşi persoane nu mai este necesară, iar cadrul de luare a deciziei devine mai relevant în comparaţie cu cele două stări N şi A. Reducerea funcţiei de metautilitate la M=f(Ua, 0) - cazul în care se află Brennan - nu permite explicarea faptului că A* este ales (A* are poziţii absolute mai bune atât pentru A, cât şi pentru B), în afară de cazul în care individul nu ştie de existenţa lui A, când alege pe N.

Vom aborda în continuare relaţia libertate politică - libertate economică, care, în forma în care este imaginată, joacă un rol deosebit în modelul lui Brennan. Vom aborda această chestiune pornind de la pretinsa separare a interesului economic de alte interese, de la înţelegerea segmentară a acestuia. Aşa cum am mai remarcat, Frank Knight arăta că interesul economic nu este un interes anume, ci el este general, în sensul că orice activitate umană are un aspect economic. Orice activitate presupune consum de resurse rare şi, în consecinţă, există în general un interes în a acţiona eficient; acesta este interesul economic. În acest sens orice activitate umană este economică.

În analiza conceptului de coerciţie din primul capitol am stabilit o relaţie între libertate şi nivelul de utilitate al persoanelor care interacţionează. Coerciţia a fost testată atunci ca o eventuală formă de a rezolva problema economică a fiinţei umane. Libertatea, ca negare a coerciţiei, este la fel de legată de problematica economică a fiinţei umane, Coerciţia şi libertatea se exclud reciproc. Nu există, însă, nici o contrapunere între libertatea dintr-un domeniu şi libertatea din alt domeniu. Libertatea înseamnă situaţia dintr-o anumită comunitate umană unde nici o persoană nu poate diminua resursele limitate sau economice ale altei persoane. Este evident, din această perspectivă, că diminuarea diminuării, deci creşterea libertăţii, într-un domeniu nu poate atrage apariţia sau intensificarea diminuării într-un alt domeniu.

Exemplul prezentat de Brenan pentru a evidenţia relaţia libertate economică - libertate politică în sensul exclusivităţii lor se bazează pe folosirea libertăţii în accepţiunea de drept[7]. O anumită configuraţie de drepturi poate exprima starea de libertate, dar nu orice drept este un capitol al libertăţii. Drepturile sunt şi o consecinţă a raporturilor de putere şi, în consecinţă, un drept poate consfinţi practicarea coerciţiei într-o anumită formă.

Brennan caută argumente pentru principala sa idee ce trebuie demonstrată în studiul său (dictatorul raţional va introduce o ordine instituţională care va avea cel puţin unele dintre caracteristicile economiei liberale) în evoluţia realităţilor economice şi politice. Deoarece libertatea socială a apărut nu printr-un proces constituţional deliberat al unor cetăţeni liberi, ci prin moartea societăţii autocratice, important este nu dacă există o "asociere naturală între ideile de libertate economică şi libertate politică", ci

dacă în acest proces de tranziţie "un fel de libertate este prezent în timp ce celălalt este absent".

Dacă situaţia menţionată este posibilă, atunci scenariul lui Brennan ar fi: dictatorul raţional introduce reformele instituţionale ale economiei liberale, iar dobândirea în unele cazuri a libertăţii politice s-ar face "în virtutea unui fel de disonanţe cognitive care apare atunci când una este prezentă fără cealaltă." (Cazurile care corespund acestui model teoretic sunt Hong Kong, Singapore, China Imperială şi Marea Britanie a secolelor XVIII şi parţial secolul XIX.)

Aşa cum am arătat anterior, însă, nu putem face o separare între libertatea economică şi libertatea politică. Acordarea "libertăţii economice" de către dictator înseamnă acordarea de libertate în general şi, în acest caz, în egală măsura, el este mai puţin dictator. Modificările instituţionale urmează unor modificări ale obiectivului maximizării. El menţine ceea ce Brennan numeşte "libertate politică" nu pentru că aceasta maximizează venitul, ci pentru că el doreşte să devină "cel mai bogat dictator". Dacă libertăţile oferite celorlalţi erau numai o funcţie de maximizarea venitului şi nu şi de preferinţele lui pentru poziţia relativă, problema dictatorului putea fi formulată astfel: "vreau cel mai mare venit, indiferent de situaţia mea politică: dictator, supus al dictaturii sau persoană liberă".

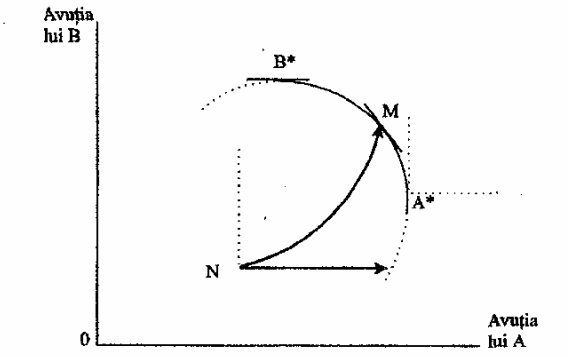
Este momentul să remarcăm o altă trăsătură a modelului lui Brennan folosit pentru a determina modificările instituţionale: nu sunt ignorate numai modificările în funcţiile de metautilitate ca posibile cauze ale transformărilor, ci şi modificările în raporturile de putere. Prezumţia lui Brennan este că dictatorul hotărăşte structura instituţională. Aceasta nu numai că îl îndepărtează considerabil de realitate, dar îl pune şi în situaţii contradictorii. Dacă deplasarea din N în A este condiţionată de "mutualitatea necesară (ş.a.) a câştigurilor", atunci dictatorul nu dictează modificarea instituţională. El este numai unul din autorii deciziei. El nu mai are monopolul "să instituie modificarea". Folosirea puterii (generale) în stabilirea structurii instituţionale în configuraţii altele decât cele ale libertăţii, trădează preocuparea părţilor pentru poziţii relative. Dictatorul alege să nu cedeze "libertatea politică" supuşilor lui nu pentru că menţinerea acestuia îi maximizează venitul, ci pentru că el rămâne un dictator. Pentru dictator A* este punctul de maxim corespunzând etapei III din modelul nostru privind ineficienta coerciţie! (vezi capitolul 2, fig. 2.4), unde maximul venitului şi maximul metautilităţii nu coincid. Faptul că modelul lui Brennan pare să fie compatibil cu evoluţii în special din cadrul comunităţilor asiatice, inclusiv cazul reformelor din fostele societăţi comuniste, poate fi explicat altfel. Această explicaţie, din perspectiva studiului nostru, este compatibilă cu calificarea societăţilor asiatice de către profesorul Buchanan ca fiind într-un mai mare grad comunitariste, ceea ce echivalează în modelul nostru cu un mai mare grad de altruism. Consecinţa acestui fapt este că, chiar în poziţia de dictator, cineva nu va lua decizii care sunt la fel de diferite precum ale unui dictator în contextul

unei alte societăţi (de exemplu, europene). Această consecinţă poate fi exprimată, altfel spunând că poziţiilor relative inferioare, în cadrul societăţilor asiatice, li se asociază un cost relativ mai mic. Corespunzător, poziţiile de superioritate relativă sunt relativ mai puţin productive în termeni de metautilitate. în acest caz, investiţiile în dobândirea şi menţinerea raporturilor de putere nu mai sunt, comparativ, la fel de mari.

Ceea ce ne preocupă în cele ce urmează este relaţia dintre starea de libertate şi maximizarea simultană a utilităţilor absolute ale celor doi indivizi. Ce formă are relaţia dintre libertate şi nivelul utilităţii absolute la Brennan? Implicaţiile răspunsului la această întrebare sunt clare. în fapt, de el depinde posibilitatea ca dictatorul să maximizeze utilitatea absolută rămânând dictator. Dacă această posibilitate există, libertatea este de neimaginat în condiţiile în care indivizii sunt de tipul HAE. Schimbarea raportului de putere între A şi B (revenim la graficul lui Brennan) nu înlătură coerciţia pentru că în această situaţie, B ar fi interesat să exercite coerciţie.

Modul în care Brennan înţelege relaţia libertate - avuţie (pe care noi o considerăm aici că reprezintă utilitatea absolută) poate fi înţeles prin studiul atent al aceluiaşi grafic prezentat în fig. 5.3.

Figura 5.3

Din punctul iniţial N, indivizii ar putea ajunge în M, dacă M corespunde "statului minim" al lui Nozick. Acceptând că "statul minim" este starea de libertate (nu există redistribuţie coercitivă), putem trage concluzia că starea de libertate este compatibilă cu maximizarea avuţiei însumate a celor doi, dar nu este compatibilă cu maximizarea individuală. Nu am putea înregistra, însă, pe un posibil parcurs între N şi M, o creştere simultană a avuţiei celor doi indivizi? În acest caz deplasările sunt Pareto-eficiente, dar nu avem în nici un punct optimalitate paretiană, cu excepţia punctului M. Deoarece deplasarea de la N la M este şi o deplasare în direcţia stării de libertate, am avea, pe traiectoria presupusă,

şi o relaţie directă între starea de libertate şi avuţie sau o relaţie inversă între coerciţie şi avuţie: libertatea lui B sporeşte, iar activitatea de coerciţie a lui A se restrânge. Restrângerea coerciţiei de către A este un efect al introducerii ordinii constituţionale a economiei liberale. Dictatorul este din ce în ce mai puţin dictator, iar pentru a ajunge în M el trebuie să cedeze întreaga libertate supuşilor săi.

Să încercăm să verificăm valabilitatea scenariului presupus. Pentru aceasta este esenţial să înţelegem ceea ce am demonstrat anterior: libertatea politică şi libertatea economică sunt aspecte ale libertăţii în general. Ele ne se exclud reciproc, ci sunt aspecte ale aceleiaşi stări sociale. Acordarea dreptului de proprietate de către dictator (pe care Brennan o consideră o libertate economică) face inutilă exercitarea dreptului de vot pentru a impune acest drept în cazul în care supuşii dictatorului ar dori libertatea politică de a vota. Dacă "libertatea politică" de a vota ar fi folosită în acelaşi scop, libertatea economică acordată de dictator constând în "dreptul de proprietate" este echivalentă cu "libertatea politică" exercitată în acelaşi scop. În consecinţă, creşterea "libertăţii economice" merge mână în mâna cu libertatea politică şi nu invers.

Ceea ce vrem să relevăm aici este că dictatorul este mai puţin dictator. Brennan se pare că nu înţelege acest lucru. Ca urmare, modificările Pareto-eficiente din N, care sunt posibile prin liberalizare economică, semnifică simultan diminuarea drepturilor dictatoriale.

Dacă Ai este punctul de unde încep deplasări Pareto - eficiente, după Brennan, deplasarea de la Ai ia A* se produce simultan cu o creştere a gradului de libertate (descreşterea coerciţiei exercitate de A). Avem pe acest segment o relaţie directă între libertate şi avuţia individuală sau o relaţie inversă între coerciţie şi avuţie. De la A* la M, deplasarea care are semnificaţia unei creşteri a gradului de libertate, se înregistrează o descreştere a avuţiei lui A şi, deci, o relaţie directă între avuţie şi coerciţie. În concluzie, Brennan nu este consecvent în abordarea acestei relaţii. Nici nu putem spune, de fapt, dacă el realizează implicaţiile diagramei sale asupra corelaţiei libertate - eficienţă.

Diagrama lui Brennan, putem acum remarca, violează şi corelaţia dintre dinamica avuţiei totale şi dinamica raportului dintre avuţiile celor care interacţionează. Brennan nu este preocupat de această problemă, dar în această privinţă el contravine modelului oferit de Adam Smith, chiar în citatul pe care el îl introduce. Pentru a porni din Ai, se înregistrează mai întâi o creştere dramatică a poziţiei relative şi a avuţiei dictatorului, în timp ce B pierde în termeni relativi. Avem, într-adevăr, o evoluţie normală pe segmentul AiA*: creşterea poziţiei relative şi a poziţiei absolute a lui B concomitent cu creşterea avuţiei şi declinul poziţiei relative la A, dar ea a fost precedată de o anormalitate.

O evoluţie normală, identică cu modelul lui Smith, a relaţiei dintre dinamica poziţiilor relative şi dinamica poziţiilor absolute ale celor doi indivizi care interacţionează se poate produce pe traseul NM introdus de noi. Pe acelaşi traseu putem înregistra şi o relaţie directă între libertate şi eficienţă.

NOTE ŞI REFERINŢE

[1] Geoffrey Brennan - The Tale of the Slave Owner: Reflections on the Political Economy of Communist Reform, GenterforStudyof Public Choice, Farfaix, Virginia, 1990

[2] Geoffrey Brennan, op. cit., p. 3

[3] Geoffrey Brennan, op. cit., p. 3

[4] Este elocventă pentru această concluzie următoarea afirmaţie a lui Brennan: La un anumit punct, aparatul fiscal poate deveni aşa de costisitor, încât întregul exerciţiu nu mai este eficient - punctul în care ne întoarcem din nou la ordine, bice şi tortură". G. Brennan, op. cit, p. 9

[5] Citat din Adam Smith - Avuţia naţiunilor, introdus de G. Brennan în op. cit., p. 6

[6] Conform precizărilor făcute de autor, punctele A' şi B* apar pe baza drepturilor de proprietate ale persoanelor A şi, respectiv, B. în ce măsură A şi B pot fi propn'etari se decide prin proporţia prin care regele îşi poate apropia sub forma taxării bunurile aflate în proprietatea acestora. Nu există nici un drept" care să limiteze această proporţie. Chiar dacă proporţia confiscării ar fi limitată, caracterul coercitiv al aranjamentului este evident

[7] Exemplul prezentat de Brennan este următorul: 'Libertatea mea economică de a-mi determina consumul de pâine în mod unilateral este în conflict cu libertatea mea politică de a participa la o procedură electorală care determină consumul (şi producţia) de pâine de către alţii". (G. Brennan, op. cit, p. 12)

Abstract

METAMAXIMIZATION: WEALTH AND JUSTICE

This book is a study in constitutional economics. Right from the beginning I must confess that it is a rather unorthodox approach: from redefining basic concepts (like coercion and human economic personality types) up to more fundamental results (like consistency between freedom and distributive individual justice) it runs counter Hayek, Rawls and Nozick. It introduces new concepts (like metautility, metamaximization, double Pareto-efficient shifts) and, my claim is, succeeds for the first time to create a simple analytical framework which makes possible to explain what orthodox economic theory cannot explain: wealth decreasing activities, poverty, opulence and wars.

In Chapter I, An Economic Definition of Coercion, all the previous attempts to define coercion (Hale, Commons, Hayek and Vanberg's) are rejected and a new definition is suggested: a transaction between Friday and Crusoe is coercive to Crusoe when it was initiated by Friday and Crusoe cannot get out of it without decreasing his ex-ante utility level (transaction costs are neglected). All that Crusoe can do is choosing between two losses (see Figure 1.1). Coercion is a very intelligent act of plunder: it keeps the victim as a potential future victim or partner in a voluntary transaction. Note that all I am saying is that coercion decreases a given utility level: I am not saying that liberty (the absence of coercion) increases a given utility level. The immediate conclusion stemming from this definition is that a coercive institutional framework cannot be efficient to those being coerced - efficiency being defined in terms of individual utility level.

In Chapter 2, Liberty and Efficiency, inspired by Locke and Mill, but going beyond economic theory of positional goods, I conceive a metautility function with two arguments: one is the utility derived from getting more "points" - which I call absolute utility - and the other is the utility derived from one's relative position - which I call relative utility - i.e. from comparing one's "points " with someone's else "points ". In other words I am conceiving individuals like maximizing not utility but what I call metautility. This might be tantamount with conceiving individuals as deriving a general satisfaction from maximizing power (power being defined as a general ability to do things or take actions). There are at least two reasons for taking this step: first, this perspective on human individual seems to me more complete; second, although no social scholar

disagree with the wealth-equality trade-off there is a general failure to articulate the fact that this two competitive "goods" amalgamate into something which has to be defined. In other words, wealth-equality trade-off is to me a very powerful proof that individuals engage in a more general maximizing activity, within which wealth is one of the arguments. Of course, efficiency of this model depends only on its ability to explain the real social world as it is.

Combining the acceptance of absolute and relative utility with the possibility that individual could conceive the maximizing activity like benefiting himself or someone else, 1 find four basic human personality types: **egoistical homo absolutus, altruistic homo absolutus, egoistical homo relativus and altruistic homo relativus.** These are just pure human personality types, but what we find into the real life are individuals combining these "items" with different weights. So any particular or average individual can be represented as a point in Figure 2.3. or by what I call the concrete personality type. Now I take a further step: I interact, two by two, these four pure fundamental personality types allowing each one to have alternatively the power to impose his preference on the institutional structure. From ten possible interactions I find that only three of them are consistent with a state of freedom.

A real challenge to my approach is posed by Bush's studies on anarchy. Starting from a natural distribution Bush conceives a Pareto redistribution and reach the conclusion that for social-political stability is necessary that existing claims to income shares fall within the limits defined by the equilibrium of natural distribution. Studying Bush from my own perspective I find two important weaknesses. The first one is changing the personality type without even noticing it. This is a general weakness of the orthodox economic theory which assumes a uniform and external type of human personality - homo oeconomicus which corresponds in my own typology with egoistic homo absolutus. Ignoring individual's concern with relative position makes impossible to determine exactly what kind of real individual one is assuming and avoid the danger of changing the personality without being conscious of it. This is exactly what Bush is doing. I will find similar situations in Rawls and Brennan's studies.

The second one is replacing production by effort which is considered as an unpleasant commodity. When one individual is coercing some other individual, he is not only decreasing his own productive effort, but is decreasing the production capacity of that one being coerced. And this can be seen only if one is assuming production within his model and accepts a whatever weak trade-off between consumption and production capacity. By introducing these assumptions in a model I found that maximizing wealth by coercion is impossible; what is maximized for sure by employing coercion is metautility or a general satisfaction derived both from absolute and relative positions (see Table 2.1 and Figure 2.4).

In Chapter 3, The Idea of Justice and Human Personalities, I try to find out the eventual connections between the personality type one scholar is assuming explicitly or implicitly and the idea of justice he is led to. I present my studies from this perspective on Rawls, Nozick and Buchanan. It is very clear that Rawls accepts that individuals are interested in relative positions because "each prefer a larger to a lesser share" and the principle of maximization of the least advantaged positions is another proof What Rawls fails to recognize is that individuals having different weights for absolute magnitudes and shares are engaged in a metamaximization process - that is maximization of orthodox utility is just a part of a larger maximization process - and that these different weights can describe individuals' metapreferences. Consequently, Rawls invents the serial order and force individuals to choose the basic rules of their society behind the veil of ignorance as they have no preferences. My claim is that individuals in Rawls' scenario choose the principles of their society on the basis of their metapreferences and that the veil of ignorance is completely irrelevant in this respect. For instance, an egoistical homo absolutus will choose the principle of marginal productivity or Hayek's principle of the value of one's service to the others irrespective of this particular social position. That veil of ignorance force people to agree on the same basic rule is an illusion; they had been forced to choose Rawls' principles because their metapreferences had been conceived implicitly identical. As I will show in the next chapter, the timing of coming into action of the principle of equality in fundamental liberties and rights which limits the action of difference principle is heavily dependent on intuition in the absence of the precise analytical framework provided by a metamaximization process.

Nozick's entitlement principle is perfectly consistent with the type of personality who maximizes "points" or, in my language, with egoistical homo absolutus and this is exactly the way he conceives the individuals populating his model... It is important to note that recognition by Nozick of individuals' interest in relative positions or in his words that "There is no standard of doing something well, independent of how it is or can be done by others" comes to the end of his "Anarchy, State, and Utopia", well after entitlement principle had been advanced.

Professor Buchanan accepts the classical perspective on human personality: individual maximizes but he does not maximizes power; there are although a lot of other human objectives which go counter wealth maximization. Based on this assumption professor Buchanan reaches a different perspective on justice, a perspective which is closer to mine: different communities have different principles of justice, but there is a single principle of justice for one group. I try to explain why Buchanan, even assuming the veil of ignorance, reaches the conclusion of different principles of justice for different groups. There is one of Professor Buchanan's papers (see note no. 38,

Chapter 3) where the perspective on human personality is very similar to mine, although the criteria for classifying human personalities are not clearly articulated. And this study is not on distribution or justice, but rather on explaining why different communities behave differently and have different economic achievements.

To the end of Chapter 3 I present my own explanation for the role of the veil of ignorance devise and explain what would be the role of it within my own perspective. By my own opinion, in the frame of Rawls' theory of justice the veil of ignorance is primarily a technical device which reconciles liberty and justice. Professor Buchanan is perfectly right when he says that fairness and voluntariness is one and the same thing. When someone conceives "just ratio" not as a "good", which may be exchanged with the purpose of some more general maximization (metamaximization) and in this way might have different and consistent magnitudes for different individuals, it is quite normal to be led to one of the following solutions: reject the idea of justice - as Hayek does - or find some way to force individual reach the same idea of justice: this is exactly the role of veil of ignorance. The problem with the veil of ignorance is not that individuals do not know their exact status in a society or their natural abilities; the real problem is that they do not know exactly what they want or more precise what they prefer. They are not allowed to prefer with different intensities relative and absolute positions as they would do in the real life. If they know this the choice is strictly a technical problem and even more there is no more necessary the veil of ignorance. Or, if there is any reason for the veil of ignorance, this is to discover the intensities with which individuals prefer absolute and relative positions or what I call their metautility functions - and this is exactly its role within my own perspective.

Varying the weights for absolute and relative utility metaindifference curve changes as in Figure 4.7 and 4.8 Thus orthodox Pareto-efficient and Pareto-inefficient shifts prove to be just extreme cases for double Pareto-efficient and Pareto-inefficient shifts.

The last part of Chapter 3 is an interpretation of Rawls' theory of justice from a metautility perspective. I am led to the conclusion that what Rawls describes in his special theory of justice is, in fact, a metamaximization process in the case when we have individuals with a "egoistical homo absolutus + egoistical homo relativus" concrete personality type. Invention of serial order and employing of a considerable doze of intuition for finding out when it is activated become completely unnecessary. Starting from a position of equality I, in Figure 4.10, the least advantaged individual, individual D, exchanges advantageously absolute utility with relative utility shifting from metaindifference curve MD to the higher metaindifference curve MD* (point EI). If he keeps on with this exchange he gets back to MD and then to a lower

metaindifference curve. Shifting from E2 to E3 he must realize, in Rawls' own words, that his basic rights and liberties had been violated.

In Chapter 3, A New Conception on Social Justice, I start with rejection an idea suggested by Hayek and which seems to have become quite orthodox. This idea is that individual is inconsistent when after having been engaged in voluntary exchanges on the market rejects the relative positions determined in this way on the ground that they are not just and engage in redistributive activities... I advance the idea that individuals are perfectly consistent if we accept that they divide the metamaximization process into two different phases: the first one, they maximize absolute positions or wealth on the market ignoring the resulting relative positions - and this is exactly what individuals maximizes on the market - and, the second one, they rearrange the relative positions by budgetary redistribution as to maximize their metautility. Acting in this way they are more efficient because metamaximizing for each exchange (that is, taking into account changes in relative positions) within an economy with a very developed division of activities would be very costly. This explanation is consistent with what we can see as going on in the real social life: as a society is more developed economically or exchange is more developed the redistributive activities are more extensive.

I go on then by trying to show that the fact of having different justice ratios in different situation - something which simply confuses Hayek - is quite normal within a metamaximization process. Drawing a metaindifference curve like in Figure 4.4, where the competitive goods are absolute utility (absolute position) and relative utility (relative position), then we get a metaindifference curve like in Figure 4.5 where the axes are the absolute utilities of the two interacting individuals. Now I am in a position to define graphically the just ratio: for an individual is JUST the ratio or share which maintains constant his metautility level after his absolute utility has changed. The slopes (cotangent) of the straight lines j1 and j2 describes the just ratios for individual A when he has the absolute utility levels 3 and 5. In other words, by shifting from point P2 to point PI his just ratio has changed from 3:1 to 1:1. Consequently I suggest that this last metaindifference curve (Figure 4.5) might be called as well justice curve.

Note that from the perspective I am advancing here justice is basically an INDIVIDUAL justice and social justice is only an approximation of "average" individual justice, just as social interest is an approximation of the "average" individual interest.

In Figure 4.6 I draw individuals A and B's metaindifference curves. Taking point A as an initial position we get a better explanation of real human behaviour or in such an analytical framework becomes rational what usually is seen as irrational: shifts to A1 or A2 although are orthodox Pareto-efficient are not efficient in metautility terms or I say are double Pareto-inefficient. Shifts

from A to A3 and A4, which are irrational in an orthodox framework are alternatively efficient for individual B and then individual A. This- might be engaging in a war or value decreasing activities. A shift from A to Z is simple Pareto-efficient and as well double Pareto-efficien t.

The last chapter, The Critique of a Model of Institutional Evolution from Metautility Perspective, is a study on G. Brennan's paper "The Tale of the Slave Owner: Reflections on the Political Economy of Communist Reform". I am employing in this analysis the entire analytical framework I have created and presented in the previous chapters. Not only that I was led to a different general conclusion, but sometime I discovered that Brennan cannot identify exactly, within his orthodox framework, some very important changes. For instance, Brennan is not able to see that sometime his king must change tremendously his personality type or that some other time what he is describing as a change is not a change at all.

I had identified features of some elements of institutional structures which they cannot have or changes in king's knowledge which are in fact changes in king's personality type. What is completely absent in Brennan's study are assumptions about king's people power and preferences. Any change in institutional structure is brought about by changes in the power balance or in the (meta)preferences of those interacting, but in Brennan 's framework the king can move anywhere and get back any time too easily. From the beginning to the end Brennan ignores an idea which is basical from the perspective I have advanced in this book: this is that being king and having as many riches as possible in this world are competitive objectives.

INSTITUTUL NAŢIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

ANALE
NR. 4/1995

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAŢIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
CENTRUL DE CERCETĂRI DEMOGRAFICE

DEMOGRAFIE CONTEMPORANĂ

Vladimir TREBICI

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
Bucureşti, 1995

Cuprins

CUVÂNT ÎNAINTE 335
COMENTARIA IN DEMOGRAPHIAM (I) 337
COMMENTARIA IN DEMOGRAPHIAM (II) 349
COMMENTARIA IN DEMOGRAPHIAM (III) 391
POLITICA DEMOGRAFICĂ 401
DEMOGRAFIA ROMÂNEASCĂ: ÎNCOTRO ? 416
POPULAŢIA MONDIALĂ ŞI DEZVOLTAREA DURABILĂ 422
MEMORIU PRIVIND ÎNFIINŢAREA „INSTITUTULUI DE DEMOGRAFIE AL ACADEMIEI ROMÂNE” 430

CUVÂNT ÎNAINTE

După evenimentele din Decembrie 1989, în evoluţia demografică a României s-au instalat unele tendinţe noi, dintre care cea mai semnificativă este scăderea natalităţii.

Iniţial, aceste tendinţe au fost considerate drept conjuncturale, efecte ale acumulărilor anterioare. Cu trecerea anilor, ele au început să se "cronicizeze". Pentru perioada 1990-1994, tabloul demografic, reţine ca trăsături principale scăderea continuă a natalităţii - unii analişti folosesc expresia de "prăbuşire a fertilităţii" - menţinerea mortalităţii la un nivel ridicat, creşterea emigraţie; accentuarea îmbătrânirii demografice. Din 1992, excedentul natural a devenit negativ; numărul deceselor îl depăşeşte pe cel al naşterilor. Estimaţiile prospective, timide în primii ani, avansează, pentru orizontul 2025, cifre tulburătoare: numărul populaţiei s-ar reduce, în această perioadă, cu circa 2,5 - 3,0 milioane de persoane,

Ne-am fi aşteptat ca opinia publică să fi fost sensibilizată în legătură cu această evoluţie probabilă şi, mai ales, cu consecinţele pe termen lung, inclusiv cele de natură geo-politică.

Ar fi fost, de asemenea, firesc ca statul să adopte o politică demografică coerentă. Nu s-a întâmplat acest lucru, invocându-se, în special, restricţiile financiare. Am adăuga şi lipsa unor studii aprofundate, privind variabilele demografice în contextul general social-economic. Într-adevăr, în anii 1990/1994, cercetarea ştiinţifică în acest domeniu a fost modestă; literatura demografică foarte săracă.

Hotărârea Adunării Generale a Academiei Române, din aprilie 1995, de a înfiinţa un institut de demografie marchează o dată importantă în istoria demografiei româneşti.

Înfiinţarea Centrului de Cercetări Demografice al Academiei Române este un început care insuflă speranţe, privind relansarea cercetării ştiinţifice, indispensabilă pentru informarea opiniei publice si fundamentarea viitoarei politici demografice.

"Quousque tandem ignorare demographiam?" întrebarea retorică, inspirată de celebrul discurs ciceronian, îşi va pierde sensul, pe măsura organizării şi dezvoltării cercetării ştiinţifice.

Volumul de faţă, cuprinzând câteva studii şi eseuri pe teme de demografie, încearcă să ofere cititorilor, mai curând, teme de reflecţie. Populaţia, "omul la plural" - cum sună o frumoasă metaforă, trebuie să constituie o preocupare a tuturor, de la simplul cetăţean al ţării, la omul de ştiinţă din cele mai variate domenii, până la factorul de decizie politică. Nu ne pot lăsa indiferente tendinţele noi, dintre care unele au un caracter negativ

evident, în ultimă analiză, este vorba de viitorul poporului român, de locul său în Europa, de rolul pe care trebuie să şi-l asume în acest sfârşit de mileniu şi în începutul mileniului următor.

Nutrim speranţa că acest modest început va fi urmat de studii sistematice, pe care le aşteptăm de la cei ce se vor apleca, cu dăruire şi competenţă, asupra problemelor fundamentale ale demografiei româneşti.

Vladimir TREBICI

15 *iunie 1995*

COMENTARIA IN DEMOGRAPHIAM (I)

Argumentum

Recursul la o modalitate mai puţin obişnuită de a preyenta problemele demografiei româneşti are mai multe motivaţii, care vor fi expuse, pe îndelete, în continuare. Speranţa mărturisită a autorului este aceea că "serialul" nostru, refuzând demersul didactic sau sistematic, de obicei greoi şi plicticos, va reuşi să stârnească interes pentru o problematică de cea mai mare importanţă, ignorată sau tratată cu superficialitate. Nu va fi, deci, o tratare rigidă, după reguli prestabilite – cu care ne-au obişnuit manualele de demografie sau de sociologie a populaţiei – ci una liberă, neformală, dictată de nevoia de a pune în evidenţă aspecte mai puţin cunoscute sau rău înţelese din realitatea demografică.

Nu vom ascunde faptul că primum movens al întreprinderii noastre este bogata informaţie statistică, pusă la dispoziţie cercetătorilor şi opiniei publice de către Comisia Naţională pentru Statistică. Avem în vedere, în primul rând, rezultatele recensământului populaţiei şi locuinţelor din 7 ianuarie 1992, Anuarul demografic al României, apărut recent, la două decenii de la anuarul similar din 1974, dar şi colecţia "Informări statistice operative" (Seria Populaţie). Demografia – se ştie bine acest lucru – este tributară, în cel mai înalt grad, informaţiei statistice. Nu se afirmase, în mare măsură cu temei, că demografiei, periodizarea, potrivit căreia demografia a cunoscut trei "captivităţi", dintre care cea mai îndelungată s-a dovedit "captivitatea statistică"?

Or, după Revoluţia din Decembrie 1989, asistăm la creşterea volumului de informaţii statistice, însoţită de aplicarea principiului transparenţei acestora. Nevoia de cunoaştere a structurilor demografice şi socio-economice, ca şi a fenomenelor demografice, este, în mare parte, satisfăcută de aceste surse clasice. Un fapt nou, absolut pozitiv, este dezvoltarea anchetelor prin sondaj pe teme de demografie, practic de neconceput în perioada totalitarismului comunist. În această acţiune importantă, s-au implicat numeroare institute de cercetări – vom aminti Institutul de Cercetare a Calităţii Vieţii, Institutul de Sociologie, Centrul de Calcul şi Statistică Sanitară – dar ale căror cercetări sunt, din păcate, mai puţin cunoscute.

Este paradoxal că, în condiţiile sporirii cantităţii şi calităţii informaţiei, demografia – ca şi alte discipline având ca obiect studiul populaţiei – cunoaşte o evidentă stagnare, dacă nu chiar o involuţie. O simplă comparaţie a cărţilor, studiilor şi articolelor pe teme de demografie, în cei cinci ani de la Decembrie 1989 şi perioada 1984-1989, ne poate convinge, fără prea mare efort, de adevărul acestei constatări.

În trecut, unii "demografi" motivau tăcerea lor prin imposibilitatea de a spune "adevărul", sau prin dificultatea de a obţine informaţii statistice. Ne-am fi aşteptat ca "literatura de sertar" să cunoască o adevărată "explozie" publicistică. Nu s-a produs revirimentul aşteptat.

În schimb, mass-media, unele ziare şi reviste, comunică o serie de informaţii denaturate, inexacte. Într-un ziar, se scrie că numărul persoanelor de confesiune romano-catolică şi greco-catolică aflate sub jurisdicţia Papei Ioan Paul al II-lea ar fi de cel puţin două milioane, când recensământul din 1992 ne arată 1.161.942 romano-catolici şi 223.327 greco-catolici, în total, deci, 1.385.269. O publicaţie oficială, destinată străinătăţii, prezentând situaţia minorităţilor naţionale din România, scrie că numărul ucrainenilor este de peste 200.000, reluând o afirmaţie a unui lider naţionalist ucrainean, în loc să fi reprodus cifra din publicaţiile statistice, unde numărul ucrainenilor, la recensământ, a fost stabilit la 65.764. Ce să mai vorbim de numărul romilor (ţiganilor), în publicaţiile din ţară şi străinătate? Recent, într-un ziar de mare tiraj, o informaţie cu titlul "Tot mai multe căsătorii între români şi rusoaice" începe astfel: "Specialişti în demografie au constatat, în ultimul timp, o înmulţire a căsătoriilor mixte dintre cetăţenii români şi cei din republicile foste sovietice". Cine vor fi fost aceşti "specialişti în demografie" şi de unde vor fi avut ei informaţii?!

"Serialul" nostru nu va putea rezolva problemele. Nu ne putem face iluzii. Să-l socotim, deci, un început. Până la crearea unei opinii demografice naţionale, deziderat preconizat de documentele Anului Internaţional al Familiei (1994) şi ale Conferinţei Internaţionale asupra Populaţiei şi Dezvoltării (Cairo, 5-13 septembrie 1994), trebuie întreprinsă o acţiune de cunoaştere, oricât de modestă ar fi ea.

Ne obligă la aceasta, situaţia demografică a României, tendinţele ce se manifestă în ultimii ani, multe neprevăzute, şi care cer explicaţii ştiinţifice şi acţiuni pe plan politic. Ele sunt cunoscute la modul general, dar mai puţin percepute.

Pentru Conferinţa Internaţională asupra Populaţiei şi Dezvoltării, România – ca şi celelalte state membre ale ONU – a pregătit "Raportul Naţional". Din ceea ce se cunoaşte până acum, mai ales pe baza datelor statistice oficiale, câteva aspecte pot fi evidenţiate.

În perioada 1990-1994, numărul populaţiei României scade: iniţial, datorită soldului negativ al migraţiei internaţionale, iar din 1992, se adaugă excedentul (sporul) natural negativ (numărul deceselor depăşeşte pe cel al naşterilor). Prin urmare, rata anuală a creşterii demografice, oscilând în jurul valorii de 1%, a devenit negativă. Unele estimaţii prospective, având ca ipoteze nivelul fertilităţii din ultimii doi ani şi mortalitatea constantă, arată că, în anii 2020 şi 2025, numărul populaţiei României ar putea fi cu 2,5-3,0 milioane mai mic ca în 1992 (22.810.035, la recensământul din 1992).

Natalitatea populaţiei se află într-un proces rapid de scădere. În perioada 1990-1994, rata totală de fertilitate (numărul mediu de copii pe care i-ar naşte o femeie în perioada sa fertilă, de la 15 la 49 ani) se află sub nivelul de înlocuire a generaţiilor (în România, acest nivel este de 2,15 copii). În 1993, valoarea acestui indice a ajuns la 1,44 copii, în 1994, la 1,4 copii.

Mortalitatea populaţiei se află la un nivel înalt, în comparaţie europeană. Speranţa de viaţă la naştere nu a atins, încă, 70 ani, iar mortalitatea infantilă este de circa 23 decese sub un an la o mie de născuţi-vii. Se afirmă, cu orice prilej, că România se plasează, din punctul de vedere al acestor indici fundamentali ai dezvoltării socio-economice şi ai calităţii vieţii, pe ultimele locuri din Europa.

Doar nupţialitatea nu ridică, deocamdată, probleme: vârsta medie la prima căsătorie se menţine aproape neschimbată în ultimul secol, demonstrând vitalitatea modelului cultural familial şi nupţial de origine ţărănească.

Îmbătrânirea demografică se accelerează, mai cu seamă ca efect al scăderii natalităţii.

Apar probleme legate de repartiţia teritorială a populaţiei, pe provincii istorice, mediile urban şi rural, pe judeţe, sub efectul conjugat al migraţiei interne şi ale regimului de natalitate şi de mortalitate. Urbanizarea în România ridică, şi ea, probleme.

Consideraţii geo-politice încep să fie formulate în ultimii ani; ele sunt obligate să ia în seamă faptul că România, deşi stat unitar, are 2.400.000 de cetăţeni (10,5% din populaţia totală) aparţinând altor naţionalităţi.

Populaţia, fenomenele demografice sunt interdependente cu cele social-economice.

Or, contextul demografic, schiţat succint mai sus, face parte din contextul general al economiei şi societăţii româneşti. Fără să ne grăbim să identificăm etiologii, va trebui totuşi să amintim situaţia economică dificilă în care se află România în perioada de tranziţie spre statul de drept şi economia de piaţă. Vor putea fi descifrate, mai târziu, cu ajutorul unor studii serioase, condiţionări şi interdependenţe între variabileledemografice şi socio-economice.

Din triada “descrie-analiză-acţiune”, ne interesează, acum, prima fază. Cea de-a doua reclamă studii interdisciplinare. Pentru faza a treia, cea a politicii demografice, vor putea fi făcute unele sugestii şi aluzii.

O explicaţie trebuie dată, totuşi, titlului “serialului” nostru. Modelul pe care îl urmăm nu este cel … în anul 1992 şi schimbările intervenite în ultimele decenii în structura demografică şi socială, semnat de Alexandru Radocea, Preşedintele Comisiei Naţionale pentru Statistică, reprezintă o temeinică analiză.

- România. Date demografice (Demographic Data). Comisia Naţională pentru Statistică, 1994.

Referiri se vor face, evident, şi la alte surse. Repetăm: ordinea de tratare, fără a fi arbitrară, va urma, mai curând, principiul importanţei temelor, aşa cum consideră autorul.

Se poate imagina o altă modalitate pentru a stârni interesul cititorului, folosind forma interogativă:

"Ştiaţi că, la recensământul din 1992, un număr de 257 persoane au fost înregistrate cu vârsta de 100 de ani şi peste, corespunzând generaţiilor născute în 1892 şi în anii anteriori, dintre care 71 bărbaţi şi 186 femei?"

Sau o altă situaţie:

"Ştiaţi că, la recensământul din 1992, un număr de 257 persoane au fost înregistrate cu vârsta de 100 de ani şi peste, corespunzând generaţiilor născute în 1892 şi în anii anteriori, dintre care 71 bărbaţi şi 186 femei?"

Sau o altă situaţie:

"Ştiaţi că, la recensământul din 1992, din cele 401.087 persoane înregistrate ca naţionalitate romi (ţigani), un număr de 14 s-au declarat de confesiune mozaică?"

"Ştiaţi că, la grupa de vârstă 75-79 ani, s-au înregistrat 45.137 bărbaţi văduvi şi 198.553 femei văduve, ceea ce înseamnă 440 femei văduve la 100 bărbaţi văduvi?"

Dar, chiar şi în aceste situaţii, trebuie explicat că înregistrările la recensământ s-au făcut pe baza declaraţiei libere a persoanei recenzate, principiu sacru la orice recensământ...

Nu negăm rolul educativ al unui asemenea mod de a trata problemele demografiei, ceea ce n-ar putea duce la o "demografie anecdotică". Dată fiind situaţia dramatică a demografiei româneşti ca ştiinţă, mai curând ar fi justificată folosirea modelului lui Alecu Beldiman (1760-1826) în a sa "Tragodia sau mai bine a zice jalnica Moldovei întâmplare după răzvrătirea grecilor, 1821", actualizat la demografie: "Jalnica tragodie a demografiei româneşti după Revoluţie!".

Oricum, un capitol final se va ocupa de situaţia actuală a demografiei româneşti, însoţită de unele consideraţii practice.

Minorităţi, naţionalităţi conlocuitoare

În chip de introducere, se poate afirma că, de la studiile clasice ale doctorului Sabin Manuilă[1] şi ale lui Anton Golopenţia[2], nu s-a mai scris aproape nimic pe această temă.

Împrejurările în care au apărut aceste studii sunt bine cunoscute. România pierduse, în vara anului 1940, importante părţi din teritoriul său naţional: Basarabia, Nordul Bucovinei, ţinutul Herţa, Cadrilaterul, Transilvania de nord (aceasta avea să fie recâştigată în 1944).

Baza informaţională principală era recensământul general al populaţiei, efectuat pe întreg cuprinsul României Mari (295.049 kmp).

Conferinţa de la Paris a confirmat anexarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei (inclusiv ţinutul Herţa) de către URSS şi cedarea Cadrilaterului, convenită în 1940.

Teritoriul României, rezultat din acest act, a fost stabilit la 238.391 kmp, cât este şi astăzi. Pierderile teritoriale au fost de 56.658 kmp.

Cu acelaşi prilej, România a pierdut aproape 3,8 milioane de locuitori, dintre care jumătate erau români, iar cealaltă jumătate o reprezentau alte naţionalităţi.

Recensămintele populaţiei, efectuate în perioada 1948-1992, au înregistrat caracteristicile: naţionalitate (în 1930, i s-a spus "neamul") şi limba maternă. Până la recensământul din 1992, "religia" nu a mai fost înregistrată. Singurele informaţii, privind această caracteristică, sunt cele furnizate de recensămintele din 1930 şi 1992.

Situaţia populaţiei aparţinând altor naţionalităţi decât cea română era cunoscută datorită publicaţilor statistice oficiale. Ponderea românilor, de 71,9% în 1930 (România Mare), a crescut sistematic: 85,7% (1956), 87,7%(1966), 88,1%(1977) şi 89,5% (1992).

Numărul absolut al persoanelor aparţinând acestor naţionalităţi a fost: 2.493.336 (1956), 2.356.653 (1966), 2.560.345 (1977) şi 2.401.493 (1992).

Evoluţia numerică a populaţiei pe naţionalităţi este în funcţie de sporul natural (natalitate şi mortalitate), migraţia internaţională, strămutări şi transferuri de populaţie (eventual, deportări), dar şi de procese de asimilare (căsătorii mixte, în special), eventual, de desnaţionalizare ("genocid cultural").

Nu toţi aceşti factori sunt cunoscuţi, pentru a stabili contribuţia fiecăruia.

---

[1] Dr. Sabin Manuilă, Studiu etnografic asupra populaţiei României, Institutul Central de Statistică Bucureşti, 1940. De asemenea, studiile publicate în anii 1929-1957.

[2] Anton Golopenţia, Populaţia teritoriilor româneşti desprinse în 1940. În Geopolitica şi geoistoria, revistă română pentru sud-estul european. Societatea română de statistică, Bucureşti, 1941.

Revenind la problema structurii etnice a populaţiei României, vom spune că aceasta nu a fost studiată de demografi, până după Revoluţia din Decembrie 1989. Explicaţii există, dar nu este cazul să ne referim, acum, la ele.

Printre puţinele materiale care s-au publicat după 1989, le vom menţiona pe cele purtând semnătura V. Trebici[1] şi V. Gheţău[2].

Cât priveşte structura populaţiei după religie, nici în trecut, nici mai recent, ea nu a făcut obiectul unui studiu, cu excepţia unui singur material[3].

Problema etnică face, în schimb, obiectul unor preocupări şi dezbateri, în cercuri politice, pe plan intern şi extern. Cura miza şi abordarea problemei nu sunt, întotdeauna, ştiinţifice, este cu atât mai importantă tratarea ei de către oamenii de ştiinţă. După informaţiile pe care le deţinem, un moment important l-a constituit o manifestare ştiinţifică, organizată la Bucureşti sub egida Academiei Române şi a IREX (SUA), cu titlul: "Romanian American Symposium on Interethnic Relations", Bucharest, June 17-20, 1991, în cadrul căreia autorul a prezentat comunicarea "The Ethnic Demography of Romania", folosind datele recensământului din 1977. S-a constatat, atunci, ce puţin studiată era această problemă, în România.

Că problema este foarte importantă, nu este cazul să o discutăm. Consiliul Europei se ocupă de ea; în România, a luat fiinţă un Centru Internaţional pentru studierea relaţiilor interetnice, sub egida Academiei Române, funcţionează şi o instituţie guvernamentală pentru problemele naţionalităţilor conlocuitoare.

Aşadar, studiul acestei probleme se cere adâncit. Or, datele definitive ale recensământului din 1992 ne oferă posibilitatea unor descrieri demografice. Interesează, fără îndoială, probleme ţinând de demografia diferenţială, precum: gradul de îmbătrânire demografică, fertilitatea, "stocul de învăţământ" pe naţionalităţi şi altele[4]. Cunoaşterea acestor diferenţieri prezintă, pentru demograf, sociolog şi antropolog, un mare interes, în vederea evidenţierii modelelor culturale şi comportamentelor demografice pe naţionalităţi, acordând atenţia cuvenită unei variabile explicative, cum este religia, de exemplu.

---

[1] Populaţia României şi structura etnică, în "Academica", anul I, Nr. 10, 1991; Românii de pretutindeni. Basarabia şi Bucovina, în "Academica", anul I, Nr. 12, 1991; The demography of the Romanians outside Romania: Bassarabia and North of Bucovina, în "Revue Roumaine de geographie", tome 35,1991. Editura Academiei, Bucureşti.

[2] Populaţia României la recensământul din 7 ianuarie 1992, în "Academica", anul II, Nr.8 (20), iunie 1992.

[3] V. Trebici, Populaţia României şi repartiţia ei după religie, în "Academica", anul II, Nr. 11(23), septembrie 1992. Aceasta a folosit date provizorii, deci incomplet.

[4] Semnalăm informaţiile bogate care se găsesc în "Recensământul populaţiei şi locuinţelor din 7 ianuarie 1992. Structura etnică şi confesională a populaţiei. "Comisia Naţională pentru Statistică, Bucureşti, 1995.

Puţină istorie…

Fiindcă ne interesează numărul populaţiei după naţionalitate, evoluţia ei în ultimele decenii, vom evoca situaţia de la recensământul populaţiei din 1930, în graniţele de atunci (295.049 kmp) şi recalculată, la graniţele actuale (238.391 kmp), aşa cum o găsim într-o sursă statistică oficială[1]. Informaţii despre istoria fiecărei naţionalităţi în România trebuie căutate în lucrările de specialitate.

România Mare, al cărei teritoriu a fost consfinţit de tratatele de pace după încheierea primului război mondial, avea o suprafaţă de 295.049 kmp. Vechiul Regat, având o suprafaţă de 137.900 kmp şi o populaţie de aproximativ 8 milioane, devine România Mare, cu 295.649 kmp şi 15 milioane de locuitori. Este aportul noilor provincii: Transilvania, Crişana-Maramureş, Banat, Basarabia şi Bucovina. Totodată, se schimbă şi structura populaţiei din punct de vedere etnic.

Tabelul nr.1 - Populaţia României în 1930, la teritoriul de atunci şi cel actual, pe naţionalităţi

Naţionalitatea	1930 (S=295.049 kmp)		1930(S=238.391 kmp)		Pierderi
	Numărul	%	Numărul	%	
TOTALL	**18.057.028**	**100,0**	**14.280.729**	**100,0**	**3.776.299**
1. Români	12.981.324	71,9	11.118.170	77,9	1.863.154
2. Maghiari	1.425.507	7,9	1.423.459	10,0	2.048
3.Germani	745.421	4,1	633.488	4,4	111.933
4. Ţigani	262.501	1,5	242.656	1,7	19.845
5. Ucraineni, Ruteni, Huţuli	594.571	3,3	45.875	0,3	548.696
6. Sârbi, Croaţi, Sloveni	51.062	0,3	50310	0,4	752
7. Ruşi	409.150	2,3	50.725	0,4	358.425
8. Evrei	728.115	4,0	451.892	3,2	276.223
9. Tătari	22.141	0,1	15.580	0,1	6.561
10. Slovaci, Cehi	51.842	0,3	50.772	0,4	1.070
11. Turci	154.772	0,9	26.080	0,2	128.692
12. Bulgari	366.384	2,0	66.348	0,5	300.036
13. Găgăuzi[+]	105.750	0,6	…[x]	…[x]	105.750
14. Alţii[++]	158.488	0,8	105.374	0,7	53.114

[+] "Găgăuzi" nu mai figurează în datele recalculate; se poate estima că aproape toţi trebuie trecută la "pierderi", încât marea majoritate (93%) trăiau în Basarabia.

++ Din care 48.310 polonezi, 26.405 greci, 15.544 armeni (Suprafaţa 295.049 kmp).

[1] Anuarul Statistic al României, 1993, Comisia Naţională pentru Statistică, Tabel 1.1.6. p.17.

Spre a se evita orice interpretări eronate, cifra de 14.280.729 reprezintă numărul populaţiei României la teritoriul actual, dar existent în 1930. "Pierderile" se referă la populaţia existentă în 1930 pe teritoriul Basarabiei, nordul Bucovinei (inclusiv ţinutul Herţa) şi Cadrilaterul. După 1930, se vor produce importante deplasări de populaţie: repatrierea turcilor (în deceniul 1930), schimb de populaţii în Dobrogea, repatrierea germanilor din sudul Bucovinei, exodul evreilor etc., care vor fi consemnate în recensămintele următoare.

Aşadar, România Mare pierde, în 1940, aproximativ 57.000 kmp şi, totodată, o populaţie de aproape 3,8 milioane, din care:

Români	1.863.154	49,3%
Ucraineni, ruteni şi huţuli	548.696	14,5%
Ruşi	358.425	9,5%
Bulgari	300.036	7,9%
Evrei	276.243	7,3%
Turci	128.692	3,4%
Germani	111.933	3,0%
Găgăuzi	105,750	2,8%

După această "purificare etnică", nedorită de ea, România rămâne cu o populaţie de 14.280.729, în care românii deţin 77,9%, iar cei 3.162.559 aparţinând celorlalte naţionalităţi reprezentau 22,1%.

Recensămintele din 1956, 1966, 1977 şi 1992 ne oferă jaloanele necesare pentru măsurarea evoluţiei numărului populaţiei pe naţionalităţi. Datele publicate de recensământul din 1948 (A. Golopenţia şi D.C.Georgescu) se referă numai la limba maternă.

Nu voi reproduce decât datele de la recensămintele din 1956 şi 1992.

Tabelul nr.2 - Populaţia României pe naţionalităţi la recensămintele din 1956 şi 1992

Naţionalitatea	1956		1992	
	Număr	%	Număr	%
TOTAL	17.489.450	100,0	22.810.035	100,0
1. Români	14.996.114	85,7	20.408.542	89,5
2. Maghiari	1.587.675	9,1	1.624.959	7,1
3. Romi (ţigani)	104.216	0,6	401.087	1,8
4. Germani	384.708	2,2	119.462	0,5
5. Ucraineni	60.479	0,3	65.764	0,3
6. Ruşi-Lipoveni	38.731	0,2	38.606	0,2
7. Turci	14.329	0,1	29.832	0,1

Naţionalitatea	1956		1992	
	Număr	%	Număr	%
8. Sârbi	46.517	0,3	29.408	0,1
9. Tătari	20.469	0,1	24.596	…
10. Slovaci	23.331	0,1	19.594	…
11. Bulgari	12.040	0,1	9.851	…
12. Evrei	146.264	0,8	8.955	…
13. Croaţi	+	+	4.085	…
14. Cehi	11.821	0,1	5.797	…
15. Polonezi	7.627	…	4.232	…
16. Greci	11.166	0,1	3.940	…
17. Armeni	6.441	…	1.957	…
18. Alte naţionalităţi şi nedeclarate	17.522	0,1	9.368	…

Notă: semnul…este sub 0,1%.

+Inclusiv croaţi şi sloveni, trecuţi la “sârbi”.

Datele pentru 1992 au fost publicate, se referă la 17 naţionalităţi, cu efective cuprinse între 20.408.542 (românii) şi 1957 (armenii). Alte naţionalităţi şi cei cu naţionalitatea nedeclarată totalizează 9.368 (sub 0,1% din total).

Comparaţia cu datele din 1956 indică creşteri pentru unele naţionalităţi şi descreşteri pentru altele. Dacă ne referim la 1930 (datele recalculate), unele schimbări privind efectivele sunt, pentru unele naţionalităţi, de-a dreptul dramatice (evrei, germani). Ele trebuie explicate prin evoluţia istorică a României, în această perioadă.

Dacă luăm în considerare numai perioada dintre recensămintele din 1977 şi 1992, constatăm creşteri superioare mediei naţionale care au fost de 5,8%: la turci (27,4%), ucraineni (18,5%), ruşi-lipoveni (18,1%), români (7,4%). În schimb, scăderi mari se constată la germani, evrei, croaţi, greci. Fără cunoaşterea emigraţiei din perioada 1977-1992, nu se poate înţelege această dinamică.

Românii deţin, deci, 89,5% din populaţia totală. Discuţiile cu privire la caracterul unitar al statului român sunt superflue.

Populaţia României după religie

Amintim că informaţii privind caracteristica “religie” nu le avem decât la recensămintele din 1930 şi 1992. Datele publicate pentru 1992 se referă la 15 religii, “altă religie” (global), “atei sau fără religie”, precum şi “nedeclarată”.

Tabelul nr.3 - Populaţia României după religie la recensămintele din 1930 şi 1992

Religia	1930		1992	
	Număr	%	Număr	%
TOTAL	14.280.729	100,0	22.810.035	100,0
Ortodoxă	9.980.562	69,9	19.802.389	86,8
Romano-catolică	1.410.895	9,9	1.161.942	5,1
Reformată	709.616	4,9	802.454	3,5
Greco-catolică	1.172.223	8,2	223.327	1,0
Penticostală	…	…	220.824	1,0
Baptistă	41.016	0,3	109.462	0,5
Adventistă	13.194	0,1	77.546	0,3
Unitariană	69.140	0,5	76.708	0,3
Musulmană	42.723	0,3	55.928	0,3
Creştină după Evanghelie	…[1]	…	49.963	0,2
Evanghelică de confesiune augustană	315.419	2,2	39.119	0,2
Creştini de rit vechi	24.286	0,2	28.141	0,1
Biserica ortodoxă de stil vechi	…[2]	…	32.228	0,1
Evanghelică sinodo-presbiteriană	…[3]	…	21.221	0,1
Mozaică	478.042	3,4	9,670	…
Altă religie	12.911	0,1	56.329	0,2
Atei sau fără religie	5.576	…	34.645	0,2
Nedeclarată	5.126		8.139	…

[1] Neînregistrată în 1930;
[2] Nerecunoscută în 1930;
[3] Probabil inclusă în religia reformată calvină sau unitariană, în 1930.

Religii având cel puţin 50.000 de credincioşi au fost, în 1992, următoarele (în ordine descrescândă): ortodoxă, romano-catolică, reformată (calvină), greco-catolică, penticostală, baptistă, adventistă, unitariană, musulmană. Aspecte interesante vor apărea atunci când va fi prezentată fiecare naţionalitate după religie.

Faţă de 1930, câteva schimbări reţin atenţia. Scăderea numărului de persoane de religie mozaică şi evanghelică de confesiune augustană (luterană) se explică, în principal, prin emigrarea evreilor şi germanilor. Reducerea considerabilă a greco-catolicilor (majoritatea fiind români) se explică prin reunirea forţată a bisericii greco-catolice române cu biserica ortodoxă română (1948); numărul scade de la 1.172.223 la 223.327.

Reţine, de asemenea, atenţia, creşterea considerabilă a numărului persoanelor aparţinând religiilor neo-protestante[1]: penticostalii, baptiştii, adventiştii, creştinii după Evanghelie. De la circa 54.000, numărul lor a crescut la aproape 458.000 (1992). Este suficient să arătăm că numărul penticostalilor este aproape egal cu numărul greco-catolicilor, a căror pondere scade de la circa 8% (1930), la 1% (1992).

Corelaţia dintre naţionalitate şi religie este de cea mai mare importanţă. Fiind vorba de un interes demografic prioritar, ne preocupă religia ca factor legat cauzal de modelele şi comportamentele demografice. Spre exemplificare, sub raport doctrinar şi practic, faţă de căsătorie, familie şi femeie, faţă de natalitate şi planificare familială, faţă de divorţ; importanţă prezintă şi prescripţiile faţă de alimentaţie (consumul de băuturi alcoolice şi fumatul). Nici un model demografic explicativ nu poate face abstracţie de o asemenea cauzalitate explicativă. Atitudinea unei comunităţi religioase faţă de bolnavi şi bătrâni trebuie, de asemenea, luată în considerare. Desigur, modelul cultural are o geneză complexă, exercitându-şi influenţa pe variate căi.

Românii sunt în proporţie de aproape 95% ortodocşi.

Maghiarii se împart între reformaţi (47,1%), romano-catolici (41,2%) şi unitarieni (4,5%).

Romii (ţiganii) sunt în proporţie de 85,3% ortodocşi.

Germanii sunt împărţiţi între romano-catolici (50,4%) şi evanghelicii de confesiune augustană (22,9%), ceea ce îi diferenţiază, în principal, pe şvabi şi pe saşi.

Ucrainenii sunt ortodocşi în proporţie de 80,3%. Remarcăm că proporţia ucrainenilor aparţinând religiei greco-catolice este de 2,6%, ceea ce îi deosebeşte esenţial de ucrainenii din partea de vest a Ucrainei, aceştia fiind, în mare majoritate, greco-catolici.

Ruşii-lipovenii aparţin bisericii creştine de rit vechi în proporţie de 62,2%, dar o treime (31,8%) ţin de biserica ortodoxă.

Turcii sunt musulmani în proporţie de 97,3%, iar tătarii – 98,9%. Este cea mai ridicată apropiere între naţionalitate şi religie.

Sârbii sunt ortodocşi în proporţie de 89,1%.

Slovacii sunt împărţiţi între religia romano-catolică (66,2%) şi biserica evanghelică sinodo-presbiteriană (18,8%).

[1] În istoria bisericilor, se face distincţia între religiile protestante, apărute în secolele XV şi XVI (luteranii, calviniştii, în special), şi cele neo-protestante, apărute în secolele al XIX-lea şi al XX-lea. Se mai folosesc expresia de “secte neo-protestante”.

Bulgarii sunt romano-catolici în proporţie de 74,6% şi ortodocşi (21,4%). Constatarea surprinde, dat fiind că bulgarii sunt ortodocşi, dar, în România, bulgarii romano-catolici sunt cei din judeţele Arad şi Caraş-Severin.

Evreii aparţin religiei mozaice în proporţie de 84,5%.

Croaţii sunt romano-catolici în proporţie de 96,8%.

Cehii aparţin în majoritate religiei romano-catolice (83,0%).

Polonezii sunt catolici în proporţie de 88,1%.

Grecii sunt ortodocşi (94,8%).

Armenii aparţin religiei ortodoxe în proporţie de 72,1%. În perioada interbelică, armenii erau împărţiţi între religia armeno-gregoriană (ortodoxă), circa 65%, şi religia armeno-catolică, circa 35%.

Sunt naţionalităţi foarte "ortodoxe": grecii, românii, sârbii, romii, ucrainenii, după cum consemnăm naţionalităţi foarte "catolice": croaţii, polonezii, cehii, slovacii.

Românii, deţinând 89,5% din populaţia ţării şi fiind ortodocşi în proporţie de 95%, se prezintă unitar. Modelul lor cultural este, deci, dominant. Fiind vorba de mai multe naţionalităţi şi religii, problema schimburilor şi interferenţelor culturale are cea mai mare importanţă.

Creşterea importantă a religiilor neo-protestante, înregistrată în ultimele decenii, se cere examinată aprofundat, în raport cu naţionalitatea şi repartiţia teritorială.

Dacă ortodocşii sunt în proporţie foarte ridicată în Oltenia (99,1%) – cea mai ortodoxă provincie! – Muntenia (97,8%), Moldova (92,1%), în schimb ponderea lor este de 65,7% în Crişana-Maramureş, 68,7% în Transilvania, de 80,3% în Banat.

Harta etnică şi confesională a populaţiei României are particularităţi, de la vest spre est, care merită un studiu dezvoltat. Afirmăm că şi anchetele prin sondaj stratificat teritorial ar trebui să ţină seama, în mai mare măsură, de aceste diferenţieri.

Dacă ne referim la religiile neo-protestante, ajungem la câteva constatări interesante: numărul persoanelor aparţinând penticostalilor, baptiştilor, adventiştilor şi creştinilor după Evanghelie este de aproape 458.000. După naţionalitate, ţinând seama de greutatea specifică a fiecărei naţionalităţi în populaţia totală, penticostalii au o răspândire mai mare în rândurile românilor, romilor şi ucrainenilor, a căror religie predominantă este cea ortodoxă. În schimb, baptiştii şi adventiştii au o frecvenţă mai mare la maghiari, în timp ce creştinii după Evanghelie sunt mai răspândiţi, relativ, în rândurile germanilor.

Aceste aspecte vor fi examinate, mai detaliat, în "profiluri demografice" pe naţionalităţi.

COMMENTARIA IN DEMOGRAPHIAM
(II)

Profiluri demografice

Un merit deosebit al recensământului populaţiei, din 1992, este de a ne fi adus informaţii demografice pe naţionalităţi, care le depăşesc cu mult pe cele obţinute la celelalte recensăminte şi publicate. În afară de datele privind repartiţia naţionalităţilor în teritoriu, găsim distribuţia acestora după religie – premieră în istoria recensămintelor din România – structura – pe vârste şi sexe, fertilitatea femeilor în vârstă de 15 ani şi peste, fertilitatea după religie, repartiţia fiecărei naţionalităţi după nivelul şcolii absolvite. Principalele rezultate sunt înfăţişate în studiul introductiv la volumul I (Populaţia – Structura demografică).

Pentru ca sfera să fie completă, ar trebui făcut un efort pentru prezentarea datelor referitoare la mortalitate – speranţa de viaţă la naştere şi rata mortalităţii infantile – la nupţialitate, migraţie internă.

Nu este uşor, desigur. Unele informaţii se pot obţine cu aproximaţie, folosind repartiţia pe judeţe, ţinând seama de ponderea fiecărei naţionalităţi în populaţia fiecărui judeţ. Studii de demografie istorică ne-ar putea furniza elemente privind tranziţia demografică, pentru populaţia fiecărei naţionalităţi. Istoria mentalităţilor – care are preocupări avansate în România – ca şi imagologia ar putea aduce informaţii interesante.

Prefaţăm „profilurile demografice” ale naţionalităţilor cu un tablou sintetic, privind repartiţia după sex şi vârstă a acestora (tabelul nr.1).

Raportul de masculinitate relevă câteva aspecte interesante, pe naţionalităţi. Într-o populaţie naţională, numărul de bărbaţi ce revin la 100 de femei este de aproximativ96-97/100, corespunzând proporţiei dintre populaţia masculină (49%) şi populaţia feminină (51%). Această proporţie poate fi influenţată de războaie, emigraţii etc. În România, ponderea femeilor în populaţia totală a fost de 50,9 (1930), crescând la 51,7% (1948) – aici efectul celui de-al doilea război mondial este evident, de 50,7% (1977) şi 50,8% (1992). Ea tinde spre 49B:51F.

Pe naţionalităţi, se înregistrează variaţii importante. La evrei, la romi şi la ucraineni-predomină bărbaţii: raportul de masculinitate este supraunitar. Mai scăzut, acest indice este mult subunitar la germani, polonezi, cehi. De obicei, raportul de masculinitate trebuie corelat cu vârsta. Deşi, la naştere, copiii de sex masculin reprezintă 104-105 la 100 copii de sex feminin, acest avantaj se pierde pe măsura înaintării în vârstă, datorită supramortalităţii masculine. La vârstele înaintate, numărul femeilor este de câteva ori mai mare decât cel al bărbaţilor. Dar, disproporţia poate fi şi efectul migraţiei, care – se ştie bine –

este selectivă. În cazul evreilor, de pildă, au emigrat mai mult femeile, la germani, se pare că bărbaţii au emigrat în proporţie mai mare. Fără o istorie a emigraţiei din ultimele 5-6 decenii, multe probleme rămân neînţelese.

Tabelul nr. 1 - Indici ai repartiţiei populaţiei după sex şi vârstă (1992)

Nr. crt.	Naţionalitatea	Bărbaţi la 100 femei	Vârsta (ani)		Proporţia (%) a populaţiei	
			Medie	Mediană	0-14 ani	60 ani şi peste
	TOTAL	96,7	34,6	33,3	22,7	16,4
1.	Români	96,9	34,5	33,2	22,7	16,3
2.	Maghiari	93,9	37,2	37,1	19,1	19,7
3.	Romi (ţigani)	102,5	22,9	18,7	41,4	5,1
4.	Germani	82,4	42,9	46,4	14,6	28,4
5.	Ucraineni	101,2	32,9	30,4	26,1	15,0
6.	Ruşi-Lipoveni	92,5	37,5	37,8	18,7	18,9
7.	Turci	98,8	27,4	23,7	33,2	8,6
8.	Sârbi	95,7	42,4	43,9	13,7	27,0
9.	Tătari	98,7	35,5	35,0	19,3	15,0
10.	Slovaci	97,8	36,8	36,1	19,8	18,9
11.	Bulgari	96,0	43,3	45,7	13,5	28,1
12.	Evrei	103,5	59,7	66,4	3,8	64,5
13.	Croaţi	99,6	38,0	38,4	18,0	21,5
14.	Cehi	91,0	39,5	40,5	18,0	23,8
15.	Polonezi	90,5	42,1	43,2	17,2	30,1
16.	Greci	97,7	49,6	54,3	7,1	38,4
17.	Armeni	94,9	50,8	56,3	8,5	44,6

Notă: Indicii s-au calculat pe baza repartiţiei populaţiei pe grupe cincinale de vârstă.

Tabelul nr.1 ne oferă informaţii interesante, privind gradul de îmbătrânire demografică a diferitelor naţionalităţi, „abătându-se", în unele cazuri, de la „norma" naţională.

Potrivit teoriei şi modelului tranziţiei demografice, fiecare populaţie trece prin mai multe faze, de la nivelurile ridicate ale natalităţii, la nivelurile scăzute din epoca contemporană. Or, acest proces este valabil nu numai pentru natalitate şi fertilitate; el cuprinde, în orbita sa, şi schimbările structurii populaţiei după vârstă, în sensul îmbătrânirii demografice: scade proporţia populaţiei tinere şi creşte proporţia populaţiei vârstnice. Cele două segmente de populaţie sunt reprezentate de cohortele în vârstă de 0-14 ani (populaţia „tânără") şi cohortele în vârstă de 60 de ani şi peste (populaţia „bătrână"). Multă vreme, ponderea populaţiei „adulte" (15-59 ani) rămâne neschimbată.

Populaţia României a intrat, de câteva decenii, în acest proces de îmbătrânire demografică. S-a publicat mult pe această temă. Cauzele demografice sunt scăderea, de lungă durată, a natalităţii şi creşterea speranţei de viaţă. Prima este cauza principală. Emigraţia şi imigraţia pot avea, şi ele, contribuţia lor. Pe plan naţional, se remarcă „întinerirea" populaţiei urbane sau a unor judeţe, cu ajutorul imigraţiei din judeţe cu natalitate ridicată.

Mai puţin studiate sunt consecinţele sau efectele îmbătrânirii demografice pe plan economic, financiar-acesta este mai cunoscut în legătură cu pensiile, social, demografic şi chiar psihologic.

Or, din tabelul nr.1, rezultă naţionalităţi foarte îmbătrânite, iar altele, relativ tinere.

Vârsta medie se întinde de la 22,9 ani (romi), la 59,7 ani (evrei). Şi mai sugestivă este amplitudinea măsurată cu vârsta mediană: 18,7 ani (romi) şi 66,4 ani (evrei). Valorile naţionale sunt de 34,6 ani şi, respectiv, 33,3 ani, evident imprimate de români, a cărorpondere este de 89,5% în populaţia totală a României.

Aceleaşi indicaţii ne dă şi proporţia populaţiei vârstnice (60 de ani şi peste): 64,5% (evrei) şi 5,1% (romi). Dacă ne referim la populaţia tânără (0-14 ani), ea variază între 41,4% (romi) şi 3,8% (evrei). Dar şi alte naţionalităţi au un număr relativ mic de tineri: sârbii, bulgarii, ca să nu mai vorbim de greci şi armeni.

Într-o clasificare succintă, vom spune că naţionalităţile cele mai „tinere" (evident, demografic) sunt romii, turcii şi ucrainenii. Cele mai „îmbătrânite" sunt evreii, armenii, grecii, bulgarii, germanii, sârbii. Cum se explică această diferenţiere? Evident, emigraţia este factorul decisiv. Când vom examina situaţia fiecărei naţionalităţi, se va putea cunoaşte mai bine această problemă.

Populaţia maghiară apare mai îmbătrânită decât românii. În lipsa unei emigraţii mai importante, explicaţia trebuie căutată în regimul de natalitate şi mortalitate.

Natalitatea pe naţionalităţi – un alt capitol de demografie diferenţială – este, pentru prima dată, cunoscută la scară naţională, graţie recensământului din 1992. Unele date sintetice sunt prezentate în studiul introductiv la volumul I (p.XXXI). În extenso, informaţia se află în tabelul 22 (pe naţionalităţi) şi tabelul 23 (după religie).

Vom reţine fertilitatea la grupa de vârstă 45-49 ani, echivalentă cu „descendenţa finală" sau „fertilitatea încheiată". Fertilitatea întregii populaţii feminine în vârstă fertilă, pe naţionalităţi, este influienţată de structura după vârstă şi, deci, nu este comparabilă.

Pentru aprecierea corectă a acestor informaţii atât de importante, trebuie date câteva lămuriri metodologice. Femeile în vârstă de 45-49 ani (corespunzând, deci, generaţiilor (1942-1946), care au declarat numărul copiilor născuţi

vii, în perioada 1957-1991, la vârstele succesive, de la 15 la 49 ani, sunt femeile care erau în viaţă la data recensământului (7 ianuarie 1992).

Nu ştim nimic despre numărul copiilor pe care i-au născut mamele ce nu mai erau în viaţă la data de 7 ianuarie 1992. Prin urmare, statistic vorbind, aceste cohorte, şi, respectiv, generaţii supravieţuitoare ar fi putut fi mai dotate şi rezistente faţă de mortalitate. Altfel spus, un eşantion privilegiat într-o oarecare măsură. Este vorba de 593.325 femei.

Întru-cât există o corelaţie între fertilitate şi gradul de instrucţie şcolară, vom înscrie în talelul nr.2, informaţii privind cele două elemente.

Pentru a avea suficient temei pentru a aprecia fertilitatea, prezentăm şi variaţia acesteia după religie (tabel nr. 3).

Nivelul cel mai ridicat al fertilităţii se înregistrează la romi, ucraineni, turci şi slovaci. Primele trei naţionalităţi ocupă primele locuri, din punct de vedere al „tinereţii" demografice. Dacă ne aruncăm privirea asupra repartiţiei populaţiei, pe naţionalităţi, după nivelul şcolii absolvite, remarcăm că romii au cea mai mică proporţie de absolvenţi ai învăţământului superior (0,1%, faţă de media naţională de 5,1%) şi, de asemenea, o proporţie redusă a absolvenţilor învăţământului secundar (35,6%, faţă de media naţională de 66,6%). O situţie similară se înregistrează la turci şi ucraineni.

Pe locurile cele mai favorizate se situează evreii, armenii şi grecii, care sunt şi cele mai „îmbătrânite", având, totodată, şi fertilitatea cea mai scăzută.

Deşi demografia cunoaşte, de multă vreme, relaţia inversă dintre fertilitate şi gradul de instruire, nu ne vom grăbi cu afirmaţii apodictice, în lipsa unor studii aprofundate. Reţine atenţia faptul că, la proporţia absolvenţilor învăţământului superior, maghiarii sunt sub media naţională (3,6%), iar germanii se află deasupra mediei (6,8%), dar ambele naţionalităţi au cea mai mare proporţie a absolvenţilor învăţământului secundar. Cu alte cuvinte, „stocul de învăţământ superior şi secundar" este mult mai ridicat decât media naţională: 78,2% (maghiari) şi 81,1% (germani), faţă de media de 71,7%. La romi, acest „stoc" este de 35,7%, la turci, de 49,4%, la ucraineni, de 62,3%.

Tabelul nr.2 - Populaţia de 12 ani şi peste, după nivelul şcolii absolvite şi populaţia feminină în vârstă de 45-49 ani, după numărul de copii născuţi-vii, pe naţionalităţi (1992)

Nr. crt.	Naţionalitatea	Nivelul şcolii absolvite %		Copii născuţi la 1000 femei	Fertilitatea în % faţă de media naţională
		Învăţământ superior	Învăţământ secundar		
	TOTAL	5,1	66,6	2.343,4	100,0
1.	Români	5,3	66,5	2.348,5	100,2
2.	Maghiari	3,6	74,6	2.136,2	91,2
3.	Romi (ţigani)	0,1	35,6	3.873,4	165,3

Nr. crt.	Naţionalitatea	Nivelul şcolii absolvite %		Copii născuţi la 1000 femei	Fertilitatea în % faţă de media naţională
		Învăţământ superior	Învăţământ secundar		
4.	Germani	6,8	74,3	1.961,2	83,7
5.	Ucraineni	1,8	60,5	3.210,6	137,0
6.	Ruşi-Lipoveni	3,5	58,3	2.178,2	93,0
7.	Turci	2,1	47,3	3.006,0	128,3
8.	Sârbi	5,4	66,9	1.712,8	73,1
9.	Tătari	5,0	66	2.061,1	88,0
10.	Slovaci	2,2	63,4	2.526,5	107,8
11.	Bulgari	5,9	65,7	1.785,3	76,2
12.	Evrei	34,5	52,7	1.288,3	55,0
13.	Croaţi	1,8	62,6	2.115,4	90,3
14.	Cehi	3,3	65,2	2.200,0	93,9
15.	Polonezi	6,7	67,4	2.383,2	101,7
16.	Greci	18,0	64,4	1.515,5	65,1
17.	Armeni	26,8	57,9	1.133,3	48,4

Tabelul nr.3 - Populaţia feminină în vârstă de 15 ani şi peste, după numărul copiilor născuţi-vii, total şi grupe de vârstă 45-49 ani, după religie (1992)

Nr. crt.	Religia	Copii născuţi-vii la 1.000 femei în vârstă			
		15 ani şi peste	%	45-49 ani	%
	TOTAL	1.802,0	100,0	2.343,4	100,0
1.	Ortodoxă	1.788,3	99,2	2.328,6	99,4
2.	Romano-catolică	1.830,8	101,6	2.417,0	103,1
3.	Reformată	1.701,5	94,4	2.137,3	91,2
4.	Greco-catolică	1.806,9	100,3	2.043,7	87,2
5.	Penticostală	2.807,8	155,8	4.307,9	183,8
6.	Baptistă	1.948,6	110,1	2.514,9	107,3
7.	Adventistă	2.131,6	118,3	2.593,3	110,7
8.	Unitariană	1.752,4	97,2	2.250,2	96,0
9.	Musulmană	1.953,3	108,4	2.517,3	107,4
10.	Creştină după Evanghelie	2.694,8	149,5	3.732,3	159,1
11.	Evanghelică de confesiune augustană	1.608,0	89,2	2.144,0	91,5
12.	Creştină de rit vechi	2.104,7	116,8	2.300,1	98,5
13.	Biserica ortodoxă de stil vechi	2.539,7	140,9	3.656,7	156,5
14.	Evanghelică sinodopresbite-riană	1.510,3	83,8	1.987,7	84,8
15.	Mozaică	734,7	40,8	1.257,7	53,7

Să revenim la semnificaţia indicatorului „numărul de copii născuţi-vii la 1.000 femei". Nu este, în întregime, valabilă echivalarea indicatorului la femeile în vârstă de 45-49 de ani cu „descendenţă finală". Este nevoie să se supună „descendenţa finală brută", adică descendenţă care nu ţine seama de efectul mortalităţii. Un număr de 2.343,4 copii născuţi-vii (sau 2,3 copii la o femeie) înseamnă numărul copiilor ce s-au născut în anii 1957-1991, de către femeile în vârstă de 45-49 ani la data recensământului, dar nu ştim câţi dintre aceştia au murit. Dacă nivelul de înlocuire a generaţiilor este considerat de 2,2 copii (valoare transversală), pentru ca rata netă de reproducere să fie o fiică ce continuă reproducerea unei mame, atunci se poate afirma că generaţiile în vârstă de 45-49 ani (deci, 1942-1946) şi-au asigurat înlocuirea.

Aspecte indite ne oferă repartiţia fertilităţii după religie (Tabelul nr. 3). Sunt trecute în total 15 religii.

Nivelul cel mai înalt al fertilităţii se înregistrează la femeile care au declarat că aparţin religiilor: penticostală, creştină după Evanghelie, biserica ortodoxă de stil vechi, adventistă, musulmani, baptistă. Afirmaţia este valabilă atât pentru fertilitatea întregii populaţii femeile în vârstă de 15-49 ani, cât şi a cohortelor în vârstă de 45-49 ani. Ori 4 dintre aceste religii aparţin confesiunilor neo-protestante, una este musulmană şi una reprezintă biserica ortodoxă de stil vechi.

Menţionăm că bisericile creştine musulmane şi mozaică, acceptă, ca principiu doctrinar: „creşte-ţi şi vă înmulţiţi", înscris în Biblie. Aplicarea în practică este diferită.

Penticostalii sunt români, în proporţie de 91,6% romi, 3,6%, maghiari, 2%, baptiştii sunt 86,2% români, 11,7% maghiari; adventiştii sunt 86,2% români, 10,7% maghiari. În schimb, biserica ortodoxă de stil vechi are 81,8% români, 7,2% ucraineni, 5,6% ruşi-lipoveni.

La recensământul din 1930, penticostalii nu figurează, iar biserica ortodoxă de stil vechi („stilişti") nu era recunoscută. Ea a apărut ca reacţie la introducerea calendarului gregorian, dar se consideră ortodoxă.

Nivelul cel mai scăzut al fertilităţii se înregistrează la femeile de religie mozaică, de religie evanghelică sinodo-presbiteriană, la reformaţii maghiari şi evanghelicii de confesiune augustană (germanii). Femeile de religie romano-catolică au o fertilitate ceva mai mare decât media naţională.

Pentru aprecierea corectă a fertilităţii diferenţiale după religie, se cuvin făcute unele precizări. Mai întâi, trebuie precizat gradul de permisivitate a bisericii respective faţă de metodele planificării familiale (contracepţie şi avort). Este importantă şi durata în decursul căreia o femeie aparţine religiei respective.

În raport noţiunile de fertilitate „naturală" şi fertilitate „dirijată" sau „controlată", se poate afirma că femeile aparţinând religiilor penticostală,

adventistă, baptistă şi creştină după Evanghelie se apropie de fertilitatea naturală, dar cu restricţii. Romii, indiferent de opţiunea religioasă, sunt cei mai apropiaţi de fertilitatea naturală. Oricum, problema trebuie adâncită.

Schiţarea „profilurilor demografice" pe naţionalităţii trebuie să opereze cu minimum de indicatori. Până la „micromonografii", mai este mult. Sunt necesare informaţii istorice, geografice, antropologice, culturale; rămâne, deci, un deziderat de viitor. Vom folosi câteva elemente, precum evoluţia numerică a populaţiei naţionalităţii respective[1], distribuţia ei în teritoriu, repartiţia ei după sex şi vârstă, după fertilitate şi religie, precum şi după nivelul şcolii absolvite.

1. Românii

Numărul populaţiei având naţionalitatea română a evoluat astfel:

1930.....11.118.170

1956.....14.996.114

1966.....16.746.510

1977.....18.999.565

1992.....20.408.542

Ponderea ei (în %) a crescut de la un recensământ la altul: 77,9(1930), 85,7%(1956), 87,7%(1966), 88,1%(1977), pentru a ajunge la 89,5% (1992).

Evoluţia numerică a românilor a fost determinată de regimul de natalitate şi mortalitate migraţia internaţională (emigrări şi imigrări) nu a avut o contribuţie semnificativă la această evoluţie, cu excepţia perioadei 1990-1994, când s-a înregistrat o emigraţie mai mare.

Rata medie anuală de creştere a românilor s-a diminuat, ca urmare a reducerii sporului (excedentului natural), reproducând – grosso modo – dinamismul populaţiei totale. Creşterea ponderii românilor se explică şi prin scăderea ponderii altor naţionalităţi, care au cunoscut o emigraţie importantă.

Din punct de vedere teritorial, pe judeţe şi provincii istorice, ponderea românilor variază. În judeţele din Oltenia, Muntenia şi Moldova, ea este cuprinsă între 90 şi 99%. În unele judeţe din Transilvania, ea este mai scăzută. În judeţul Harghita, românii reprezintă 14,1% din populaţia judeţului; în judeţul Covasna, 23,4%; în judeţul Mureş, 52,1%; în judeţul Satu-Mare, 58,5%; în judeţul Bihor, 66,5%. Acestea sunt valorile cele mai scăzute. Pe provincii istorice, proporţia românilor este de 72,9% în Crişana-Maramureş, 72,2% în Transilvania şi 82,4% în Banat.

Este locul să amintim că, în perioada interbelică, în provinciile de dincolo de Carpaţi, proporţia românilor la oraşe era foarte redusă. Dr. Sabin Manuilă

[1] Pentru acest indicator se vor folosi Anuarul demografic al României, 1974. Date demografice (1994) şi recensământul 1992.

afirma (în 1929) că situaţia se va schimba, datorită natalităţii mai ridicate a românilor din hinterlandul oraşelor şi imigrării acestora. Dăm cu titlu ilustrativ această schimbare. (tabelul nr. 4).

Industrializarea din ultimele decenii a provocat o intensă migrare a populaţiei româneşti, în special din judeţele mai puţin industrializate şi cu excedent natural mai ridicat. Faptul că, în prezent, aproape 94% din populaţia Sibiului sunt români are ca explicaţie suplimentară emigrarea saşilor. Proporţia ridicată a românilor, în Braşov, (88,8) este, în bună parte, contribuţia persoanelor venite din Moldova.

Tabelul nr.4 - Proporţia populaţiei româneşti în unele oraşe din Transilvania, Banat şi Crişana-Maramureş (%)

	1930	**1992**
Braşov	32,5	88,8
Cluj	35,9	75,6
Târgu-Mureş	26,7	46,2
Sibiu	36,7	93,7
Timişoara	24,6	82,1
Oradea	26,3	64,8

După religie, românii sunt în proporţie covârşitoare ortodocşi (94,7%). Spre deosebire, însă, de perioada interbelică, a crescut ponderea românilor aparţinând altor religii.

%

Ortodocşi	19.322.047	94,7
Romano-catolici	361.324	1,8
Greco-catolici	191.453	0,9
Penticostali	203.220	1,0
Adventişti, baptişti, creşti după Evanghelie	204.304	1,0

În articolul autorului (Academica, anul II, 11(23), 1992), s-au dat unele informaţii istorice, privind diferitele confesiuni din România, făcându-se observaţia că religia romano-catolică a progresat foarte mult în Moldova („Catolicizarea Moldovei”?). Nu vom reveni asupra acestui subiect: el merită, însă, un studiu aparte.

Indicii demografici, precum raportul de masculinitate, vârsta medie şi mediană, gradul de îmbătrânire demografică, fertilitatea, nivelul şcolii absolvite, se situează la nivel naţional. Consideraţiile care se fac pentru populaţia României sunt, practic în întregime, valabile pentru români, graţie ponderii mari

(89,5%) pe care aceştia o deţin în populaţia totală. Cel mult, o menţiune privind proporţia neştiutorilor de carte. Faţă de media naţională de 3,1% din populaţia în vârstă de 12 ani şi peste, la români, ea este de 3,0%, fiind de câteva ori mai ridicată ca la maghiari, germani, evrei, croaţi şi armeni.

2. Maghiarii

Dintre naţionalităţile conlocuitoare, cea mai importantă numeric este cea maghiară. Ponderea ei, deşi a scăzut, continuă să fie ridicată: 7,1%, la recensământul din 1992.

Tabelul nr.5 - Numărul şi ponderea maghiarilor (%) la recensămintele din 1930, 1956,1966,1977 şi 1992

Anul	Număr	%
1930	1.423.459	10,0
1956	1.587.675	9,1
1966	1.619.592	8,5
1977	1.713.928	7,9
1992	1.624.959	7,1

Notă: Persoanele care s-au declarat „secui" au fost incluse la maghiari.

Spre deosebire de germani şi evrei, al căror număr a fost puternic influenţat de evenimentele istorice, dar şi de o emigraţie sistematică, evoluţia numărului maghiarilor este urmarea regimului demografic din această perioadă. De aceea, creşterea a fost pozitivă, cu excepţia perioadei cuprinse între recensămintele din 1977 şi 1992. Într-adevăr, în această perioadă, numărul maghiarilor scade cu 88.969 persoane, cu circa 5%. Explicaţia trebuie căutată în emigraţia din anii 1990-1991. Cum acest flux a antrenat, probabil, mai mulţi bărbaţi decât femei-ipoteză, fireşte, s-a schimbat proporţia între sexe.

Cât priveşte distribuţia teritorială a maghiarilor, se remarcă faptul că ei se află, aproape în întregime, în provinciile de peste Carpaţi, anume 98,7%. Doar 1,3% din maghiarii înregistraţi la recensământul din 1992 se aflau în celelalte provincii istorice: 8.585 în municipiul Bucureşti, 6.471 în Moldova, 2.524 în Muntenia, 1.911 în Oltenia şi 1.545 în Dobrogea. Această situaţie apare ciudată, dacă ne referim la recensământul din 1930 (în graniţele actuale), când numărul maghiarilor din provinciile amintite se ridica la aproape 60.000, ceea ce reprezenta 4,2% din totalul maghiarilor din România. În municipiul Bucureşti, erau 24.052 maghiari, deţinând 3,8% din populaţia acestuia. Iată un subiect ce se cere a fi cercetat mai în amănunţime.

Proporţia maghiarilor, în judeţele din Transilvania, Banat şi Crişana-Maramureş, variază după cum se vede din tabelul nr.6.

Tabelul nr.6 - Numărul şi ponderea maghiarilor (%) în populaţia judeţelor din provinciile istorice Transilvania, Banat şi Crişana-Maramureş (în ordine descrescândă)

Nr. crt.	Judeţul	Număr	%
	TOTAL	1.624.959	7,1
1	Harghita	295.104	84,7
2	Covasna	175.502	75,2
3	Mureş	252.651	41,1
4	Satu-Mare	140.392	35,0
5	Bihor	181.703	28,4
6	Sălaj	63.151	23,7
7	Cluj	146.186	19,9
8	Arad	61.011	12,5
9	Maramureş	54.902	10,2
10	Braşov	63.558	9,9
11	Timiş	62.866	9,0
12	Bistriţa-Năsăud	21.098	6,5
13	Hunedoara	33.849	6,2
14	Alba	24.765	6,0

În două judeţe (Harghita şi Covasna), maghiarii deţin o pondere de 84,7% şi, respectiv, de 75,2%. În celelalte judeţe, ponderea este sub 40%.

Aspecte semnificative rezultă din examinarea situaţiei semnificative rezultă din examinarea situaţiei maghiarilor pe cele două medii: în municipii şi oraşe, ponderea lor este ceva mai mare decât în populaţia naţională (7,4% faţă de 7,1%). Desigur, ar trebui examinată situaţia din fiecare judeţ.

Am arătat, în altă parte, că maghiarii aparţin, în principal, unui număr de trei religii. Dăm repartiţia mai detaliat (tabelul nr.7).

La un loc, religiile reformată, romano-catolică şi unitariană deţin 93% în rândul maghiarilor. În judeţul Harghita, romano-catolicii sunt de cinci ori mai mulţi decât reformaţii, în Covasna vecină, cele două religii sunt la paritate, în schimb, în judeţul Mureş, reformaţii depăşesc de 2,7 ori pe romano-catolici, în judeţul Cluj, de 3,2 ori. Reţine atenţia faptul că 51.221 (3,1%) maghiari sunt de religie ortodoxă şi greco-catolică. Recitirea istoriei voievodatului Transilvaniei, a istoriei diferitelor confesiuni este absolut obligatorie pentru înţelegerea problemelor de mai sus. Unele informaţii istorice se găsesc în articolul nostru din „Academica" (Anul II, nr. 11, septembrie 1992). Repetăm, totodată, necesitatea de a se aborda problema căsătoriilor mixte. Faptul că fertilitatea, în judeţul Harghita, este mai ridicată, decât în judeţul Covasna, ar putea fi pus în legătură cu preponderenţa religiei romano-catolice în Harghita? O simplă întrebare.

Tabelul nr.7 - Repartiţia maghiarilor după religie (1992)

Nr. crt.	Religie	Număr	%
	TOTAL	1.624.959	100,0
1	Reformată	765.370	47,1
2	Romano-catolică	669.420	41,2
3	Unitariană	74.021	4,6
4	Ortodoxă	27.828	1,7
5	Greco-catolică	23.393	1,4
6	Baptistă	12.845	0,8
7	Evanghelică sinodo-presbiteriană	12.842	0,8
8	Adventistă	8.280	0,5
9	Penticostală	4.339	0,3

Sub raport demografic, constatăm, în primul rând, că raportul de masculinitate este ceva mai redus decât media naţională: 94 bărbaţi la 100 femei, ceea ce corespunde unei proporţii de 51,6% femei şi 48,4% bărbaţi, în populaţia totală. Este posibil de estimat care este contribuţia supramortalităţii masculine şi a emigraţiei selective. Un element suplimentar ar fi faptul că, în judeţul Harghita, speranţa de viaţă la naştere a femeilor este cu 7 ani mai mare ca a bărbaţilor, indicând, deci, o supramortalitate accentuată a bărbaţilor.

Sub raportul structurii pe vârste, maghiarii sunt mai îmbătrâniţi demografic decât românii. Vârsta medie şi cea mediană sunt de 37 de ani, proporţia persoanelor în vârstă de 60 de ani şi peste este aproape de 20%, depăşind chiar proporţia populaţiei tinere (19,1%).

Fertilitatea maghiarilor este cu puţin sub media naţională. Numărul de copii născuţi-vii de către femeile de naţionalitate maghiară, în vârstă de 15 ani şi peste, a fost de 1708,5 (cu 5,2% sub medie), în schimb, fertilitatea la femeile în vârstă de 45-49 ani a fost cu aproape 9% sub nivelul mediu.

Din păcate, mortalitatea nu ne este cunoscută, pe naţionalităţi. Faptul că, în judeţele Covasna şi Harghita, proporţia populaţiei maghiare este de 75% şi, respectiv, de 8,5%, nivelul mortalităţii maghiarilor poate fi considerat cel valabil pentru populaţia întregului judeţ. Problema va fi reluată mai târziu.

„Stocul de învăţământ superior şi secundar”al maghiarilor este peste media naţională, iar proporţia neştiutorilor de carte este foarte redusă.

3. Romii (ţiganii)

Problema numărului romilor ridică numeroase semne de întrebare. Cifra de 401.087, înregistrată în 1992, este considerată ca fiind subestimată de către Comisia Naţională pentru Statistică, ca şi de către organizaţiile romilor. Vom reaminti, cu acest prilej, modul cum a fost înregistrată naţionalitatea la recensământul din 1992.

„Naţionalitatea" este cea înregistrată, pentru fiecare persoană, în formularul de recensământ, pe baza liberei declaraţii şi după propria opţiune, fără nici un fel de constrângere. Pentru copiii sub 14 ani, s-a înregistrat naţionalitatea potrivit declaraţiilor părinţilor (Vol. I. p.986).

Datele privind numărul persoanelor aparţinând celorlalte naţionalităţi nu au făcut obiectul contestaţiilor venite din partea reprezentanţilor acestora. Problema este însă valabilă pentru romi.

Să prezentăm, mai întâi datele.

Tabelul nr.8 - Numărul şi proporţia romilor (%) la recensămintele din 1930,1956, 1966,1977 şi 1992

Anul	Număr	%
1930	242.656	1,7
1956	104.216	0,6
1966	64.197	0,3
1977	227.398	1,1
1992	401.087	1,8

Aceste oscilaţii nu pot fi înţelese decât numai dacă vom lua în considerare modul în care romii şi-au declarat naţionalitatea. Chiar dacă nu s-a făcut nici o injoncţiune oficială, există o anumită presiune socială şi psihologică, datorită căreia un număr de romi nu îşi declară adevărată naţionalitate.

După unele estimaţii din cercetări prin sondaj, numărul romilor ar fi de 1-1,2 milioane persoane. Nu vom lua în discuţie cifra de 2 milioane sau chiar mai mult, deoarece nu cunoaştem modul în care s-a ajuns la o asemenea cifră.

Chiar dacă 401.087 este o cifra subestimată, ea poate fi considerată ca un „eşantion", cu destulă putere de reprezentativitate. O oarecare „distorsiune" (statistic vorbind) este posibilă: s-au declarat „romi" cei care au depăşit o barieră psihologică şi nu s-au jenat de apartenenţa lor la această etnie. Cum numărul romilor, între 1977-1992, a crescut cu 76,4% (în timp ce numărul populaţiei României a crescut cu 5,8%) este un indiciu al creşterii conştiinţei civice şi etnice a romilor, ceea ce va duce ca viitorul recensământ să înregistreze situaţia numerică reală a romilor.

Repartiţia teritorială a romilor arată, totuşi, unele concentrări, nu însă de amploarea celei pe care o au maghiarii.

Tabelul nr. 9 - Numărul şi proporţia romilor (%) pe judeţele României (1992) (în ordine descrescătoare)

Nr. crt.		Număr	%
	TOTAL	401.087	1,8
1	Mureş	34.798	5,7
2	Sibiu	18.730	4,1
3	Sălaj	9.224	3,5
4	Bihor	21.796	3,4
5	Călăraşi	11.515	3,4
6	Giurgiu	10.714	3,4
7	Ialomiţa	9.869	3,2
8	Alba	12.661	3,1
9	Bistriţa-Năsăud	9.004	2,8
10	Arad	13.325	2,7
11	Satu-Mare	9.823	2,5

Pe provincii istorice, proporţia romilor este următoarea: 2,8% - Transilvania, 2,5% - Crişana-Maramureş, 2,1% - Banat, 1,8% - Muntenia, Oltenia, 1,5% - Moldova, 0,8% - Dobrogea, 0,6% - municipiul Bucureşti; deşi are o proporţie sub media naţională (1,4%), în schimb, numărul absolut este mare: capitala României are 24.990 romi (ţigani); cu cei din sectorul agricol Ilfov, cifra se ridică la 32.984.

Interesantă este repartiţia romilor după limba maternă: 54,3% declară limba română ca limbă maternă, 40,9% - limba ţigănească, 4,7% - limba maghiară.

Indicii demografici ai romilor diferă semnificativ de cei ai românilor şi ai celorlalte naţionalităţi.

Raportul de masculinitate este de 102,5 bărbaţi la 100 femei. S-ar putea să fie efectul subînregistrării femeilor, neputându-se vorbi de o supramortalitate feminină.

Vârsta medie a întregii populaţii este de 22,9 ani, vârsta mediană de 18,7 ani, proporţia populaţiei vârstnice este de 5,1%, a populaţiei tinere (0-14 ani) de 41,4%. Aceşti indici sunt caracteristici populaţiilor ţărilor în curs de dezvoltare. Se poate afirma că tranziţia demografică a romilor nu s-a încheiat, încă. Ei au parcurs, însă, în mare parte tranziţia mortalităţii şi sunt la începutul tranziţiei fertilităţii.

La recensământul din 1992, numărul copiilor născuţi-vii de femeile în vârstă de 15-49 ani a fost de 2.449 la 1.000 de femei, cu 67% deasupra mediei, dar la vârsta de 45-49 ani, acest indice, la romi, era cu 65% deasupra mediei naţionale. Faţă de maghiari, el este cu 81% mai mare, iar faţă de germani, este dublu.

Afirmaţiile, făcute uneori la sesiuni ştiinţifice, potrivit cărora natalitatea romilor este de câteva ori mai înaltă ca cea a românilor şi că numărul de copii revenind la o familie ar fi de 6-7, sunt lipsite de suport informaţional. Nici o referire la o pretinsă fertilitate naturală a romilor nu are temei. S-ar putea admite, ipotetic, o asemenea fertilitate doar la unele segmente ale populaţiei romilor (după ocupaţie, mod de viaţă etc.), ceea ce, însă, trebuie dovedit.

Ca religie dominantă, romii mărturisesc religia ortodoxă (85,3%), urmează religia romano-catolică (4,8%), reformată (4,4%), penticostală (2,0%). Relativ ridicată este proporţia „ateilor" şi a persoanelor „fără religie": 0,9%, faţă de media naţională care este de 0,15%.

După nivelul şcolii absolvite, romii ocupă locul cel mai de jos, în raport cu celelalte naţionalităţi, iar proporţia analfabeţilor este cea mai ridicată.

4. Germanii

Cândva pe locul al treilea în structura etnică a României, germanii au regresat mult numeric, după cum ne arată datele din tabelul nr.9.

Pentru a înţelege istoria germanilor din România, trebuie recitită istoria ei contemporană. Germanii au cunoscut strămutări de populaţie, deportări şi o emigraţie sistematică. Vom aminti că, la recensământul din 1948, numărul persoanelor care au declarat germana ca limbă maternă s-a cifrat la 343.913. Să presupunem că el este egal cu numărul germanilor după naţionalitate. Or, creşterea de la 343.913 (1948) la 384.708 (1956) trebuie înţeleasă ca urmare a repatrierii germanilor din URSS, strămutaţi forţat în anul 1945.

Tabelul nr. 10 - Numărul şi proporţia germanilor (%) la recensămintele din 1930,1956, 1966,1977 şi 1992

Anul	Număr	%
1930	633.488	4,4
1956	384.708	2,2
1966	382.595	2,0
1977	350.109	1,7
1992	119.462	0,5

Notă: Persoanele care s-au declarat „şvabi" şi „saşi" sunt incluse la „germani".

Scăderea numărului germanilor după 1956 este legată de repatrierea lor în Germania. Perioada cu cea mai intensă emigrare este cea din anii 1990-1991. Desigur, există studii complete, publicate mai ales în Germania, privind evoluţia germanilor din România.

Repartiţia teritorială a celor 119.462 germani, în 1992, este următoarea:

Tabelul nr. 11 - Numărul şi proporţia germanilor (%) pe judeţele României (1992) (în ordine descrescătoare)

Nr. crt.		Număr	%
	TOTAL	119.462	0,5
1	Sibiu	17.122	3,8
2	Timiş	26.722	3,8
3	Satu-Mare	14.351	3,6
4	Caraş-Severin	11.936	3,2
5	Arad	9.392	1,9
6	Braşv	10.059	1,6
7	Mureş	4.588	0,8
8	Alba	3.243	0,8
9	Hunedoara	3.634	0,7
10	Maramureş	3.416	0,6
11	Bistriţa-Năsăud	954	0,3
12	Suceava	2.376	0,3
13	Bucureşti	4.391	0,2

Germanii sunt localizaţi în Banat (în principal, şvabii), în Transilvania (saşii) şi în Crişana-Maramureş. Pe provincii istorice, proporţia germanilor este următoarea: 3,6%-Banat, 1,4%- Crişana-Maramureş, 0,9%-Transilvania. În provinciile istorice Oltenia, Muntenia, Moldova şi Dobrogea (cu excepţia municipiului Bucureşti şi a judeţului Suceava – partea de sud a Bucovinei), numărul germanilor se ridică la 3.344, adică 2,8% din total. Reamintim că, în 1930, numărul germanilor din Bucureşti a fost de 14.231, iar în Oltenia, Muntenia, Moldova şi Dobrogea, cifra totală a germanilor se ridica la aproape 50.000. Nu vom intra în consideraţii istorice antropologice, culturale; ele vor fi reţinute de specialişti.

După religie, germanii sunt romano-catolici (şvabii, în principal) şi evanghelici de confesiune augustană (saşii, în principal). Mai exact, romano-catolicii deţin 59,4%, evanghelicii de confesiune augustană 22,9%. Se mai înregistrează 6,8% ortodocşi, 2,4% credincioşi ai bisericii evanghelice sinodo-presbiteriene.

În schimb, religiile neo-protestante deţin o pondere redusă.

Regimul demografic, asociat cu emigrările, explică particularităţile demografice ale germanilor.

Raportul de masculinitate este sub media naţională: 82,4 bărbaţi la 100 femei. Bărbaţii deţin 45,2%, iar femeile 54,8% din total; este o disproporţie care ar putea fi o indicaţie asupra faptului că emigraţia a antrenat, în special, bărbaţii. Disproporţia este mai mare mai ales la populaţia vârstnică: la 100 bărbaţi în vârstă de 60 ani şi peste, revine circa 220 femei de aceeaşi vârstă.

Repartiţia după vârstă ne indică o populaţie îmbătrânită demografic. Vârsta medie este de 42,9 ani, cea mediană de 46,4 ani; populaţia vârstnică reprezintă 22,4%, depăşind mult greutatea specifică a populaţiei tinere (14,6%).

Fertilitatea populaţiei feminine este cu mult sub media naţională: circa 83%, pentru populaţia în vârstă de 15-49 ani, cu circa 86% la cohortele în vârstă de 45-49 ani.

Cât priveşte „stocul de învăţământ" al germanilor, el este superior mediei naţionale 6,8% (învăţământul superior) şi 74,3% (învăţământul secundar).

Să mai adăugăm că rata analfabetismului este sub 1% de câteva ori mai redusă ca la romi, unde aceasta este de 3%.

5. Ucrainenii

Cu un număr de 65.764 şi o pondere de 0,3% în populaţia României, ucrainenii ocupă locul 4 în rândul naţionalităţilor, după numărul populaţiei. Evoluţia numerică, însă, atrage atenţia asupra unor aspecte interesante.

Tabelul nr.12 - Numărul şi ponderea ucrainenilor (%) la recensămintele din 1930,1956, 1966,1977 şi 1992

Anul	Număr	%
1930	45.875	0,3
1956	60.479	0,3
1966	54.705	0,3
1977	55.510	0,3
1992	65.764	0,3

Notă: „Rutenii" şi „huţulii" sunt incluşi la „ucraineni".

Fără un studiu amănunţit, este inexplicabilă scăderea numărului ucrainenilor între 1956 şi 1966. Reţine, de asemenea, atenţia creşterea numărului ucrainenilor din 1977 până în 1992, cu 18,5%, în timp ce populaţia totală a crescut cu 5,8%. Altfel spus, rata medie anuală de creştere a ucrainenilor a fost de 1,2%, în timp ce numărul populaţiei României a crescut cu numai 0,4% anual. Să fi contribuit la aceasta numai natalitatea mai ridicată a ucrainenilor? Nu ar fi exclus ca, la recensământul din 1992, să se fi declarat ucraineni persoane care, la recensămintele anterioare, să se fi declarat de alte naţionalităţi. În lipsa unei imigrări, rămâne de verificat această ipoteză. Aceasta cu atât mai mult cu cât ucrainenii au cea mai scăzută proporţie a populaţiei urbane (16,2%, faţă de 54,3%, cât este media naţională).

Distribuţia teritorială are câteva particularităţi.

Tabelul nr. 13 - Numărul şi proporţia ucrainenilor (%) pe judeţele României (1992) (în ordine descrescătoare)

Nr. crt.		Număr	%
	TOTAL	65.764	0,3
1	Maramureş	36.685	6,8
2	Suceava	9.549	1,4
3	Tulcea	3.847	1,4
4	Caraş-Severin	4.118	1,1
5	Timiş	6.468	0,9
6	Satu-Mare	1.362	0,3
7	Arad	840	0,2
8	Botoşani	644	0,1

Circa 70% din numărul total al ucrainenilor se află în Maramureş şi Suceava (partea de sud a Bucovinei), Banatul deţine, şi el, 16% din numărul ucrainenilor. Să amintim că, în perioada interbelică (România Mare), numărul ucrainenilor a fost de 582.115, concentraţi în Basarabia şi Bucovina (96,7%).

Atunci când se examinează problema ucrainenilor din România, este necesară o referire la numărul românilor din Ucraina, în special al celor din regiunea Cernăuţi (circa 185.000) şi din regiunea Transcarpatică, situată în faţa Maramureşului.

Ucrainenii sunt, în cea mai mare parte, ortodocşi (80,3%). Urmează penticostalii (7,7%), aderenţii bisericii ortodoxe, de stil vechi (3,5%). Greco-catolicii deţin 2,6% din numărul total al ucrainenilor. Este o trăsătură caracteristică a ucrainenilor din Bucovina istorică, care îi deosebea de ucrainenii din Galiţia, marea majoritate a acestora fiind greco-catolică.

Iată ce aflăm sub raport demografic despre ucraineni. Raportul de masculinitate este supraunitar: 101,2 bărbaţi la 100 femei; structura pe vârste arată o populaţie relativ mai tânără decât a românilor: vârsta medie 32,9 ani, vârsta mediană 30,4 ani, proporţia populaţiei tinere circa 26%, iar a populaţiei vârstnice de 15%.

Fertilitatea populaţiei feminine este cu 33,3% mai înaltă ca a populaţiei totale. Se va reţine, deci, că ucrainenii din România au o structură demografică relativ tânără, o fertilitate mai ridicată, o proporţie mare a populaţiei rurale, un stoc de învăţământ mai redus. De aceşti factori trebuie să se ţină seama la evaluarea „potenţialului reproductiv" şi în estimaţiile prospective.

6. Ruşii-lipoveni

Denumirea de „lipoveni" este folosită pentru acei ruşi care ţin de biserica „creştină de rit vechi", desprinsă din biserica ortodoxă rusă. Istoria ei a fost prezentată în articolul meu din „Academica".

Ruşii-lipoveni au fost, la recensământul din 1992, în număr de 38.606 , ceea ce reprezintă 0,2% din populaţia totală. Reţine atenţia faptul că, între recensămintele din 1977 şi 1992, numărul acestei naţionalităţi a crescut cu o rată medie anuală de 1,2% (ca şi în ucraineni).

Ei sunt localizaţi în Dobrogea (68%), mai ales în Delta Dunării, urmează, apoi, judeţele Brăila, Iaşi, Suceava. În provinciile istorice de dincolo de Carpaţi, ruşi-lipoveni sunt, practic, inexistenţi.

Din totalul de 38.606 ruşi-lipoveni, 62,2% ţin de biserica creştină de rit vechi, iar 31,8% sunt ortodocşi. Sectele neo-protestante nu au prozeliţi în rândul acestei etnii.

Populaţia este mai îmbătrânită decât media naţională: vârsta medie este de 37,5 ani şi cam tot atât este şi vârsta mediană. Proporţia populaţiei tinere este scăzută: 18,7% în populaţia totală. Fertilitatea este cam la nivelul naţional. „Stocul de învăţământ" este mai redus; proporţia populaţiei rurale este înaltă.

7. Turcii

Numărul lor este de 29.832, în ultimul recensământ, ceea ce reprezintă 0,1%. Dinamica între cele două recensăminte a fost accentuată: numărul turcilor a crescut, în perioada 1977-1992, cu 1,7% anual, o rată foarte ridicată. Ea nu ar putea fi explicată numai prin excedentul natural propriu.

Marea majoritate a turcilor se află în Dobrogea: 27.685 sau 93%. Religia lor este musulmană (97,3%).

Populaţia este tânără, sub raport demografic:vârsta medie 27,4 ani, cea mediană 23,7 ani, proporţia bătrânilor – 8,6%, a tinerilor -33,2%.

Prin aceste caracteristici, turcii se apropie de romi, dacă mai adăugării şi „stocul de învăţământ" care este modest.

8. Sârbii

Numărul lor, de 29.408, este aproape egal cu numărul turcilor. Între cele două recensăminte, el a scăzut cu aproape 15%. Explicaţia poate fi emigraţia. Religia predominantă este cea ortodoxă (89,2%), dar 5% ţin de biserica ortodoxă de stil vechi, iar 3,1% sunt romano-catolici.

Localizarea lor: Banatul (84%), judeţul Arad (5,9%). Faptul că 4,7% din numărul total al sârbilor se află în Oltenia (judeţul Mehedinţi) se explică prin aceea că, la împărţirea administrativ-teritorială, o parte din teritoriul Banatului a fost ataşată judeţului Mehedinţi.

Caracteristicile demografice ale sârbilor sunt cele ale unei populaţii îmbătrânite: vârsta medie – 42,4 ani şi mediană – 43,9 ani, proporţia tineretului

este foarte scăzută: 13,7% în totalul populaţiei. Fertilitatea este cu 22% mai mică decât cea naţională.

9. Tătarii

Numărul lor este de 24.596, circa 0,1% din populaţia României. Faţă de 1977, numărul tătarilor a crescut cu 5,3%. Sunt localizaţi, aproape în întregime, în judeţul Constanţa (98%), sunt musulmani în totalitate (99%). Spre deosebire de turci, au o structură demografică mai îmbătrânită şi o fertilitate cu circa 30% sub nivelul fertilităţii turcilor.

Celelalte naţionalităţi

Cu efective cuprinse între 2.000 şi 20.000, celelalte naţionalităţi reprezintă circa 67.000 (0,3%).

Fiecare naţionalitate are particularităţile sale demografice, aşa cum le are pe cele istorice şi culturale.

Slovacii, în număr de 19.594, sunt localizaţi în Crişana-Maramureş (judeţele Arad şi Bihor), dar şi în Banat (judeţul Timiş). Romano-catolicii deţin 66%, urmaţi de evanghelicii sinodo-presbiterieni (18,8%) şi de ortodocşi (4,3%).

Îmbătrânirea demografică – ceva mai accentuată ca la români.

Bulgarii au un număr sub 10.000, mai exact 9851: ei sunt în scădere, faţă de 1977. Ei se află în judeţele Timiş şi Arad (77%), dar şi în judeţul Dâmboviţa (8,2%), circa 75% sunt romano-catolici, ortodocşii reprezintă 21,4%.

Bulgarii au caracteristicile unei populaţii foarte îmbătrânite vârsta mediană – 45,7 ani, proporţia tinerilor – 13,5%, a bătrânilor – 28%. Fertilitatea este, şi ea, scăzută, aflându-se cu 25% sub media naţională.

Evreii cu un număr de 8.955, reprezintă un caz demografic deosebit, ca urmare a istoriei lor atât de dramatice din ultimele şase decenii. Populaţia este cea mai îmbătrânită din România: vârsta medie este de 59,5 ani, cea mediană se ridică la 66,4 ani. Populaţia în vârstă de 60 de ani şi peste deţine aproape 65% din populaţia etniei respective, în timp ce populaţia în vârstă de 0-14 ani deţine 3,8% din total. În schimb, evreii au cea mai mare proporţie a populaţiei cu studii superioare. Aproape 44% trăiesc în municipiul Bucureşti. La religie, 84,5% sunt mozaici.

Cehii, în număr de 5.797, sunt concentraţi în judeţele Caraş-Severin (63%), dar şi judeţul Mehedinţi (de fapt, partea din Banat), în judeţele Arad şi Timiş. Alături de romano-catolici – majoritari (83%) – o parte dintre cehi sunt ortodocşi şi baptişti.

Croaţii, ai căror număr este de 4.085, se află – ca şi cehii – în judeţul Caraş-Severin (90%). Proporţia romano-catolicilor este de aproape 97%. Gradul de îmbătrânire a populaţiei este mijlociu. Fertilitatea croaţilor este sub media naţională.

Polonezii, care sunt în număr de 4.232, se află concentraţi în judeţul Suceava (65,6%), în municipiul Bucureşti şi în judeţul Hunedoara. Romano-catolicii deţin 88,1%, urmaţi de ortodocşi (7,4%) şi greco-catolici (2,7%). Îmbătrânirea demografică este foarte avansată: populaţia vârstnică reprezintă 30%.

Grecii din România sunt în număr de 3.940, la ultimul recensământ. Cei mai mulţi se află în Dobrogea (31%), dar şi în judeţele Brăila şi Galaţi. Un număr important de greci trăiesc în Bucureşti (24%). Grecii sunt ortodocşi (94,8%), totuşi 3,2% sunt romano-catolici şi greco-catolici. Populaţia este foarte îmbătrânită.

Armenii, al căror număr a fost sub 2.000 (mai exact, 1957), se află în municipiul Bucureşti (46%), dar şi în judeţul Constanţa (27%). În proporţie de 72,1% sunt ortodocşi. Urmează romano-catolicii. Cu o vârstă medie de 51 ani şi o vârstă mediană de 56 ani, cu o populaţie în vârstă de 60 ani deţinând 45% din populaţia etniei lor, armenii se numără printre naţionalităţile cele mai îmbătrânite din România.

Remarci finale

Se va constata că „profilurile demografice" ale naţionalităţilor oferă un număr limitat de caracteristici. Este, deci, un început. Ar trebui continuat cu caracteristici educaţionale, sociale şi economice. De pildă, un mare interes prezintă proporţia populaţiei fiecărei naţionalităţi în mediile urban şi rural. Croaţii, ucrainenii, ruşi-lipoveni, bulgarii, romii sunt „rurali"; grecii, evreii, armenii sunt cei mai „urbani". Dar aceste caracteristici sociologice se cer completate cu altele economice şi sociale. La rândul ei, istoria trebuie solicitată, şi ea. În final, s-ar ajunge la monografii ale naţionalităţilor respective. Chiar dacă ponderea unor naţionalităţi este, astăzi, atât de mică, contribuţia la patrimoniul naţional românesc, ca rezultat al unei convieţuiri de secole, este foarte importantă.

Pentru estimaţiile prospective, se va reţine că romii, ucrainenii, turcii, ruşii-lipoveni au un „potenţial" mai ridicat. S-ar putea ca structura etnică a României să se modifice în următoarele decenii.

Proiectările demografice experimentale, care s-au făcut în ultimul timp, ajung la constatarea că populaţia României va scădea, ca urmare a unei fertilităţi tot mai mici din ultimii ani (nu se asigură înlocuirea generaţiilor), a unei mortalităţi înalte şi a unei emigraţii semnificative. Proporţiile diferitelor etnii se vor modifica în mod final. Pe lângă toate, implicaţiile geo-politice se cer evaluate cu grijă, de pe acum.

SCURT ISTORIC AL MINORITĂŢILOR NAŢIONALE ŞI AL RELIGIILOR DIN ROMÂNIA

La 7 ianuarie 1992, numărul populaţiei României a fost de 22.810.035; suprafaţa ţării fiind de 238.391 km^2, densitatea populaţiei este de 95,7 locuitori la km^2.

Situată în estul Europei, România este încadrată – după metodologia ONU – în Europa de Est, celelalte regiuni fiind: Europa de Vest, Europa de Nord şi Europa de Sud.

România se învecinează: la vest, cu Ungaria (suprafaţa 93.032 km^2, populaţia 10.320.000); la sud, cu Bulgaria (suprafaţa 110.912 km^2, populaţia 8.990.000); la sud-vest cu lugoslavia (Serbia şi Muntenegru) (suprafaţa 102.200 km^2, cu 10.630.000 locuitori); iar în est, după destrămarea Uniunii Sovietice şi constituirea noilor state independente, cu Republica Moldova (suprafaţa 33.700 km^2, cu 4.360.000 locuitori, din care 64,5% români), iar la sud-est, nord-est şi nord, cu Ucraina (suprafaţa 603.703 km^2 şi cu 52.200.000 locuitori).

România face parte din Europa nu numai geografic; ea aparţine modelului european, prin istorie şi cultură, prin adeziunea la valorile spirituale ale acesteia. Sub raport demografic, modelele şi comportamentale sunt cele europene, tranziţia demografică a populaţiei României – cel mai amplu proces social, economic, cultural – este de tip european, cu un decalaj de câteva decenii. Indicii demografici principali – rata de fertilitate, durata medie a vieţii, structura demografică a populaţiei, rata de nupţialitate – se încadrează în valorile europene, în cadrul general al lui genus proximum şi differentiac specificae. Acelaşi lucru este valabil pentru indici precum: gradul de urbanizare, ştiinţa de carte, structura populaţiei active.

Informaţia statistică privind populaţia, structurile sale, fenomenele demografice se asigură prin recensământe-primul recensământ modern, în anul 1838, al unsprezecelea, la 7 ianuarie 1992 – şi prin statistica stării civile, introdusă în urmă cu un secol şi jumătate.

România este un stat naţional unitar: românii reprezintă circa 89,5% din populaţia totală, restul de 10,5% revenind unor etnii care s-au aşezat, de-a lungul istoriei, pe teritoriul actual, convieţuind paşnic cu populaţia autohtonă.

Numărul actual al populaţiei României, structurile sale, nivelul fenomenelor demografice sunt rezultatul unei îndelungate evoluţii, ce se cere, succinct, evocată.

Strămoşii poporului român sunt geto-dacii, o ramură numeroasă a tracilor, a căror prezenţă este consemnată pentru prima dată în anul 514 a. Chr. N., de către istoricul Herodot Statul geto-dac al lui Burebista (circa 82-44 a. Chr. n.) a ajuns la o mare putere, stăpânind un teritoriu vast, ce se întindea de la munţii Slovaciei şi Dunărea mijlocie, până la Hemus şi Marea Neagră. Pe vremea lui Decebal (87-106 a. Chr.n.), statul geto-dacilor, cu centrul în S-E Transilvaniei, a atins apogeul dezvoltării sale economice şi politice.

În urma celor două războaie duse de împăratul Traian, în anii 101-102 şi 105-106, Dacia este cucerită şi transformată în provincie romană. O parte a Daciei rămâne, însă, liberă. Sunt aduşi colonişti romani din tot imperiul: începe etnogeneza poporului român. După retragerea administraţiei romane, în anul 271, aproape un mileniu, au loc migraţiile successive ale unor populaţii, precum goţii, hunii, avarii, gepizii, pecenegii, cumanii, ultima invazie fiind a tătarilor (1241). În secolele VII-IX, se aşează slavii, care vor fi asimilaţi, treptat, de populaţia străromână. În această perioadă, are loc desăvârşirea procesului de formare a poporului român şi a limbii române. Limba română, neo-latină sau romanică, este singura succesoare a latinei vorbite în provinciile carpato-balcanice. Creştinarea românilor a avut loc de timpuriu, secolele II-IV. Datorită convieţuirii cu alte popoare, în special cu slavii, au avut loc împrumuturi, mai cu seamă în lexic, structura limbii române rămânând romanică.

În Evul Mediu, poporul roman a trăit în formaţiuni statale separate. Ţara Românească a fost întemeiată în 1310, Moldova – în anul 1359, Transilvania a fost cucerită de unguri, veniţi în Europa la sfârşitul secolului al IX-lea, şi încorporată în regatul ungar, păstrându-şi, însă, o oarecare autonomie. În 1541, ca voievodat, Transilvania se află sub suzeranitatea Imperiului Otoman. În 1699, ea este cucerită de Habsburgi.Odată cu constituirea monarhiei austro-ungare (1867), Transilvania este încorporată Coroanei ungare.

Sute de ani, poporul român a trăit în formaţiuni statale separate, dar păstrând, în acelaşi timp, puternice legături economice şi culturale.

Principatul Moldovei, al cărui teritoriu se întindea dintre Carpaţi şi Nistru, Ceremuş şi Marea Neagră, a pierdut părţi importante. În 1775, Imperiul Habsburgic anexează o parte din nordul Moldovei (10.442 km^2), botezată, apoi, Bucovina. În 1812, Rusia Ţaristă anexează partea dinspre Prut şi Nistru, sub denumirea de Basarabia. Convenţia de la Paris, (1856) obligă Rusia să retrocedeze Moldovei trei judeţe din sudul Basarabiei: Cahul, Ismail, Bolgrad. Congresul de la Berlin (1878) restabileşte autoritatea statului român asupra Dobrogei (judeţele Constanţa şi Tulcea), teritoriu cucerit de turci în 1417, dar hotărăşte ca cele trei judeţe din sudul Basarabiei să fie restituite Rusiei.

Ţara Românească (Mica Valahie sau Oltenia şi Marea Valahie sau Muntenia) a pierdut, temporar, Oltenia – aceasta fiind ocupată, între 1718-1739, de către Austria.

În 1859, are loc Unirea Ţării Româneşti cu Moldova, sub denumirea de Principatele Unite. În 1877, se proclamă independenţa noului stat: încetează suzeranitatea Porţii Otomane, în urma războiului ruso-româno-turc (1877-1878). României îi este restituită o parte din Dobrogea. În 1881, România devine regat, Carol I fiind primul rege. În urma războaielor balcanice (1912-1913), prin pacea de la Bucureşti. România obţine Cadrilaterul, partea din sudul Dobrogei, cu judeţele Caliacra şi Durostor.

În 1918, are loc Marea Unire, prin hotărârea liberă a populaţiei din Basarabia (27 martie 1918), Bucovina (28 noiembrie 1918) şi Transilvania (1 decembrie 1918). Se înfăptuieşte România Mare. Conferinţa de pace de la Paris (1919) recunoaşte aceste hotărâri Suprafaţa ei era de 295.049 km^2, cu o populaţie de 18.057.027 (la recensământul din 1930).

La 28 iunie 1940, ca urmare a aplicării pactului Ribbentrop-Molotov, URSS răpeşte României Basarabia, nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa; la 30 august al aceluiaşi an, Diktat-ul de la Viena desprinde, din România, nordul Transilvaniei şi îl atribuie Ungariei hortyste (1940-1944), iar prin convenţia de la Craiova (7 septembrie 1940), Cadrilaterul Dobrogei (judeţele Caliacra şi Durostor) este cedat Bulgariei. În timpul celui de-al doilea război mondial. România participă la războiul antisovietic, ca aliată a Germaniei naziste şi a Italiei fasciste. La 23 august 1944, România trece de partea aliaţilor, participând de partea acestora până la Victoria din 9 mai 1945, recucerind nordul Transilvaniei.

Conferinţa de pace de la Paris (1947) recunoaşte realipirea nordului Transilvaniei la România, dar nu a revenit asupra consecinţelor pactului Ribbentrop-Molotov. Ca urmare, partea cea mai importantă a Basarabiei constituie, astăzi, Republica Moldova, nordul Bucovinei (fostele judeţe Cernăuţi şi Storojineţ, o parte din judeţul Rădăuţi), o parte din judeţul Hotin, împreună cu ţinutul Herţa, formează regiunea Cernăuţi, iar sudul Basarabiei a intrat în componenţa regiunii Odessa, ambele regiuni făcând parte din Ucraina.

Vom oferi două serii statistice, pentru buna înţelegere a situaţiei demografice a României; prima, începând cu anul 1860, următor Unirii Principatelor din 1859, cealaltă, începând cu anul 1886, cu informaţii reconstituite de specialişti, la teritoriul actual al României (suprafaţa 238.391 km^2).

Iată prima serie, prezentată fragmentar:

Tabelul nr.1 - Numărul populaţiei României, 1860-1992 (ani selectaţi) şi suprafaţa

Anul	Numărul populaţiei	Suprafaţa (km^2)	Locuitori pe km^2
1860	3.917.541	123.335	38
1879	4.349.609	114.641	38

Anul	Numărul populaţiei	Suprafaţa (km^2)	Locuitori pe km^2
1880	4.545.821	130.177	35
1913	7.352.855	137.903	53
1930 (recensământ)	18.057.028	295.049	61
1977 (recensământ)	21.559.910	238.391	90
1992 (recensământ)	22.810.035	238.391	96

Notă: În 1860, suprafaţa cuprindea Ţara Românească şi Moldova, plus cele trei judeţe din sudul Basarabiei.

În 1879, aceeaşi suprafaţă, fără cele trei judeţe, restituite Rusiei. În 1880, suprafaţa cu partea de nord a Dobrogei (Constanţa şi Tulcea). În 1913, vechiul Regat plus Cadrilaterul Dobrogei (Caliacra şi Durostor).

În 1930, România Mare, cuprinzând Vechiul Regat, căruia i-au revenit Basarabia, Bucovina, Transilvania, Banatul, Crişana şi Maramureş. Noile provincii însumau 157.146 km^2 (53,3% din suprafaţa ţării), cu 9.265.744 locuitori (51,3% din populaţia totală).

În 1977 şi, respectiv, în 1992, suprafaţa României apare diminuată cu 57.549 km^2, din care Basarabia -44.422 km^2, nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa-6340 km^2 şi Cadrilaterul-6.787 km^2.

Pe provincii istorice, situaţia României Mari, la recensământul din 1930, era cea din tabelul nr.2.

Contribuţia noilor provincii la România-Mare a fost: Transilvania, Banatul, Crişana-Maramureş: 30,7% la populaţie şi 34,6% la teritoriu; Basarabia; 15,9% la populaţie şi 15,1% la teritoriu; Bucovina: 4,7% la populaţie şi 3,5% la teritoriu.

Practic, Vechiul Regat şi-a dublat teritoriul şi populaţia.

Pentru o analiză demografică comparativă, în special în ceea ce priveşte dinamismul, este nevoie ca numărul populaţiei să fie recalculat la suprafaţa actuală a României (238.391 km^2).

Tabelul nr.2 - Populaţia şi suprafaţa României pe provincii (1930)

Perioada	Populaţia	%	Suprafaţa	%	Locuitori/km^2
ROMÂNIA	18.057.028	100,0	295.049	100,0	61
Oltenia	1.513.175	8,4	24.078	8,2	63
Muntenia	4.029.008	22,3	52.505	17,8	77
Dobrogea	815.475	4,5	23.262	7,9	35
Moldova	2.433.596	13,5	38.058	12,9	64
Basarabia	2.864.402	15,9	44.422	15,1	64
Bucovina	853.009	4,7	10.422	3,5	82

Perioada	Populaţia	%	Suprafaţa	%	Locuitori/km^2
Transilvania	3.217.988	17,8	62.229	21,1	52
Banat	939.958	5,2	18.715	6,3	50
Crişana şi Maramureş	1.390.417	7,7	21.338	7,2	65

Tabelul nr. 3 - Numărul populaţiei României, 1886-1992

Data recensământului	Numărul populaţiei sau estimaţie	Rata medie anuală între două date (%)
31 dec. 1886 (E)	9.530.000	-
31 dec. 1912 (R)	12.768.399	1,2
29 dec. 1930 (R)	14.280.729	0,6
6 aprilie 1941 (R)	16.126.063	1,1
25 ian. 1948 (R)	15.872.624	-0,2
21 febr. 1956 (R)	17.489.450	1,2
15 martie 1966 (R)	19.103.163	0,9
5 ian. 1977 (R)	21.569.910	1,1
7 ian. 1992 (R)	22.810.035	0,4

Rata medie anuală de creştere măsoară dinamismul demografic al unei populaţii. O populaţie cu o rată de creştere de 1% anual are şansa să se dubleze în 70 de ani, cu o rată de 2%, perioada de dublare este de mai puţin de 35 de ani, iar cu 0,5%, anual dublarea numărului populaţiei se poate face în 139 ani. Cu o rată de creştere negativă, numărul populaţiei are perspectiva scăderii. Să mai amintim că rata de creştere exprimă evoluţia soldului naşterilor şi deceselor (populaţia de tip închis) şi a soldului migraţiei internaţionale (populaţia de tip deschis).

Pentru o perioadă de un secol, remarcăm că rata medie anuală de creştere a fost cuprinsă între 0,4% şi 1,2%, uneori chiar mai mare. Or, asemenea rate s-au înregistrat între 1886 şi 1912 şi 1998-1956, legate de o anumită fază a tranziţiei demografice, anume când s-a realizat o scădere rapidă a mortalităţii, în condiţiile în care natalitatea a continuat să fie, încă, înaltă. O ultimă perioadă cu o asemenea rată înaltă este cea cuprinsă între 1966 şi 1977, când natalitatea a crescut brusc, ca urmare a efectului măsurilor adoptate împotriva întreruperilor de sarcină (Decretul Nr. 770 din 1966).

Dar tendinţa seculară de scădere a natalităţii, confirmă cu tranziţia demografică, s-a continuat; excedentul natural s-a diminuat sistematic: a ajuns la 0,6% anual, apoi la 0,4%. Or, a intervenit o tendinţă nouă: după Revoluţia din Decembrie 1989, s-a produs o puternică emigraţie, în aşa fel încât, în anii 1990 şi 1991, rata a devenit negativă, iar numărul populaţiei României a început să scadă. Această tendinţă se manifestă, pentru prima dată, în perioada postbelică; consecinţele sunt, deocamdată, imprevizibile.

Tranziţia demografică

Într-o anumită fază a dezvoltării sale, o societate cunoaşte şi o profundă schimbare demografică. Factori, precum creşterea economică, urbanizarea, dezvoltarea sistemului de învăţământ, progresele medicinii şi ale igienei, emanciparea femeii – într-un cuvânt, procesul de modernizare a societăţii – determină modificări în regimul demografic al populaţiei respective. Procesul se numeşte tranziţie demografică, prin care se înţelege trecerea de la nivelurile ridicate ale natalităţiişi mortalităţii la niveluri mai scăzute; altfel spus, trecerea de la regimul demografic tradiţional la cel modern. Ţările din Europa de Vest şi de Nord au fost primele care au cunoscut acest proces. Cele trei faze caracteristice ale tranziţiei demografice sunt: începutul scăderii mortalităţii; scăderea natalităţii, cu un oarecare decalaj, şi reechilibrarea celor două componente ale mişcării naturale a populaţiei. În faza a doua, excedentul natural creşte, revenind la „normal" în ultima fază.

România nu face excepţie de la modelul european, cu deosebirea că tranziţia demografică a început mai târziu, în schimb, durata sa a fost mai scurtă.

Seria de date se referă la teritoriul actual al României.

Scăderea mortalităţii, ca tendinţă fermă, de lungă durată, începe în ultimii ani ai secolului al XIX-lea şi primii ani ai secolului al XX-lea; natalitatea începe să scadă după primul război mondial. Între 1920-1930 se înregistrează cel mai ridicat excedent natural. Distanţa între începutul primei faze şi celei de a doua a fost de 25-30 ani. După cel de-al doilea război mondial, se continuă scăderea mortalităţii şi a natalităţii, prima cu un ritm mai rapid. Se poate afirma că tranziţia s-ar fi încheiat în anii 1966-1970, deci durata ei totală ar fi fost de 70-75 ani.

Tabelul nr.4 - Natalitatea, mortalitatea şi excedentul natural al populaţiei României, 1886-1994

Perioada	La 1.000 locuitori		
	Născuţi-vii	Decese	Excedentul natural
1886-1890	42,1	30,1	12,0
1891-1895	41,0	30,9	10,1
1896-1900	39,0	28,1	10,9
1901-1905	37,8	26,0	11,8
1906-1910	38,5	26,0	12,5
1911-1915	38,2	24,9	13,3
1916-1920	-	-	-
1921-1925	36,9	22,6	14,3
1926-1930	34,9	21,3	13,6
1931-1935	32,1	20,0	12,1
1936-1940	29,2	18,9	10,3

Perioada	La 1.000 locuitori		
	Născuţi-vii	Decese	Excedentul natural
1941-1945	-	-	-
1946-1950	25,2	16,5	8,7
1951-1955	24,8	11,4	13,4
1956-1960	21,6	9,6	12,0
1961-1965	15,8	8,6	7,2
1966-1970	19,8	9,3	10,5
1971-1975	19,3	9,4	5,9
1976-1980	18,9	9,8	9,1
1981-1985	15,6	10,3	5,3
1986-1989	16,4	10,8	5,6
1990	13,6	10,6	3,0
1991	11,9	10,9	1,0
1992	11,4	11,6	-0,2
1993	11,0	11,6	-0,6
1994	10,9	11,6	-0,7

Unele măsuri de politică natalistă (interzicerea avorturilor, lipsa de contraceptive, unele măsuri economice de stimulare a natalităţii) au determinat fluctuaţii în evoluţia natalităţii. Tendinţa a fost însă aceea de scădere. După evenimentele din Decembrie 1989, natalitatea atinge nivelurile cele mai scăzute din perioada postbelică; mortalitatea a cunoscut, în special în ultimii ani ai regimului totalitar, o creştere care se exprimă atât în rata brută de mortalitate (10,6-10,8 decese la 1.000 locuitori), cât şi în reducerea speranţei de viaţă la naştere, a cărei valoare nu a ajuns la 70 de ani pentru întreaga populaţie.

Minorităţi naţionale

În cei 15 ani care au trecut de la recensământul din 1977, s-au produs schimbări importante în numărul diferitelor naţionalităţi. A continuat emigrarea germanilor şi a evreilor; după Decembrie 1989 se înregistrează o emigraţie mai intensă, care cuprinde şi persoane de naţionalitate română.

Etniile cu efectivele numerice mai importante sunt maghiarii şi germanii.

Ungurii fac parte din triburile ugro-finice, originare din Asia Centrală, fiind păstori nomazi. Vreme îndelungată, ei au locuit în zona de stepă şi silvo-stepă dintre Urali şi Marea Caspică. Sub presiunea pecenegilor, o importantă ramură a ungurilor se stabileşte în Başkiria. În 889, unguriimigrează spre Vest, stabilindu-se în Etelkuzu (”ţara de pe râu”).

Cel mai puternic trib ajunge, spre sfârşitul secolului al IX-lea, tribul magyar, denumit – în Europa – unguri. În 862, cete de călăreţi unguri devastează Panonia. La aşezarea în Câmpia Panoniei, ungurii au întâmpinat o rezistenţă generală din partea autohtonilor (bulgari, slavi, români). În anii 896-

900, triburile ugro-finice ale ungurilor, conduse de Arpad, se stabilesc în Panonia. Ştefan I (997-1038) unifică aceste triburi, adoptă creştinismul şi se proclamă, în anul 1.000, rege. În secolele XI-XIII, Ungaria ocupă Transilvania, desfiinţând formaţiunile statele româneşti. Până în 1541, Transilvania are o anumită autonomie în cadrul regatului ungar.

Secuii s-au aşezat în teritoriul denumit, mai târziu, Trei Scaune, Odorhei, Ciuc şi Mureş. După unii istorici, secuii ar fi descendenţii hunilor, după alţii – ai gepizilor. Secuii s-au suprapus peste o veche populaţie românească, care s-a menţinut până astăzi, în partea de răsărit a Ciucului, în jumătatea de vest a departamentului Mureş şi în sud-estul departamentului Trei Scaune.

Germanii cuprind atât pe saşi (saxoni), cât şi pe şvabi.

Saşii sunt cei mai vechi: prima atestare documentară este din 1142. În 1992, s-au sărbătorit 850 de ani de la acest eveniment.

Stabilirea lor în Transilvania s-a făcut succesiv; ea a fost înconjurată de regii maghiari.

Aşadar, au fost colonizaţi, mai întâi, saşii şi, ulterior, şvabii, evenimentele petrecându-se în secolul al XII-lea. Primii imigranţi germani au făcut parte din mişcarea provocată de cruciade. Unii erau din Flandra, alţii din Valea Rinului şi a Mosellei. Ei s-au stabilit în Valea Mureşului, apoi în regiunea dintre Olt şi Târnava Mică. Cei din Sibiu au sosit mai târziu, cam în aceeaşi perioadă în care s-au stabilit saxonii în împrejurimile Bistriţei. Centrele cele mai importante au fost: Sibiul, Braşovul, Mediaşul, Sighişoara, Sebeşul Săsesc, Bistriţa şi Reghinul Săsesc („Siebenburgen”).

Un rol important în consolidarea saşilor l-a avut diploma acordată acestora de către regele Ungariei, Andrei al II-lea, în 1224, prin care aceştia primeau o serie de privilegii.

Şvabii au fost aduşi în Banat, în secolul al XVIII-lea, de către Habsburgi, ca şi în Bucovina, după 1775.

Populaţia României după religie

Potrivit instrucţiunilor metodologice, răspunsurile la caracteristicile „naţionalitate”, „limba maternă” şi „religie” se înscriu, de către recenzori, pe baza declaraţiei libere a fiecărei persoane recenzate. Instrucţiunile nu dau nici un fel de detalii, privind modul cum trebuie înţelese aceste caracteristici. În istoria recensămintelor populaţiei din România şi din alte ţări, rezultatele au fost, uneori, contestate, discutate, puse chiar sub semnul îndoielii. Această eventualitate este posibilă, într-un grad chiar mai mare, la rezultatele privind religia. Mai întâi, în cei 45 de ani de totalitarism comunist, cu presiunile sale ideologice şi politice la adresa religiei, ignoranţa populaţiei în problemele confesionale a crescut considerabil. Nici persoanele recenzate, şi nici

recenzorii nu erau suficient de lămuriţi în această privinţă. Pe de altă parte, în formularul de recensământ, caracteristica „religia” este prezentată astfel:

Cod 17. Religia

Ortodoxă.....subcod 10

Altă religie (confesiune), şi anume.....

Aceasta avantajează religia „ortodoxă”, situaţie similară cu alegerile parlamentare, unde candidatul Nr.1 este privilegiat, dacă numele lui ar fi tipărit, iar pentru următorii s-ar lăsa spaţii libere.

Este un capitol important în tehnica recensămintelor şi sondajelor care se ocupă de psihologia răspunsurilor pe care le dau persoanele recenzate sau intervievate. Vom avea ocazia să exemplificăm asemenea situaţii. Prin urmare, s-ar impune cercetări suplimentare pentru a se cunoaşte veridicitatea rezultatelor. Nu poate fi evitată nici întrebarea: ce înţelege persoana recenzată prin apartenenţa sa la religia declarată ? În anchetele sociologice, psihologice etc., întrebarea este nuanţată, indicându-se criterii, precum: frecventarea bisericii, acceptarea Sfintelor Taine ale Botezului sau Euharistiei (pentru confesiunile creştine care le recunosc), alimentaţia rituală şi alte asemenea. Probleme speciale se ridică şi în cazul familiilor mixte, al copiilor minori. Desigur, depinde în mare măsură de nivelul de instruire al populaţiei, de gradul de informare a acesteia. Acţiunea de popularizare a recensământului ar fi trebuit să aibă în vedere aceste probleme, pentru ca populaţia să fie lămurită şi să dea răspunsurile cuvenite.

Reamintim rezultatele recensământului privind religiile.

Tabelul nr.5 - Populaţia după religie, la recensământul din 1992

Religia	Număr persoane	În % din total
TOTAL	22.810.035	100,0
Ortodoxă	19.802.389	86,8
Romano-catolică	1.161.942	5,1
Reformată	802.454	3,5
Greco-catolică	223.327	1,0
Penticostală	220.824	1,0
Baptistă	109.462	0,5
Adventistă	77.546	0,3
Unitariană	76.708	0,3
Musulmană	55.925	0,2
Creştină după Evanghelie	49.963	0,2
Evanghelică de confesiune augustană	39.119	0,2
Creştină de rit vechi	28.141	0,1
Biserica ortodoxă de stil vechi	32.228	0,1
Evanghelică sinodo-presbiteriană	21.221	0,1

Religia	Număr persoane	În % din total
Mozaică	9.670	Sub 0,1
Altă religie	56.329	0,2
Atei sau fără religie	34.645	0,2
Religia nedeclarată	8.139	Sub 0,1

Notă:[1] Reformată calvină;[2] La recensământul din 1930, a fost înregistrată ca „mahomedană".

Constatarea cea mai generală este aceea că persoanele care s-au declarat aparţinând religiei ortodoxe reprezintă 86,8% din populaţia totală, persoanele care aparţin religiilor creştine (ortodoxă, romano-catolică, greco-catolică, confesiunilor protestante şi neo-protestante) se ridică la 22.645.324, adică 99,3% din totalul populaţiei. Populaţia României este creştină: îi aparţin românii, în majoritate covârşitoare, romii (ţiganii), ruşii – cu excepţia lipovenilor – ucrainenii, sârbii, grecii, armenii.

Aşadar, România se prezintă ca un stat unitar, atât în ceea ce priveşte proporţia românilor, cât şi în privinţa proporţiei religiei ortodoxe. Astăzi, când consideraţiile geo-politice şi geo-istorice sunt obligatorii, trebuie să le adăugăm pe cele etnice şi confesionale, fără de care cu greu se pot înţelege situaţiile apărute în ultimii ani, în spaţiul geo-politic şi cultural al acestei părţi a Europei. Câteva exemple ilustrative: sârbii sunt ortodocşi, croaţii şi slovenii sunt catolici, o bună parte a populaţiei din Bosnia-Herţegovina aparţine religiei musulmane, azerii sunt musulmani, armenii sunt creştini ortodocşi, gruzinii sunt creştini ortodocşi, iar populaţia abhază aparţine religiei musulmane. Mai amintim că populaţia Libanului este în proporţie de 90% arabă, dar 50% sunt musulmani şi 50% aparţin religiei creştine, în diferite variante (ortodoxă, catolică, maronită).

Să mai spunem că ponderea românilor a crescut în ultimii 60 de ani: 77,9% (1930, la teritoriul actual), 85,7% (1956), 87,7% (1966), 88,1% (1977) şi 89,5% (1992). Ponderea persoanelor de religie ortodoxă a fost de 69,9% (1930, la teritoriul actual) şi de 86,8% (1992). Va trebui examinat, mai atent, acest proces, factorii care l-au determinat, perspectivele, ceea ce – recunoaştem – nu este o întreprindere uşoară, dar care nu poate fi amânată.

Biserici, religii, confesiuni, secte

Cele 13 religii „creştine" din România, pentru care s-au publicat date, au istorii diferite, care vor fi, pe scurt, evocate. Dintr-un trunchi comun, s-au desprins, de-a lungul timpului, o serie de biserici, proces ce se continuă şi astăzi. Mai întâi, biserica ortodoxă şi romano-catolică, apoi, Reforma, cu bisericile protestante; mai târziu, cele neo-protestante. Cum s-au născut şi, mai ales, cum au pătruns pe pământul României? Un capitol de istorie culturală, pentru care autorul acestor însemnări nu poate aduce decât câteva informaţii: mai curând, unele repere cronologice.

În istoria răspândirii creştinismului în Imperiul Roman, un moment important este Edictul de toleranţă de la Milano (313), dat de Constantin cel Mare (306-337), precum şi convocarea primului Conciliu ecumenic de la Niceea (325). Creştinismul ajunge religie de stat în întregul Imperiu Roman; în cel de apus, până la căderea acestuia (476), iar în cel de răsărit, până la căderea Constantinopolului (1453). Cele două centre spirituale au fost Constantinopolul şi Roma, în persoana patriarhului de la Constantinopol şi a papei de la Roma.

În ciuda unor erezii care au apărut, religia creştină era una, sub raport doctrinar. În anul 1054, cele două comunităţi creştine se despart: Marea Schizmă (gr.....- a despica, a sparge, a rupe, a separa şi ....- spargere, separare prin rupere). De atunci, istoria creştinismului distinge: religia ortodoxă (gr. ....- dreaptă credinţă) şi romano-catolică (gr....- general, universal). S-au făcut încercări de împăcare, de-a lungul istoriei, dar ele nu s-au soldat cu un succes.

Creştinismul s-a răspândit pe teritoriul României de astăzi, în primele secole; etnogeneza poporului român s-a produs concomitent cu creştinarea populaţiei străromâne. Propovăduitorul creştinismului a fost sfântul apostol Andrei. Creştinismul care s-a dezvoltat la nordul Dunării era acelaşi cu cel din Asia Mică, Grecia, Egipt, Palestina. Spre deosebire de alte popoare – bulgarii, ungurii, cehii, polonezii sau ruşii – a căror creştinare este precis datată, legată de numele unui principe sau rege, sau al unor misionari – creştinismul la români este de dată foarte veche atestat arheologic şi literar. Bulgarii au primit creştinismul pe vremea ţarului Boris (852-889), ruşii - în timpul cneazului Kievului, Vladimir (980-1015), ungurii – în anul 988, pe vremea regelui Ştefan I (997-1038), polonezii – în anul 1000 pe timpul regelui Mieszko I (960-992), în marele cnezat al Moraviei – în anul 966, creştinismul a fost adus de Kiril şi Metodiu (863-864).

Datorită unor împrejurări istorice, creştinismul poporului român s-a dezvoltat în orbita Imperiului Bizantin, a culturii şi civilizaţiei bizantine. În istoria culturii s-a discutat mult despre avantajele şi dezavantajele apartenenţei poporului român în religia ortodoxă ceea ce s-ar fi întâmplat dacă ţara noastră rămânea în orbita Romei. Conchidem că poporul român în marea sa majoritate, aparţine religiei ortodoxe, aceeaşi pe care o împărtăşesc grecii, bulgarii, sârbii, ruşii, ucrainenii. În timp ce biserica romano-catolică depăşeşte limitele naţionale şi papa de la Roma fiind capul acestei religii, religia ortodoxă a fost organizată pe criterii naţionale. Bisericile ortodoxe sunt autocefale, au în fruntea lor patriarhi sau mitropoliţi primaţi, legătura cu Patriarhia de la Constantinopol este de ordin canonic. După marea schizmă din 1054, în Occidentul Europei, au avut loc mişcări îndreptate împotriva bisericii romano-catolice, a populaţiei, având adesea şi caracter social şi naţional. Apărute în diverse ţări catolice, aproximativ în aceeaşi perioadă ele sunt cuprinse sub

denumirea generală de Reformă. În formularea cea mai generală şi reforma desemnează mişcarea socială – politică anticatolică şi antifeudală s-a desfăşurat în sec. VI-lea în particular în prima jumătate, având ca rezultat formarea de religii protestante sau reformate, care s-au desprins din biserica romano-catolică. Reforma a avut precursori printre care pe englezul John Wyeliffe (1330-1348) şi cehul Jan Hus (1369-1415).

Husismul prezintă interese şi pentru istoria culturii şi limbii romane. Dar – cum am mai afirmat – perioada cea mai importantă este prima jumătate a secolului al XVI-lea. Printre reformatorii cei mai reprezentativi, vom menţiona pe cei care au contingenţă cu ţara noastră, germanul Martin Luther în anul (1483-1546) este întemeietorul protestantismului german, francezul Jean Kalvin (1509-1564) este întemeietorul calvinismului (a fost şi conducătorului republicii teocratice din Geneva în anul 1561; elveţianul Ulrich Zwingli (1484-1531), întemeietorul unei religii protestante care a fuzionat cu calvinismul; scoţianul John Knox (1505-1575), unul din întemeietorii presbiterianismului; Philip Melanchton (1497-1560), colaborator principal al lui Luther şi continuator al mişcării protestante germane, după moartea lui Luther. Au apărut, deci, religii protestante sau reformate:

1. **Lutheranismul** sau protestantismul german, doctrină fondată de Luther şi sintetizată în „Confesiunea de la Augsburg” (1530), redactată de Ph. Melanchton. Această religie poartă denumirea de „religie evanghelică de confesiune augustană” („evanghelische Kirche Augsburger Bekenntnis”). Termenul de augustan vine de la Augsburg (Bavaria) – oraşul lui August. Să mai amintim că, în Augsburg, s-a încheiat, în 1555, pacea religioasă între principii germani protestanţi şi împăratul Carol V, adoptându-se principiul „Cujus regio ejus religio” – supuşii unui principe adoptau religia acestuia. Lutheranismului s-a răspândit în Germania, Danemarca, Norvegia, Suedia, Finlanda. El a pătruns şi în România, în special în Transilvania.

2. Calvinismul, denumit religie reformată calvină, rezultată din contopirea doctrinei lui Calvin şi Zwingli (1542). Religia s-a răspândit în Elveţia, în Franţa (protestanţii calvini se numesc hughenoţi), în Ungaria şi în Transilvania.

3. Unitarianismul, doctrină protestantă antitrinitariană (negarea Sfintei Treimi), apărută în câteva state din Europa, răspândită în Transilvania, unde unitarienii s-au contopit cu socinienii.

Aceste trei religii ne înregistrează în special, fiindcă ele s-au răspândit şi în România. Amintim că, din aceeaşi categorie de religii protestante sau reformate, fac parte biserica anglicană – biserică de stat în Anglia – şi biserica presbiteriană, răspândită în special în SUA.

În rezumat, aceste religii (biserici) se numesc protestante sau reformate, s-au desprins din biserica romano-catolică, se deosebesc de aceasta sub raport doctrinar şi organizatoric, rămânând, însă, creştine. Din religiile

protestante, apărute în principal în secolul al XVI-lea, s-au desprins noi religii, în secolul al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. Termenul cel mai frecvent folosit este cel de secte neo-protestante, aflate, şi ele, în plină diversificare, inclusiv în România.

Dintre aceste secte, recensământul nostru din 1992 nominalizează: baptiştii, adventiştii, penticostalii şi creştinii după Evanghelie.

Baptiştii (gr....- a boteza, a scufunda în apă; ...- botez) reprezintă adepţii unei secte creştine neo-protestante, întemeiată de englezul John Smyth, în 1631. Potrivit acestei doctrine, botezul trebuie administrat adulţilor, şi nu copiilor. Ramura americană se datorează englezului Roger Williams, refugiat în America în 1631. Astăzi, în SUA, baptiştii reprezintă una dintre cele mai importante confesiuni.

Adventiştii (lat. adventus-venire, sosire), adepţii unei religii care propovăduieşte a doua venire a lui Hristos şi întemeierea „Împărăţiei de 1.000 de ani". Fondatorul ei este fostul baptist american William Miller, care şi-a expus doctrina în 1843. Adventiştii s-au diversificat, cei mai cunoscuţi sunt adventiştii de ziua a şaptea şi adventiştii reformişti.

Penticostalii sau Biserica lui Dumnezeu Apostolică (gr....- şi-... cincizecimea), se revendică de la evenimentul cunoscut sub denumirea de „Pogorârea Sfântului Duh", când, la cincizeci de zile de la Învierea Domnului, Duhul Sfânt s-a lăsat peste Apostoli. Întemeiată de un pastor baptist, Carol Perham, la începutul secolului al XX-lea în America, adepţii acestei secte afirmă că Sfântul Duh s-a pogorât a doua oară asupra unui număr mic de credincioşi, la 3 ianuarie 1911. Accentuează asupra „grăirii în limbi" (...), aşa cum s-a întâmplat în ziua Pogorârii Sfântului Duh.

Creştinii după Evanghelie (sau Evangheliştii) au apărut în Elveţia, la sfârşitul secolului al XIX-lea. Convingerea acestora este aceea că viaţa lor este în perfectă armonie cu Sfânta Evanghelie.

Există, încă, multe alte secte (Nazarinenii sau pocăiţii, Martorii lui Iehova), dar care nu sunt nominalizate în datele publicate ale recensământului din 1992.

Cum s-au răspândit religiile protestante şi sectele neo-protestante în România ? Aria principală o constituie Transilvania, Banatul şi Crişana-Maramureş.

La apariţia religiilor protestante (lutherană, calvină, unitariană), în secolului al XVI-lea, populaţia de pe teritoriul actual al României aparţinea, în principal, religiei ortodoxe-românii din cele trei ţări (Ţara Românească, Moldova şi Transilvania); germanii (saşii), maghiarii (inclusiv secuii) erau romano-catolici.

Prima religie protestantă sau reformată care a pătruns în Transilvania este cea lutherană („Confesiunea augustană") şi este legată de numele

umanistului braşovean Johannes Honterus (1498-1549), contemporan cu Martin Luther. El a reformat biserica săsească din Braşov (1542), religia lutherană a fost îmbrăţişată de marea majoritate a saşilor.

A doua religie protestantă sau reformată care a pătruns, curând după cea lutherană, în Transilvania, a fost religia calvină, răspândindu-se în special în rândul populaţiei maghiare. Al treilea „val" îl reprezintă unitarienii, principalul conducător fiind Francisc David (1510-1579). Deşi unitarienii sunt răspândiţi şi în alte ţări, această religie (la care s-au adăugat şi socinienii) este considerată ca un produs tipic ardelenesc, reprezentându-i pe protestanţii radicali. Să mai adăugăm şi biserica evanghelică sinodo-presbiteriană, din categoria religiilor protestante, numărând circa 21.221 de credincioşi în Transilvania. Din istoria poporului român, ştim că lutheranii şi calviniştii au desfăşurat o susţinută muncă de prozelitism, pentru a-i atrage pe români la noile religii. Efectul benefic al acestei activităţi a fost traducerea cărţilor religioase în limba română. Un moment caracteristic îl prezintă Coresi (1510-1581). În 1674, bisericile ortodoxe române din Transilvania trec sub jurisdicţia episcopului calvinist. În 1675, sinodul din Alba Iulia al Bisericii ortodoxe decide să suspende preoţii care continuau să oficieze liturghia în slavonă şi nu în limba română.

Acestea sunt, deci, religiile protestante care s-au răspândit în România. Ele nu au avut nici o influenţă asupra românilor, care au continuat să ţină de biserica ortodoxă tradiţională.

Cu sectele neo-protestante, situaţia este alta. Ele s-au răspândit, iniţial, în Transilvania, apoi şi în celelalte provincii istorice.

Baptismul a pătruns la sfârşitul secolului trecut şi începutul secolului nostru, venind din Germania, prin Ungaria şi începând a se răspândi printre românii din Transilvania, mai ales în judeţele Arad şi Bihor. După 1918, baptismul se răspândeşte în Bucovina, Moldova şi Muntenia.

Adventismul a pătruns la sfârşitul secolului trecut; în 1890, a ajuns în Bucureşti. Astăzi, sunt răspândiţi în toată ţara, în diversele variante (adventiştii de ziua a şaptea, adventiştii reformişti etc.).

Penticostalii au venit direct din America, prin câţiva români, care aveau şi o revistă „Vestitorul Evangheliei". Astăzi, are cel mai mare număr de adepţi.

Evangheliştii sau creştinii după Evanghelie au ajuns în România la începutul acestui secol (Sibiu, apoi, Iaşi şi Bucureşti).

Un capitol aparte îl reprezintă biserica greco-catolică („unitară"). Pentru înţelegerea acestei probleme, trebuie spuse câteva cuvinte despre Contrareformă.

Cum o arată şi numele, Contrareforma este o mişcare împotriva Reformei, iniţiată de biserica romano-catolică în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea, sprijinită de unele state feudale din Occidentul şi centrul Europei. Scopul era recâştigarea prestigiului bisericii romano-catolice, al

papalităţii, sensibil diminuate de bisericile protestante. Acţiunea a cuprins şi măsuri de modernizare a bisericii, pe multiple planuri.

În acest cadru, trebuie plasat subiectul unirii unor biserici ortodoxe cu Roma. Fenomenul se numeşte „Unire" sau „Uniaţie", în urma acordurilor survenite biserica devenea „Unită", iar credincioşii se numeau „uniţi" sau „uniaţi". Astfel, sub auspiciile Regatului catolic al Poloniei, în 1596 (Brest-Litovsk), o parte a populaţiei ucrainene acceptă „Unio" sau Uniaţia, adică aderă la biserica greco-catolică. În Galiţia, anexată de Habsburgi, în 1772, aceasta era religia dominantă la ucraineni, rămânând ca atare până astăzi. Centrul este oraşul Lvov (fostul Lemberg în monarhia austro-ungară). În 1646, o asemenea unire are loc în Rusia Subcarpatică (Munkacevo). Ambele aceste regiuni fac, astăzi, parte din Ucraina (regiunea Lvov şi regiunea transcarpatică, din Ucraina). De amintit că ucrainenii din Bucovina istorică erau, în mică măsură, adepţii religiei greco-catolice. Într-o asemenea situaţie s-ar afla şi biserica armeană, una dintre cele mai vechi biserici ortodoxe, întemeiată de Sfântul Grigore Luminătorul Armeniei (biserică de stat în anul 301). Or, în decursul timpului, o parte a armenilor au acceptat unirea. Aşa se explică faptul că, la recensământul din 1930, am avut, pentru armeni, două religii: „armeno-gregoriană", adică ortodoxă şi „armeno-catolică", adică unită cu Roma. Astăzi, în România, toţi armenii aparţin religiei ortodoxe, sub denumirea de „religie armeană".

Unirea bisericii ortodoxe române din Transilvania s-a produs în anumite condiţii istorice. Prin Diploma leopoldină, din 4/14 decembrie 1691, Transilvania a fost subordonată Imperiului austriac; Poarta recunoaşte ocuparea Transilvaniei de către austrieci, prin pacea de la Karlovac (26 ianuarie/5 februarie 1699) . La 27 martie 1697, sinodul de la Alba Iulia (mitropolitul Teofil) acceptă Unirea bisericii ortodoxe române cu Roma. La 7/17 octombrie 1698, mitropolitul Atanasie Anghel, împreună cu 38 de protopopi, acceptă unirea cu Biserica romano-catolică, cu condiţia menţinerii ritului vechi şi extinderii privilegiilor clerului catolic asupra clerului unit. La 16/26 aprilie 1699, Prima Diplomă leopoldină recunoaşte clerului unit aceleaşi privilegii cu ale clerului catolic; a doua Diplomă leopoldină (19/30 martie 1701) confirmă aceste privilegii, dar ea nu se aplică datorită opoziţiei naţiunilor privilegiate din Transilvania. Mai departe, desfăşurarea evenimentelor se cunoaşte din manualele de istoric. Importantă în unirea cu Roma este recunoaşterea papei de la Roma drept cap al creştinătăţii. Celelalte condiţii, de ordin dogmatic, sunt mai puţin importante („filioque", azima, Purgatoriul). Consecinţa unirii cu Roma a fost aceea că românii din Transilvania formau două biserici. La recensământul populaţiei din 1930, populaţia greco-catolică (în graniţele de atunci) se cifra la 1.427.391 (7,9% din populaţia totală), iar în Transilvania – 1.001.527 (31% din populaţia provinciei), depăşind proporţia populaţiei ortodoxe. Majoritatea covârşitoare credincioşilor greco-catolici erau românii; o parte redusă reprezentau alte naţionalităţi (ucrainenii, de pildă).

În 1948, prin Decretul din 4 august asupra cultelor religioase din România, biserica greco-catolică este forţat reunificată cu biserica ortodoxă. După Revoluţia din Decembrie 1989, această măsură a fost abrogată, biserica greco-catolică redobândindu-şi statutul legal. Ce s-a întâmplat în anii 1948-1989 – nu ne referim la arestările şi persecuţiile pe care le-au cunoscut credincioşii greco-catolici şi clericii lor – se poate afla din rezultatele recensământului populaţiei din 1992, care consemnează 223.327 persoane de religie greco-catolică sau 1% din populaţia totală, doar cu 2.503 mai mulţi decât penticostalii.

Despre celelalte religii, câteva cuvinte. Religia mozaică este religia evreilor, între religie şi naţionalitatea este perfectă concordanţă. Religia musulmană (în 1930, s-a înregistrat ca „mahomedană") a fost fondată de profetul Mahomed (circa 570-632, născut la Mecca), reformator religios arab, sub denumirea de islamism (mahomedanism). Cronologia noii religii începe cu anul 622 (data „Hegirei"). În România, acestei religii îi aparţin turcii şi tătarii, care sunt „sunniţi" (şi nu „şiiţi").

Biserica creştină de rit vechi (în recensământul din 1930, înregistrată ca religie „lipoveană") este religia ruşilor care s-au desprins de biserica ortodoxă rusă, la sfârşitul secolului al XVII-lea, ca urmare a neacceptării reformelor patriarhului Nikon. Adepţii acestei orientări se numesc „raskolniki", ceea ce înseamnă „schismatici", iar ei folosesc expresia de „staroverţi" (partizani ai credinţei vechi). Fiind persecutaţi de autorităţile ţariste, ei au părăsit Rusia şi s-au stabilit în Delta Dunării, nordul Dobrogei şi în Bucovina istorică, fondând, aici, şi Mitropolia de la Fântâna-Albă (astăzi, Ucraina). Sunt cunoscuţi sub numele de lipovani (mai înainte, filipovani, după Filop, unul dintre conducătorii lor).

Deci, corectă este denumirea „biserica creştină de rit vechi", şi nu „religia lipoveană".

Biserica ortodoxă de stil vechi cuprinde pe ortodocşii care nu acceptă stilul nou. Prin Decretul lege din 5/18 martie 1919, se introduce în România calendarul gregorian, în locul celui iulian. Ziua de 1 aprilie 1919 devine 14 aprilie. Biserica ortodoxă română introduce, în 1924, stilul nou, decizie care nu a fost acceptată de către toţi credincioşii şi clericii. La timpul său, au fost mişcări în judeţele Neamţ, Bacău, Suceava. De menţionat că unele biserici ortodoxe naţionale (rusă, bulgară) respectă, şi astăzi, stilul vechi. Românii ortodocşi din regiunea Cernăuţi (Ucraina) şi din Republica Moldova practică stilul vechi.

În România, numărul acestora, numiţi şi „stilişti", este de 32.228.

Pentru a sintetiza informaţiile cu privire la religiile existente, astăzi, în România, dăm următorul tabel:

Tabelul nr.6 - Populaţia României pe grupe de religii (1992)

	Numărul de persoane	%
Populaţia totală	22.810.035	100,0
TOTAL RELIGII CREŞTINE	22. 645.324	99,3
1. Ortodoxă[1]	19.862.758	87,1
2. Romano-catolică[2]	1.385.269	6,1
3. Religii protestante[3]	939.502	4,1
4. Secte neo-protestante[4]	457.795	2,0
RELIGIA MUSULMANĂ	55.928	0,2
RELIGIA MOZAICĂ	9.670	Sub 0,1
ALTE RELIGII	56.329	0,2
ATEI	10.531	Sub 0,1
FĂRĂ RELIGIE	24.314	0,1
RELIGIE NEDECLARATĂ	8.139	Sub 0,1

[1]Inclusiv „biserica ortodoxă de stil vechi" şi „biserica creştină de rit vechi".

[2]Inclusiv „religia greco-catolică".

[3]Religiile reformată calvină, unitariană, evanghelică de confesiune augustană, evanghelică sinodo-presbiteriană.

[4]Penticostală, baptistă, adventistă, creştină după Evanghelie.

Din totalul populaţiei României, 99,3% aparţin religiilor creştine. Persoanele aparţinând altor religii, ateii, cei fără religie şi cei cu religia nedeclarată însumează 164.911 sau 0,7% din populaţia totală.

Religiile care numără peste 100.000 de credincioşi sunt:

TOTAL	22.810.035	100,0%
1. Ortodoxă	19.802.389	86,8%
2. Romano-catolică	1.161.942	5,1%
3. Reformată (calvină)	802.454	3,5%
4. Greco-catolică	223.327	1,0%
5. Penticostală	220.824	1,0%
6. Baptistă	109.462	0,5%

Împreună, ele deţin aproape 98% din populaţia României.

Efectivele populaţiei având diferite religii, precum şi structura după religie au cunoscut schimbări semnificative, în timp.

În anul Unirii Principatelor Române, numărul populaţiei române a fost de 3.917.541, iar suprafaţa era de 123.335 km^2; în 1912, numărul populaţiei a fost de 7.352.855, la o suprafaţă de 130.177 km^2; după războaiele balcanice şi pacea de la Bucureşti (1913), suprafaţa a crescut în 137.903 km^2, prin dobândirea celor două judeţe din sudul Dobrogei, Caliacra şi Durostorul (Cadrilaterul). Marea Unire înseamnă creşterea suprafeţei la 295.049 km^2, iar a

populaţiei – la 18.057.028 (1930). După evenimentele din 1940, suprafaţa României se reduce la 238.391 km^2. Toate aceste momente din istoria României au însemnat şi schimbări în structura populaţiei, pe naţionalităţi şi religii.

Recensământul din 19 decembrie 1912 (respectiv, 1 ianuarie 1913) ne oferă următorul tablou:

Tabelul nr.7 - Populaţia României după religie (1913)

Religia	Număr de persoane	În % din total
Total populaţie	7.234.920	100,0
Ortodocşi	6.735.444	93,1
Mozaici	241.088	3,3
Catolici	157.538	2,2
Mahomedani	46.406	0,6
Protestanţi	24.727	0,3
Lipoveni	21.628	0,3
Germani	6.985	0,1
Alţii	1.104	0,1

Pentru o corectă interpretare a acestor rezultate, trebuie amintit că, după metodologia de atunci, prelucrarea s-a făcut pe următoarele categorii: total, români, străini şi „fără protecţie". Astfel, din totalul de 241.088 de mozaici, un număr de 4.668 sunt „români", 7.987 sunt „străini" şi 228.430 sunt „fără protecţie". În schimb, la catolici, din totalul de 157.538, un număr de 88.918 erau „români", 65.572 erau „străini" şi doar 3.027 intrau în categoria „fără protecţie". Raportarea trebuie făcută la legea cetăţeniei române din acea vreme.

În populaţia totală a Moldovei, de 2.139.154, numărul catolicilor a fost de 97.771, din care „români" – 77.227, iar „străini" – 19.429. Evidenţiem acest aspect, deoarece, pentru demograf, ca şi pentru istoricul culturii, unul din fenomenele importante este răspândirea religiei romano-catolice în sânul populaţiei române şi, în special, în Moldova.

Aşadar, în Vechiul Regat, ortodocşii reprezentau 93,1%; în aceeaşi perioadă, ei reprezentau 98,7% în Grecia, 98,7% în Serbia, 84% în Bulgaria, 74,8% în Rusia europeană (fără Finlanda).

Această situaţie a structurii populaţiei după religie a fost sensibil modificată, după Marea Unire; realipirea provinciilor a însemnat, însă, schimbarea structurii populaţiei după naţionalitate şi religie.

Recensământul din 1930 consemnează: ortodocşii – 72,6%, greco-catolicii – 7,9%, romano-catolicii – 6,8%, reformat-calviniştii-3,9%, evanghelic-lutherani-2,2%, mozaici – 4,2%. Cu 1.427.391, religia greco-catolică urma imediat religiei ortodoxe, fiind înaintea religiei romano-catolice.

În 1940, România pierde Basarabia, sudul Dobrogei, nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa, cu o suprafaţă totală de 57.549 km^2. Structura pe naţionalităţişi pe religii se schimbă din nou. Creşteri importante au înregistrat baptiştii şi, în special, adventiştii. De la 54.209, numărul baptiştilor şi adventiştilor a ajuns la 187.008, a crescut de 3,4 ori. Numărul-penticostalilor este, astăzi, de 220.824, clasificându-se pe locul 5. Numărul persoanelor aparţinând religiilor reformat-calvine şi unitariene a crescut moderat.

Analiza repartiţiei populaţiei după religie pune în evidenţă aspecte interesante. Pentru moment, vom examina numai cazul Moldovei.

„Catolicizarea" Moldovei?

Numărul persoanelor de religie romano-catolică a fost, în 1992, de la 1.410.895. În anul 1930, romano-catolicii din Moldova erau în număr de aproape 110.000; în 1992, numărul s-a ridicat la 252.675, reprezentând 5,3% din populaţia Moldovei. Cu acest număr, romano-catolicii deţin mai mult de o cincime (21,7%) din numărul romano-catolicilor din România.

Romano-catolicii sunt concentraţi în judeţele Bacău, Neamţ şi Iaşi. Majoritatea lor covârşitoare sunt români. Moldova nu a avut, în 1992, decât 72.402 persoane de alte naţionalităţi, proporţia românilor variind între 96,7% (Suceava) şi 99,4% (Vaslui). În judeţul Bacău, unde romano-catolicii au cea mai ridicată proporţie (17,1%), românii deţin 98% din populaţia judeţului, maghiarii fiind în număr de 4.373 (0,6%).

Tabelul nr.8 - Populaţia de religie romano-catolică pe judeţele Moldovei (1992)

Nr. crt.	Judeţul	Populaţia	Religia romano-catolică	%
	Moldova	4.786.202	252.675	5,3
1.	Bacău	437.512	865	17,1
2.	Botoşani	461.305	2.463	0,2
3.	Galaţi	641.011	39.627	0,4
4.	Iaşi	811.342	39.627	4,9
5.	Neamţ	578.420	62.374	10,9
6.	Suceava	701.830	9.524	1,4
7.	Vaslui	761.374	6.924	1,5
8.	Vrancea	393.408	5.075	1,3

Ponderea relativ mare şi creşterea accentuată a numărului romano-catolicilor în Moldova au, în general, o explicaţie istorică. Dar creşterea, foarte rapidă, s-ar putea datora unul prozelitism, în special în ultimii ani.

Nu vom urca în istorie până la Episcopia Cumaniei, de la Milcov, înfiinţată în anii 1227-1228 şi subordonată direct Sfântului Scaun, fiindcă a fost

distrusă în 1241, de invazia tătară, fără să lase, deci, urme. În schimb, după întemeierea Ţării Româneşti şi a Moldovei (secolul al XIV-lea), acţiunea de catolicizare s-a desfăşurat cu amploare diferită şi cu efecte variabile, ţinând seama de faptul că Ungaria şi Polonia erau ţări catolice.

În timpul domniei lui Laţcu Vodă (1365-1373), călugării dominicani şi franciscani trec în Moldova, însuşi domnitorul trecu la catolicism; se înfiinţează prima episcopie catolică, la Siret, precum şi o mare mănăstire a călugărilor dominicani. Există un număr însemnat de catolici la oraşe, saşi şi germani. Soră-sa, Margareta (Muşata) era, şi ea, catolică. Alexandru cel Bun (1400-1432) se căsătoreşte, după moartea primei sale soţii, cu Ringala (Rimgalia), sora marelui duce Vitol al Lituaniei şi vară a lui Vladislav, regele Poloniei. La cererea regelui Poloniei, se înfiinţează o nouă episcopie catolică la Baia, unde trăiaucatolicii germani, veniţi din Transilvania şi Polonia. Amintim că Alexandru cel Bun a înfiinţat, la Suceava, o episcopie pentru armeni. A fost, în Moldova, o acţiune mai puternică de răspândire a catolicismului. În Ţara Românească, acţiunea a fost mai redusă (episodul cu Doamna Clara), iar rezultatele nesemnificative.

Aşadar, catolicismul a continuat să se răspândească şi să se consolideze în Moldova; eronat se credea că numărul mare de romano-catolici, în această provincie istorică, s-ar datora maghiarilor, germanilor şi polonezilor.

Repartiţia populaţiei după religie, în Transilvania, trebuie, şi ea, explicată istoric.

Principii Transilvaniei au fost, cei mai mulţi, adepţii religiei calviniste; unii, însă, au fost romano-catolici. Ioan Sigismund Zapolya, principe al Transilvaniei între 1541-1551 şi 1556-1571, a fost primul care a susţinut calvinismul, apoi unitarianismul. În schimb, Ştefan Bathory, voievod al Transilvaniei (1571-1575) şi principe al Transilvaniei (1575-1583) – a fost şi rege al Poloniei – era catolic. Sigismund Bathory, principe al Transilvaniei între 1581-1602, cu întreruperi, era, de asemenea, catolic. Gabriel Bethlen, principe al Transilvaniei (1613-1629), apoi Gheorghe Rakoczi I (1630-1648) şi Gheorghe Rakoczi II (1648-1660) au susţinut calvinismul. Principele Mihai I Apafi (1661-1690) îşi încheie domnia în momentul în care austriecii ocupă Transilvania. Or, Habsburgii, fiind catolici, au favorizat catolicismul în Transilvania.

Confesiunile neo-protestante au, şi ele, un specific al lor în repartizarea teritorială.

Penticostalii au pătruns în România mai târziu decât celelalte secte, ocupând, însă, locul întâi în rândul sectelor neo-protestante.

Iată judeţele cu cel mai mare număr:

1. Suceava	30.650
2. Bihor	24.400
3. Timiş	19.042
4. Bistriţa-Năsăud	16.209
5. Cluj	16.064
6. Hunedoara	13.037
7. Maramureş	12.296
8. Botoşani	7.483

Moldova (Suceava şi Botoşani) deţine 17% din numărul total al penticostalilor.

Baptiştii – cea mai veche sectă neo-protestantă – ocupă o arie oarecum tradiţională: Transilvania, Crişana-Maramureş şi Banatul. Se înregistrează un număr mare la Bucureşti (3.159) şi Suceava (2.584).

Adventiştii sunt răspândiţi în toată România, chiar dacă ponderea lor este mai mare în Transilvania. Au fost înregistraţi 4.828 adventişti în judeţul Prahova, 3,615 în judeţul Suceava, 2,971 în judeţul Dâmboviţa, 2.415 în judeţul Buzău, 1.747 în judeţul Neamţ.

Creştinii după Evanghelie (49.963) sunt răspândiţi, în special, în Muntenia şi Moldova:

1. Prahova	5.080
2. Argeş	4.661
3. Dâmboviţa	4.018
4. Iaşi	3.718
5. Suceava	3.589
6. Braşov	3.306
7. Vaslui	2.697
8. Sibiu	2.697
9. Botoşani	2.180
10. Dolj	1.226
11. Teleorman	1.102
12. Neamţ	1.066

Prin urmare, s-au produs, modificări în aria geografică de răspândire a sectelor neo-protestante care, se ştie, desfăşoară un prozelitism foarte activ.

Repartiţia populaţiei după religie prezintă un interes deosebit, sub raport istoric, cultural, psihologic, etnic, cu reflexe geo-politice.

Demograful, călăuzindu-se după principiul „sine ira et studio" şi înterzicându-şi orice înclinaţie apologetică, este preocupat, mai ales, de modelele culturale şi comportamentele demografice: acestea sunt puternic influenţate de religie. Amintim, doar, comportamentul familial şi cel reproductiv, dependente, în măsură relevantă, de religie. Recensământul din 1992 a arătat

că fertilitatea este diferenţială nu numai pe naţionalităţi: ea variază şi după religie. Persoanele aparţinând religiilor neo-protestante au o fertilitate superioară mediei naţionale.

Cât priveşte evoluţia viitoare a României, după religie, o estimare este foarte dificilă, dacă nu chiar imposibilă, în stadiul actual. Este greu de întreprins o proiectare a populaţiei României, în condiţiile în care natalitatea a cunoscut o scădere accentuată în anii 1990-1994, iar emigraţia a ajuns la cote înalte. Cu prilejul recensământului din 1992, s-a constatat că emigraţia a fost mult mai mare decât se estimase. Astfel, în 15 ani (1977-1992), soldul migraţiei externe a fost de 778.000 de persoane. Au migrat nu numai evreii şi germanii, dar şi persoane de alte naţionalităţi, inclusiv români. Emigraţia va continua şi în viitor, dar nu se poate preciza structura etnică şi confesională a populaţiei emigrante.

Importantă este acţiunea pe care o vor desfăşura diferitele religii şi, mai ales, sectele neo-protestante. În cazul cel mai bun, se poate apela la scenarii, dar asemenea operaţii au un grad îndoielnic de fiabilitate. Neîndoielnică este, însă, necesitatea iniţierii unor studii aprofundate, care să arunce o lumină asupra structurii actuale a populaţiei după religie, a istoriei acesteia, a cauzelor care stau la baza tendinţelor observate. Numai cu această condiţie se vor putea întreprinde estimaţii fiabile privind viitorul.

COMMENTARIA IN DEMOGRAPHIAM
(III)

Despre generaţie, vârstă... et quibusdam aliis

În vorbirea curentă, întâlnim cuvinte sau termeni care au mai multe sensuri (polisemie), cu sfere noţionale bine delimitate, altele care au conotaţii diferite destul de labile. Avem, însă, şi termeni care, folosiţi în domenii diferite, au un înţeles vag, neprecizat, ceea ce generează dificultăţi sau confuzii. Uneori, ele sunt suficient de sugestive, iar reprezentarea comună le consideră ca „de la sine înţelese", fără a avea nevoie de definiţii şi precizări.

N-am aborda această problemă, dacă unii dintre aceşti termeni nu ar avea contingenţă cu demografia. Mai mult, este vorba de concepte fundamentale, cărora demografia le acordă atenţia cuvenită. Credincioasă vocaţiei şi metodologiei sale, demografia este obligată să le definească şi să le dea expresie numerică, ca disciplină prin excelenţă cantitativă.

Vom exprima două dintre aceste noţiuni: generaţia şi vârsta. Ele sunt larg folosite în antropologie, istorie, sociologie, psihologie; ele au, însă, şi o mare circulaţie în limbajul obişnuit. Iată câteva exemple: „tânăra generaţie", „generaţia de la 1848", „generaţia Marii Uniri", „generaţia de sacrificiu", mai recent: „generaţia irosită". În istoria şi critica literară, „generaţiile" sunt şi mai numeroase: cea mai recentă, pentru care s-au publicat, deja, execeze, este generaţia 80 sau „optzeciştii". Cum sunt receptate şi înţelese asemenea denominaţiuni? "Generaţia de la 1848" cuprinde persoanele care au pregătit şi participat la Revoluţia de la 1848. Dar aici trebuie să includem şi pe Ion Heliade Rădulescu (1802-1872), pe Nicolae Bălcescu (1819-1852), Ion Ghica (1817-1897), Vasile Alecsandri (1821-1890), Alecu Russo (1819-1859), Constantin A. Rosetti (1816-1885). În anul revoluţiei, I.H.Rădulescu avea 46 de ani, în timp ce ceilalţi fruntaşi politici aveau vârste cuprinse între 27 şi 32 de ani. Erau, deci, din generaţii apropiate. Esenţial, însă, pentru toţi cei amintiţi, era crezul politic naţional comun, participarea lor, într-un segment (an sau perioadă) al istoriei, la înfăptuirea idealului amintit.

„Generaţia Unirii" cuprinde zeci de generaţii (demografice). În anul Marii Uniri, N. Iorga avea 47 de ani, Take Ionescu atinsese vârsta de 60 de ani, Ionel Brătianu era în vârstă de 54 de ani, generalul Alexandru Averescu avea 59 de ani. Dintre fruntaşii din provinciile revenite la Patria Mamă, Iuliu Maniu avea 45 de ani, iar Iancu Flondor, 53 de ani. Evantaiul generaţiilor şi deci al vârstelor era foarte larg, deoarece idealul Marii Uniri era, de fapt, al întregului popor, al tuturor generaţiilor.

Mai poate fi citat cazul bine cunoscut al „tinerei generaţii”, proclamată de Mircea Eliade (1907-1986). Din aceasta făceau parte un Mircea Vulcănescu (1904-1952), un Paul Sterian (1904-1984), un Petru Comarnescu (1905-1970), un Constantin Noica (1909-1987), un Anton Golopenţia (1909-1951) şi un Emil Cioran (1911-1995). Aceste personalităţi aparţineau deci generaţiilor 1904-1911, cu o diferenţă de vârstă de aproximativ şapte ani. Deşi aproape omogeni din punct de vedere al generaţiilor, reprezentanţii lor s-au diferenţiat curând după momentul „Criterion” pe considerente politice şi ideologice.

Vârsta este, de asemenea, un concept care are nevoie de clarificare. Un distins etnosociolog îmi spunea, cu oarecare nostalgie, că este destul de bătrân, că are 70 de ani. Ştiind că este născut în mai 1925, i-am spus să nu se grăbească, fiindcă abia în 1995 va avea 70 ani. A ascultat argumentarea mea ”demografică” cu oarecare neîncredere. „Am păşit pe 70 ani”, exact cum spune orice ţăran.

Şi mai vagi sunt noţiunile de copil, tânăr, adolescent, matur şi bătrân. Pentru Dante mijlocul vieţii („nel mezzo del camin di nostra vita”) era vârsta de 35 de ani, deoarece „lungimea” vieţii se considera de 70 de ani, la fel cum credea şi psalmistul. Astăzi, cu o speranţă de viaţă la naştere de aproape 80 de ani, cu o viaţă „mediană” de circa 78 de ani, mijlocul vieţii umane s-a deplasat mult.

Exemplele citate ne arată că cele trei noţiuni (generaţie, vârstă şi perioadă istorică) trebuie tratate corelat, ele au nevoie de definiţii, iar demografia se angajează să le dea expresia numerică cuvenită. Nu o dată s-a subliniat că orice analiză sociologică, psihologică, economică ar trebui precedată de o descriere demografică, oricât de sumară ar fi aceasta. Se va vedea utilitatea ei şi din punct de vedere politic şi prospectiv. Nu întâlnim frecvent afirmaţii de genul acesta: „într-o generaţie România se va redresa?!” Sau, cea formulată de unii politologi: „în două decenii aproximativ românii vor fi învăţat democraţia”. Pline de poezie sunt sintagmele „din neam în neam” şi „din generaţie în generaţie” (aceasta mai modernă), dar lipsite de determinare numerică.

Ce spune demografia?

În Dicţionarul explicativ al limbii române (DEX) , generaţia este definită ca “totalitatea oamenilor (dintr-o comunitate socială dată) care sunt cam de aceeaşi vârstă” (p. 368). Vârsta este însă definită exact (p.1025); sinonimul “etate” (p.307) face trimiterea la “vârstă”. De remarcat că “vârsta” este de origine slavă, în timp ce “etate” se revendică de la latinescul “aetas”. Preferinţa în folosirea termenului de “etate” ţine de preocuparea de a accentua caracterul neoromanic al limbii române.

O lucrare de specialitate, “Dicţionar de sociologie”, ne dă mai multe înţelesuri ale noţiunii de “generaţie”: antropologic, istoric şi sociologic (p.268-269). Antropologic – ni se spune generaţia “conţine descendenţii aceloraşi părinţi pe aceeaşi treaptă a descendenţei”; istoric, generaţia este “perioada de timp dintre naşterea unor membri ai societăţii şi naşterea descendenţilor lor direcţi”; sociologic, generaţia “conţine toţi acei indivizi născuţi în aproximativ aceeaşi perioadă de timp, indiferent dacă sunt legaţi sau nu prin legături de rudenie”. Ni se mai spune că durata de timp a unei generaţii este convenită la circa 30 de ani.

În “Dicţionarul de etnologie” (1979) nu găsim “generaţia”, în schimb întâlnim “genealogia”, definită drept “ordinea cronologică a ascendenţei membrilor unei familii, a unei spiţe de neam, a unui neam etc.” (p.147).

Înainte de a preciza modul în care demografia defineşte generaţia şi vârsta, sunt necesare câteva consideraţii etimologice.

“Generaţia” este, în limba română, un neologism: DEX arată că el este împrumutat după francezul “generation”, acesta fiind latinescul “generatio”.

Expresia sinonimă este “neam”, cu semnificaţii mai numeroase. La recensământul populaţiei României din 1930 “neamul” a fost întrebuinţat pentru ceea ce mai târziu a devenit “naţionalitate”. În trecut însă, “neamul” era echivalent cu generaţia. Exemplele cele mai concludente ni le oferă Biblia, cronicele, dreptul cutumiar. Acelaşi DEXne spune că “neamul” este un împrumut maghiar.

Pentru “vârstă” ar mai fi de reţinut expresia de “leat” reţinută de DEX: “a fi leat cu cineva” înseamnă “a fi de aceeaşi vârstă cu cineva”, făcându-se trimitere la neologismul “contingent”, folosit în terminologia militară (“clasă”, în limba franceză).

“Generaţia”, folosită astăzi în diferite cuvinte înrudite sau derivate, este de origine indo-europeană. În limba greacă avem …-naştere, origine;…-generaţie, producţie, naştere … tată. În limba latină *generation* este naştere, reproducere, genesis este naştere, creaţiune, genitor – tată, genetrix este născătoare, mamă.

Prin urmare, generaţia sau neamul trimite la naştere, la născuţi, la “genitori”. Rămâne însă de explicat şi de măsurat raportul dintre născuţi şi părinţi, succesiunea lor în timp, distanţele care separă generaţiile între ele, vârstele şi altele.

Demografia modernă tratează relativ simplu aceste noţiuni; se va remarca un oarecare caracter convenţional. Dar, remarcabil este faptul că noţiunile respective ca şi metodele de măsură sunt acceptate unanim, fără nici o diferenţiere. Tratatele de demografie, dicţionarele de specialitate, publicaţiile internaţionale (ONU) ca şi cele naţionale folosesc în mod unitar noţiunile respective.

Vom face referire la versiunile engleză şi franceză ale Dicţionarului demografic multilingv" (1981 şi 1982), la mai vechea "Mică enciclopedie de demografie" (1975) a semnatarului acestui material ca şi la recentul Dicţionar enciclopedic de demografie rus (1994).

Generaţia reprezintă "totalitatea (franc. ensemble; engl. group; rus sovokupnosti) persoanelor născute în aceeaşi perioadă de timp, în mod obişnuit în decursul unui an calendaristic". Noţiunea de "ansamblu" sau "colectivitate" ne trimite la înţelesul statistic. Prima distincţie se face între generaţia masculină şi generaţia feminină.

În anul 1967 s-au înregistrat 527.764 născuţi-vii, din care 270.932 de sex masculin şi 256.832 de sex feminin. Aceasta este generaţia 1967, apărută într-o perioadă semnificativă a istoriei noastre demografice. În anul 1989, numărul născuţilor-vii a fost de 369.544, din care 189.080 sex masculin şi 180.464 de sex feminin. În 1993, numărul născuţilor-vii a fost de 250.000, din care 128.500 de sex masculin şi 121.500 de sex feminin. Am luat pentru ilustrare trei generaţii, apărute în perioade diferite. Prima este marcată de efectul legislaţiei cu privire la întreruperile de sarcină; numeric, ea este cea mai mare din perioada postbelică.

A doua este generaţia din ultimul an al regimului totalitar comunist. În sfârşit, generaţia 1993 îşi face loc în istorie în perioada unei scăderi accentuate a natalităţii din România.

Aceasta din urmă reprezintă mai puţin de jumătate din efectivul generaţiei 1967.

Demograful îşi pune imediat câteva întrebări cu privire la fiecare generaţie. Care este calitatea biologică a fiecăreia? În ce condiţii demografice a apărut fiecare? Mai departe, nu poate fi ignorat contextul istoric, social şi economic care a influenţat numărul şi calitatea generaţiei. O dată apărută, o generaţie îşi urmează propria istorie, până la stingerea ei; ultimii reprezentanţi vor dispărea cam în jurul vârstei de 95-100 de ani. Pentru generaţia 1967 aceasta înseamnă anul 2067, generaţia 1989 se va stinge în anul 2089, iar cea mai recentă, în anul 2093.

Drumul parcurs de fiecare generaţie este ciclul de viaţă individual, segmentat de vârste. În anul 2025, generaţia 1967 va fi în vârstă de 58 de ani, generaţia 1989 va atinge vârsta de 36 de ani, cea din 1993, vârsta de 32 de ani.

Idealul ar fi ca fiecare generaţie să fie urmărită cu ajutorul unei observări longitudinale, deziderat care este greu de realizat. Alături de evenimentele demografice – printre care căsătoria – unei asemenea observări îi pot fi asociate evenimente educaţionale, profesionale etc.

Alături de generaţia ca totalitate a celor născuţi într-un an calendaristic, demografia foloseşte frecvent noţiunea de grup de generaţii, cele mai obişnuite

grupe cincinale. Ele sunt apropiate prin condiţiile în care au apărut. De pildă, generaţiile 1941-1945, apărute în timpul celui de-al doilea război mondial, sunt marcate de acest eveniment. Ele au însă şi o istorie deosebită. În anul 1989, membrii acestor cinci generaţii erau în vârstă de 44-48 de ani. În anul 2000, vor fi cuprinşi între 55-59 de ani. Nu am amintit nimic despre acţiunea mortalităţii asupra efectivelor acestor generaţii.

Generaţiile 1967-1971, apărute în perioada celei mai agresive politici pronataliste, au totalizat 2.337.399. La recensământul din 7 ianuarie 1992 s-au înregistrat 2.041.476. Un număr de 295.923 nu au mai răspuns la apel. Cum numărul celor ce au emigrat a fost foarte redus, deducem că marea majoritate a murit în intervalul 1967-1991.

Dacă luăm generaţia mai veche, 1950, constatăm că din numărul iniţial de 426.820, la recensământul din 1992 supravieţuitorii erau în număr de 334.536. Cei 92.284 „absenţi" trebuie căutaţi în statistica deceselor din anii 1951-1991, parţial, în statistica emigraţiei.

Imaginea, des invocată, a „destinului" unei generaţii, se traduce demografic prin istoria ei, care poate fi contabilizată statistic. Ceea ce este însă doar începutul. Fiecare generaţie îşi are o traiectorie care străbate „mediul istoric", este influenţată de întregul context politic, social şi cultural, participă într-un grad sau altul, la istorie, fie ca actori, fie ca simpli spectatori.

Într-un secol apar o sută de generaţii; în fiecare moment de timp coexistă reprezentanţii a o sută de generaţii, contabilizaţi în repartiţia lor după ani de vârstă, de la 0 ani la 100 de ani. Aceasta formează „contemporanii". Cei 260.943 născuţi în anii 1991 şi cele 6 zile din 1992, în vârstă de 0 ani, sunt „contemporani" cu 3.138, în vârstă de 95-99 de ani născuţi în anii 1892-1896. Să mai prezentăm două generaţii: 1940 şi 1949, care au dat doi reprezentanţi ai sociologiei şi demografiei contemporane. Generaţia 1940 a plecat la drum cu un efectiv de 414.235, generaţia 1949 avea un efectiv de 444.065. La „apelul" din 7 ianuarie 1992 generaţia 1940 s-a prezentat cu un număr de 263.724 de „supravieţuitori", în vârstă de 51 ani (marea majoritate) şi 52 de ani. Au lipsit deci 150.511. A doua generaţie ajunsese în 1992 cu un efectiv de 334.649; pierduse în „culoarul demografic" din anii 1950-1991 un număr de 109.416. Da, dar ceilalţi au ajuns la vârsta de 42 de ani. În anul 2010, prima generaţie va atinge vârsta de 70 de ani, cea de a doua 2doar" 61 de ani...

Cum demografia nu poate urmări fiecare generaţie, pentru nevoile de descriere şi analiză ea recurge la un artificiu. Pornind de la cele 100 de clase de vârstă anuale, ea le consideră ca şi cum ar reprezenta o generaţie de la naştere până la dispariţia ei. Acest „ca şi cum" (el aminteşte pe „als ob"din filosofia germană) duce la generaţia sau cohorta fictivă (ipotetică), aceasta fiind tratată ca o generaţie reală. Exemplul cel mai tipic este tabela de mortalitate ale cărei valori (viaţa medie, viaţa mediană etc.), de multe ori greşit înţelese, sunt valabile pentru această generaţie ipotetică. Această optică este cea

„transversală” (sincronică). Indicii pe care îi vom considera în continuare sunt cei rezultaţi din optica transversală. Când există informaţii, se recurge şi la modalitatea longitudinală (generaţia reală).

Printre multele probleme legate de generaţie este aceea a succesiunii acestora. Nu este vorba de generaţiile ce apar în fiecare an, ci de succesiunea fiecărei generaţii reale, adică de reproducerea lor. Mai concret, va trebui să ne referim la generaţia părinţilor, generaţia copiilor, a nepoţilor, într-un cuvânt „din neam în neam”. Un cuplu căsătorit, adică o familie în sensul clasic, aduce pe lume copii, aceştia, la timpul lor, vor avea copiii lor şi aşa mai departe. Copiii asigură reproducerea părinţilor, nepoţii continuă acest proces. Demografia acordă preferinţă generaţiilor feminine („generaţia-mamă” şi „generaţia-fiică”). O mamă care aduce pe lume o fiică, având vârsta de 25 de ani, are şansa să fie continuată de aceasta, cu condiţia ca fiica să supravieţuiască 25 de ani şi să realizeze reproducerea mamei sale. În aceste condiţii simplificate vom avea patru generaţii într-un secol. În diferite contexte naţionale această valoare variază: ea poate fi 25 de ani, dar tot aşa de bine, 30 de ani (valoare internaţională). Se vede imediat că această cifră este determinată de fertilitatea mamei (număr de copii), eşalonarea naşterii copiilor, vârsta la care mama se căsătoreşte. La rândul lor, toate aceste elemente sunt influenţate de o serie de „variabile” culturale, economice, psihologice etc.

Succesiunea generaţiilor este descrisă, în cadrul unei populaţii naţionale, cu ajutorul metodei transversale. Indicii astfel stabiliţi sunt valabili – repetăm – pentru o generaţie fictivă sau ipotetică. Ajungem la noţiunea de „lungime a generaţiei”. În limba engleză i se spune „mean lenght of a generation”, în limba rusă „dlina pokolenija”, iar în franceză „intervalle entre generations successives”. Sensul şi calculele sunt însă aceleaşi, chiar dacă demografia franceză nu acceptă „lungimea”.

Acest interval – întotdeauna o medie statistică – este dat de vârsta medie a mamelor la naşterea tuturor copiilor săi.

Calculul se face pe baza ratelor specifice de fertilitate după vârstă şi a probabilităţilor de supravieţuire cu care prilej se ajunge la rata brută şi rata netă de reproducere, ca şi la rata intrinsecă a creşterii naturale (rata lui A. Lotka). Cei interesaţi se vor adresa unei lucrări de specialitate.

În România, această valoare a variat în circa 30 de ani şi 25 de ani. În perioada în care mamele aduceau un număr mai mare de copii, vârsta medie era mai înaltă. După estimaţiile retrospective, în 1900 şi 1910, rata totală de fertilitate a fost de circa 5 copii revenind la o femeie în vârstă fertilă; în aceste condiţii, vârsta medie a mamelor la naşterea tuturor copiilor ei era de circa 29 de ani. Se putea spune deci că într-un secol „încăpeau” cam trei generaţii. Reamintim că toate judecăţile se bazează pe optica transversală.

Pe măsura scăderii fertilităţii şi deci reducerii numărului de copii, a scăzut şi vârsta medie a mamelor. În perioada 1958-1966, rata totală de fertilitate a fost de 2,15 copii; i-a corespuns o vârstă medie a mamelor de 26,3 ani. În anii 1980-1994 vârsta medie a fost de 25 de ani, cuprinsă între 24,5 şi 25,5 de ani. Rata totală de fertilitate a fost de 2,2 copii (1989), a scăzut la 1,83, pentru a ajunge la 1,44 copii, în 1993. Vârsta medie a mamelor la naşterea copiilor săi a rămas aproximativ aceeaşi, de 25 de ani. Indicii reproducerii – rata brută şi rata netă de reproducere – au valori subunitare, în anii 1990-1993.

Prin urmare „lungimea" unei generaţii sau „distanţa" dintre două generaţii succesive este măsurată de vârsta medie a mamelor la naşterea copiilor săi, exprimând deci intervalul mediu dintre două generaţii succesive. Este vorba de fapt de intervalul dintre generaţia-mamă şi generaţia-fiică. Desigur, se poate calcula şi pentru generaţiile masculine. Prezintă însă mai puţin interes; de altfel, şi fiabilitatea datelor este mai redusă („mater semper certa est").

În condiţiile demografice din ultimii ani, într-un secol se cuprind exact patru generaţii. Ajungem să vorbim de „viteza de reproducere sau viteza de înlocuire a generaţiilor". Aceasta s-a accelerat deci în aceşti ani. Dar înlocuirea nu înseamnă numai procesul demografic ca atare. Fiecare nouă generaţie este purtătoarea unor caracteristici somatometrice, educaţionale, profesionale. Să nu uităm însă caracteristicile psihologice, mentalităţile...Dacă procesul ar fi pozitiv în toate componentele sale, atunci viteza de înlocuire a generaţiilor ar trebui să fie şi ea un fenomen pozitiv. Dacă!

Pentru a preveni interpretările greşite, vom reaminti că noţiunea de lungime a generaţiei, ca şi cele asociate de rata de reproducere, durata medie a vieţii, populaţie stabilă sunt valori transversale sau de moment. Cum ele se calculează curent pentru fiecare an calendaristic, interpretarea lor corectă ar trebui formulată astfel: „lungimea generaţiei în populaţia României este de 25 de ani, considerând că regimul de natalitate şi cel de mortalitate ar fi cel din anul calendaristic pentru care s-a făcut calculul". Adevărat, calculul s-a făcut pentru populaţia din anul respectiv, cuprinzând o sută de generaţii aflate însă la o sută de vârste. „În România, în anii 1992-1993, speranţa de viaţă la naştere, de circa 70 de ani, pentru întreaga populaţie reprezintă numărul mediu de ani pe care l-ar avea de trăit un nou născut în anii 1992-1993 în decursul vieţii sale (1993-2093), dacă de-a lungul vieţii sale mortalitatea ar avea intensităţile pe ani de vârstă pe care le-a avut în 1992-1993". Fiind valori asociate unei populaţii staţionare, ca model matematic, putem spune că ele sunt în afara istoriei...

Seria de date transversale este completată, fie şi numai parţial, cu datele observărilor longitudinale, reconstituite cu mare efort de către demografie, mai ales de către demografia istorică.

O succesiune de generaţii reale, cu precizarea perioadei istorice în care au existat acestea, ne oferă genealogia lui Iisus Hristos. În Evanghelia după

Matei (Cap. 1, 1-17) se spune: „1. Cartea neamului lui Iisus Hristos, fiul lui David, fiul lui Avraam". Se enumeră neamurile de la Avraam până la David, fiul lui Iesei, apoi de la David până la captivitatea babilonică, de la acest eveniment până la Iosif, logodnicul Mariei. Succesiunea este astfel definită: „17. Aşadar, toate neamurile (a se citi „generaţii") de la Avraam până la David sunt paisprezece; şi de la David până la strămutarea în Babilon sunt paisprezece neamuri". Unele personaje şi evenimente pot fi datate destul de exact. Avraam, patriarhul biblic, poate fi mai greu fixat în istorie (circa secolul al XV-lea a. Chr.n.). Deci: 1500-1050=450 de ani; 1050-586=464 de ani; 586-4p. CHR.n) =590 de ani. „Lungimea" celor 14 „neamuri"; perioada 132 de ani; perioada II 33 de ani; perioada III 42 de ani. Media=35 de ani. Evident, calculul este aproximativ. Genealogiştii au stabilit pentru numeroase familii generaţiile succesive, lungimea acestora şi alte informaţii. Ce-i drept, pentru familii de domnitori, boieri. Există încercări de a stabili genealogii ale famiilor de ţărani, pe neamuri şi spiţe de neam. Se poate încerca şi pentru Mihai Eminescu, cel puţin de când primul Eminovici a venit în Bucovina (1804).

Generaţie, vârstă şi istorie

Vârsta este una din variabilele cele mai puternice. Nu numai în demografie. Explicaţia este simplă: ea este funcţie de timp, se află deci sub puterea lui Cronos. Sunt numeroase modele şi scade care descriu elementele ce pot fi asociate vârstei, începând cu cele ergonometrice, cu „stocul de învăţământ", mergând până la funcţiile de producţie şi de consum. Or, o structură a populaţiei după vârstă în fiecare moment sau în fiecare perioadă influenţează economia şi alte sisteme din societate. Ea influenţează însă şi mentalităţile. Să amintim că populaţia României s-a înscris într-un proces rapid de îmbătrânire demografică. Dar ce înseamnă o populaţie îmbătrânită demografic? Sub raport economic, lucrurile sunt bine cunoscute şi evaluate. Dar din punct de vedere politic, psihologic şi cultural? În ce măsură o populaţie îmbătrânită este receptivă la progres şi inovaţie, ataşată de trecut şi tradiţie? Sunt întrebări la care răspunsul poate fi dat numai pe bază de studii, începând obligatoriu cu descrierea demografică.

Generaţia trebuie văzută mai întâi din punct de vedere al condiţiilor dominante ale perioadei în care a apărut. În al doilea rând, sub raportul condiţiilor în care a evoluat. Altfel spus, recursul la istoria politică, culturală, economică este obligatoriu. Spune un istoric că „istoria fără demografie rămâne o enigmă". Acelaşi lucru este valabil pentru demografia contemporană: fără istorie, multe fenomene demografice nu pot fi înţelese.

Revenim la generaţii şi succesiunea lor în istorie.

Pentru Mircea Eliade, „tânăra generaţie” (1904-1911) trebuia să-şi precizeze idealul şi orientările sale, aşa cum generaţiile Marii Uniri le-au avut, pentru perioada până în 1918.

Un exerciţiu util ar putea fi cel al analizei unor generaţii apropiate, a destinelor acestora în raport cu istoria, eventual cu „teroarea istoriei”. Să luăm cinci generaţii: 1915-1919, din care face parte şi autorul prezentului material. Apărute în timpul primului război mondial, ele au dobândit „stocul de învăţământ” în anii 1920-1944. Aceasta în condiţiile României Mari, ceea ce înseamnă condiţiile economice şi politice ale perioadei interbelice, inclusiv mentalitatea dominantă în epocă.

După participarea la cel de-al doilea război mondial – insuficient studiată demografic, până acum – la vârstele de 25-29 de ani, aceste generaţii intră în „tunelul istoriei”, în care se vor afla timp de 45 de ani, aproape două generaţii. La ieşirea din „tunel” (1989), generaţiile respective atinseseră vârstele de 71-75 de ani. Dar, la intrarea în „tunel”, populaţia României – în număr de circa 15.700.000 – avea 100 de generaţii. Generaţiile 1941-1945 erau în vârstă de 0-4 ani, alte 45 de generaţii s-au născut în „tunel”, cunoscând experienţa unui „incubator” – sub raportul condiţiilor sanitare, educaţionale, economice, politice. Unele generaţii (1981-1988) şi-au făcut apariţia pe lume în condiţii medicale precare, fapt care le-au marcat – câteva studii efectuate de medici, în special de pediatrii şi nutriţioniştii, care au examinat acest aspect – pentru restul vieţii. Parabole cu cele şapte vaci grase şi cele şapte vaci slabe este sugestivă şi pentru succesiunea generaţiilor apărute în această perioadă.

La ieşirea din perioada 1945-1989, cele 100 de generaţii se prezentau diferit, sub raportul caracteristicilor somatometrice, educaţionale, psihologice. A început perioada „tranziţiei”, cu binecunoscutele sale probleme. Cum demografia operează cu „lungimea” unei generaţii, ca unitate de timp, şi pe care o acceptăm ca fiind egală cu 30 de ani, o simplă menţiune că generaţia în vârstă de 10 ani la „expirarea” perioadei va avea un alt comportament, o altă psihologie, un alt destin, decât generaţia având 40 de ani, născută, „şcolită” şi afirmată în perioada 1950-1989.

Autorul acestui material îşi refuză orice aluzie politică, dar el nu poate să nu remarce importanţa unor fenomene, precum „efect de vârstă”, „solidaritate de generaţie”, „solidaritate intergeneraţională”, „conflict între generaţii”. De multe ori, apartenenţa la o generaţie este mai puternică decât adeziunea la un partid. Mai mult, în cadrul aceleiaşi ideologii, diferenţele, chiar conflictele de vârstă sunt foarte importante. Cei care, în 1989, erau în vârstă de 30 de ani (generaţia 1959) se vor deosebi esenţial de cei care erau în vârstă de 60 de ani (generaţia 1929) şi de care îi despărţea o generaţie. Ce să mai vorbim de mentalităţi?! Să reluăm studiile privind istoria mentalităţilor, aşa cum ne-a învăţat istoriografia franceză de la şcoala „Analelor”. Desigur, persistenţa acestora este foarte mare. („Le mort saisit le vif!”) Suntem şi vom rămâne

tributari mentalităţilor în care am fost crescuţi. O dovadă este persistenţa „limbii de lemn”.

O estimare a viitorului nu poate fi făcută decât cu prudenţă. Demografia, de pildă, nu ar putea face, astăzi, o proiectare, privind evoluţia fertilităţii. În cinci ani de „tranziţie”, cu evoluţii imprevizibile, este aproape imposibilă o asemenea estimare.

Dar evoluţia politică, socială, economică? Cei care fac scenarii şi se ocupă de viitorologie – am în vedere pe oamenii politici şi pe politologi – ar trebui să medieze la un episod din Biblie.

De ce a hotărât Jehova ca poporul evreu să rătăcească 40 de ani în pustia Sinai, când drumul din Egipt până în Canaan putea fi parcurs într-un timp mult mai scurt? Pentru ca generaţia (de fapt, generaţiile) apărută în Egipt, adaptată la condiţiile sclaviei, ca şi generaţiile care au crescut în idolatrie să dispară.

Alte generaţii vor intra în Ţara Făgăduinţei, ţara „unde curge lapte şi miere...” Nici măcar lui Moise nu i s-a îngăduit să păşească în noua patrie a poporului evreu. Va muri în pământul Moabului: „Şi era Moise de 120 de ani când a murit; dar vederea lui nu slăbise şi tăria lui nu se împuţinase”.

Va trebui, deci, să aşteptăm 40 de ani? Întrebarea este retorică. Condiţiile sunt altele, ne lipseşte un Moise, dar energii şi forţe există. Se vor întreprinde, fără îndoială, studii prospective, se vor elabora scenarii. Demograful îndrăzneşte să sugereze celor care se vor aventura într-o asemenea întreprindere, să nu uite demografia şi să acorde atenţia cuvenită generaţiei, vârstei şi istoriei.

De quibusdam aliis, anunţat în titlul comentariului nostru, altă dată...

Bibliografie

1. UIESP - Dictionnaire démographique multilingue. Volume français. Deuxième édition préparée par Louis Henry. Ordina Editions. Liège.1981.
2. IUSSP, Multilingual Demographic Dictionary. English Section. Second edition adapted by Etienne van de Walle. Ordina Editions, Liège, 1982.
3. Narodonaselenie. Enţiklopediceskii slovar. Bolşaia Rosiiskaia Enţiklopedia, Moscova, 1994.
4. Dicţionar de sociologie, Coordonatori: Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăşceanu. Editura Babel, Bucureşti, 1993.
5. Dicţionar explicativ al limbii române (DEX) Editura Academiei Române, 1975
6. Romulus Vulcănescu - Dicţionar de etnologie. Editura Albatros, Bucureşti, 1979.
7. Vladimir Trebici - Mica enciclopedie de demografie. Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1975

POLITICA DEMOGRAFICĂ

Este necesară o politică demografică în România?

În condiţiile apariţiei unor tendinţe demografice noi, unele dintre ele neprevăzute de nici un analist, s-a instalat o mentalitate faţă de politica demografică, ce ne dă de gândit, dacă avem în vedere că una dintre aceste tendinţe – scăderea numărului populaţiei României – poate fi considerată negativă. La nivelul percepţiei opiniei publice, nu se remarcă nici o reacţie: mai curând, indiferentism, dacă nu chiar alergie ("Nun e-a fost de-ajuns politica lui Ceauşescu?!"). Dar nici autoritatea publică nu şi-a formulat un punct de vedere. În presă, în unele declaraţii semioficiale, se aude exprimată părerea că adoptarea unei politici demografice, cu opţiuni şi obiective definite coerent, ar fi prematură.

Dificila situaţie economică şi socială a tranziţiei către un stat democrat şi o economie de piaţă nu pemite, încă, formularea unei asemenea politici. Resursele sunt limitate: afectarea unei părţi pentru o asemenea politică – în general, ea este costisitoare – ar fi neraţională economic, existând alte priorităţi. Timpul trece, inerţia demografică este necruţătoare. Peste câţiva ani, percepţia va fi alta, dar efectele vor putea fi reparate cu un efort incomparabil mai mare.

Ne propunem să examinăm această problemă sine ira studio, evitând orice implicare ideologică şi călăuzindu-ne doar de interesul naţional şi cel geopolitic.

Dintre numeroasele definiţii ale politicii demografice, vom folosi una operaţională, rezultată din schema recomandată de ONU în "Planul Mondial de acţiune în domeniul Populaţiei", adoptat de Conferinţa Mondială asupra Populaţiei (Bucureşti, 1974). În acest document, se specifică următoarele obiective ale unei politici demografice naţionale:

a) creşterea (dinamica) populaţiei;

b) morbiditatea şi mortalitatea;

c) repartiţia populaţiei şi migraţia internă;

d) migraţia internaţională;

e) structura populaţiei.

Documentul adoptat de Conferinţa Internaţională privind Populaţia şi Dezvoltarea (Cairo, 5-13 septembrie 1994) se intitulează "Programul de acţiune al Conferinţei Internaţională privind Populaţia şi Dezvoltarea".

Schimbarea denumirii documentului este însoţită de noua ierarhizare a obiectivelor şi redistribuirea accentelor de importanţă. Deşi, în esenţă, spiritual şi principiile planului iniţial rămân neschimbate, evoluţiile din perioada 1974-1994, studiile effectuate în acest răstimp, noile tendinţe apărute, au obligat revizuirea planului.

În proiectul de "program", un capitol se ocupă cu "Legăturile reciproce dintre populaţie, creşterea economică susţinută şi dezvoltarea durabilă" şi sunt stabilite următoarele domenii:

I. Egalitatea între sexe şi autonomizarea (emanciparea) femeilor;

II. Familia, rolurile ei, compoziţia şi structura sa;

III. Creşterea şi structura populaţiei;

IV. Drepturile şi domeniul reproducerii şi planificarea familială;

V. Sănătatea şi mortalitatea;

VI. Repartiţia populaţiei, urbanizarea şi migraţiile interne;

VII. Migraţiile internaţionale.

Vom remarca introducerea unor concepte noi: "dezvoltarea durabilă" (engl: sustainable development; franc.: developpement durable), "creşterea economică susţinută" (engl.: sustained economic growth; franc.: croissance economique soutenue), dar, mai ales, a conceptelor: "drepturile în domeniul reproducerii" (engl.: reproductive rights; franc.: droits genesiques) şi "sănătatea reproducerii" (engl.: reproductive health; franc.: sante genesique), cu riscul de a contribui la "îmbogăţirea" limbii române cu noi barbarisme, vom folosi expresiile de "sănătate reproductivă", pentru a evita explicaţii de genul "sănătatea în domeniul reproducerii populaţiei", adoptarea termenilor de "sănătate genezică" şi "drepturi genezice" ar crea confuzii.

Politica demografică reprezintă un sistem de măsuri luate cu scopul de a influenţa variabilele demografice, în sensul pe care statul îl consideră dezirabil pe termen scurt, dar mai ales pe termen lung, în conformitate cu interesele generale ale acestuia, cu respectarea drepturilor fundamentale ale individului şi ale cuplului. Obiectivele sunt dinamica populaţiei (obiect rezultativ), natalitatea, morbiditatea şi mortalitatea, structura populaţiei, distribuţia populaţiei, migraţia internă şi migraţia internaţională. Aceasta ar fi politica demografică, în sens restrâns. Trebuie precizat că statul poate adopta, uneori, politici care nu au intenţionalitate demografică, dar care au consecinţe demografice.

Politicile adoptate de stat vizează diferite domenii. Distingem o politică economică, o politică socială, o politică ecologică, o politică educaţională, o politică sanitară. Dată fiind interdependenţa dintre variabilele demografice şi celelalte variabile, politica demografică trebuie văzută ca parte a politicii social-economice.

În acest sens, ni se par superflue distincţiile întâlnite în literatură între politica demografică, politica familială (mai ales în concepţia franceză) şi politica populaţiei.

Accentul principal cade asupra politicii vizând fertilitatea, familia şi femeia, într-o textură antropologică, culturală, economică şi socială.

O politică demografică cuprinde opţiunile, obiectivele, legislaţia aferentă, mijloacele financiare, evaluarea ex ante a eficacităţii măsurilor adoptate. Punctul de plecare pentru formularea politicii este analiza tendinţelor demografice, în contextul general socio-economic, evaluarea prospectivă a acestora, mai ales sub raportul consecinţelor.

Recomandările ONU prevăd rapoarte periodice, din partea statelor membre ale ONU, sintetizate şi publicate sub titlul "World Population Trends and Policies. Monitoring Report". Studiul experienţei altor ţări este de mare importanţă pentru formularea şi aplicarea fiecărei politici naţionale.

Diagnoza situaţiei demografice a României

Orice analiză demografică este ţinută să aibă în vedere o perioadă de câteva decenii. Este regula impusă de inerţia demografică. De obicei, intervalul este durata a cel puţin două generaţii[1]. Pentru retrospectivă, acesta ar însemna perioada 1965-1994, iar pentru prospectivă, anii 1995-2025.

Intrată mai târziu în tranziţia demografică, populaţia României a parcurs, mai întâi, faza de tranziţie a mortalităţii, şi apoi pe cea de tranziţie a natalităţii. Se poate afirma că, în deceniul 1970-1980, tranziţia demografică era încheiată. Măsurile de politică natalistă, adoptate de regimul totalitar communist, nu au avut decât efecte de conjunctură, determinând, totodată, distorsiuni în repartiţia pe vârste a populaţiei.

Oricum graţie unui excedent natural pozitiv şi a unei emigraţii nesemnificative, numărul populaţiei României a crescut sistematic, singura excepţie fiind perioada ultimului război mondial, când creşterea demografică a fost negativă. Măsura statistică cea mai caracteristică este rata medie anuală de creştere a populaţiei. Perioade mari de timp erau caracterizate de o rată de creştere de 1% (perioadă de dublare a numărului aproximativ 70 de ani). Perioada cuprinsă între recensămintele din 1966-1977 a cunoscut o rată medie de 1,1% anual.

Situaţia se schimbă brusc după Revoluţia din Decembrie 1989. După cum rezultă din materialele publicate ale Comisiei Naţionale pentru Statistică, puternic mediatizate, principalele schimbări în perioada 1990-1994 sunt:

[1] "Lungimea unei generaţii", mai exact distanţa dintre două generaţii succesive, este de circa 30 de ani. Se măsoară cu vârsta medie a mamelor la naşterea tuturor copiilor lor. Cândva de 27-30 de ani, valoarea ei, în România, este, în ultimii ani, de 25 de ani.

a) scăderea sensibilă a natalităţii şi, respectiv, a fertilităţii populaţiei feminine;

b) menţinerea mortalităţii generale şi a celei infantile la niveluri înalte;

c) creşterea emigraţiei la cote mari;

Printre corolarele acestor tendinţe, pe primul plan se situează:

d) reducerea excedentului natural şi transformarea acestuia, din 1992, în excedent negativ;

e) reducerea ratei de creştere demografică şi transformarea acesteia în creşterea negativă;

f) accelerarea îmbătrânirii demografice şi creşterea "presiunii" populaţiei vârstnice asupra unor importante sisteme din societate.

Mai puţin observabile sunt schimbările survenite în distribuţia teritorială a populaţiei, în migraţia internă şi în urbanizare.

Să menţionăm că studiile privind cauzele acestor schimbări lipsesc aproape cu desăvârşire. Se invocă, adesea, că, în general, tranziţia este generatoarea acestor schimbări şi că nici ea nu este studiată temeinic.

Să luăm, pe rând, varialibele demografice.

Populaţia României a crescut, între cele două recensăminte (1977 şi 1992), cu aproape 1.750.000 de persoane, sau cu 5,8%. Aceasta înseamnă o rată medie de 0,4% anual, aproape de trei ori mai redusă ca în perioada 1966-1977. „Dinamismul demografic", frecvent invocat în trecut, devine o amintire. Numărul estimat al populaţiei României, la 1 ianuarie 1994, este de 22.784.000, deci cu 62.000 mai mic ca la 7 ianuarie 1992. Densitatea este de 96 locuitori pe km^2.

Cu acest număr al populaţiei, România se situează pe locul al nouălea în Europa. În această parte a Europei, ea este întrecută de Ucraina şi de Polonia. Celelalte ţări din zonă (Bulgaria, Republica Moldova, Ungaria şi Iugoslavia) au valori mai reduse în ceea ce priveşte populaţia şi suprafaţa lor.

Natalitatea populaţiei României se află într-un proces de scădere, ceea ce explică, în principal, reducerea numărului absolut al populaţiei. "Producţia de vieţi" este în funcţie de numărul populaţiei feminine în vârstă fertilă (15-49 de ani) şi de fertilitatea acestora. Cele 35 de cohorte, care constituie populaţia de vârstă fertilă, sunt, şi ele, determinate de regimul de natalitate al perioadelor respective. Generaţiilor 1967-1973, cu efective mari ("cele şapte vaci grase"), le urmează generaţii, numeric, tot mai reduse. Într-adevăr, în anii 1967-1973, generaţiile feminine au însumat 1.514.472, în timp ce generaţiile 1983-1987 s-au cifrat la 1.238.469, cu aproape o cincime mai redus. Din 1990, efectivele numerice s-au cifrat la 1.238.469, cu aproape o cincime mai redus. Din 1990, efectivele numerice s-au redus sistematic. Cândva, numărul născuţilor-vii oscila în jurul cifrei de 400.000 anual; în 1993, numărul lor a ajuns la circa 250.000.

Deci, generaţiile 1967-1973 au intrat în populaţia feminină de vârstă fertilă în anii 1982-1988; perioada lor de maximă fertilitate va fi 1997-2003 (adică până la 30 de ani).

Speculaţiile că schimbarea structurii populaţiei fertile va avea un efect pozitiv asupra natalităţii sunt lipsite de temei. Factorul principal rămâne, deci, fertilitatea populaţiei feminine.

Fertilitatea a evoluat în acelaşi sens cu natalitatea. Scăderea ei va fi urmărită cu ajutorul ratei totale de fertilitate: numărul de copii născuţi-vii de femeile în vârstă de 15 până la 49 de ani[1]. Un cuplu ar trebui să lase în urma sa 2,05 copii (1,05 de sex masculin şi 1,0 de sex feminin), ca să-i continue reproducerea. Dat fiind, însă, efectul mortalităţii, în România, acest nivel ar trebui să fie de 2,16 copii (pragul de înlocuire a generaţiilor).

Rata totală de fertilitate a fost, până în 1989, deasupra nivelului de înlocuire, cu excepţia perioadei 1962-1966, care a cunoscut o puternică scădere a natalităţii. Din 1990, rata totală de fertilitate se situează sub nivelul de înlocuire exactă a generaţiilor.

Această scădere este un indiciu al modificării comportamentului reproductiv sau procreator. Femeia şi, respectiv, cuplul au tendinţa de a reduce descendenţa finală şi dimensiunea familiei. Numai anchete speciale pot pune în evidenţă cauzele, motivaţiile, mijloacele folosite pentru realizarea unui asemenea obiectiv. Ajungem la noţiunile de planificare a familiei, de drepturi „reproductive” şi sănătate „reproductivă”.

Anul	Rata totală de fertilitate (RTF)	Rata brută de reproducere
1970	2,89	1,402
1975	2,62	1,271
1980	2,45	1,195
1985	2,26	1,098
1989	2,19	1,069
1990	1,83	0,894
1991	1,56	0,763
1992	1,51	0,735
1993	1,44	0,701
1994	1,40	0,688

Notă: rata totală de fertilitate exprimă numărul de copii pe care l-ar naşte o femeie în decursul vârstei de 15-49 de ani; rata brută de reproducere este numărul de copii de sex feminin. Ambele valori sunt transversale; ele nu ţin seama de mortalitate. Pentru aceasta, este necesar calculul ratei nete de reproducere. În acest scop, este suficient să se ia coeficientul de supravieţuire la vârsta medie a mamelor, la naşterea copiilor lor (aproximativ vârsta de 25 de ani).

[1] Valoarea este calculată transversal şi este valabilă pentru o generaţie reală, acest indicator ar fi egal cu descendenţa finală (realizată până la vârsta de 50 de ani).

Întrucât opţiunile şi deciziile se adoptă la nivelul cuplului, deci al familiei[1)], considerat ca nivel microdemografic, orice politică demografică îşi orientează măsurile, în primul rand, spre familie, de unde şi folosirea denumirii de politică familială.

Dacă intensitatea fertilităţii se măsoară cu rata totală de fertilitate (RTF), în schimb, calendarul ei este vârsta medie a mamei la naşterea copiilor săi (a sau x), indicator foarte important. Aparent paradoxal, deşi rata totală de fertilitate scade, vârsta medie a mamelor a rămas constantă. În anii 1980-1990, ea este de 25 de ani, cu variaţii anuale nesemnificative. În anii 1991-1993, se înregistrează o reducere, în aşa fel încât, în 1993, ea este de 24,3 ani. Menţionăm că acest indicator a fost de circa 29 de ani (în anii 1910 şi 1930), când rata totală de fertilitate oscila între 4-5 copii, de circa 26 de ani (în anii 1958-1974), pentru a ajunge la circa 25 de ani, din anii 1975-1979. Este o indicaţie asupra tranziţiei fertilităţii (faza de sfârşit).

Cum acest indicator măsoară distanţa dintre două generaţii successive, cu o valoare de 25 de ani, înseamnă că, pentru România, într-un secol, "încap" patru generaţii. Viteza de reproducere sau de înlocuire a generaţiilor este foarte mare. Acest fenomen va fi reţinut de sociologi, psihologi şi antropologi în analizele lor, pentru a evalua ritmul de schimbare a unor fenomene sociale, economice etc. O asemenea analiză trebuie, însă, corelată cu aceea a schimbărilor survenite în repartiţia pe vârste a populaţiei.

În "amonte" de familie şi fertilitate (aceasta este, în România, în proporţie covârşitoare, legitimă sau conjugală), trebuie să vedem căsătoria, instituţie socială de cea mai mare însemnătate. Încheierea ei marchează începutul "ciclului de viaţă familială".

Nupţialitatea populaţiei României are caracteristici generale pe care, cândva, demograful englez, J. Hajnal, le-a definit sub denumirea de "Eastern European Marriage Pattern": vârstă relative tânără la încheierea primei căsătorii, ritmul rapid de încheiere a căsătoriilor, frecvenţa redusă a celibatului definitiv, caracterul cvasiuniversal al căsătoriei.

Acest model se menţine; analiştii îl caracterizează drept expresie a modelului cultural tradiţional, de origine ţărănească.

Chiar dacă rata brută de nupţialitate (număr de căsătorii la 1.000 de locuitori) arată o tendinţă de scădere – aici, şi jocul cohortelor nupţiale are o contribuţie – ceilalţi indicatori subliniază constanţa modelului.

În anii 1980-1993, vârsta medie la prima căsătorie a oscilat în jurul valorii de 25 de ani (bărbaţi) şi de 22 de ani (femei), diferenţa între cele două sexe, la

[1)] Ţinând seama de faptul că, în România, majoritatea covârşitoare a născuţilor sunt legitimi, adică se realizează în cadrul căsătoriilor, considerăm echivalente cuplul şi familia.

căsătorie, a fost de 3-3,5 ani. Perioada 1990-1994 nu arată schimbări semnificative. "Propensiunea" pentru căsătorie rămâne foarte puternică. Se pare că nu este influenţată de conjunctură. Nici modelul de "uniune consensuală" ("cohabitation sans mariage", după expresia lui L. Roussel) nu are o răspândire cât de cât notabilă, sub raport statistic.

O confirmare, în acest sens, ne-o arată indicii calculaţi după metoda indirectă (J. Hajnal), pe baza recensămintelor.

Anul recensământului	Vârsta medie la prima căsătorie[+]		Proporţia (în%) a persoanelor necăsătorite în 50-54 de ani	
	Bărbaţi	Femei	Bărbaţi	Femei
1899	24,51	20,32	3,8	2,1
1912	25,20	21,71	3,5	2,7
1956	24,65	21,35	3,3	3,8
1966	24,46	20,23	4,2	3,6
1977	24,43	21,07	3,4	3,7
1992	25,62	21,27	4,4	3,1

[+]"Singulate mean age marriage" (J. Hajnal).

Frecvenţa celibatului definitive oscilează între 3,3 şi 4,4% (bărbaţi) şi între 2,1 şi 3,8% (femei). Altfel spus, un număr redus de bărbaţi şi femei rămân definitive cu statutul de necăsătorit.

Este locul să menţionăm că semnificaţia acestor indici – ca şi a altora – ar trebui pusă mai bine în evidenţă, cu ajutorul unor comparaţii internaţionale, ceea ce nu putem face aici.

Divorţialitatea se încadrează între 0,7 şi 1,7 divorţuri la 1.000 locuitori, în ultimele două decenii. Şi aici, modelul cultural de origine rurală este prezent: divorţialitatea este mult mai redusă în populaţia rurală; ea este relativ mare în municipiile şi oraşele având populaţia de peste 200.000 de locuitori.

Avorturile au, în România, o situaţie aparte, dar şi o istorie particulară, atât în plan demografic, cât şi în cel al politicii demografice. Avortul sau, mai exact, "întreruperea cursului normal al sarcinii" comportă aspecte juridice ("infans conceptus pro natu habetur"), medicale, morale, religioase, având, totodată, implicaţii demografice. Ca avort ilegal, el este un factor al mortalităţii materne. Folosit ca mijloc al politicii demografice, efectul său este direct asupra natalităţii. În politicile de reducere a natalităţii, legislaţia avortului este liberală; în politicile de ridicare a natalităţii ("nataliste"), el este supus restricţiilor. În ambele cazuri, drepturile omului, ale cuplului trebuie respectate. În situaţiile în care nu este formulată o politică expresă, legislaţia avortului ţine seama de considerente medicale, etice şi sociale. Vaticanul este categoric împotriva avorturilor şi a mijloacelor contraceptive.

În România, liberalizarea avortului, în 1957, a fost urmată de scăderea rapidă a natalităţii, fără a fi demonstrată o legătură directă între avorturi şi natalitate. Spre sfârşitul intervalului 1958-1966, se înregistrau 4 avorturi la 1 naştere vie. La sfârşitul anului 1966, a fost adoptat un regim restrictiv faţă de avorturi: decretul nr. 770/1966. Redresarea natalităţii a fost conjuncturală; în 1967-1968, numărul născuţilor-vii a fost dublu faţă de 1966. Tendinţa de scădere a natalităţii, având cauze economice, sociale, psihologice profunde, s-a reinstalat; alte măsuri severe, îndreptate împotriva avortului, nu au putut să modifice decât conjunctural natalitatea.

În decembrie 1989, decretul nr. 770/1966 a fost abrogat: liberalizarea avortului a devenit completă, regim sub care se găseşte şi astăzi. Dacă, în perioada 1988-1989, revenea 1 avort la 1 naştere-vie, în anii 1990-1993, se înregistrează 2,8 avorturi la 1 naştere-vie. Sub acest aspect, România are printre cele mai ridicate rate din lume.

Analiştii străini au fost surprinşi de liberalizarea avortului, în 1957, surprinderea lor a fost mare la caracterul draconic al legislaţiei din 1966; din nou, sunt surprinşi de liberalizarea avortului din 1989.

Abrogarea decretului nr.770/1966, în decembrie 1989, s-a produs pentru a da satisfacţie femeilor, pentru umilinţele suferite în anii 1967-1989, pentru încălcarea brutală a drepturilor fundamentale, formulate în documente internaţionale. Totuşi, o serie de oameni de ştiinţă din România au ridicat obiecţii împotriva caracterului prea liberal al legislaţiei avorturilor. Biserica ortodoxă română a adoptat o atitudine de condamnare a avortului, într-o declaraţie făcută în legătură cu “Anul Internaţional al Familiei”. Biserica romano-catolică din România este consecventă principiilor formulate de Sfântul Scaun. Lipsesc informaţii care să arate măsura în care credincioşii diferitelor confesiuni aplică în practică aceste doctrine. Recensământul populaţiei din 1992 a înregistrat fertilitatea după naţionalitate şi religie. Un nivel mai ridicat al fertilităţii se constată la romi (ţigani), turci, ucraineni, ca şi la aderenţii unor confesiuni neo-protestante (penticostali, baptişti, adventişti).

Mortalitatea, în România, a urmat schema generală a tranziţiei demografice. Ea a fost prima care s-a încadrat în faza de trecere de la niveluri înalte la niveluri moderate.

Durata medie a vieţii (“speranţa de viaţă la naştere”), de 42 de ani în 1932, şi cam aceeaşi în anii 1945-1946, a crescut la 63,17 ani în 1956. Creşterea a continuat, până la sfârşitul anilor ’70. Apoi, se înregistrează scăderi şi evoluţii contradictorii, în raport direct cu scăderea nivelului de trai al populaţiei şi deteriorarea situaţiei economice. Nici până în prezent, acest important indicator nu a atins 70 de ani, pentru întreaga populaţie.

În anii 1991-1993, durata medie a vieţii a fost de 69,52 de ani (ambele sexe), 66,06 ani – bărbaţi şi 73,17 ani – femei. Faţă de anii 1985-1987, la

bărbaţi, durata medie de viaţă este în uşoară scădere, în timp ce, la femei, ca înregistrează o mică creştere. Diferenţa între cele două sexe, de circa 3 ani în 1956, este astăzi de 7,1 ani, dovadă că s-a accentuat supramortalitatea masculină.

În ierarhia europeană, aceste valori ale duratei medii de viaţă ne situează pe ultimele locuri.

Mortalitatea infantilă a rămas la niveluri ridicate; după 1991, se înregistrează chiar o creştere. În 1992 şi 1993, s-au înregistrat 23,3 decese sub un an la 1.000 născuţi-vii. Şi din acest punct de vedere, România ocupă ultimul loc din Europa.

Faţă de tranziţia demografică, în România, se constată şi o tranziţie a mortalităţii: scade frecvenţa bolilor infecţioase şi parazitare, a bolilor acute respiratorii şi digestive, creşte, însă, numărul bolilor cu caracter cronic şi cu un grad mare de invaliditate sau incapacitate îndelungată de muncă: afecţiuni cardio-vasculare, de metabolism (diabet), ale aparatului locomotor. În 1970, ponderea deceselor în urma bolilor aparatului circulator şi a tumorilor a fost de 61%; în 1993, ponderea s-a ridicat la 75%. Această schimbare este o indicaţie importantă pentru strategia sanitară.

Structura populaţiei după vârstă a cunoscut, şi ea, schimbări importante. Ele corespund acelei faze care se numeşte tranziţia vârstelor, în sensul afirmării îmbătrânirii demografice. Acest proces este valabil pentru orice populaţie. În ţările dezvoltate, el este avansat; în populaţia ţărilor în curs de dezvoltare, el este la început.

Cu circa şase decenii în urmă, populaţia României era tânără (demografic); în 1930, vârsta medie a populaţiei era de 26 de ani, vârsta mediană – 21,5 ani, proporţia persoanelor vârstnice – circa 7%. După ultimele date (1 iulie 1993), vârsta medie este de 35,5 ani, vârsta mediană – 33,6 ani, ponderea populaţiei în vârstă de 60 de ani şi peste este de 16,9%, iar a populaţiei de 0-14 ani – de 21,7%. „Presiunea" populaţiei vârstnice asupra populaţiei adulte (15-59 de ani) este de 28 persoane vârstnice la 100 de adulţi.

Cauza principală a îmbătrânirii populaţiei este scăderea, de lungă durată, a natalităţii: fluxurile care alimentează baza piramidei vârstelor sunt tot mai anemice. O contribuţie la acest proces are şi scăderea mortalităţii (creşterea speranţei de viaţă).

Întinerirea demografică a populaţiei este, practic, necunoscută în istoria demografiei. De aceea, lozincile „tinereţea şi vigoarea poporului român" şi, mai recent, „vitalitatea naţiunii" nu au consistenţă, din punct de vedere al politicii demografice. Întrucât aspectul cel mai important îl constituie consecinţele îmbătrânirii demografice – în primul rând, economico-financiare – problema trebuie transferată în zona politicilor şi strategiilor economice şi, bineînţeles, sanitare.

Îmbătrânirea demografică, la fel ca şi orice alt fenomen şi proces demografic, este diferenţiată. În interiorul ţării, el este influenţat şi de migraţia internă, nu numai de regimul demografic. De pildă, populaţia municipiilor şi oraşelor este mai tânără: vârstă medie este de 33,2 ani, vârsta mediană – 32 de ani, proporţia populaţiei vârstnice este de 12,2%, de unde şi „presiunea" bătrânilor este mai redusă. În schimb, populaţia comunelor este mai îmbătrânită: vârsta medie este de 37,3 ani, iar ponderea populaţiei vârstnice este de 22,4%, de unde rezultă că „presiunea", în rural, este cu 36% mai mare ca în urban.

Sunt judeţe şi provincii cu o populaţie mai îmbătrânită (de exemplu, Banatul); altele sunt relative mai tinere (Moldova). Sunt naţionalităţi îmbătrânite şi foarte îmbătrânite; altele (romii, ucrainenii, turcii) au caracteristicile unor populaţii tinere, sub raport demografic.

Migraţia internaţională figurează, şi ea, în orice politică demografică, ca o preocupare importantă. Volumul migraţiei internaţionale, pentru România, a fost, întrecut, redus. El s-a rezumat la emigrări.

Atât recensământul populaţiei din 1992, cât şi anuarul demografic, apărut în 1994 ("Date demografice". Comisia Naţională pentru Statistică), ne oferă, pentru prima dată, date, informaţii mai detaliate. Ele se referă la perioada 1975-1992. Cum imigraţia pare să fie neglijabilă, datele despre emigraţie pot fi considerate ca sold negativ al migraţiei internaţionale.

Prima constatare este aceea că volumul emigraţiei a crescut considerabil în anii 1989-1992.

În perioada 1975-1992, au emigrat 534.795 de persoane, din care: germani – 244.596 (45,7%), români – 189.874 (35,5%), maghiari – 68.410 (12,8%), restul de 31.915 (6%) fiind evreii şi alte naţionalităţi.

Cea mai importantă emigraţie s-a înregistrat în 1990, aproape 100.000, în anii următori volumul emigraţiei scade. Se apreciază că, în anii următori, emigraţia anuală va oscila în jurul valorii de 15.000.

Anii	Total	Români	Germani	Maghiari	Evrei	Alte naţionalităţi
1975-1987[+]	21,831	7.765	10.369	1.894	1.399	451
1988	37.298	12.879	10.738	11.728	1.048	905
1989	41.363	14.745	14.598	10.099	1.008	913
1990	96.929	23.888	60.072	11.040	745	1.184
1991	44.160	19.307	15.567	7.494	516	1.276
1992	31.152	18.104	8.852	3.523	224	449

[+] Număr mediu anual.

Consecinţele emigraţiei afectează unele naţionalităţi. Numărul germanilor, de 359.109 în 1977, a scăzut, fiind, în 1992, de 119.462. Numărul maghiarilor, în 1992, a fost de 1.624.959, cu 88.969 mai mic. Or, între cele două recensăminte (1977-1992), numărul maghiarilor care au emigrat a fost de 63.127. Să fi fost, oare, excedentul natural de 25.842 în această perioadă?

Prezintă interes repartiţia emigranţilor după sex, vârstă, nivelul studiilor, profesii, care se află în sursele amintite. Pentru fenomenul de "brain drain", vom reproduce câteva cifre. Din totalul de 534.795 emigranţi, inginerii şi arhitecţii reprezintă 22.352 (4,2%), urmaţi de medici şi farmacişti, de profesori şi economişti.

Mediul înconjurător intră, şi el, în schema obiectivelor unei politici demografice, mai cu seamă în analiza mortalităţii. Intensitatea poluării, în special, în unele zone ale ţării, devine o variabilă importantă, la analiza structurii mortalităţii după cauze de deces şi a speranţei de viaţă.

O încercare de prospectivă demografică

Este aproape imposibil de recurs la o proiectare demografică, fie tendenţial-explorativă, fie chiar normativă (obişnuită în economie). S-ar putea încerca, mai curând, tehnica scenariilor.

Totuşi, unele tendinţe sunt atât de evidente şi de puternice, încât o simulare a evoluţiei numărului populaţiei este şi posibilă şi necesară.

Aplicarea metodei componentelor, pentru orizontul 2020 şi 2025, cu ipoteze relativ simple (fertilitatea la nivelul anului 1992 – de 1,5 copii şi mortalitatea constată din 1992 – descrisă de tabela de mortalitate) ne arată următoarea situaţie: în anul 2000, numărul populaţiei României va fi cu 300.000 mai mic ca cel din 1992, dar, în 2020, el se va reduce cu 2,2 milioane. În anul 2025, numărul populaţiei ar fi de 19.900.090, cu 2.909.945 mai mic ca în 1992. Aceasta s-ar întâmpla, deci, în decursul unei generaţii.

Desigur, se poate discuta verosimilitudinea ipotezelor cu privire la fertilitate şi mortalitate. O redresare a fertilităţii, pe termen scurt şi mediu, este iluzorie, dată fiind inerţia demografică. Creşterea eventuală a speranţei de viaţă nu ar influenţa prea mult, numeric, proiectarea demografică. Factorul principal rămâne numărul născuţilor-vii, care – am mai spus – este în funcţie de numărul populaţiei feminine de vârstă fertilă şi de fertilitatea acesteia. Or, modificarea fertilităţii înseamnă schimbarea comportamentului reproductiv. Puţinele anchete de opinie arată opţiunea femeilor şi a cuplurilor pentru familia cu un copil. Opţiunile sunt diferenţiate – după venituri, nivel de instruire, mediu de rezidenţă (urban şi rural) şi, desigur, după religie şi naţionalitate. Se invocă, printre factori, situaţia economică dificilă, venituri scăzute, nivelul ridicat al şomajului (peste 1 milion de şomeri) şi alţi factori. Propensiunea pentru familie este, încă, validă; propensiunea pentru copii este mărturisită, dar condiţionată

de factori economici. Oare îmbunătăţirea economică va putea determina o redresare a natalităţii? Experienţa altor ţări, teoriile şi modelele demo-economice nu ne dau un răspuns pozitiv la această întrebare.

Totuşi, în condiţiile în care numărul populaţiei României s-ar micşora sistematic, efectivele unor naţionalităţi ar creşte. La recensământul din 1992, numărul persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale era de circa 2.400.000 (10,5% din populaţia ţării). Cea mai importantă numeric era minoritatea maghiară-1.624.959 (7,1%), dar aflată în scădere, cu o fertilitate sub media naţională, cu o structură îmbătrânită. Germanii au o fertilitate mai scăzută şi un grad mai avansat de îmbătrânire. Emigraţia lor va continua. Cu o fertilitate mai ridicată, se caracterizează romii (ţiganii), ucrainenii, turcii. După religie, unele confesiuni se caracterizează printr-o fertilitate mai înaltă.

În aceste condiţii, numărul romilor, ucrainenilor şi turcilor va creşte. Se va schimba, deci, structura etnică a populaţiei României.

O serie de consecinţe apar ca urmare a scăderii numărului populaţiei, determinată de nivelul scăzut al fertilităţii. Îmbătrânirea demografică va continua. În anul 2025, vârsta medie a populaţiei va fi de 40,8 ani, vârsta mediană – 41,4 ani, populaţia vârstnică va reprezenta circa 21%, în timp ce populaţia tânără va avea o pondere de 15%. Să ne imaginăm care vor fi resursele de muncă, presiunea populaţiei inactive (a pensionarilor), solicitările la adresa sistemului sanitar şi multe altele.

Se vor crea şi dezechilibre teritoriale, în afară de cele entice.

Nu ne-am referit la o componentă atât de importantă cum este cea ecologică. Tendinţele negative, observate până în prezent, vor putea avea profunde consecinţe asupra sănătăţii populaţiei.

Este posibilă o politică demografică ?

Ne întrebăm, la începutul materialului nostru, dacă este necesară o politică demografică. Răspunsul este afirmativ la ambele întrebări. Problemele ce se pun unei asemenea politici sunt altele decât în urmă cu două decenii. Actualitatea lor este stringentă, modalităţile de rezolvare sunt diferite de cele din trecut.

Este clar că politica demografică este şi necesară şi posibilă. Din documentele internaţionale rezultă rolul tot mai important al dezvoltării durabile, al creşterii economice susţinute, al egalităţii între sexe, al emancipării femeii, al reducerii sărăciei şi a altor fenomene negative. La scara ţărilor în curs de dezvoltare, acută este problema creşterii demografice necontrolate. Aici este locul să facem o precizare metodologică. În teoriile şi modelele demo-economice se arată relaţiile şi interdependenţele dintre variabilele demografice şi cele economice, formulându-se următoarea teză: o anumită dezvoltare

social-economică generează o influenţă asupra variabilelor demografice (natalitate, mortalitate), iar pe altă parte, o anumită evoluţie demografică (număr şi structură), generează consecinţe pentru sistemul social-economic. Pentru politica economică din România, principalul este luarea în considerare a consecinţelor pe care le creează scăderea numărului populaţiei şi îmbătrânirea demografică, a solicitărilor şi presiunilor la adresa sistemelor din societate. În această optică, nu se va insista asupra influenţei pe care ar putea-o exercita sistemul economic asupra natalităţii, de pildă, sau – cu atât mai puţin – asupra structurii pe vârste a populaţiei.

În România, politica demografică trebuie să pornească de la tendinţele demografice amintite: scăderea numărului populaţiei, scăderea fertilităţii, nivelul ridicat al mortalităţii, accelerearea îmbătrânirii demografice, emigraţia, disparităţile în repartiţia teritorială a populaţiei, unele probleme geopolitice.

Întrebarea este: care ar trebui să fie reacţia autorităţilor publice faţă de aceste tendinţe? Tot atât de importantă este reacţia opiniei publice.

Răspunsul trebuie dat sub forma unor opţiuni clare, fără să se invoce "restricţiile financiare". Afirmaţia, frecvent întâlnită, că guvernul nu poate adopta, în stadiul actual, o politică demografică coerentă, nu este în întregime întemeiată.

În "Raportul Naţional pentru Conferinţa Internaţională asupra Populaţiei şi Dezvoltării" (Cairo, 5-13 septembrie 1994), la capitolul "Legislaţia şi reglementările în domeniul populaţiei şi ale programelor de politică demografică" sunt expuse pe larg legislaţia privind sănătatea publică, legislaţia asupra familiei şi copilului, legislaţia asupra persoanelor vârstnice, legislaţia asupra migraţiei internaţionale, legislaţia asupra mediului înconjurător.

În domeniul atât de important al alocaţiilor şi ajutoarelor pentru familiile cu copii, s-au luat măsuri pentru a răspunde mai bine principiului justiţiei sociale şi al protecţiei sociale. Ele nu au conotaţie sau finalitate demografică.

În elaborarea şi aplicarea politicii demografice ar trebui – după părerea noastră – să se ia în considerare câteva principii:

a) Statul de drept, călăuzit de principiile democraţiei, porneşte de la interesele fundamentale ale populaţiei, fără nici o discriminare, punând în centrul politicilor şi strategiilor sale asigurarea calităţii şi îmbunătăţirea nivelului de trai al întregii populaţii. În acest proces, statul respectă drepturile şi libertăţile fundamentale ale persoanei, ale cuplului, în conformitate cu Constituţia României şi reglementările internaţionale.

b) Opţiunile şi obiectivele politicii demografice, exprimând interesele naţionale, prezente şi viitoare, trebuie să întrunească consensul naţional şi să nu aibă character de conjunctură.

c) Optica cantitativistă să fie tot mai mult înlocuită cu cea a calităţii.

d) Concepţia paternalistă a statului să facă loc concepţiei responsabilităţii şi solidarităţii sociale, promovând rolul organizaţiilor neguvernamentale.

În mod concret, problemele prioritare sunt:

a) Statul, societatea românească consideră că familia este instituţia de bază şi, ca atare, trebuie protejată şi ajutată în exercitarea funcţiilor sale.

b) Statul recunoaşte şi protejează dreptul fundamental al persoanelor şi cuplurilor de a stabili pe propria răspundere numărul copiilor şi eşalonarea naşterii lor, creând condiţii pentru planificarea familială.

c) Dreptul de a avea copii trebuie protejat, aşa cum este şi dreptul de a nu avea copii.

Altfel spus, familiile care doresc să aibă un anumit număr de copii, să fie ajutate pentru a-şi realize această opţiune, fără ca acesta să însemne un mijloc stimulativ pentru ridicarea natalităţii.

d) Statul şi organizaţiile neguvernamentale specifice acordă cea mai mare importanţă educaţiei familiale, promovând folosirea metodelor contraceptive moderne.

e) Legislaţia asupra avortului va fi reexaminată, cu consultarea organizaţiilor de femei, a juriştilor, medicilor, reprezentanţilor cultelor religioase.

f) Femeile vor face obiectul unor preocupări speciale, în vederea relizării unei emancipări reale şi asigurării condiţiilor, pentru ca ele să-şi poată exercita drepturile şi responsabilităţile pe plan familial, politic, economic, social.

g) Segmentele de populaţie, considerate ca cele mai vulnerabile, cum sunt copiii şi bătrânii trebuie să se bucure de o protecţie specială.

Rămâne problema fundamentală, aceea a scăderii numărului populaţiei României. Ar fi nerealist să se propună “măsuri ferme” de stopare a acestui proces. Este, însă, o datorie ca autoritatea publică să-şi exprime “preocuparea” faţă de această tendinţă, faţă de consecinţele economice, sociale, geopolitice. Opinia publică trebuie informată despre acest proces şi consecinţele sale. Pentru aceasta, se impune un studiu aprofundat, în care analiza să fie urmată de evaluări prospective, efectuate cu metodele cele mai moderne.

Documentele ONU se referă, printre altele, la necesitatea îmbunătăţirii informaţiei statistice şi **a cercetării demografice**.

După Decembrie 1989, informaţia statistică a cunoscut progrese importante.

Recensământul populaţiei din 1992 a recoltat informaţii de cel mai mare interes, prelucrate ştiinţific şi publicate de Comisia Naţională pentru Statistică. Informările statistice operative, Anuarul demografic 1994, alte publicaţii – oferă opiniei publice şi cercetătorilor o sursă considerabilă de informaţii.

În schimb, cercetarea demografică cunoaşte o stagnare. Desigur, populaţia, sub variate aspecte, constituie obiectul de cercetare a numeroase institute din sistemul Academiei Române, ale unor ministere, care ne-au dat numeroase studii valoroase.

În aceste condiţii, se impune crearea unui institut de demografie, cu atribuţii precise, cu o tematică specifică. Una dintre preocupări ar fi elaborarea de analize aprofundate, puse la dispoziţia autorităţilor şi opiniei publice. Crearea unui asemenea institut, sub auspiciile Academiei Române şi cu sprijinul Comisiei Naţionale pentru Statistică, nu ar reclama cheltuieli. Necesitatea înfiinţării sale, subliniată frecvent în ultimii ani, este evidentă. Activitatea institutului va fi de cel mai mare folos pentru fundamentarea ştiinţifică a politicii demografice.

DEMOGRAFIA ROMÂNEASCĂ: ÎNCOTRO ?

În urmă cu peste 21 de ani, mai exact în zilele de 22-23 ianuarie 1974, Direcţia Centrală de Statistică organiza simpozionul „Aspecte şi tendinţe ale fenomenelor demografice şi factorii care le influenţează". Simpozionul marca începutul „Anului Mondial al Populaţiei", proclamat de către Organizaţia Naţiunilor Unite, şi a fost urmat de alte patru simpozioane naţionale şi de o serie de manifestări ştiinţifice, care se cer-succint-evocate. A fost editat „Anuarul demografic al României, 1974", care a pus în circulaţie un volum nesperat de informaţii statistice, a apărut „Populaţia României", o monografie în limba română şi franceză, în seria CICRED, editurile au dat câteva cărţi pe teme de demografie, revistele de specialitate – în special „Viitorul Social" şi „Revista de Statistică" – au publicat zeci de studii şi articole scrise de specialişti venind din cele mai variate domenii ale studiului populaţiei: economie, statistică, sociologie, geografia populaţiei, istorie, urbanistică, medicină biometrie.

Anul Mondial al Populaţiei a culminat cu Conferinţa Mondială a Populaţiei, prima de acest gen în istoria ONU Cinstea de a găzdui acest eveniment major i-a revenit României. La încheierea conferinţei ONU a făcut un dar nepreţuit: a înfiinţat, de acord cu Guvernul României, Centrul Demografic ONU – România (CEDOR), ca instituţie de învăţământ postuniversitar şi de cercetare, cu caracter francofon.

Istoricul demografiei româneşti se va apleca cu interes asupra momentului 1974 şi va constata, cu plăcută surprindere, amploarea preocupărilor de demografie, varietatea lor, dar şi nivelul ştiinţific, chiar dacă ne referim numai la simpozionul ştiinţific din ianuarie 1974, ale cărui comunicări s-au publicat în 1975[1].

Ce mai? Păşisem hotărât în Europa: demografia românească se alinia la standardele internaţionale. Se înfiripase o bună cooperare internaţională, cu ONU, cu unele institute din străinătate – amintesc, în primul rând, Institutul Naţional de Studii Demografice (INED) din Paris – dar şi alte forme.

---

[1] Direcţia Centrală de Statistică. Studii de statistică demografică. Comunicări prezentate la simpozionul „Aspecte şi tendinţe ale fenomenelor demografice şi factorii care le influenţează", Bucureşti, 22-23 ianuarie 1974. Uz intern. 1975, XV-pag.529.

Începutul, marcat de 1974, s-a continuat şi în anii 1975-1980. Trebuie amintit recensământ populaţiei şi locuinţelor din 1977, ale cărui rezultate, deşi publicate cu întârziere (1980, 2 volume) şi în volum mult redus, au fost folosite de numeroase categorii de cercetători.

Treptat, însă, s-au instalat simptome de involuţie în demografia românească. Pentru o corectă înţelegere a problemelor, se cuvine făcută o precizare. Populaţia este obiectul de studiu al unui număr mare de ştiinţe; ca sistem demografic relativ autonom, ea este domeniul aşa-numitei analize demografice, cu obiect şi metode specifice, riguros definite în tratatele şi manualele de demografie. În consideraţiile ce urmează, ne vom referi la acest sens restrâns al demografiei; cei interesaţi trebuie să aibă în vedere întreaga „galaxie" a ştiinţelor despre populaţie şi, ca atare, pe cont propriu, să reintereze istoria economiei populaţiei, a sociologiei populaţiei, a geografiei populaţiei şi aşezărilor omeneşti, a altor discipline.

Or, involuţia cea mai evidentă afectează demografia, respectiv analiza demografică, după cum se poate lesne desprinde din examinarea unor domenii specifice, cum sunt: structurile demografice ale populaţiei, mortalitatea şi fertilitatea, demografia familiei, aspectele demografice ale migraţiei, urbanizării şi repartiţiei spaţiale ale populaţiei, metodele şi modelele analizei demografice.

Am încercat să fac un bilanţ al demografie româneşti, în perioada următoare anului 1974, mergând până în 1989[2]. Scris până la Revoluţia din Decembrie 1989, articolul nu se putea referi la cauzele involuţiei amintite.

Să ne amintim de evoluţia negativă a principalelor fenomene demografice, în contextul degradării social-economice. Apoi, „supraideologizarea" politicii nataliste a lui Ceauşescu; se adaugă restricţiile în ceea ce priveşte accesul la informaţia statistică, amânarea recensământului populaţiei plănuit pentru 1986 sau 1987. Un efect negativ l-a avut şi desfiinţarea, după 10 ani de funcţionare (1974-1984), a Centrului Demografic ONU – România.

Întrucât, recent, a început să se manifeste o anumită nostalgie după fosta Comisie Naţională de Demografie, voi spune câteva cuvinte despre istoria acestui „organ de partid şi de stat", ca unul care am fost membru de la înfiinţarea ei (1971), până la desfiinţare (decembrie 1989). După decretele nr. 770 (avorturi) şi 779 (divorţuri), deci la sfârşitul anului 1960, s-a inaugurat aşa-numita politică demografică a lui Ceauşescu. S-a formulat, atunci, ideea că cercetarea ştiinţifică trebuie dezvoltată, ca suport al politicii demografice. Au fost consultaţi câţiva specialişti – printre care şi autorul acestei comunicări – privind organizarea instituţională a cercetării demografice. Am propus înfiinţarea unui institut sau centru de demografie, încadrat cu cercetători;

[2] Vl. Trebici. Demografia românească (1975-1989), în: Sociologie românească. Serie nouă, nr.1-2, 1990.

soluţia adoptată – care i-a surprins pe specialişti – a fost ... o comisie! Legea din 1971 prevedea o comisie cu peste 100 de membri, reprezentanţi ai diverselor ministere, organizaţii centrale, sindicate, alte organizaţii obşteşti.

Numărul specialiştilor era derizoriu. S-a creat un secretariat tehnic.

Foarte curând, comisia a devenit un organism formal. Secretariatul a fost desfiinţat, activităţile s-au restrâns, firma, însă, a rămas şi era utilizată din când în când. Acelaşi lucru s-a întâmplat şi cu comisiile demografice judeţene. Inutilitatea unei asemenea organizări este evidentă (cel puţin pentru mine).

S-a sperat că, după evenimentele din Decembrie 1989, demografia românească se va redresa în noile condiţii de democraţie şi transparenţă. Unii „demografi" justificau tăcerea lor în timpul dictaturii comuniste prin aceea că nu puteau publica „adevărul", că nu au avut acces la date, că informaţia statistică ar fi fost falsificată, invocând şi alte motive. Ne-am fi aşteptat ca, după Revoluţie, literatura de „sertar" să fie valorificată. Nu s-a întâmplat acest lucru.

Paradoxal, demografia românească a urmat, simetric, involuţia situaţiei demografice. Au fost încercări, au avut loc iniţiative. La şedinţa de înfiinţare a Comisiei de Demografie a Academiei Române (1990), la care au participat circa 100 de specialişti din numeroase institute, organizaţii centrale, a domnit un impresionant entuziasm, s-au făcut propuneri, planuri etc. S-a hotărât înfiinţarea Revistei Române de Demografie, a cărei editare a fost aprobată de prezidiul Academiei Române. S-a întâmplat ca în vorba de duh a lui Creangă: „Aşa-i românul, greu se apucă de treabă, că degrab „se lasă de ea". Cum autorul acestei lucrări are partea sa de vină, afirmaţia trebuie luată şi ca o tristă autocritică.

S-a publicat extrem de puţin. În 1990, au apărut câteva articole, în care era demascată şi înfierată politica demografică ceauşistă. S-au pus în circulaţie expresii precum: genocid demografic latent, gerontocid, ecocid, genogenism şi altele. Dar demografia nu a progresat cu nimic. Repet precizarea anterioară: avem în vedere demografia în sens restrâns şi nu ne referim la ceea ce au făcut sociologia, economia, geografia, istoria, în domeniile lor specifice.

... După 20 de ani, ONU a hotărât o nouă Conferinţă Internaţională asupra Populaţiei şi Dezvoltării (care s-a ţinut în luna septembrie, la Cairo). Mai mult, a fost proclamat Anul Internaţional al Familiei. S-a înfiinţat Comitetul Naţional Român pentru pregătirea Conferinţei Internaţionale, am aflat, de la TV, că a luat fiinţă un comitet naţional român pentru Anul Internaţional al Familiei. Ce să spunem despre activitatea celor două comitete „naţionale"?!

Simpla comparaţie a situaţiei demografiei româneşti din 1994 cu cea din 1974 – pe care am evocat-o la începutul comunicării – este suficientă ca să ne întristeze. Şi, totuşi, în cei 5 ani după Decembrie 1989, s-au petrecut unele lucruri de mare importanţă, tot atâtea permise favorabile pentru relansarea demografiei. Le vom aminti pe cele mai importante.

1. Informaţia statistică, privind populaţia şi fenomenele demografice, asigurată de Comisia Naţională pentru Statistică – Alah! cinste ei! – a crescut considerabil: recensământul populaţiei şi al locuinţelor, într-o formulă modernă ca metodologie şi sistem de prelucrare, Anuarul demografic 1994, buletine statistice cu date demografice curente şi altele.

2. Activitatea institutelor de cercetări ale Academiei Române şi ale celor departamentale (Ministerul Muncii şi Protecţiei Sociale, Ministerul Sănătăţii, în special), care cuprind anchete prin sondaj, de o valoare deosebită, în domeniul populaţiei.

3. Extinderea învăţământului demografic la Facultatea de Sociologie, Psihologie, Pedagogie şi Asistenţă Socială (analiză demografică) şi la Facultatea de Istorie (demografie istorică).

4. Introducerea demografiei ca obiect de doctorat: demoeconomia, la Institutul Naţional de Cercetări Economice, demografia istorică la Facultatea de istorie şi statistică economică, la Academia de Studii Economice. Ar trebui amintite şi universităţile de medicină. Important este şi faptul că, în această perioadă, tineri din România au beneficiat de stagii în străinătate.

Este explicabil, deci, interesul reînnoit manifestat pentru crearea cadrului instituţionalizat al cercetării ştiinţifice în demografic. S-au formulat, până în prezent, două idei: înfiinţarea unui asemenea cadru la Comisia Naţională pentru Statistică („Oficiul de Studii şi Proiectări Demografice”) şi crearea unui institut de demografie la Academia Română. Personal, am întocmit şi difuzat un memoriu în acest sens. Am propus o întâlnire, la Academia Română, cu cei ce se ocupă de populaţie, din institutele de profil din Academie, cu invitaţi din alte instituţii, pentru a dezbate, pe larg, această problemă importantă.

Comisia Naţională pentru Statistică are tot dreptul să-şi îmbunătăţească activitatea sa în domeniul statisticii populaţiei. De aceea, înfiinţarea unui „oficiu” este pozitivă. Trebuie, însă, specificate atribuţiile sale, apreciind realist ce poate face un asemenea oficiu.

Rezolvarea problemelor demografiei româneşti, în particular, ale unui cadru instituţional pentru cercetare, se află – după părerea noastră – într-un context pe care trebuie să-l abordăm cu toată răspunderea. Vom formula aceste probleme sub forma unor întrebări: să-l abordăm cu toată răspunderea. Vom formula aceste probleme sub forma unor întrebări:

1) Ce este un demograf, care este pregătirea sa ? Care este statutul său?

2) Este profesia de demograf “socialmente utilă”, se bucură de recunoaştere oficială?

La prima întrebare trebuie răspuns cu toată francheţea: noi nu avem demografi. Învăţământul universitar din România nu pregăteşte o asemenea specialitate. Demografi formaţi în instituţiile din străinătate, deocamdată nu

avem. De zeci de ani, la Academia de Studii Economice, se predă „demografia" – titlu niţel pretenţios – iar un număr de câteva sute de studenţi îşi iau, pentru tezele de licenţă, subiecte din demografie. Devin ei, automat, demografi ?! Avem, în schimb, statisticieni, economişti, sociologi, geografi, istorici, cu diplome respective şi cu preocupări în domeniul studiului populaţiei, cu profesionalism, deci şi al demografiei.

Calitatea de demograf, în condiţiile specifice din România, se dobândeşte prin practică, prin activitate, prin studii publicate.

Dar nu există nici o autoritate care să evalueze şi să ateste această calitate. În nomenclatorul profesiilor şi meseriilor, al ocupaţiilor, nu există specificarea de "demograf", cum există aceea de "contabil", "expert contabil", "sociology", "psiholog", ca să nu mai vorbim de "inginer" sau "medic". De aceea, calitatea de demograf şi-o acordă cel ce practică demografia, sau cei ce i-o recunosc pe baza activităţii (mai ales publicistice). Trebuie să recunoaştem că sună frumos: demograf!

Cât priveşte cea de-a doua problemă, până în prezent, nu avem semen certe că societatea, autorităţile, instituţiile au nevoie de demografi. Nu întâlnim nicăieri anunţuri: "Se angajează demografi", cum este cazul cu "Se caută contabili". Neavând o recunoaştere socială, profesia de demograf (chiar dacă s-ar îndeplini condiţiile universitare sau practice) nu are căutare. De ce? Nu este întâmplător faptul că unii absolvenţi ai ASE, cu examene la disciplina „demografie", au fost angajaţi la institutele Ministerului Sănătăţii (Centrul de Calcul şi Statistică Sanitară), Institutul de Igienă şi Sănătate Publică, Institutul Naţional de Geriatrie şi Gerontologie, la Comisia Naţională pentru Statistică, eventual la Ministerul Muncii şi Protecţiei Sociale, deoarece activităţile din aceste institute cer şi cunoştinţe de demografie.

Problema fundamentală a demografiei româneşti este cea a cadrelor şi a recunoaşterii utilităţii sociale a demografului. Prin urmare, problema învăţământului care să pregătească demografi este de cea mai mare importanţă.

La simpozionul organizat de Direcţia Centrală de Statistică, în 1974, am expus, împreună cu prof. George Retegan, părerile noastre în această problemă[1]. Dezideratele – formulate cu două decenii în urmă – rămân valabile şi astăzi.

Cât priveşte recunoaşterea socială, depinde de politica demografică ce va fi adoptată, de amploarea şi diversitatea obiectivelor sale. Aceasta va solicita imperios fundamentarea ei ştiinţifică, lucru care nu se va putea realiza

[1] Prof. Vladimir Trebici şi prof. George Retegan. Probleme ale învăţământului şi cercetării în demografie. În vol: Studii de statistică demografică, 1974, op. cit., pag. 30-32.

decât prin organizarea temeinică a cercetării demografice, efectuată de specialişti cu calificarea necesară, într-un cuvând de profesionişti.

S-ar crea impresia că problemele vizează perspectiva şi, deci, soluţiile au un caracter de strategie. În mare măsură, problema se pune în acest fel. Dar şi demografia românească se află în „tranziţie" (nu în „tranziţie demografică") şi, deci, trebuie să adopte soluţii curente, operative, inclusiv pe cele ce privesc folosirea cadrelor care au un anumit „stoc de învăţământ demografic": cei care au urmat cursuri postuniversitare de la Centrul demografic ONU-România, economiştii şi statisticienii cu o pregătire sumară în demografie, sociologii având, şi ei, o pregătire în acest sens, alţi specialişti (medici, matematicieni, informaticieni), precum şi doctoranzi în demoeconomie, demografie istorică, statistică economică.

Să aşteptăm, cu speranţă, ca autorităţile de stat să formuleze şi să adopte o politică coerentă îţi domeniul populaţiei, urmând recomandările cuprinse în programul de acţiune al Conferinţei Internaţionale asupra Populaţiei şi Dezvoltării de la Cairo, ceea ce va obliga cercetarea ştiinţifică să-şi precizeze orientările şi obiectivele curente şi cele de perspectivă.

Quo vadis demographia romena?!

POPULAŢIA MONDIALĂ
ŞI DEZVOLTAREA DURABILĂ

Fără nici o îndoială, Conferinţa Internaţională asupra Populaţiei şi Dezvoltării (CIPI), ale cărei lucrări s-au desfăşurat în zilele de 5-13 septembrie 1994, la Cairo, a fost un eveniment major. Aşa a fost el perceput de participanţii la această conferinţă – semnatarul acestor rânduri s-a bucurat de acest privilegiu – aşa l-a înregistrat opinia publică mondială şi, ceea ce este foarte important, aşa va rămâne ea în istorie, cu ecourile ei ce vor depăşi pragul acestui mileniu, graţie Programului de Acţiune adoptat de Conferinţă.

Semnificaţia acestei întâlniri, organizată de ONU şi la care au participat reprezentanţi a 182 de state-membre ale ONU şi peste 1.000 de organizaţii neguvernamentale, are nevoie de o descifrare. Aceasta necesită o succintă evocare a "problemei populaţiei" din ultimele 4 decenii, a percepţiei ei în ceea ce priveşte cauzele şi consecinţele sale, a strategiilor formulate în cadrul Organizaţiei Naţiunilor Unite, a politicilor adoptate la nivel naţional.

La începutul deceniului '50, şi-a făcut loc o îngrijorare în legătură cu creşterea populaţiei mondiale, cu ritmuri necunoscute anterior, superioare ratei de 2% anual. Numărul populaţiei mondiale a ajuns la circa, 2,5 miliarde în 1950, cu perspectiva de creştere foarte rapidă. Atunci au fost puse în circulaţie metafore, precum: „explozia demografică", „bomba populaţiei" şi altele cu conotaţie catastrofală şi apocaliptică. Cum era şi firesc, oamenii de ştiinţă s-au aplecat cu atenţie asupra tendinţelor demografice şi perspectivelor populaţiei mondiale. Trebuie amintit faptul că primii care s-au angajat în acest studiu au fost biologii – să reţinem numele unui Haldane, Huxley şi Daewin (nepotul celebrului Charles Darwin) – urmaţi, curând, de istorici, economişti, geografi, demografi. Studiile au fost în mare măsură facilitate de informaţia, tot mai abundentă, asigurată de Naţiunile Unite, organismele sale specializate, graţie recensămintelor de populaţie şi anchetelor.

Publicaţii internaţionale şi naţionale aduceau la cunoştinţa opiniei mondiale, ca şi guvernelor şi oamenilor de ştiinţă, informaţii tot mai cuprinzătoare, privind evoluţia populaţiei mondiale şi a principalelor fenomene demografice – natalitatea şi mortalitatea.

Una dintre constatările majore a fost aceea că aşa-numita „explozie demografică" afectează numai populaţia regiunilor în curs de dezvoltare. Asociată cu nivelul redus de dezvoltare economică, cu marile dificultăţi privind asigurarea mijloacelor de subzistenţă pentru o populaţie în creştere rapidă, „explozia demografică" a fost de natură să genereze preocupări politice la nivel mondial şi naţional. Deşi regiunile dezvoltate nu erau vizate de „explozia

demografică", ele confruntându-se cu alte probleme, cu toate acestea creşterea populaţiei regiunilor în curs de dezvoltare (circa 75% din populaţia mondială) a devenit o problemă globală, înscriindu-se printre „problemele de criză", alături de altele, printre care pericolul unui război nuclear. Estimaţiile prospective, pentru un orizont de 50 şi 100 de ani, arătau un viitor sumbru: de la 2,5 miliarde, numărul populaţiei mondiale urma să ajungă la 6-7 miliarde, în anul 2000; după acest prag, creşterea exponenţială – dacă nu ar fi temperată – ar fi dus, mai departe, la zeci de miliarde de locuitori. Pentru a ne asigura puncte de reper, vom spune că, în 1960, numărul populaţiei mondiale a ajuns la 3 miliarde, în 1975 – la 4 miliarde, în 1987, a atins 5 miliarde (11 iulie 1987, „Ziua mondială a populaţiei"), în 1994 – la 5,7 miliarde. Proiectările demografice ONU (varianta medie, cea mai verosimilă) avansează cifra de 6,2 miliarde în anul 2000, de 7,6 miliarde în 2015 şi de 8,5 miliarde în 2025. Mai departe, suntem sub zodia scenariilor; s-ar putea ca numărul să ajungă la 12-13 miliarde, la mijlocul secolului al XXII-lea, stabilizându-se la acest nivel, dacă comunitatea mondială, statele lumii vor reuşi să reducă fertilitatea şi creşterea demografică. Dacă!

Creşterea demografică accelerată a fost pusă în ecuaţie cu restricţiile impuse de alte sisteme din societate: suprafaţa pământului este, practic, fixă, resursele de toate felurile sunt limitate, mediul înconjurător este supus unei agresiuni tot mai evidente, de către o populaţie în creştere exponenţială, creşterea volumului de hrană nu poate ţine pasul cu rata de creştere a populaţiei. Consecinţele au fost estimate ca fiind grave, nu numai sub raport economic şi al nivelului de viaţă – creşterea sărăciei – dar şi pe plan politic. „Suntem îmbarcaţi cu toţii pe aceeaşi corabie: o catastrofă globală ne ameninţă pe toţi: „nemini parcetur!".

În acest context, problema populaţiei – al cărei statut global nu mai era contestat – a trecut în preocuparea Naţiunilor Unite, a instituţiilor sale, precum Organizaţia pentru Alimentaţie şi Agricultură (FAO), Organizaţia mondială a Sănătăţii (OMS), Organizaţia Internaţională a Muncii (OIM), UNESCO şi altele. La începutul deceniului '60, problema populaţiei a figurat pe agenda adunării generale a ONU. S-au căutat explicaţii ştiinţifice – este epoca marilor teorii şi modele demo-economice – dar, mai ales, s-au investigat stăruitor soluţii la această problemă majoră a contemporaneităţii. De la teorii „neo-malthusiene", până la teorii „populaţioniste", trecând prin teoria „optimului" demografic, au fost formulate o serie de explicaţii teoretice. Mai important este însăşi faptul că s-au căutat soluţii practice. Cu riscul unei simplificări, ele gravitau în jurul „soluţiei demografice" şi al „soluţiei economice". Prima soluţie preconiza formularea şi aplicarea unor programe naţionale de limitare a naşterilor, cunoscute prin sintagma "planificarea familiei". Un asemenea program oferea informaţii şi servicii în care intrau mijloacele contraceptive, uneori şi accesul la avort. „Soluţia economică" preconiza măsuri care să atace bazele fertilităţii ridicate: promovarea educaţiei, dezvoltarea economică şi altele. Nu s-a spus în

epocă: „Cea mai bună pilulă –este vorba de pilula contraceptivă, considerată ca o mare descoperire ştiinţifică – este dezvoltarea" ?! Să mai spunem că, la ONU şi în alte organisme, discuţiile – cu corolarul lor, soluţiile – aveau loc în condiţiile războiului rece, ale confruntărilor ideologice, simbolizate de „Marx contra Malthus", astăzi din fericire, de domeniul trecutului.

Treptat, s-a afirmat o soluţie pe care putem s-o numim „integrată". Reperele acestui drum se numesc „Conferinţa Mondială a Populaţiei" (Bucureşti, 1974) şi „Conferinţa Internaţională asupra Populaţiei şi Dezvoltării" (Cairo, 1994). Drumul de la Bucureşti la Cairo a durat 2 decenii, epoca cea mai importantă în istoria problemei populaţiei, în efortul – uneori dramatic – de a găsi soluţii care să garanteze generaţiilor viitoare un viitor ferit de riscuri şi catastrofe.

După cele două conferinţe mondiale asupra populaţiei (Roma, 1954 şi Belgrad, 1965), „sponsorizate" de ONU, la care participanţii erau oameni de ştiinţă, comunitatea internaţională a hotărât ca a treia conferinţă mondială să aibă un caracter politic, iar reprezentarea să fie guvernamentală. Aşa s-a ajuns la „Conferinţa Mondială a Populaţiei" de la Bucureşti, 1974. Locul discuţiilor ştiinţifice l-au luat dezbaterile politice. S-a adoptat un document de cea mai mare importanţă: „Planul Mondial de Acţiune în domeniul Populaţiei". Adoptat prin consens, după dezbateri, uneori, dramatice, acest document statua, pentru prima dată, principii care trebuiau să călăuzească orice politică demografică – atribut suveran al fiecărei ţări – obiectivele acesteia, raportul dintre politica demografică a fiecărui stat cu drepturile omului, mai ales în ceea ce priveşte dreptul persoanei şi al cuplului de a hotărî, pe proprie răspundere, numărul copiilor şi eşalonarea naşterilor – de fapt, dreptul la planificarea familiei, în sens larg. De mare importanţă a fost afirmarea tezei potrivit căreia politica demografică trebuie concepută ca parte integrantă din politica social-economică, sub semnul sintagmei „Populaţie-Dezvoltare". Altfel spus, problema populaţiei, soluţiile propuse trebuiau plasate în contextul general al dezvoltării şi concepute ca strategii. S-a subliniat, de asemenea, importanţa cooperării internaţionale.

„Conferinţa Internaţională asupra Populaţiei" din Mexic (1984) a confirmat validitatea Planului adoptat la Bucureşti, aducând, totodată, o serie de îmbunătăţiri şi completări.

Cum, la Bucureşti, s-a hotărât ca aceste conferinţe să aibă loc tot la 10 ani, s-a ajuns la a treia conferinţă, cea de la Cairo.

În perioada dintre aceste conferinţe statele-membre ale ONU informau organizaţia mondială asupra modului în care se aplicau recomandările Planului Mondial de Acţiune în domeniul populaţiei. Ele erau sistematizate şi publicate de ONU – în mod periodic sub denumirea de „Tendinţe demografice şi politici demografice pe glob". La acestea trebuie să adăugăm studiile cuprinzătoare economice şi demografice ale ONU ca şi proiectările demografice pentru

populaţia globului pământesc, a regiunilor mari şi ale tuturor ţărilor. Se realiza astfel tabloul demografic anual, cu toate elementele de informaţie.

Or, constatarea cea mai neliniştitoare era aceea că obiectivele şi estimaţiile adoptate la Bucureşti şi Mexic, în ciuda unor progrese, erau departe de a se îndeplini: populaţia regiunilor în curs de dezvoltare, în ciuda unei încetiniri a dinamismului, continuă să crească, sărăcia, în ciuda strategiilor ambiţioase, urmează un proces de adâncire, iar mediul înconjurător este tot mai mult supus distrugerii, cu consecinţe incalculabile. Ceea ce s-a dovedit mai alarmant, a fost constatarea că cele mai afectate sunt ţările cele mai sărace.

Or, în perioada premergătoare Conferinţei, comunitatea mondială a organizat întâlniri, a adoptat documente importante. Ne vom referi doar la "Summit"-ul de la Rio de Janeiro (1992), unde problemele populaţiei, dezvoltării şi mediului înconjurător s-au dezbătut într-un climat absolut dramatic.

Hotărând convocarea Conferinţei de la Cairo, ONU a iniţiat o serie de acţiuni pregătitoare, cum ar fi conferinţe regionale, simpozioane de experţi pe domenii. Statele membre au fost invitate să organizeze comitete naţionale privind pregătirea Conferinţei de la Cairo. S-a întreprins şi o vastă acţiune documentară şi publicistică. Anul 1994 a fost proclamat de ONU drept "Anul Internaţional al Familiei" cu o tematică înrudită cu cea a Conferinţei de la Cairo.

Pentru a sintetiza materialele conferinţelor regionale şi a pregăti documentul de bază ce urma să fie adoptat de Conferinţă, a fost creat Comitetul pregătitor al Conferinţei (PRECOM), compus din reprezentanţii tuturor statelor membre ale ONU.

Aparent paradoxal, în cele trei sesiuni de lucru PRECOM nu a putut să realizeze unanimitatea membrilor săi în elaborarea proiectului Programului de Acţiune al Conferinţei, rămânând ca însăşi conferinţa să rezolve problemele în litigiu. Cum se explică acest lucru puţin obişnuit în istoria ONU ?

Noul document era văzut nu ca o simplă revizuire a Planului Mondial de Acţiune în domeniul Populaţiei, adoptat la Bucureşti. Menţinând spiritul şi principiile documentului anterior, inovaţia sa consta în accentuarea unor obiective şi priorităţi, formulate de astădată cu toată fermitatea. Cum s-a constatat la sesiunile PRECOM, dar mai ales la Conferinţa de la Cairo, ideile de bază erau cele de mai jos, pe care le prezentăm mult simplificate.

1. Deşi s-au produs progrese atât pe plan economic cât şi demografic, în sensul creşterii economice şi al reducerii dinamismului demografic, prevalează aspectele negative. Creşterea populaţiei ţărilor în curs de dezvoltare este încă ridicată, contracarând eforturile economice. Sărăcia, analfabetismul, dezechilibrele ecologice sunt fenomene îngrijorătoare cu consecinţe grave pe termen lung.

2. Printre cauzele incriminate figurează eficacitatea acţiunilor de limitare a natalităţii, absenţa programelor de planificare a familiei, accesul redus al familiilor la mijloacele de planificare familială.

3. Fondurile pe care ţările dezvoltate (“donatoare”) le acordă ţărilor în curs de dezvoltare (“primitoare”) sunt irosite din cauza creşterii demografice nestăpânite.

Soluţia propusă: programe de dezvoltare economico-socială, combinate cu programe ambiţioase de reducere a natalităţii – evident, acolo unde este cazul – sporirea ajutorului financiar extrem în favoarea ţărilor în curs de dezvoltare.

Ceea ce poate remarca un “veteran” – autorul acestor însemnări a făcut parte din delegaţia României şi în 1974 – este marea atenţie acordată femeilor. Silogismul – îl putem identifica uşor în Programul de Acţiune – ar fi următorul: femeile (reprezentând mai mult de jumătate din populaţia globului) trebuie să-şi joace rolul pe care toate documentele internaţionale şi legislaţiile naţionale îl acordă, dar care nu poate fi exercitat din numeroase motive. Egalitatea dintre sexe, proclamată şi recunoscută oficial, nu este în fapt. Discriminarea femeii este un fenomen nu numai în ţările în curs de dezvoltare, ci chiar şi în ţările dezvoltate.

Accesul la învăţământ este discriminatoriu pentru femei ceea ce creează inegalitatea profesională şi economică. Egalitatea politică între bărbaţi şi femei este de asemenea ignorată. Dar chiar în cadrul familiei – patriarhală sau modernă – femeia este dezavantajată. Toate aceste cauze explică slaba participare a femeii la decizia politică, la asumarea responsabilităţii ei în materie de reproducţie. Un acces neîngrădit la serviciile de sănătate şi la cele de planificare familială, la mijloacele contraceptive moderne ar permite femeii să decidă în sensul reducerii naşterilor nedorite şi deci al eliminării consecinţelor acestora.

O femeie instruită, bine informată asupra reproducerii, cu asigurarea drepturilor sale în viaţa socială, politică şi economică este o femeie care poate lua decizii responsabile în privinţa planificării familiei.

Or, tocmai acest domeniu a fost obiectul celor mai controversate dezbateri. S-a constatat încă în timpul celor trei sesiuni ale comitetului pregătitor divergenţe serioase, ireconciliabile, de aceea problemele respective au fost remise conferinţei înseşi. Pe de o parte, Sfântul Scaun a fost categoric împotriva planificării familiale. Doctrina bisericii romano-catolice nu admite nici un fel de contraceptive; singurul mijloc admis este abstinenţa sexuală. Avortul, considerat drept crimă (“infans conceptus pro natu habetur”), nici nu intră în discuţie.

Familia este considerată ca instituţie sacră, după modelul comuniunii lui Isus Hristos cu biserica sa. Această poziţie a fost exprimată, de-a lungul anilor,

în enciclice cum ar fi “Humanae vitae” sau “Populorum progressio”. Şi la Conferinţa de la Bucureşti, a fost afirmată această poziţie a Vaticanului.

De astă dată, Sfântul Scaun a avut sprijinul unor ţări latino-americane catolice.

S-a evidenţiat însă şi politica unor ţări islamice care au acţionat în sensul învăţăturii Islamului. Aceasta s-a referit nu numai la avort şi contracepţie, ci şi la familie, la îndatoririle femeii potrivit învăţăturii islamice. Desigur, atitudinea statelor islamice variază de la cele fundamentaliste şi integriste, la cele mai liberale (Egiptul, Tunisia, Marocul).

S-a mai diferenţiat grupul celor 77 ţări nealiniate al căror lider este Algeria. Importanţa acestui grup s-a redus mult.

Grupul ţărilor dezvoltate (“Nordul”) reprezentat de SUA, Canada, ţările Uniunii Europene, de majoritatea ţărilor central – şi est – europene, şi-a formulat categoric opţiunile şi strategiile, în sensul reducerii creşterii demografice prin adoptarea – în afară de dezvoltarea durabilă – a unor programe naţionale de planificare familială. Această poziţie a fost afirmată cu toată tăria de delegatul Republicii Federale Germania, ţară care asigură preşedinţia Uniunii Europene.

Un amănunt semnificativ: proiectul “Programului de Acţiune” al Conferinţei a fost remis acesteia de către comitetul pregătitor cu 150 de rezerve. În document, termenii şi propoziţiile respective erau trecute în “paranteze” (“brackets”).

Din acestea, 90 se refereau la planificarea familială (“sănătate sexuală”, “drepturi reproductive” şi altele), iar 60 aveau ca obiect cooperarea internaţională. Cum remarca maliţios un delegat la Conferinţă: “totul se învârte în jurul femeii şi al banilor”.

Nu este deci de mirare că discuţiile la Conferinţa din Cairo au fost foarte aprinse, aşa cum au fost ele arătate în mass media. Lucrările s-au desfăşurat în adunarea generală şi în comitetul principal. („Main Comitee” sau „Grande Commission”). Prima a avut un caracter festiv, solemn: declaraţii ale şefilor delegaţiilor, salutări adresate de şefi de state, de personalităţi. În acest cadru, preşedintele Senatului României, dl. Oliviu Gherman, a rostit mesajul Preşedintelui României. La „Comisia principală” s-a examinat proiectul Programului de Acţiune al Conferinţei, cu consultări, program de lucru prelungit, cu medieri, declaraţii etc.

Până la sfârşit, s-a ajuns la înţelegere. La Adunarea generală din ultima zi documentul a fost adoptat prin consens, dar formulându-se o serie de rezerve, consemnate în document. În forma sa definitivă, Programul de Acţiune al Conferinţei Internaţionale asupra Populaţiei şi Dezvoltării va fi difuzat statelor membre ale ONU. Principiile şi obiectivele înscrise în acest program vor servi

drept călăuză statelor la formularea şi aplicarea politicilor demografice, la elaborarea programelor de cooperare internaţională.

Inovaţia pe care a dus-o Conferinţa Internaţională nu se referă numai la problematică, la priorităţi, acţiuni; ea vizează şi terminologia. Vom da câteva exemple, din care se va reţine dificultăţile întâmpinate de traducători în timpul conferinţei, dar pe care le vor întâmpina specialiştii noştri.

Pentru domeniul economic, s-au încetăţenit termenii de „dezvoltare durabilă" (engl: sustainable development; franc: developpement durable) şi de „creşterea economică susţinută" (engl: sustained economic growth; franc: croissance economique soutente). Ele vor înlocui termenii de „dezvoltare viabilă" şi „capacitate portantă". În schimb, termenii legaţi de planificarea familială şi reproducerea ridică probleme: „gender equality" – în franceză este „egalitedes sexes" – va fi, în româneşte, „egalitatea dintre sexe". În schimb, „reproductive righs" („droits genesiques"), ca şi „reproductive health" („sante genesique") se vor traduce cu „drepturi reproductive" şi „sănătate reproductivă", evident, dându-se şi definiţia lor. Trebuie găsit echivalentul românesc pentru „equity of woman", „sexual health", „safe motherhood" (francezul „maternite sans risque" este aproximativ). Termenul, foarte important, de „empowerment of woman" a dat de furcă translatorilor. Varianta franceză este „habilitation de femmes" (în germană, „Starkung der Frauen"), pe care, probabil, o va adopta şi limba română, deoarece „împuternicirea femeilor" are alt sens, Grammatici certant...

Reţinem că problemelor familiei li s-au acordat o mare atenţie: familia a fost recunoscută ca „unitate de bază a societăţii" („The basic unit of society", „celule de base de la societe"). Desigur, nu mai este vorba de familia tradiţională. S-a şi precizat că au apărut o multitudine de familii, în contexte social-culturale diferite. Se făcea aluzie în acest caz la uniunile consensuale („cohabitation sana mariage"), dar, poate, şi la alte forme.

Paralel cu Conferinţa Internaţională asupra Populaţiei şi Dezvoltării a avut loc Forum-ul Organizaţiilor Neguvernamentale. Cele 1.000 de organizaţii neguvernamentale au prezentat materiale, au avut discuţii, şi-au expus punctele de vedere – de la cele religioase (islamice şi creştine), până la cele de nuanţă neo-malthusiană externă.

Trebuie amintite şi activităţile desfăşurate de oamenii de ştiinţă. În octombrie 1993, a avut loc, la New Delhi, o întâlnire a academiilor de ştiinţe („Population Summit of World's Scientific Academies"), care a adoptat o „Declaraţie", semnată de 66 de academii, printre care şi Academia Română.

Printre ecourile post-Cairo, semnalăm atitudinea Sfântului Scaun. În ziua de 8 octombrie, în Piaţa Sfântul Petru, a fost celebrată Ziua Internaţională a Familiei. În faţa a peste 100.000 de credincioşi catolici veniţi din toată lumea, Papa Ioan-Paul al II-lea a criticat Conferinţa de la Cairo, acuzând Occidentul

că ar fi „hedonist", „egoist" şi „neocolonialist", având în vedere planificarea familiei. Totodată, a anunţat că, până la sfârşitul anului, Vaticanul va adopta o enciclică despre viaţă.

Programul de Acţiune al Conferinţei va fi studiat cu atenţie; el oferă, nu numai factorului politic, instrumentul pentru formularea politicii demografice; el este şi un subiect de meditaţie pentru oamenii de ştiinţă, pentru oamenii de rând. Problemele populaţiei îi interesează, astăzi, pe toţi. Pe români cu deosebire, dar problemele noastre demografice sunt cu totul altele: scăderea numărului populaţiei, reducerea fertilităţii, menţinerea mortalităţii la un nivel ridicat, accentuarea îmbătrânirii demografice, cu tot cortegiul de consecinţe, emigraţia şi altele. Despre ele, poate cu alt prilej...

MEMORIU PRIVIND ÎNFIINŢAREA „INSTITUTULUI DE DEMOGRAFIE AL ACADEMIEI ROMÂNE”

I. Cadrul internaţional

În perioada postbelică, demografia a cunoscut o dezvoltare remarcabilă, care, însă, trebuie pusă în legătură cu instalarea unor tendinţe noi sau puţin percepute până atunci. Îmbunătăţirea informaţiei statistice, graţie eforturilor Organizaţiei Naţiunilor Unite şi ale instituţiilor specializate, a permis identificarea şi măsurarea creşterii rapide a populaţiei mondiale – de fapt, a populaţiei regiunilor în curs de dezvoltare – tendinţă cunoscută ca „explozie demografică”. În aceeaşi perioadă, ţările dezvoltate asistau la fenomenul de redresare puternică a natalităţii („baby boom”), în perioada 1945-1960 (sau 1964), neprevăzut de oamenii de ştiinţă şi având cauze insuficient cunoscute până astăzi. Pe de altă parte, îmbătrânirea demografică a populaţiei ţărilor dezvoltate, ca tendinţă de lungă durată („secular trend”), îşi continua drumul, generând consecinţe economice sociale şi sanitare dintre cele mai importante.

Din sfera preocupărilor teoretice şi metodologice, problema populaţiei pătrunde în arena Naţiunilor Unite, cam la începutul deceniului ’60. Contextul internaţional în care era abordată această problemă era puternic marcat de confruntări ideologice, de atmosfera războiului rece, ca şi de contradicţiile de interese dintre grupul de ţări dezvoltate, ţări socialiste şi ţări în curs de dezvoltare („Tiers-monde”, expresia pusă în circulaţie de Alfred Sauvy).

Necesitatea intensificării studiului problemelor populaţiei devenea tot mai puternică. Organizaţia Naţiunilor Unite, mai ales prin Divizia de Populaţie, a contribuit mult la elaborarea metodologiei analizei demografice. Încep să se înfiinţeze institute şi centre de demografie, apar reviste de specialitate, se creează cadre şi departamente de demografie.

Un moment de cotitură l-a constituit Conferinţa Mondială a Populaţiei (Bucureşti, august 1974), organizată de Naţiunile Unite şi care a adoptat un document pragmatic de cea mai mare importanţă: „Planul Mondial de Acţiune în Domeniul Populaţiei”. După cele două conferinţe mondiale privind populaţia (Roma, 1954 şi Belgrad, 1965), patronate de Naţiunile Unite, dar care erau conferinţe ştiinţifice, forumul mondial a hotărât ca cea de-a treia conferinţă să aibă un caracter politic, participarea să fie guvernamentală. Următoarele conferinţe internaţionale (Mexic, 1984 şi Cairo, 1994) au păstrat acest caracter. Problematica a devenit tot mai complexă: alături de populaţie, au fost incluse

problemele mediului înconjurător şi ale dezvoltării social-economice, de fapt, toate problemele mari ale lumii contemporane.

Comunitatea internaţională se străduieşte să înţeleagă problematica complexă a populaţiei şi, mai ales, să găsească soluţii pentru rezolvarea ei. Instrumentul principal a devenit Planul Mondial de Acţiune în Domeniul Populaţiei, adoptat prin consens la Bucureşti (1974) şi reconfirmat la Conferinţa Internaţională din Mexic (1984). Documentul similar, adoptat de Conferinţa de la Cairo, este intitulat „Programul de Acţiune al Conferinţei". Deşi păstrează principiile generale acceptate la Bucureşti, noul program aduce noi elemente şi stabileşte priorităţi, într-o ierarhie modificată.

Se poate afirma că perioada 1974-1994 este cea mai importantă în istoria demografiei, de la a cărei constituire, ca ştiinţa, au trecut 330 ani. Pe plan ştiinţific şi metodologic este perioada marilor teorii şi modele, a cercetărilor longitudinale; pe plan logistic, perioada este marcată de înfiinţarea de noi institute de cercetare, de apariţia de noi publicaţii de demografie-numărul lor se ridică la circa 90 – de dezvoltarea învăţământului demografiei la nivel universitar. De altfel, în planul de acţiune adoptat de cele trei conferinţe internaţionale, se acordă o mare importanţă cercetării şi învăţământului, informaţiei statistice, circulaţiei şi analizei acesteia, atât pentru nevoile ştiinţei, cât şi pentru fundamentarea strategiilor şi politicilor în domeniul populaţiei.

II. Demografia în România

1. Perioada interbelică

Racordarea demografiei româneşti la demografia europeană şi cea americană se produce pe mai multe căi.

a) În anul 1930, se efectuează primul recensământ general al populaţiei României Mari, condus de dr. Sabin Manuilă, cu colaborarea substanţială a Fundaţiei Rockefeller din SUA. Cele nouă volume au furnizat o informaţie variată despre populaţia României şi diferitele sale caracteristici, ceea ce a permis publicarea a numeroase studii, inclusiv în Enciclopedia României, condusă de profesorul D. Gusti.

b) Au luat fiinţă cele trei institute de igienă (Bucureşti, Cluj, Iaşi), cu sprijinul aceleiaşi Fundaţii Rockefeller, în cadrul cărora demografia şi statistica demografică aveau un loc important.

c) Publicaţiile statistice se diversifică (anuare), incluzând şi „Buletinul demografic al României".

d) Bursele, acordate de Fundaţia Rockefeller, permit trimiterea unor specialişti (în special, medici igienişti) la studii în SUA (în special, la celebra School of Hygiene and Public Health din Baltimore, unde se predau demografia şi statistica („Vital Statistics").

e) Se instituie colaborarea cu divizia de specialitate a Ligii Naţiunilor şi cu Organizaţia Mondială a Sănătăţii. Specialiştii din România participă la activitatea Institutului Internaţional de Statistică (înfiinţat în 1885) şi a Uniunii Internaţionale pentru Studiul Ştiinţific al Populaţiei (înfiinţată în 1928).

f) Apare primul manual de demografie şi statistică, autor: Dr. Petru Râmneamţu „Elemente de biometrie şi statistică vitală".

g) Problemele demografice sunt prezentate în medicina socială, ilustrate de şcoala de la Universitatea din Cluj a profesorului Dr. Gheorghe Banu, dar şi în sociologie, la şcoala profesorului Dimitrie Gusti, la Institutul Social Român, în economie (prof. Virgil Madgearu), în geografia populaţiei şi aşezărilor umane, ilustrată de profesorul Simion Mehedinţi şi elevii săi. Sunt de consemnat preocupări de demografie şi în istoriografie, nu însă de demografie istorică, disciplină ce avea să se constituie mai târziu.

În anii 1941-1944, demografia participă la constituirea geopoliticii româneşti, alături de istorie şi geografie.

h) Demografia devine şi obiect de învăţământ, la Şcoala de Statistică şi la Institutul de Statistică, Calcul şi Actuariat, iniţiate şi conduse de acad. Octavian Onicescu, la Facultatea de Medicină, cu profesorul Gheorghe Banu şi în alte instituţii universitare.

Un institut de demografie nu a existat în această perioadă; de altfel, nici pe plan internaţional nu au existat asemenea institute. Fostul Institut de Demografie şi Recensământ al Ministerului Sănătăţii, Muncii şi Ocrotirilor Sociale, condus de dr. Sabin Manuilă, era, mai curând, un oficiu central de statistică al ministerului respectiv. Curând, acesta avea să se contopească cu Institutul de Statistică Generală a Statului, dând naştere Institutului Central de Statistică al României (1936). Aici aveau să fie concentrate activităţile de demografie.

2. Perioada 1950-1989

În 1948, s-a efectuat recensământul populaţiei şi agriculturii, ale cărui rezultate provizorii au fost publicate de Anton Golopenţia şi D.C. Georgescu, Buletinul Demografic al României avea să fie suprimat în 1951; publicarea Anuarului Statistic al României şi a altor materiale statistice a fost întreruptă până în 1957. În anii 1956, 1966 şi 1977, s-au efectuat recensăminte ale populaţiei, ale căror rezultate publicate au fost valorificate de puţinele studii demografice, în mare parte marcate de ideologia dominantă.

După reforma învăţământului din 1948, statistica populaţiei a devenit obiect de învăţământ la Institutul de Ştiinţe Economice şi Planificare din Bucureşti, devenit, mai târziu, Academia de Studii Economice (ASE). Cursul s-a transformat, apoi, în „Demografie", urmat, până astăzi, de câteva mii de studenţi.

Legislaţia cu caracter demografic, adoptată la sfârşitul anului 1966, marchează începutul politicii nataliste, ale cărei efecte sunt bine cunoscute. Demografia, ca ştiinţă, avea, şi ea, să fie influenţată de această politică. Nevoia unei cunoaşteri aprofundate a situaţiei demografice şi a formulării măsurilor de politică demografică a dus la crearea Comisiei Naţionale de Demografie, în 1971. În locul unui institut ştiinţific de demografie, a luat fiinţă o comisie, ca organ de partid şi de stat", compus din reprezentanţii unui număr de ministere şi instituţii – numărul lor depăşea 100 – care, însă, nu a desfăşurat o activitate de cercetare.

Conferinţa Mondială a Populaţiei (1974) a jucat un anumit rol pozitiv pentru demografia românească, din păcate, însă, pentru puţină vreme. O consecinţă benefică a conferinţei amintite a fost înfiinţarea Centrului de Demografie ONU – România (CEDOR) care, în perioada sa de funcţionare (1974-1984), a pregătit un număr de specialişti în demografie, din România şi din unele ţări africane francofone.

Cum populaţia este, prin excelenţă, obiect de studiu multi-disciplinar, preocupările de demografie au existat în institutele Academiei Române, în unele institute departamentale, în învăţământul universitar. Ele aveau un caracter sectorial: economie, sociologie, statistică, medicină, istorie, geografie. Nu a existat un institut specializat de demografie. Activităţile statistice privind populaţia erau concentrate la Direcţia Centrală de Statistică şi la Ministerul Sănătăţii (Centrul de calcul şi statistică sanitară). Menţionăm înfiinţarea, în 1981, a Laboratorului de Demografie Istorică al Universităţii din Bucureşti.

Nu a existat o publicaţie de demografie; cele mai multe studii de demografie erau publicate în Revista de Statistică şi Viitorul Social.

Să mai amintim că, în această perioadă, au fost susţinute sute de teze de licenţă cu subiecte din demografie, în special, la Academia de Studii Economice, precum şi un număr de teze de doctorat în economie, istorie, geografie, medicină, cu subiecte de demografie.

În ciuda condiţiilor nefavorabile, demografia românească a existat în perioada amintită, încât se poate afirma că metafora „Fluctuat nec mergitu" a fost valabilă şi pentru ea.

3. Perioada 1989-1994

Este semnificativ, pentru demografie, faptul că, printre primele măsuri luate după evenimentele din Decembrie 1989, au fost desfiinţarea Comisiei Naţionale de Demografie şi abrogarea Decretului nr. 770/1966, privind regimul întreruperilor de sarcină, considerat ca expresie a politicii nataliste a regimului totalitar comunist. A urmat un vacuum, atât în ceea ce priveşte cercetarea ştiinţifică, cât şi pe planul politicii demografice. Această situaţie paradoxală are o explicaţie, ea, însă, nu poate fi justificată şi, mai ales, nu trebuie acceptată.

Imperativul organizării cercetării demografice, ca şi cel al formulării unei politici demografice coerente, cu motivaţii şi obiective bine gândite, devine evident de îndată ce analizăm noile tendinţe ce s-au instalat după Decembrie 1989 în evoluţia populaţiei României, cu consecinţe pe termen lung, greu de evaluat în momentul de faţă.

Efecte cumulate în ultimele decenii, precum şi apariţia unor factori noi, au modificat peisajul demografic al României.

1. Tendinţa seculară de scădere a fertilităţii populaţiei s-a accentuat după 1989, în aşa fel încât rata totală de fertilitate (număr de copii ce revin la o femeie în perioada ei fertilă de la 15 la 49 de ani) se află sub nivelul ei de înlocuire, considerat egal cu 2,15 copii. În 1993, s-a atins nivelul cel mai scăzut, de 1,44 copii. În mod corespunzător, numărul total al născuţilor-vii s-a redus an de an, iar rata brută de natalitate a coborât la aproximativ 11 născuţi-vii la 1.000 de locuitori.

2. Mortalitatea generală a populaţiei rămâne la un nivel relativ ridicat, cu simptome de creştere, datorită şi accentuării îmbătrânirii demografice. Doi indici demografici, consideraţi indicatori ai nivelului de trai şi ai dezvoltării social-economice, redau această situaţie negativă: durata medie de viaţă (speranţa de viaţă la naştere) nu a atins, încâ, 70 de ani, iar rata mortalităţii infantile, relativ staţionară, este de 23 de decese sub 1 an la 1.000 născuţi-vii. Cu asemenea valori – s-a afirmat în repetate rânduri – România se afla pe ultimele locuri în Europa, cu tendinţa de a ieşi din familia ţărilor dezvoltate.

3. Excedentul (sporul) natural este, începând cu anul 1992, negativ: rata mortalităţii este superioară ratei natalităţii.

4. Rata emigraţiei nete a crescut considerabil, faţă de perioada până în 1989.

5. Ca rezultat al evoluţiilor de mai sus, numărul absolut al populaţiei a început să scadă, începând din 1990. După estimaţii prospective, populaţia României va fi, în anii 2020-2025, cu aproximativ 2-2,5 milioane mai mică, decât în 1994 (circa 22,7 milioane).

6. Îmbătrânirea demografică, având drept cauză principală scăderea de lungă durată a natalităţii, se continuă accelerat, generând consecinţe economice, sociale şi demografice dintre cele mai serioase.

7. Structura populaţiei, din punct de vedere teritorial, naţional şi religios, ridică o serie de probleme, insuficient analizate.

Constatările de mai sus sunt consemnate în „Raportul naţional”, pe care România l-a înnaintat la ONU şi l-a difuzat la Conferinţa de la Cairo.

Acest tablou demografic trebuie plasat în contextul general social-economic, cu caracteristicile sale legate de tranziţia României spre democraţie şi economia de piaţă.

O politică demografică, în spiritul şi litera Planului Mondial de Acţiune în Domeniul Populaţiei, nu a fost formulată şi adoptată. S-au luat, însă, măsuri, în cei 5 ani, cu caracter sectorial, concretizate în legislaţia ţării. Aceste aspecte au fost prezentate în acelaşi Raport naţional al României.

Dacă situaţia demografică complexă a României, noile tendinţe, cauzele şi consecinţele nu au făcut obiectul unui studiu multilateral, în schimb pot fi consemnate o serie de elemente noi, cu semnificaţie pozitivă.

1. Informaţia statistică privind populaţia şi fenomenele demografice au sporit considerabil în volum şi calitate. Recensământul populaţiei şi locuinţelor din 7 ianuarie a asigurat o cantitate mare de informaţii, unele pentru prima dată în istoria recensămintelor din România. Comisia Naţională pentru Statistică a publicat rezultatele definitive ale recensământului; buletinele demografice („Informări statistice operative"), noua ediţie a Anuarului demografic (1994), alte publicaţii furnizează materia primă cercetătorilor, indispensabilă analizelor şi studiilor de sinteză.

2. Problemele sectoriale ale populaţiei sunt cercetate şi studiate atât în institutele de profil ale Academiei Române, cât şi în institutele departamentale (mai ales ale Ministerului Sănătăţii şi ale Ministerului Muncii şi Protecţiei Sociale).

3. S-au iniţiat numeroase anchete prin sondaj, unele cu concursul unor organizatori şi instituţii internaţionale, asigurând informaţii importante.

4. Unele progrese se înregistrează în învăţământul universitar. Demografia a devenit specialitate pentru doctorat, la unele institute ale Academiei Române, ca „demoeconomie", la facultăţile de istorie, ca „demografie istorică", la Academia de Studii Economice, ca „statistică economică". La Facultatea de sociologie, psihologie şi pedagogie a Universităţii din Bucureşti, s-a introdus un curs de demografie.

5. Un număr de tineri au beneficiat de burse de specializare în SUA, Franţa, alte ţări, în domeniul demografiei.

Progresele parţiale în organizarea cercetării populaţiei nu pot suplini, însă, un institut specializat, al cărui obiect să fie populaţia, ca sistem demografic relativ autonom, cu metode specifice, ceea ce ar corespunde noţiunii generale de analiză demografică.

III. Institut de demografie

Pornind de la evaluarea necesităţilor interne şi de la studierea experienţei institutelor de demografie din ţări cu tradiţie în acest domeniu, propunem înfiinţarea unui institut demografic în România.

Faptul că această propunere vine cu o mare întârziere se datorează unor cauze pe care nu le examinăm aici. Necesitatea unui institut a fost recunoscută

de multă vreme şi a fost argumentată de numeroase personalităţi ştiinţifice, provenind din diverse domenii care au contingenţă cu studiul populaţiei.

Acest lucru a reieşit clar cu prilejul înfiinţării Comisiei de Demografie a Academiei Române (1990). S-a sperat că o asemenea comisie ar fi putut suplini un institut de demografie. Cei peste 100 de participanţi la constituirea comisiei, reprezentând domenii precum: sociologia, economia, etnografia, urbanistica, sistematizarea teritoriului, dreptul, matematica, au apreciat ideea unei comisii ca o modalitate de a crea contacte, schimb de informaţii, consultări. Ideea unei coordonări a activităţii ştiinţifice în domeniul studiului populaţiei nici nu a fost pusă în discuţie. În schimb, ideea înfinţării unui institut de demografie a fost formulată şi susţinută, cu argumentaţia de rigoare.

S-a vădit, curând, că o comisie nu putea să-şi asume responsabilităţi mai mari, dată fiind absenţa unui suport logistic. Nici ideea „Revistei Române de Demografie", acceptată de participanţi şi aprobată de Biroul Prezidiului, nu a fost viabilă, în absenţa condiţiilor necesare. Totuşi, Comisia de Demografie a organizat, în cei 4 ani, manifestări ştiinţifice, iar preşedintele ei a participat la unele activităţi oficiale.

Reamintesc că, după Conferinţa Mondială a Populaţiei (1974), s-au înfiinţat numeroase institute de demografie şi au luat fiinţă reviste de demografie, care s-au adăugat celor existente. Din experienţa acestora, un mare interzis prezintă Institutul Naţional de Studii Demografice (Institut Naţional d'Etudes Demographiques – INED) din Paris, înfiinţat în 1945, şi Bundesinstitut für Bevölkerungswissenschaft din Wiesbaden, înfiinţat în 1974. Condiţiile şi împrejurările în care au apărut sunt foarte diferite, activitatea este, însă, asemănătoare: ambele editează reviste „Population" şi „Zeitscrift für Bevölkerungswissenschaft- Demographiques, editează serii de publicaţii (cărţi, broşuri, reeditări de cărţi), publică anual rapoarte asupra situaţiei demografice; informează guvernele ţărilor respective asupra principalelor tendinţe demografice, colaborează cu instituţiile centrale de statistică: Institut Naţional de Statistique et d'Etudes Economiques (INSEE), în Franţa şi Statistische Bundeamt, în Germania, organizează sesiuni ştiinţifice şi colaborează cu institute şi organizaţii similare din străinătate. Institutul francez activează în ţară cu cea mai consecventă politică natalistă; celălalt, într-o ţară în care politica demografică este neutră. Studiile şi analizele efectuate de cele două institute se caracterizează prin interdisciplinaritate, abordare comparatistă şi istorică.

Experienţa altor institute de demografie este interesantă, mai ales a celor din ţările vecine (Ungaria, Polonia, Cehia, Bulgaria), care au probleme asemănătoare cu cele din România.

Pentru condiţiile din ţara noastră, ţinând seama de nevoile specifice şi de posibilităţile existente, un institut de demografie ar putea fi proiectat astfel:

1. Institutul să facă parte din familia Academiei Române, care să garanteze obiectivitatea şi independenţa ştiinţifică.

2. Înfiinţarea sa ar urma să fie „ctitorită" de Academia Română şi de Comisia Naţională pentru Statistică. Colaborarea cu oficiul central de statistică este esenţială: informaţia de bază, în demografie, este asigurată de către aceasta din urmă.

3. Colaborarea cu celelalte institute ale Academiei române este absolut necesară, atât în faza de proiectare a unor anchete comune, cât şi în cea de elaborare a unor studii şi analize interdisciplinare.

4. Numărul cercetătorilor din viitorul institut ar putea fi aproximativ 20 de persoane. Ţinând seama de restricţiile bugetare, jumătate din acest număr s-ar asigura prin redistribuire a cadrelor din Institutul Naţional de Cercetări Economice, iar cealaltă jumătate, de către Comisia Naţională pentru Statistică. Această modalitate a fost discutată cu directorul general al INCE şi cu preşedintele Comisiei Naţionale pentru Statistică, fiind, în general, agreată.

5. Cercetătorii vor fi recrutaţi din rândul persoanelor care au, de mai multă vreme, preocupări legate de studiul populaţiei: sociologi, economişti, statisticieni, geografi, istorici, antropologi, medici.

Ar trebui să se acorde preferinţă doctoranzilor, având specialitatea demoeconomia, statistica economică, demografia istorică, demografia matematică.

6. Structura organizatorică ar prevedea trei compartimente:

- demografia curentă (conjunctură demografică);
- estimaţii şi proiectări demografice pe termen mediu şi lung;
- legislaţie şi politici în domeniul populaţiei.

7. Tratarea informatizată s-ar asigura de către Centrul de Calcul al Comisiei Naţionale pentru Statistică, Institutul de Conducere şi Informatică al Comisiei Naţionale pentru Informatică, echipamente electronice ale institutelor Academiei Române.

8. Institutul de demografie va pregăti anual Raportul asupra situaţiei demografice a României, destinat guvernului, ministerelor şi pentru informarea opiniei publice.

9. În planul de activitate al Institutului de demografie vor fi incluse:

- editarea Revistei Române de Demografie (Editura Academiei Române);
- editarea, în anii următori, a unei serii de publicaţii, în genul colecţiei „Travaux et Documents" a INED sau a colecţiei „Schriftenreihe" a institutului din Wiesbaden.

10. Organizarea unor relaţii permanente cu institute similare din străinătate, schimb de publicaţii şi de informaţii. Se vor dezvolta contactele cu asociaţiile profesionale internaţionale, cum sunt: Uniunea Internaţională pentru Studiul Ştiinţific al Populaţiei (IUSSP), Asociaţia Europeană pentru Studiul Populaţiei (EASP), Societatea de Demografie Economică, Asociaţia Internaţională a demografilor de limbă franceză (AIDELF) şi altele.

Biblioteca de specialitate, absolut indispensabilă activităţii institutului, se va constitui treptat. Începutul poate fi făcut pe baza donaţiilor de cărţi şi colecţii de reviste de către posesorii unor asemenea materiale. Semnatarul acestui „Memoriu"este gata să ofere primul exemplu.

Cum activitatea unui institut ştiinţific se măsoară în termeni de eficienţă, nu ne îndoim că, în decursul primului an de existenţă, institutul îşi va dovedi utilitatea. Câştigul va fi dublu: sub raport ştiinţific, studiile şi analizele vor duce la înţelegerea corectă a situaţiei demografice din România, astăzi, în mare măsură, "terra incognita" (din punct de vedere cauzal), iar sub raport practic, ele vor contribui la fundamentarea ştiinţifică a deciziilor şi politicilor în domeniul populaţiei, vor permite evaluarea efectelor şi consecinţelor unor asemenea politici.

În ansamblu, activitatea institutului, bine organizată şi orientată, ar contribui la reducerea decalajului care separă demografia românească de cea a ţărilor dezvoltate şi i-ar asigura locul, în Europa, pe care l-a avut în perioada interbelică.

INDEX DE AUTORI

AGAFIŢĂ Vlad, 112, 118 ***(XXXV)***
AGAFIŢA Vladimir, 106 ***(XXXV)***
ALBU Cornel, 214 ***(XXXV)***
ALLIAS Maurice, 210 ***(XXXV)***
ANDREESCU Eugen, 214 ***(XXXV)***
ARROWS Keneth, 270 ***(XXXV)***
BĂDILEANU Marina, 128 ***(XXXV)***
BAJURA Tudor, 154 ***(XXXV)***
BARBU Gheorghe, 106 ***(XXXV)***
BELLI Nicolae, 4, 8, 24 ***(XXXV)***
BENTHAM Jeremy, 269, 270 ***(XXXV)***
BLAGA Lucian, 25 ***(XXXV)***
BOHATEREŢ Valentin, 48, 64 ***(XXXV)***
BOLIAC Cezar, 71 ***(XXXV)***
BOZGA Vasile, 35 ***(XXXV)***
BRENNAN G., 269, 321, 327 ***(XXXV)***
BROTAC Leonida, 69 ***(XXXV)***
BROWN Lester R., 23 ***(XXXV)***
BUCHANAN J.M., 233, 234, 241, 247, 269, 275, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 290, 291, 304, 309, 318, 324, 325 ***(XXXV)***
BULEARCĂ Marius, 124 ***(XXXV)***
BUSH Winston, 271, 272, 273, 310 ***(XXXV)***
CARAGANCIU Anatol A., 74 ***(XXXV)***
CARAIANT Gh., 69 ***(XXXV)***
CEBOTARI Maria, 183 ***(XXXV)***
CERTAN Simion Ion, 137 ***(XXXV)***
CHIRCĂ Sergiu, 14 ***(XXXV)***
CIOBANU L., 101 ***(XXXV)***
COJOCARU Pavel, 191 ***(XXXV)***
COLLARD David, 254, 270
COMMONS J.R., 238, 246 ***(XXXV)***
CONSTANTINESCU N.N., 4, 10, 30 ***(XXXV)***
CUCU V., 55 ***(XXXV)***
CULICOVSCHI Anatolie, 191 ***(XXXV)***
DALY Herman, 23 ***(XXXV)***
DENZAU Arthur T., 271, 272 ***(XXXV)***
DINU Marcel, 4, 13 ***(XXXV)***
DOBAY Krisztina-Melinda, 48 ***(XXXV)***
DOLGU Gheorghe, 208 ***(XXXV)***
DRUCIOC Dorian, 191 ***(XXXV)***
FETINIUC Valentina, 74 ***(XXXV)***
FTOMOV Emilian, 106, 112 ***(XXXV)***
FUDULU Paul, 229 ***(XXXV)***
GÂRLĂ Eugeniu, 95 ***(XXXV)***
GHEORGHE Viorel, 106 ***(XXXV)***
GHICA Ion, 71, 391 ***(XXXV)***
GIURĂSCU C.C., 29 ***(XXXV)***
GIURĂSCU D.C., 29 ***(XXXV)***
GRAY John, 248, 269 ***(XXXV)***
GUŢU Corneliu, 173 ***(XXXV)***
HALE R.L., 238, 239, 246, 322 ***(XXXV)***
HALIPA Pantelimon, 28 ***(XXXV)***
HARSANYI J.C., 269 ***(XXXV)***
HAYEK F.A., 231, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 246, 249, 269, 286, 287, 291, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 303, 309, 322, 324, 325, 326 ***(XXXV)***
HOTEA Cristian-Romeo, 64 ***(XXXV)***
HUME D., 269 ***(XXXV)***
IONESCU Ion de la Brad, 71 ***(XXXV)***
IORGA Nicolae, 71 ***(XXXV)***
ISĂCESCU Luisa, 44 ***(XXXV)***
JIRINOVSKI Vladimir, 209 ***(XXXV)***
JULA Dorin, 39 ***(XXXV)***
KNIGHT Frank, 236, 237, 246, 317 ***(XXXV)***
LEŞCU Andrei, 162 ***(XXXV)***
MACAR Vladimir, 86 ***(XXXV)***
MACKAY Robert J., 271, 272 ***(XXXV)***
MĂNĂSTIREANU Mariana, 166 ***(XXXV)***
MĂRCUŢĂ Ligia, 187 ***(XXXV)***
MATEI C., 101 ***(XXXV)***
MELEŞCANU Teodor, 11 ***(XXXV)***
MIHAI Ştefan, 197 ***(XXXV)***
MIHĂILĂ Filică, 178 ***(XXXV)***

MIHALACHE Ion, 71 ***(XXXV)***
MIHUC Allain, 213 ***(XXXV)***
MILL J.S., 269 ***(XXXV)***
MLANDENATZ Gromaslar, 71 ***(XXXV)***
MOISE Elena, 44 ***(XXXV)***
MORARU Anatolie, 28 ***(XXXV)***
MUNTEANU Elisabeta, 95 ***(XXXV)***
NAGET Thomas, 270 ***(XXXV)***
NOVAC Ştefan, 191 ***(XXXV)***
NOVAK Andrei, 106 ***(XXXV)***
OSADCII Valentin, 203 ***(XXXV)***
PAPATULICĂ Mariana, 219 ***(XXXV)***
PETRESCU Camil, 27 ***(XXXV)***
PETROVICI Anca, 44 ***(XXXV)***
PINGRY David E., 256, 272 ***(XXXV)***
POPESCU Constantin, 19 ***(XXXV)***
POPESCU Marin, 169 ***(XXXV)***
POSTEA Anca, 118 ***(XXXV)***
PRISECARU Petre, 219 ***(XXXV)***
PUWAK Hildegard, 106 ***(XXXV)***
RĂDUCANU Viorica, 121 ***(XXXV)***
RĂDULESCU Heliade, 71, 391 ***(XXXV)***
RĂUŢĂ Corneliu, 144 ***(XXXV)***
RAWLS John, 231, 233, 246, 250, 269, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 285, 286, 287,288, 289, 306, 307, 308, 322, 323, 324, 325 ***(XXXV)***
ROSETTI C. A., 71 ***(XXXV)***
SANDU Steliana, 97 ***(XXXV)***
ŞARŞOV S., 74 ***(XXXV)***
SCHOECK, 253, 256, 270, 271, 300 ***(XXXV)***
SCHOECK-ENVY Helmut, 270 ***(XXXV)***
ŞERBULESCU Radu, 131 ***(XXXV)***
SIDGWICK H., 269 ***(XXXV)***
SMITH Adam, 248, 253, 270, 314, 316, 320, 321 ***(XXXV)***
ŞTEFAN Mihai, V, 4, 8 ***(XXXV)***
STEJARU Aurel, 55, 58 ***(XXXV)***
STERE Constantin, 26 ***(XXXV)***
STICLARU Gabriel, 118 ***(XXXV)***
STRONG Maurice, 22 ***(XXXV)***
TEACI Dumitru, 148 ***(XXXV)***
TEODORESCU Mihaela, 106 ***(XXXV)***
TIMOFTE Ilie, 127 ***(XXXV)***
TITULESCU Nicolae, 27, 31 ***(XXXV)***
TREBICI Vladimir, 331, 336 ***(XXXV)***
TULLOCK Gordon, 247, 272, 273 ***(XXXV)***
URECHE Grigore, 24 ***(XXXV)***
VANBERG V., 247 ***(XXXV)***
VASILESCU Ion, 157 ***(XXXV)***
VASILOIU Oprea, 178 ***(XXXV)***
VETRINEANU Ioan, 70 ***(XXXV)***
VOINEA Ion, 118 ***(XXXV)***